

SERIA PSIHOLOGIE

FRANÇOISE DOLTO este, alături de Jacques Lacan, una dintre personalitățile de renume ale psihanalizei

franceze. si-a început activitatea înainte de cel de-al doilea război mondial la spitalul Bretonneau, sub

îndrumarea doctorului Edouard Pichon, presedinte al Societății Psihanalitice din Paris. A abordat cu

precădere probleme legate de dezvoltarea copiilor, aplicând metode psihanalitice de diagnostic și tratament

în tulburările psiho-afective și de comportament ale preadolescentilor.

Opere publicate: *Psychanalyse et pediatrie* (1971), apărută în românește la Editura Humanitas, în 1993,

sub titlul Psihanaliza și copilul, *L'Eveil de l'esprit chez l'enfant* (1977), *La Foi au risque de la psychanalyse*

(1980), *L'Evangile au risque de la psychanalyse* (1980-1982), *La Cause des enfants* (1985), *Tout est*

langage (1987), *L'Enfant du miroir* (1987), *La Cause des adolescents* (1989).

FRANÇOISE DOLTO

Cînd apare copilul

O psihanalistă dă sfaturi părinților

Traducere de

DELIA VASILIU și RODICA STOICESCU

HUMANITAS

Coperta de

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

FRANÇOISE DOLTO

LORSQUE L'ENFANT PARAÎT

© Editions du Seuil, 1977 pour le tome 1, 1978 pour le tome 2

© Humanitas, 1994, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0494-7

4

PREFATĂ

În luna august 1976, în timp ce eram în concediu, am primit un telefon. Directorul de la France-

Inter, dl Pierre Wiehn, pe care nu îl cunosteam, mi-a propus ca începînd cu acea toamnă să particip la o

emisiune ce urma să se ocupe de problemele pe care le au părinții în relația cu copiii lor. Să mă gîndesc

în timpul concediului la ce am să fac după, nu! Un nu categoric și datorită dificultății unei asemenea

emisiuni, avînd în vedere că atîția factori inconstienți sînt în joc cînd e vorba de educație. Peste cîteva

zile, adjunctul directorului de la France-Inter, Jean-Chouquet, m-a sunat încercînd să fie mai convingător.

Cererea e mare, îmi spunea el; de cînd radioul a devenit prietenul fiecărui cămin, mulți părinti asteaptă prin el răspunsuri la problemele lor psihologice. Trebuie făcută o emisiune despre dificultățile legate de educația copiilor. Posibil. Dar de ce să apelați la mine, un psihanalist atît de prins de meseria lui? Acesta este rolul educatorilor de profesie, al psihologilor, al mamelor și tatilor din familiile tinere. Multe persoane sînt preocupate de aceste lucruri. În ceea ce mă privește, răspunsul este nu... și nu m-am mai gîndit la asta.

Dar cînd m-am întors la lucru, Pierre Wiehn m-a sunat din nou. Veniți măcar să stăm de vorbă: studiem problema și vrem să ne consultăm cu dumneavoastră. Am vrea să vă spunem care sînt ideile noastre. Tinem foarte mult la acest proiect. Tocmai mă întorsesem din concediu, odihnită și încă nepresată de un program prea încărcat. Am acceptat. și astfel, într-o după-amiază de la începutul lui septembrie m-am dus să-i întîlnesc pe acești domni în clădirea impunătoare pe care o ocupă Radio-France, să reflectăm împreună și, încet-încet, m-am lăsat cîstigată de cauza lor.

Da, era adevărat, se putea face ceva pentru vîrsta copilăriei. Existau multe cereri din partea publicului. Cum puteam să le răspundem în mod eficient fără să facem rău, fără să îndoctrinăm și, profitînd de această audiență, să facem ceva pentru cei care sînt viitorul unei societăți ce nu îi înțelege niciodată? Este adevărat, de asemenea, că toți cei ce dau consultatii psiho-medicale constată că tulburările de adaptare pentru care le sînt aduși copiii își au originea în prima copilărie. Pe lîngă tulburările reactionale recente, cauzate de evenimente școlare sau familiale, există adevărate nevroze infantile și psihoze care au debutat cu tulburări ce ar fi fost rezolvate dacă părintii și copiii ar fi fost ajutați să se înțeleagă fără angoase și sentimente de culpabilitate, de-o parte și de cealaltă. Aceste tulburări au condus la o stare patologică cronică, manifestată deopotrivă prin dependentă, respingere și dezvoltare dizarmonică a copilului. Suferința morală a copiilor foarte mici se exteriorizează la început prin disfuncții viscerale digestive, pierderea poftei de mîncare, a somnului, agitație sau apatie, sau chiar printr-o indiferență față de toate și pierderea plăcerii de a se juca, de a face zgomot; întîrzierea în vorbire, tulburările de motricitate, tulburările reactionale sînt semne tîrzii ale pierderii comunicării prin limbaj cu cei din jur. Aceste fenomene precocede sînt nenumărate în prima copilărie, dar complet ignorate de majoritatea părintilor care se mulțumesc să aștepte vîrsta școlară, pedepsind sau dînd calmante copiilor care deranjează, pentru că, într-o zi, un medic le-a recomandat un medicament pe care de atunci îl folosesc frecvent. Se poate spune că, pînă la vîrsta școlară obligatorie,

dificultățile relationale ale copilăriei nu sînt percepute ca atare de constiinta adultilor. Or, tocmai acestea creează premisele unui viitor psiho-social perturbat. Asta nu înseamnă că părintii nu își iubesc copiii, dar nu îi înțeleg, nu știu sau nu vor, confruntati fiind cu propriile lor greutăți, să se gîndească la dificultățile psihice ale primilor ani ai fiilor sau fiicelor lor care, încă din primele momente de viață, sînt niste fiinte făcute pentru comunicare si dorință, fiinte care au nevoie de siguranță, de dragoste, de bucurie si de cuvinte, chiar mai mult decît de îngrijiri materiale, de igienă alimentară sau corporală. Pe de altă parte, medicina si chirurgia au făcut asemenea progrese încît multi copii care altădată, în urma unor boli infectioase sau unor tulburări functionale si dereglări fiziologice, mureau la vîrste mici, astăzi sînt salvati; tot asa cum altii sînt salvati după o viață intrauterină dificilă si o naștere prematură, urmată de lungi perioade de incubator; dar tot atît de adevărat este că acesti copii atît de bine îngrijiti din punct de vedere medical si refăcuti din punct de vedere fizic prezintă deseori simptome de regresiune si probleme de dezvoltare a vorbirii, în sensul larg al termenului, tulburări ale sănătății psiho-sociale, atît în mediul lor familial, cît si în societate, cu ceilalti copii de vîrsta lor. Efectele unei prime copilării perturbate în dezvoltarea ei, înainte de vîrsta de trei sau cinci ani, nu devin vizibile decît prea tîrziu, la vîrsta școlară, prin imposibilitatea acestor copii de a participa în siguranță si cu bucurie la activitățile celor de vîrsta lor. si încă si mai tîrziu, o dată cu aparitia tulburărilor reactionale, a decompensărilor psihosomatice în lant, a diverselor simptome de angoasă sau de respingere de către copiii de vîrsta lor sau de către adultii din jur, ei sînt în sfîrsit consultati de specialisti. si încă acestia sînt fericiti în comparatie cu cei care, din acel moment, se vād izolati, despărțiti de părintii lor prin spitalizări sau internări în institutii de specialitate, care de cele mai multe ori îi marginalizează pentru totdeauna.

De aceea, ceva ar trebui făcut mult mai devreme, din momentul în care copilul, crescînd, creează probleme mamei sale în viața relatională. Dar cum?

Nu putine sînt cazurile cînd părintii sînt lucizi, dornici să înțeleagă esecul eforturilor lor în creșterea copilului; dar problemele care se pun sînt probleme de educatie în sens larg, iar ei spun că încearcă „tot”, se angoasează din cauza nereusitei în timp ce copilul lor își pierde pofta de viață pentru că nu izbuteste să se facă auzit; el, ale cărui tulburări în dezvoltare sînt de fapt chemări în ajutor adresate celor de la care, ca părinti, el asteaptă totul. si astfel, provocîndu-le angoase, copilul se angoasează si mai mult.

Nu ar fi posibil oare ca acești părinți cu probleme să fie ajutați să se exprime, să reflecteze la sensul dificultăților pe care le au copiii lor, să-i înțeleagă și să le vină în ajutor, și nu să-i reducă la tăcere, să ignore semnele suferinței proprii acestei vârste? Sau să fie informați în legătură cu felul în care un copil poate fi făcut să se simtă în siguranță, sau care îi poate permite să se dezvolte, să-și recâștige încrederea în sine după încercări sau eșecuri, după o boală grea, o infirmitate sechelară, o deficiență fizică, mentală sau afectivă reală? Nu există încercare mai mare pentru părinți decât atunci când își constată neputința în fața suferinței fizice sau morale a propriului copil, și nici încercare mai grea pentru un copil decât pierderea sentimentului de siguranță existentială, a sentimentului de încredere firească pe care o are în adult. Se impune deci să-i informăm pe părinți. Să răspundem la chemările lor în ajutor. Să dedramatizăm situații deja blocate. Să-i deculpabilizăm și pe unii și pe ceilalți, cu scopul de a le trezi propria putere de a judeca; să-i determinăm pe părinți să-și înțeleagă altfel contribuția în dezvoltarea perturbată a copilului lor; să-i ajutăm uneori să se înțeleagă pe ei înșiși, pornind de la dificultățile pe care le reprezintă în ochii lor acest copil cu probleme, cauză aparentă – uneori reală – a propriei lor derute, a unor dificultăți care sînt adesea, fără ca ei să-și dea seama, o reacție la propriile lor erori care împiedică evoluția copilului lor spre dobîndirea autonomiei, deoarece, în funcție de vîrstă și fire, i-au acordat prea multă sau insuficientă libertate. Se putea oare încerca așa ceva? Nu merita să facem această experiență? Pericolul nu constă în a trezi speranțe în soluții gata făcute, în trucuri educative eficiente, cînd, de fapt, de cele mai multe ori e vorba de probleme emotionale complexe, care își au originea la adulții deveniți părinți, în repetarea unor comportamente ale propriilor lor părinți – sau, dimpotrivă, în opoziția lor față de condiția de genitori înhămați prea tineri la obligații familiale cărora nu reușesc să le facă față, în timp ce își continuă propria adolescență prelungită: intrați, de fapt, prea devreme într-o viață responsabilă? Evident, nu trebuia așteptat prea mult de la acest gen de emisiune; dar era oare acesta un motiv de a te eschiva? Aceasta urma să trezească, bineînțeles, orice s-ar zice, multe contestații; dar era oare acesta un motiv să nu încerci? Evident, multe situații familiale sînt prea delicate, prea multe procese inconstiente sînt în joc în deteriorarea comunicării în cadrul familiei pentru ca părintii să-și mai poată regăsi seninătatea necesară unei asemenea reflecții; și asta cu atît mai mult cu cît părintii cu probleme asteaptă din partea

copiilor lor, a reusitei acestora, o consolare pentru nereusitele proprii. Câti părinti răniti în perioada propriei copilării, deceptionati de viața afectivă conjugală și de relația lor cu cei apropiați, descurajați profesional nu își pun toate speranțele în progenitura lor, în așa fel încît cel mai mic eșec al acesteia îi duce la disperare; în consecință, o copleșesc cu o responsabilitate paralizantă pentru cei mici, în loc să o ajute, într-un climat de siguranță și destindere, să-și păstreze încrederea în ea însăși, să spere... Cum trebuia să procedăm? În primul rînd, să nu răspundem direct și la orice întrebare, chiar dacă păstrăm anonimatul. Trebuia să solicităm scrisori detaliate, asigurîndu-i pe cei care ne scriu că ele vor fi citite cu atenție, deși putine vor putea primi răspuns, dat fiind timpul scurt de emisie. Formularea în scris a propriilor dificultăți reprezenta deja un mijloc de a se ajuta singuri. Aceasta era prima mea idee. După citirea corespondentei, urma să alegem dintre solicitări pe cele care, printr-un caz particular, pun o problemă care ar putea interesa un mare număr de părinți, deși ea se prezintă diferit pentru fiecare copil în parte. Modul de viață familială, numărul de copii, vîrsta și sexul, poziția copilului în raport cu frații săi sînt tot atîția factori ce trebuie cunoscuți, căci de ei depind mult reacții emotionale, precum și viziunea despre lume pe care și-o formează zi de zi copilul în perioada dezvoltării, în timp ce își caută propria identitate prin procese de stimulare, de rivalitate, de identificări succesive. Va trebui, de asemenea, să spunem părinților care ne vor asculta că există perioade privilegiate pe care la traversează toți copiii, fiecare în felul său, în timp ce cresc, și care ridică anumite probleme, în cursul cărora lipsa de înțelegere, deruta adulților în fața eșecurilor copiilor sînt mai dureroase pentru ei decît în alte perioade și prilejuiesc interpretări gresite, omisiuni, interferențe reactionale care dăunează unei rezolvări fericite a acestor etape de evoluție. Va trebui deci să vorbim, plecînd de la cazuri particulare, despre cele mai frecvente dificultăți, astfel încît emisiunea să aducă reale servicii în înțelegerea copilăriei de către adulți, cu atît mai mult cu cît o bună parte dintre ei nu au nici cea mai vagă idee despre problemele ce-i sînt specifice și despre modurile de reacție care, în funcție de natura fiecărui copil, însoțesc întotdeauna o rezolvare favorabilă. Ceea ce părinții, adulții în general, nu știu este că, încă de la naștere, puiul de om este o ființă din și pentru limbaj și că multe din problemele pe care le are își găsesc rezolvarea favorabilă dezvoltării sale dacă îi sînt explicate. Oricît de mic ar fi, dacă mama sau tatăl său îi vorbesc despre motivele cunoscute

sau presupuse ale suferintei sale, un copil este în stare să treacă peste acea dificultate păstrându-și încrederea în el și în părintii lui. Înțelege el oare sensul cuvintelor sau dorința de a ajuta, evidentă în aceste cuvinte?

În ceea ce mă privește, consider că el este foarte devreme receptiv la sensul limbajului matern, precum și la sensul umanizant al vorbelor pline de compasiune și adevăr care îi sînt adresate. Ele îi provoacă un sentiment de siguranță și de linistire în mai mare măsură decît tipetele, cearta, loviturile, menite să îl facă să tacă și care, uneori, se dovedesc eficiente. Acestea din urmă îi conferă mai degrabă un statut de animal domestic supus și înspăimîntat de stăpînul său, decît de ființă umană ajutată de către cei ce îl iubesc și depășească dificultățile existențiale, ale căror singure mijloace de exprimare rămîn – în absența vorbelor lămuritoare și deci linistitoare – tipetele și stările de indispoziție. Această comunicare umanizată mi s-a părut de cele mai multe ori uitată în zilele noastre, în ceea ce privește relațiile cu copiii, martori permanenți ai vieții cuplului pe care îl formează părintii, dar lipsiti de cuvinte care să se adreseze anume persoanei lor – și acest lucru în special în viața de la oras, fie că sînt crescuți de mamă sau de o femeie care se ocupă de ei, fie că sînt duși la creșă; în timp ce altădată, în familia tribală, se găsea întotdeauna un adult fără un rost precis care, în lipsa părinților, stia să vorbească, să cînte, să lege, să-l împăce pe copil, arătîndu-se plin de tolerantă față de suferințele lui. Iar apoi, în toată perioada educației și de dorit să pot răspunde cu sinceritate la toate întrebările pe care ti le pune, să-i trezești capacitatea de observație, raționament și simț critic. Un asemenea limbaj considerăm că trebuie descoperit sau redescoperit de către părinți. Iar toate aceste adevăruri de bun simț trebuiau fără îndoială spuse acelor părinți care le-au uitat.

Oare această sarcină, socială în bună măsură, revenea unui psihanalist? Un psihanalist este format pentru a asculta în liniște pe cei care, vorbindu-i, încearcă să-și regăsească ordinea interioară perturbată de dificultăți anterioare; prizonieri ai unor procese repetitive care împiedică evoluția lor umană, aceștia se străduiesc, prin reevocare, să le decodeze sensul perturbator. Și atunci, un asemenea specialist, cum sînt și eu, trebuia să vorbească la radio, să răspundă la întrebări privitoare la educație? Mi-am pus și atunci și îmi pun și acum această întrebare. Este adevărat că eu vorbesc avînd la bază informațiile mele privind psihanaliza, precum și nenumăratele dificultăți nerezolvate pe parcursul educației ale celor pe care i-am întîlnit în profesiunea mea, tineri și mai puțin tineri – și nu pot vorbi altfel. Totuși, chiar dacă evoluția

oricărei fiinte umane străbate aceleasi etape de dezvoltare, fiecare îi percepe în alt mod dificultățile,
 întotdeauna asociate cu cele ale propriilor părinti, fie ei oricît de bine intentionati. Îmi va permite oare
 această cunoastere, întotdeauna particulară si individuală a suferintei omenesti, să îi ajut pe ceilalti? Nu
 stiu. Experienta îsi va spune cuvîntul. Mă întrebam dacă ar putea fi evitate suferinte de felul celor prin
 care trec în timpul vietii lor comune unii părinti si copii ce se află, ca noi toti, prinsii în capcana unor
 dorinte inconstiente – stiut fiind faptul că acestea din urmă sînt, ca întotdeauna între părinti si copiii lor,
 marcate de interdictia incestului si de dificila rezolvare creatoare a acestor dorinte barate unele în raport
 cu altele în cadrul relatiilor familiale. Dar dacă e adevărat că sînt psihanalist, e la fel de adevărat că sînt
 si femeie, sotie, mamă, că am cunoscut si eu problemele acestor roluri diferite, după cum cunosc si cursele
 pe care ti le întinde buna credință. Deci voi vorbi ca femeie care, desi psihanalist, este la vîrsta de a fi
 bunică si chiar mai mult, o femeie ale cărei răspunsuri sînt discutabile, iar ideile ce o conduc, contestabile
 într-o lume în miscare; copiii de azi vor fi adolescentii si adultii de mîine ai unei civilizatii în plină mutatie.
 Voi încerca doar să aduc puțină lumină în problemele celui care pune întrebări. Ascultătorii sau cei care
 îmi scriu, precum si cei care mă ascultă sau îmi vor citi răspunsurile, nu vor trebui să-si imagineze că
 sînt depozitara unei adevărate stiinte pe care nu o vor pune în discutie. Este mai degrabă vorba de o etapă
 a unei căutări, ce îmi apartine, în directia problemelor actuale cu care se confruntă copiii de astăzi, supusi,
 din multe puncte de vedere, atît unor experiente si unui climat psihosocial în schimbare cît si unor situatii
 noi pentru toată lumea. În răspunsurile pe care le dau, intentia mea este de a-i determina pe părintii
 confruntati cu dificultăți să-si vadă problemele dintr-un unghi puțin diferit de cel cu care s-au obisnuit,
 de a trezi în mintea ascultătorilor ce nu sînt direct implicati preocuparea pentru soarta copiilor din jurul
 nostru, pe care noi, adultii din preajmă, trebuie să-i protejăm si să-i sustinem, ajutîndu-i astfel să dobîndească
 în deplină siguranță sentimentul propriei responsabilități.

Oare este copilăria de astăzi copia copilăriei noastre? Trebuie oare reluate tipurile de comportament
 care au reusit în cresterea generatiilor trecute? Cu siguranță, nu. Conditiiile vietii s-au schimbat si se schimbă
 în continuare, iar copiii de astăzi se confruntă cu acestea în dezvoltarea lor. Neschimbată a rămas doar
 setea copiilor de a comunica cu adultii. Această sete există si a existat dintotdeauna, deoarece ea reprezintă

particularitatea ființei umane de a se exprima și de a încerca, dincolo de barierele de vîrstă și limbă, să comunice cu ceilalți, și, de asemenea, de a suferi atunci cînd nu poate să o facă sau cînd mijloacele sale se dovedesc inadecvate.

Trăiesc cu speranța că toți cei ce vor citi răspunsurile pe care le dau acestor scrisori venite de la părinți sau, mai rar, de la tineri, vor fi tentați să reflecteze la rîndul lor la aceste probleme, la sensul lor, la diferitele soluții ce li s-ar putea da. Și, deopotrivă, să reflecteze la acest extraordinar mijloc de informație și de înțajutorare care este radiofonia, ce permite comunicarea unor oameni care nu se cunosc, în legătură cu probleme care făceau odinioară parte din secretele de familie.

Pentru unii dintre ei aceste răspunsuri ar evoca amintiri despre propria educație, dificultăți trăite de ei însșiși pe vremea cînd erau copii sau de părinții lor cînd îi creșteau, dificultăți asemănătoare acelor pe care le-au avut sau le au cu propriii lor copii și pe care știu să le depășească fără să ceară ajutor. Toți – sper —, întîlnind oamenii din alte familii decît ale lor, îi vor privi altfel pe părinții și pe copiii aflați în cumpănă, vor observa cu alți ochi reacțiile copiilor care se joacă în parcuri, ale celor care se chinuie în clase, ale celor care vin să-i deranjeze în momentele lor de liniste. Poate că în acest fel vor fi ajutați să încerce să le vorbească acestor copii în alt mod, să nu-i judece prea repede, să găsească, gîndindu-se, răspunsuri pentru problemele cotidiene cu care sînt ei confrunțați, probleme care constituie multe exemple din această carte. Poate că vor ști, mai bine ca mine, să găsească acele cuvinte care să vină în ajutor dificilei condiții umane de a fi părinte și aceleia, nu mai puțin dificile, de a fi copil, la cei în mijlocul cărora trăiesc și care le pun întrebări.

Această carte consemnează primele luni de difuzare ale emisiunii de la France-Inter: Cînd apare copilul. Multumesc aici tuturor membrilor micii noastre echipe: lui Bernard Grand, producătorul mereu atent, cu ochii la cronometrul lui Jacques Pradel, cel care dialoghează cu mine pe post; lui Catherine Dolto, cea care a rezumat toate scrisorile la care ne-am oprit, permitîndu-ne să alegem temele dominante ale fiecărei emisiuni; de asemenea, tehnicienilor și secretarilor devotați de la camera 5348, de pe avenue du Président Kennedy nr. 116, Paris, arondismentul XVI.

**Există întotdeauna un motiv
(Cînd apare copilul)**

Françoise Dolto, sînteti psihanalist; cu toate acestea, nu e vorba sã dati aici consultatii personale.

Sînteti de aceeași părere?

Bineînteles. si, cu toate cã sînt psihanalist, cum bine spuneati, sper cã am si bun simt si cã as putea

sã-i ajut pe părintii ce au probleme, acel gen de probleme ce preced, la copii, perturbări mai grave care

îi vor determina să consulte mai tîrziu medicii; mai precis, psihiatrii. Există multe lucruri, aparent banale,

pe care părintii nu le iau la început în serios; de altfel nici medicii. Părintii stiu doar cã ceva nu merge:

copilul lor s-a schimbat. Ei ar vrea să afle cum să procedeze si, de cele mai multe ori, ar putea găsi singuri

solutia dacã s-ar gîndi puțin. Asta as vrea eu: să-i ajut să gîndească.

Într-adevăr, e mai usor să previi decît să vindecii. Pe de altă parte, nu e întotdeauna vorba de drame:

sosirea pe lume a unui copil este si un prilej de bucurie si de fericire. Cu o conditie: să-i înțelegi pe copii!

Dar lucrurile nu stau întotdeauna asa.

În general, părintii îi asteaptă cu bucurie. Dar, iată, asteptati un copil si, de fapt, vine un băiat sau o

fată. Ai fi vrut fată, si e băiat; vroiai băiat si e fată... În plus, într-o familie nu sînt numai părintii. Există

si bunicii si, mai ales, fratii mai mari. Un asemenea eveniment – aparitia unui nou-născut – este o mică

dramă pentru multi dintre copiii mai mari din familie. Ar trebui chiar să spun cã, dacã nu apare gelozia

între, să zicem, optsprezece luni si patru ani, e un semn foarte rău: copilul mai mare trebuie să fie gelos

deoarece e confruntat cu o problemă; pentru prima dată vede cã toată lumea admiră pe cineva mai tînăr

decît el: „Deci trebuie «să faci pe bebelusul» ca să fii admirat?” Pînă atunci credea cã va fi apreciat doar

dacã va creste mare, o fată sau un băiat mare.

Socotesc cã trebuie să-i ajutăm pe părinti încă din momentul în care apare copilul, pentru cã totul

devine mai complicat în lunile următoare.

Vorbeati despre bun simt. Este foarte adevărat cã, uneori, puțin bun simt te ajută să descurci o situatie care, la început, pare foarte încîlcită si dramatică. Nu am putea face mai clare aceste lucruri printr-un exemplu?

Trebuie să stim cã un copil care are o reactie neasteptată are întotdeauna un motiv. Se vorbește despre

capriciile copilului: capriciile se instalează pentru cã le numim capricii. În fond, cînd un copil are brusc

o reactie neasteptată, care pune în încurcătură pe toată lumea, noi trebuie să înțelegem ce se întîmplă.

Un copil se opreste pe stradă, nu mai vrea să meargă mai departe: poate nu-i plac pantofii pe care îi are;

poate nu vrea să meargă pe acolo; poate se merge prea repede si, poate, ar trebui să mai meargă cu căruciorul,

în timp ce noi credem că e destul de mare ca să meargă deja pe jos: „A petrecut o vacanță frumoasă, se tine foarte bine pe picioare...” Dar nu e adevărat! Văzându-se în același loc după vacanță el vrea, ca înainte, să meargă cu căruciorul. Nu va mai dura mult. După părerea mea, capriciile apar dintr-o lipsă de înțelegere a copilului: el nu se mai înțelege pentru că adultul nu-l mai înțelege. Aceasta este o problemă de bun simț! și câți copii nu am văzut eu care au început să aibă capricii? Este cazul oricărui copil vioi și inteligent care vrea să explice ce simte sau ce dorește și care nu știe cum să facă: atunci devine recalcitrant, protestează, urlă și... urlă și părintii la el. Nu așa trebuie procedat. Ci încercând să-l înțelegi, spunându-ti: „Există un motiv. Nu înțeleg, dar să ne gândim!” și, mai ales, să nu faci imediat o dramă din asta.

Un alt eveniment ce interesează toate familiile care au copii de vîrstă școlară este începutul anului școlar; deseori, pentru un copil mic, ieșirea din cadrul familiei, locul nou și necunoscut, întâlnirea unor oameni noi reprezintă un eveniment.

Vă referiti la copilul care merge pentru prima oară la școală sau la cel care reîncepe un nou an școlar?

La amîndoi. Să ne oprim întîi la copilul care intră în clasa întîi.

Vara trecută, lucram linistită în grădină și la un moment dat am auzit o fetiță care a început să topăie de bucurie cînd l-a văzut venind pe nasul ei: aceasta era pentru ea o sărbătoare. Bun! Acest domn coboară din mașină și o vede pe fetiță: „Oh! ce mare ai crescut! Ai să mergi în curînd la școală!” Atunci, fericită și plină de importanță, ea îi spune: „Da, o să merg la școală. De la toamnă.” Adică peste două luni. „Ah! ai să vezi tu, ai să vezi, nu e prea vesel. Va trebui să fii cuminte, nu vei mai avea voie să alergi. Uite, acum ti-ai băgat degetul în nas, nu vei mai avea voie să faci așa. și pe urmă, colegii tăi, stii, va trebui să le tii piept. Te vor trage de codite. Cum? Vrei să-ti păstrezi coditele? Nu, va trebui să-ti tai părul!” Într-adevăr, un tablou terifiant! Copila era veselă înainte de sosirea nasului ei, tot veselă cînd l-a întîmpinat... iar după, nu i-am mai auzit glasul. Iată un copil care, datorită discursului unui adult care voia probabil să o tachineze, s-a prăbusit total. Nu e decît un exemplu, dar de cîte ori adultii nu-i spun copilului că începutul școlii înseamnă pentru el că viața frumoasă s-a sfîrșit! Atunci nu trebuie să ne mai mirăm văzînd copii care plîng și care se lasă practic tîrîți pe stradă numai ca să nu meargă la școală. Există și copii care asteaptă acest moment cu nerăbdare, pentru că vor avea ghiozdan etc. și pe urmă, ajung la școală, unde se trezesc la grămadă – și nu se asteptau la asta. Cînd se întorc acasă, sau cînd mama

vine să-i ia de la școală, acești copii sînt foarte neliniștiți, mai ales a doua zi. Iar în a treia zi, nu mai vor să meargă deloc. Din fericire, cred că există școli unde copiii sînt primiți altfel... Deci lucrurile trebuie luate treptat: nu trebuie bruscat un copil care are o anumită fobie la mersul la școală. Poate că tatăl ar putea într-o zi să-și lase treburile și să meargă să-l ia de la școală, sau să-l ducă dimineata. Sînt mulți copii care, înainte de a merge la școală, sînt lăsați la cineva care se ocupă de ei, și acesta este un lucru nou; în plus, trebuie să se scoale foarte devreme în timp ce, pentru ei, școala înseamnă că o să meargă cu alți copii și o să se joace; și de fapt, nu e deloc așa. Mama lor nu i-a prevenit că o să meargă la cineva și de acolo la școală, că aceeași persoană o să-i ia de la școală, iar mama nu o să-i vadă decît seara. Eu cred că ar trebui să le spui copiilor care este situația, fără să-i sperii, dar dovedindu-le că ești alături de ei: „Mă voi gândi la tine.” Copiii au mare nevoie să știe acest lucru. Sau: „Uite, ti-am adus o poză, sau un bilet de tramvai. Cînd o să-ti fie urît la școală, o să-l ai în buzunar. Tata ti l-a dat. N-o să-ti mai fie așa frică.” Lucruri de genul ăsta. Copiii au nevoie de prezența părinților. Acest mediu e insolit. Trebuie ca părinții să fie reprezentați printr-un lucru pe care l-au dat copilului, ca să-i însuflească încrederea. Mai trebuie spus ceva, și anume faptul că un copil nu poate vorbi despre ce s-a întîmplat la școală. Cînd el este în mediul său familial, nu poate vorbi decît despre ce se întîmple în acel loc, despre ce gîndește atunci. Copilul este prezent în prezent. Or, el este întrebant: „Ce s-a întîmplat la școală?” și este certat pentru că nu poate să povestească nimic.

Să luăm acum cazul unui copil care e, pentru a doua sau a treia oară, la început de an școlar. Deci, de data asta, nu mai e vorba de teamă; în schimb, acest copil poate fi tulburat de sosirea unui nou învățător sau de prezența altor colegi, de schimbarea atmosferei sau a clasei etc. Este important de știut dacă cu un an înainte s-a simțit bine la școală. Dacă a fost puțin cam indiferent, sau dacă a avut probleme, anul acesta va fi, dimpotrivă, fericit: pentru că nu voia să regăsească aceeași învățătoare. Am văzut mulți copii aduși la doctor de părinți care spuneau: „În fiecare zi cînd trebuie să meargă la școală e bolnav, iar duminică se simte foarte bine.” Vorbeam cu copilul și, în realitate, el nu o voia pe acea învățătoare: voia să o aibă din nou pe cealaltă învățătoare, cea de anul trecut. Din păcate, învățătoarea cea nouă le-a spus: „Fiti atenți, cei care nu tin pasul se întorc alături de cei mici.” Or, el

tocmai asta voia. Îi explicam atunci copilului că e foarte norocos: „Ai noroc că nu-ți place de învățătorea ta; pentru că atunci când tii la ea nu te străduiești să stii tot și să treci în altă clasă în anul următor.”

Dacă copiilor nu le place de învățătorea lor, trebuie să-i întrebi: „Dar explică bine?” Foarte des, ei spun: „Nu-mi place de ea, dar așa e, explică foarte bine.” „Păi vezi, asta e important. Rostul învățătorei este să explice. În rest, o ai pe mama.”

Omul stie tot de când e mic (Când apare un frățior)

Să ne întoarcem la venirea pe lume a unui copil, într-o familie în care mai există băieți sau fetite de trei-patru ani. Acești copii trebuie avertizați cu mult timp înainte, trebuie să li se explice ce e cu sarcina mamei lor?

Celor mari ar trebui să li se explice că se va naste un copilas și că nu se stie dacă va fi băiat sau fată; copilul va înțelege astfel de ce mama lui pregătește un pătut. Dar în nici un caz mama să nu se mire că tot ce face ea nu e privit cu ochi buni; de pildă, dacă ea se învîrte în jurul pătutului pe care îl aranjează, copilul îl lovește ca din întâmplare cu piciorul... Mama nu trebuie să-i spună niciodată că e un copil rău. El se află în fata unei situații neobisnuite. Se fac pregătiri pentru un alt bebelus, iar pentru el să fii bebelus nu e așa bine ca atunci când esti mare. Uneori mamele spun: „O să mai cumpărăm un bebelus.” Dar asta înseamnă să-ți bati joc de o ființă umană care stie foarte bine că înainte a fost și el bebelus. La nivel inconstient, ființa umană stie tot de când e mică. „Inteligența” inconstientului este aceeași ca și la adulți. De aceea, de fiecare dată când avem ocazia să vorbim copiilor despre problemele de viață, trebuie să le prezentăm simplu, așa cum sînt. Numai că în legătură cu acest copil care se va naste, cel mare va spune: „De ce? Mie nu-mi trebuie. – Dar acest copil nu este pentru tine.” Cu toate acestea, în multe familii, părintii spun: „Un frățior sau o surioară pentru tine.” În felul acesta, copilul se așteaptă, bineînțeles, să aibă imediat pe cineva de o seamă cu el, pentru că el mai stie și alți copii care au frați și surori. Atunci, spune: „Să vină cît mai repede.” – „Dar stii foarte bine că și tu erai bebelus când te-ai născut.” I se vor arăta fotografii. „Priveste cum erai când erai mic. Vezi, și el se va naste tot așa.” Iar dacă va decide de la început: „Oh! dacă e băiat, nu-mi

trebuie“ sau „dacă e fată, nu-mi trebuie“, i se poate răspunde: „Să stii că nu are deloc nevoie să-l iubești tu, și el are părinți ca și tine.“ Deseori, un copil căruia i s-a spus că nu e nevoie să-și iubească frățiorul sau surioara, îi va iubi foarte mult, pentru că e ceva natural. Când un copil spune că nu-și iubește frățiorul sau surioara e o prostie pe care o aruncă mamei sale, încercând să o enerveze, să o scoată din pepeni, cum se spune.

Vorbeați adineauri despre lovituri în pătutul celui mic. Nu e ceva grav. Dar stiu că uneori e mult mai serios. Am auzit, de pildă, vorbindu-se despre cazul unui băietel de patru sau cinci ani care l-a muscat cu multă cruzime pe frățiorul lui. Sînt frecvente asemenea cazuri?

Destul de frecvente, iar în asemenea situații mama trebuie să aibă foarte multă prezentă de spirit. În nici un caz fratele cel mare nu trebuie certat cu brutalitate. E și așa destul de amărît de ce a făcut. Mai bine e luat deoparte și i se spune: „Vezi ce puternic ești. În schimb, frățiorul, sau surioara ta, este fără nici o apărare și foarte mic, așa cum erai și tu cînd te-ai născut. Acum, el știe că are un frate mai mare și va avea încredere în tine. Dar, vezi, degeaba îl musti. Nu-ți folosește la nimic. Nu poți să-l mănînci.“ și asta pentru că, imaginați-vă, copiii mici vor să guste, să mănînce orice li se pare bun. Pentru ei, canibalismul nu e ceva atît de îndepărtat. Cu atît mai mult cu cît îl văd foarte des pe cel mic sugînd, iar pentru ei un copil care sugă este canibal. Ei nu înțeleg nimic din această lume insolită. Oricum, incidentul este repede dat uitării dacă mama își dă seama că reacția lui nu este doar din răutate, ci în primul rînd o reacție de angoasă.

Dar atunci cînd reacțiile de gelozie – sau chiar de respingere (lovitura cu piciorul în pătut, muscătura etc.) – continuă, nu înseamnă oare că lucrurile sînt grave? Ce trebuie făcut?

Situația devine gravă dacă părinții sînt anxioși. Iar în al doilea rînd, atunci cînd copilul suferă pentru că se simte neglijat. Asta nu înseamnă că și este, dar probabil nu este ajutat așa cum ar trebui să fie. și cum poate fi ajutat un copil gelos și care suferă? Cel mai bine poate să o facă tatăl lui. Tatăl, o soră a mamei, o mătușă, o bunică... Dacă e vorba despre un băiat, atunci trebuie să fie ajutat de un bărbat. De exemplu, duminică, tatăl îi spune: „Haide, noi bărbatii...“ Iar mama rămîne cu sugarul ei: „Nu se gîndește decît la bebelusul ei.“ Tatăl trebuie să spună ceva de genul ăsta: „Tu ești mare, hai cu mine.“ Îl pune astfel în valoare pe cel mare pentru a-i para reacțiile de gelozie vizibile în faptul că începe din nou

să facă pipi în pat, nu vrea să mănânce decât lactate, se vaită pentru orice sau nu mai vrea să meargă. Ce înseamnă toate astea? E o problemă de identitate: un copil încearcă să-i imite pe cei pe care îi admiră, iar el va admira tot ce admiră tatăl și mama lui. Atunci, dacă toată lumea îl admiră pe cel mic, nu există nici o ieșire: cel mare trebuie ajutat în dezvoltarea lui, trebuie să iasă împreună cu copii de aceeași vârstă și nu să stea tot timpul lângă pătut, cu mama și cel mic. Să luăm acum cazul unei familii care are deja copii ceva mai mari decât cei despre care am vorbit până acum – cinci, șase sau șapte ani. Aceștia nu au reacții de respingere la apariția unui frățior sau a unei surioare, dar și reacțiile lor sînt uneori neașteptate. Începînd cu vîrsta de cinci-șase ani, un copil îl vrea pe cel mic pentru el. Vrea să aibă grijă de el mai bine decât mama sau tatăl lui. Trebuie să fim foarte atenți la acest lucru pentru că există pericolul de a-l deturna pe copil de la propriul lui destin, de băiat sau de fată care trebuie să crească printre copiii de seama lui și care riscă să devină o adevărată mămică sau un adevărat tătic. E foarte rău atît pentru el cît și pentru cel mic, deoarece, de acum înainte, pentru el, mama va avea două chipuri și două voci. Pe cît se poate, mama și tatăl trebuie să-și spună că sînt, pentru fiecare copil care se naște, părinții unui copil unic. și el este, într-adevăr, unic, prin vîrstă și nevoile sale. Evident, ceilalți pot să ajute, să sprijine, să coopereze. Dar nu trebuie să devină o obligație pentru ei. Cel mai bun procedeu: vor să aibă grijă de cel mic? „Bine, haide, astăzi îți dau voie.” Fără însă ca aceasta să devină o justificare pentru mamă: „Dacă are grijă el, eu îmi văd de treabă.” E foarte rău pentru cel mic. Profit de ocazie ca să vă spun că, după părerea mea, nu e bine ca nasul celui mic să fie un frate mai mare. Copiii nu pot înțelege ce înseamnă o legătură spirituală. Pentru ei, e același lucru cu o legătură bazată pe autoritate. Este rău din două motive: în primul rînd, pentru că e mult mai bine să alegi nasi adulți, care sînt cu adevărat în măsură să-l ajute pe copil dacă, dintr-un motiv sau altul, mama sau tatăl nu pot s-o facă; iar apoi, cred că este mult mai interesant să ai nasi care nu fac parte din familie. Nici măcar bunici sau bunice. Stiu că există obiceiuri de felul ăsta. Ce să-i faci, asta e!

**Vezi, noi te așteptam
(și iată, copilul a sosit)**

si iată copilul a sosit. Părintii își pun o multime de întrebări: Trebuie să-i vorbim pe limba lui? Sau

trebuie să-l considerăm un mic adult? Trebuie să-l izolăm? Copilul trebuie ținut într-un fel de găoace,

fără zgomot și fără muzică etc.? Trebuie pus deoparte când vin prietenii în vizită?

Spuneti: „Copilul trebuie pus deoparte...” ca și cum ar fi un obiect! Probabil că nu sînt prea departe de adevăr atunci cînd spun că unii părinți își consideră copilul un fel de obiect.

știți, altădată, toată lumea trăia în aceeași cameră, singura care era încălzită, iar pătutul era tot acolo.

Acești copii ajungeau să fie mult mai sociabili decît copiii de astăzi, care sînt prea protejați de zgomotul

vietii de familie. Nu trebuie să uităm că în utero, copilul participă la viața mamei și aude și vocea tatălui.

În utero, el aude. Auditiia este perfectă. În special spre sfîrșitul sarcinii aude tot. Iar apoi, dintr-o dată, la

nastere, aude zgomote puternice. Atunci simte nevoia să audă imediat vocea modulată a mamei sale, pe

care o recunoaște, precum și vocea tatălui. Cred că primele vorbe pe care i le spune mama, ținîndu-l în

brate, sînt foarte importante: „Vezi, te așteptam. Ești băietel. Ai auzit, probabil, că așteptam o fetiță. Dar

noi sîntem fericiți că avem un băietel.”

Care este efectul acestor cuvinte asupra unui copil care nu are decît cîteva ore sau cîteva zile? Este

oare atît de important?

Foarte important. Pot să vă spun că există copii care își amintesc de primele lucruri care au fost spuse

în preajma lor. E uimitor, nu-i așa? Ca o bandă înregistrată. Asta nu înseamnă că trebuie să li se țină adevărate discursuri, dar e bine ca părintii să știe că se pot adresa copilului încă de la naștere și că acesta are nevoie de așa ceva. Doar astfel îl introducem în lumea noastră, ca pe un viitor bărbat sau viitoare femeie, și nu ca pe un obiect, un bebeluș sau o păpusă. El este o ființă umană; trebuie să-l și dezmiardăm, evident; dar

în primul rînd trebuie să respectăm în el pe viitorul adult.

Deci, încă din primele luni, copilul trebuie să participe la viața familiei, la evenimentele zilei...

Mai ales la cele care îl interesează. De pildă, cînd e mult zgomot: „Vezi, acesta este fratele tău care

tocmai a răsturnat un scaun.” Sau dacă plînge, nu e cazul să-l luăm întotdeauna în brate, ci să îi vorbim:

„Ce e, nu te simți bine? Ce necăjit ești!” Trebuie spuse asemenea fraze, iar tonul vocii care îngîmă suferința

copilului e foarte important; atunci, fiind vorbită, suferința devine umană (și pentru copil). Tot ceea ce

e vorbit devine uman. În schimb, tot ce nu e vorbit rămîne pentru copil ceva ciudat și nu se integrează

relatiei pe care o are cu mama sa.

Cred că cei care sînt la primul copil și-au pus întotdeauna întrebarea dacă trebuie să-l lase să plîngă

sau să-l ia în brate. Părintii se tem să nu-l obisnuiască rău. De fapt, în primul rînd, este necesar să-i creăm

„deprinderi” unui copil?

Ce înțelegeți prin deprinderi? Dacă pentru părinți acestea înseamnă schimbarea completă a felului de viață o dată cu apariția copilului, așa ceva e imposibil. Copilul are, evident, nevoie de ore fixe pentru supt. Apoi, trebuie să te ocupi de el, să-l schimbi. Evident, mama nu mai are aceeași libertate pe care o avea înainte, iar tatăl nu o mai are pe soția lui numai pentru el. Este adevărat, există o schimbare a sentimentului de libertate pe care îl aveau pînă atunci; dar, în același timp, e atît de plăcut să te poți apleca deasupra pătutului și să-i vorbești copilului! Eu cred că acesta trebuie să rămînă implicat în viața familială, așa cum era cînd se afla în pîntecele mamei sale. Dacă trebuie lăsat să plîngă? Da, dar nu prea mult timp. Îl putem legăna, îl putem face să simtă din nou ritmul. De ce legănatul are un efect calmant? Pentru că acesta era ritmul corpului mamei sale cînd mergea înapoi și încolo, purtîndu-l în pîntece. Dar în primul rînd să-i vorbim în timp ce-l legănăm: „Uite. Mama e aici. și tata e aici. Da, da, sîntem aici, cu tine.”

Lucruri de genul acesta. și atunci, cînd îi va veni să plîngă, va auzi în minte modulatiile vocilor părinților săi și se va liniști.

Cînd vorbeam de deprinderi, mă gîndeam la reguli de viață: de exemplu, dimineata, la plimbare, masa și apoi somnul. Iar părintii stabilesc că trebuie să doarmă o oră și jumătate, două ore sau două ore și jumătate. Dacă, de pildă, după o jumătate de oră, ei își dau seama că, în loc să doarmă, copilul plînge în camera lui, trebuie să-l oblige să se odihnească desigur, evident, el nu vrea?

Fiecare trebuie să-și stabilească propriul ritm. Dar de ce „în camera lui”? Un copil adoarme acolo unde sînt toți. Cînd îi este somn, adoarme oriunde și e mult mai bine. Va dormi mai bine dacă aude vorbinduse în jurul său. Copilul mic are nevoie să doarmă mult, dar nu e nevoie din cauza asta să fie izolat ca într-un pustiul. Cînd dormea în pîntecele mamei sale, zgomotul nu îl deranja; apoi se trezea, căci și acolo copilul doarme și se trezește.

Copilul trebuie integrat în familie, trebuie să trăiască cît mai mult posibil în cameră cu ceilalți. și totuși, din motive de odihnă, nu are uneori nevoie să fie izolat, să aibă o lume la scară lui?

Am văzut familii unde există o „cameră a copilului”, păstrată ca atare pînă la vîrsta de 14 ani, pur și simplu pentru că s-au făcut cheltuieli pentru o asemenea cameră. După părerea mea, copilul mic nu are nevoie de altceva decît de pătutul lui și de un fel de cutie pentru a evita o prea mare dezordine: odată

ce copilul s-a culcat, toate jucăriile sînt puse în cutie. Cînd începe să meargă în patru labe, lîngă cutie se pune un covoras ca să poată merge mai usor; în felul acesta, este și integrat în viața părintilor și are colțisorul său.

Ar fi bine să poată dormi într-un colț separat. Există familii care nu au decît o singură cameră; în acest caz, se poate pune o draperie, care să permită părintilor să-și aibă în continuare viața lor, iar copilului – colțisorul său. Acolo unde familia locuiește în două camere, e preferabil ca micutul să se culce separat pentru ca părintii să aibă liniste; o mobilă simplă, improvizată de tată, e chiar mai bună decît una nouă, lăcuită, pe care copilul oricum, pînă la patru sau cinci ani, o strică. Căci, e de reținut că un copil trebuie să strice, trebuie. și aceasta, pentru că jocul copilului nu are respectul lucrurilor. Dacă i se spune prea devreme că trebuie să păstreze lucrurile care au costat scump, mobila, tapetul, nu o să mai poată fi un copil „violet”: un copil e sănătos dacă este vesel și dacă părintii nu sînt în permanentă alertă: Oare ce mai pune la cale?

Seara, dacă părintii vor să se culce, nu trebuie neapărat culcat și copilul. Este trimis în camera lui: „Acum lasă-ne – (va vorbi tatăl), las-o pe mama linistită. Vrem să rămînem singuri.” Foarte repede, copilul se va obișnui, mai ales dacă i se va vorbi cu blîndete. Există, de asemenea, problema prietenilor de familie: copilul vrea să îi cunoască. De ce nu? Își ia hălătelul și vine să-i vadă. Dacă adoarme? Este dus în camera lui. Trebuie manifestat mult bun simț, trebuie să se știe că respectarea unui copil înseamnă integrarea lui în viața părintilor și obișnuita de a-i respecta la rîndul său; pe de altă parte, el trebuie să simtă că linistea lui e respectată, tot așa cum e și propriul său ritm.

Ati spus că o mamă nu ar trebui să se îndepărteze niciodată de copilasul ei. Or, din nefericire, această situație rămîne ideală, foarte diferită de viața de fiecare zi. Există multe mame care sînt obligate, din cauza profesiei sau din alte motive, să-și lase copilul în grija altcuiva, chiar de cînd e foarte mic. Trebuie încercat orice pentru a se evita o asemenea situație sau, dacă nu, cum trebuie procedat?

Să presupunem că părintii au ales fie soluția creșei, fie a unei persoane, acasă sau în oraș, care are grijă de copil. La început, cel mai indicat ar fi, evident, acasă. Soluția creșei nu e rea, dacă regulamentul e suficient de suplu ca să permită mamei să-și țină copilul acasă cînd are o zi liberă. Dar rămîne valabil același lucru, trebuie să i se vorbească copilului în prealabil: „Te duc la creșă și, pe urmă, voi veni să te iau. Acolo o să te întâlnești cu prietenii tăi, o să le vezi pe doamnele care au grijă de tine.” Mama trebuie

să-i vorbească copilului, să-l prevină. Iar când vine să-l ia de la creșă, să nu se repeadă să-l îmbrățișeze.

Dacă mama îl dezmiardă de cum l-a văzut, copilul poate să se sperie. Trebuie mai întâi să-i vorbească,

să-l ia în brațe, să-l pună în contact cu corpul ei, deoarece copilul își recunoaste mama după voce și după

miros. De fapt, o va recunoaste cu adevărat doar când se întorc acasă; nu pe drum, pe stradă sau la creșă.

Acest lucru pare surprinzător pentru mamă, căci ea îl recunoaste imediat. Dar copilul nu o recunoaste

decît în cadrul în care regăsește spațiul și vocile cunoscute, tata, mama, el și pătutul său. Bineînțeles,

vorbesc de copilul foarte mic, pînă la patru, cinci sau șase luni. După un timp, se obișnuiește cu acest

program și e foarte bucuros să vină acasă. Cu toate acestea, nu trebuie sărutat înainte de a fi siguri că ne-a

recunoscut. E mai bine ca mama să-i aducă o bomboană, decît să-l sărute.

Spuneți că prezenta mamei e foarte importantă pentru dezvoltarea copilului.

Deci, la modul ideal,

ea ar trebui să dureze unu, doi sau trei ani?

La modul ideal? Această perioadă ar trebui să se întindă pînă la vîrsta mersului sigur; în funcție de

copil, mersul singur, începutul acrobatiei, se situează în jurul vîrstei de optsprezece luni, dat fiind faptul

că un copil începe să meargă între douăsprezece și paisprezece luni. Pentru ca mamele să aibă și momente

de relaxare, ideal ar fi să se asocieze cîte două sau trei, cu copii de vîrste apropiate și fiecare să se ocupe

de ei cîte o după-amiază, pe rînd... Astfel, din trei în trei zile, aceeași mamă ar avea grijă de ei. După un

timp, copiii s-ar obișnui cu această ritmicitate. Copiii cresc mai bine împreună cu alții de vîrsta lor, decît singuri.

Pînă acum am vorbit pe larg despre cupluri care așteaptă un copil. Trebuie totuși să nu le uităm pe

bunici... Închipuiți-vă că există bunici care ne scriu...

Locul bunicii este foarte important. Este bine ca, foarte devreme, copilul să-i stie numele; să nu-i

spună „bunicuță” oricărei doamne în vîrstă; iar bunica dinspre tată trebuie să fie deosebită de bunica dinspre

mamă prin numele ei de familie: „stii, bunicuța care vine astăzi este mama tatălui tău, sau mama mamei

tale.” Deseori, există tensiuni între mama copilului și mama sau soacra sa. Copilul simte imediat. Aceste

lucruri nu trebuie ascunse, ci luate, mai degrabă, în glumă. Dar, în primul rînd, mama și bunica nu trebuie

să se certe niciodată în fața copilului, pe motiv că una din ele nu vrea ce vrea cealaltă. Iar bunicii nu

trebuie să se poarte de parcă copilul ar fi al lor: „Ah! e băiatul meu! Ah! e fetita mea!” Dimpotrivă, ele

trebuie să spună copilului: „Ești nepotul meu, ești nepoata mea. Tăticul tău e copilul meu; sau mămică ta e fata mea.” Lucruri de genul acesta. Simțul legăturilor dintre părinți și copii, al descendentei, al strămosilor se dezvoltă foarte repede la copil, atunci când îi sînt date prin cuvinte aceste elemente. El înțelege foarte repede cu cine are de-a face, dacă i se vorbește. Uneori, ajunge chiar să abuzeze, dar nu are importanță.

Pe de altă parte, bunicile nu trebuie să se teamă: „Ah! nu știu dacă fetei (sau nurilor) mele o să-i placă dacă copilul face asta sau aia.” Nu! Să facă cu copilul ce cred ele că e bine și apoi să se explice.

Copilul înțelege foarte repede. și apoi, o bunică poate să-i arate copilului poze, îi poate vorbi despre trecutul tatălui sau al mamei sale, lucruri care îl interesează mult pe copilul de trei-patru ani. Pentru el este o revelație să afle că tatăl sau mama lui au fost și ei copii. Numai o bunică poate să-i spună acest lucru.

Pentru că vorbim de bunici, o mamă ne povesteste că fetita ei de cinci ani merge pentru prima dată la grădiniță anul acesta; totul a fost bine; de altfel, ea s-a străduit să o poată duce în fiecare dimineață chiar ea, urmînd ca tatăl să o ia la prînz, astfel încît copilul să se simtă într-adevăr în siguranță. Totul a fost bine în primele două săptămîni; dar, brusc, după o vizită făcută bunicii, copilul a început să plîngă și să nu mai vrea la grădiniță. Din ce cauză?

Mama încearcă să analizeze: „Soacra mea i-a spus fetitei: Încearcă să înveți bine, fiindcă bunica nu-i iubeste pe copiii care nu învată.” Dacă refuzul brutal de a merge la grădiniță e cauzat de această scenă, mama se întreabă ce trebuie făcut pentru a trezi din nou dorința acestui copil...

E greu de răspuns la această întrebare; bunica a vorbit de învățat. Or, e vorba despre grădiniță; copilul este conștient că aici nu învată, ci se joacă și cîntă împreună cu alți copii. Acest copil își spune probabil: „Dar bunica nu înțelege ce este grădinița.” Poate că despre acest lucru trebuie să i se vorbească copilului, să i se explice că bunica nu știe pentru că, atunci cînd a fost și ea mică, nu erau grădinite ca astăzi; sau că, pentru ea, învățatul înseamnă să facă tot soiul de construcții, să danseze, să cînte. și să i se promită că mama sau tatăl o să-i explice bunicii ce înseamnă să mergi la grădiniță...

Cînd tata nu e acasă

Cînd apare un copil, există tendința de a considera că relațiile sale privilegiate se stabilesc în primul

rînd cu mama, copilul identificîndu-se mai mult cu ea decît cu tatăl. Deseori, cînd tata pleacă pentru cîteva zile sau cîteva săptămîni, la întoarcere, copilul nu îl acceptă sau, mai bine zis, stă îmbufnat.

Iar atunci tatăl suferă...

Da. În primul rînd, trebuie să înțelegem că timpul nu este același pentru un copil și pentru un adult. Două zile, trei zile, pentru un copil înseamnă două, trei, săptămîni... Două zile înseamnă foarte mult. Deci, atunci cînd pleacă, tatăl trebuie să-l prevină pe copil și, mai ales, să-i spună:

„O să mă gîndesc la tine.” De asemenea, mama trebuie să vorbească despre tatăl plecat, astfel încît acesta

să continue să existe prin cuvintele ei. Iar la întoarcere, tatii nu trebuie să se mire atunci cînd copilul e

distant sau indiferent. Să nu-și arate supărarea, să fie naturali: „Te sărut, fetita mea! Te sărut iubito!” Foarte

curînd copilul își va intra în normal și se va învîrți în jurul lui.

De asemenea, adulții nu trebuie să se repeadă la copil ca să-l sărute. Părintii nu știu, dar înaintea

vîrstei de trei ani, copilul nu resimte aceste sărutări ca pe ceva bun, în sensul că nu stie pînă unde merg

lucrurile. (și asta cu atît mai mult cu cît el iubeste foarte tare, iar cînd esti mic iubirea se manifestă prin

a duce la gură ce iubesti. Devorarea, ca semn al iubirii, este foarte aproape de canibalism, iar o dată cu

întărcatul ea devine tabu.) Părintii cred că, sărutîndu-l, își dovedesc dragostea și că la rîndul lui, copilul,

sărutîndu-i, arată același lucru. Dar nu e așa; mai degrabă, pentru copil este un ritual care i se impune,

pe care îl suportă și care nu dovedeste nimic. Copilul își manifestă dragostea atunci cînd îi dă părintelui

său jucăriile, cînd i se catără pe genunchi, cînd îi dă o păpusă. În acest moment, tatăl sau mama, cel care

a fost plecat, trebuie să-i vorbească despre persoana sa: „Ce bine îmi pare că te revăd”, iar despre obiectul

pe care acesta i l-a adus: „Ah! dar ce frumos e! Îmi place ce mi-ai adus.” Totul va reintra în normal, pentru

că obiectul care îi place copilului îi va plăcea și tatălui său.

În legătură cu aceste despărțiri temporare, am primit multe scrisori de la părintii care călătoresc din

necesități profesionale: soferi, reprezentanți, jurnaliști la radio și la televiziune; totuși își pun problema dacă

această despărțire periodică de tatăl lui nu este o adevărată dramă în viața unui copil. Unii se gîndesc

chiar să-și schimbe meseria. Cum resimte copilul această despărțire?

Totul depinde de felul în care i se vorbește despre acest lucru. Dacă tatăl îi explică de ce trebuie să

plece, dacă îi povesteste copilului (chiar dacă acesta nu pare să înțeleagă) despre camionul pe care îl conduce,

sau despre ce face el la televiziune... sau unde lucrează, într-un fel atractiv, prin cuvinte simple, aceste

lucruri vor rămîne în mintea copilului. si apoi, cînd tatăl e plecat, mama trebuie să le amintească copiilor de tatăl lor care lucrează, care se gîndeste la ei si se va întoarce curînd. Cînd copiii sînt destul de mari, li se poate arăta calendarul: „Uite, atunci se va întoarce acasă. Ce-i pregătesti? Îi faci un desen frumos? O să se bucure.” E obligatoriu să i se vorbească copilului despre tatăl său cînd acesta e plecat; după a treia sau a patra absentă, copilul constient – un copil e „constient” de la douăsprezece, paisprezece sau optsprezece luni – va sti perfect că, atunci cînd pleacă, tatăl se va întoarce si că, atîta timp cît lipseste, toti se gîndesc la el, din moment ce toti vorbesc despre el. Alt lucru important: copilul nu trebuie făcut să creadă, mai ales cînd începe să deranjeze, să fie cam dificil, îndărătnic cu mama lui, nervos – ceea ce se întîmplă între optsprezece si douăzeci si două de luni – că, la întoarcere, tatăl lui va fi un fel de politist. Mama nu trebuie să spună în nici un caz: „Am să te spun lui tata.” Ar fi o mare greșeală din partea ei pentru că, astfel, copilul acumulează o serie de mici sentimente de culpabilitate pe care le asociază cu întoarcerea tatălui său. Iar acest sentiment neplăcut întunecă bucuria revederii. Dar asta nu înseamnă că tatăl trebuie exclus pe motiv că e absent. Copiii mai mari îi cer uneori mamei lor să nu îi spună tatălui cutare lucru, de care nu sînt prea mîndri. Dacă este vorba de lucruri mici, fără importantă sau legate de un alt copil sau de mama lui, aceasta va face foarte bine dacă va răspunde: „Bineînțeles că nu, stii că nu ai avut dreptate si probabil că nu ai fi făcut așa ceva dacă tata ar fi fost acasă; nu o să-l plictisesc cu asemenea copilării.” Dacă, dimpotrivă, e vorba de ceva serios si mama simte nevoia să se consulte cu tatăl, ea nu trebuie să-l mintă pe copil, dar nici să-l ameninte că va vorbi cu tata ca si cum ar fi vorba de a se apela la o forță punitivă. Îl va ajuta pe copil să vadă în tatăl său o persoană cu care se sfătuiește si care răspunde, în egală măsură cu ea, de măsurile ce trebuie luate pentru a-l sprijini în depășirea dificultăților cu care se confruntă. Pe scurt, cînd tatăl nu e acasă, este important pentru toti copiii, indiferent de vîrstă, să li se întretină prin vorbe ideea prezentei lui si a încrederii în el.

Ce înseamnă să fii „drept”? (Enervări si capricii)

O mamă ne spune că, de cînd s-a născut primul ei copil, este convinsă de necesitatea de a asculta,

de a înțelege, de a dialoga. Cu toate acestea, ne scrie: „Viata nu e simplă. Există situații când, datorită oboselii, enervării, sînt înclinată să-mi pierd auto-controlul în fața copilului.” și iată întrebarea ei: „Credeti că aceste momente de lipsă de control, prin care trece orice mamă, sînt dăunătoare pentru copil?”

Se pune, în primul rînd, aici, problema firii mamei; ea nu o să-si schimbe firea o dată cu apariția copilului. Dacă uneori un copil își enervează mama, ea trebuie să-i spună: „Vezi, azi sînt nervoasă.” Copilul va înțelege; foarte repede, el va intuit ce se întîmplă. După un moment de furie, trebuie să i se spună: „Vezi, m-am enervat.” Dar după aceea, în nici un caz nu trebuie să fie sărutat pentru a face uitat momentul neplăcut; trebuie să îi vorbească pe un ton mai potolit și să rîdă împreună. În nici un caz, nu trebuie făcut singurul răspunzător de o enervare care vine din partea mamei. Sărutul nu ar servi la nimic; copilul nu va înțelege o bruscare urmată de un sărut. Vorba este întotdeauna preferabilă ieseirilor, fie de furie, fie de tandrețe, care sînt caracteristice mai degrabă animalelor decît omului.

O altă întrebare a aceleiași mame: „Credeti că o mamă care a gresit și care acceptă să-i arate copilului că a gresit, cîștigă în ochii lui?” Ea se întrebă deci cum o va judeca propriul copil. Pentru copil, a priori, tot ce face mama lui e bine. Cu toate acestea, mama nu trebuie să se mire dacă, pe la doi-trei ani și copilul ei se va enerva uneori și va spune lucruri neplăcute. Ea va rîde și îi va spune: „la uite, și tu te enervezi cîteodată, ca mine!”

Deci nu considerați că e o greșeală ca un adult să-si recunoască în fața copilului enervarea care îl cuprinde uneori?

Defel. Nu e nevoie să-i spună: „Am gresit”, ci: „M-am enervat”; mama poate să adauge „scuză-mă”, copilul nu așteaptă decît să-si scuze întotdeauna părintii.

Am primit, pe această temă, o mărturie, în egală măsură umoristică și profundă. Vă scrie o mamă:

„Am un fiu care are acum treisprezece ani; cînd avea cinci sau șase ani, cum îl certam și îl dăscăleam pentru vreo prostie, începea să rîdă în hohote. Eu eram, bineînțeles, în culmea furiei. L-as fi rupt în bucăți.

Dar, după un timp, m-am calmat. Ne-am așezat pe pat. L-am întrebat de ce a început să rîdă în hohote.

Mi-a spus: «Mamă, dacă te-ai putea vedea cînd esti furioasă, ai rîde cel mai tare...» (...)

De fapt, cred că nu arătăm prea grozav, cînd ne dăm în halul acesta în spectacol. De aceea, acum cînd are treisprezece ani, cînd vreau să-l cert îi spun: «Hai cu mine, e cazul să mergem în fața oglinzii». și furia scade. Rîdem amîndoi...”

Au reușit să introducă umorul în tensiunea dintre ei. E foarte bine.

De fapt, acest copil si-a ajutat mama să-si depășească furiile.

O altă scrisoare sustine oarecum contrariul a ceea ce ati explicat pînă acum: „Cum să procedezi cu un mezin gelos pe cel mare? (...) Am trei copii, două fete, de doisprezece si nouă ani, si un băiat de trei ani. Or, fetita de nouă ani este mereu geloasă pe ceea ce face, spune sau primește sora ei mai mare. si vă asigur că fac tot ce pot ca să fiu întotdeauna echitabilă. Totusi, fetita aceasta nu e niciodată multumită: cum e ultrasensibilă, orice nemulțumire devine o adevărată dramă, cu tipete, lacrimi, furii. În asemenea momente, sustine că nu o iubim destul, că o să plece de-acasă si, dat fiind faptul că este foarte independentă, este greu pentru ea să ne asculte. Ce e de făcut?”

Este clar că această fetiță se găsește într-o situație dificilă: este cea de-a doua si de același sex cu sora ei mai mare. Deci, dorința ei va fi întotdeauna să o egaleze pe aceasta din urmă. Când s-a născut frățiorul ei – primul băiat —, pentru părinti a fost cu adevărat vorba de un alt copil, căci un al doilea copil de același sex nu este, în bună măsură, decît o repetare a ceva cunoscut. De aceea, cred că gelozia a devenit dureroasă pentru această fetiță în special după nașterea frățiorului ei. Mama se înseală încercînd imposibilul pentru a crea echitate: nu există „dreptate” pentru copil. În ochii lui, totul e nedrept atunci cînd nu are totul. Ar fi mai bine dacă mama ar spune: „E adevărat, ai dreptate, sînt nedreaptă, sînt foarte nedreaptă. Poate nu ești fericită în familia noastră.” Dar să stea de vorbă cu ea între patru ochi, nu de față cu sora cea mare sau cu frățiorul ei. Sau poate tatăl si mama ar trebui să-i spună: „Dacă ești cu adevărat nefericită... asta e! o să vedem dacă putem face un efort să te dăm la pension. Va fi un mare sacrificiu financiar pentru noi, dar dacă crezi cu adevărat că acolo ai fi mai fericită... ei bine, o să ne gîndim...” si mama să nu încerce să fie dreaptă, căci nici lumea nu e dreaptă. De altfel, i se poate da copilului si un alt exemplu: „stii, există țări unde e tot timpul soare; si există alte țări unde plouă tot timpul. Tu ai vrea probabil să trăiești în alt loc. Nu ești fericită.” Iar apoi, trebuie mai ales, să scoată în evidență toate diferențele dintre ea si sora ei. Doar subliniind deosebiriile dintre copii, îi ajutăm pe acestia să se identifice cu ei însisi si nu cu altcineva. Trebuie, de asemenea, evidenciate toate calitățile pe care le are fiecare. Spre exemplu, cînd merg la cumpărături si caută o rochie sau o panglică, orice fleac, mama trebuie să-i vorbească fiecareia, separat, fără să audă sora ei, trebuie s-o întrebe la ureche ce culoare i-ar plăcea...

încurajînd-o să-si formeze gustul, să-i spună ce-i place. Altfel, fetita mai mică va considera că alegerea făcută de sora mai mare este cea bună sau că altceva mai bun nu se poate. E un copil prea dependent si care suferă mult din această cauză; ea doar face pe independenta, dar nu e asa. Ca si gelozia, dependentă are la origine sentimentul (imaginar) al lipsei de valoare. Rolul mamei este acela de a da valoare personală fiecăruia dintre copiii săi. Este dureros să-l invidiezi pe un altul, care rămîne întotdeauna inimitabil.

E o situatie frecventă la copii?

Da, dar în cazul acesta, în plus, copilul simte că mama își face sînge rău. Ea consideră gelozia un defect, cînd de fapt nu e asa. Este o suferință care asteaptă compasiune si dragoste din partea mamei. E o etapă normală, inevitabilă în dezvoltare, cînd e vorba de copii de vîrste apropiate. si e grav?

Nu stiu dacă e grav sau nu. Nu cred; principala cauza este că mama suferă de suferinta fiicei sale, în timp ce, dacă ar ajuta-o vorbindu-i despre această suferință, copilul s-ar simti înteles. Dar, repet, nu trebuie să i se vorbească în fata fratelui sau surorii sale... S-ar putea ca totul să se datorească unei gelozii a surorii mari pe cea mică. Sfatul meu este să nu încerce să fie „dreaptă“, ci pur si simplu să o ajute pe fetiță vorbindu-i deschis. În caz contrar, aceasta va continua să fie mereu nemultumită.

O doamnă ne scrie: „Am o fetiță de cinci ani ale cărei reactii mă lasă uneori perplexă. Ce atitudine să iau în fata acestei fetite care mă loveste, sau se face că mă loveste, cînd îi spun să facă ceva sau cînd îi refuz ceva? Acest lucru nu se întîmplă, evident, decît dacă e prost dispusă.“ si adaugă: „am încercat totul: indiferenta, ironia, furia...”

Credeti că e vorba despre o bunică sau despre o mamă?

Tocmai îmi puneam si eu această întrebare...

Atunci, să presupunem că e mama... Lucrurile acestea se întîmplă cînd sînt singure sau de fată cu alte persoane?

Nu ne spune. Să mergem totusi mai departe: „Am încercat totul: indiferenta, furia...” si mai ce?

Ironia

Ironia... cred că, de fapt, amîndouă au intrat într-un fel de joc: care dintre ele îi va comanda celeilalte?

Trebuie să fie o fetiță inteligentă, căci nu e acelasi lucru să te prefaci sau să lovesti cu adevărat. A te

preface înseamnă să spui: „Atentie! eu comand! nu tu.” Cînd loveste cu adevărat, probabil că este enervată.

Cred că, atunci cînd loveste cu adevărat, mama trebuie să-i spună: „Uite ce e, eu îți spun lucruri care nu-ti

plac, dar fac si eu ce pot. Dacă nu esti multumită, n-ai decît să mă lasi în pace. N-ai decît să rămîi în camera ta, în coltul tău. Dar dacă vii la mine, eu îți spun ce cred.” Socotesc că mama trebuie să-i vorbească acestui copil si nu să facă pe ofensata, supărata sau mai stiu eu ce. Trebuie să si rîdă cu ea: „la te uită, mîna ta vrea să mă bată? Tu ce zici?...”, deoarece copilul poate avea unele reactii ale mîinii sau ale piciorului pe care nu si le poate controla. Pare curios, dar trebuie să i se spună: „la te uită, de ce vrea să mă bată mînuta asta? Pentru că am spus ceva care nu-ti place? Dar si tu îmi spui cîteodată lucruri care nu-mi plac. si eu te bat?” Sau, dacă fetita are un ursulet: „Ei bine! Uite, bătaia pe care mi-ai dat-o, i-o dau ursulețului tău. si ursulețul ce-o să spună?” Trebuie imaginat un astfel de joc; de fapt, cred că această fetiță vrea ca bunica (sau mama) ei să se ocupe de ea, numai de ea. Din păcate, nu ne spune dacă toate scenele astea au loc în public sau dacă e un joc în intimitate.

Am impresia că si în public, deoarece mama (sau bunica) scrie: „Am încercat totul, schimbînd oarecum tehnica, în functie de anturaj.” Deci, fie că s-a sfătuit cu cei din jurul ei, fie că scena a avut loc de fată cu martori. De fapt, se ridică si o altă problemă: corespondenta noastră nu ne scrie dacă are obiceiul să o bată des pe fetiță. Sau dacă, atunci cînd era micuță, aceasta era în grija cuiva care o bătea.

Copiii îi copiază pe adulti, mai ales cînd sînt mici. Pe această fetiță o amuză să ia (împrumute) limbajul celor mari. Asta ne uimeste întotdeauna. De multe ori, unii părinti vorbesc răstit cu copiii lor cînd acestia sînt mici: „Taci din gură! Nu pune mîna!” etc. si mai tîrziu, cînd copilul lor începe să se simtă un mic adult, sînt uluiti că si el vorbește la fel... Dar bătaia la fund? Depinde.

Considerati, în general, că obiceiul de a cîrpi cîteva palme...? si mamele, cînd au fost mici, au primit uneori cîte una la fund si le-a prins bine... Atunci, de ce să nu le aplice si copiilor acelasi tratament? Ele fac ceea ce li s-a făcut si lor. Există si copii foarte sensibili în această privință: dacă nu li se dă din cînd în cînd cîte o palmă, cred că nu sînt iubiti. Totul depinde de felul de a fi al mamei. În nici un caz nu se poate spune că e bine sau rău. Bătaia la fund e o întreagă poveste.

Dar nu vă sochează?

Nu. Cred că, dacă se poate, trebuie evitat orice îl umileste pe copil. Niciodată nu trebuie să-l umilim. Este ceva distructiv, si cînd îl luăm peste picior si cînd sîntem supărați. În afară de faptul că bătaia îl calmează pe adult si uneori, pentru moment, si pe copil; pe termen lung (or, acesta e scopul educatiei),

ea e de cele mai multe ori dăunătoare. Oricum, dacă tatăl sau mama vor să-si pedepsească în felul acesta copilul, nu trebuie niciodată să o facă în public. Îl cheamă deoparte, în camera lui, și îl ceartă. Iar dacă pe mamă o mănâncă palma,... ce vreți? Nu o poți împiedica. Asta nu înseamnă că e o mamă rea. Sînt și mame care nu-i clintesc copilului lor nici un fir de păr și care sînt, prin cuvinte și atitudine, mult mai agresive, ba chiar sadice, decît cele care le trag cîte una la fund. E bine să se știe însă că acesta e un semn de slăbiciune din partea tatilor, de pierdere a ceea ce se numeste, așa cum ni s-a scris, self-control. Deci adultul dă un exemplu prost. Un adult care vorbește cu asprime și agresivitate, care actionează violent și se lasă pradă unor răbufniri ale furiei sale în fața copilului nu trebuie să se mire cînd, peste cîteva luni sau cîteva ani, copilul lui va vorbi sau se va purta la fel cu cei mai slabi decît el. Așa cum am mai spus, pentru orice copil mic, tot ce face adultul este „bine”, fără nici o deosebire: iar copilul, mai devreme sau mai tîrziu, îl va imita, și în relația sa cu adultul și cu ceilalți copii.

În orice caz, ca să revenim la bătaia la fund, atunci cînd adultul, pierzîndu-și self-controlul, nu se poate stăpîni, nu trebuie să-si găsească scuza ieftină că o face pentru educație: pentru că nu e adevărat. Și, cel puțin, să nu amîne niciodată: astă seară sau sîmbătă ai să-ti iei portia. În cazul acesta e vorba de o atitudine perversă, care produce plăcere adultului și care îl va perverti deci pe copil, o atitudine umilitoare pentru amîndoi și antieducativă; cînd copilul se teme de adult, își pierde repede stima pentru el și îl judecă așa cum e: o ființă slabă, incapabilă să se stăpînească, sau, și mai rău, un sadic rece.

Despre curățenie

De data aceasta, am în față o mărturie. Voi rezuma această lungă scrisoare, care vine din partea unei mame cu cinci copii. Cel mare are zece ani, iar ultimul, douăzeci și cinci de luni. Problema este, de fapt, cum învată copiii să nu facă pe ei. Prin cei cinci copii, această mamă a făcut cinci experiențe diferite, și anume: cu primul a fost foarte insistentă, l-a dus mereu la oală și l-a certat cînd făcea pe el sau nu voia să se așeze pe oală. Cu al doilea...

Da, dar de la ce vîrstă? Nu spune?

Ba da, cred că da. Dar ca să vedem va trebui să citim scrisoarea pe îndelete. Ne interesează mai ales cel mare, deoarece următorii sînt educați prin identificare.

Am găsit! „Am cinci copii, destul de apropiați ca vîrstă, cel mare are zece ani, iar ultimul douăzeci

si cinci de luni. Între primii doi e o diferență de un an. Ca multe alte mame, eram dornică să-mi văd primul băiat cât mai repede curat, mai ales că surioara lui a venit pe lume imediat după el. Asa că m-am încăpățînat să-l pun pe olită cât de des am putut, cîteodată din oră în oră, certîndu-l si cînd nu făcea nimic si cînd făcea pe el. După un an de eforturi, am reusit; fix la doi ani, ziua, si la doi ani si jumătate, noaptea. Deci, nu am de ce să fiu mîndră”, spune ea. Asta a fost cu primul copil. Pe urmă, a inversat puțin sistemul. Îl pune pe olită, dar nu-l mai certa pe copil, sau îl certa, dar nu-l mai pune pe olită etc. si asa pînă la ultimul, al cincilea, pe care l-a lăsat în pace: nu l-a pus deloc pe olită. Concluzia ei este următoarea: toti copiii au încetat să mai facă pe ei ziua la doi ani, si noaptea, la doi ani si jumătate.

Este foarte amuzant si instructiv, îi multumim acestei mame pentru mărturia ei. Tot ea adaugă: „Nu cred că merită să te străduiesti atîta ca să nu mai facă pe el.” Aceste mărturii vor consola, cu siguranță, multe mame care își fac atîta sînge rău pentru copilul lor, care încă mai face pe el. Trebuie să spun, de asemenea, că această mamă a avut noroc că primul ei copil n-a mai făcut pipi în pat, deoarece a început să-l învete prea repede cu olita. Doar în jurul vîrstei de doi ani, din momentul în care copilul este în stare să urce si să coboare singur pe o scară, o scară de zidar, pînă la ultima treaptă de care se prinde cu mîinile, doar atunci sistemul său nervos este dezvoltat suficient pentru ca el să poată, dacă este atent, să-si controleze reflexele sfincteriene. Înainte, e prea devreme. Această mamă a avut un al doilea copil după un an; cred că cel mare a resimtit ca pe ceva foarte plăcut interesul pe care mama sa l-a arătat pentru fundulețul lui; în felul acesta, îi acorda o atentie deosebită.

Cred că, fără să-si dea seama, ea a făcut pentru primul ei copil un lucru foarte abil, pentru că în felul acesta el a continuat să retină atentia mamei si după nasterea fratelui său. Ceilalti copii cresc prin identificare cu cel mare. Toti vor să facă, cât de repede pot, la fel de bine ca si cel mai mare. Evident că nu reuesc, ziua, înainte de douăzeci si una de luni, la fete, si douăzeci si trei de luni, la băietii; băietii sînt în urma fetelor. Dar se pune o întrebare: dacă nu cumva acest prim copil este ceva mai perfectionist, mai puțin liber si suplu în miscările sale decît ceilalti? Dacă nu, e perfect. Oricum, este într-adevăr păcat să pierzi atîta timp cu olita, cînd sînt atîtea lucruri de făcut pentru ca mîinile, gura, vorbirea si întregul corp să cîstige în îndemînare... Cînd copilul își foloseste bine mîinile, cînd se miscă ușor si își coordonează liber si fără efort miscările, cînd are un tonus bun si vorbește bine, ajunge să vrea singur să nu mai facă pe el,

să procedeze ca adultii, adică să meargă la toaletă. Profit de ocazie să spun că mamele nu ar trebui niciodată să aducă olita în bucătărie sau în camera copiilor. Aceasta trebuie să aibă locul ei în baie, cu excepția nopții, iar copilul – doar dacă e foarte frig, în timpul iernii, desigur, – să meargă întotdeauna la baie când are nevoie și nu în încăperile unde se stă sau se mănâncă.

Cine părăsește pe cine?

Iată o mamă care are un copil de trei luni: ea ne spune că acesta va fi dus la creșă și vă întreabă cum să netezească această tranziție între viața din mijlocul familiei și intrarea la creșă. Ne mai spune că toți cei din jurul ei se străduiesc să-i explice cât de rele sînt creșele pentru copii, dar ea nu vrea să renunțe. Vă întreabă dacă, de exemplu, ar trebui să se ocupe mai puțin de copilul ei în săptămîna de dinaintea intrării la creșă sau dacă, profitînd de zilele de sărbătoare, ar trebui să-l lase pe copil cât mai mult la rude, la bunici de pildă.

Categoric nu. Această mamă trebuie să se ocupe de copilul ei... Cred că este mai important să meargă împreună cu el la alții, și să nu-l lase în grija altora și să plece. Pentru sugar, nu e defel acelasi lucru să fie lăsat împreună cu alții de seama lui, așa cum va fi la creșă peste trei luni, sau să fie părăsit de persoane adulte. Dar dacă acest copil o va vedea mereu pe mama lui că stă de vorbă cu alți adulți, și nu rămîne singur cu ea, îi va fi cu siguranță mult mai ușor. De altfel, toți sugarii ar trebui să meargă deseori în vizită la alte persoane împreună cu mama lor. De cîte ori mama merge undeva, ar trebui – dacă e posibil – să ia cu ea și în felul acesta el își va cunoaște unchii, mătușile, bunicile etc. Dar asta nu înseamnă că trebuie să-l lase și să plece. Nu e mai puțin adevărat că asta este o vîrstă nepotrivită pentru a da un copil la creșă.

E prea mic?

Nu, nu din cauza asta; dimpotrivă, copiii pot fi dați la creșă foarte devreme. Copilul se obișnuiește

repede cu acest ritm. Dar e o vîrstă cînd va simți foarte mult lipsa mamei sale. Deci, trebuie pregătit în acest sens... Nu ne spune cumva ce muncă va face și dacă va fi ocupată tot timpul? După cîte mi se pare, tine să nu-și abandoneze activitatea pe care o desfășoară în prezent. Cred că

este în concediu de maternitate, dar vrea neapărat să-și reia activitatea.

Copilul se va obișnui cu noua situație în cîteva săptămîni, dar va trebui ca mama lui să îi explice:

„Sînt obligată să merg să lucrez. Îmi pare foarte rău că te duc la creșă, dar acolo ai să-ți faci prieteni, ai

să întâlnești alți copii ca tine.” Să îi vorbească des despre ceilalți copii și să meargă cu el în parc să-i vadă împreună cu mamele lor; să-i numească „ceilalți copii”, „micii prieteni”, „colegii”, „fetitele”, „băieții” etc. Să nu-i spună niciodată că unul sau altul dintre copii este mai drăgut decât el; copilul trebuie să știe că, pentru mama sa, el este cel mai important, chiar dacă de fată cu el și cu o altă mamă ea vorbește și cu un alt copil.

În orice caz, nu trebuie să-i arate mai puțin interes sau să se ocupe mai puțin de el... Cu siguranță, nu. La creșă, asistentele medicale se ocupă imens de sugari. Atunci, ea de ce nu? Evident, în prezenta lui, vorbindu-i mereu, ea trebuie să se ocupe și de casă, ca toate femeile: acestea fac multe alte lucruri, ocupându-se în același timp și de copiii lor. Aceste probleme, legate de despărțirea de un sugar, revin foarte des.

Am aici două scrisori în acest sens. Una vine din partea unei bunici care vă scrie: „Urmează să am grijă de nepotica mea începând cu luna ianuarie. Ați putea să-mi spuneți ce măsuri trebuie luate în vederea acestei schimbări din viața ei?” Copilasul va avea atunci de-abia trei luni. și nu ne spune dacă fetita își va vedea sau nu zilnic părintii?

Se pare că da. Dar nu dă prea multe amănunte: „O să stea la mine de la ora opt dimineata la cinci și jumătate după amiaza, în afară de miercuri, sîmbătă și duminică, deci în acest timp altcineva va avea grijă de ea, va avea alt pătut și altă ambianță”.

Atunci, este o situație despre care am mai vorbit: copilasul ar trebui încă de acum dus de mama sau de tatăl lui să stea cîteva ore la bunica. Să se obișnuiască cu atmosfera. Iar mama să-i spună: „Vezi, acum sîntem la bunica ta.” Din ceea ce ne scrie, aceasta se va ocupa de fetiță doar peste zi și nu zilnic. E perfect.

Copilul trebuie prevenit. Trebuie să intre în contact cu acest cadru nou prin prezenta și vocea tatălui său, prin prezenta și vocea mamei sale. și pe urmă, e bine să aibă la el cîteva lucruri de la mama sa, să-i poată simți mirosul, precum și cîteva jucării pe care le are acasă, care să fie duse și aduse de fiecare dată la și de la bunica, dar și jucării pe care le va găsi întotdeauna acolo și pe care, după un timp, le va aduce acasă la părintii săi, tot așa cum altele vor fi duse și lăsate la bunica. De asemenea, va avea și un obiect preferat pe care-l va duce și aduce cu el, de la mama la bunica și de la bunica la mama. Acest copil va avea pur și simplu două locuri, unde se va simți la fel de bine. El trebuie să simtă continuitatea persoanei sale între cele două locuri. În felul acesta, se va acomoda foarte ușor. Ar fi bine ca fiecare, și bunica și părintii, să aibă stabilite zilele în care plimbă copilul.

Deci, nu e nimic dramatic. Cealaltă scrisoare e din partea unui tată. El merge ceva mai departe decât bunică din scrisoarea precedentă, dar tot în legătură cu despărtirea de copil: „Care ar putea fi consecintele imediate, dar mai ales pe termen lung, asupra unui copil care, la douăzeci de luni, va fi despărțit timp de trei luni și jumătate de părintii săi?”

Douăzeci de luni... probabil că deja merge, aleargă și vorbește. Deci, chiar dacă încă nu vorbește foarte bine, limbajul lui poate fi ușor înțeles. Acest copil trebuie pregătit, trebuie să i se vorbească despre schimbarea care îl așteaptă. Să fie condus, acolo unde urmează să stea în această perioadă, de mama sau de tatăl lui și își vor lua rămas bun de la el chiar dacă acesta va plînge; să nu plece când copilul doarme sau când nu-i vede că pleacă. Apoi să-i scrie scrisori, să-i facă desene; să-i trimită biscuiți, bomboane, în mod regulat și cel puțin o dată pe săptămînă; copilul trebuie să primească de la părintii lui semne că se gîndesc la el. Acesta este lucrul cel mai important. Douăzeci de luni este o vîrstă foarte potrivită pentru a suporta o despărtire... Părintii trebuie să-si manifeste în permanentă prezență, dovedindu-i că s-au gîndit la el. Și pe urmă, nu trebuie să se mire atunci când copilul nu e mulțumit. Acesta este, evident, felul lui de a reacționa. E mult mai bine dacă un copil reacționează la o despărtire. Iar când își va revedea părintii, dacă e îmbufnat, acestia trebuie să-l înțeleagă, să stea de vorbă cu el, să nu-i reproșeze nimic. Totul va trece repede. Din moment ce această despărtire nu poate fi evitată, foarte bine, va fi o încercare pe care trebuie s-o treacă. Încercarea la care va fi supusă bunică, sau persoana la care va petrece această perioadă, va fi probabil mai dificilă decât a lui, când el o va părăsi. Nu va trebui luat de acolo brusc. Iar părintii vor trebui să vorbească după aceea cu el despre această despărtire, despre bucuria revederii fără să spună unuia și altuia, de față cu el, că a părut indiferent atunci când s-au reîntîlnit.

O altă mamă ne scrie următoarele: „Am un băiețel de doi ani și jumătate. Când avea vîrsta critică de șapte luni, l-am abandonat trei zile pe săptămînă.”

Se vede din capul locului că mama se simte vinovată, deoarece spune „l-am abandonat” și nu „l-am lăsat în grija cuiva” de dimineața pînă seara.

Deci, din motive profesionale, și-a lăsat copilul în grija cuiva: „Trebuie să adaug că am o situație privilegiată, deoarece sînt profesoară. Prin urmare, îmi pot petrece toate vacanțele cu copilul.” În al doilea an, cum avea program aproape în fiecare zi, și-a lăsat copilul în grija cuiva. Totul a decurs normal. Apoi,

anul acesta (copilul are doi ani si jumătate): „Am întrerupt serviciul, dar am vrut să-mi duc copilul la grădiniță ca să fie în contact cu alți copii.”

Tocmai în perioada în care nu mai lucrează?

Da.

Ca să vezi! E curios.

I-a explicat copilului că grădinița este un loc unde te simți bine, unde îți faci mulți prieteni: „Din

nefericire, spune ea, după prima zi, copilul refuză sistematic să mai meargă la grădiniță și plînge tot timpul.”

Mama vrea să știe dacă trebuie să insiste sau dacă, dimpotrivă, să mai aștepte cîteva luni înainte de a

face o nouă încercare.

Cred că această mamă înțelege foarte bine problema cu care se confruntă. Copilul ei era în grija cuiva...

Am văzut că are sentimentul că l-a abandonat. Cu toate acestea, copilul părea că se simte bine acolo. Nu

ne spune dacă mai erau și alți copii sau dacă era singur... Fără îndoială că, pentru el, la doi ani și jumătate,

e de neînțeles faptul că trebuie să meargă la grădiniță cu alți copii, în timp ce mama, cu care acum se

obisnuise să stea în fiecare zi, rămîne acasă; tocmai pentru că ea ar fi putut să facă cu el tot ce se face

într-o grădiniță, fără să mai punem la socoteală tot ce nu se poate face acolo și anume să stea de vorbă

cu mama lui și să participe la treburile ei, cumpărături, mîncare, curățenie...

Am impresia că a decis așa pentru a-i permite să intre în contact cu alți copii. Nu mai are frați.

Tocmai, de vreme ce este o mamă care știe să se ocupe de copii... Ar putea trece cu siguranță acum

la un alt gen de relații materne, un stil pe care nu-l putea adopta persoana ce avea grijă de el. Din moment

ce mama stă acum acasă, nu spun să-l ducă din nou acolo, dar să nu elimine complet această persoană,

să-l lase la ea una sau două după-amieze pe săptămîină, de pildă. În felul acesta, mama se va putea odihni

putin. Din ce cauză a întrerupt serviciul? Probabil ca să se odihnească sau din alt motiv, despre care nu

vorbeste. Deci, poate va reuși să se ocupe de fiul ei dar, în același timp, deoarece acum el știe ce înseamnă

grădinița, îl va pregăti, obisnuindu-l să se joace, să deseneze, să cînte, să fie atent la anumite lucruri.

Trebuie de asemenea să spun că la doi ani și jumătate este cam devreme pentru grădiniță.

De fapt, un copil nu poate fi dus la grădiniță la doi ani și jumătate decît dacă este deja obisnuit să

se joace cu alți copii, atît acasă cît și în altă parte, și va merge acolo, atras fiind de compania unui alt

copil pe care îl cunostea dinainte sau a unui copil mai mare pe care vrea să îl imite. Doi ani și jumătate

– e prea devreme.

În general, care este, după părerea dumneavoastră, vârsta ideală pentru a duce un copil la grădiniță?

Nu putem vorbi despre un copil în general. Fiecare copil e diferit. Există copii care își petrec foarte bine timpul acasă, când au fost învățați cum să si-l petreacă si, mai ales, când fac împreună cu mama lor tot ce face ea în gospodărie. Copilul trebuie să fie foarte îndemânatic acasă, să stie să-si găsească singur o ocupație, să se joace singur, să vorbească despre ce face, să imagineze povești împreună cu ursuleții, cu păpușile, cu masinutele sale; să inventeze jocuri, singur sau cu altcineva care, în timp ce lucrează alături, intră în joaca lui: învață, în felul acesta, să coopereze, curăță legume cu mama, face cumpărături, observă lucrurile de pe stradă. Doar după această fază va fi interesat de grădiniță, după ce, în prealabil, a fost de multe ori în parc să se joace fără restricții cu alți copii, obisnuindu-se să vină la mama lui ori de câte ori apăreau mici conflicte în urma cărora mama îl consola și îi explica experiența pe care tocmai a trăit-o.

Deci, ce vârstă?

Trei ani, pentru un copil dezghetat, trei ani e bine. Doi ani și jumătate cred că e prea devreme, mai ales dacă e vorba de un copil singur la părinți, care va trebui mai întâi să se obișnuiască cu compania altor copii.

Pe de altă parte, există o vârstă limită care nu trebuie depășită? Un copil nu trebuie ținut acasă prea mult, nu-i așa?

Nu, dar asta depinde și de felul în care copilul e obișnuit să-si petreacă timpul acasă și de cât cunoaște din lumea de afară, vecinii, strada, parcul etc. Altădată, copiii mergeau la școală la șase ani pentru că înainte făcuseră acasă, în familie, cu persoane din anturaj, tot ce se face azi la grădiniță. Pentru copil, familia nu se reduce la mamă și la tată. Erau bunica, unchii, mătușile, verisorii, vecinii. Precum și participarea copilului la treburile casei. În felul acesta, el era bucuros să meargă să învețe să citească și să scrie, deoarece stia deja să facă multe lucruri: cânta cântecele, dansa, stia să se joace singur și să fie folositor... În sfârșit, tot ce e în stare să facă un copil cu corpul lui, cu inteligența sa manuală și corporală îl face să fie cu adevărat un mic prieten în viața de fiecare zi. Oricum, la doi ani și jumătate – cu excepția unor copii deosebit de dezghetați și foarte dornici să fie tot timpul în contact cu alții de vârsta lor – este prea devreme pentru grădiniță.

Fiecare doarme altfel

Iată o contestare a ceea ce ati spus cînd vorbeati despre somnul copilului; ati afirmat că un copil poate să adoarmă oriunde atunci cînd îi e somn si că, dacă îl duci în pat, dacă îl „obligi” să meargă să „adoarmă” în camera lui e ca si cum l-ai duce în pustiu. Or, o mamă ne scrie: „Am un băietel de saisprezece luni. Acest copil nu vrea să adoarmă dacă nu e în patul lui, deci în camera lui, cu exceptia drumurilor lungi cu masina. Dar cînd e cu altii, vrea neapărat să participe la atmosfera generală si face eforturi ca să rămînă treaz.” Deci această mamă consideră că prezenta adultilor împiedică somnul copilului său; iar somnul este unul dintre aspectele esentiale ale dezvoltării unui copil la această vîrstă. Are perfectă dreptate. Generalizăm mult prea mult. Sînt unii copii care, încă de la nastere, adorm atunci cînd le e somn, în ritmul lor, acolo unde îi pui. Nu e cazul acestui copil. El e, probabil, deosebit de interesat de relatia cu adultii. Nici un copil nu seamănă cu altul. si, cu siguranță, mama lui l-a obisnuit de mic să doarmă numai în patul lui. Foarte bine! Această mamă are dreptate. L-a obisnuit cu un anumit ritm de viață. De ce nu? Dacă ea a înțeles că după ce îl duce în camera lui adoarme, foarte bine, să procedeze în continuare asa si să nu-si facă nici o problemă. Sînt încîntată cînd oamenii contestă ce spun eu. E adevărat că am vorbit la modul general: stiu că la țară, copiii dorm în camera mare de cînd sînt sugari, pentru că e singura încăpere încălzită. Cînd primii mei doi copii erau mici, era în timpul războiului si nu puteam încălzi decît o singură cameră, cea în care stăteam toti. Astăzi nu mai sîntem în aceeași situatie. si apoi, există copii deosebit de excitabili, iar altii mai indiferenti, care pot să doarmă oriunde cînd le e somn. Din cîte ni se spune, acest copil doarme în masină, în timp ce altii, dacă sînt în masină nu vor să doarmă. Pe de altă parte, trebuie să mai spunem o dată, nu e nimic rău să lasi un copil să doarmă într-o încăpere în care mai sînt si alte persoane. Băietelul cu pricina a fost învățat să adoarmă în patul lui. În relatia cu patul lui sau cu masina este puțin cam maniac. De ce nu? Pare să se fi obisnuit cu niste ritmuri care i-au fost imprimate de cînd era foarte mic. Dar poate se va schimba! Deocamdată, rămîne în patul lui, dar e foarte posibil ca într-o bună zi să renunte si să vină în cameră cu ceilalti. Cred că nu e nici o supărare si nici nu trebuie să ne mirăm. De asemenea, acest copil trebuie să aibă propriile lui initiative în raport cu adultii care, dacă nu sînt deranjati, trebuie să-l lase să le ia singur. Atunci cînd un copil are „obiceiuri”, e mai puțin adaptabil la schimbare decît un altul. Nu se simte în siguranță prin propriile lui forte, în orice situatie.

Acesta a fost răspunsul la scrisoare. Dar am putea, probabil, lărgi puțin discutia, vorbind despre somnul la copil, despre importanta, durata lui... E foarte greu de precizat. Personal, am trei copii, și fiecare a dormit altfel. Bineînțeles, după o anumită oră, erau toți în camera lor, dar nu toți în pat. Nu cred că e bine să duci copiii la culcare înainte ca tatăl lor să se întoarcă acasă. În schimb, poți să-i lași în halat prin cameră, dacă nu vor să mergă în pat. Dacă sînt foarte obosiți, cu atît mai bine, să doarmă. Copiii care nu sînt niciodată puși în pat, merg din proprie inițiativă de îndată ce pot să se urce singuri. De aceea, sînt foarte bune paturile fără gratii și nu prea înalte, cu un scaun alături pentru jucării și cărți cu poze, la care se uită înainte de a adormi și cînd se trezesc dimineata.

Trebuie mers pînă acolo încît să fie treziti atunci cînd tatăl ajunge acasă? Dacă au adormit deja, bineînțeles că nu. Însă tatăl poate să le spună: „Am să vin să vă spun noapte bună cînd mă întorc“. Atunci, dacă copilul este în pat și dacă se trezește și vine să-l vadă pe tata, cred că e bine să i se dea voie să stea puțin în camera în care sînt adulții, pentru că un copil are mare nevoie să-și vadă tatăl, nu-i așa? Să i se dea voie, cinci, zece minute... Aceasta se poate încheia cu un pahar cu lapte, băut înainte de a se reîntoarce în pat. Un copil doarme mult mai bine cînd s-a trezit, așa, cu o bucurie și i se dă ceva înainte de a merge la loc în pat; o felie de pîine, o prăjiturică, ceva de băut. Cu o lumină slabă în cameră, cu jucăriile în jurul său, va adormi cînd îi va fi somn. Dar e adevărat și faptul că trebuie să știe să respecte orele pe care părintii le petrec împreună. Adulții au nevoie de odihnă și de a fi împreună, fără prezenta copiilor. Într-o altă scrisoare sînteti întrebată dacă faptul că doarme în camera părintilor poate avea repercusiuni asupra „sănătății mentale“ a unui copil de cinci-sase ani. În primul rînd, scrisoarea nu spune dacă această familie are suficient loc sau dacă locuiesc toți într-o singură cameră. Este, într-adevăr, preferabil ca noaptea copilul să nu fie pîrtas la intimitatea și somnul părintilor săi. Dacă nu se poate altfel, nu trebuie în nici un caz să doarmă în același pat cu părintii, dar să nu fie certat dacă își exprimă această dorință; trebuie să i se vorbească și să i se spună, de pildă, că atunci cînd tatăl lui era mic – dacă e un băiat –, acesta dormea în patul lui; iar dacă e o fetiță, să se împace cu ideea că e fetiță și să nu se joace de-a tata sau de-a mama cu celălalt părinte, ca și cum ar fi mare. Și alte întrebări revin foarte des. O fetiță – care are acum zece ani și jumătate – avea aceeași cameră

cu fratele ei de sase ani. Dar, într-o zi, părintii au aranjat o cameră pentru ea. Iar ea vrea să se întoarcă și să doarmă în aceeași cameră cu fratele ei pentru că singură în camera ei îi este frică. Ce trebuie făcut?

În primul rînd, se pare că părintii i-au pregătit această cameră separată deși copilul nu a cerut așa

ceva. Cred că ar fi mult mai înțelept ca acești copii să fie lăsați să doarmă în aceeași cameră, pînă cînd

fetita devine nubilă. Pentru băiat, nu contează încă...

Nubilă înseamnă...?

Înseamnă o fată care are ciclu: deci, momentul cînd nu mai e o fetiță. În acest moment (poate chiar

înainte), va fi foarte bucuroasă să aibă camera ei, ca și băiatul, de altfel. Dar, deocamdată, de ce nu face

mama din cealaltă cameră un loc de joacă? O cameră pentru lucru și somn, cealaltă pentru joacă. Ar fi

mai înțelept: pentru moment, copiii nu trebuie despărțiți, nefiind decît doi în această familie. Dacă ar fi

mai multe fete și un singur băiat, ar fi o cameră pentru el și camera fetelor.

Pe de altă parte, există multe scrisori care pun problema angoaselor nocturne. Acest lucru mi se pare

întotdeauna legat de o problemă deosebită pe care o are copilul; fetita de mai înainte, care avea zece ani

și jumătate, era pentru dumneavoastră un caz limpede: avea angoase din cauza schimbării ambiantei.

În mod sigur, și mai ales pentru că nu ea dorește acea schimbare...

Există și alte explicații pentru angoasele nocturne?

Evident. Cosmarurile sînt un lucru banal în jurul vîrstei de șapte ani, ba sînt chiar necesare. Cred că

în acest caz e vorba totuși de o fetiță care a „coborît” cam mult către vîrsta fratelui ei; în timp ce el, fratele,

se pare că „a tîns în sus”, pentru a fi de vîrsta surorii lui. Sînt de părere că, înainte chiar de a fi despărțiți,

acești doi copii ar trebui să aibă prieteni diferiți, în loc să fie îngemănati în mod forțat, așa cum au fost

ei de la o vîrstă fragedă. Despărtirea nu poate fi grăbită dacă pînă acum au fost obișnuiți să stea tot timpul

împreună. Acest lucru se va face lent, printr-o modificare a psihologiei copilului, modificare datorată în

mare parte prietenilor săi: copilul are întotdeauna nevoie de un prieten cu care se înțelege bine – ceea ce

în jargonul nostru numim „eul auxiliar”. Copiii au nevoie de companie. În cazul nostru, ei sînt cu siguranță

mai fericiți să doarmă în aceeași cameră. Pînă acum, fiecare e în situația de a fi eul auxiliar privilegiat

al celuilalt. și nu printr-o despărtire bruscă vor fi ajutați, ci învățîndu-i să trăiască despărțiți în timpul

zilei, – cu ocazia week-end-urilor și a vacanțelor, fiecare să-și facă prieteni și tovarăși de joacă diferiți.

Dar cînd e vorba, de exemplu, de doi băieți, pînă la ce vîrstă doi frați pot să împartă aceeași cameră?

Toată copilăria si chiar si adolescenta. Se poate face în asa fel, de pildă, încît să existe posibilitatea unei separări în cameră astfel încît, de la locul unde lucrează unul, lumina să nu-l deranjeze pe celălalt care are un alt ritm de lucru si de somn. Nu cred deloc că e rău ca doi copii de acelasi sex să doarmă în aceeași cameră. Desi poate deveni o problemă, începînd de la pubertate. Important rămîne însă să fie izolați în timpul somnului. Nu cred că paturile suprapuse reprezintă o soluție fericită, desi pe copii îi amuză cînd sînt mici. În paturile suprapuse, în timpul somnului, toate mișcările unuia se transmit celuilalt, dacă paturile nu sînt bine fixate în perete. În timp ce doarme, oricine face o regresie, iar copiii care dorm în acest gen de paturi rămîn dependenti unul de altul, o dependență impusă de tipul de mobilier în care dorm. Paturi care intră unul în altul sînt preferabile cînd nu există prea mult spatiu; cu atît mai mult cu cît este mai comod pentru făcutul patului, si mai comod cînd unul din copii e bolnav si trebuie să stea în pat. Nu este bine ca doi copii, chiar de acelasi sex, gemeni sau de vîrste diferite, să doarmă în acelasi pat. Soluție care avea mai putine inconveniente la țară (si nu întotdeauna) decît la oras, unde promiscuitatea este permanentă (sau aproape) în timpul zilei. Fiecare trebuie să-si aibă locul său noaptea, fără să se ciocnească mereu de corpul celuilalt. În timp ce dormitul în aceeași cameră nu e defel acelasi lucru si nu e dăunător, doar dacă fratele cel mare este deja adult în timp ce celălalt este încă un copil.

*

A „iubi“, a „dori“ (Treziri nocturne)

Să ne întoarcem la trezirile din timpul noptii; la acei copii care se trezesc în plină noapte si încep să plîngă.

La ce vîrstă?

O fetiță de trei ani care de altfel este foarte echilibrată, ne spune mama. Cu toate acestea, de trei luni se trezeste în fiecare noapte. Atunci, mama a făcut o mică anchetă printre prietenele ei, care au si ele copii mici ce se trezesc de trei sau patru ori pe noapte: „Am consultat medicul pediatru si i-am spus că nu pot fi de acord cu aceste treziri, pentru că nu am să rezist mult timp în ritmul ăsta. I-am cerut calmante pentru copil, dar nu mi-a dat. Cu toate acestea, eu sînt pentru calmante si pentru scutece, în timpul noptii.“

De ce această întoarcere la scutece? Nu vād legătura.

Mărturisesc că mi se pare si mie ca nuca-n perete...

E vorba de o fetiță mare, care are deja trei ani; nu e ca în cazul trezirilor nocturne ale sugarilor... si

a început doar de trei luni... Or, trei ani este vârsta la care copilul este interesat de diferenta dintre sexe.

E vârsta la care o fetiță își iubeste cu patimă tatăl. Mama din scrisoare nu ne vorbește despre sotul ei dar,

27

cu siguranță, în timpul noptii ea este în pat cu el. Cred că si fetita ar vrea să aibă pe cineva alături când

doarme, ca si mama ei.

De altfel, această mamă ne spune că atunci când fetita se trezeste, începe să strige:

„Mamă!“, „Mamă!“

sau „Apă“ sau „Tată!“ si dacă nu i se răspunde e o adevărată dramă, tipete si asa mai departe.

Ar fi de un real ajutor pentru fetiță dacă, din când în când, ar merge să o linistească tatăl ei, spunându-i:

„Sst! Mama doarme. Toată lumea trebuie să doarmă. Dormi si tu!“ De asemenea, mama ar putea face

mici aranjamente în camera copilului. De exemplu, să-i pună pe o măsuță, lângă pat, un pahar cu apă.

De multe ori, acel „pipi în pat“ (mă gândesc la asta din cauza scutecelor despre care vorbește mama) dispare

când copilul are apă la îndemână. Lucru cu totul paradoxal pentru părinti. Explicatia constă în faptul că,

nelinistit sau angoasat, copilul are nevoie de apă. Or, mijlocul imediat de a „face“ apă este acela de a

face pipi în pat; iar altul ar fi să bea. Ei bine, dacă copilul care are obiceiul să facă pipi în pat are un

pahar cu apă lângă el, va bea. Probabil e un copil care are spaima nocturne; la trei ani e normal. Ele reapar

pe la sapte ani, mai ales sub formă de cosmaruri. La trei ani sînt trezirile: își caută mama, vrea să fie

iarăsi mic ca să stea tot timpul lângă ea; pentru că e vârsta când copilul crește si începe să devină constient

că e fetiță sau băiat. În timpul zilei unul din părinti se poate juca cu el de-a baba oarba, făcînd întunerici

în cameră. Legati la ochi, se prefac că e noapte, se ridică, se așază, aprind, apoi sting lumina etc. Dar

nu se mai duc să-l trezească pe tata sau pe mama. Cred că, prin joc si în urma unor explicatii, copilul va

înțelege că trebuie să-i lase pe părintii săi în pace; fetita, când va fi mare, va avea si ea un sot, dar acum

e mică, chiar dacă nu mai e un bebelus.

Cred că e o fetiță care nu are încă suficientă autonomie față de mama ei. De pildă, să aleagă singură

cu ce să se îmbrace, cum se piaptănă, să facă o multime de lucruri pentru ea. Este vârsta când începe

cochetăria. Mamele își pot ajuta mult copiii să nu mai aibă aceste întoarceri nocturne la „cuib“, dacă în

timpul zilei îi ajută să fie independenti. Cam asta e! Ce să vă mai spun? Nu înțeleg deloc povestea cu

scutecele. Dacă au ajuns acolo, înseamnă că fetita mai face încă pipi în pat?

Se pare că da.

De fapt, copilul e nelinistit deoarece îi vine să facă pipi noaptea?

Cred că mama vorbește despre scutece pentru noapte pentru ca fetita să nu mai aibă motiv să se trezească...

Tocmai asta e, această fetiță vorbește de pipi pentru că în mintea ei diferența sexuală este o diferență

de pipi. Cred că mama trebuie neapărat să îi explice că băieții și fetele au sexe diferite, să pronunțe cuvântul

„sex” și să-i spună că asta nu are legătură cu pipi; că este o fetiță drăgută și va fi o domnișoară, iar apoi

o femeie, ca și mama ei. Dar poate că lucrurile se explică și prin faptul că această fetiță de trei ani doarme

încă într-un pat cu gratii și nu poate coborî singură să facă pipi. Dacă e așa, tatăl poate să scoată gratiile

sau să schimbe patul.

Un cuvânt și despre calmante.

Medicul are perfectă dreptate: calmantele nu o ajută decât pe mamă. Dar tot așa ar ajuta-o, fără săi

facă rău copilului, dacă fetita ar merge uneori să doarmă în altă parte, de pildă la o prietenă bună. În

cazul în care copilul ar merge să doarmă la o verisoară sau la o prietenă, în opt zile totul s-ar termina.

Pentru că această fetiță este singură și, la trei ani, geloasă pe cei doi care sînt împreună în pat. În orice

caz, nu trebuie nici certată, nici calmată, ci trebuie înțeles ce se petrece în ea cu ocazia mutației care are

loc la trei ani: fie din cauza creșterii corpului său, strîmțorat într-un pat care o infantilizează și de care

se lovește, fie din cauza dezvoltării inteligenței care a făcut-o să remarce că „pipi” are legătură cu diferența

sexuală, despre care mama ei nu i-a dat informații liniștitoare. A droga un copil care nu doarme nu e o

soluție. Mai bine faci un efort să înțelegi că el crește, în ceea ce privește corpul și cunoștințele, și să acționezi

pentru a rezolva unul din aspecte, iar despre celălalt să-i vorbești.

Mai sînt două scrisori. Una vine din partea unei bunici, cealaltă de la o mamă. Ele vorbesc de copii

putin mai mari, care pun probleme specifice. Iată mai întâi scrisoarea bunicii, care e nelinistită pentru

28

nepotul ei de unsprezece ani. Acest băiat face încă pipi în pat, de multă vreme, desi a fost dus de nenumărate

ori la doctor: „Văzîndu-l cum crește cu acest mare handicap, vă întreb: ce ne sfătuiți? Ce să mai facem?”

În primul rînd i-as spune bunicii că mă bucur că se interesează de această problemă a nepotului ei.

Acest copil e deja mare, va trebui să-și asume propria dezvoltare sexuală. Pentru că adevărul este următorul:

la un băiat, când face pipi în pat, este întotdeauna ceva legat de problema sexualității lui. Nu știu dacă această familie, în special tatăl, se interesează de acest copil. Nu se spune nimic despre tată. Doar ceva despre un frate.

Dar bunica este cea care ne scrie.

Această bunică trebuie să-i dea băietelului cât mai multă afecțiune inteligentă, fără să se fixeze pe

faptul că face sau nu pipi. În ceea ce-l privește pe băiat, dacă situația îl deranjează, ar putea consulta un

specialist. Cu siguranță există și în regiunea unde trăiesc ei așa numitele consultatii medico-psiho-pedagogice

(CMPP) unde sînt psihoterapeuți. Iar Asigurările Sociale rambursează curele psihoterapeutice. Dacă

băiatul e cu adevărat îngrijorat, la vîrsta lui poate vorbi cu cineva pe această temă, cu mult înainte de

pubertate. Dar nu trebuie culpabilizat pentru un control sfîcterian imposibil, semn al unei imaturități

psihologice, la care și familia și bunica sînt probabil complici.

Cealaltă scrisoare se referă la un adolescent de paisprezece ani. Acest băiat, ni se spune, are angoase

nocturne; o teamă maladivă de întuneric, încă de la vîrsta de șapte ani. Adoarme și, când se trezește uneori

în timpul nopții, îi e frică.

Deci, a început la șapte ani. Trebuie să spun că un copil care nu are cosmaruri în jurul vîrstei de

șapte ani nu e normal; de fapt, la șapte ani, orice copil are cosmaruri cel puțin de două sau trei ori pe

săptămîină. Din ce cauză? Pentru că este vîrsta la care un copil trebuie să facă diferența între a iubi și a

dori pe cineva. În ochii copilului, tatăl și mama se iubesc, dar între ei există în plus dorința și intimitatea

camerei lor pe care vor să le păstreze. Iar acest copil, pe întuneric, e cuprins de angoase... Au trecut șapte

ani de cînd le poartă cu el, are acum paisprezece și a venit de mult vremea să meargă să stea de vorbă

cu un psihoterapeut, de preferință un bărbat, căruia să-i poată povesti fără retineri cosmarurile sale și să

le înțeleagă sensul. La șapte ani – trebuie spus la toată lumea – copilul are cosmaruri legate de moartea

părintilor săi, lucru excelent, normal și inevitabil. Copilăria trebuie să moară în el: adică să moară „mama

de lapte” și „tatăl dinților de lapte”. Proces care, probabil, la acest băiat nu s-a realizat încă. Acum e prea

tîrziu ca să-i răspundem așa, pe calea undelor. Acest copil trebuie să vorbească cu un psihoterapeut.

Copilul tipă pentru a se face auzit

Avem aici o scrisoare trimisă de o profesoară: copilul ei de trei ani și jumătate are pentru moment

cîteva mici probleme. La început, mama ne descrie situația familiei sale: sotul lucrează și vine deseori

tîrziu de la servicii, dar își fac timp, seara sau la sfîrșitul săptămîinii, să se joace cu copiii, să vorbească cu ei (pentru că mai există un frățior, care face în curînd un an și care este foarte bine acceptat de copilul de trei ani și jumătate). Copilul în discuție merge de la doi ani și jumătate la grădiniță și are o comportare bună; la început au fost cîteva incidente: fiind „cel mic”, educatoarea îl trata ca pe un bebelus și asta îl ofensa; cu timpul însă lucrurile s-au aranjat. „În tot acest timp, acasă, am avut mai multe femei care sau ocupat pe rînd de el: trei, de-a lungul întregului an școlar. Anul acesta – și aici este problema – o nouă femeie are grijă de cei doi copii și pare cam depășită de evenimente...”
Ce vîrstă are această femeie?

29

Cîncizeci și doi de ani și e la rîndul ei mama unei fete de optsprezece ani. Se plînge că băietelul nu o ascultă, că e obraznic cu ea și chiar că o lovește cu piciorul. Mama a vrut să afle și părerea copilului și acesta a recunoscut că într-adevăr așa e; cu toate acestea, situația nu s-a îmbunătățit. În fiecare zi, spune femeia, apare un nou conflict. Iar în ultimul timp, seara, băietelul e din ce în ce mai nervos și mai irascibil. Începe să urle fără vreun motiv anume, chiar și pentru fleacuri. De fapt, e cu nervii la pămînt. Exact. Cînd mama îi spune să se spele pe mîini înainte de masă, copilul refuză. Cînd mama insistă, începe să urle: „Gata, gata, gata...” Ea ne scrie: „Aceste tipete fac imposibilă orice încercare de explicare.” Pentru a avea un tablou complet, încă două cuvinte despre acest copil: este sensibil, afectuos, cald, se joacă mult cu frățiorul lui cel mic, la care ține mult în mod evident. Scrisoarea se termină cu un ton puțin autocritic: „Am impresia că foarte des cerem prea mult de la acest copil. Îi cerem să fie cuminte, politicos, să facă mici servicii. Am vrea să găsim o justă măsură între dorința noastră de a avea un copil fericit și echilibrat și propriile noastre probleme și enervări; nu ne supărăm atunci cînd trebuie și nu sîntem la înălțimea principiilor noastre.” În final, mama vă întreabă ce o sfătuiți să facă pentru ca acest copil să nu aibă o fire închisă și să nu fie așa de agresiv. Se pare că e vorba de un fenomen de respingere a femeii care are grijă acum de el. Bineînțeles, e greu să găsești pe cineva care știe să se ocupe de un băiat, mai ales o femeie care, din cîte spune mama, nu a crescut băieți. Or, un băiat e foarte diferit de o fată. Dacă nu e puțin violent atunci cînd e mic – de fapt, între doi ani și jumătate și trei ani și jumătate – nu e un semn bun, băiatul trebuie să spună „nu”

cînd vorbește o femeie, mama sau oricine ar fi ea. Mama nu trebuie să se supere pentru că, în general, cînd un copil spune „nu”, înseamnă că peste două sau trei minute va fi „da”. Trebuie să spună „nu” identificării sale cu o femeie, pentru ca viitorul lui de băiat să fie sub semnul lui „da”. E un lucru foarte important, care trebuie înțeles. Scrisoarea nu ne spune ce face tatăl, dacă se ocupă de acest băiat, dacă merge cu el la plimbare, de pildă... scotîndu-l din această lume de femei și de sugari. La începutul scrisorii, ni se spune că vine tîrziu acasă, dar că își face totuși timp să se ocupe de copil, cel puțin la sfîrșitul săptămîinii...

Ni se spune că se ocupă de copii și nu în mod special de cel mare care, din punct de vedere al vîrstei, e foarte diferit de frățiorul lui. S-ar părea că e puțin cam prea legat de acesta. Or, el vrea să fie mare din moment ce, mergînd la grădiniță la doi ani și jumătate, a fost „avansat” prea devreme. Simte cu siguranță nevoia să se joace și în afara grădinitei cu copii de vîrsta lui. Un sugar nu-i poate fi de ajuns.

Pare un copil sensibil și inteligent. Probabil că a fost ofensat fiind considerat drept „cel mic”. Or, într-adevăr era prea mic cînd a început să meargă la grădiniță. Cred că această mamă ar putea să-și ajute copilul să se calmeze, mergînd de exemplu cu el cînd trebuie să se spele pe mîini. Nu e foarte greu de spus: „Mergem să ne spălăm pe mîini”, adică mama să-l însoțească și să-l ajute sau să-l asiste. Să fie mai intimă cu el, atunci cînd îi cere ceva. Cred că asta îi va plăcea foarte mult. Și mai e ceva care calmează enorm copiii nervosi, și anume jocul cu apa. Mamele nu par să fie prea conștiente de acest lucru. Se găsește întotdeauna o chiuvetă, un vas sau orice altceva unde copilul poate să se joace cu apa, seara, cînd vine de la grădiniță sau cînd e enervat. Să i se spună: „Uite, tata ti-a adus un vaporas.” La baie, copilul se distrează și se calmează. I se poate da o cîrpă, în cazul în care, fără să vrea, aruncă multă apă în jur.

Asta pare mai degrabă o rețetă de la bunica... Există și o explicație mai științifică? În apartamentele în care locuiesc, copiii nu prea intră în contact cu elementele naturale. Viata înseamnă apă, pămînt, copaci, frunze, pietricelele pe care le aruncă, toate aceste lucruri... Copiii au nevoie să fie agresivi în mod nediferențiat. În cazul acesta, se pare că femeia care se ocupă de el este în același timp copacul, pietrele, peretele, totul; și, bineînțeles, așa cum ne spune mama, această femeie este depășită de situație. Oare mama nu ar putea să-l trimită pe copil la un prieten apropiat? Cred că băiatul nu este crescut ca un copil „mare”; iar el se apără împotriva unei asemenea atitudini. În același timp, părintii ar vrea ca

el să fie „mare“, dar numai cînd e vorba să fie bine crescut. Cînd vorbește despre ce așteaptă părintii de

30

la el, ai crede că are cinci sau șase ani; există în această scrisoare lucruri într-adevăr contradictorii cu

privire la copil. E greu. În nici un caz copilul nu trebuie să se simtă vinovat. Mama spune: „Recunoaște.“

Or, ce înseamnă să recunoască faptul că a dat cu picioarele? Cînd picioarele îi sînt pline de enervare,

loveste. Cînd gura îi e plină de tipete și de suferință, spune lucruri urîte femeii. Cred că nu este destul

de ocupat, ca orice băiat de vîrsta lui, și că nu are posibilitatea să-si exteriorizeze nevoia de mișcare. Se

pare că, în această familie, viața nu e prea veselă.

Să ne întoarcem la scrisoare... căci, deși ai răspuns în bună parte la întrebările puse, ai vrea să ridici

și o problemă mult mai generală; multe familii sînt interesate de ceea ce spune această profesoară. Vă

amintesc următorul pasaj: „Am impresia că, foarte des, cerem prea mult de la acest copil.“ I se cere să

fie cuminte și politicos, i se cer mici servicii; și pe urmă, i se cere să fie și echilibrat. Nu e prea exagerat

să i se ceară atîtea lucruri unui copil la vîrsta asta?

Bineînțeles, mai ales, cînd i se cere să corespundă dorinței părintilor săi. Dar părintilor le place, oare,

să facă servicii acestui copil? Sînt ei întotdeauna politicoși cu el? Le place și știu să se joace cu el? De

exemplu, jocul cu poze care trebuie grupate, jocuri simple de cărți sau jocul cu ilustrate? Cînd i se cere

unui copil să fie cuminte, el nu înțelege ce înseamnă asta, poate doar faptul că trebuie să stea nemiscat

și să facă mici servicii; deci, asta înseamnă că nu trebuie să aibă nici o inițiativă, nu-i așa? Cred că acest

copil „plăteste toate oalele sparte“, ca toți frații mai mari, iar mama greșeste făcîndu-si atîtea reproșuri.

Dar are, probabil, dreptate să se întrebe cum trebuie procedat cu acest copil, pentru că am senzația că

nervii încep să nu-l mai țină. Am vorbit despre jocul cu apă. Dar mai există și alte jocuri: jocul cu obiecte

care se pun unul în altul, jocul de-a „v-ati-ascunselea“, jocuri în care poate să alerge, să rîdă. Un copil

are nevoie de veselie. Un copil e cuminte cînd e vesel, cînd are ce face și poate vorbi despre lucruri care

îl interesează, se poate juca cu ursuleții pe care îi are etc. Mama poate să-i spună: „De-a ce vrei să ne

jucăm astăzi?“, în loc să se joace de-a mama care îi cere mereu să facă ceva. Uneori și ea trebuie să-i

facă servicii. De pildă, unor copii li se cere la trei ani și jumătate să-si pună singuri lucrurile la loc. E

prea devreme. Ei trebuie ajutați: „Ce zici? Mă ajuti? Hai să facem ordine amîndoi.“ Totul împreună.

La sfîrșit mama adaugă: „Am vrea să avem un copil fericit si echilibrat.” Dar imaginea pe care sîo face despre fericire si echilibru un adult poate corespunde oare universului în care trăieste un copil?

E foarte greu de spus. Avem de-a face cu o mamă care lucrează în învățămînt. Există toate motivele

să credem că este puțin cam perfectionistă si „intelectualistă”, fără să-si dea seama, pentru că e obisnuită

să se ocupe de copii care, în plus, o au pe mama „lor”, ca să se joace, să rîdă, să se distreze. Probabil că

asa stau lucrurile.

Despărtiri, angoase

Am aici scrisoarea unui tată – lucru destul de rar în corespondenta pe care o primim – care pune

problema copiilor unor cupluri despărtite sau care, ca să spunem asa, se găsesc într-o situatie nelegală

(concubinaj). Vă întrebă dacă acest tip de situatii – adulterul, sau paternitatea nelegală – este nevrozant

pentru copii. Pus în fata unei asemenea situatii, un copil va suferi în mod automat? „La urma urmei, totul

nu constă oare în felul în care copiii își reprezintă aceste probleme în mintea lor, la nivelul lor, la scara

lor? Explicîndu-le pur si simplu o situatie, nu s-ar putea evita lezarea copilului?”

A leza? A suferi? Fiecare ființă umană are propriile sale dificultăți. Cred că lucrul cel mai important

este ca părintii să-si asume situatia în care se află, indiferent că ea este legală sau nu; de asemenea, să-i

poată spună copilului din cine s-a născut, precum si faptul că viata lui are un sens atît pentru mama care

31

I-a adus pe lume cît si pentru tatăl care l-a conceput... Copiii au uneori multi tătici, dar au numai un singur

tată; de asemenea, au o singură mamă care i-a purtat în pîntecul ei, si acest lucru trebuie să li se spună,

deoarece de multe ori au multe alte mămici, de la educatoarea care se ocupă de ei pînă la bunică. Mamă

si tată nu înseamnă defel pentru un copil, tatăl sau mama adevărați. Cred că foarte devreme copiii trebuie

să stie, în primul rînd, cine e mama si cine e tatăl lor; de asemenea, dacă acel bărbat cu care s-a hotărît

să trăiască mama lor, „tăticul” actual, este sau nu tatăl lor. De fapt, de ce să nu fie acceptate toate aceste

situatii nelegale, de concubinaj? Dacă părintii si le asumă, îi vor explica copilului drumul pe care a apucato

viata fiecăruia, ce a însemnat pentru ei conceperea lui si ce înseamnă viata lui; dacă în prezent părintii

trăiesc despărtiti, fiecare îl iubeste si amîndoi se simt responsabili fată de el pînă în momentul în care își

va asuma singur această responsabilitate. Cred că un copil trebuie să stie dacă are sau nu frati sau surori

după tată sau după mamă etc. Numele de familie pe care îl poartă trebuie să-i fie explicat în legătură cu legea care reglementează pentru toți starea civilă; și el nu corespunde întotdeauna numelui celui care la procreat sau fată de care el are sentimente filiale. Trebuie să știe aceste lucruri de mici sau... De mici, în sensul că niciodată nu trebuie să li se ascundă o asemenea situație. Mai târziu, răspunsul va fi mai explicit, atunci când copilul va pune întrebarea direct, fie din proprie inițiativă, fie în urma unui comentariu pe care l-a auzit. Dar cel mai important este ca părinții să nu dorească niciodată să-i ascundă aceste lucruri. „De ce persoana aceea a spus că nu e tăticul meu, când e tăticul meu?” Atunci, imediat, mama sau tatăl care au auzit această întrebare trebuie să-i spună adevărul. Când pentru părinți situația este clară, nu trebuie să se prefacă că nu au auzit; de îndată ce copilul a pus întrebarea, răspunsul trebuie să fie cel adevărat. E în joc încrederea pe care o va avea în el și în propriii săi părinți. Faptul că va înțelege sau nu e o altă problemă. Într-o zi va pune întrebarea mai precis. „Cutare mi-a spus că nu ești căsătorit cu tăticu’ ” sau „că nu ești căsătorit cu mămică”. – „E adevărat. Am așteptat să crești ca să poți înțelege aceste lucruri. Sînt tatăl tău adevărat, deși porți numele de fată al mamei tale” sau „Eu nu sînt tatăl tău adevărat, dar te consider copilul meu. Trăiesc alături de mama ta pentru că ne iubim și pentru că ea s-a despărțit de tatăl tău” sau „Tatăl tău adevărat a fost un bărbat pe care mama ta l-a iubit, dar nu s-au căsătorit” etc. Adevărul gol-golul așa cum e. Există în scrisoarea acestui domn și o confesiune: „M-am despărțit de soția mea și am pus, de bine de rău, la punct un sistem prin care cei doi copii ai noștri – care au acum șapte și, respectiv, trei ani și jumătate – urmau să trăiască atît cu unul, cît și cu celălalt părinte, petrecîndu-și practic un număr egal de zile și luînd un număr egal de mese cu fiecare, după un program variabil, la care se adaugă două vacanțe anuale de opt zile pe care le petrecem împreună cu ei la bunici. Toată lumea, inclusiv psihologii, mi-a spus că acest sistem nu e bun, deoarece copiii trebuie luați de unul din părinți, urmînd să-l vadă pe celălalt din cînd în cînd.” și adaugă: „În pofida tuturor predicilor, m-am gîndit că acești oameni sînt pur și simplu nebuni, că nu știu ce înseamnă dragostea unui bărbat și a unei femei pentru copiii lor.” Apoi trece la rezultate: „După trei ani, acești copii nu par mai anormali decît alții, iar la școală și grădiniță se descurcă destul de bine. Relațiile mele cu ei s-au ameliorat mult și s-au golit de agresivitatea care exista într-o vreme. Am

observat, de asemenea, că de la un timp a dispărut și bîlbîiala fiului meu.”

Este o mărturie foarte interesantă.

Vă surprinde?

Nu; în general, părintii nu cad de acord, pe cînd de data asta se pare că părintii, desi divortati, se

înteleg bine între ei. De altfel, se înteleg atît de bine încît merg timp de opt zile împreună cu copiii lor.

E un lucru foarte rar ca niste părinti despărțiti să-si poată petrece opt zile cu copiii. Însă scrisoarea nu ne

spune dacă acești copii sînt băietii, sau băiat și fată, și nici dacă fiecare din părinti s-a recăsătorit. Problema

este mult mai complexă cînd unul dintre soți s-a recăsătorit, are un copil și cînd celălalt, la rîndul lui, are

alți copii. Nu cred că există o soluție de-a gata; adevărata soluție este ca părintii să se întelegă în continuare,

astfel încît copilul lor să poată trăi, pe cît se poate, anumite perioade de timp cu amîndoi și să întelegă

32

limpede situația în care se află; el trebuie să știe că, desi divortati, ambii părinti se simt deopotrivă

responsabili de soarta lui. Acest domn a reușit un lucru pentru care îl felicit. S-ar putea spune că acești

copii, care merg cînd la unul cînd la altul din părinti, nu mai știu de fapt unde este „acasă”. Cel de șapte

ani, de pildă, este cînd la tata, cînd la mama; e adevărat că pentru moment nu are atîtea teme de făcut,

desi trebuie să recunoaștem că un copil lucrează mai bine, își face mai bine temele atunci cînd are colțul

lui de lucru, în același loc, și cînd îl vede pe tata de cîte ori vrea, iar pe mama de cîte ori se poate. Dar

dacă ei au reușit să aranjeze lucrurile în felul acesta, de ce nu? Important este, într-adevăr, ca el să simtă

că ambii părinti sînt de acord, astfel încît să aibă propriul său ritm de viață în funcție de vîrstă, de școală

și de prieteni; nu trebuie să existe ascunzături, lucruri pe care le spune unuia și nu le spune celuilalt. Din

păcate așa ceva e rar din cauza susceptibilității și rivalității care există între părintii despărțiti, prea legați

fiecare de momentele în care își „posedă” copiii; dar și din cauza modului diferit de viață pe care îl duc

părintii divortati.

Întrebări indirecte

(Paternitate, naștere, sexualitate)

Iată acum o scrisoare care vine din Elveția de la o femeie care a adoptat o fetiță.

Copilul trăia înainte

într-un mediu de limbă germană. Mama care ne scrie e francofonă. și își face probleme dacă introducerea

copilului într-un mediu francofon nu a fost un soc. Precizez că a adoptat fetița la vîrsta de două luni, iar

acum aceasta are cinci sau șase luni. Mama a ascultat cu atenție ce ați spus deja în legătură cu limbajul

copilului. Cred că ati comparat atunci memoria copilului cu un fel de bandă magnetică care înregistrează totul.

E adevărat.

Întrebarea precisă a acestei mame este următoarea: „Ceea ce a trăit acest copil în utero și în primele două luni de viață poate ieși într-o zi la suprafață? Cum să-i spun, și mai ales când să-i spun că a fost adoptată?”

Nu ne spune ce vîrstă are copilul acum? șase luni.

Atunci, avem aici mai multe întrebări. În primul rînd: la ce vîrstă să i se spună unui copil că a fost

adoptat? Nu cred că este o întrebare bună, în sensul că nu trebuie să i se ascundă niciodată acest lucru.

Cînd mama stă de vorbă cu prietenii ei, acestia știu că fetita este adoptată, iar tatăl ei știe și el, bineînțeles

– pentru că există, cred, în acest caz, și un tată adoptiv. Consider că este important ca mama să spună

uneori tare, ca și cum ar vorbi singură sau în discuțiile cu prietenii ei: „Ce fericire pentru noi să avem

această fetiță, noi care nu puteam să avem copii”, sau „eu, care nu puteam să duc o sarcină”. Așa se spune,

nu-i așa, „să duci o sarcină”? Fetita va auzi cu siguranță. și cînd va spune, ca orice copil: „Unde eram

eu, înainte de a mă naște?” – întrebare pe care o pun toți copiii pe la trei ani —, în acel moment, va fi

foarte simplu să i se spună: „Dar știi foarte bine. Ti-am spus întotdeauna că tu nu ai stat în burtica mea.

Ai avut o mamă care te-a conceput cu un domn pe care îl iubea, apoi ai crescut în burta ei și ea te-a adus

pe lume. Este mama ta adevărată. Te-a făcut frumoasă, dar nu a putut să te crească. și de aceea a căutat

un tătic și o mămică, și ne-a ales pe noi” sau: „Noi căutam un copilăș pe care nu-l puteam crește tatăl și

mama lui cei adevărați.” Aceste cuvinte trebuie întotdeauna spuse: „Tatăl și mama adevărați...” „Voiam

să adoptăm o fetiță, ni s-a spus că erai fără părinți și așa am mers să te luăm.” Va întreba: „Dar, unde?”

33

și atunci i se va spune în cutare loc, în cutare oras. Va pune această întrebare de mai multe ori în viața

ei. și de fiecare dată acest adevăr va fi spus, în mod progresiv, folosind cuvinte care devin din ce în ce

mai clare pentru copil; i se va spune însă întotdeauna că „mama ei adevărată” a iubit-o mult. Întotdeauna

trebuie spus acest lucru unui copil, și mai ales unei fete, deoarece consecințele pot fi destul de grave dacă

fata crește cu o mamă pe care o presimte sau o știe sterilă. Aceste fete se dezvoltă cu un viitor (inconstient)

de sterilitate. Deci, răspunsul e simplu: niciodată nu trebuie ascuns adevărul. „și atunci, eu nu sînt ca ceilalți?” va întreba probabil copilul. „Ești ca și noi. Noi sîntem părinții tăi adoptivi, iar tu ești copilul nostru adoptiv. Asta înseamnă că te-am ales.”

Grija acestei mame este că, „atunci cînd fetita a fost adusă din provincia germană unde s-a născut, toți vecinii erau la curent. Copiii lor se vor juca în curînd împreună...”

Toată lumea știe.

Toată lumea știe, iar ea vrea să fie prima care îi va spune adevărul. Deci, după părerea dumneavoastră,

i se poate spune foarte devreme.

Foarte devreme. Va auzi de multe ori spunîndu-se „adoptat” sau „adoptiv”. Adoptiv? Adoptat? Va

întreba ce înseamnă acest cuvînt, dar părinții pot preveni această „revelație”, spunîndu-i despre ce e vorba

cînd o femeie dintre cunostintele lor este însărcinată sau cînd se naste un copil. I se va explica. Un alt

mod de a-l face pe copil să înțeleagă în ce constă adoptarea este povestea cu păsărelele: oul și găina. O

găină face niste ouă care sînt clocite de o altă găină. Care este adevărata mamă? Sînt mai multe mame

adevărate. Există o mamă care l-a născut și o mamă care l-a crescut.

Acum cealaltă întrebare, despre limba germană. Bineînțeles că acest copil, purtat în pîntece și trăind

pînă la două luni în această limbă, a auzit sunete germane; ele rămîn în inconstientul său profund. Acest

lucru nu are nici o importanță. Nu este nociv. Singurul lucru care se poate întîmpla este ca, mai tîrziu,

copilul să aibă afinități pentru această limbă. Atunci i se va spune: „Nu e de mirare, din moment ce mama

ta adevărată și, probabil, tatăl tău adevărat erau elvetieni de origine germană. În burta mamei tale și încă

două luni după naștere, ai auzit vorbindu-se germana.”

Să vedem acum o scrisoare care revine la aceeași problemă, a întrebărilor despre naștere, dar pe căi

ocolite. Ea pune două întrebări. Prima: „Am un copilăș, o fetiță de două luni, care tipă întotdeauna spre

seară.” Întrebarea este dacă sugarii au nevoie să plîngă sau să tipe în anumite momente, într-un fel oarecum

asemănător adulților, care simt nevoia să vorbească.

Nu cred că sugarii au nevoie să tipe, în nici un caz de disperare. Mamele simt întotdeauna despre

ce fel de tipete e vorba. Există tipete care încetează repede, ca un vis urît; dar dacă un copil tipă întotdeauna

la aceeași oră, înseamnă că ceva, în viața lui, s-a petrecut la acea oră. Părinții nu mai știu ce, au uitat.

Dar copilul trebuie liniștit, trebuie luat în brațe, legănat... Așa cum am mai spus-o, legănatul îi aminteste

de mersul mamei, de siguranța pe care o avea cînd era în pîntecele ei.

Acum v-as pune eu o întrebare. Un sugar (chiar de două luni) are „stări sufletești”?

Bineînțele. Un sugar are stări sufletești. Fiecare copil e diferit; fiecare persoană e diferită și asta încă de la naștere. Lăsarea serii poate fi pentru acest copil un motiv de angoasă; se va aprinde atunci lumina și i se va explica; cred că, dacă mama îl va lua atunci în brațe sau îl va lega cu o esarfă strânsă la pieptul ei, dacă e ocupată, îl va liniști vorbindu-i. Nu e bine ca un sugar să fie lăsat să plîngă singur, contrar lucrurilor care se spun despre așa-zisele bune deprinderi care trebuie imprimate copilului. Și apoi, există copii cărora le e mai foame la o masă decît la alta. Trebuie căutat motivul pentru a-l putea ajuta. Scrisoarea adaugă: „Mai e ceva. Cînd am născut această fetiță, sotul meu a făcut un film cu nașterea ei...”

E nostim...

... și vă întreabă dacă i se poate arăta filmul copilului. Și la ce vîrstă?

De ce nu? Vreau să spun, cînd părintii se uită la acest film, copilul poate fi de fată, fără însă a-l obliga să se uite.

34

Continui: „Trebuie să așteptăm nașterea unui alt copil sau putem să i-l arătăm destul de repede?...”

și dacă nu va mai veni alt copil? Fetita nu va avea dreptul să-l vadă? Nu, cred că ea poate fi acolo

cînd părintii se uită la film, dacă fac asta din cînd în cînd (dar mă întreb ce îi determină să privească

deseori această amintire de o zi). Și apoi, cînd copilul va întreba despre nașterea sa (și va veni și vremea

asta): „Cum eram cînd eram mică?...”, părintii îi vor arăta bineînțelese fotografii. Iar mama va adăuga:

„stii, cînd te-ai născut, tata a făcut un film. Cînd ai să vrei, o să ne uităm la el.” Dar se poate foarte bine

(și mama nu trebuie să se simtă jignită) ca fetita să spună doar „Ah, da!” sau să plece spunînd „nu mă

interesează”. Nu m-ar mira defel. Cu toate acestea, va veni și ziua cînd va fi foarte interesată de acest

film. Cred că unei ființe umane, adolescent sau adult, îi face plăcere să vadă filme despre copilăria lui

și, de ce nu, despre propria lui naștere?

Dar în general, copiii nu se uită la asemenea filme decît datorită dependentei lor de dorința părinților.

Ei sînt interesați de ziua de azi, de ziua de mîine și nu de trecutul lor.

V-as ruga să mai răspundeți la o scrisoare care e legată de aceasta, desi se referă la un alt subiect:

sexualitatea copiilor. Mai precis la dialogul pe această temă cu copiii: întrebările pe care această fetiță

le-ar putea pune în legătură cu nașterea ei sau cu adoptarea, un altul le va pune în legătură cu sexualitatea.

E o scrisoare cu referire la copiii între opt și doisprezece ani. Mama întreabă cum trebuie să li se vorbească,

la această vîrstă, despre viața sexuală, unde trebuie să ne oprim ca să nu-i socăm?
 Oare, întrebările trebuie
 așteptate sau trebuie provocate, de teama ca nu cumva subiectul să fie abordat între
 prieteni la școală,
 într-un mod nesănătos? Ce trebuie făcut dacă copilul nu pune întrebări?
 În general, după trei, patru ani – vîrsta întrebărilor directe – copiii nu pun întrebări, dacă
 prin „întrebare”
 înțelegem doar întrebarea directă. În schimb, pun întrebări indirecte, aproape din ziua
 în care vorbesc,
 din momentul în care leagă o frază. Un gen de întrebare indirectă: „Cum vor fi copiii
 mei? – Depinde
 (dacă e băiat cel care întreabă) de soția pe care o vei alege. – Ah, da?” și gata, asta e
 tot. Răspunsul se
 oprește aici. Copilul insistă: „De ce mi-ai spus că depinde de soția pe care o voi alege?
 – Stii că și tu ai
 un tată, ca toată lumea. Ai auzit uneori spunîndu-se că semeni cu tata la unele, că nu
 semeni la altele. De
 ce seamănă un copil cu tatăl lui? Pentru că tata este la fel de important ca și mama,
 cînd vine pe lume
 un copil. – Aha?” și e de ajuns. Dacă copilul nu pune o întrebare mai precisă, răspunsul
 se oprește aici.
 I s-a spus ceva în direcția adevărului și, într-o zi, va afla mai mult.
 În ce privește procrearea: „Unde am fost eu înainte de a mă naște? – Înainte de a te
 naște ai fost în
 burtica mea.” Iar cînd vor vedea o femeie însărcinată, mama va profita de ocazie ca să-
 i spună copilului
 care se miră: „Oh! Ce grasă e această femeie! – Nu stiai că mamele își poartă copiii
 în burtică înainte
 de naștere? Peste cîteva săptămîni, peste cîteva luni, vei vedea un cărucior, copilul va
 fi în cărucior, iar
 mama nu va mai avea burta mare.” Iată o modalitate de a spune că mama a purtat
 copilul în pîntece. De
 altfel, cele mai multe mame spun fără nici o dificultate aceste lucruri copiilor lor. Este
 mai greu de răspuns
 la întrebarea „Cum a ieșit de-acolo? – Pe jos, între picioarele mamei sale este sexul. Stii
 că femeile au
 un orificiu acolo, care se deschide și copilul iese.” Încă și mai greu le vine părinților să-
 facă pe copii
 să înțeleagă rolul pe care îl are tatăl. De aceea, trebuie să li se spună din capul locului,
 cînd copilul pune
 o întrebare indirectă, camuflată. De pildă, un copil va spune: „Un prieten de-al meu nu
 are tată. – Nu e
 adevărat, asta nu se poate. – Ba da, el mi-a spus. – Nu stie el, nu îl cunoaste, dar a avut
 un tată adevărat
 (întotdeauna acest cuvînt „tată adevărat”). Poate a murit. Nu stiu. Dar oricum, dacă
 mama lui nu ar fi
 cunoscut acel bărbat, el nu s-ar fi născut. A avut un tată adevărat, te asigur și poți să-
 spui și lui. Mama
 lui a iubit un bărbat, și acesta i-a dat o sămîntă.” Atunci, copilul va spune: „Dar cum? –
 Asta întreabă-l

pe tata." Cred că e preferabil ca mama să-l trimită pentru asemenea explicații la tatăl lui sau să stea amîndoi de vorbă cu el, explicîndu-i că semintele din care se nasc copiii se găsesc în sexele bărbatului și ale femeii.

„O fiintă, băiat sau fată, prinde viață cînd în pîntecele femeii se întîlneste o jumătate de sămîntă femeiască

cu o jumătate de sămîntă bărbătească. Nici tatăl tău, nici eu nu am hotărît care va fi sexul tău.”

35

Mama din a cărei scrisoare am citit adaugă că nu este de acord cu sotul ei: „Sotul meu pretinde că,

oricum, copilul trebuie să știe, și chiar să vadă tot, și că trebuie să-i vorbim despre plăcerea sexuală. Eu

nu sînt de această părere.”

Plăcerea, copilul o cunoaște deja. Nu cunoaște plăcerea cu altul, dar știe ce este plăcerea zonei genitale.

Tatăl are dreptate. Trebuie spus copilului că dorința sexuală dă multă plăcere adulților în iubire. Atunci

cînd se vorbește despre bărbați și femei care procrează sau care sînt tată și mamă, trebuie pronunțat cuvîntul

„dorință”: „E ceva pe care îl vei simți atunci cînd vei fi mare, cu o fată pe care o vei iubi foarte mult, pe

care o vei dori.” Asta e! Cam așa trebuie vorbit despre dragoste, care presupune o relație corporală, sexuală.

În ce privește plăcerea pe care sexul său încă puțin dezvoltat o dă deja copilului, trebuie să i se spună că

e natural, dar că nu e cazul să caute să vadă așa ceva la alții și deci cu atît mai puțin să-i fie suscitată

porniri voyeuriste.

Ati vorbit despre problema ridicată de un băietel, pentru care acesta, este trimis la tatăl său. Dar ce

se întîmplă dacă acesta nu are tată?

Dacă nu are tată, deci dacă în casă nu există nici un bărbat, cred că mama trebuie să-i spună: „Asta

îți va explica un bărbat, pentru că eu nu am fost niciodată bărbat și deci nici băietel. Iar problemele pe

care și le pune un băietel nu pot fi explicate decît de un bărbat.” Sau să meargă la medicul copilului și

să-i spună: „Fiul meu a pus cutare întrebare. Eu mă retrag. Vorbiți singuri, ca între bărbați.” Așa trebuie

dată explicația. Sînt împotriva explicațiilor pe care le dau femeile băieților. Bineînțeles, dacă medicul

familiei este o femeie, ea va ști să vorbească, dar ar fi mai bine ca explicațiile să vină din partea unui

bărbat. Dacă băiatul este inițiat în problema dragostei de către un bărbat, și i se spune că ea este însoțită

de dorința sexuală pentru o fată sau o femeie, atunci va trebui să i se vorbească nu doar de plăcere, ci și

de respectarea lipsei de dorință a celuilalt. și să se adauge: „Așa ceva nu se întîmplă niciodată cu mama

sau cu surorile tale. Trebuie să fie o fată care nu face parte din familia ta“. si când copilul întreabă de ce:

„Ei bine, când vei fi mare, vei scrie o carte despre asta. E foarte complicat. Nu stiu să-ti răspund. Asta

este legea tuturor oamenilor.“ Copiii acceptă ușor această interdicție când stiu că si părintii se supun aceleiasi

legi în ceea ce îi privește. Se poate răspunde si așa: „Nu stiu cum să-ti explic, deoarece prohibiția incestului

nu e o problemă simplă, dar asta e legea oamenilor; la animale nu e la fel.“ În ceea ce mă privește, cred

că termenul de „căsătorie“ trebuie întotdeauna folosit pentru legătura sexuală dintre bărbatii si femeile

ce s-au unit în fata legii si nu atunci când vorbesc despre împreunarea animalelor; în cazul acesta li se va

spune să folosească termenul împerechere. Li se poate vorbi si despre procreare, care presupune contactul

sexual dintre parteneri de sexe diferite, fără ca acesta să ducă întotdeauna la procreare.

Ascultându-vă, am recitat scrisoarea: „Sotul meu pretinde că, oricum, acest copil trebuie să stie si să

vadă tot.“

Cred că sotul în chestiune nu își dă deloc seama de pericolul pe care îl reprezintă, pentru copil, prezenta

acestuia la actul sexual al propriilor părinti, la cererea acestora. Dacă într-o zi îi surprinde, cu atât mai

rău pentru el. Dacă se întâmplă așa ceva, i se va spune: „Acuma stii, asta e ce ti-am povestit. Asta ai văzut.“

După părerea mea, acest domn greșeste crezând că un copil trebuie să asiste la raporturile sexuale ale

părintilor săi. Ar fi ceva traumatizant, deoarece genitalitatea unei fiinte umane se construiește cu pudoare,

cu respect față de celălalt si prin castitatea adulților față de copii: cu atât mai mult față de senzațiile copiilor,

care au o sensibilitate în plină dezvoltare. Nu, nu, în nici un caz asemenea sedinte practice incestuoase

cu complicitatea părintilor. Asta perverteste.

36

Există mame obosite?

Vă propun acum câteva scrisori care contestă...

Cu plăcere, întotdeauna sînt interesante.

... din partea unor persoane care nu sînt de acord cu ceea ce spuneti.

Dar eu sînt de acord cu contestatiile!

O mamă vă reproșează că faceti abstractie de realitatea socială: „Cînd vorbiti despre femei, despre

mame si despre copiii lor mici, uitati de toate mamele care, după două, trei luni, sînt la capătul puterilor:

„Gata, m-am săturat de scutece!“ si continuă spunînd că maternitatea poate fi si un infern, că dacă urmează

sfaturile dumneavoastră o mamă trebuie să renunțe la lume, să stea cît mai mult acasă ca să-si crească

copilul. Apoi vă întreabă de ce vorbiti atît de puțin despre tati.

Vedeti, nu poti fi pe placul tuturor. Această femeie a avut copii si nu a descoperit bucuriile maternității
cînd copiii ei erau mici...; ei bine, există si asemenea mame, este adevărat. Probabil că vor fi din ce în
ce mai putine, din moment ce acum maternitatea poate fi evitată. Altădată era imposibil, fără ca femeile
să-si distrugă sănătatea. Deci, ce să-i spun acestei femei? În primul rînd, să nu asculte emisiunea noastră.
Apoi, este foarte adevărat că greutățile sociale, locuintele prea mici, toate astea fac ca multe mame să
fie nervoase. Cu toate acestea, desi nervoase si avînd locuinte mici, ele își iubesc copiii si încearcă, cît
le stă în puteri – înțeleg asta din toate scrisorile pe care le primim – să îi crească si să îi ajute cît pot ele
de bine. De fapt, asta încercăm si noi să facem aici. Bineînțeles, noi nu putem ameliora nici conditiile
de locuit, nici sănătatea mamelor surmenate. stiti, copiii... eu am ideea mea despre asta; eu cred că acestia
își aleg părintii, că ei stiu foarte bine că mama lor este cum este. Avînd aceeasi constitutie ereditară, ei
înțeleg si nervozitatea mamei lor. Cred că este fals să ridici problema socială cînd e vorba de dragostea
părintilor pentru copiii lor. Despre despărtirea de copii a mamelor care lucrează, am mai vorbit deja :
important este ca mama să stea de vorbă despre asta cu copilul ei. Pe de altă parte, dacă poate să stea
acasă cu el, nu trebuie ca acest lucru să devină o corvoadă, să se închidă în casă: dimpotrivă, să iasă în
fiecare zi, să se întâlnească cu alte femei cu copii în parc, să-si ia copilul cînd merge la prieteni, eventual
prieteni care au si ei copii. Dar stiu femei pe care doar prezenta copiilor le oboseste, care se plictisesc;
ar trebui să vorbească cu alte mame, să facă în asa fel încît să aibă grijă de copii pe rînd si să aibă astfel
si zile de odihnă; si e preferabil ca o mamă care nu suportă să stea acasă, să meargă să lucreze si să plătească
o femeie în loc să se deprime.
Cred că trebuie totusi să răspundeti si la a doua întrebare: „Vorbiti prea putin despre tati. Desi ei ar
putea să le ajute pe mame si să se ocupe de copii cel putin tot atît cît se ocupă ele. Nu ar fi deloc rău.”
Această femeie are dreptate. Este vorba de deprinderi relativ recente care trebuie întărite. Există multi
tati care au meserii ce nu le permit să se ocupe în fiecare zi de copiii lor. Dar ceilalti, cei care nu îndrăznesc,
trebuie învățati să o facă. Cînd au această posibilitate, ei descoperă bucurii imense de care erau lipsiti
pînă atunci: cred că mamele trebuie să-i ajute să descopere aceste bucurii. Căci, dacă niciodată nu e prea
devreme pentru un copil să se simtă în siguranță fizică cu tatăl său, ca si cu mama sa, trebuie ca si tatăl

să se simtă în siguranță cu copilul său.

O altă mamă ne scrie cam în același spirit: „Vorbiți-ne despre dragoste!” La început ne povesteste:

„Cînd te porți cu blîndete față de copil, cînd îl răsfeți, îl giugiuiești, îl săruți, nu prea îi ceri părerea. O

faci mai mult să-ți potolesti o nevoie personală de tandrețe, decît din alte motive.” Bineînțele.

Apoi continuă: „Oricît de greu ar fi să mărturisești, dar mă întreb și eu dacă am făcut vreodată față

de copiii mei cel mai mic gest de dragoste. Uneori, chiar cred că îi detest, atît de greu obțin de la ei un

gest drăgut, o privire complice, un pic de înțelegere.” și în acest punct vă spune:

„Vorbiți-ne, atunci, despre

37

dragoste.” În același timp, trebuie să recunoaștem că există părinți care spun uneori:

„Copiii mei, i-as

strînge de gît...”

E adevărat. Dar acești părinți ar trebui să înțeleagă că și copilul lor este ca ei.

Dragostea oamenilor

este întotdeauna ambivalentă. Pentru o mamă este o bucurie să-și sărute copiii,

bineînțele... Dar copilului,

lui ce-i place? Să fie în siguranță, lîngă mama sa. Deci, mama trebuie să-i spună ce simte, fără teama de

a se contrazice: „stii, nu te iubesc, nu vreau să te mai văd.” În realitate, nu e adevărat. și de aceea trebuie

să îi explice: „Eu te iubesc, de fapt, dar mă iriti, mă enervezi, nu mai pot.” Copilul va

constata: „Aha!

și eu simt așa, cîteodată, față de mama.” De altfel, mulți copii spun și ei acel „nu te iubesc” mamei lor.

și atunci relațiile dintre ei vor deveni foarte umane. Asta înseamnă să iubești: altceva decît relații siropoase

și zîmbete false, „drăgăstoase”. Înseamnă să fii natural și să-ți asumi propriile contradicții.

Deci, dacă spui „nu te iubesc” sau „nu te mai iubesc”, e și asta un fel de a vorbi despre dragoste?

Exact.

O altă întrebare, în aceeași scrisoare, referitoare la sărutul pe care adulții îl dau copiilor... Nu sînteti

pentru a săruta copiii pe gură...

Nu. Mai ales atunci cînd ei nu cer așa ceva. Pentru că poate produce o excitație senzuală plină de

primejdii.

Această mamă ne scrie: „Dar cum fac rusii?” pentru că rusii, adulții – e un lucru cunoscut – se sărută

pe gură... Atunci, asta nu ridică probleme pentru copiii lor...?

Nu, tocmai, pentru că este un gest social. Nu e vorba de intimități senzuale. Tot ce este social, este

dezerotizat. La noi, oamenii își dau mîna, dar există țări, de exemplu în India, unde este necuviincios să

dai mîna cu cineva, deoarece gestul presupune o intimitate tactilă, tocmai pentru că nu este „socializat”.

Totul e în funcție de mediu și de țară. Cu copilul, în societatea noastră, trebuie evitate intimitățile care capătă o dimensiune erotică; cu toate acestea, dacă într-o societate sărutul pe gură e ceva curent, atunci el nu mai înseamnă nimic. În schimb, alte lucruri vor implica erotismul... Ei bine, părintii trebuie să evite acest lucru, contactul corporal cu copiii lor.

Cel mare reprezintă într-un fel capul, iar cel mic picioarele (Frații între ei)

Să vorbim acum despre o problemă care interesează aproape toate familiile: felul în care se înțeleg copiii între ei, precum și raporturile unor mici drăcușori cu părintii lor. În prima scrisoare care vă pune această întrebare, este vorba despre o mamă cu doi copii, unul de șapte ani și jumătate și celălalt de patru. Amândoi sînt băieți. Mama lor spune: „Cel mare este într-un fel capul, iar cel mic, picioarele. Am ascultat cu atenție cîteva din emisiunile dumneavoastră. Spuneți că e aproape anormal ca un copil să nu fie gelos pe fratele lui mai mic. Or, băiatul meu de șapte ani nu s-a arătat niciodată gelos. E un băiat care pare, dacă vreți, aproape prea matur pentru vîrsta lui.” Întrebarea pe care și-o pune este din ce moment limbajul adult folosit cu acest copil este totuși prea complicat. Cînd am vorbit de gelozie, am situat-o între optsprezece luni și cinci ani. Or, acest copil avea aproape cinci ani cînd s-a născut fratele lui. Mai spuneam că această problemă a geloziei vine din faptul că fratele cel mare ezită între două posibilități; ce este mai valoros (dată fiind admiratia familiei): să se identifice cu un sugar, adică să regreseze în istoria sa personală, să revină la obiceiurile pe care le avea cînd era mic sau, dimpotrivă, să progreseze și să se identifice cu adulții? Se pare că acest copil a optat pentru a

38

două soluții. Văzîndu-l pe fratele său mai mic, a avut față de regresie o rezistentă, un fel de teamă născută din prudență; în același timp, a fost deja în stare – deoarece mergea la grădiniță și frecventa copii de vîrsta lui – să se identifice cu tatăl lui sau cu băietii mai mari. A optat pentru acest drum; poate chiar prea mult, pentru că, din ce ne spune mama lui, se poartă și vorbește ca un mic adult. Bun! Cînd cei doi copii sînt împreună, între ei se observă o mare diferență. În felul acesta, cel mare își arată gelozia: pe o cale ocultă. Să pară că este la nivelul adulților, cînd de fapt nu e așa, pentru a nu fi confundat cu cel mic, care nu poate face la fel. Nu cred că există motive de neliniște pentru acest băiat prea cumpătat, poate puțin inhibat, nu prea jucăuș. Cu prima ocazie, mama va trebui să invite colegi de vîrsta celui mare și

chiar mai mari, în timp ce, pentru cel mic va chema copilasi între optsprezece luni si trei ani. Copiii sînt
 întotdeauna interesati să se joace împreună cu copii un pic mai mici si un pic mai mari decît ei, nu numai
 cu cei de vîrsta lor.
 si pentru cealaltă parte a întrebării...
 Să i se vorbească asemenea unui adult?
 „Cum să stiu cînd nu mai înțelege explicatiile pe care i le dau...?” sapte ani si jumătate nu înseamnă
 totusi un copil mare...
 Cred că la sapte ani si jumătate copilul înțelege toate explicatiile. Singurul pericol este acela de a
 se limita doar la a vorbi, de a nu mai face nimic cu mîinile, cu corpul, de a cădea în capcana vorbirii,
 despărțit de sentimentele sale, de senzatiile si dorintele vîrstei sale. Dacă nu ar avea si mîini, brate, picioare,
 s-ar trezi rupt de colegii lui. De altfel, mama recunoaste: „Cel mic reprezintă, într-un fel, picioarele.” Cel
 mare trebuie să joace fotbal, să facă sport, să meargă la piscină cu tatăl lui. Evident, există un pericol
 cînd un copil vrea, prin vorbe, să fie egalul celor mari si îi abandonează complet pe cei de vîrsta lui,
 jocurile si preocupările lor, pentru a face pe adultul.
 O altă scrisoare pune problema atitudinii care trebuie avută față de copiii de paisprezece, doisprezece
 si opt ani, care se bat între ei. Se bat tot timpul. Mama spune că a ajuns să facă crize de nervi din cauza
 asta. Analizînd lucrurile, tatăl a tras concluzia că ei se bat intentionat, pentru a o scoate din fire. Întrebarea:
 „Este adevărat că unii copii pot fi suficient de perversi, dacă vreți, încît să se distreze pe seama crizei de
 nervi a mamei lor?”
 Nu, nu e defel vorba de perversiune. Acesti copii nu sînt perversi. Dar e atît de amuzant să tragi de
 o sfoară si să sune clopotelul sau să-i manipulezi pe adulti ca pe niste marionete! Am impresia că această
 mamă este, pentru copiii ei, pe post de marionetă. si sînt sigură că totul s-ar calma dacă ar lua hotărîrea,
 atunci cînd îi vede certîndu-se – evident, pentru această solutie trebuie să existe două camere! —, să închidă
 usa camerei în care se află ea, să-si pună vată în urechi si să nu-i mai pese de nimic, spunînd: „Fiti atenti,
 dacă vă rupeti în bucăti, vă duc la spital, dar nu mă mai interesează ce faceti.” Iar apoi, dacă poate, să
 iasă la plimbare: în lipsa ei totul se va calma, în nici un caz lucrurile nu vor sta mai rău, iar ea se va simți
 mult mai bine. Dar să nu se mai amestece între ei. Cu trei băietii, e foarte greu. Cred că e foarte important
 ca băiatul cel mare să iasă cît mai mult din mediul familial, să meargă cu cei mari, cu băietii de vîrsta lui.

Paisprezece ani... într-adevăr, ar trebui deja să aibă viața lui, colegii lui, iar acasă să vină să ia masa cu părinții sau să-si facă temele. Dacă au norocul să existe o cameră în care copiii pot lucra liniștiți, în care se pot izola de ceilalți când vor, e foarte bine. Trebuie avute în vedere mijloace de „apărare pasivă”, adică un zăvor pe care cel dinăuntru poate să-l tragă. Dacă-l lasă deschis, înseamnă că îl distrează să se certe cu ceilalți. Asta e tot. Dar, cel puțin, cel ce vrea să fie liniștit are posibilitatea să se izoleze.

Pe de altă parte, unii părinți sînt îngrijorati de ceea ce ei numesc „crizele” copiilor lor. Avem aici

scrisoarea unei mame care are trei băieți, unul de șapte ani și jumătate, altul de patru ani și jumătate și al treilea de doi ani. Cel mic, de când a început să meargă, a devenit foarte irascibil, foarte pretentios și vrea cu orice pret să-i enerveze pe ceilalți doi. Mama vă întreabă ce atitudine să adopte față de o criză care ia proporții considerabile: „Ce trebuie făcut pentru a calma o asemenea criză? Dacă ești foarte conciliant, scenele acestea pot fi evitate? Dar cît poți să fii de conciliant fără să exagerezi?...”

39

Trebuie să adaug că acest copil se comporta foarte bine. Și, ca să nu omit nimic, mai adaug faptul

că mama nu-si făcea prea multe probleme din cauza lui, dar vecinii au alarmat-o; auzind un copil de doi ani făcînd crize nemaipomenite de furie, au venit să-i spună: „Ar trebui să fii atentă. Probabil că acest copil e bolnav. O să aibă convulsii.”

Să răspundem întîi la acest ultim punct: convulsiile nu se declanșează în timpul crizelor de furie.

Crizele pot fi dramatice la un copil, dar ele nu se termină prin convulsii. Totuși, cred că în această familie,

pe neobservate, cel de-al doilea băiat îl scoate din sărite pe cel mic și îl face să se înfurie pentru că, fără

îndoială, e gelos pe el. Să fii la mijloc nu e prea ușor. Cel ce se găsește pe acest loc, ar vrea cu siguranță

să se înțeleagă foarte bine cu cel mare și să-l izoleze de ei pe cel de-al treilea. Trei băieți, nu e deloc ușor.

Cel de-al doilea se pare că-i impune ultimului un loc complet neglijabil, de prîslea. Iar acesta se află pus

în permanentă într-o poziție de inferioritate de către ceilalți, care nu vor să se joace cu el. Mama ar putea

simplifica mult lucrurile ocupîndu-se mai mult de cel mic, și nu fiind „conciliantă” cu el, ci ajutîndu-l

să crească. Și pe urmă, mai e ceva: se întîmplă pur și simplu ca unii copii să fie colerici. Mama trebuie

să vadă dacă în familie nu mai sînt și alții ca el.

În scrisoare, mama spune: „Sotul meu, cînd era mic, era și el foarte nervos.”

Atunci, lucrul acesta trebuie să i se spună și copilului. Trebuie ca tatăl să fie cel care să stea de vorbă

cu el. „Cînd eram mic, eram ca tine: mă înfuriam ușor, dar am înțeles repede că asta îi îndepărta pe prietenii mei și am făcut eforturi mari ca să mă schimb. Vei reuși și tu.” Ar fi de altfel o bună ocazie ca tatăl să se ocupe mai mult de acest fiu, fără să-l culpabilizeze, din moment ce se recunoaște în el. Dar e adevărat că aceste crize îi deranjează pe vecini.

Deci, încă o dată, dacă v-am înțeles bine, în fata acestor crize, soluția este dialogul; nu trebuie să

urla mai tare decît el și nici să încerci să-l certi.

și încă și mai puțin să-ți bati joc de el. Dialogul e aproape imposibil în timpul crizei, o dată ce ea

s-a dezlăntuit... Dar nu trebuie certat nici el și nici cei mari, care l-au înfuriat. Trebuie să procedezi ca

un dirijor: cei mari trebuie potoliti și apoi totuși să facă liniste. Iar dacă tatăl este de fată, n-ar fi rău să

meargă cu cel mic într-o altă cameră și acolo să încerce să-l liniștească. Apoi, să vină amîndoi înapoi:

„Gata, s-a terminat. Cînd va fi mare, va reuși să se stăpînească singur; dar e încă mic.” Iar ceilalți: „Nu

e plăcut și nici ușor să ai această fire; eu știu, și eu am fost ca el.”

Tocmai asta e: după părerea dumneavoastră, pînă la ce vîrstă acest copil va continua să urle?

În primul rînd, un copil nu se poate stăpîni fără riscuri în absența unui ajutor plin de afecțiune, înaintea

vîrstei de patru ani și jumătate, cinci ani. Copilul irascibil e ca o baterie electrică, el are nevoie să se

calmeze. Apa e un bun calmant pentru copii, așa cum am mai spus. Copiii se distrează cînd se joacă cu

apa și, în plus, se și calmează; un copil care a făcut o criză de furie, sau care nu a mai făcut de mult, dar

se simte că aceasta pluteste în aer, poate foarte bine să facă o baie lungă și plăcută sau i se pot șterge fata

și mîinile cu un prosop umezit. Copiii, în special aceștia, au nevoie de băi prelungite, care destind, sau

de dusuri plăcute. Nu dusuri reci, care excită, ci calde, care calmează.

Dar apa nu trebuie să devină un instrument de tortură! Amenințarea cu baia sau dusul de cum începe

să bombăne!

Nicidecum, trebuie să-i facă plăcere. și apoi, poate fi deja dus la bazin, nu e prea mic. Copiii au

nevoie de apă. și trebuie să cunoască copii de vîrsta lui. Își enervează frații pentru că nu are alți prieteni.

40

Ce este un lucru adevărat?

(Mos Crăciun)

Avem acum o întrebare despre Mos Crăciun, pur și simplu. Iată! Un tată vă cere părerea despre acest

mit: „Copilul trebuie lăsat să creadă în Mos Crăciun și în soricelul care îi fură dințisorii de lapte sau în

ouăle de Paști? Când va afla la grădiniță, de la colegii lui, care este adevărul, explicațiile pe care le vor da părinții despre simbolismul creat în jurul lui Mos Crăciun vor reuși să compenseze dezamăgirea copilului, care-si va da brusc seama că părinții l-au mintit?“

Cred că este o falsă problemă. Copiii au nevoie de multă poezie, ca și adulții, de altfel, din moment ce și ei își fac urări de Crăciun, nu-i așa? Ce este de fapt un lucru adevărat? Mos Crăciun ne aduce atâtea: și atunci nu e adevărat? și când câștigi mulți bani ai senzația că lucrul este adevărat, nu-i așa? De aceea, cred că acest domn își face probleme pentru că fiul lui crede în Mos Crăciun, ca și cum înseamnă că minti dacă vorbești despre el. Dar un mit înseamnă poezie, iar poezia își are adevărul ei. Bineînțeles, nu trebuie continuat prea mult și nici nu trebuie spus copilului că Mos Crăciun nu-i aduce cadouri dacă nu e ascultător etc.

Dacă părinții „exagerează“ însă și par să creadă în Mos Crăciun mai serios decât copilul, acesta nu le va mai putea mărturisi: „stii, copiii mi-au spus că nu există Mos Crăciun.“ În momentul acela ei trebuie să-i explice diferența dintre un mit și o persoană vie, care s-a născut, a avut părinți, o naționalitate, care a crescut și va muri și care, ca orice ființă omenească, locuiește într-o casă pe pământ și nu în cer.

Trebuie să vă spun imediat că ascultătorul nostru este împotriva acestor Mos Crăciun, în special împotriva celor ce se plimbă pe stradă.

Probabil pentru că i se pare, pe bună dreptate, că acești oameni cumsecade îmbrăcați în Mos Crăciun îl depoetizează pe cel în care el a crezut și care nu umbla pe stradă toată luna decembrie, ci venea doar în noaptea de Crăciun. Asta îl înfurie, probabil. Sau, poate, e un domn care nu are prea multă poezie în sufletul lui. În orice caz, nu știu dacă dumneavoastră mai credeți în Mos Crăciun, dar eu cred și acum.

Pot să vă povestesc – pentru că toată lumea știe că eu sunt mama lui Carlos, cântărețul – că, atunci când Jean (acesta e numele lui adevărat) era la grădiniță, într-o zi m-a întrebat: „Dar cum de există atîția Mos Crăciun? Unii sînt albastri... alții violet... alții roșii!“ Ne plimbam pe stradă și peste tot vedeam o multime de Mos Crăciun. Atunci, i-am spus: „Să știi, pe Mos Crăciun, acela de-acolo, eu îl cunosc, e Cutare“; era unul din angajații magazinului de jucării sau ai patiseriei, deghizat în Mos Crăciun.

„Vezi, s-a deghizat în Mos Crăciun, iar celălalt e un vînzător îmbrăcat și el în Mos Crăciun.“ și m-a întrebat: „Dar atunci, cel adevărat?... – Cel adevărat e doar în inima noastră. E ca și cum ne-am închipui un spiridus urias. Când

sîntem mici, ne place să ne închipuim că spiridusii si uriasii există. Dar tu stii că spiridusii nu există. si nici uriasii din poveste. Mos Crăciun nu s-a născut, nu are un tată si o mamă. El nu e viu; el trăiește numai de Crăciun în inima celor care vor să facă o surpriză plăcută si o bucurie copiilor lor. si tuturor oamenilor mari le pare rău că nu mai sînt copii; atunci le place să le spună celor mici: „«E Mos Crăciun»»; cînd sîntem mici nu stim să deosebim lucrurile adevărate vii si lucrurile adevărate care sînt doar în inima noastră.” A ascultat ce i-am spus si, pe urmă, a întrebat: „Atunci, a doua zi, el nu pleacă în sania lui trasă de reni? Nu urcă înapoi la cer? – Nu, din moment ce e doar în inima noastră. – Atunci, dacă-mi pun pantofii, nu o să-mi lase nimic? – Cine n-o să-ti lase nimic? – Nu o să găsesc nimic în pantofi? – Ba da. – Dar atunci, cine o să-mi pună?” Am zîmbit. „Tu si tata îmi puneti ceva? – Sigur – Atunci si eu pot să fiu Mos Crăciun? – Bineînțeles că si tu poti. O să ne punem si noi pantofii eu, tata si Maria. Tu ai să pui lucruri în ei si ai să stii că tu ai fost Mos Crăciun pentru noi. Iar eu voi spune: Multumesc, Mos Crăciun; tu stii că e pentru tine, dar eu mă fac că nu stiu. Iar lui tata n-am să-i spun că esti tu, va fi o surpriză pentru el.”

41

Era încîntat, fermecat si mi-a spus cînd am ajuns acasă: „ – Acum, cînd stiu că nu există de-adevărat, Mos Crăciun mi se pare si mai frumos.” Imaginatia si poezia copilăriei nu înseamnă nici credulitate, nici naivitate, ci inteligență într-o altă dimensiune.

Murim pentru că trăim

Este adevărat că nu răspundem la toate scrisorile, dar primim foarte multe; iar pe de altă parte, unele scrisori se referă la aceleasi probleme: deci vom răspunde la cele care sînt mai explicite. Sper că în felul acesta si celelalte își vor găsi răspunsul. Asa cum spuneam la început, nu dau niciodată un răspuns care epuizează complet întrebarea, si nici singurul posibil. De multe ori, nici eu nu am decît păreri, un anumit fel de a fi cu copiii. De aceea îmi plac scrisorile care „contestă” ce spun; există mame care ne scriu: „Eu procedez altfel si merge foarte bine.” E foarte interesant, deoarece e vorba de un alt tip de mamă care face față acelorasi dificultăți altfel decît m-am gîndit eu; si asta pentru că, trebuie s-o recunoastem, copiii ne pun întrebări profunde despre noi însine. În general, sîntem tentati să găsim solutia pur si simplu în felul în care au procedat cu noi părintii nostri sau tocmai în opusul a ceea ce au făcut ei. De obicei, asa

începem; cînd, de fapt, ar trebui să studiem fiecare copil pentru a-i descoperi propria fire și a-l ajuta pe cît posibil să depășească acea dificultate.

O scrisoare al cărei subiect interesează pe toată lumea: moartea. Cum să vorbim despre asta copiilor?

Correspondenta noastră locuiește la țară: „Acesti copii văd cum mor animalele și ajung să pună multe

întrebări pe această temă.”

Există în această scrisoare o formulă foarte reușită: „Cum să le spunem de ce murim?”

Păi, murim

pentru că trăim, iar tot ce trăiește moare. Orice creatură vie este, din ziua în care se naste, pe un drum

care o duce spre moarte. De fapt, nu putem defini altfel viața decît prin moarte, și moartea prin viață.

Deci viața face parte integrantă dintr-o ființă vie, așa cum face și moartea. Moartea face parte din chiar

destinul unei ființe vii. Iar copiii știu foarte bine acest lucru.

„Ei văd cum mor animalele...” Dar moartea animalelor nu e același lucru! Iar asta trebuie să li se

spună destul de repede copiilor, pentru că animalele nu au grai și nu au un trecut.

Trecutul animalelor

domestice face parte din viața familiei, dar ele, neavînd trecut, nu au descendenți care pot să-și amintească

de viața lor, așa cum copiii își amintesc despre viața părinților lor. Știm foarte bine că, înainte de

a muri, persoanele foarte în vîrstă își amintesc de copilărie și își cheamă mama. Noi, oamenii, avem un

trecut. Corpul nostru este strîns legat de cuvintele pe care le-am primit de la părinții noștri. De aceea,

este foarte important să răspundem la întrebările pe care ni le pun ei despre moarte și să nu asternem un

vîl de tăcere peste acest subiect.

De la ce vîrstă încep copiii să pună această problemă?

Îi interesează în același timp cu diferența sexuală, la început prin întrebări indirecte: „Ai să fii bătrînă

cînd ai să mori?”, de pildă, sau: „Ești deja bătrînă? – Foarte bătrînă? Nu ! Nu așa bătrînă cum e cutare

sau cutare persoană, dar sînt destul de bătrînă, e adevărat. – Atunci înseamnă că ai să mori cînd? – Nu

știu. Nu știm cînd vom muri.” În acest punct – pentru că de multe ori copiii au auzit vorbindu-se despre

accidente de mașină – li se poate spune: „Vezi, oamenii aceia nu știau, cînd au plecat la drum, că o să

moară peste o oră. Vezi, nimeni nu știe cînd o să moară.” Concluzia unei asemenea discuții trebuie să

fie: „Să ne bucurăm de toate clipele pe care ni le dă viața.”

42

Alta este apoi situația cînd întrebarea e pusă într-o familie de credincioși. Pentru că există credințe

privitoare la viața de apoi sau la metempsihoză. De fapt, nu știm nimic. Toate acestea sînt răspunsuri ale

imaginatiei oamenilor care nu pot „gîndi” moartea. O fiintă vie nu-si poate gîndi propria moarte. stie că va muri, dar moartea sa e ceva absurd, ceva ce nu poate fi gîndit. Nasterea... nu noi asistăm la nasterea noastră, ci altii. La fel si în ceasul mortii, altii asistă. Noi ne trăim moartea – dacă îndrăznesc să spun asa – dar nu asistăm la ea: noi murim. În ceea ce-i priveste pe copii, ei pun întrebări legate de moarte, fără pic de angoasă, pînă în jurul vîrstei de sapte ani. Întrebarea începe să-i frămînte pe la trei ani dar, repet, fără angoasă. Tocmai de aceea trebuie să li se vorbească despre moarte. De altfel, o văd mereu în jurul lor. Sînt oameni sau copii care mor în preajma lor. Cred că întotdeauna i se poate răspunde unui copil în felul următor: „Vom muri cînd vom termina de trăit.” E ciudat să spui asa, dar e adevărat. Nu vă puteti imagina cît de linistitoare sînt pentru copil aceste cuvinte. Să i se spună: „Fii linistit. Nu vei muri decît atunci cînd vei termina de trăit. – Dar nu am terminat de trăit! – Foarte bine! din moment ce nu ai terminat de trăit, vezi si tu că încă esti viu.” Cînd era mic, băiatul meu auzise vorbindu-se despre bomba atomică. Întorcîndu-se de la grădinită, mă întrebă: „E adevărat că există bomba atomică? E adevărat că tot Parisul poate să dispară?... Păi da, e adevărat. – Atunci, se poate întîmpla înainte de prînz? După prînz? (avea trei ani). – Păi da, s-ar putea... dacă ar fi război, dar acum nu mai e război. – si dacă se întîmplă chiar dacă nu e război? – Păi vezi, atunci am muri. – Ah! atunci prefer să se întîmple după prînz.” I-am răspuns: „Ai dreptate.” si discutia s-a încheiat. Vedeti, a existat un scurt moment de angoasă: „Se poate întîmpla înainte de prînz?” Pentru că îi era foarte foame si urma să ne asezăm la masă. Copilul este tot timpul în prezent. El vorbește pentru clipa de față. Dacă moare cineva din familie, este important să nu i se ascundă copilului acest lucru. Pentru că el percepe expresia schimbată a fetelor din jurul lui. E grav dacă, avînd în vedere că a tinut la acea persoană si că acum e îngrijorat de absentă ei, nici nu îndrăzneste să întrebe ce s-a întîmplat. De asemenea, tăcerea în legătură cu moartea cuiva îl face să se simtă tratat ca o pisică sau ca un cățelus, exclus din comunitatea fiintelor vorbitoare. De cele mai multe ori, copiilor nu li se spune adevărul în această problemă. Li se vorbește despre o călătorie îndepărtată, despre o boală care se dovedeste a fi fără sfîrsit si despre care pînă la urmă nimeni nu mai vorbește. Situatia devine stranie, sufocantă. Am văzut... au fost adusi la consultatie copii a căror situatie scolară s-a deteriorat de la un anumit

moment dat... Am încercat să aflu ce s-a întâmplat. Bineînțeles, era imediat după moartea bunicului sau a bunicii, despre care nu li s-a spus nimic. Când copilul voia s-o vadă: „stii, e la spital, e foarte bolnavă.” și gata. Se schimba subiectul, se evita discutia. De fapt, era suficient să i se explice că bunica a murit și să fie dus la cimitir ca să vadă unde sînt duse corpurile oamenilor care mor. și să i se vorbească despre faptul că inima care iubeste nu a murit, atîta timp cît oamenii își amintesc de cei pe care i-au iubit. Doar așa i se poate răspunde unui copil. Ar fi foarte bine ca de Ziua Mortilor să meargă cu totii la cimitir unde, în acea perioadă, e foarte frumos și să li se răspundă copiilor la toate întrebările legate de numele și datele pe care le descifrează pe cruci... Li se va părea ceva foarte îndepărtat și se vor gîndi la asta. După aceea totul va fi foarte vesel. Să plece împreună, să pregătească o mică masă și să li se spună: „Ei bine, asta e, noi deocamdată trăim.” Ati spus adineauri că moartea unui animal nu e acelasi lucru cu moartea unei fiinte umane. Mă refeream la moartea unui animal sacrificat pentru consum. și pentru mine, cea mai veche amintire, de pe la vîrsta de doi sau trei ani, e legată de o mică dramă a copilăriei. Aveam un rătoi pe care cineva îl cîstigase la tombolă și mi-l dăduse. Mă jucam cu el în curte, în fiecare zi. și, la un moment dat, m-am hotărît să-i fac casa într-o lădită ce stătea sprijinită de un perete. Într-o zi, rătoiul a trecut probabil prea aproape de lădită și a răsturnat-o. Lădita a căzut peste el și l-a omorît. Am suferit foarte mult. Este cea mai veche amintire a mea. De aceea, cred că moartea unui animal poate fi extrem de importantă pentru un copil.

43

Da, această poveste e legată de problema mortii celor pe care îi iubim. Când această ființă vie moare, moare o părticică din noi, din sensibilitatea noastră. În cazul acesta, suferinta s-a datorat în primul rînd faptului că v-ati simțit probabil vinovat, din neglijență, de moartea rătoiului; moartea ne face să ne simțim vinovati. E curios, de fapt, pentru că nu e nimic rău să mori, din moment ce totii vom muri. Dar cînd avem o vină cît de mică, atunci ne reproșăm că într-un fel am distrus legătura cu celălalt, căldura pe care o resimțeam, acel ceva bun, plăcut, viu care exista între noi. Într-adevăr, cred că niciodată nu trebuie să ne batem joc de un copil care plînge după pisica, cîinele sau rătusca lui, care au murit. și nici de copilul care păstrează resturi dintr-o păpusă sau dintr-un ursulet stricat... Pentru copil, nu e nici o deosebire. Tot

ce iubeste el este viu. Bineînțele, viu într-un anumit fel. De aceea, nu trebuie aruncate resturile unui obiect la care copilul a tinut. Când moare o rătuscă, o pisicută sau un cătelus, copiii vor să-i înmormînteze, adică să respecte pentru această creatură un ritual de doliu. Toate fiintele umane acceptă moartea printr-un ritual de doliu. Atunci, de ce nu? Trebuie respectată modalitatea pe care o adoptă copilul pentru a depăși misterul; căci, pentru noi, moartea, ca și viața, rămîn un mister.

Copilul își creează mama (Alăptarea sugarului)

O altă scrisoare se referă la problema alăptării. Cea care ne scrie este însărcinată și vă roagă să-i

vorbiți despre avantajele și dezavantajele alăptării la sîn. Îndepărtîndu-ne puțin de la întrebarea propriu-zisă, este de remarcat faptul că în unele maternități se practică un fel de terorism al alăptării: trebuie să alăptați! Multe femei își fac probleme serioase deoarece își dau destul de repede seama că nu vor putea face acest lucru.

Există însă și situații diametral opuse: unele clinici transmit femeilor care ar dori să-și alăpteze copilul

o anumită angoasă: „Dacă veți alăpta, nu veți fi niciodată liberă.” Cred că fiecare femeie va reacționa în

funcție de modul în care a fost ea însăși hrănită: dacă propria ei mamă a alăptat-o la sîn sau dacă a regretat

că nu a putut s-o facă... Am cunoscut mame care nu aveau lapte, dar care doreau să-și alăpteze copilul

cu orice pret, deși era clar că acest mod de hrănire nu satisfăcea toate nevoile acestuia. E bine ca mamele

să evite ideile preconcepute în această problemă: să aștepte mai întîi sosirea copilului. Copilul își creează

mama. Înainte de naștere ea poate să spună orice dorește: „Voi face și asta, voi face și asta.” O dată cu

nașterea copilului ea își va schimba complet părerile. Deci... ar fi bine să nu-și mai pună nici un fel de

întrebare înainte de venirea lui pe lume. Să renunțăm la a ne mai face planuri și să ne trăim bucuriile și

necazurile de la o zi la alta.

Dar acum cîteva clipe spuneți că aceste preocupări ale mamei se pot datora problemelor pe care ea

însăși le-a avut în copilărie cu propria ei mamă. Mi s-a spus că aveți o anecdotă pe această temă...

Este vorba despre mama care a născut în timpul războiului? E o poveste extraordinară, deși un pic

cam lungă. Nici mie, care în acea perioadă îmi făceam specializarea în psihanaliză, nu mi-a venit să cred.

Se întîmpla la spitalul unde, în acea vreme, eram externă. În camera de gardă internul ne spune: „Avem

o lehoză formidabilă, care are lapte suficient pentru a hrăni trei copii...” În timpul războiului era o mare

lipsă de lapte. A doua zi ne spune: „stiti ce s-a întâmplat? Ei bine, si-a pus o dată copilul la sân si gata cu laptele...” Nimeni nu mai înțelegea nimic. Atunci le-am spus: „Trebuie să vorbească cineva cu această femeie. E foarte probabil ca, simtindu-si copilul la sân, să fi apărut un sentiment de culpabilitate profundă, datorat faptului că mama ei nu a alăptat-o.” Bineînțeles, hohot general în camera de gardă... Ce idei au

44

si psihanalistii! Trec câteva zile – mergeam la spitalul acela de două ori pe săptămână: sînt întîmpinată cu strigăte si mi se dă onorul... „Nu stiti ce s-a întâmplat? – Nu, nu stiu. – Ei bine, are din nou lapte. – Iam spus totul asistentei, inclusiv ideea dumneavoastră, mi-a spus internul. Ea a vorbit cu mama, care a început să plîngă în hohote mărturisindu-i că a fost abandonată si că nu si-a cunoscut niciodată propria mamă. Atunci asistenta a avut o extraordinară prezentă de spirit: s-a comportat cu ea ca o mamă. A fost blîndă, afectuoasă, i-a spus: «Draga mea, esti făcută să fii o mamă bună si nu o să-ti părăsesti niciodată copilul.» si a adăugat: «O să-ti dau eu biberonul pe care nu ti l-a dat mama ta.» si, după ce i-a pus copilul în brate, a îmbrățisit-o cu afectiune si i-a dat si ei un biberon. La puțin timp după aceea i-a revenit laptele.”

Este o poveste adevărată.

si acum o întrebare precisă despre alimentatia copiilor. Mama este de origine vietnameză: „Fiul meu

e foarte dificil; la aproape sapte ani nu mănîncă decît orez, paste făinoase, carne de vacă, cartofi si nici

o altă legumă. Refuză legumele verzi. Ca fructe nu acceptă decît portocalele, bananele sau merele. Eu

încerc să-i pregătesc meniuri variate, dar copilul refuză să mănînce orice altceva.

Aceasta nu va avea oare

repercusiuni asupra cresterii sale?” Mama mai adaugă că nu gătește feluri de mîncare vietnameze pe care

oricum copilul le refuză; cînd mînce la cantină accepta aproape totul; dar copilul a dorit să mănînce din

nou cu părintii lui.

Hrana acestui copil îi este absolut suficientă. Nu mănîncă legume verzi, dar mănîncă mere, portocale,

banane... Nu vîd nimic îngrijorător în această poveste. Lucrul cel mai îngrijorător este însă îngrijorarea

mamei.

În acest caz, să fie linistită?

Da, să fie linistită. Cred că se comportă asa ca să obțină tot ce vrea de la mama lui. Să nu-si mai

facă probleme. Să gătească separat pentru ea si sotul ei, iar lui să-i facă numai ce vrea, chiar dacă e mereu

acelasi lucru. La un moment dat, cînd va vedea că ei mănîncă cu poftă din mîncarea lor, va dori si el să

mănînce, mai ales dacă mama nu se va mai arăta îngrijorată și-l va lăsa cu adevărat în pace.

Încă puțin acasă

(Despre grădiniță și despre publicitate)

Nu trebuie să-i uităm pe cei care, în număr foarte mare, ne scriu pur și simplu pentru a ne transmite

un cuvînt de încurajare și pentru a ne spune: „La noi totul este bine.”

Exact la acest lucru se referă scrisoarea unei mame care are doi băieți, unul de șase și celălalt de trei

ani și care ne mulțumește că nu dramatizăm situații banale. În același timp ne spune cîtă bucurie îi aduce

viața de familie, în ciuda nenumăratelor greutăți pe care i le fac copiii, dar pe care reușește să le rezolve

pentru că sînt o familie mare și unită. După părerea ei, psihologii nu fac decît să complice viața de familie.

În ceea ce ne privește, noi nu încercăm să încurcăm lucrurile, ci mai curînd să le descurcăm.

Iată un fel de scrisoare-pledoarie ce se referă la grădiniță și la mediul familial. Mama, educatoare,

este în prezent în concediu de maternitate pentru îngrijirea a doi gemeni de nouăsprezece luni: „De îndată

ce copiii au între cincisprezece și optsprezece luni toată lumea îți dă sfaturi: «Trebuie neapărat să mergă

la grădiniță, nu trebuie să mai stea mult timp acasă.» Pe cînd eu aș dori să-i mai tin puțin cu mine. și la

urma urmelor ar fi chiar atît de grav să fac eu cu ei acasă ce ar face la grădiniță? Media de vîrstă este în

jur de șaptezeci de ani. Atunci, de ce să nu încercăm să tinem copiii acasă pînă la vîrsta de cinci, șase

ani?...” În plus, vă mai întrebă: „Cum să organizăm o asemenea grădiniță acasă?”

45

Această mamă are perfectă dreptate cu condiția ca, pe de o parte, părinții să-și poată permite să tină

copiii acasă pînă la vîrsta școlară iar, pe de altă parte, ca pînă atunci ei să devină cu adevărat „socializați”:

adică să aibă prieteni, să se joace singuri sau cu alți copii, să stea fără părinți și mai ales să știe să-și

folosească mîinile, corpul, să vorbească bine, să știe să se distreze, fiind în același timp echilibrați; deoarece

acesta este rolul grădinitei. Numai că aici mai intervine ceva: acești copii sînt gemeni. Ati spus doi – se

spune întotdeauna doi gemeni. Sînt gemeni deci și sînt încă foarte mici. Cu siguranță, ei au nevoie foarte

devreme de o viață socială. Cred că nu e bine cînd părinții nu pot oferi copiilor lor o viață socială de

două-trei ore pe zi într-un parc sau nu pot să-i lase și cu alte mame care se ocupă pe rînd de ei. Tocmai

acesta este rolul grădinitei, să suplinească lipsa vieții sociale a copiilor. Oriunde sînt mai mulți copii laolaltă,

trebuie organizate așa-zise „grupe de grădiniță” de trei sau patru copii.

Aceeasi mamă pune o altă întrebare: „Dacă pentru copii e mai bine să stea acasă, cum să procedez?

Să le fac un orar, să le formez niste deprinderi, ca la grădiniță, sau să-i las să-si petreacă timpul după bunul lor plac?”

Începînd de la trei, patru ani, în funcție de copil, este bine să i se dea ceva de făcut. Nu mai mult de

patruzeci de minute, în două reprize, în cursul diminetii. Să i se dea obiecte pe care să le grupeze singur,

îndemnîndu-l: „Încearcă să le pictezi, să le trasezi conturul, să lipesti hîrtie colorată...”

Cred că e bine ca

această activitate a copilului să nu fie considerată doar un simplu joc. Să facă ceea ce îl interesează, dar

în mod disciplinat, respectînd un anumit orar și un anumit loc de joacă. Nu oriunde, astăzi în bucătărie,

mîine în camera lui, ci în locul unde își are lucrurile „de grădiniță” pe care trebuie obisnuit să si le pună

într-o cutie.

În încheierea scrisorii ne spune: „În ciuda acestei pledoarii, dacă as bănuî că proiectul meu ar stînji

în vreun fel dezvoltarea copiilor mei, n-as ezita nici un moment să renunt la el.” Deci, putem s-o linistim?

Bineînțeles.

Deci să nu renunțe?

Să nu renunțe, în ciuda micilor dificultăți financiare pe care, după cum spune ea, le presupune acest proiect.

De data aceasta, o scrisoare mai scurtă: „Avem un băietel de trei luni. Este un copil foarte vioi și

foarte vesel. Pare chiar mai mare decît vîrsta lui. Am hotărît împreună cu sotul meu să-mi întrerup serviciul

pînă cînd copilul va împlini doi ani, ceea ce-mi va permite să mă ocup de el, dar mai ales să-l alăptez.

Totusi, acest lucru duce la aparitia unor mici probleme financiare, dacă nu voi mai lucra. Atunci, ne-am

gîndit că le-am putea rezolva, într-o oarecare măsură, acceptînd ca el, copilul, să pozeze pentru fotografii

publicitare.” Vă întrebă ce părere aveți despre acest lucru și mai ales dacă nu e dăunător pentru un sugar

să fie, într-un anumit fel, „folosit” atît de devreme pentru a-si cîstiga pîinea. Dacă sînteti de acord, pînă

la ce vîrstă credeti că un copil poate să facă un asemenea lucru fără a risca să se transforme într-un mic

cabotin?

Mai întîi, as vrea să spun că problema ridicată de un copil atît de mic care „hrănește”, se hrănește

și își hrănește familia ar putea fi rezolvată, punînd deoparte pe carnetul său de CEC zece, cincisprezece

la sută sau chiar jumătate din sumele cîstigate. Astfel, cînd va fi mare și va afla acest lucru, va fi foarte

mîndru că si-a ajutat familia, permitîndu-i astfel mamei să stea cu el acasă. În caz contrar, va avea impresia că a fost puțin cam „exploatat”.

Pînă la ce vîrstă? Cu sigurantă trei ani e o vîrstă greu de depășit pentru un copil – manechin. Trebuie

multă atenție, deoarece această activitate presupune, desi în mică măsură, un fel de exhibitionism pasiv.

O fotografie din cînd în cînd merge, fără a se crea din asta o sursă de profit după vîrsta de doi ani, doi ani si jumătate.

46

Nu există o vîrstă la care copilul „trebuie să vorbească”

(Cuvinte si sărutări)

Iată o mamă a cărei fetiță de optsprezece luni a fost un copil ușor de crescut, care dormea bine, mîncea

bine, rîdea tot timpul, în sfîrșit... un copil fericit; o dată cu vacanța înșă, s-a schimbat complet. Timp de

trei săptămîni, mama a fost în Franta împreună cu fetita, unde au făcut un fel de tur al familiei, cu etape

de o zi sau două: multi kilometri, aproape patru mii într-un răstimp foarte scurt. De la reîntoarcerea din

vacanță, fetita nu mai suportă să stea în bratele nimănui, în afară de mama sau tatăl ei. Plînge din nimic.

Dacă, în timp ce face curățenie o roagă să împingă un scaun sau un obiect ușor, copilul refuză si începe

să urle. Mama se întreabă ce semnificație poate avea această schimbare de atitudine.

La sfîrșitul scrisorii

mai precizează că, în curînd (în luna februarie), fetita va mai avea un frățior...

Această ultimă frază este foarte importantă deoarece, dacă frățiorul ei trebuie să se nască în februarie,

asta înseamnă că în luna iulie era pe drum. Or, schimbarea de comportament a fetitei a avut loc în luna

iulie. Avea atunci șase luni si trecea prin două încercări importante în același timp:

schimba mediul, cu

multe persoane necunoscute în jur si mai ales simtea – căci copiii mici simt – că mama ei era însărcinată.

Am cunoscut o femeie care avea multi copii si care-mi spunea: „stiam întotdeauna că sînt însărcinată –

alăptînd, nu avea alte semne de sarcină – după reacțiile ultimului copil. Acesta regresa, vroia tot timpul

în brate, plîngea ori de cîte ori îi ceream ceva... Iată-mă din nou însărcinată, îmi spuneam, si peste puțin

timp se adevărea.” Deci, această fetiță a simțit si ea. Pe de altă parte, optsprezece luni este o vîrstă la

care un copil își acaparează total mama. Ar trebui ca aceasta să-si petreacă mult timp cu fetita, să-i vorbească

mînuind diferite obiecte, să joace împreună o multime de jocuri. Trebuie să-i explice de asemenea că ea

suferă pentru că mama ei va mai avea un bebeluș, iar acesta se va năste nu pentru plăcerea ei, ci pentru

că mama și tata au hotărât să mai aibă un copil. Să-i mai spună că acum acest lucru o supără dar că, mai

târziu, va fi foarte bucuroasă.

O altă scrisoare se referă la un băietel de șaptesprezece luni, singur la părinți, care are dificultăți de

controlare a reflexelor, mai face încă pipi pe el: „Noi, mamele tinere, sîntem deseori dezorientate din

pricina manualelor, sfaturilor și ideilor preconceptionale în creșterea unui copil. Copilul meu are șaptesprezece

luni și nu vorbește. La ce vîrstă trebuie să vorbească un copil?”

Nu există „trebuie să vorbească”. Dar, pentru ca un copil să vorbească la timpul potrivit, trebuie să

simți că, atunci cînd îi vorbești este atent, te privește, are o anumită mimică, caută apropierea de părinți,

vrea să se facă înțeles. În afară de aceasta, copilul nu vorbește cu ușurință cînd e singurul interlocutor al

mamei sau al tatălui. Un copil învață să vorbească văzînd-o pe mama lui vorbind despre el sau pentru el

cu tatăl lui, făcîndu-l și pe el părtaş la conversație atunci cînd vorbește despre ceva. Copilul trebuie să

vorbească și altor persoane: pentru el, să vorbească, înseamnă să le aducă jucării și alte asemenea lucruri.

Nu trebuie să i se spună: „Ne deranjezi”, ci „Poti să asculti și tu ce vorbim noi.”

Cred că, atunci cînd vorbește despre limbaj, această mamă se gîndește, de fapt, la limbajul vorbit.

Desigur, dar cuvintele nu vin de la sine, vin doar atunci cînd copilul are ceva de spus.

Or, el spune

multe lucruri, își face înțelese multe dorințe, înainte chiar de a vorbi. Această mamă să nu-și facă griji

în privința vorbitului. Se știe că, în general, un băiat vorbește mai târziu decît o fată.

Fetele sînt atît de

vorbărete pentru că nu au cocosel. Trebuie și ele să se facă remarcate prin ceva.

Nu m-as fi gîndit la asta.

și totuși așa este. Băieții vorbesc mai târziu. Cîteodată, primii născuți vorbesc mai repede, foarte

dornici să participe la conversația mamei și a tatălui. Dar al doilea copil nu este grăbit; vorbește cel mare

și pentru el, de fiecare dată cînd are nevoie să spună ceva. La șaptesprezece luni, un băiat este încă destul

47

de mic. Ar fi de dorit ca mama, în loc să se rezume la a-i spune: „Hai la pipi!, Hai la caca!”, să încerce

să stabilească o legătură între ea și fiul ei prin intermediul obiectelor pe care le mînuiesc împreună, ajutîndul

să le deosebească unele de altele prin jocuri vorbite, la care să ia parte și jucăriile. La șaptesprezece

luni e cam prea mic pentru olită. Dar nu e prea devreme pentru a-i forma îndemînarea manuală, pentru

jocurile cu cuburi, cu mingea, cu gurița: să facă baloane, să cînte ritmat: „Ta, ta, ta”, precum și alte zgomote

ritmate. Acestea sînt cele mai bune metode pentru a învăța un copil să vorbească.

Mama mai adaugă că micutul, înconjurat de multă dragoste în familie este foarte afectuos, iar atunci când întâlnește alți copii sau chiar animale este deosebit de afectuos. În legătură cu aceasta, ne spune:

„Una dintre prietenele mele, care are un băietel de paisprezece luni și jumătate și pe care fiul meu îl sărută, îl drăgălește etc., îl ceartă că e pisălog și agasant. Ce se poate face?”

Nu știu, poate așa să fie. S-ar potrivi cu faptul că băietelul nu vorbește încă. Când copiii nu vorbesc, au tendința să se exprime cu bratele, cu gura, cu corpul, adică să sărute. E foarte probabil ca acest copil să fi fost un pic cam prea giugiulit, prea mult sărutat. Profit de ocazie să le spun mamelor că este foarte plăcut pentru ele să-și sărute copiii – e atât de bine! —, dar că micuții, înainte de doi ani, doi ani și jumătate, confundă sărutările cu un fel de canibalism. Și astfel, în loc să iubească prin vorbe, prin relația pe care o stabilesc cu obiectele atunci când se joacă, ei iubesc corpul. Cred că acest copil se află acum în această situație. În prezenta celui alt copil, ar fi bine să i se spună: „Tu știi că el e mic. O să creadă că vrei să-l mănânci. Poate că și tu crezi că atunci când te sărutăm eu, bunica sau mătușa, vrem să te mîncăm. Ei bine, apără-te! Vezi că și el vrea să se apere, iar mama lui îl apără pentru că nu-i place ce-i faci.” Nu trebuie încurajată o asemenea comportare. Nu e bine pentru nici unul din copii să se „tocăie” tot timpul.

Saptesprezece luni este vârsta motorie, a mersului, a acrobațiilor, vârsta jocurilor cu mingea, vârsta la care copilul pune mîna pe orice, un orice mult mai interesant decît oricine.

Într-un cuvînt, acest copil se comportă față de unul mai mic exact așa cum adulții s-au comportat și se mai comportă încă față de el. Pentru cei din anturajul lui, el este un obiect. Purtat în brațe, drăgălit, sărutat în loc să fie făcut pãrtas la viața adulților prin limbaj și activitate comună. Copiii crescuți ca niște ursuleți sau cățelusi se identifică cu aceștia, iar când cresc devin agresivi.

Va fi artist

Cînd ai un copil, îți dorești bineînteles „să ajungă cît mai departe”, cum se spune și, de ce nu, să devină, de exemplu, artist. O mamă care are trei fete (de nouă, șapte și șase ani), ne scrie despre prima și ultima dintre fetite că sînt deosebit de talentate la desen. Celei mari îi plăcea să deseneze chiar de cînd era foarte mică, de la optsprezece luni. Păpusa și desenul au devenit singurele sale preocupări. Temele desenelor sînt mereu aceleași: printese, zîne cu rochii lungi, brodate cu motive geometrice foarte precise, destul de surprinzătoare pentru un copil de vârsta ei. La școală, dimpotrivă, este o elevă de nivel mediu,

ba chiar cu unele mici probleme. Cea mai mică – care are șase ani, este foarte liniștită și se înțelege minunat cu celelalte două, desenează în culori foarte vii care, după cum spune mama, nu au legătură cu realitatea:

pare a vedea obiectele în propriile ei culori: „De exemplu, un soare enorm cu raze de un roșu sau portocaliu foarte aprins.” și acum întrebarea: „Se pot deduce anumite lucruri din aceste desene?” Altfel spus, desenele copiilor trebuie interpretate?

În nici un caz. În schimb, cred că ceea ce-l poate interesa pe copil este să i se vorbească despre desenele

lui. Dacă nu le arată, nu trebuie să facem mare caz. Dar atunci când copilul îi arată mamei desenele, aceasta

să nu spună, copleșită de admirație: „Vai ce frumos e!” și atât. Ea trebuie să-l facă să vorbească despre

48

ceea ce reprezintă desenul, despre povestea lui: „Aici?... Dar aici?... De exemplu, aici? Dar dincolo? Asta

ce e? Ah, da! N-ai fi crezut că e asta.” Pe copil îl interesează să se vorbească despre desenele sale, nu să

fie admirat. Copilul căruia i se admiră desenele, poate ajunge să se repete, așa cum se pare că se întâmplă

cu fetita mai mare. Poate că prin asta a vrut să atragă atenția mamei asupra ei, după ce s-au născut și

celelalte două surori. Poate din această cauză nu s-a adaptat prea bine la școală. E greu pentru ea: prin

tot ce face, simte nevoia să atragă atenția mamei. Cred că acum ar fi bine ca mama să o ajute, inventând,

de exemplu, un joc în care să decupeze desenele, cu condiția bineînțeleasă, ca fetita să dorească acest lucru.

Zînele, printesele, și toate celelalte personaje să fie plasate într-un anumit decor: în castele, pe drumuri

și apoi să imagineze povești cu aceste personaje. Aceasta va trezi interesul fetei și o va ajuta să fie mai

activă la școală.

Cît despre cea mică... sînt din ce în ce mai mulți copii care au simțul culorilor. Mă întreb dacă nu

cumva din cauza televiziunii în culori sau a revistelor atît de colorate. Cînd eram noi copii nu existau

toate lucrurile acestea.

Totii copiii au o perioadă „artistică” în care desenează, totii au de asemenea o perioadă „artistică”

muzicală. E bine ca aceste înclinații să fie dezvoltate în perioada în care copilul manifestă interes pentru

ele. Pentru aceasta, nu e necesar ca adultul să explice desenele copilului, ci să-l facă să vorbească despre

ele.

Cred că vi se pune această întrebare pentru că se știe că sînteti psihanalist:

psihanalistii au reputația

de a găsi cîteodată explicații destul de surprinzătoare...

Acestea nu sînt „explicații”. Pur și simplu, copilul se exprimă prin desen, iar acest desen e tradus în cuvinte de către copil la momentul potrivit. Oricum, nu trebuie interpretate. În nici un caz. Din acest motiv nu am scris niciodată despre desenele copiilor și despre posibilele lor interpretări. Un copil care nu reușește să se exprime în cuvinte, poate să se exprime prin desen. Apoi, trebuie să se știe că sînt copii care nu mai desenează tocmai pentru că părinții sînt prea curioși să afle ce vor să spună. Căci, dacă copiii se exprimă printr-un desen în fața psihanalistului, o fac pentru că acest desen este secretul lor pe care vor încă să-l păstreze. Mai există însă și alte moduri de exprimare: prin confecționarea unor marionete sau prin joc, jocuri cu cuvinte, sunete, de modelaj. Un copil care nu face altceva decît să deseneze vede deseori lumea în două dimensiuni: este cam ceea ce se întîmplă cu fetita cea mare. În schimb, modelajul, chiar foarte prost făcut – deoarece reprezintă personaje care se joacă între ele – este plin de viață. Aceste lucruri nu se pot face la școală. Din momentul în care copilul învață literele, începe să scrie, să deseneze pentru școală, aceasta înseamnă „activitate școlară”, în timp ce tot ce face acasă este exprimare afectivă care, dacă mama este disponibilă, poate constitui începutul unei comunicări reale între ea și copil; ceea ce o învățătoare, care se ocupă de mulți copii, nu poate face. Există și alte lucruri pe care mama le-ar mai putea face: să-și ajute fetitele (și pe cea de a doua, despre care nu ne spune prea multe) să modeleze sau să deseneze ascultînd muzică; va observa că fetitele vor combina culorile în funcție de o anumită muzică. Copiilor talentați le place foarte mult acest joc; le place să-și deseneze visele, să deseneze sau să asculte poveștile care li se citesc sau care sînt imaginate de mamă, să le illustreze. E de reținut că, după pubertate, copiii care nu au desenat pînă atunci pot deveni pictori sau desenatori, iar cei dotați în copilărie își pot pierde după aceea talentul. Iată o altă scrisoare, din partea unei mame cu patru copii: o fetiță de cinci ani și jumătate, două gemene de aproape patru ani și o fetiță de un an. Întrebarea ei se referă la una din gemene, Clara, un copil foarte afectuos și sensibil și, după cît se pare, cu temperament artistic. Vă reamintesc vîrsta ei: aproape patru ani. „Muzica o atrage foarte mult. I se întîmplă, de exemplu, să se întristeze sau chiar să plîngă cînd se termină o melodie care i-a plăcut. Pe de altă parte, este adesea foarte distrată. Și eu și sotul meu sîntem de părere să nu acordăm prea multă atenție acestui lucru, pentru a nu o influența și a-i crea probleme.”

49

Vă întreabă totuși prin ce i-ar putea dezvolta această înclinatie: „Se poate spune despre o fetiță atît de mică, că într-o zi va deveni artistă?”

Dacă această fetiță are ureche muzicală, dacă-i place muzica, de ce să nu i se facă, începînd chiar de acum, o educație muzicală de către un profesor interesat de particularitățile fiecărui copil și nu de către cineva care să o pună să facă numai game sau exercitii, care pînă la urmă o vor plictisi? Există de asemenea, discuri – nu cu cîntecele, ci foarte bine făcute și care explică copilului muzica marilor compozitori. Ar fi interesant să asculte și muzică adevărată, nu numai muzică de varietăți sau muzică înregistrată. Ar fi bine, de pildă, ca mama s-o ducă la biserică, dacă există acolo un armoniu sau o orgă și dacă, bineînțeles, copilului îi face plăcere.

Muzica este un foarte bun mijloc de exprimare pentru mulți copii sensibili. Apoi, mai este și dansul; nu este suficient să-ți placă muzica și să rămîi pasiv: muzica se adresează sentimentelor, dar și muschilor și este important ca această fetiță să poată exprima ceea ce simte cu întregul corp. Simțul muzical apare foarte devreme. Dacă această fetiță are talent muzical, ea trebuie crescută neîntîrziat într-o ambianță muzicală. Deplîng existența pianelor-jucărie care sînt întotdeauna dezacordate. Urechea muzicală este atît de importantă, încît nu trebuie deformată. Mai bine să nu existe în casă nici un instrument muzical, decît să fie lăsați copiii să se joace cu aceste pianе de jucărie dezacordate – ar însemna să-și bati joc de ureche, un organ atît de sensibil la copii. Ar fi mult mai potrivite – acele instrumente numite melodia, cu note corecte și cu care în Germania se face educația muzicală a copiilor, începînd de la doi ani. Copilul alege instrumentul în funcție de registrul pe care-l preferă: bas, bariton sau sopran. Cînd în casă există un pian, trebuie avut grijă ca acesta să fie acordat. Clapele nu trebuie lovite la întîmplare, iar fiecare sunet să fie numit cu numele lui: notele sînt ca și persoanele, se cunosc și se recunosc după nume.

Acești copii „artisti” au ei oare nevoie de mai mult ajutor decît ceilalți, tocmai pentru că sînt mai sensibili?

Au nevoie mai curînd de respect. Oricum, orice copil trebuie respectat, dar un copil „artist” are antene, simte lucrurile. Dacă are o reacție ciudată față de ceva, nu trebuie să i se spună: „Nu fii prost!”, așa cum spun de obicei părinții atunci cînd nu înțeleg unele manifestări de bucurie sau unele reticente din partea

copilului. Cred că este foarte important ca „artistii” copii să aibă mijloace de a se exprima care să fie respectate de adulți, să fie educați de artiști adevărați în direcția spre care se simt atrași. Este foarte important ca, încă de când sînt foarte mici, să asculte muzică, dar nu prea mult o dată, să meargă la muzee, să privească tablouri.

Întrebări mute

(Din nou despre sexualitate)

O tînăra de douăzeci și trei de ani, căsătorită de trei ani, este o „viitoare” mamă, viitoare în adevăratul

sens al cuvîntului: nu are încă nici un copil și nici nu este însărcinată...

Se cam grăbește!

Vă întrebă dacă este traumatizant pentru un copil ca părintii să umble dezbrăcați în fața lui.

Este întotdeauna traumatizant pentru copil. Părintii trebuie să-și respecte întotdeauna copilul, ca pe

un oaspete de onoare. Iar în fața unui oaspete de onoare, cu siguranță nu s-ar plimba goi! Nuditatea părinților

este atît de frumoasă, de seducătoare pentru copil încît el se simte vulnerabil în comparație cu ei. La acești

copii apar sentimente de inferioritate sau, mai rău, nu se mai văd pe ei însisi, nu simt că mai au dreptul

50

de a-și avea propriul corp. Acasă, mama și tata trebuie să fie mereu decenti, așa cum sînt adulții la plajă

și nu goi.

Într-o altă scrisoare sîntem întrebați dacă trebuie să i se explice unui copil de trei - patru ani, de ce

părintii se sărută pe gură în timp ce pe el nu-l sărută la fel. și o altă întrebare, care o completează pe

prima: „Un copil poate fi sărutat pe gură doar acasă, nu și în public?”

Nu! nici acasă, nici în altă parte. E chiar mai seducător dacă acest lucru se petrece în intimitate. Copiii

înțeleg extrem de repede că părintii au un anumit gen de intimitate pe care ei nu au dreptul să o aibă.

Exact acest lucru face ca un copil să fie copil, iar părintii niște adulți. Să i se spună:

„Cînd te vei căsători,

vei face și tu la fel.” Este bineînțeles, inutil ca, în mod intenționat, copilul să fie pus în fața unui asemenea

spectacol. Sînt părinți cărora le place să-și facă copilul gelos. Este absolut inutil. Copilul nu e predispus

la voyeurism.

În concluzie, un copil care-și vede părintii sărutîndu-se pe gură la venire și la plecare și vrea și el

să fie sărutat în același fel, trebuie oare refuzat?

Să fie sărutat pe obraz și să i se spună: „Pe tine nu te sărut așa, deși te iubesc foarte mult. și pe el

îl iubesc, dar el e sotul meu (sotia mea). O mamă nu-și sărută niciodată copilul pe gură.” Dacă în casă

există un bunic sau o bunică, i se va spune: „Nu o sărut nici pe mama mea si nici pe tatăl meu asa cum

îl sărut pe tatăl tău. si nici el nu îi sărută la fel.”

O mamă v-a auzit vorbind într-o zi despre bătaia la fund. Îmi amintesc că spuneati că nu e bine săți

bati copilul în public.

Copilul nu trebuie umilit niciodată...

Ne scrie următoarele: „Am douăzeci si sapte de ani si am un fiu de sase ani. Sînt secretară si cîteodată

îmi iau copilul la birou. Acum cîteva săptămîni, fiul meu a descoperit la scoală un joc foarte inteligent,

acela de a ridica fustele fetitelor.” La început, mama nu a acordat prea mare importantă acestui lucru; a

încercat totusi să-i spună că nu e frumos să faci asa ceva. Dar, într-o zi, jocul a luat proportii deoarece

băiatul, ce se afla în biroul mamei, a ridicat, în fata tuturor secretarelor, fusta unei tinere care s-a făcut

rosie ca focul. Mama s-a supărat, i-a dat pantalonii jos si i-a tras cîteva la fund „cum nu am mai făcut-o

niciodată pînă atunci si cum nu o s-o mai fac nici de acum încolo. A fost umilit, dar cel puțin a înțeles.”

Faptul este consumat.

Dar ce este mai important? Să umilesti sau să vindeci?

Ca întotdeauna, cel mai important este să înțelegi ce se întîmplă. Acest copil, prin gestul său, pune

pur si simplu o întrebare mută despre sexul femeilor. Nu i s-a răspuns la timp. De aceea si-a continuat

jocul. Cînd un copil face un gest ca acesta, înseamnă că are nevoie de explicatii din partea unui bărbat

sau a unei femei, adică din partea tatălui sau a mamei. Să i se spună: „Ai văzut doar că fetitele nu au

cocosel asa cum au băietii si nu vrei să crezi că nici mama ta si nici celelalte femei nu au. si totusi asa

este. si te întrebi: Cum poate să-i placă tatălui tău o femeie care nu este la fel ca el?

Dar asa sînt făcuti

oamenii.” Dacă i s-ar fi explicat aceste lucruri, copilul nu ar fi făcut gestul acela în public. Regret, evident,

că mama s-a simțit jignită, rusinată, că si-a pierdut cumpătul si a reactionat violent... În general, copilul

este rezervat față de foarte multe lucruri, dar întrebările referitoare la sex, precum si dorinta de a sti cît

mai multe despre acest lucru si le-a refulat înainte de a le înțelege. Îmi pare rău. si mamei îi pare foarte rău.

După cum am mai spus, faptul este consumat... Trebuie să se stie însă că un copil care face asemenea

gesturi este un copil care are nevoie de explicatii: băietilor – mai ales cînd nu au surori – nu le vine să-

si creadă ochilor cînd observă prima dată, în special la grădinită, că fetele nu au cocosel ca si ei. Sînt

convinsi multă vreme că mama lor si celelalte femei au, ca si bărbatii, un penis.

Această diferență între

bărbat si femeie trebuie să li se explice în mod foarte clar. Gesturile lor nu sînt, deci, decît întrebări mute.

O altă întrebare: „Este bine ca o fetiță de patru ani să fie de fată cînd mama ei naste?”

Cea care ne

scrie este însărcinată si va naste în curînd.

51

Dacă nasterea are loc acasă, nu e necesar să fie îndepărtat copilul, dar nu e necesar să fie de fată.

Dacă vrea să asiste – să asiste, dacă nu, să nu fie obligată. În orice caz, dacă nasterea nu are loc acasă,

este mai bine ca fetita să nu fie de fată. Ar putea fi traumatizant pentru ea. stiu că acum e la modă, dar

eu nu cred că este cu adevărat educativ. E chiar foarte frustrant pentru o fetiță, care nu va putea face acest

lucru decît peste foarte mult timp. Participarea unui copil mai mare la nasterea unui frate este cu siguranță

inutilă si, foarte probabil, chiar dăunătoare; si cînd nu esti sigur de ceva, e mai bine să te abtii.

Pe de altă parte, pentru copilul care se naste, ea este absolut inutilă. El are mai ales nevoie de prezenta

tatălui si a mamei, chiar de la nastere. Pentru multi dintre părinti e foarte normal să fie împreună pentru

a-l întîmpina pe noul născut, simbol al dorintei si dragostei lor.

Ce e făcut, e bun făcut

(Anxietăți)

Iată o scrisoare care reia unele din afirmatiile dumneavoastră. O mamă ne scrie

următoarele: „E adevărat

ceea ce ati spus. Într-o familie primul născut cam trage întotdeauna ponoasele.” Are o fetiță de trei ani

si jumătate si un băiat de doi ani si jumătate. Nu s-a simtit cu adevărat mamă decît la nasterea băiatului.

Cînd s-a născut fetita, atît ea cît si sotul ei tocmai se desprinseseră de propriul lor mediu familial, iar

copilul a fost tratat cu o oarecare detasare: „Cred că în primii trei ani de viață fetita a trecut printr-o multime

de situatii traumatizante. Se mai poate face ceva?” Căci ea a auzit spunîndu-se că la trei ani copilul este

format si că nu mai există cale de întoarcere. Este adevărat? si dacă este adevărat, se mai pot drege, după

cum ne spune, oalele sparte?

Dar nu ne spune dacă există cu adevărat oale sparte. Se simte vinovată si atîta tot.

Asta nu înseamnă

că fetita nu s-ar fi descurcat bine pînă acum. Nu stim nimic despre asta...

Ne spune că au fost cîteva crize mai serioase.

Cîteva crize mai serioase?... Trebuie insistat asupra faptului că la sase, si nu la trei ani, caracterul

copilului este format si aici, într-un anumit sens, mama are dreptate. La sase ani copilul si-a format deja

caracterul, în functie de experientele trăite pînă atunci. De ce? Ei bine, pentru că, la începutul vietii el

nu are încă un sistem de referințe. Dacă ar fi crescut de chinezi, ar vorbi chinezeste. Dar, în cazul nostru, copilul vorbește franceză; el nu vorbește numai limba franceză; el „vorbește” și comportamentul părinților săi; a învățat că, pentru a fi mare, trebuie să fie ca mama și ca tata. Caracterul fetitei despre care vorbim va fi marcat de tipul de relații avute în această perioadă, dar asta nu înseamnă deloc că va avea o fire îngrozitoare și nevrotică.

Ce e făcut e bun făcut. Dar e important ca atunci când fetita se va mări și va spune într-o bună zi: „Mamă, tu nu mă iubești” să i se răspundă: „— Ba da, te iubesc, dar știi că atunci când te-ai născut habar nu aveam ce înseamnă să fii mamă. Și poate că tu m-ai învățat asta... Datorită tău am știut să fiu mamă pentru frățiorul tău.” Va conta enorm pentru această fetiță să-și audă mama mărturisindu-și nepriceperea, să-o audă spunând că datorită ei stie să fie mamă pentru al doilea sau al treilea copil. Este important să i se spună copilului acest lucru, să nu i se ascundă că la început a fost greu și din această cauză a fost de atâtea ori nervoasă. Relațiile dintre părinți și copii trebuie să fie deschise, fără a se încerca o „recuperare”. Dacă un copil între trei și optsprezece luni nu a fost hrănit corespunzător și este rahitic, la nouă ani nu trebuie supraalimentat pentru a recupera tot ce nu a mâncat cât a fost mic. Fetita s-a format așa cum este; probabil o fire ceva mai dificilă decât a fratelui ei – dar nici asta nu e foarte sigur; poate

52

va avea de asemenea mai multe mecanisme de apărare, nu pot să știu. Este adevărat totuși că structura personalității ce se va dezvolta mai târziu este deja formată înainte de trei ani... Din acest moment firea copilului trebuie înțeleasă, pentru că ea există deja, nu-i așa! Este foarte important să-i iubim felul de a fi și copilul trebuie să și-l accepte, adică trebuie ajutat să se înțeleagă pe sine, să se vorbească cu el despre ce i-ar plăcea să facă, de pildă. Copilul însuși trebuie să spună ce i-ar plăcea. Dacă este băiat, rolul tatălui e major – sau al bunicului, al unui unchi, în orice caz al unui bărbat. Mama nu poate rezolva totul, mai ales atunci când copilul are o fire cam închisă. El se va deschide în fața unui bărbat și tocmai de aceea tatăl trebuie să fie prezent. La trei ani, copilului îi place să-și imite părintele de același sex pentru a trezi interesul celuilalt. Are nevoie și de prieteni de aceeași vîrstă cu el.

O altă mamă ne scrie un lucru amuzant: „Ascultîndu-vă, îmi dau seama că, dacă n-am fost o mamă perfectă, cel puțin voi fi o bună model pentru copiii copiilor mei!” Copiii ei au acum unsprezece,

doisprezece si treisprezece ani si crede că a făcut cîteva mici greseli de educatie, cînd acestia erau foarte mici: „Am impresia că problemele pe care le-am avut, se datorează sensibilității copiilor mei. La urma

urmelor, cred că un copil este mai echilibrat, mai calm cînd e mai puțin sensibil.“
E adevărat.

si atunci, în cazul copiilor sensibili, trebuie să ne comportăm diferit, mai cu mînusi? Nu. Mai întîi, această sensibilitate trebuie să le fie recunoscută. Evident, un copil mai sensibil resimte

mult mai intens atît bucuriile cît si necazurile. În acele momente e bine, poate, să-i împărtășim bucuriile.

De fapt, copilul are nevoie să i se vorbească despre sensibilitatea lui nu ca despre ceva bun sau rău, ci

ca despre o caracteristică a sa, care-i este recunoscută si care presupune din partea lui mai întîi acceptarea

apoi dominarea ei, nicidecum regretul sau rusinea.

O altă scrisoare se referă la un copil de patru ani, foarte agitat si agresiv; prezintă, de asemenea,

semne evidente de neadaptare la grădiniță, are dificultăți, o mare agitație verbală si motorie precum si o

lipsă de concentrare, care-l împiedică să participe la activitatea școlară. Acasă e foarte agresiv, „revoltînduse

în permanentă fată de tot ce i se cere, nu are poftă de mîncare si mai face încă pipi în pat. Este un

copil anxios.“

De data asta pare ceva serios. Copilul ar trebui, poate, examinat medical si pedagogic... Este vorba

despre ceea ce se numeste un copil instabil, deci un copil anxios. Cît despre comportarea fată de el în

familie, mama nu trebuie să se enerveze niciodată cînd copilul este nervos; dimpotrivă, să fie calmă si

să încerce să-i dea să bea: apă să bea si apă să se joace. Am mai spus-o deja. Joaca cu apa si băile zilnice

îi ajută foarte mult pe copiii nervosi. si muzica îi calmează, nu muzica proastă, ci Mozart, Bach... Cred

totusi că, în cazul de fată, este necesară o examinare medicală si pedagogică a copilului.

Pe de altă parte, mama ne scrie: „copilul nu are poftă de mîncare“. Nu este adevărat. Pentru el va

conta mult să-l lase să mănînce ce vrea, fără să-l bată la cap să mănînce. Nu e bine să-i dea să mănînce

cînd nu-i este foame: în aceste conditii nu mănîncă decît angoasă, atîta tot.

Întelegerea unei alte limbi, adoptarea unor noi părinti

Să vorbim puțin despre copiii adoptati si despre părintii adoptivi. O femeie a adoptat doi copii: unul

are acum nouă ani, iar celălalt este un micut vietnamez, sosit în Franta la sfîrșitul lunii aprilie 1975 la

vîrsta de sase luni si jumătate. si-a uimit un pic mama adoptivă cu spasmele si chiar cu sincopele pe care

le făcea, ori de cîte ori nu-i convenea ceva. Aceasta s-a petrecut între sase luni si jumătate si nouă luni:

de exemplu, după ce termina biberonul, copilul avea spasme violente. Puteti da o explicatie acestui fapt?

53

Da. Este vorba despre un copil traumatizat de chiar faptul care se află la originea adopțării sale. Războiul

l-a smuls brusc de la sânul mamei. El a trăit în mijlocul luptelor si nu a uitat nimic. Nu mă miră deloc:

un copil de sase luni este deja un sugar mare, obisnuit cu mirosul mamei, cu sunetele vocii ei, cu cuvintele

vietnameze. Totul a luat sfîrsit, poate o dată cu moartea mamei, în orice caz, o dată cu plecarea lui în

Franta. În ceea ce priveste corpul, si-a regăsit, în mod cert, siguranta existentială; în schimb, dezvoltarea

întregii sale persoane simbolice, construită după alte repere, s-a oprit brusc. Sosind în Franta cu avionul,

el a „suferit“ o ruptură, ca o a doua nastere, extrem de traumatizantă care, s-ar putea spune, i-a lăsat si

un fel de amintire a unei „vieti intrauterine prelungite.“ Nu m-ar mira să aibă si o oarecare întârziere în

dezvoltare. Asa cum se spune despre plante, el a fost răsădit într-un alt teren. Acum este necesar să aibă

perioade de furie, este absolut necesar. Prin aceste accese de furie, aceste spasme, el re trăiește, tocmai

pentru a le sterge din memorie, acele evenimente dramatice din viata lui.

Acum are doi ani si face încă pe el. Când mama îl schimbă, nu vrea să-i ia de lângă el scutecele murdare,

ca si cum si-ar da seama că toate astea îi apartin, ca si cum n-ar vrea să le piardă, deoarece i-ar aminti

de perioada de convietuire cu părintii vietnamezi înainte de a fi despărțit de ei.

Întocmai. La acest copil, corpul trebuintelor fizice păstrează amintirea dorintei legate de prima mamă,

cea pe care a avut-o pînă la sase luni. si toate acestea în corpul lui fizic. În viata lui simbolică însă, care

se construiește în limba franceză, el nu are încă doi ani. S-ar putea spune că nu are încă nici optsprezece

luni, pentru că a avut nevoie de timp să înțeleagă o altă limbă, să se adapteze si să-si adopte el însusi noii

părinti: a avut nevoie de cel puțin trei, patru sau cinci luni pentru acest lucru. Desi acest copil are doi

ani, trebuie considerat cu nouă luni mai mic, dacă nu chiar cu un an. Din punct de vedere al limbii – si

cînd spun limbă nu mă refer numai la „cuvinte“, ci si la modul lui de a reactiona afectiv – este mai mic

cu cel puțin nouă luni.

Iar acum, despre accesele de furie... Acest copilas si-a trăit primele luni de viață în mijlocul unei

drame teribile, în plin vacarm; au existat poate si zile în care nu a fost hrănit. Războiul este încă prezent

în el, iar prin accesele de furie încearcă, în felul lui, să se regăsească pe sine, cel din perioada în care era

împreună cu mama lui adevărată. Cum îl poate ajuta mama adoptivă? Explicându-i, mai ales acum, pentru că este destul de mare pentru a înțelege franceza, că atunci când era mic, mama și tatăl lui adevărați au murit sau au dispărut în război, că a rămas singur și din această cauză a fost adus în Franța unde a găsit o nouă familie. Chiar dacă nu pare a înțelege toate acestea, repetându-i-le de mai multe ori, accesele sale de furie vor căpăta un sens: vor fi semnul suferinței sale morale. E foarte important ca părintii să nu se supere atunci când copilul este furios. Să i se spună: „Da, te înțeleg. Când erai mic era război și războiul mai este încă în tine. Trebuie să exprimi acest lucru.”

Când părintii se supără pe el, când vor să-i dea câteva la funduleț, băietelul are un comportament destul de ciudat: râde. „Lasă impresia că pedepsele trec pe lângă el.”

Nu este adevărat. Părintii interpretează acest rîs ca și cum „totul ar trece pe lângă el.” Nu e deloc așa. Copilul trăiește într-o puternică tensiune nervoasă: rîsul și plînsul pot semnifica același lucru. Nu sînt decît o expresie a tensiunii lui. Este sub tensiune și acesta e modul lui de a și-o exprima, probabil pentru că este foarte mîndru. Dar mai ales, nu trebuie să fie umilit. Cred că, atunci când e furios, trebuie să fie dus în altă cameră și să i se vorbească încet, cu calm. O dată furia trecută să i se povestească ceea ce v-am spus.

Ce trebuie făcut în asemenea cazuri? Să li se vorbească copiilor? Să li se explice de fiecare dată situația lor anterioară?

Da, de fiecare dată. Să li se spună cuvinte ca „tată și mamă adevărați”, o altă țară, un alt loc, o altă casă. Familiile care au adoptat copii de la leagăn, copii care au trăit în colectivitate și de care se ocupau câteva persoane adulte, sînt foarte mirate că aceștia nu caută compania adulților; în schimb, acești copilași sînt foarte fericiți când în jurul lor sînt cinci, șase copii care nu stau locului... Ei nu simt nevoia să fie răsfățați. Din cauza obisnuinței sau, mai curînd, ceea ce au trăit în primele luni de viață s-a fixat ca engramă,

54

adică un mod cunoscut și liniștitor de a trăi, înregistrat în memorie ca pe o bandă magnetică. Aceasta se exprimă printr-un comportament agreabil sau dezagreabil, sau printr-un comportament oarecum ciudat.

Cred că acești copii își pot da seama mai ușor de ceea ce se întîmplă cu ei dacă părintii le dau explicații prin cuvinte. Timpul rezolvă toate acestea, deoarece un copil adoptiv sfîrșește prin a-și adopta părintii, tot așa după cum părintii îl adoptă pe el.

Există, de asemenea, multe cupluri mixte – vreau să spun de naționalități diferite – de exemplu, nemți căsătoriti cu frantuzoaice, francezi însurati cu nemtoaice etc. Iată scrisoarea unei mame, nemtoaică, măritată cu un francez. Vă întreabă dacă există vreun risc pentru echilibrul psihic al unui copil crescut într-o familie bilingvă și în ce limbă e de preferat să i se vorbească, în cea maternă sau în cea paternă, avînd în vedere că familia trăiește acum în Franța. Vă întreabă, de asemenea, dacă există perioade distincte în dezvoltarea unui copil, în care ar fi de dorit să se folosească fie limba tatălui, fie a mamei. Din păcate, nu ne spune ce vîrstă are copilul. Presupun că este foarte mic. Nu ne spune nici sexul?

Nici. Cred totuși că este vorba de un băiat pentru că în scrisoare spune doar copil. Știu că fătul aude sunetele produse de cuvinte, vocea părinților; fără îndoială acești părinți au vorbit și vorbesc între ei cînd frantuzeste, cînd nemteste. Ei bine, n-au decît să continue. Ar fi de dorit, totuși, ca școala primară să o facă în aceeași limbă, pînă cînd învată să citească și să scrie bine. În acest timp mama sau tatăl îl vor ajuta, în funcție de școala pe care o va urma: în limba franceză sau germană. Dar, avînd în vedere că mama este nemtoaică, îi va fi imposibil să fie cu adevărat maternă vorbindu-i în altă limbă; dacă, dimpotrivă, îi va vorbi în altă limbă decît a ei, nu-si va mai putea exprima acele sentimente directe, intuitive pe care o mamă le are în mod natural pentru copilul ei.

Nu există, deci, nici un risc de traumatism pentru copil? Ascultîndu-vă, mă gîndeam la un cuplu de naționalități diferite. Fetita lor se exprimă perfect în cele două limbi. La început vorbea un fel de păsărească destul de ciudată pentru ca, puțin mai tîrziu, să-si construiască două lumi distincte. Pentru ea, erau oameni care făceau parte din lumea germană, iar alții din lumea franceză; nu răspundea niciodată unuia în limba celuilalt.

Și de ce nu? E foarte normal. Fetita era foarte isteată. Ar mai fi ceva de spus: dacă un copil, în jur de doi ani – vîrstă la care este pe cale să învete bine o limbă – este dus într-o altă țară, trebuie ajutat; trebuie să i se vorbească în prima limbă, să i se cînte cîntecele pe care le auzea cînd era foarte mic, introducîndu-l în același timp, prin mijloace foarte simple (denumirea unor obiecte...), în noua limbă:

„Aici, la asta se spune așa.” Cu părinții să vorbească în limba în care a vorbit și pînă atunci. Cealaltă limbă o va învăța cu copiii, cu noii lui prieteni.

Copiii au nevoie de viață în jurul lor (Jocurile)

Să vorbim acum despre joaca cu copilul. O scrisoare ridică această problemă referitoare la un copil foarte mic. Iată ce ne scrie mama: „Am un băietel de cincisprezece luni. Stau acasă, dar îmi este cam greu să mă ocup de el pentru că, pe lângă menaj, am și preocupări științifice.” De câteva săptămîni are impresia că băietelul se plictisește: „Se plimbă de colo-colo sugîndu-și degetul. Mă roagă mereu să-l iau în brațe.” Vă întrebă dacă se pot imagina jocuri pentru copiii de această vîrstă sau ce cărți pentru copii i-ati putea recomanda?

55

Nu, la cincisprezece luni copilul este prea mic pentru cărți sau alte lucruri de genul acesta. La această vîrstă copilul își petrece întotdeauna timpul în compania altei persoane. Cred că, dacă mama este foarte ocupată, ar trebui să caute pe cineva care să-l ia de două ori pe săptămîină împreună cu alți copii. și, oricum, ea ar putea să se joace cu el de două ori pe zi, timp de o jumătate de oră. Să se joace cu cuburi, de-a prinselea, să-l învețe să se urce pe o scară sau jocurile cu apa despre care am mai vorbit. Să-i arate cum se poate juca cu apa la chiuvetă, cu bărcute, cu un burete de baie, cu jucării... Are dreptate: copilul său se plictisește. Mama trebuie să-i vorbească din cînd în cînd. Altfel copilul se poate închide în sine. Cred că are dreptate să fie îngrijorată și să încerce să găsească o soluție. O altă mamă – care are cinci fete și un băiat – a avut ultimul copil la patruzeci și unu de ani: o fetiță care, acum, are patru ani. Merge la grădiniță ca toți copiii, desi, la început, n-a făcut-o cu prea mare plăcere, avînd o reacție de respingere; se pare că acum s-a acomodat destul de bine. Totuși, o dată cu mersul la grădiniță, mama a observat că fetita refuză să mai deseneze, desi înainte îi plăcea. Ce atitudine trebuie să adopte mama: să aștepte ca dorința de a desena să-i reapară de la sine, așa după cum a sfătuit-o educatoarea? Nu văd în asta un motiv de îngrijorare. Fetita este cea mai mică dintre cei cinci copii? Da, ceilalți sînt mari: douăzeci și cinci, douăzeci și trei, șaptesprezece, cincisprezece și paisprezece ani. Deci este ca și cum ar fi singură la părinți, avînd în vedere că între ea și penultimul copil este o diferență de zece ani. Cred că din această cauză se comportă așa: a avut un statut deosebit, fiind înconjurată numai de adulți. Trebuie să i se explice că îi este greu să meargă la grădiniță pentru că înainte era numai în compania oamenilor mari; dar va vedea în curînd că se va distra mult mai bine cu copiii decît cu adulții.

Fetita nu acceptă să deseneze decât pentru o verisoară, de aceeași vîrstă care îi este și prietenă.

Făcînd acest lucru, ea se identifică cu adulții care s-au ocupat de ea. Cred că tatăl ar trebui să se

ocupe mai mult de această fetiță; el detine cheia care să-i usureze trecerea de la stadiul de copil mic la

cel de fetiță mai mare... Am impresia că, în această familie, toată lumea are statut de părinti, toată lumea este tată sau mamă.

În privința desenului, mama pare mai curînd cea frustrată. Fetita nu mai desenează cum desena înainte.

Ei bine, înseamnă că are altceva de făcut, care o solicită. Unui copil care nu a fost obișnuit să fie în compania

altor copii de vîrsta lui, îi trebuie cam trei luni de acomodare ca să se simtă bine la grădiniță. Mama să

nu fie îngrijorată, pentru că pînă la urmă totul se va aranja.

O scrisoare destul de veselă, din partea unei mame cu două fete de unsprezece și șapte ani pune

problema cumpărării unui cîine. De cinci ani și jumătate fetitele, care nu au probleme deosebite, sînt lăsate

ziua în grija unei doamne. De mai multe luni, cea mare cere cu insistență să i se cumpere un cățelus. Iată

care este problema: „Locuim într-un apartament cu trei camere, ceea ce ridică destule probleme. Ca să

fiu sinceră, ne-am gîndit și la toate obligațiile presupuse de un asemenea fapt, dar fetita devine stăruitoare.

Ce părere aveți? Să facem un efort și să-i cumpărăm de Crăciun un cățelus, deși nu sîntem prea încîntați,

sau credeți că e vorba doar de o dorință trecătoare?”

E destul de greu, pentru că, după spusele mamei, apartamentul e mic. Cîinele ar fi nefericit. Pe drept

cuvînt, copiii au nevoie de multă viață în jurul lor, iar atunci cînd stau la bloc nu prea au așa ceva. S-ar

putea găsi, probabil, un animal mai ușor de îngrijit pe care să nu fie nevoie să-l scoti la plimbare, să cobori

să faci pipi etc., un hamster, de exemplu.

În mod intenționat nu v-am citit post-scriptumul scrisorii. Iată-l: „Acum, avem în bucătărie un pușor

de găină de patru săptămîni pe care l-am cîștigat la o tombolă. Este al celei mici care nu se ocupă mai

deloc de el. Cea mare însă – cea care-și dorește un cîine – îl îngrijește și se joacă mult cu el; deși îl iubeste

foarte mult, a trebuit să-i explicăm că peste două luni vom fi obligați să ducem pușorul la țară.” De acord!

Dar mi se pare că în acest caz se pune problema următoare: poți să-i refuzi mereu unui copil un lucru pe

care și-l dorește atît de mult?

56

Bineînțeles, atunci cînd refuzul este motivat; în cazul de față este motivat de locul în care îi merge

cel mai bine unui puisor care va deveni găină sau cocos sau unui cătelus: un animal trebuie să fie tot atât de fericit ca și stăpînul lui. Dacă părintii vor explica copiilor motivul refuzului, acestia nu vor accepta

ca stăpînul să fie fericit că are un cîine în timp ce cîinele este nefericit. Dar alte refuzuri? De exemplu: o plimbare, cumpărarea unei cărți, mersul la cinematograful...

Dorintele sînt mai întîi imaginare, fiind limitate de posibil, de „realitate”.

Nu vîd de ce i s-ar refuza unui copil ceva care nu este dăunător nici pentru el, nici pentru obiectul

cumpărat, ceva care să nu-i incomodeze pe părinti. Acum, referitor la această fetiță... poate că s-ar mulțumi

cu un hamster. Un hamster e oricum un animal drăgut, nu miroase așa urît, e nostim și trebuie îngrijit.

Asta este important: copilul să aibă grija lui; cea mare poate să aibă grijă de pușor, cea mică nu încă.

De ce să nu se încerce cu pestisori, cu o broască testoașă sau mai știu eu cu ce?... În orice caz, trebuie

reflectat îndelung înainte de a hotărî cumpărarea unui animal fată de care copilul va trebui să fie responsabil.

E nevoie mai ales de imaginație...

Exact. Copiilor le place de asemenea să aibă grijă de plante. De fapt, ei au nevoie de viață în jurul lor.

Cred că fetita despre care vorbim va înțelege că nu poate avea un cîine. Probabil că ideea asta i-a

venit de la o prietenă care are curte. Să i se dea exemplul unui cîine nefericit dintr-o familie pe care o

cunoaște; trebuie discutat cu ea. Să nu creadă că părintii îi refuză acest lucru numai pentru a o necăji.

O altă mamă ne scrie: „Cînd ai o fetiță, rolul ei trebuie să se limiteze numai la acela de fetiță, adică

trebuie să i se ofere numai lucruri feminine?”

De la începutul discuțiilor noastre, am insistat întotdeauna pe respectarea dorinței copiilor. Singur

la părinti, copilul se identifică în general cu copiii pe care-i cunoaște, fie băieți, fie fete: de exemplu,

dacă un băiat are ca vecină o fetiță, cu care se joacă, el se va identifica cu ea, după cum fetita se va identifica

cu el. Sînt jocuri cu „păpuși” pentru băieți și cu „masini” pentru fete. Dar cînd copilul este crescut singur,

el își va imita tatăl, dacă este băiat, sau mama, dacă este fată... E sigur, totuși, că și băieții au nevoie să

se joace cu păpușile.

Vreți să spuneti fetitele...?

Nu, băieții! Băieții în aceeași măsură ca și fetele. Dar se întîmplă ca, atunci cînd băieții și fetele sînt

împreună, să dorească ei însisi să se distingă unii de alții, să se diferentieze mai ales cînd sînt mici. Asta

este. Le place atât de mult să se deosebească unii de alții încît, în general, băieții sînt nebuni după jocuri

cu un grad înalt de mobilitate, în timp ce fetele preferă jocurile mai statice. Aceasta face parte din zestrea genetică a fiecărui sex. De la trei, patru ani copiii le place să se joace cu și cum vor cei pe care-i iubesc:

dacă un copil, cu o personalitate puternică, fie băiat, fie fată, alege un joc, celălalt va accepta pentru căi

place să se afle în compania lui. Oricum, când băieții se joacă cu păpusile, o fac în alt mod decât fetele,

iar fetele se joacă altfel cu masinutele decât băieții.

Cînd corpul copilului este atins

(Operatii chirurgicale)

Am aici niste scrisori care vorbesc despre copii ce vor fi spitalizati fie pentru mici interventii

chirurgicale, fie pentru lucruri mult mai serioase. O fetiță de doi ani și jumătate, singură la părinți, va fi

internată curînd în vederea unei operatii pe cord deschis. Aceasta va necesita o spitalizare de două luni,

57

un anumit număr de zile de reanimare, deci vizite foarte rare. Părintii mai spun că fetita este îngrijită de

altcineva o jumătate de zi, că se simte foarte bine, că-i place mult să se joace cu alți copii, că s-a obisnuit

deja cu atmosfera de spital unde a fost de mai multe ori pentru a fi examinată. Vă întreabă cum poate fi

pregătit un copil atît de mic pentru un asemenea eveniment.

Lucrul cel mai important este ca părintii să nu fie nelinistiti. Acest gen de operatii se practică în mod

curent și nu sînt periculoase. Deci, nu contează decât latura „psihologică”. Dacă operatia este obligatorie,

înseamnă că după efectuarea ei copilul se va simți mult mai bine. La acest lucru trebuie să se gîndească

mai întîi părintii. O operatie e întotdeauna un lucru neplăcut, dar scopul ei este să vindece tulburările pe

care le are copilul acum și care s-ar agrava dacă operatia nu s-ar face imediat.

Cum poate fi fetita ajutată? Mai întîi, nu este chiar atît de sigur că mama nu va putea merge mai des

la spital să stea mai mult cu copilul; să-i ceară permisiunea doctorului pentru a-si însoți copilul. Asa ar

fi cel mai bine. În cazul în care nu obtine această „favoare”, ea poate pregăti dinainte niste păpusi pentru

fetiță: să cumpere patru, să îmbrace două dintre ele, una în asistentă medicală iar pe cealaltă în doctor și

să i le dea la spital. Jucăriile pe care le-a avut la spital nu pot fi aduse acasă; de aceea, mama va trebui

să pregătească aceleasi costume pentru celelalte două păpusi, pe care fetita le va găsi la întoarcerea acasă.

Va înlesni astfel legătura dintre spital și casă pentru că, în ciuda convingerii mamei, acesta este momentul

cel mai dificil: întoarcerea acasă. La spital, copilul va trăi timp de două luni. La această vîrstă două luni

înseamnă enorm, cît opt luni sau un an pentru un adult. La întoarcerea acasă, copilul are nevoie să regăsească aceleași obiecte care i-au ținut companie în spital. Cred că teama părinților vine și din altă parte, de la anumite cuvinte, de exemplu: operație „pe cord deschis”. Acest „cord deschis” este o expresie care-i înspăimîntă pe oameni; în realitate însă, nu este vorba despre o operație periculoasă. Inima este un cuvînt care denumeste simbolic dragostea, iar mama trebuie să știe că „inima” copilului ei nu se va schimba. Să-i explice fetitei: „Inima pe care o va opera doctorul aparține corpului tău, dar nimeni nu se poate atinge de inima ta care iubeste și nimeni n-o poate deschide.”

O întrebare, care revine deseori, se referă la băieții de doi, trei, patru ani sau doar de cîteva luni și care au fimoză sau hipospadias, niște termeni puțin cam savanți. Ar fi bine să-i explicăm pe scurt. Este vorba despre mici anomalii ale penisului băieților; în fimoză, preputul este prea strîmt și poate jena copilul la urinat și de fiecare dată cînd are erecții. Acestea devin dureroase iar iarna pot să se fisureze. Multi băieți au fimoză și nu există nici un motiv pentru a nu fi operată. În această situație, pediatrul este cel care trebuie să se pronunțe. Evident, copiilor le este frică de operația de fimoză. Trebuie să li se explice că ea este necesară, dacă vor să aibă și ei un penis frumos ca al tatălui lor și dacă nu vor să mai sufere cînd au erecții. E bine să se știe că această operație nu este foarte dureroasă. Iată scrisoarea unei mame a cărui băiat are o fimoză operabilă peste un an, un an și jumătate: „Vă dati seama ce înseamnă asta? Presupun că știți că operația nu e deloc ușoară, ba chiar poate fi foarte traumatizantă pentru un băiețel de patru ani. Mărturisesc că perspectiva ei mă îngrozeste. Nu îndrăznesc să-i vorbesc copilului despre asta, pentru că mi-e teamă să nu-i transmit propriile mele spaime. Nu vorbesc niciodată despre acest subiect nici cu sotul meu ca și cum am vrea, prin tăcere, să exorcizăm această teamă.” Cîteodată ne cam pierdem cu firea! Dar, într-adevăr, este vorba de fimoză? Scuzați-mă... de un hipospadias destul de pronunțat, spunea ea. Asta este cu totul altceva. În hipospadias, orificiul penisului în loc să fie în centrul glandului este dedesubt, uneori lîngă gland, alteori lîngă rădăcina penisului. De această boală suferea Ludovic al XVII-lea, care a fost operat adult, pentru că fără această operație nu ar fi putut să fie tată. Un băiat care are hipospadias se udă cînd face pipi, nu poate altfel. Este foarte neplăcut. Așa stînd lucrurile, nu înțeleg de ce părinții sînt atît de speriați, deoarece după operație copilul va fi mult mai fericit. Este o operație neplăcută,

într-adevăr, dar aceste neplăceri nu înseamnă nimic în comparație cu satisfacția de a avea un penis normal, ca toți ceilalți băieți. Iată ce ar trebui să i se spună. Părintilor le este întotdeauna teamă când este atins

58

corpul copilului lor. În acest caz însă nu au dreptate, căci copilul – și asta trebuie să i se explice – va fi

mult mai fericit după aceea.

Toate acestea se referă, în mare, la problema spitalizării copiilor. În concluzie, acest eveniment nu

trebuie dramatizat, nu-i așa?

Nu, cu atât mai mult cu cât copiii sînt în general fericiți la spital; îndată ce se simt mai bine, își găsesc

tovarăși de joacă. Când copilul este la spital, e foarte important să fie vizitat în ziua promisă. Mama să

nu-i promită că va veni să-l vadă într-o anumită zi, dacă știe că nu va putea s-o facă.

Deseori, la spital,

copilul nu-și poate vedea părintii decît printr-un geam. Iar aceștia încep să plîngă, pentru că-și văd copilul

plîngînd; le e teamă. Plînsul copilului este normal, iar în acel moment părintii trebuie să aibă curajul să

suporte. Să nu plece spunînd: „Din moment ce plînge când mă vede, este mai bine să nu mai vin la el.”

E mai bine să plîngă, să tipe, să sufere că și-a văzut mama fără ca aceasta să-l poată strînge în brațe, decît

să fie „scutit” de această suferință, pretextînd că atât mama cît și copilul ar fi prea tulburati. Cu atât mai

rău! Mama trebuie să aibă curajul să suporte această durere, fără să o arate prea mult. Iar pentru copil e

mai bine să-și vadă mama, chiar dacă plîng amîndoi. Ar fi mult mai rău să n-o vadă și să creadă că ea la

uitat.

Copilul mic trebuie luat în brațe

(Linistirea copilului)

Iată scrisoarea unei mame al cărei băiat de optsprezece luni a avut, chiar de la naștere, vărsături repetate

combinate cu simptomele nervoase „obisnuite” ale noului născut. În jurul vîrstei de unsprezece luni a

fost lăsat în grija bunicilor vreo zece zile; de atunci a început să se dea cu capul de tăblia patului. Faptul

a luat proporții avînd în vedere că acest gest a devenit acum, pentru copil, un mijloc de presiune: știe că

atunci cînd se lovește cu capul de pat, părintii vin imediat la el. Mama mai precizează că, la nouă luni,

copilul a fost circumcis (din cauza unei fimoze) și că este sigură că nu a uitat această operație destul de

dureroasă. „As vrea să înțeleg semnificația acestui gest. Copilul caută oare un răspuns la vreo întrebare?

Cum pot fi explicate aceste tulburări?” Pe de altă parte, este un copil fericit, un copil care se joacă mult...

Deci, aceste dificultăți au apărut după perioada de timp petrecută la bunici, curînd după operația de fimoză... Cred că este vorba despre un băietel care n-a fost pregătit, pe înțelesul lui, pentru operație. Am spus-o deseori, nu e niciodată prea devreme să i se spună unui copil adevărul. Nu a fost pregătit pentru operație, tot așa după cum nu a fost pregătit pentru a sta la bunici. Acum, cînd se lovește cu capul de pat (cînd este pe adormite sau chiar în somn) ar trebui ca tatăl, mai des decît mama, să-l mîngîie pe cap, dinspre creștet spre frunte și să-i spună: „stii, cînd erai mic, te-am lăsat la bunici fără să-ti spunem că vom veni să te luăm înapoi. Nu ti-am explicat acest lucru și tu ai crezut că ești la închisoare. Te-ai simțit prizonier. și acum, faci ca un prizonier care se dă cu capul de gratii. Dar tu nu ești prizonier. Noi te iubim. și apoi, mama și tata sînt aici în cameră. Iar eu sînt chiar lîngă tine.”

Este vorba despre un copil precoc; vîrsăturile din perioada în care era sugar sînt un semn că avea nevoie de prezența cuiva, nu de a oricui, ci de a cuiva anume. Profit de ocazie pentru a spune că acei copii care au vîrsături au nevoie să fie luați mult mai mult în brațe. Există o metodă în ceea ce privește educația copiilor, la care aderă și unii pediatri, după care copiii nu trebuie „obisnuiți prost”; adică nu trebuie legănati, luați în brațe. Ba da, trebuie. Evident, nu pînă la douăzeci și cinci de ani. Această apropiere față de copil se va schimba în funcție de vîrstă. Dar

59

este obligatoriu ca cel mic să simtă că este în siguranță. Or, această siguranță nu o are decît dacă se lovește, dacă se poate spune așa, de corpul mamei. În schimb, în pătut, căutîndu-și astfel mama, va întîlni doar lemnul tare. Deci, primul lucru ce trebuie făcut, este să se pună multe perne în jurul pătutului.

Asta au și făcut, iar de atunci lucrurile nu mai sînt atît de grave. Bineînțeles! Poate că ar fi bine să scoată și gratiile de la pat... Băietelului trebuie să i se vorbească și despre operația de fimoză și de ce a fost ea necesară. Tatăl trebuie să-i explice toate aceste lucruri, legate de virilitatea lui viitoare și din cauza căreia a suferit la început. Nu trebuie uitat că, luni întregi, micutul a suferit la fiecare urinat și ori de cîte ori avea o erecție, deci în total cam de șase, șapte ori pe zi. De aceea nu se simtea în largul lui, iar operația a fost necesară. Trebuie să i se vorbească despre toate acestea chiar la optsprezece luni. Chiar și la două luni sau la șase zile nu e prea devreme să i se vorbească unui copil despre punctele sensibile, despre încercările prin care trece: să i se spună că părintii fac tot ce pot pentru a-l ajuta, dar că anumite suferințe nu pot fi evitate.

Acum cîteva momente vorbeati despre pediatri. Imaginati-vă, avem o scrisoare chiar de la o pediatră.

Ar vrea să vorbiti despre asa numitele „colici ale sugarului”; copiii care suferă de colici, sănătosii în rest, plîng cîteodată sase, sapte ore pe zi.

Cred că un sugar care plînge atît de mult a avut o nastere traumatizantă sau a fost mai sensibil la separarea de corpul mamei sau, atunci cînd era în utero, mama lui era nervoasă.

Mamele trebuie să fie încurajate să-si tină cît mai mult copilul lipit de corpul lor. Cînd nu pot s-o facă, ele trebuie să-i vorbească, să-l tină mereu în preajma lor, să-l legene cînd plînge. Nu are nici un rost să lasi un copil să plîngă pe motiv că aceste colici vor dispărea de la sine. Copilul simte lumea, iar lumea lui e mama, nu-i asa? E mai bine, desigur, să plîngă decît să tacă si să sufere. Totusi, nu trebuie lăsat să plîngă singur. Trebuie să audă o voce cunoscută care să-l facă să se simtă apărat. Un copil mic trebuie luat în brate, cu atît mai mult cu cît în zilele noastre el nu mai este înconjurat de bunici sau de o familie numeroasă. Cînd nu doarme, ar trebui tinut în brate. Multi copii care plîng se linistesc imediat ce sînt luati în brate sau sînt legănati; e bine să li se vorbească, iar mama să nu fie nervoasă. Mai sînt si copii care trebuie ajutati pentru că au dificultăți în digerarea laptelui. Înainte erau multe leacuri băbesti, foarte simple; le-am folosit si eu la unul dintre copiii mei care plîngea, era un produs care favoriza coagularea laptelui de vacă tot asa cum se coagulează laptele de mamă. Era în timpul războiului, nu exista lapte praf pentru sugari, iar eu nu aveam suficient: siropul de papaină i-a făcut bine. Acum există lapte praf foarte bine adaptat pentru sugari.

Se mai poate face încă ceva, un lucru la care mamele se gîndesc mai rar: să maseze usor, pe deasupra scutecelor, burtica copilului; asta îl ajută să nu-i fie frig la burtică, dar dacă e ud, să fie schimbat si să i se pună ceva cald. Toate aceste nimicuri sînt foarte importante.

Să nu se uite că, la unii sugari, aceste dureri de burtă pot fi semnul unor boli mai grave. si apoi – repet, copilului să i se vorbească cu blîndete, cu calm, să nu i se spună niciodată: „Taci!”

pe un ton ridicat. Copilul va tăcea, dar va fi cu atît mai angoasat cu cît, supunîndu-se dorintei mamei, nu-si va mai putea exprima angoasa.

Desi se va simti terorizat, nu va mai exterioriza nimic.

Întocmai, si aceasta este cel mai rău lucru. E mai bine să i se spună: „Te doare burtica, dragul mamei.”

Cuvinte simple, în timp ce mama e la bucătărie sau are treabă în casă... Apoi, îndată ce e liberă, să-l legene puțin, să-i maseze burtica, să-i vorbească. Asta se poate face, dar nu e întotdeauna usor. În aceeasi ordine

de idei m-a interesat mult o scrisoare: cea a unei mame de gemeni... dacă ati putea s-o găsiți.

O am aici. Cathy si David sînt gemeni născuti prematur – la sapte luni si jumătate – si din această

cauză, povesteste mama, au rămas o lună si jumătate la maternitate. „Pe la cinci luni am fost nevoită să mi

duc copiii, în mai multe rînduri, la cresă...”

Ea spune chiar cresă cu „orar redus”. E foarte bine că există locuri ca acestea, unde copiii mici nu

trebuie să rămînă toată ziua.

60

„... unde stăteau trei, patru ore pe zi. Condițiile erau excelente. Totusi, iată ce se întîmpla la ora meselor

sau cînd erau schimbati: asistentele medicale își puneau un halat alb si luau copiii în brate; ai mei începeau

imediat să urle; urletele începeau de îndată ce halatele albe se apropiau si nu încetau decît cînd se îndepărtau.

Atunci m-am gîndit că gemenii mei identificau asistentele de la cresă, îmbrăcate în halate albe, cu asistentele

pe care le cunoscuseră la maternitate. Pentru a le da încredere, pentru a le arăta că halatele albe nu semnifică

despărtirea de mine, de fiecare dată cînd le dădeam să mănînce sau le făceam baie acasă îmi puneam si

eu un halat alb. Din acel moment, acasă, nu au mai avut nici o reactie de spaimă.”

După cîteva zile, cînd

si-a dus din nou copiii la cresă, acestia nu s-au mai speriat deloc de halatele albe ale asistentelor.

Aceasta demonstrează cît de necesară este pentru copii medierea maternă, atunci cînd intervine ceva

nou. Aici nu e vorba despre ceva nou, ci despre un trecut angoasant pentru copii si la care acestia nu

voiau să se întoarcă; această mamă a dat cu adevărat dovadă de o intuitie si de o inteligentă maternă

deosebită, pentru care o felicit.

Copii inseparabili, gemeni gelosi

Să revenim la aceeași scrisoare, pentru a răspunde la întrebarea pusă de mamă.

Băietelul si fetita,

care au acum cinci ani si jumătate, au făcut aceleasi progrese, fără a se putea spune că unul îl domina pe

celălalt. Erau foarte diferiti unul de altul, îi interesau lucruri complet diferite; între ei a fost întotdeauna

o întrecere si o rivalitate, pînă la vîrsta de cinci ani, cînd au mers la grădinită. În acea perioadă fetita

dădea impresia că este mai mare decît fratele ei: „Era vizibil că-si domina fratele, mai ales pentru că era

mai descurcăreată.” Pe la cinci ani, băiatul a făcut un salt înainte, foarte spectaculos, mai ales la grădinită.

Erau în aceeași grupă si se pare că educatoarea l-a lăudat foarte mult pe băiat pentru progresele făcute.

Mama precizează că, în familie, nici ea si nici sotul ei n-au făcut nici un fel de comparatie sau comentarii

referitoare la cei doi copii: „Din acel moment am avut impresia că fetita se lăsa copleșită de fratele ei.

Avea chiar o tendință de regresie: vorbea mai prost, avea tulburări de memorie etc.”

Această situație durează

de mai bine de șase luni. Mama a cerut ca gemenii să fie mutați în două grupe diferite, ceea ce copiii au

acceptat cu multă plăcere. Întrebarea este: „Cum poate fi ajutată fetita să iasă din acest impas, cum ar

putea să-și recapete încrederea în sine?”

Am impresia că această fetiță și-a descoperit de curând feminitatea, adică ceea ce o face să fie diferită

de fratele ei. Pentru că sînt gemeni, această problemă nici nu se punea pînă acum. Este posibil ca părintii

să nu le fi vorbit suficient despre diferența dintre ei, să nu le fi spus niciodată chiar lucruri foarte simple,

ca de exemplu: „Tu vei fi bărbat; iar tu vei fi femeie.” Cred, de asemenea, că a avut ghinionul să aibă o

educatoare. Dacă ar fi fost bărbat, vorbăreată cum e – cum sînt mai toate fetitele, de altfel – n-ar fi precupetit

nimic ca să-l cucerească. Băiatul și-ar fi spus atunci: „Bine, și aici tot ea e mai desteaptă!” Dar, la grădiniță,

băiatul a întîlnit alți băieți. Atunci și-a spus: „la te uită! ei sînt ca mine, iar ea e altfel.” Poate că părintii

nu le-au vorbit destul de clar despre diferența dintre sexe. Din această cauză copiilor nu le pare rău că

au fost mutați în grupe diferite. Pentru că gemenii de sex diferit, ca aceștia, nu pot fi îndrăgostiți unul de

celălalt, așa cum se întîmplă în mod normal între băieți și fetite de la vîrsta de trei ani; fie că o spun sau

nu, toți copiii care merg la grădiniță au la această vîrstă un „iubit” sau o „iubită” printre colegi. Iar o

fetiță este cu ochii pe fratele ei deoarece, pînă în acel moment, ea era preferata lui. Și iată că acum și-a

făcut prieteni printre băieți și poate că îi place și vreo altă fetiță. Iar ea a simțit că și-a pierdut locul pe

care-l avea de unic tovarăș de joacă și în același timp de singură fetiță care conta pentru el, și e normal.

Este necesar ca părintii să-i explice acest lucru. Acestor copii trebuie să li se spună chiar de acum că vor

61

fi prieteni toată viața, dar, ca frate și soră, vor trebui să se despartă într-o bună zi deoarece, fiecare dintre

ei vor avea, mai târziu, un alt tovarăș; ea un băiat care va fi logodnicul, apoi sotul ei, iar el o altă fată,

care va deveni sotia lui.

Dar atunci cînd este vorba despre gemeni „univitellini”, două fete sau doi băieți?...

În acest caz, situația e cu totul alta, deoarece rivalitatea este mare între doi gemeni. În general, ea

este camuflată pînă la pubertate: pînă atunci sînt ca un binom, nu pot fi separați. Și e păcat. Părintii care

observă acest lucru ar face bine dacă i-ar îmbrăca diferit încă de când sînt foarte mici, dacă le-ar da jucării diferite, chiar dacă le vor schimba între ei... atunci cînd este posibil, să-i trimită în vizită la prieteni diferiti, să aibă grijă să fie în clase diferite. Dar este foarte adevărat că sînt și gemeni nedespărțiti. Dacă se dezvoltă bine și dacă nu sînt prea dependenți unul de celălalt, ceea ce i-ar stînji în clasă, și mai ales dacă doresc amîndoi, pot fi lăsați împreună. Nu este niciodată bine ca doi copii de vîrste apropiate sau doi gemeni să fie crescuți la fel.

Acest lucru trebuie subliniat, pentru că nu este suficient de cunoscut; atîția frați și surori sînt îmbrăcați la fel...

Întocmai. Gemenii ar trebui să fie foarte individualizați de cînd sînt mici de tot, pentru că altfel vor deveni inseparabili: unul va domina iar celălalt se va lăsa dominat, ceea ce este rău pentru amîndoi. Este poate mai rău pentru cel dominat decît pentru celălalt. Cel mai bine ar fi ca, îndată ce este posibil, să fie despărțiti și, dacă se poate, să meargă chiar la două grădinite diferite. Trebuie acționat în acest sens cît mai devreme cu putință deoarece, în momentul în care s-au obișnuit să fie nedespărțiti, nu mai pot fi separați, iar la pubertate acest lucru se transformă într-un adevărat război: nici unul dintre ei nu va admite apariția unui al treilea, ca ales al celuiilalt. Dacă unul va acorda o mai mare atenție unui prieten, celălalt va deveni rivalul lui. E mai bine deci să nu fie tot timpul împreună. Gemeni sau nu, copiii trebuie văzuți de părinți ca persoane complet diferite. Este foarte important chiar și atunci cînd copiii seamănă mult între ei.

Am auzit de multe ori spunîndu-se: „Gemenii nu trebuie să fie despărțiti.” Dacă înainte de naștere au fost împreună, asta nu înseamnă că și după aceea unul trebuie considerat oglinda celuiilalt. Este ca și cum i-am „transforma în lucruri”: printr-o raportare continuă la trecutul lor... Ei trebuie văzuți astăzi așa cum sînt, iar astăzi sînt diferiți. De obicei, copiii au nasi diferiți și e bine ca fiecare să meargă în vizită la nasul său. Vedeti, ei trebuie tot timpul deosebiți unul de celălalt pentru ca personalitatea lor să se poată, pe cît posibil, dezvolta cît mai diferit. Și de data aceasta, important este să li se vorbească, să li se explice... Bineînțeles.

**Să spui „NU” pentru a face „DA”
(Copiii ascultători)**

Această scrisoare pune problema autorității în familie: „As vrea să știu de la ce vîrstă poți cere unui

copil să te asculte: să-si strângă jucăriile, să mănânce la masă, să meargă la culcare, să înceteze să se joace, să închidă o ușă.” Această femeie are un copil de doi ani. În continuare adaugă: „Folosesc toate siredicurile posibile ca să mă fac ascultată căci, de cîteva luni, a intrat într-o perioadă de «nu» sistematic, care se accentuează pe zi ce trece.”

62

Acest copil este pe cale să-si schimb psihologia de sugar, care pînă acum nu putea să nu facă ceea ce îi cerea mama; înainte, era așa cum si-l dorea ea pentru că el si mama sa formau un tot. Acum, începe să facă deosebirea între „eul-eu” si „eul-tu”: el are acum un „eu” ca si mama lui. Aceasta este perioada lui „nu”, perioadă foarte pozitivă dacă mama reuseste s-o înțeleagă. Copilul spune „nu” pentru a face „da”. Ceea ce ar însemna: „«Nu», pentru că tu îmi spui să fac așa” si, imediat după aceea, „dar de fapt eu vreau să fac așa.”

Mama si-ar putea ajuta mult copilul, spunîndu-i: „stii, dacă tatăl tău ar fi aici, ti-ar spune si el să faci acelasi lucru.” Nu trebuie să insiste prea mult. După cîteva minute, copilul va face singur ce i se cere. O va face pentru a deveni „bărbat”, pentru a nu rămîne un „bebelus”, căruia i se ordonă ce să facă așa cum i se ordonă unui cîine care are nevoie de stăpîn. Copilul e pe cale să spună: „Eu însumi ... eu...”

Mamei nu îi este prea ușor, dar este un moment foarte important în dezvoltarea copilului.

Mama vorbește, de asemenea, despre „ordine”. Ei bine, un copil nu poate face ordine fără un oarecare risc, înainte de trei ani si jumătate – patru ani. Un copil care face ordine mai devreme poate deveni maniac.

Adică?

Cineva care, mai tîrziu, va face lucrurile numai ca să fie făcute si nu pentru că ar avea vreun sens: ca un fel de ritual. Nu mai reactionează ca o ființă vie; ajunge să fie ca un obiect dominat de alte obiecte.

În timp ce părintii stiu foarte bine de ce trebuie să facă ordine, copilul habar nu are: cu cît este mai multă dezordine cu atît se simte mai în largul lui. Cînd un copil se joacă, nu se poate să nu facă dezordine. El nu-si are încă ordinea lui care nu va veni decît pe la sapte ani. Poate totusi să înceapă să-si adune lucrurile de la patru ani, mai ales dacă mama îi spune: „Acum, înainte de a face altceva, hai să strîngem jucăriile. Ajută-mă si tu.” Ea va face trei sferturi din treabă, iar el, cu părere de rău, doar un sfert, dar va face.

După un anumit timp, își va aduna lucrurile pentru că-si vede tatăl făcînd acelasi lucru. Dar atentie! Băietii

al căror tată nu este ordonat vor deveni, la rîndul lor, foarte greu „ordonati”. Trebuie cerut ajutorul tatălui, care poate să-i spună fiului său: „Vezi, eu nu am învățat să fac ordine cînd am fost mic, ceea ce este foarte rău pentru că nu reusesc să-mi găsesc niciodată lucrurile. Mama are dreptate. Încearcă să fii mai ordonat decît mine.” Este un fapt cunoscut că băietii nu sînt ordonați tocmai pentru că, în copilărie, acest lucru le era cerut de mamă, în timp ce tatăl nu i-a ajutat, nici prin propriul lui exemplu, nici explicîndu-le complicațiile pe care le aduce dezordinea în viața cotidiană.

Referitor la celelalte probleme: mîncatul la masă sau mersul la culcare. Dacă un copil spune pur și simplu „Nu” și refuză?

Dar nu este „bine” să fie trimis la culcare atunci cînd nu-i este somn! Ceea ce e important pentru părinți, este ca începînd de la o anumită oră a serii să poată sta liniștiți. Atunci trebuie să-i spună: „Acum e timpul să ne lăși singuri; vrem să fim liniștiți! Du-te în camera ta și cînd o să-ți fie somn, culcă-te!”

Asta e tot. Copilul se va culca, nu pentru că este obligat să o facă, ci pentru că îi este somn; sau va adormi pe un colț de covor într-un loc unde să nu-i fie așa frig; după o oră sau două părinții îl vor pune în patul lui. Copilul trebuie să-și formeze singur propriul său ritm de viață. Dacă mama este cea care ordonă și hotărăște totul, el va sfîrși prin a nu mai dispune de propriul lui corp; corp ce va aparține în continuare adultului. Ar fi un pericol pentru însusirea propriei autonomii.

O altă scrisoare se referă tot la micile probleme ce apar de obicei seara, în familie. O mamă ne scrie:

„Am un drăcutor de paisprezece luni. De la opt luni și-a scos grățiile de la pat ca să poată coborî și să bată în ușă cînd nu îi mai era somn. Acum, la paisprezece luni, adoarme deseori pe jos, în fața unei uși de sticlă. N-am vrut să-l deranjăm. L-am pus pur și simplu un covoraș mai gros ca să nu-i fie frig. Pare ciudat dar, după ce i-am pus covorașul, se culcă tot mai rar acolo.” și acum întrebările: „De ce poate fi atras un copil într-un asemenea loc? De peisajul din spatele geamului sau de luminile străzii? Poate și de faptul că acolo este mai răcoare, deoarece acestui copil nu-i plac deloc cearceafurile sau pledurile cu care nu se învelește niciodată? De ce, de cînd i-am pus covorașul, nu mai e așa de atras de acel loc?”

63

Este puțin mai complicat; chiar dacă mama n-ar fi pus acel covoraș, după un timp copilul, așa cred cel puțin, ar fi renunțat oricum. La început, el s-a îndreptat spre ceva ce părea a fi o ieseală: i-ar fi plăcut

mult, de exemplu, să se plimbe pe stradă. și, la urma urmelor, de ce nu, dacă tot nu are somn? Atunci, se duce acolo unde, poate, există ceva de văzut. Se amuză. Nu știe încă să citească, să se uite singur la poze. Deci, se duce să vadă ceea ce e mișcare, viață... Jucăriile copiilor nu trebuie puse la loc înainte ca ei să adoarmă. Mai întâi să fie culcați și apoi să li se adune jucăriile. Acestea sînt o pîrticică din ei...: ele vor dormi pentru că și el doarme. și astfel, copilul despre care am vorbit va vedea că viața continuă. Treptat se va obișnui cu propriul lui ritm și cu nevoia de repaos și de somn. Peste cîtva timp se va duce singur la culcare. Deocamdată și-a scos grățiile de la pat, ceea ce este bine; înseamnă că nu mai are nevoie de ele. La opt luni, este o performanță spectaculoasă! Da, asta înseamnă că e puternic! De îndată ce un copil își începe micile acrobatii, trebuie să i se pună alături de pat, ca să nu cadă, o scărită, un scaun sau un taburet ca să poată coborî ușor din pat, peste grății: nimic nu e mai neplăcut pentru un copil care nu doarme decît să se simtă închis, ca într-o cuscă. Mai ales dacă este singur la părinți. Cînd sînt doi sau trei copii în aceeași cameră, este foarte bine, deoarece se distrează pînă în momentul în care primul adoarme. Referitor la perioada de „nu” a copilului... Ea apare în jur de optsprezece luni la băieții foarte precoci, iar la ceilalți pe la douăzeci și una de luni... Este o atitudine ce trebuie respectată, în nici un caz contrazisă. Să nu i se răspundă nimic copilului. El va face singur, mai tîrziu, ceea ce refuză să facă acum, la cererea mamei. Să revenim la mesele în familie. Vă scrie o mamă: are trei copii, dintre care cel mai mare o fetiță de cinci ani. Nu e de acord cu sotul ei în privința modului în care fetita trebuie să învețe să mănînce frumos: „După părerea mea, sotul meu îi cere prea mult pentru vîrsta ei, căci are pretentia să stea dreaptă, să-și țină coatele pe lîngă corp, să mănînce cu gura închisă, fără să facă zgomot. Iar eu cred că ar trebui mers pe etape, să așteptăm ca mai întâi să-și însușească o deprindere și apoi să mergem mai departe, să cerem mai mult de la ea. În timpul săptămîinii copiii mănîncă în bucătărie, în schimb, duminică, mesele devin un adevărat chin pentru toată lumea, din cauza observațiilor permanente pe care sotul meu le face fiicei noastre. Cum să ajungem la un echilibru între masa ca mijloc de educație, pe de o parte, și masa ca un moment plăcut al zilei, pe de altă parte? Ce se poate cere, fără a exagera, unui copil de cinci ani? Nu trebuie să mai așteptăm să mai crească puțin?” și încă un aspect care este destul de important: „Sotul

meu o loveste usor pe fetiță cu furculita“, dar mama se grăbește apoi să precizeze că sotul ei e un tată model, care se joacă mult cu copiii, pe care îi iubeste, le urmărește activitatea, le citește... În schimb, la noi la masă, ceea ce se întâmplă, seamănă puțin a isterie... Este destul de dificil deoarece nu avem decât părerea mamei, nu și pe cea a tatălui. Sînt date să spun că această fetiță, la cinci ani și jumătate, ar trebui să mănînce ca un adult. E foarte probabil că, lăsîndu-i pe copii să mănînce singuri în bucătărie, mama nu i-a învățat să mănînce fără să se murdărească, lucru pe care un copil poate să-l facă fără probleme de la trei ani; întocmai ca un adult. Cred că tatăl ar vrea, într-un fel, să-și mănînce fiica din ochi; o și consideră, oarecum, ca pe ceva bun de mîncat din moment ce o întearpă cu furculita! Ar vrea ca fiica lui să fie cu adevărat perfectă – pentru că, probabil, o adoră – și cred că ea își dă seama de acest lucru. Mă întreb dacă toate acestea nu se datoresc angoasei mamei, sentiment pe care fetita îl speculează oarecum. Ea vede că mama și tata se ceartă din cauza ei pe tema meselor. În loc să-și facă atîtea probleme, mama ar trebui să-i spună fetitei, într-o zi cînd tatăl nu este acasă: „Hai să facem în așa fel încît să mănînci frumos de tot. Tata are dreptate: trebuie să mănînci frumos. Pe tine poate te distrează că, la masă, tata se ocupă numai de tine. Ei bine, mie asta nu-mi place. Ar fi mult mai plăcut dacă, la masă, am vorbi despre altceva.“ S-ar spune că, în timpul meselor, familia se află într-un adevărat război, ceea ce pentru mamă e foarte rău. Pentru fetiță nu e nici rău nici bine, nu are nici un fel de importanță deoarece, ca rivală victorioasă

64

în fata mamei sale, reușește ca tatăl să-i acorde o atenție aparte. Partea neplăcută este că mesele în familie nu sînt ceea ce ar trebui să fie. Deci merită ca mama să se străduiască. Cred că în mai puțin de o săptămînă, fetita va reuși să mănînce fără să se murdărească. Dacă-mi permiteți o observație personală, este totuși o mare diferență între a mînca fără să te murdărești și a sta la masă ca la armată... Se poate cere unui copil de cinci ani, nu numai să nu se murdărească, dar și să tacă, să mănînce cu gura închisă? Acest lucru e oare atît de important în educația lui? Este important numai pentru că tatăl o dorește... Ar fi mai bine să nu-i acorde atîta importanță? Dacă nu i-ar acorda decât importanța necesară, ei bine, sînt convinsă că fetita ar mînca deja cum trebuie. Ea își provoacă tatăl pentru a crea asemenea scene; la cinci ani e foarte amuzant să-ți vezi părintii

certîndu-se din cauza ta. si chiar dacă mama nu spune, fetita simte că în timpul meselor ea este regina, deoarece tatăl nu se ocupă decît de ea. Mă întreb dacă mama nu ar putea să-i spună sotului între patru ochi: „Ce-ar fi dacă copiii ar mânca înaintea noastră si sîmbăta si duminica, pînă cînd fetita va mânca frumos?” Nu stiu, poate că si pe tată îl distrează ce se întîmplă. Asta este deja o altă problemă: cea a tatălui care nu ne-a scris si care nu se plînge de nimic dar care, la fiecare masă, joacă împreună cu fiica lui acelasi scenariu ca si cum si-ar oferi unul altuia un spectacol reusit.

Întrebarea pe care v-o pun acum este următoarea: există o perioadă a cuvintelor urîte? Să mă explic:

o mamă cu trei copii – doi băietii de sapte si patru ani si o fetită de trei ani – ne scrie următoarele: „Pe mine nu prea mă deranjează cînd se vorbește urît. Totusi, e destul de neplăcut cînd esti în societate, cu multă lume în jur, să-ti vezi copiii umblînd prin casă si înjurînd ca niste birjari. În familia noastră nu se vorbește urît. Deci, au învățat la grădinită sau la scoală.” În continuare ne spune: „Ultimul cuvînt, o achizitie recentă, este «curvă». Repetă tot timpul: «Curvă! Curvă! Curvă!» Cuvîntul dinainte, «căcat», l-au uitat deja, ceea ce mi se pare de bun augur pentru cuvintele ce vor urma (...) Ce să fac? Să mă prefac că nu aud?”

Cînd un copil vorbește urît, își dă importantă. E grozav, e cu adevărat un om mare. E extraordinar pentru el să le si scrie pe pereti, de îndată ce învătă să scrie. Ar trebui să i se spună: „Ei, ce cuvinte urîte stii?” Sigur, n-or să fie prea multe: patru sau cinci... Iar tatăl va spune: „Numai atît? Ia învătă-le si pe astea, să te duci la scoală cu ceva nou.” Dacă tatăl nu stie destule, să mai inventeze cîteva, orice. Dar trebuie să adauge imediat: „Astea să le spui la scoală sau la grădinită. Acasă trebuie să vorbești ca părintii tăi. E bine să stii cuvintele astea, iar dacă nu stii să le scrii, am să-ti arăt eu.” Copilul va fi foarte multumit: este permis deci să vorbească urît cînd e cu colegii pentru că asta îi va da importantă, în schimb acasă trebuie să se comporte ca toti ceilalti; fiecare casă, fiecare familie cu stilul ei.

Cînd copiii sînt în camera lor, cu usa închisă, mama să nu asculte la usă. Acea e lumea lor. si dacă, fără ca nimeni să se aștepte – se mai întîmplă – vorbesc urît cînd e lume de fată – trebuie să li se spună: „Acum sîntem în societate. Comportă-te deci ca un om mare... dacă nu vrei să te considere toti un bebelus.”

Cînd este vorba despre copii care au cu adevărat nevoie să pronunte cuvinte urîte mama să spună: „Hai, du-te la toaletă si spune acolo tot ce vrei să spui. Asa ceva se face numai acolo. Hai, te rog, du-te si dăți

drumul." Mamele vor fi foarte mirate să-si audă copiii urlînd la toaletă toate cuvintele urîte pe care le stiu, după care vor vedea că s-au linistit deoarece ei simt nevoia să le scoată din ei. Există si copii care asteaptă răspuns. Acestora mama va trebui să le spună ceva de genul: „N-am auzit nimic, mi-am pus dopuri în urechi." Copilul nu se va lăsa amăgit: înțelege din răspunsul mamei că nu e frumos să vorbească așa. si pentru că mama a găsit acest fel de a-i răspunde, îi va fi recunoscător.

65

Goi în fata cui?

Ne-am referit deja la problemele pe care le ridică nuditatea părintilor în fata copiilor, probleme la care ati răspuns pe scurt deoarece păreau a nu fi foarte importante... Ei bine, avem o avalansă de scrisori care contestă ceea ce ati spus, mai ales din partea naturistilor... În acest caz, ar fi interesant să vorbim mai pe larg despre acest subiect. Mai întâi, naturistii: „Mergem des cu copiii în centre naturiste. Copiilor nostri nu le este niciodată rusine de corpul lor sau de cel al părintilor lor." De altminteri, aceasta li se pare un punct de plecare excelent în educatia sexuală a copiilor lor. Iată scrisoarea unei mame care nu este nici ea de acord cu ce ati spus: „Trebuie să fii natural în toate", spune ea. Vă reprosează că aveti o opinie prea transantă în privinta nudității. În sfîrsit, altii nu au înțeles prea bine ce ati spus; ei au înțeles că, după opinia dumneavoastră, părintii nu ar trebui să fie tandri unul cu celălalt în fata copiilor. Aici, cred că este vorba despre o altă problemă. Lucrurile nu trebuie amestecate... În primul rînd, eu nu am vorbit niciodată de rusine. Dimpotrivă, copiii sînt foarte mîndri de corpul părintilor lor: pentru ei, părintii sînt întotdeauna perfecti în nuditatea lor ca în toate, de altfel. Dar există perioade în viata copilului în care el nu observă totul. Cînd este mic, copilul nu vede organele sexuale, de exemplu. El „vede" cu adevărat, observă corpul numai din momentul în care își dă seama de diferenta sexuală (si nu numai sexuală), de deosebirea dintre forme. Adultii trebuie să stie, de pildă, că un copil între optsprezece luni si doi ani si jumătate nu are deloc simtul volumului si al diferentei. Momentul în care percepe diferentele este foarte important deoarece, din acel moment începe pentru el structurarea realității. La acea vîrstă diferenta de volum reprezintă pentru copil diferite grade de frumusetate: ce este mare e mai frumos decît ce este mic; se simte inferior față de adulti desi, în acel moment, în plan verbal, el se exprimă la fel de bine ca si ei. În schimb, în plan sexual sau corporal el nu se simte egalul acestui

tată „minunat“ sau al acestei mame „minunate“. Iată sensul exact al celor spuse de mine.

În privința adulților care fac nudism pe plajă, acesta este un aspect social, care reprezintă același interes pentru copii ca tot ce descoperă ei în lume. În fond, de ce să nu știe că părinții lor sînt la fel ca toți ceilalți adulți? Dar cînd e vorba de părinții lor, problema mai prezintă și un alt aspect important: văzîndu-i tot timpul goi, copiii refuză de fapt să-i vadă ca atare. Își acoperă ochii cu un vîl imaginar deoarece nuditatea, frumusețea lor îi rănește. Tocmai acest lucru părinții nu-l înțeleg. În schimb, de la cinci ani și jumătate, șase, șapte ani, în funcție de copil, acesta nu mai este interesat de nimic altceva, decît de el însuși și de prietenii săi. Deci, de la această vîrstă părinții pot face ce vor, cu condiția să nu-și oblige copiii să facă același lucru ca și ei. Dar, începînd cu perioada pre-pubertății, copiii sînt din nou puși într-o situație de inferioritate. Am văzut destul de multe fetite cu incidente psihologice, din cauză că și-au petrecut vacanța sau trebuiau să și-o petreacă pentru prima dată printre nudisti; părinții considerau că fiica lor este „destul de mare“, ea însăși fiind foarte încîntată, la început, să meargă acolo. Apoi, la întoarcere, părinții nu înțeleg de ce fetitele – am văzut cel puțin șase – își pierd vioiciunea, devin foarte timide. Cînd le-am văzut la spital, în timpul sedintelor de psihoterapie, păreau că nu vor să vadă realitatea: de fapt, nu voiau să mai vadă nimic. Nici măcar pe ele însele: „Sînt atît de urîță! Eu arăt groaznic! Celelalte fete sînt atît de frumoase!“ În realitate erau foarte bine făcute. Asta dă de gîndit. Este chiar foarte curios; cu cît fetele sau băieții sînt mai frumoși, cu atît ei cred că sînt mai urîți. De ce? Deoarece dacă tot ce au se vede... ce mai rămîne atunci din valoarea lor ca persoană? Ceea ce îi îngrijorează la pubertate este că se simt devorati de privirile celorlalți. Iată de ce am spus că nuditatea părinților este destul de periculoasă și nicidecum pentru că ar considera indecentă. În evoluția sensibilității copiilor sînt momente foarte distincte. La copiii de aproximativ aceeași vîrstă, nuditatea nu face să apară nici un sentiment de inferioritate. Spun toate acestea celor care mi-au

66

cerut sfatul... Cei care știu ce au de făcut să meargă înainte! Nu trebuie să-și facă probleme din cauza celor spuse de noi.

Vi se pare logic, de exemplu, ca cei care practică naturismul să facă nudism în vacanță și, întors

acasă, să nu mai apară dezbrăcați în fața copiilor?

De ce nu? Cred însă că, mai întîi, trebuie să li se ceară părerea copiilor și nu să li se impună ceva.

Dificultățile dintre părinți și copii apar deoarece copilul nu este liber să refuze ceea ce i se propune sau atunci când, acceptând inițial ceva, își schimbă părerea pe parcurs iar refuzul nu îi este acceptat.

Unele scrisori vorbesc despre o „reîntoarcere la natură”. O mamă ne scrie: „nu ne ascundem când mîncăm sau când dormim. De ce ar trebui să ne ascundem când facem baie sau când ne dezbrăcăm?” Alți părinți cred că a te plimba gol în fața copilului poate fi un excelent început în educația sexuală.

Eu nu sînt de aceeași părere. Părinții care apar goi în orice împrejurare în fața copiilor nu le permit totuși să le atingă corpul sau sexul. Cît de departe s-ar putea merge în acest sens? Este foarte dăunător

pentru o ființă umană să nu fie inițiată în interdicția incestului căci, în jurul acestei interdicții se construiește

valoarea unei persoane; din punct de vedere al energiei libidoului (adică al bogăției energiei sale sexuale)

copilul nu se poate întoarce la mamă (dacă este băiat) sau la tată (dacă este fată).

Energia sexuală – pentru a folosi o comparație – seamănă cu un râu care, plecînd de la izvoare se

îndreaptă spre ocean. Dacă râul se oprește pe drum, se transformă într-un lac care și-a pierdut dinamica.

Iar dacă se va întoarce către izvor, unde se va vărsa? Apele se vor aduna, se vor aduna și tocmai această

acumulare de energie este cauza apariției tensiunilor la copil.

Interdicția incestului nu este asimilată înainte de, cel mai devreme, șapte, opt, nouă ani, în funcție

de copil. Înaintea acestei vîrste, copilul care resimte o excitație sexuală vrea să pună mîna pe ceea ce îl

excită; în acel moment intră într-o stare de tensiune sexuală care, la băieți se manifestă prin erecție; la

fete, această stare nu e vizibilă, dar este la fel de reală, resimțită cu tot atîta precizie în dorința lor de a

fi în contact cu un alt corp.

Cît despre educația sexuală, aceasta nu are aproape nimic de a face cu forma sau aspectul organelor

sexuale. Este vorba, mai ales, de o educație a sensibilității care începe cu interdicția de a suge toată viața

la sîn, interdicția ca mama să-l steargă toată viața la fund sau interdicția de a avea anumite intimități sexuale

cu ea. Această mamă ne spune: „Mîncăm în fața tuturor.” De acord. Poate că-si face chiar toate necesitățile

în public, în fața întregii familii! Dar m-ar mira totuși să meargă pînă acolo, încît să le ceară copiilor să

asiste la raporturile ei sexuale...

Nu. Ea precizează, de altminteri, că nu e vorba de exhibitionism. Nu se dezbracă în mod intenționat

în fața copiilor. Totuși spune foarte clar: „Nu închidem nici o ușă în nasul copiilor.” Atît!

Atunci, ar trebui ca ea să le permită copiilor să-si închidă usa, dacă ei o doresc.

Deoarece, în jurul

vîrstei de șapte, opt ani, anumiți copii nu vor ca părinții să-i vadă dezbrăcați. E curios, dar este adevărat.

Unii părinți îi ceartă: „Lasă usa deschisă cînd te speli“, în timp ce dorința lui este s-o închidă. Cînd nu e dăunătoare, dorința copilului trebuie respectată întotdeauna. Dacă părinții sînt prea autoritari, copilul vrea să se apere și suferă cînd nu poate s-o facă. De altfel, cred că cea mai mare parte a părinților care tînjesc după „natură“, după nuditate, au avut la rîndul lor părinți prea rigizi. Cei care au avut părinți naturisti știu foarte bine că a existat o perioadă în viața lor cînd au fost jenați de acest lucru, perioadă care le-a stimulat reactivitatea sexuală numai la nivelul corpului în loc să le stimuleze sexualitatea prin intermediul sensibilității. Or, corpul și sentimentele trebuie să evolueze împreună. Ca să devii adult, trebuie să dai dovadă de stăpînire de sine, ceea ce presupune deopotrivă dorință, dominarea acestei dorințe precum și responsabilitatea propriilor acte. De ce oamenii își ascund, din pudoare, sensibilitatea sexuală? Tocmai pentru că nu vor să fie la dispoziția oricui care, văzînd în corpul lor semnul dorinței – o dorință fizică ce nu corespunde sensibilității, eticii sau inteligenței lor – ar putea profita de ei. Dezvăluindu-și dorința, ei s-ar afla dezarmați în fața oricui: „Din moment ce mă dorești, ce mai așteptăm?“ Deosebirea pe plan sexual

67

dintre ființele umane și animale este tocmai dragostea pentru celălalt care însoțește dorința; etica umană condamnă violul ca pe un prejudiciu adus libertății celuilalt, ca pe o dorință neconsimțită între parteneri. În perioada pubertății, cînd apar pulsuniile incestuoase în cadrul complexului oedipian, pulsuniile sexuale pot depăși barierele moralei conștiente, favorizînd apariția unor conflicte existenziale. Acestea sînt perioadele critice, cînd rolul adulților este acela de a-i ajuta pe tineri să-și cunoască și să-și stăpînească dorința și nicidecum să profite de tulburările lor provocate de o sexualitate lipsită de experiență. Pe termen scurt, aceasta ar duce la seducere și la dependentă, contrariul dezvoltării autonomiei și simțului responsabilității. Pe termen lung, ar provoca refularea sau dereglarea sexualității cu consecințe posibile, în perioada adultă, nu numai la nivel sexual, dar și în ceea ce privește echilibrul personalității și încrederea în sine, ca urmare a esecurilor culturale care ar apărea. Iată de ce opțiunea pentru nudism a anumitor părinți mi se pare tot atît de periculoasă în educația copiilor ca și cea a păstrării unei tăceri totale în ceea ce privește corpul, a lipsei de informație. Spun toate acestea pentru a încerca o profilaxie a nevrozelor.

„Ce-ar fi să spunem că a murit?”

(Despre agresivitate)

Iată încă o scrisoare de la o mamă derutată. A ascultat cu multă atenție ceea ce ati spus în legătură

cu problema mortii... „Vreau să vă pun totuși o întrebare în legătură cu un aspect al acestei probleme pe

care nu l-ati abordat. Este vorba despre dorinta copilului de a-si omorî tatăl sau mama, în functie de sex.

În cazul meu despre dorinta fiicei mele ca eu să fiu moartă. E o problemă pe care încerc s-o înțeleg, desi

mărturisesc că nu îmi este prea usor. Fetitei îi face plăcere să se joace cu noi de-a tata si de-a mama, în

felul următor: tatălui îi spune: «Tu vei fi tata» si mamei: «Tu vei fi copilul —, iar eu voi fi mama...»

Deseori intrăm în jocul ei, dar câteodată nu prea avem chef. Atunci fetita spune: «Bine! În cazul acesta

eu sînt tata, iar voi copiii.» Dacă e întrebată unde este mama răspunde: «E moartă.»

Într-o zi se juca cu

o prietenă în vîrstă de sase ani. Nici una dintre ele nu vroia să fie mama. «Ce-ar fi să spunem că a murit...»

Vedeti, copiii folosesc modul conditional, mod foarte important pentru a intra în lumea fantasmelor,

a imaginarului. Căci aceste lucruri nu se petrec decît într-o lume imaginară, o lume complet diferită față

de realitate. Deseori băietii se joacă cu o puscă sau cu un pistol si „omoară” pe toată lumea. Sînt încîntati

cînd mama le spune: „Gata, am murit!”, desi ea continuă să-si vadă mai departe de treburi. Copiii au

nevoie de fantasme care îi ajută să se desprindă de această teribilă dependentă pe care o au față de părinti

în realitate. Îsi imaginează că trăiesc într-o altă lume, în care ar putea fi adulti: ce-ar fi dacă am fi... Dar

de fapt nu sînt. Nu este deloc necesar ca părintii să se amestece în jocurile copiilor. E mult mai bine să

n-o facă. Iată ce ne scrie mama în continuare: „stiu, desigur, că este vorba despre complexul lui Oedip...”

E adevărat. Acestea sînt reactii normale, iar părintii nu trebuie să arate că sînt supărați. Dimpotrivă, să

accepte verbal că sînt morti dar să nu mimeze sau să se joace „de-a mortul” pentru că dacă s-ar situa într-o

altă lume, ar fi cu adevărat morti. Toate acestea au un efect pozitiv asupra copilului. Tocmai ati pomenit despre unii copii care se joacă cu pusti sau pistoale. Multi părinti sînt împotriva

acestui gen de jucării. Dumneavoastră ce părere aveti? Trebuie să li se interzică copiilor asemenea jucării?

Dacă nu li se vor oferi astfel de jucării, si le vor fabrica ei din carton sau din orice altceva, cu siguranță.

Au nevoie de aceste fantasme în care sînt stăpîni pe viață si pe moarte. Acest lucru defineste fiinta umană.

Trebuie să ajungă, dacă se poate spune ... nu găsesc cuvîntul potrivit, să „îmblînzească” misterele vietii.

68

Pentru a reusi acest lucru, copilul trăiește într-o lume imaginară. Datorită acestui gen de jocuri, copilul poate suporta apoi realitatea si restrângerea libertății, impusă tuturor de natura lucrurilor, de suferință, de legile sociale, de moarte. Dacă copiii nu s-ar putea juca, ei ar fi fără apărare în fata acestui teribil măcel, care există în lume. Imaginarul serveste drept scut în fata acestei drame, numită realitate. Părintii să nu participe însă la asemenea jocuri si nici să cheltuiască multi bani pentru a cumpăra jucării de acest fel. În schimb, e bine să stie că, pentru copii, este important să se joace în felul acesta. Să vorbim acum si despre agresivitate... O mamă are patru copii: o fetiță de sapte ani, un băiat de cinci, o fetiță de douăzeci si două de luni si un băietel care are acum două luni. Băiatul de cinci ani este foarte agresiv. Deseori este „cu capul în nori” si devine artăgos când încerci să-l scoti din lumea lui... Este al doilea copil, după o fată, pozitie dificilă pentru băiat: pentru a cuceri lumea reală el ar vrea, probabil, să aibă vârsta surorii lui. Copilul, dacă nu este ajutat, nu e capabil, atunci când creste, să facă diferenta între existenta celuiilalt ca model si tentatia de a-i lua locul. Aceasta reprezintă un mare pericol pentru el. Ar vrea să facă tot ce face sora lui. Ar vrea să fie sora sa pentru a fi mare, dar în nici un caz pentru a avea acelasi sex; de fapt, el ar vrea să fie ca tatăl său, dar are impresia că sora lui mai mare îi stă în cale. Cred că, în această familie, tatăl ar trebui să se ocupe mai mult de fiul lui, să vorbească sau să se joace numai ei doi: tatăl trebuie să se ocupe mult mai devreme de un băiat decât de o fată. Când sînt numai ei doi, tatăl poate să-i spună: „Fetele nu gîndesc ca noi. Dintre băietii tu esti cel mai mare, iar ea este cea mai mare dintre fete. Tu esti al doilea ca vîrstă, dar esti cel mai mare dintre băietii.” În felul acesta, băiatul si fata se vor dezvolta fiecare în felul său. De la trei ani si jumătate, imaginea despre corpul lor sexuat diferit se va forma în directii total opuse: fetita prin identificare cu mama, iar băiatul cu tatăl, pînă ce vor ajunge la o autonomie completă după vîrsta de opt, nouă ani, vîrstă la care încep să judece, vîrsta dentitiei definitive. Băiatul este agresiv. La grădinită, de exemplu, e un mare bătăuș... Vrea să „arate” că este băiat. Mama adaugă: „Nu stiu ce să mai fac. As vrea să reusească să-si controleze această agresivitate spontană.” si apoi adaugă, în treacăt: „Copiii nostri se uită putin la televizor.” Bănuiesc că se referă la influenta nocivă a anumitor filme...

Poate că da... Dar în acest caz, este vorba mai curînd de influența insuficientă a unui bărbat adult în viața copiilor săi, mai ales în viața acestui băiat. Trebuie ca mama să-l trimită să se joace cu alți băieți și să-i spună: „Tu ești băiat, sora ta e fată. Tu ești cel mai mare dintre băieți și de aceea te porți așa. Tatăl tău te va ajuta; trebuie să nu mai fii atît de agresiv. E bine că ești puternic, dar poți să-ți folosești această forță și altfel.” Tatăl poate să-l învețe jocuri pentru băieți, jocuri sociale, de forță și de stăpînire de sine, jocuri de îndemînare etc.... Mama se va ocupa mai mult de fetită. Combativitatea este o calitate socială, un semn de virilitate (dar și de feminitate) educată. Există cazuri de agresivitate, în general? Acest băiat este la vîrsta cea mai agresivă: între trei ani și jumătate și șapte ani este perioada în care băieții sînt cei mai agresivi, pînă în momentul în care descoperă că virilitatea nu înseamnă nici agresivitate în sine, nici forță iese din comun, ci felul în care se folosesc de ea pentru a accepta legile societății, scopurile pe care și le propun, respectul și toleranța față de ceilalți, modul în care înțeleg să se comporte, felul în care participă la viața celorlalți: prietenia, dragostea, responsabilitatea. Pentru a ajuta un băiețel cam impulsiv să aibă încredere în el și să-și dezvolte aceste calități, trebuie ca mai întîi tatăl să i le recunoască și să-l facă să simtă dragostea sa. Toate acestea nu se realizează în cîteva săptămîni. Mi se pare că mama este prea nervoasă, iar tatăl nu se ocupă suficient de băiat. Poate că mama nu a avut frați? De obicei, mamele care au fost singure la părinți au probleme în educația băieților, iar tatii, în aceeași situație, nu prea știu să-și educe fetele.

69

„Noi”, adică cine?

(Tata și mama)

O altă mamă vă pune o întrebare dublă. Are o fetită de trei ani, adorabilă, dar care, ori de cîte ori i se cere să facă ceva, începe să plîngă fără să spună de ce... Ne scrie: „cînd noi îi cerem să facă ceva”. „Noi”, adică cine? Mama, sau cine altcineva? Ea sau tatăl... ... deoarece fetita se poate afla într-o perioadă despre care am mai vorbit, perioada de împotrivire, perioada lui „nu”. Prin urmare, ea ar vrea să se opună mamei, dacă mama este cea care vrea să-și impună dorința, sau tatălui, sau surorii mai mari... Pentru un copil nu există niciodată „noi”. Niciodată. Întotdeauna este vorba despre o persoană anume. Poate că acestei fetite îi este frică, nu se simte în stare să facă fată la ceea ce-i cer părinții (este un copil „inhibat”, cum îl numim noi, care nu îndrăznește să acționeze).

Poate că de două, trei ori a fost neîndemînică și acum se consideră nepricepută în toate. Nu pot răspunde

la o asemenea întrebare, cam vagă.

În aceeași scrisoare, mama ne pune și o întrebare mai precisă. Această doamnă a citit despre teoriile

unui psiholog american, doctorul Gordon, teorii întâlnite în majoritatea cărților despre educația copiilor.

Acesta recomandă părinților să facă front comun, atunci când nu sînt de acord cu copilul lor.

Este o eroare fundamentală. Două persoane diferite nu pot fi întotdeauna de aceeași părere...

Bineînțeles... iar copilul își dă seama foarte repede de acest lucru, nu-i așa?

E vorba, mai ales, despre problema opiniei pe care fiecare are dreptul s-o aibă și să si-o susțină. În

timpul unei discuții se întîmplă ca tatăl și mama, sau bunica și mama, în sfîrșit, două persoane adulte să

nu fie de aceeași părere. Copilul își dă seama că este vorba despre o neînțelegere.

Cred că, dacă părinții

au asemenea discuții între ei și dacă este de față și copilul, trebuie să-i spună: „Vezi, desi avem păreri

diferite, ne înțelegem foarte bine. Asta e.” Cînd e cazul să se ia o hotărîre în legătură cu copilul – sînt și

familii în care unul din părinți își ceartă copilul, în timp ce celălalt consideră că primul exagerează – este

mai bine ca ei să discute în absența copilului. Căci sînt și părinți care sînt de acord că la un moment dat

trebuie făcută copilului o observație, dar cu condiția ca ea să nu vină din partea celuilalt părinte; îndată

ce observația o face celălalt, ei sînt tentați să spună contrariul, ca și cum ea li s-ar adresa lor, ca un reproș

indirect: „Nu știi să-ți crești copilul...” și toate acestea doar din cauza spiritului de contradicție: un mod

de discuție în urma căruia copilul nu are decît de pierdut, atunci cînd el este subiectul disputei.

O dispută între adulți...?

Întocmai. O ceartă în spatele căreia se află deseori o insatisfacție sexuală. E păcat, dar cine poate să

împiedice acest lucru? Cred că e mult mai bine ca părinții să încerce să fie cît mai naturali și să-i spună

copilului: „Vezi, chiar dacă ne înțelegem bine și te iubim, nu sîntem de acord în multe privințe.” Există

totuși copii – mai ales între patru și șapte ani – care profită enorm de neînțelegerile dintre părinți. De

exemplu, pentru a obține ceva vor cere permisiunea mamei, care le-o dă, în timp ce tatăl, întrebându-l el,

spune nu. „Dar mama a fost de acord!” În acest fel ei, își pun părinții permanent în contradicție. În acest

caz, părinții ar trebui să fie mai atenți la manevra prin care propriul lor copil se distrează văzîndu-i că se

ceartă. Copiii joacă acest joc în trei în perioada complexului oedipian. Dacă nu i se acordă suficientă

atentie, acest joc poate deveni pervers: copilul se coalizează cu unul dintre părinti împotriva celuilalt, în
asa fel încît tertul exclus să nu fie niciodată el însusi, ci unul dintre părinti. Pentru copil este o perioadă
grea.

70

si dacă, de exemplu, un tată, explicînd fiului său ceva, spune în loc de „sotia mea”, „mama ta”? si
acest lucru este la fel de important? V-am auzit spunînd acest lucru. E adevărat că un copil înțelege diferența
dintre cei doi termeni?
Dacă este adevărat? Bineînțeles! si este foarte important, mai ales în momentul în care copilul are
sapte, opt ani. Cînd fetita sau băiatul sînt nesuferiti sau obraznici cu mama lor în
prezența tatălui, acesta
trebuie să le spună: „Nu voi permite nimănui ca, în casa mea, să se comporte urît sau să fie nepoliticos
cu sotia mea.” Acelasi lucru trebuie să-l facă mama, cînd fiul îi spune lucruri neplăcute, critice la adresa
tatălui. Se întîmplă ca, în absența unuia dintre părinti, copilul să-l vorbească de rău sau să-l atace pe celălalt.
În general, alege reprosurile pe care simte că părintele prezent e gata să le accepte în forul lui interior.
Acesta trebuie să aibă curajul să i-o reteze: „la ascultă! Vorbesti despre sotul meu (si nu despre tatăl tău)
sau despre sotia mea (si nu despre mama ta). Dacă nu-ti place, n-ai decît să pleci. Să nu-mi vii mie cu
lucruri din astea. Dacă ai ceva de spus, spune-i direct mamei tale (sau tatălui tău). Problemele voastre
nu mă interesează!”
Este important ca părintii să stie să vorbească astfel: chiar si numai pentru a-l face pe copil să simtă
că ei se respectă unul pe celălalt si că nu se supraveghează reciproc.
De asemenea, trebuie să se stie că un copil poate încerca să vorbească între patru ochi cu mama sau
cu tatăl, folosindu-se de pretextul de a vorbi despre celălalt. În acest caz, după ce l-a pus la punct, asa
cum am spus, părintele poate să adauge: „stii ce, noi nu prea avem ocazia să vorbim numai noi amîndoi.
Ce-ar fi dacă mi-ai vorbi acum despre tine?” etc. Sau: „Ce-ar fi dacă am discuta si noi puțin?” Spun acest
lucru pentru că deseori, copiii nu stiu cum să provoace o discutie si consideră că numai plîngîndu-se de
unul dintre părinti vor fi ascultati de celălalt. De fapt, ei nu vor altceva decît să aibă o discutie între patru
ochi cu unul dintre ei.
Cum si în ce moment să-i vorbesti unui copil despre Dumnezeu? Întrebarea ne este pusă sub o formă
mai personală, care ne dezvăluie unele neînțelegeri între părinti. E vorba despre o mamă care are o fetită

de opt ani; e divorțată și recăsătorită de doi ani. Din noua căsătorie are un copil de patru luni. Primul ei

sot era un martor al lui Jehova; iar fetita de opt ani împărtășește ideile tatălui. Mama vă întreabă ce trebuie

să-i răspundă acestui copil, care judecă totul în termeni de bine sau rău: „Acest lucru e bun; celălalt e

rău” sau când fetita îi spune: „Vei fi pierdută, dacă nu devii și tu martor al lui Jehova.”

Mama ne scrie:

„Sînt destul de descumpănită, deoarece m-am străduit îndelung să-i deschid mintea copilului meu, să-i

vorbesc despre libertatea de gândire, s-o cresc într-o atmosferă echilibrată, fără s-o oblig să aleagă între

alb și negru.”

Voi răspunde mai întîi la întrebarea: „Cum să-i vorbești copilului despre Dumnezeu?”

Ei bine, pur și simplu de cînd copilul e foarte mic. Dacă părintii sînt credincioși, să-i vorbească despre

Dumnezeu așa cum ar face-o cu unul dintre prietenii lor, așa cum gîndesc ei, fără afectare. Fără „a se

coborî la mintea lui”, cum se spune. Pur și simplu, astfel încît copilul să audă vorbindu-se despre asta.

Apoi, într-o bună zi, copilul va intuit, din vorbele părintilor, ce este Dumnezeu pentru ei.

Acest lucru se

va petrece de la sine... În acest fel ar trebui să se procedeze cu toate lucrurile importante. Să se discute

în prezenta copilului, dar nu în mod special pentru el, deoarece adulților le place să vorbească despre

ceea ce-i preocupă.

Dar se vorbește cu insistență despre vîrsta la care copilul începe să judece...

Problema referitoare la Dumnezeu se pune, implicit, cu mult înainte de această vîrstă, căci nu este

o problemă nici de logică și nici de judecată. Cînd vorbești despre Dumnezeu, vorbești despre iubire.

Este același lucru cu iubirea pe care părintii credincioși o au pentru copiii lor. Este important ca Dumnezeu

să nu fie asociat niciodată cu ideea de pedeapsă: Dumnezeu care pedepsește nu poate să existe deoarece,

pentru credincioși, El e simbolul bunătății și al înțelegerii depline a ființei umane. Iată un răspuns general

la o întrebare generală.

și în ce moment? Cînd vrem? Cum vrem?

71

Da, cum vrem. și în felul în care mama o face în mod obișnuit. Cînd este fericită, ea vorbește despre

Dumnezeu într-un anume fel. Cînd este necăjită, o face în alt fel: îi adresează rugăminti, îi aduce laude.

Să se poarte ca de obicei, iar copilul va accepta sau nu acest lucru. Nu are importanță. Important este să

fie întotdeauna ea însăși.

Să trecem acum la scrisoarea mamei descumpănite, pentru că fiica ei judecă totul în termeni de bine

sau rău...

Ea poate să-i spună fetitei: „Deși sînt surprinsă, te înțeleg, pentru că aceasta este credința tatălui tău și înțeleg și faptul că tu ești de acord cu el. Ești fiica lui și e normal să gîndesti ca și el.” Iar cînd fetita îi spune: „Vei fi pierdută”, mama să nu se necăjească prea mult, deoarece la această vîrstă fetitei îi face multă plăcere să-i spună mici „răutăți” mamei. La șapte sau opt ani ea poate avea nevoie, de exemplu, să spună: „Mamă, să știi că viața ta nu e tot atît de importantă ca și a mea.” E normal. Mama să-i răspundă: „Știu că acest lucru te supără, dar eu am încredere pentru că faci și eu ce pot. Roagă-te și pentru mine lui Jehova.” Să-i vorbească cu blîndete, fără să critice credința tatălui. Fetita va simți că are dreptul să aibă aceeași credință cu a tatălui său apoi, cu timpul, va ajunge să-și respecte mama, tocmai pentru că aceasta a știut să fie îngăduitoare. Vă reamintesc că mama s-a recăsătorit de doi ani. Fetita are acum opt ani, deci avea șase ani cînd părinții s-au despărțit. Aceasta să fie cauza? Bineînțeles. Fetita e foarte multumită să aducă în acest cămin – mai ales că aici mai există și un alt copil – imaginea luminoasă sau întunecată a tatălui ei: „Eu am tăticul meu!” Credința tatălui îi servește drept sprijin în dorința ei de rivalitate, în afirmarea ei ca persoană diferită față de micuțul care are un alt tată. Ea tatonează terenul, dacă pot să spun așa, pentru a exprima ambivalența dragostei ei față de mamă (și față de tatăl său vitreg). De ce nu?

Cînd complexul lui Oedip nu e luat în serios

În sfîrșit, iată-ne ajunși și aici: faimosul complex al lui Oedip. Întrebarea privește pe oricine are un copil: ce se va întîmpla? Fiul sau fiica mea vor avea un complex oedipian? As vrea să plec de la două scrisori: cea a unei mame despărțită de sotul ei de șase ani și care are un băiat de șase ani, născut la o lună după despărțirea părinților. Ne scrie: „Am auzit vorbindu-se despre complexul lui Oedip. Mi se spune că, pentru a-l depăși, copilul are nevoie de prezența tatălui. Or, fiul meu nu și-a văzut niciodată tatăl. Cum să-l ajut atunci să depășească această problemă?” Eu as adăuga „eventuala” problemă, deoarece nu e sigur că acest copil ar avea vreuna. Nu ne spune nimic despre felul cum se comportă acest băiat, dacă e posesiv, gelos pe ea și dacă ea are și alți prieteni... Precizează că locuiește la părinții săi, că are douăzeci și opt de ani, că nu merge nicăieri. Nu are nici un amant. Înainte de a răspunde, să vă citesc și cealaltă scrisoare de la o mamă cu doi copii, o fetiță de

patru ani si un băietel de un an. De la nasterea băietelului, fetita este în conflict permanent cu cei din jur, si mai ales cu tatăl ei. Cu mama este exigentă, tiranică chiar. Îsi acaparează frătiul si îl cocoloseste tot timpul. La grădiniță merge cu plăcere, este sînguincioasă. Acasă lasă însă impresia că se defulează. „Mi se pare că, scrie mama, la o fetiță situatia oedipiană ar trebui să provoace atasamentul față de tată si gelozie față de mamă, sau cel puțin așa mi s-a spus. Fetita mea face oare exceptie de la această regulă?”

Se pare că această fetiță este în plin complex oedipian, e foarte geloasă că tatăl i-a dat mamei un copil, în loc să i-l dea ei. Atunci, își acaparează frătiul, cum spune mama, prefăcîndu-se că ea este mama

72

lui. Deci, face pe mama pentru că nu i se pare drept ca tatăl, pe care-l iubeste atît de mult, să nu-i facă ei bucuria de a fi mamă!

Deci mama poate fi linistită... Fiica ei nu face exceptie de la regulă!... Acum să ne întoarcem la cealaltă scrisoare...

În cazul acestei tinere mame care locuieste cu părintii, se poate spune că propria dezvoltare s-a oprit o dată cu nasterea copilului. S-a consacrat cresterii lui în casa părintilor ei: se pare deci că există totusi un bărbat – bunicul —, iar copilul se poate dezvolta ca băiat, identificîndu-se cu el. Poate însă că acest copil este destul de posesiv; sau poate își consideră mama ca pe o soră mai mare, din moment ce locuieste la părintii ei. Nu pot să spun nimic în legătură cu aceasta. De altminteri, ea nu ne spune dacă copilul ei are probleme. Oricum, el poartă probabil numele tatălui său pentru că, după cum ne scrie, a fost măritată cu acel bărbat. Copilul stie deci că are un tată înlocuit acum, într-o oarecare măsură, de bunic.

Pentru acest băiat situatia este complexă. Cu siguranță însă, el are deja o identitate de băiat, iar mama are si ea o identitate de fetiță, dar nu sînt foarte sigură că la ora actuală ea are o libertate si o identitate de femeie. Poate că atunci cînd această femeie își va permite să-si trăiască viata de femeie, copilul va fi gelos pe bărbatul care va avea mai multe drepturi asupra ei decît propriul ei tată sau fiu. În orice caz, prin bunic acest copil are posibilitatea să intre în etapa complexului oedipian, în această relatie în care copilul se identifică cu adultul, văzînd în acesta din urmă imaginea desăvîrsită a lui însusi precum si modelul pentru a deveni adult. În această perioadă cred că bate puțin pasul pe loc continuînd să fie destul de „ignorant” în ceea ce priveste sexualitatea. Cum trebuie să reactioneze părintii cînd se manifestă acest complex?

După cum cred ei de cuviință. Mai întâi trebuie să știe că acesta este un lucru normal. Să-i spună copilului: „Când vei fi mare, vei face ce vei dori tu. Pentru moment, nu poți încă să ai o soție (dacă e băiat) sau un sot (dacă e fată). Ai vrea să fii deja mare, să faci și tu ce fac oamenii mari. Ca mulți alți băieți, poate că ai vrea și tu să fii sotul mamei tale (sau soția tatălui tău). Așa ceva nu se poate. Așa e viața.”

Să spunem încă o dată că, părinții nu trebuie să evite dialogul cu copiii lor. Bineînțeles. Iar băiatului să i se spună că, atunci când tatăl lui era mic, a suferit și el la fel, iar când mama era mică a avut aceleași interdicții ca și fetita ei etc.

Oamenii își pun nenumărate întrebări în legătură cu complexul oedipian, mai ales acum când e de notorietate publică, deși a existat dintotdeauna, cu mult înainte de a se vorbi despre el. Iar cei care se tem de el, nu-și dau seama că acest complex nu se manifestă în mod previzibil. De exemplu, într-o familie cu trei copii (dintre care cei mai mari sunt doi băieți) s-a întâmplat ca mama să iasă în oras împreună cu tatăl trei seri la rând. Băieții i-au reproșat: „De ce ieși tu mereu seara cu el și niciodată cu noi?” Noi, era comandoul băieților. Mama, puțin derutată, le-a răspuns: „Bine, dar e sotul meu. Am dreptul, nu-i așa, să ies seara cu el!” Atunci unul dintre băieți îi spune: „Dar și noi vrem să fim sotul tău”, la care mama n-a prea știut ce să răspundă. Celălalt băiat îi spune însă primului: „Lasă să-ți spun eu. El este sotul cu care face copii, iar noi suntem soții ei, doar așa!” Mama a fost de acord: „Are dreptate. Așa este.” și au tăcut, cam necăjiți că mama lor are un sot.

Iată și un alt mod de manifestare a complexului oedipian: băiatul își iubeste tatăl, vrea să se identifice cu el, vrea să aibă întotdeauna dreptate dar, în același timp își iubeste și mama cu care ar vrea să aibă unele intimități...: „Știi ce, poate că tata nu se întoarce diseară. Și dacă nu se întoarce sau vine foarte târziu, pot să-l aștept în pat, în locul lui? E păcat să rămână locul gol.” Bineînțeles că astfel de cuvinte o pun pe mamă la încercare. Ea trebuie să aibă prezentă de spirit și să răspundă: „Locul acesta nu este niciodată gol, este locul tatălui tău, fie că e acasă fie că nu. Chiar și atunci când este plecat, el este întotdeauna aici, iar eu mă gândesc la el.” Nu este deloc bine ca, pe motiv că tatăl nu este acasă, mama să-și lase fiul să ia locul în pat; în cazul acesta el își va imagina că are dreptul să creadă că este sotul mamei lui. Este însă și mai rău când mama ia copilul în pat ca să-i țină de cald: „De ce nu, dacă sotul meu tot nu e acasă?” Să-l iau pe el cu mine în pat.” Acest lucru e foarte dăunător pentru copil.

73

Asa se manifestă complexul oedipian în viața de toate zilele. Mama să fie atentă. Să nu accepte niciodată această alunecare prin care unul dintre copii, băiat sau fată, își însușește prerogativele pe care le are tatăl ca soț fată de soția lui și ca tată fată de copii. În viața imaginară a băieților, aceste mici prerogative îi fac să creadă că au dreptul, primit din partea mamei (cine nu spune nimic înseamnă că este de acord) de a dori să ia locul tatălui. Acest lucru îl culpabilizează, stînjindu-i dezvoltarea. Același lucru se întîmplă și cu fetele. Îmi amintesc de o fetiță care era în plină perioadă de dragoste înflăcărată pentru tatăl ei – avea trei ani pe vremea aceea. Într-o dimineață, după ce l-a condus la ușă și i-a spus veselă la revedere, s-a repezit în brațele mamei: „Vai, nu pot să-l sufăr pe tătucu.” – „Da?”, i-a răspuns mama, „și de ce?” După un moment de tăcere, cuibărindu-se în brațele mamei, i-a răspuns pe un ton disperat: „Pentru că e prea drăgut cu mine!” Iată, în aparență, un alt tip de întrebare: „Cum să-l faci să înțeleagă pe un băiețel de cinci ani, plin de viață și dornic să afle cît mai multe, că există momente în care trebuie să-l lăși și pe cei mari să vorbească, că ar trebui și el să tacă măcar cîteva minute pe zi? Este un copil foarte inteligent, foarte sensibil, dar un vorbăret fără pereche! Încerc totuși, chiar în prezența lui, să vorbesc și eu un pic cu sotul meu, să ascult radioul fără să fiu mereu întreruptă. Dumneavoastră ce credeți?” Copilul încearcă să-și acapareze mama printr-o dragoste posesivă. Este fără îndoială singur la părinți sau la mare distanță de un alt frate. Are un frățior foarte mic, de zece luni... Deci, asta este; primul a fost multă vreme și singurul lor copil. Nu are încă în frățiorul său un interlocutor valabil, de aceea vrea să se identifice cu cei mari, cu tatăl. Acest copil este în plin complex oedipian. Împiedicîndu-și mama să vorbească cu sotul ei, vrea s-o păstreze numai pentru el. Dar nu ea trebuie să lățească la punct. Tatăl trebuie să-i spună: „Acum vreau să vorbesc cu mama ta. Te rog să taci. Dacă nu vrei să asculti, n-ai decît să pleci.” Apoi, dacă tatăl vrea să vorbească cu soția lui, iar vorbăretul tot nui lăsa în pace, să-i dea o bomboană sau o gumă de mestecat. După aceea, tatăl îi va spune cu blîndete: „Vezi, nu înseamnă că dacă noi avem ceva de vorbit, nu-ți dăm tăcere. Trebuie să te obișnuiești...” E bine ca aceste probleme să fie tratate cu umor. Este evident că acest copil își apără poziția de frate mai mare. Poate că nici tatăl, cînd e mai liber, nu se ocupă suficient de el, nu-l ajută suficient să crească mare.

Nu îi este deloc ușor cu un frățior căruia i se dă din ce în ce mai multă importanță și care nu vorbește încă... și cu un tată rival, triumfător pe toată linia! Deci el o vrea pe mama pentru el, numai pentru el! În plin complex oedipian, copilul suferă. Merită să fim alături de el. Are nevoie de o dragoste curată din partea părinților, de explicații adevărate, referitoare la dorința sexuală interzisă între copii și părinți, precum și între copiii aceleiași familii. Părinții nu trebuie să-l tachineze sau să-l dezaprobe, dar nici săi adreseze cuvinte drăgăstoase echivoce sau să aibă cu el intimități ambigue, camuflete în mîngîieri incendiare, nici întreceri pretins ludice între rivali în care copilul poate spera că dorința lui incestuoasă va triumfa. Toate acestea nu ar face decît să întîrzie dezvoltarea lui psihosexuală. Dacă interdicția incestului nu este clar exprimată și acceptată între șapte și nouă ani, cel mai tîrziu, conflictele oedipiene vor apărea la pubertate, agravînd problemele adolescenței atît pentru tînărul în cauză cît și pentru părinții lui sau chiar pentru copiii mai mici, care văd în frații lor mai mari pe singurii vinovați atît de neînțelegerile din familie cît și de conflictele dintre părinți. Cîte familii nu suferă din cauză că părinții au căzut în capcana oedipiană întinsă de copii. Fiecare dintre ei a avut un copil preferat, căruia nu i-a permis să-și facă, între șapte și nouă ani, propriii lui prieteni în afara familiei și care nu a respins la timp acea prietenie încărcată inconstient cu dorință homosexuală sau heterosexuală pentru unul dintre părinți, pentru un frate sau o soră. La pubertatea acestor copii totul explodează fie în violentă sau în stări depresive, fie în delincvență juvenilă sau se manifestă chiar prin destrămarea cuplului... Nu e nimeni vinovat... Ei suportă consecințele unei dorințe incestuoase, ale unor capcane care nu au fost evitate la timp. În această fază, trebuie să se recurgă, fără întîrziere, la psihoterapia psihanalitică – din fericire foarte eficientă.

74

Întrebări care revin (Despărtirea; gemenii)

Există întrebări care revin cu insistență: mai întîi, problema prezentei prelungite a mamelor lîngă copii.

O mamă are trei copii: un băiat de paisprezece ani, o fetiță de șapte și o alta de patru ani; aceasta din urmă îi dă multă bătaie de cap: „Am încetat să lucrez de cînd eram însărcinată cu ultima fetiță, ne scrie mama. Deci a fost crescută în cele mai bune condiții, deoarece m-am ocupat în permanentă de ea.

si totusi, este un copil din ce în ce mai dificil, făcându-ne tuturor viata imposibilă. Încerc să o înțeleg, să am răbdare cu ea, dar mă demoralizează, mă scoate din sărite, mă istoveste (...). De cîtva timp își bate sora si ca să se pedepsească, se muscă singură. Cînd este numai cu mine sau cu sora ei este adorabilă si asta poate dura zile întregi, dar de îndată ce sosește o altă persoană devine insuportabilă. Bănuiesc că o face intentionat, pentru ca cineva să se ocupe numai de ea. Nu mai îndrăznesc să-i invit nici o prietenă acasă, deoarece se înfurie, plînge. Atunci cînd încerc să-i explic, cu răbdare, că s-a comportat urît îmi răspunde: «Lasă, data viitoare o să încercăm să fim cuminti.» Din nefericire, asta nu durează niciodată prea mult. Sînt disperată văzînd că am dat gres în educatia ei.“ Cred că, încă de acum un an, mama ar fi trebuit să-si reia serviciul; nu înțeleg de ce nu a făcut-o pînă acum. Cînd fetita spune: „O să încercăm să fim cuminti“, este ca si cum ar simti că nu este vorba numai despre ea, ci despre un trio care va încerca să fie cuminte. Nu se simte bine decît în doi... si pe urmă, în această scrisoare nu se pomeneste nimic despre tată. si nu ni se spune nici dacă, atunci cînd fetita se înfurie si-si bate sora mai mare, aceasta îi răspunde sau nu cu agresivitate. Nu înțeleg prea bine. De ce, cea de sapte ani nu se apără cînd cea mică o bate? De aceea fetita se simte obligată să se muste, drept pedeapsă, deoarece are în fată o mamă deprimată si o soră mai mare, care pare a fi sacul ei de bătaie. Nu cred că fetita cea mică constituie adevărata problemă în această familie. Am impresia că mama a vrut să facă prea mult pentru ea, vreme prea îndelungată. Este singurul copil de care s-a ocupat în permanentă. Pentru ceilalti nu si-a întrerupt serviciul. Este un copil „răsfățat“. Fără îndoială, sora mai mare crede că e mai puțin iubită de mamă. Poate se lasă bătută de cea mică tocmai pentru a-i cîstiga dragostea? Un sentiment frumos... Da, dar stiti ce se spune: si iadul e pavat cu sentimente nobile. Acum, poate că mama ar trebui să-si aibă propria viață, să-si reia lucrul, oricum, să nu mai fie dependentă de cea mică. Fetita aceasta a pornit prost de la început, ca si sora sa de sapte ani, de altfel. si pe urmă, pe urmă... băiatul, tatăl, mai ales, ce fac? Cînd o mamă este deprimată, există întotdeauna în familie un copil – cu mai multă vitalitate — , care devine insuportabil. S-ar putea spune că el este tratamentul cu socuri electrice al săracului, pentru că el o împiedică pe mamă să devină depresivă. Copilul lasă impresia că nu vrea să vadă pe cineva deprimat

si face un întreg tapaj ca s-o scoată din această stare, să-i redea pofta de viață, să înveselească puțin atmosfera.

Ar fi bine ca mama să consulte si un psihanalist. Să încerce să-si lămurească cauza stării ei depresive.

Da, cred că aceste probleme se datoresc mai ales mamei si surorii mai mari, care nu se pot apăra suficient

în fata unei fetite ce pare destul de impulsivă: a fost prea mult timp răsfățată si acum s-a săturat. Toti se

ocupă prea mult de ea si nimeni nu poate să facă față agresivității ei. Mama ar trebui să fie mai autoritară

si să-si reia serviciul. Să o încurajeze pe fetita cea mare să nu mai cedeze în fata celei mici si să nu mai

fie așa mămoasă cu aceasta. Totul va reintra în normal, mai ales dacă tatăl sau bunicul se vor ocupa de

ea si n-o vor lăsa să facă tot ce-i trece prin cap: această fetită spune „facem” în loc să spună „eu o să fac”

pentru că dorintele sale nu sînt nici cele ale unei fete, nici cele ale unui băiat. Ea suferă si face si pe altii

să sufere. Se simte vinovată. Ea cheamă în ajutor si se lamentează!

75

În legătură cu reluarea serviciului, o întrebare ce revine destul de des este aceea care se referă la

„salariul mamei”. Multe femei nu au posibilitatea să stea acasă si să se ocupe de copii, pur si simplu din

motive materiale. Considerati că perioada în care mama stă acasă cu copilul ar trebui să fie limitată în

timp?

Da, dacă prin aceasta se înțelege necesitatea să fie tot timpul cineva acasă; aceasta pînă cînd copilul

va merge si va vorbi bine, se va descurca singur din punct de vedere fizic, adică între douăzeci si patru

si treizeci de luni, cel mai tîrziu trei ani. Eu as fi întru totul de acord ca mama, si, de ce nu, si tatăl, să

primească un salariu sau o alocatie pentru a putea sta cu copilul acasă pînă la această vîrstă. Ar fi si exceptii

în cazul copiilor cu probleme. Începînd de la o anumită vîrstă, stabilită în functie de fiecare caz în parte,

copilul poate merge în colectivitate, de dimineată pînă seara; nu mai este necesară prezenta mamei, din

moment ce stie să se descurce singur si să se joace cu alti copii. Pentru o mamă, a educa un copil nu

înseamnă a i se consacra în întregime, neglijîndu-se, si cu atît mai putin neglijîndu-si sotul, pe ceilalti

copii sau viata socială.

si acum două obiectii referitoare la gemeni... Am aici două scrisori complet diferite: una din partea

unei gemene adevărate care ne scrie: „Mă întreb de ce oare toti doctorii, toti psihiatrii, toti sociologii

sustin cu încăpătînire că gemenii trebuie separati. Nu sînt deloc de aceeasi părere.”

Este în măsură să o

spună pentru că ea este o geamănă adevărată. Mai departe vorbește despre dragostea fraternă: „Vă spun toate acestea pentru a vă arăta că, după părerea mea, nu există nimic mai frumos, mai plăcut, decât o dragoste fraternă profundă. Cred că acest gen de dragoste nu poate exista decât la gemenii univitelini. De ce să fie separați? De ce să li se ia, cu orice pret, acest lucru atât de minunat? Am și eu doi băieți ce au acum paisprezece și cincisprezece ani care, spre disperarea mea, se ceartă tot timpul. Avînd în vedere diferența mică de vîrstă dintre ei, i-am crescut aproape ca pe niste gemeni.” și ea este foarte mirată de reacțiile lor...

Dragostea „sororală” există. Chiar dacă sora ei nu era geamănă, ea tot ar fi iubit-o, iar sora ei ar fi iubit-o și ea. Sînt multe surori care se iubesc, fără să fie gemene. Dar poate că, în acest caz, faptul că una era cu adevărat copia celeilalte le-a ajutat. Oricum, nu e bine ca doi copii născuți la un an diferență să fie crescuți ca niste gemeni...

Remarcați, de altfel, că această femeie nu vorbește despre viața ei conjugală...

Ati folosit – vă citez – cuvîntul „sororal”?

Dragoste „sororală”! Ei bine, dragostea dintre surori! Acest cuvînt nu există, nu-i așa? Dar nu se

poate spune „fratern”, cînd e vorba despre două surori.

Fetelor le place întotdeauna să aibă o soră cu care să se înțeleagă. Pînă în momentul în care, domnisoare

fiind, își dispută același bărbat... Relațiile de prietenie dintre frații apropiați ca vîrstă sau dintre gemeni

sînt mai puțin strînse ca cele dintre fete. Să mai spunem că poate exista o dragoste autentică și fără

ambiguitate între frați și surori ce poate dura toată viața.

și acum cealaltă scrisoare, cea a unei mame: „Vorbînd despre gemeni, spuneți că ar trebui îmbrăcați

diferit. În cazul meu s-a dovedit a fi adevărat contrariul. Am doi gemeni, un băiat și o fată pe care, o

vreme, i-am îmbrăcat diferit. Cînd se jucau în același tarc, fetita își musca mereu fratele. Apoi, i-am despărțit.

Fiecare se juca în alt tarc. Dar fetita reușea întotdeauna să se apropie de tarcul unde se juca fratele ei și

să-l muste.” Această mamă a mai avut apoi un copil. Fetita îl musca și pe acesta: „Într-o zi, am îmbrăcat

toti copiii la fel. I-am considerat gemeni, așa cum se obișnuiește, de fapt – și tot scandalul a încetat, iar

atmosfera s-a calmat (...). Numai părinții știu cu adevărat ce să facă într-o anumite situație. Ei n-ar trebui

să încerce să crească un copil-model, încorsetat în tiparul unui așa-zis copil ideal. Există la ora actuală

tendința de a-ți crește copilul după sfaturile din cărți, de la cinematograful sau din altă parte...”

Da. si chiar ascultînd-o pe Françoise Dolto! Persoana care ne scrie are dreptate, fiecare trebuie să caute singur răspunsurile la propriile întrebări. Este adevărat. Nu există un copil-model. În cazul de fată, fetita care-si musca fratii s-a lăsat păcălită de uniforma unisex!

76

Iată deci două scrisori care contrazic ceea ce ati explicat... Nu, ele se referă la cazuri particulare sau alte solutii care au dat roade. Am mai insistat asupra acestui lucru: sînt recunoscătoare tuturor celor ce mi-au scris pentru a-mi contesta răspunsurile. As dori ca mamele si tatii să întealegă exact intentia care stă la baza acestor emisiuni. Reflectez asupra celor mai mici amănunte ce reies din scrisori si încerc, cu ajutorul lor, să găsesc solutii o dată cu părintii, dar nu în locul lor. Dacă unii dintre părinti au reusit să rezolve situatii dificile, asemănătoare celor relatate aici, actionînd în cu totul alt mod decît urmînd sfaturile pe care le-am dat, sînt fericită să fac cunoscută propria lor experientă. Astfel pot fi ajutati si alti părinti. De fapt, acesta este singurul nostru scop.

Copii agresivi sau agresati?

(Întoarcerea de la scoală)

si acum, o altă serie de întrebări. Este vorba despre o mamă care are o fetită de cinci ani si jumătate, un băietel de patru ani si jumătate si o altă fetită de doi ani. În curînd va avea un alt copil. Întrebarea ei se referă la primul copil, fetita de cinci ani si jumătate. Merge la grădinită, e destul de dezvoltată pentru vîrsta ei, putin cam plinută. Seamănă de fapt cu mama ei. Într-o zi s-a întors de la scoală extrem de tristă. Părintii au întrebat-o ce s-a întîmplat, iar ea le-a povestit că unii copii din grupa ei îi spun: „vacă împutită” si se pare că asta a demoralizat-o enorm. Întrebarea este următoarea: cum poate fi ajutat un copil să-si creeze un sistem propriu de apărare, de autonomie într-un mediu care nu e cel familial? Cred că mama a fost cea mai afectată. Vorbind cu fetita i s-ar putea spune, de pildă: „Tu ce-ai fi putut să le răspunzi? Cred că fetita care ti-a spus asa ceva este geloasă. Nu stiu de ce, dar cu siguranță este geloasă.” Copiii vorbesc deseori urît cu cei pe care sînt gelosi. Există însă si copii care, atunci cînd sînt în colectivitate, suferă din cauza unui copil „sadic”. În aceste situatii, dacă părintii vor să-si ajute copilul, nu trebuie să se adreseze nici învățătoarei sau educatoarei, nici părintilor copilului în cauză, ci chiar acestuia din urmă. Mergînd la scoală, ei pot să-i spună: „Ce i-ai spus fetitei mele? Foarte rău ai făcut” etc. Să-i dea o lectie, să-l certe pe cel care a pricinuit un rău moral copilului lor. Apoi, după ce la

dojenit, să-i întindă o mână de ajutor: „Totusi esti un copil tare drăgut. De ce te porti atît de urît cu fetita mea? Ce ti-a făcut? Nimic, nu-i asa? Atunci de ce o necăjesti? Hai, acum împăcati-vă!” Vedeti, dacă un copil vorbește urît cu un alt copil, o face deseori pentru că suferă, pentru că este gelos pe celălalt care i se pare mai fericit sau mai iubit decît el. Îl invidiază, dar în acelasi timp ar vrea să-i fie prieten.

Sînt si multi copii care nu stiu ce să răspundă la niste prostii fără importantă si fac din asta o adevărată

dramă. În acest caz, acasă, familia se poate gîndi la niste variante posibile ca replică, de exemplu, la „vacă

împutită”. Se pot găsi unele foarte nostime pe care copilul le va învăța si va sti să se folosească de ele.

De fapt, nu sînt decît rivalități verbale dublate de simțul umorului.

Există si copii care sînt mereu bătuti de altii. În acest caz trebuie procedat altfel. Dacă lucrurile par

a fi serioase, tatăl trebuie să vadă despre ce e vorba. De cele mai multe ori un copil mai mic agresează

pe unul mai mare: acesta se teme de propria lui forță si n-ar vrea să-l bată pe unul mai mic deoarece, de

exemplu, nu vede asa ceva în familia lui. Mai sînt si copii care – nu se stie de ce – se lasă bătuti sau chiar

îi provoacă pe altii ca să fie bătuti si nu numai la scoală. Nu putem intra acum în amănunte, dar acesti

micuti masochisti în fasă, acesti copii fricosi si de umbra lor, pot fi cu adevărat ajutati dacă li se spune:

77

„Cred că nu esti atent la felul în care te bat ceilalti. Fugi imediat, te ascunzi. Nu asa vei învăța să te aperi.

Deschide bine ochii si o să observi loviturile care fac rău si pe cele care fac rău mai bine.” Trebuie să se

insiste: rău mai bine, desi nu este foarte corect spus. De cele mai multe ori, după cîteva zile, avînd

permisiunea să primească lovituri si să fie atent la felul în care le primește, copilul își va învinge timiditatea,

va riposta la rîndul său si nu va mai fi agresat de ceilalti.

Deseori poate fi vorba si despre un copil singur la părinti, căruia i s-a repetat cu insistență că nu-i

frumos să fie bătăus. Acasă, acesta povesteste: „Toti copiii mă bat si sînt răi cu mine...” iar părintii îi

răspund: „Apără-te, apără-te!” Dar el nu a învățat să se apere, neavînd ocazia pînă acum să fie agresiv.

Să spunem încă o dată că un copil care este încurajat să fie foarte atent la felul în care este agresat după

cîtva timp va sti foarte bine să lovească la rîndul lui si să se facă respectat. E un lucru care se învață.

La scoală se petrec si alte lucruri. Între ei, copiii poartă deseori acest dialog clasic:

„Tatăl meu este

mai puternic decît al tău. Tatăl meu este mai inteligent decît al tău. Tatăl meu este mai bogat decît al tău”

etc. Când copiii povestesc acasă aceste lucruri, cum trebuie procedat? Să-i lăsăm să se descurce singuri sau să-i ajutăm să găsească un răspuns? Mai întâi trebuie să stim cui se adresează copilul. Să presupunem că el îi spune tatălui: „stii ce spune cutare despre tine, spune că...” Dacă tatăl are încredere în el însuși și în propria lui valoare, să-i răspundă: „Colegul tău e un prost. Dacă spune că tatăl lui e cineva numai pentru că este bogat, înseamnă că nu e sigur că îl iubeste tot atât de mult cât te iubesc eu pe tine. Nu masina și hainele frumoase ne arată valoarea oamenilor.” În sfârșit, ceva de genul acesta... Fiecare copil își iubeste tatăl și dacă îi spune ce a spus alt copil despre el o face tocmai pentru a fi sigur că acesta este puternic, că nu poate fi umilit. Tatăl va câștiga în autoritate dacă îi va răspunde: „Eu mă consider cineva fără să fie nevoie să mi-o spună altii. Iar tu poți să-i spui colegului tău: «Tatăl meu e cineva. Și eu, copilul lui, sînt cineva.»” Asta-i tot! Copiii se laudă întotdeauna cu tatăl lor. Îmi amintesc de un dialog pe care l-am surprins între doi copii de trei și patru ani – ei nu stiau că eu îi aud. Unul spunea: „stii ce, tăticul meu are o motocicletă care merge foarte repede.” Iar celălalt i-a răspuns: „Tăticul meu are o motocicletă care merge foarte repede, foarte repede, foarte repede.” S-a ajuns la un foarte repede, foarte repede rostit timp de cinci minute; apoi, unul dintre ei a spus: „Să stii că tăticul meu are o motocicletă care nu se opreste niciodată!” Ca să termine odată, celălalt l-a scuipat și apoi s-au despărțit. Ce poți să faci? Copilării! Și acum la sfârșit, să vă arăt o scrisoare în care ni se spune: „Este foarte adevărat că un copil schimbă complet o viață, transformă ființele, făcîndu-le să dea tot ce au mai bun în ele. A fi părinte nu este un dar înăscut; este ceva ce se învață.”

Am putea spune chiar că, în toate sensurile, copilul este tatăl adultului!

Să scrii pentru a te ajuta

Am în față scrisoarea unei mame căreia i-ati răspuns deja – dar în mod curios, în acel moment, problema ei se rezolvase de câteva zile. Iată ce scrie: „«A fost un fel de miracol. Fetita mea de doi ani, care se trezea în fiecare noapte de când avea șase luni, a încetat brusc să se mai trezească acum o lună și jumătate. Înto seară, când o culcam, mi-a spus: «Acum mă duc să fac nani.»” Era pentru prima oară când spunea singură așa ceva, deși își auzise pînă atunci mama cerîndu-i în fiecare seară să se culce, iar ei, bineînțeles, îi era somn. Scrisoarea se încheie astfel: „Cînd, peste câteva zile, mi-ati răspuns, problema era deja rezolvată fără să știu nici cum, nici de ce; poate doar datorită hotărîrii mele de a o depăși. Fusesse o dificultate interioară.” Este extraordinar, nu-i așa?

78

Sînt foarte bucuroasă că am primit această scrisoare, pentru că este exact în sensul a ceea ce încerc să fac încă de la început, adică să-i ajut pe părinți să se ajute singuri în relațiile cu copiii lor.

Cred că scrisoarea pe care o scrie o mamă atunci cînd are o problemă îi permite să ia puțină distanță

fată de ea: mama reflectează și își formulează scrisoarea, știind că aceasta va fi citită; o scrie, dacă pot

spune așa, cu tot sufletul. La rîndul meu, o citesc la fel. În acest mod, ceva se petrece atunci cînd scrii

și citești o scrisoare, sau îi asculți conținutul. Pentru că mama știe că scopul meu nu este să dau rețete –

fiecare copil, fiecare relație părinți-copii fiind diferite —, ci să-i determin pe părinți să înțeleagă că au

posibilitatea de a-și rezolva singuri dificultățile prin care trec. În vremea noastră, oamenii s-au obișnuit

să ceară altora să le rezolve problemele în locul lor. Or, dacă fiecare ar încerca să reflecteze cu calm, cu

onestitate, dacă ar scrie în detaliu ce îl frămîntă, știind că va fi auzit – acest lucru este esențial, să știe că

cineva îl ascultă —, atunci s-ar asculta cu o parte din el, care ar fi mult mai lucidă decît cea prinsă în

vîrtejul angoasei, al nelinistiei, al problemei acute pe care o trăiește.

Acest lucru l-a făcut și mama despre care vorbim, dar și fetita, care a înțeles, simțind cît de mult

sînt preocupați părinții săi de ea. Mama a reușit să ia distanță fată de ceea ce părea un capriciu, și care

semnala, de fapt, tocmai dorința de a trezi interesul mamei: în acel moment fetita a înțeles că, în loc săi

trezească interesul prin corpul său, care face și repetă mereu același lucru, i-l trezește ca ființă umană

care se dezvoltă pentru a deveni încet, încet o fetiță mare. Aceasta este calea pe care o străbat cei care

ne scriu. și sînt foarte fericiți, deoarece asta am urmărit: ca părinții să simtă că acești copii nu au apărut

ca să le creeze probleme, ci pentru a trăi cu ei, crescînd și evoluînd, adică schimbîndu-și felul de a fi

putin cîte puțin în fiecare zi, pe etape. Viata este mai puternică decît orice, dacă o lăsăm să se exprime,

fără să ne blocăm în momentul cînd ceva nu merge: atunci trebuie să ne gîndim bine la ce s-a întîmplat,

la momentul cînd a început și chiar să punem pe hîrtie pentru noi, să ne întrebăm: „De fapt, ce e? Ce sa

întîmplat?“, să le spunem și altora, dar să nu așteptăm un răspuns de-a gata.

Această mamă nu a așteptat răspunsul meu! A găsit singură soluția. și s-a întîmplat că răspunsul

meu a fost pentru ea o confirmare a drumului pe care l-a făcut.

**Copilul trebuie întîmpinat ca o persoană
(Nasterea)**

Sînteti probabil la curent cu desfășurarea congresului de pediatrie care a avut loc în 1977 la New York si în cursul căruia medicii americani, dintre care unii sînt de altfel considerati autorități în tara lor, s-au pronuntat în favoarea revenirii la nasterea la domiciliu, pe motiv că, foarte des, medicii – în special în Statele Unite, dar nu stiu care ar fi situatia în Franta – consideră sarcina ca un fel de boală care durează nouă luni. De asemenea, s-au declarat complet împotriva nasterilor provocate. Iar în final sustin că nu ar exista nici un obstacol, ca femeile să nască din nou acasă. Multe frantuzoaice care au citit sau au auzit vorbindu-se despre asta ar vrea să stie care este punctul dumneavoastră de vedere. Nasterea este ceva normal, nu este o boală. Cu toate acestea, dat fiind sistemul actual de organizare al locuintelor – cu apartamente mici si dificultatea de a te simti în largul tău cînd familia e numeroasă – pentru o multipară (se numeste „multipară“ o femeie care a avut mai multe nasteri) ar fi cam greu. O femeie care a avut fără probleme doi sau trei copii ar putea foarte bine să nască acasă, cu conditia să fie ajutată. Nu sînt de părere ca, pe motiv că este bine din punct de vedere fiziologic, imediat după ce naste, o femeie să își reia ocupatiile – lucru care se făcea odinioară la țară si care provoca prolaps genital la

79

aceste femei. E nevoie de un timp pentru ca muschii să-si recapete pozitia si tonusul. După nastere, odihna e obligatorie. Dar, într-adevăr, cînd totul merge bine, este inutil ca o femeie să rămînă la spital mai mult de douăzeci si patru de ore. Dacă totul a decurs normal, dacă mama poate fi ajutată, nu numai copilul, dar si mama se vor simti mult mai bine acasă. si, mai ales, dacă are mai multi copii, e mai bine ca acestia să o vadă pe mama lor acasă si pe cel mic, imediat. Pe urmă, acasă este si tatăl. Pentru că e groaznic: pe motiv că un bărbat este tată, el nu mai poate să stea de vorbă cu sotia lui despre acest moment atît de important pentru amîndoi. Iar la spital cel mic care, in utero (adică atunci cînd era în stadiul de făt) a auzit mereu vocea tatălui său în dialog cu vocea mamei, se regăseste dintr-o dată orfan de această voce masculină, de vocea tatălui si, cel mai adesea, despărțit si de mama lui, nu aude decît tipetele celorlalti sugari. Cineva îl îngrijeste, dar timp de cîteva zile e ca si cum ar fi într-un desert; iar pentru un sugar, cîteva zile contează cît patru sau cinci luni pentru noi. Deci, părerea mea este că nasterea trebuie să aibă loc cît se poate de simplu. Dar cred că pentru primul,

si chiar pentru al doilea copil – mai ales dacă aceste două nasteri au fost grele – este mai bine ca femeia să meargă în continuare la spital. Acesta reprezintă totuși o siguranță atât pentru copil cât și pentru mamă – chiar dacă apoi se întorc acasă cât se poate de repede. De altfel, ar putea funcționa sistemul (care este în pregătire acum) al asistentelor de familie. Nu e defel complicat să ajuti o tânără lehoză; asistentele ar putea face scurte stagii în spitale, sau în clinicile particulare, cu scopul de a învăța să acorde îngrijiri lehozelor și sugarilor. Acest sistem ar putea chiar face parte – reducând cheltuielile de spitalizare – din alocatia de maternitate. Ele le-ar ajuta pe mame timp de două săptămîni pentru ca acestea să se odihnească cu adevărat. Și cum, aproape întotdeauna după naștere, apare o usoară stare depresivă, fiziologică, aceste asistente ar sta de vorbă cu mama, ar ajuta-o din punct de vedere psihic și fizic, pentru că are nevoie de așa ceva, mai ales că ceilalți copii sînt puțin geloși și mai pretentioși atunci cînd mama este de fată decît în absența ei. La congresul de pediatrie despre care vorbeam, s-a pus și problema nasterii provocate: medicii americani sînt complet împotriva. Sînt perfect de acord, mai ales că această atitudine vine din America! Pentru că nașterea provocată a fost instituită doar pentru comoditatea obstetricienilor. Ca lucrurile să meargă mai repede? Ca să meargă mai repede și ca să fie ei mai liniștiți. Exact ca mașinile. Or, orice naștere e marcată de aspectul ei uman. Există femei care nasc încet. Altele care nasc mai repede. Există femei care încep travaliul, apoi au nevoie de un timp de odihnă, și în cazul lor trebuie așteptată cu răbdare, fără angoase, reluarea travaliului, deoarece așa e copilul care se va naște, iar această diadă, această simbioză mamă-copil, nu se rupe cu ușurință. Mama trebuie ajutată să se simtă în deplină siguranță, să poată vorbi despre ceea ce simte, iar copilul trebuie și el ajutat să se nască. Dar, mai important, violența trebuie complet exclusă și în gesturi și în vorbe, pentru că această violență și angoasă resimțită de o femeie care naște, și e prost asistată în timpul suferinței, creează un climat de tensiune psihică ce marchează relația mamă-copil la începutul vieții noului-născut, iar acest lucru se plătește uneori foarte scump mai târziu. Se vorbește mult de nașterea fără dureri dar, din ce în ce mai mult, și de nașterea fără violență (acesta este, de altfel, și titlul unei cărți)¹. Pe această temă, o viitoare mamă vă întreabă: „Care ar putea fi consecințele, pozitive sau negative, pe plan fiziologic sau psihic, ale metodei tradiționale, care se ocupă

mai ales de nasterea fără dureri?”

Este limpede că această carte a dezvoltat publicului posibilitatea de a ajuta copilul să se nască fără

a-l traumatiza; sau, mai degrabă, a-l traumatiza cât mai puțin posibil, dat fiind faptul că transformarea

fătului în nou-născut reprezintă deja un traumatism natural; această mutație este însoțită de o întreagă

transformare la nivelul corpului: modificări circulatorii, ventilație pulmonară, apariția bruscă a unui univers

senzorial, diferit de cel în care trăia copilul pînă atunci (temperatură, lumină, sunet, senzații tactile etc.).

80

Această metodă de naștere este în mod evident urmarea nasterii fără dureri. Sper ca peste cîteva decenii

– pentru că nu e ceva care se poate face de pe o zi pe alta, și este abia un început – mulți copii vor fi

adusi pe lume în aceste condiții, adică într-un mediu cu zgomote reduse, fără lumină intensă și alături de

mamă, în primele ore de viață. Pînă acum, se urmărea în special dacă nou-născutul are tot ce îi trebuie,

fără se se plece de la ideea că el trebuie primit în mod uman, – cum să spun? – ca o adevărată persoană.

Era deci întâmpinat ca un mic mamifer, chiar mai rău, căci un mamifer este ajutat de mama lui care îl

linge, îl ține lîngă ea. Oamenii nu s-au gîndit pînă acum la treaba asta. Începem acum să medităm la aceste

lucruri, probabil pentru că ne simțim atît de „stresați” de civilizație, încît înțelegem brusc că un copil

poate fi în mod inutil „stresat” la naștere.

Acestea fiind spuse, deoarece corespondenta noastră locuiește în provincie, nu știu dacă acolo există

o clinică unde să se poată naște în felul acesta. Dacă nu există, să nu se încapătîneze. După ce a citit

această carte, a înțeles cu siguranță că trebuie reduse la minimum traumatismele pe care le-ar putea resimți

copilul său. Să-l țină deci cât mai mult lîngă ea, cel puțin în timpul zilei, ca acesta să-i simtă foarte repede

mirosul. Dacă nașterea a fost dureroasă pentru el, să-i vorbească despre asta. (știți că spun deseori că

trebuie să li se vorbească sugarilor despre greutățile prin care au trecut. Vocea mîngîietoare a mamei e

cel mai bun balsam după asemenea momente.) Să-i spună: „Dar acum ești puternic. Ești mare. Ești sănătos.”

etc. Cred că totul se va rezolva.

Cît despre avantajele nasterii fără violență, pentru că îmi pune această întrebare, știu că au fost făcute

studii pe copii care au fost adusi pe lume în felul acesta – deoarece au trecut deja treizeci de ani de cînd

metoda a fost inaugurată. Este foarte clar că, în familiile cu mai mulți copii, în care unul singur s-a născut

asa, acesta este complet ferit de angoase – de întuneric, de zgomot si de singurătate —, în timp ce ceilalti, nu. Este remarcabilă constatarea, în toate cazurile, a acestei diferente. (De altfel, este singura care poate fi observată, pentru că nu poti compara un copil născut într-un fel cu un copil născut altfel! Nu se pot face observatii decît în familiile cu mai multi copii si numai prin statistici. Este cert că acesti copii sînt mai încrezători în ei însisi si mai putin angoasati decît ceilalti în situatii care, de obicei, sînt angoasante pentru cei mici.)

si tu ai un tată adevărat (Mame celibatare)

Vă propun să abordăm problema mamelor celibatare. Una din aceste mame ne scrie: „Am un băietel de sapte luni si mă nelinisteste felul în care absenta tatălui se va repercuta asupra lui. Trebuie compensată în viitor lipsa tatălui? Din ce moment un copil riscă să se simtă frustrat de faptul că nu are tată? Trebuie să i se vorbească despre acest tată necunoscut, chiar dacă nu pune întrebări, astfel încît să nu se simtă prea diferit de ceilalti copii? Nu va avea, în cresterea sa, dificultăti de identificare ca bărbat, avînd în vedere că va fi înconjurat mai ales de femei?” Pentru a se dezvolta normal o fată, la fel de mult ca si un băiat, are nevoie de o prezentă masculină. Această femeie nu are defel rude masculine? Nu spune nimic despre asta; în schimb, afirmă: „... din cauza faptului că, în mod obisnuit, nu va avea lîngă el o prezentă masculină ca model.” Mi se pare uimitor că o femeie poate să trăiască fără să aibă relatii de prietenie cu bărbați sau cu familii de tineri căsătoriti.

81

Întrebarea ei se referă în primul rînd la faptul că nu există un bărbat în casă. Probabil în familia lor; dar băiatul a cunoscut bărbați, e în contact cu alti oameni, cu copii care au tată, mamă, frati si surori. Iar mai tîrziu, la grădinită, copiii si adultii din jurul lor vor ilustra pentru el sexualitatea în dubla sa formă, masculină si feminină. În orice caz, un copil, fată sau băiat, nu se poate dezvolta crezînd – în lipsa unui sot legal sau a unui prieten intim al mamei sale – că, atunci cînd va fi mare, va fi femeie (dacă e un băiat), sau că dorinta lui fată de celălalt sex este interzisă (dacă e o fată care vrea să se identifice în toate cu mama ei celibatară). Acestea nu sînt decît două exemple pentru a aborda o problemă importantă, anume necesitatea de a-i vorbi copilului despre felul în care a fost conceput; de a-i spune care este pentru el punctul de plecare al cunoasterii de sine si al valorii sale pentru cel ce îl

iubeste si se ocupă de educatia lui.

Dar multi se întrebă, si este firesc să fie asa, în ce fel trebuie spus acest adevăr. Pentru un copil crescut de mama sa în împrejurări deosebite, adevărul cu privire la tatăl adevărat

(genitor este cuvîntul corect, dar copiii spun „tată adevărat“ si „mamă adevărată“) trebuie rostit cu referire

la numele de familie, adică la patronimul de la starea civilă, patronim cu care copilul va fi înscris la școală

(si pe care, de cele mai multe ori, pînă atunci nu l-a stiut). Acest nume poate fi al unui tată pe care copilul

nu îl cunoaste: al unui tată care l-a recunoscut la început, dar apoi a murit sau l-a părăsit, mai ales într-o

familie în care nu există, ca înlocuitori, bunici sau unchi dinspre tată sau, în alte situatii, mama a divorțat

cînd copilul era foarte mic si s-a recăsătorit sau si-a reluat numele de fată; alt caz e cel în care copilul

poartă numele de fată al mamei sale celibatate sau care trăiește în concubinaj cu un alt bărbat căruia el

îi spune „tata“. Oricum, copilului, fie el fată sau băiat, i se va explica tot în ce îl privește pe genitor, cu

referire la numele său din actul de naștere.

Bănuiesc că problema trebuie abordată deosebit atunci cînd copilul poartă numele mamei sale.

Dacă copilul poartă numele de fată al mamei sale, nu este imposibil ca el să-si pună – acum sau mai

tîrziu – problema incestului mamei sale cu bunicul matern sau cu un unchi din partea mamei; mai ales

dacă unul sau altul din acestia doi ocupă un loc tutelar. Lipsa unor explicatii cu privire la nume si la legea

care i-au fost impuse copilului la naștere, plecînd de la împrejurările conceperii sale si de la relatiile mamei

care l-a născut cu tatăl său adevărat blochează, mai devreme sau mai tîrziu, înțelegerea limbajului, viața

lui afectivă sau viața socială. Sînt necesare pe această temă explicatii clare, repetate de mai multe ori în

timpul creșterii, fie din partea mamei, fie a celor din familie. Pe scurt, copilul trebuie să cunoască legea

care îi fixează patronimul. Pentru că, dacă fata sau băiatul unei mame celibatate poartă numele acesteia

si, pe deasupra, trăiește o viață de familie în care nu există bărbați, sau chiar fără familie, apare riscul ca

acest copil să crească ca un atribut al mamei sale, ca un copil partenogenetic (născut doar din mamă).

Or, aceasta este o minciună, iar copilul va fi marcat de o irealitate fundamentală; în plus, este angoasat

si nesigur în fata eventualității morții mamei sale, fără de care existența lui nu este legal asigurată. Orice

mamă celibatară trebuie să prevadă cine va prelua sarcina creșterii copilului, în cazul în care ei i s-ar

întîmpla ceva si să-i spună acestuia. Insecuritatea existentială a unui copil fără rude din partea mamei si

a tatălui nu este îndeajuns cunoscută; am văzut asemenea copii cuprinși de o angoasă generatoare de debilitate nevrotică, începînd de la cinci ani, vîrstă la care problema mortii părinților nu poate fi eludată.

Acești copii nu aveau nici un răspuns la o întrebare mută, pe care nu îndrăzneau să o pună mamei, singura răspunzătoare de soarta lor; de fapt, ea se gîndise la această eventualitate, dar nu-i spusese niciodată nimic copilului care, cuprins de angoustă, intra într-o regresie nevrotică.

Dar să ne întoarcem la problema numelui. În cazul concret pe care îl analizăm astăzi, cazul unei

mame celibatate într-un mediu feminin, adevărul cu privire la conceperea sa trebuie spus băiatului, însă

fără a-l blama pe genitor, indiferent de împrejurările în care a avut loc relația sexuală care a dus la nașterea

lui și, dacă e posibil, fără patos și fără sentimente de culpabilitate sau care să sublinieze sacrificiul mamei;

oricare au fost și, probabil, mai sînt greutățile prin care a trecut mama pentru a face față răspunderilor

sale, ea a avut cel puțin bucuria de a-și aduce copilul pe lume, de a-l iubi, bucurie pe care i-o datorește

82

bărbatului care a făcut-o mamă. Pentru că așa stau lucrurile, mama despre care vorbim are dreptate cînd

vrea să-i spună toate acestea copilului ei. Trebuie să-i explice: „și tu ai un tată adevărat. Dar nu îl cunoști

pentru că nu m-am căsătorit cu el.” Tot așa, dacă mama trăiește cu un bărbat cu care formează un cuplu

tutelar, dar care nu e prin naștere tatăl copilului, cred că trebuie să i se vorbească acestuia destul de devreme,

adică cel mai tîrziu înainte de vîrsta școlară, și asta chiar atunci cînd copilul nu pune întrebări.

Acestea ar fi deci explicațiile de dat cu privire la tată, plecînd de la problema numelui. Dar în afară

de toate aceste lucruri – și mă adresez specialistei care sînteti – cum reactionează, în general, copiii la absența tatălui?

Vreți să spuneți: copiii unei mame celibatate?... Pentru că nu există copii „în general”. Totul depinde

de felul în care mama îi vorbește copilului despre genitorul său, de felul în care l-a iubit și cum reactionează,

în relațiile sale emotionale și afective, la prezența bărbatilor din jurul ei și la relațiile emotionale ale copilului

cu aceștia. În cazul acestei femei care a refuzat ea însăși să se căsătorească cu tatăl copilului, trebuie ca,

prin fotografii ale acestui bărbat din perioada cînd erau împreună, să-i arate că el a existat pentru ea; și,

de asemenea, prin fotografii de cînd era ea copil, să-l facă să înțeleagă că și ea a avut un tată, bunicul lui

din partea mamei etc. și dacă într-o zi, cînd va vedea un bărbat, copilul va spune „As vrea ca domnul

„ăsta să fie tatăl meu”, ea trebuie să-i răspundă: „Vezi, si tu ai un model de tată în sufletul tău.” Dacă copilul e băiat, poate adăuga: „Numai de tine depinde să fii ca el”; dar dacă copilul îi arată un negru, iar el este alb, trebuie să-i spună: „Nu! N-ai să fii niciodată negru, pentru că tatăl tău adevărat era alb” sau dacă îi arată un domn mic de statură, iar el este longilin, să-i spună: „Nu! Tu vei fi probabil înalt, tatăl tău adevărat așa a fost, iar tu esti destul de înalt pentru vârsta ta.” În felul acesta, prin referire la corp, mama îi va putea deja propune copilului modele, fără să nege realitatea genitorului. Modelele vor fi la îndemână printre sportivi, printre figurile de la televizor etc. Îl vor interesa în mare măsură. Va trebui de asemenea să îi explice că el este un caz deosebit, în sensul că nu trăiește împreună cu cineva căruia el să-i spună „tată”, dar că poate să-si aleagă bărbați care să-l sfătuiască și care să-i răspundă la întrebări la care ea nu va fi în stare. O mamă celibatară trebuie să stie că există multe lucruri pe care nu i le va putea explica fiului ei. Deci trebuie să-i spună: „Vezi, eu sînt femeie. N-am fost niciodată un băietel. Nu stiu să-ti răspund.” De altfel, orice mamă de băiat, chiar în familiile cele mai obisnuite, trebuie să le răspundă așa fiilor care, din păcate, cu complicitatea sau indolenta tatălui, se obisnuiesc să se raporteze doar la mama lor. Deci, mama nu trebuie să tină locul tatălui? Nu că nu trebuie, dar nu poate. Atît fetele cît și băietii au nevoie de un substitut masculin, o instantă în acelasi timp tutelară și castă. O mamă singură nu mai este femeie. În cel mai bun caz ea este considerată ca „neutră”. Ea poate fi răspunzătoare pe plan juridic, pe planul educatiei morale, dar nu poate răspunde tuturor cerintelor – în principal, elementelor afective, sensibile și emotionale, mai ales cînd e vorba de un băiat. Dacă o face, se amestecă mult prea mult în sensibilitatea lui. Deci, îi va spune: „Astea sînt treburi de bărbați” și îl va sfătui să discute cu un prieten de-al ei, sau cu un unchi căsătorit iar, dacă îi va pune întrebări unei femei din familie, care e căsătorită, aceasta nu-l va refuza, dar îl va trimite la sotul ei: „El o să stie să-ti răspundă mai bine decît mine, pentru că eu sînt femeie, ca și mama ta, și nu am experienta unui bărbat care, ca și tine, a fost băiat și adolescent, și cunoaste problemele pe care și le pun toti cei de acelasi sex cu tine.” Tot așa, o fată care nu a văzut niciodată un bărbat alături de mama ei nu va avea încredere să îi vorbească despre sentimentele pe care i le trezesc băietii. Ea simte că mama ei e frustrată.

Iar dacă totuși stă de vorbă cu ea, înseamnă că este încă o fetiță aflată sub dependența plină de prudentă fată de o mamă pe care o consideră mai degrabă o soră orfană mai mare. Deci este foarte greu să crești un copil fără tată?

Da, cu siguranță, dar există mame care știu să facă fată acestor greutăți, cele care spun adevărul și continuă să-și trăiască cum pot, din punct de vedere sentimental și sexual, viața lor de femeie; muncind, participând ca cetățene la viața socială, fără să se închidă în singurătatea lor, îndrumându-și copiii spre o

83

viață socială cu colegii de aceeași vîrstă, fără să le ascundă dificultățile dar și fără să-i sufocă cu o dragoste temătoare și posesivă.

Nu e prea ușor un asemenea program, pentru o femeie singură.

Fără îndoială. Dar stiti, dacă dezvoltarea psihosexuală și afectivă a unui copil crescut fără tată de către o mamă celibatară este problematică, de multe ori același lucru se întâmplă cu unicul copil sau cu ultimul născut al unei mame, rămasă văduvă de tînră, pe care nici rudele din partea mamei, nici cele din partea tatălui nu pot sau nu vor să o ajute.

Idealizarea de către mamă a unui tată defunct, de pildă, este la fel de dăunătoare pentru copilul care nu l-a cunoscut sau l-a cunoscut foarte puțin, ca și necunoașterea genitorului și a relațiilor reale dintre mama și tatăl său; pe scurt, acel ceva care a dat un sens suficient existenței sale pentru ca el să trăiască.

Un tată idealizat de către o mamă văduvă, neconsolată, este covîrsitor pentru un fiu, care se vede obligat, în perioada oedipiană, să joace rolul celui mort social și sexual pentru a rivaliza cu el. Există și văduve neconsolabile care, în felul acesta, provoacă nevroza copiilor lor, în aceeași măsură ca acele femei cu un copil, abandonate, care se înversunează dintr-o dată împotriva tuturor bărbaților, adică împotriva vieții din ele.

și aici regăsim problema cuvîntului. Mama a existat în primul rînd din punct de vedere biologic, prin gestație și prin sentimentul de responsabilitate pe care aceasta îl presupune. Apoi, ea există prin faptele și vorbele sale în tot ceea ce reprezintă educația copilului ei. Tatăl absent există doar simbolic prin vorbele mamei și ale oricui l-a cunoscut cînd trăia, l-a iubit și poate să-l descrie copilului, așa cum era. Orice copil, din moment ce mama lui nu a creat pentru el un black-out în jurul bărbatului care a făcut din ea o mamă, poate fi pus în contact cu cei care l-au cunoscut și apreciat pe tatăl său și astfel poate auzi vorbinduse despre el. Iar mama, de cîte ori este posibil, trebuie să-și ascundă decepția și să permită această întîlnire

cu cineva care nu are aceleasi motive de suferintă ca si ea.

Spun încă o dată, pentru o mamă singură, unica metodă de a-si creste copiii este să le spună adevărul

cu privire la conceperea lor : sensul vietii lor pleacă de aici; apoi, începînd cu cea mai fragedă vîrstă,

trebuie pusi în contact cu adulti de ambele sexe, fată de care ea însăsi își defineste propriul mod de a trăi,

îndemnîndu-si în acelasi timp băietii si fetele să aleagă singuri exemple dintre cei pe care îi întîlnesc, în

functie de afinitățile lor naturale: este important ca ei să găsească exemple în afara cercului familial devenit

cu atît mai strîmt cu cît nu este sau nu mai este un tată.

De altfel, la fel ar sta lucrurile dacă, mama fiind plecată sau decedată, tatăl s-ar ocupa singur de cresterea

copiilor săi.

Iată acum o altă scrisoare, cea a unei mame celibatate care a adoptat, la o vîrstă de zece luni, un

copilas născut din mamă vietnameză si tată soldat negru, de origine americană: amîndoi au murit. Această

mamă ne scrie că are un copil foarte cuminte, fără probleme, dar că, după părerea ei „este cam indiferent

si nu destul de agresiv.” A suferit deja, scrie ea, din cauza unor aluzii referitoare la culoarea pielii sale.

În primul rînd, în raport cu cine si cu ce nu este destul de agresiv? si de ce vorbeste de aluzii? „Nu

esti cumva chinez?”, a fost întrebat; ei bine, de ce nu-i explică ea povestea tatălui si a mamei sale? Cred

că ar fi foarte bine să facă acest lucru si să-i spună că datorită Crucii Rosii (probabil) ea a obtinut dreptul

de a se ocupa de el si că părintii lui adevărați ar fi cu sigurantă fericiți să stie că el este crescut în Franta

de ea, o persoană care are posibilități materiale. Copilul trebuie să poată răspunde, atunci cînd i se pun

întrebări cu privire la tatăl său. Dacă ea îi oferă existența simbolică a acestuia, copilul nu va fi frustrat.

Va putea să spună atunci, ca si alti copii: „Tatăl meu a murit în războiul din Vietnam. Era soldat american.”

Era un soldat negru. Printre toti acei soldati americani, erau si multi negri. Să-i arate fotografii din ziarele

din acea vreme. Cred că trebuie neapărat să-i spună adevărul. si să i se explice si ce e cu tipul lui de

metis asiatic, să i se vorbească despre mama lui adevărată care era vietnameză si care a dispărut din viața

lui din cauza războiului.

84

„Mi-e teamă să nu sufere sau să se agate prea mult de mine, mai scrie mama. Cu atît mai mult cu

cît nu mai are nici măcar un bunic.”

Nu, nu va suferi dacă stă de vorbă cu el. si apoi, nici ea nu e singură pe lume. Există cu sigurantă

în jurul ei bărbați și femei. Copilul va găsi printre ei modele de viață. Cred că mama va reuși până la urmă să se descurce. Dar înțeleg faptul că există unele mame celibatate care își pun întrebări. Este bine că și această mamă și le pune. Iar dacă, mai târziu, are probleme, se va putea adresa unui psiholog bărbat, cerându-i să se ocupe de fiul ei și să-i spună încă o dată lucrurile pe care i le-a spus ea cu vocea ei de femeie, astfel încât copilul să poată auzi din gura unui bărbat povestea lui și să-l ajute să-și asume propriul destin.

Cea de-a treia situație: o femeie a hotărât de comun acord cu prietenul ei, de la care a avut un copil, să rămână celibatară și să-și asume integral sarcina creșterii lui. Din familie catolică, deși și-a pierdut credința, ea se întreabă dacă nu ar trebui să-și boteze copilul. Și, legat de aceasta, adaugă: „Nu ar fi totuși bine să găsec pentru copilul meu un nas și o nasă? Nu ar fi bine, mai ales când un copil nu are tată sau nu e aproape deloc în contact cu bărbați, să-i sporesc legăturile afective?” „Să-i sporească” legăturile afective înainte ca acesta să-și creeze singur asemenea legături, nu știu dacă este bine, dar să aibă prieteni care s-ar obliga să ia copilul în grijă dacă i s-ar întâmpla ceva mamei, bineînțeles. Ar fi o măsură de siguranță pentru amândoi dacă acest copil ar putea avea ca nași niste adulți, apropiați ai familiei, care s-ar ocupa de educația lui și în cazul în care ar surveni incidente în viața retrasă a unei femei singure. Cred că acesta este lucrul important. Dacă vrea să aleagă un nas și o nasă, trebuie să găsească o pereche cu care este destul de apropiată și care să accepte felul ei de a vedea lucrurile; și să fie de asemenea de acord să organizeze, în ziua în care vor hotărî acest lucru, o mică petrecere. Pentru aceasta, cred că trebuie să aștepte să mai crească puțin copilul. Dar mama poate deja să-i vorbească despre cei care au acceptat această răspundere. Vor stabili, de pildă, ziua primei sale aniversări, cu care ocazie vor organiza o petrecere. Vor fi de față nasul și nasa, copilul va afla de ce le va spune „nas” și „nasă” acestor adulți diferiți de ceilalți, în care poate să aibă încredere. Se întreabă de asemenea dacă trebuie să-i aleagă din cadrul familiei, dintre oamenii apropiați sau din altă parte. Există obiceiul ca nasul și nasa să fie din familie. Consider că e păcat, mai ales pentru un copil care nu are familie dinspre tată, să dubleze în felul acesta o relație care este deja o relație de responsabilitate acceptată legal, dacă e vorba de rudele apropiate ale mamei. Pentru copil e destul că cineva este unchi

sau mătușă. Ar fi preferabil să se aleagă un nas și o nasă din afara familiei și nu foarte tineri. Uneori se obișnuiește să se aleagă un alt copil cu câțiva ani mai mare. Cred că e mai bine să fie adulți – de vîrstă mamei dacă e posibil, sau poate cu câțiva ani mai tineri decît ea – și să-și ia rolul în serios. Pentru că atunci cînd o mamă este singură răspunzătoare de soarta copilului ei, ea nu glumeste atunci cînd își spune: „Dacă mi s-ar întîmpla ceva, ar trebui să existe cineva care să mă înlocuiască.” În ceea ce privește botezul? De ce, dacă, după cît se pare, ea nu mai are în ea o credință vie? Mai bine să-l ajute, eventual, mai tîrziu în opțiunile pe care le va face el. Vreau să adaug că mulți copii botezați nu știu că nasul și nasa lor au o răspundere spirituală în privința lor, răspunderea pe care aceștia au acceptat să și-o asume. Iar faptul că la botez, în biserică, se vor afla lîngă copil un nas și o nasă, nu înseamnă în mod automat că acest bărbat și această femeie acceptă să fie răspunzători de el. Or, tocmai asta înseamnă a fi nas și nasă. Iar dacă copilul are nasi, trebuie să știe. Bineînțeles, mama nu-i va putea explica aceste lucruri la un an; dar pe parcursul dezvoltării sale, la doi, trei și mai ales, pe la cinci, șase ani va trebui reluată întrebarea: „De ce am ales această nasă?” Pentru că are un rol foarte important și anume să-l înlocuiască pe mama dacă i se întîmplă ceva. Iar nasul va trebui să fie în locul tatălui pe care copilul nu îl are. S-a angajat să-i fie un bun sfătuitor și îl va sprijini pînă la vîrsta adultă.

85

Copilul atinge tot ce vede (Mersul, curiozitatea)

O problemă care revine foarte des este cea a copiilor care „ating tot ce văd”, adică a copiilor care încep să meargă și care, umblînd prin apartament, sînt uneori ca o adevărată vijelie. Am în față două scrisori pe care vi le citesc una după alta. Mai întîi o mamă care nu dramatizează situația, ci scrie simplu: „Am un băiețel de treisprezece luni. De două luni de cînd a început să meargă, este plin de viață și ne stoarce de puteri. De cum se scoală, se catără peste tot. Dacă vine în bucătărie, ia cratitele, capacele și face un tărăboi îngrozitor, lovindu-le de frigider sau de pardoseală. Dacă este în baie, ia tuburile de pastă de dinți și le golește în chiuvetă. Dacă vine în camera de zi, apasă toate butoanele de la televizor etc. Ce trebuie să fac? Să-l las să distrugă tot în casă? Să iau din calea lui toate lucrurile de care nu ar trebui să se atingă? Sau să-i spun mereu «nu»?” Cea de-a doua scrisoare se referă la o fetiță de unsprezece luni care cercetează apartamentul în patru

labe, bineînțele, si duce la gură tot ce găsește. Mama, ca si cea dinainte, întreabă dacă trebuie intervenit.

Trebuie să o lase în voia ei, încercînd să limiteze distrugerile, să o lase să se joace singură sau să se joace mereu cu ea pentru a o împiedica să ducă toate lucrurile la gură?

Cele două probleme sînt legate: mersul si curiozitatea. Este normal ca un copil să ducă totul la gură si asta cu atît mai mult cu cît nu vorbește încă, pentru a denumi obiectele pe care pune mîna. Am vorbit deja despre acest tip de copil iscoditor. Micuta de unsprezece luni pare precocă; dar trebuie, pe cît se poate, evitat să i se spună: „Nu pune mîna!“ Mama trebuie, bineînțele, să ia din calea ei tot ce e cu adevărat periculos. Dar, de cîte ori poate, să fie alături de copil, cu privirea si cu vorba. Dacă copilul duce lucrurile la gură, să fie atentă si să-i spună: „E cutare lucru, cutare obiect, îi simți gustul? E din piele, din carton, din pînză, din stofă, din catifea...” si apoi să le pună la loc. Toată casa trebuie explorată în felul acesta, iar mama îi va spune numele lucrurilor pe care le ia în mînă, le pipăie, le duce la gură, atunci cînd e de fată la aceste explorări.

În restul timpului, cînd mama nu-si poate supraveghea cu privirea copilul si nu poate comenta tot ce face, să-l pună să stea separat de ceilalti într-un tarc (pe care îl poate face tata) de înălțimea copilului si să-i pună acolo cutii de carton, obiecte de lemn, jucării, tot soiul de flecustete cu care se joacă copiii.

Iar acesta trebuie să aibă libertatea să pună mîna pe ele si să le ducă la gură, cu condiția să nu fie nimic periculos.

Afară, bineînțele că nu e bine ca un copil să mănînce pămînt, noroi, lucruri murdare. De aceea jucăriile pe care le ia cu el trebuie să fie mai interesante. Dar ele îl preocupă numai din momentul în care au un nume si fac parte, prin vorbele mamei, din relația existentă între ei doi.

Să ne întoarcem acum la băietelul de treisprezece luni, care merge deja de două luni. Ca si fetita, el simte nevoia să cunoască totul, să stie cum să apuce si la ce servește lucrul pe care pune mîna. Nu e suficient să i se spună: „Este un capac de la cratiță“, ci: „Vezi, capacul ăsta e mai mare decît celălalt“ si să-l pună să caute între două sau trei cratite: „Pe care din ele merge? Nu, vezi, nu pe asta, pe cealaltă.“

si treaba asta, o jumătate de oră dimineata si seara. Este lecția obiectelor pentru copilul iscoditor despre care am vorbit. Cît despre zgomotul pe care îl face, despre tărăboiul despre care vorbește mama lui, pentru a-l domoli, aceasta să joace din cînd în cînd cu el diferite jocuri ritmice (copiilor le plac foarte mult),

cîntîndu-i cîntecele pe care le improvizează. Aceste exercitii de miscare, sonore si verbale sînt excelente pentru un copil. si pe urmă, mama nu trebuie să uite să folosească scărița pe care o are în casă pentru ca micuțul să facă exercitii de urcare si coborîre. si mai ales să iasă cu el la plimbare, să-l pună să alerge,

86

să se joace cu mingea o oră sau două pe zi (în două reprize, bineînțeles), pentru că e un copil vioi. Să aibă, de asemenea, jucării pe care să se poată aseza, cu care să meargă, să facă „tu-tu”; scaune pe care să le poată împinge în toate părțile. De altfel, jocurile senzoriale, sprijinite de cuvintele materne sau paterne, încep foarte devreme, încă din leagăn: vîzul, auzul, pipăitul, apucatul; să ia, să dea drumul, să întindă, să arunce, să apuce. O dată cu mersul, începe controlul asupra lucrurilor în spațiu; explorarea si experiența corpului, prin imitarea adulților si a celor din jur. Întreaga inteligență umană este solicitată o dată cu însusirea limbajului gestual mimetic, sonor si verbal, pentru plăcerea de a cunoaște lumea, de a o domina si de a comunica cu ceilalți. Pe aceeași temă, am o a treia scrisoare interesantă, pentru că aici problemele apar în mod paradoxal, probabil, datorită faptului că e vorba despre o mamă perfectionistă. La început, vă pune o întrebare foarte generală: „stiu că sînteti pentru o politică de maximă blîndete (să nu ridici niciodată tonul, să-i explici totul cu răbdare) față de copiii mici. Cu toate acestea, cum trebuie introduse primele sanctiuni la un copil de un an care începe să meargă si să pună mîna peste tot? Cum poate fi determinat, treptat, să asculte de un ordin important? După părerea mea, de la blîndete si înțelegere pînă la o libertate totală – una dintre tendințele părinților tineri aflați în contact cu mediile psihologice si pedagogice moderne – este o adevărată prăpastie.” Dacă interzici un lucru, nu înseamnă că trebuie să o faci urlînd. Iar blîndetea nu exclude fermitatea si nici anumite interdicții motivate de prudență. Dar dacă un copil începe să pună mîna peste tot, am spus si adineauri, la vîrsta de unsprezece luni trebuie încă luate din calea copilului toate obiectele periculoase, iar el trebuie lăsat să experimenteze, nu așa cum scrie această mamă, punîndu-l în tarc, ci dimpotrivă, lăsîndu-i la îndemînă cutii de carton (să se joace, să se ascundă în ele), scaunele, mici obstacole peste care va învăța să treacă. Da, vă întrerup pentru a citi continuarea scrisorii, deoarece ne vorbește despre experiența ei concretă... Pare să fie o mamă sclavă, sclavă a lucrului bine făcut după cîte ne spune.

Ne scrie: „Iată ce fac: stau cu copilul meu în tarc. Îi arăt cum să însire ineluse pe un betigas. Îi pun cuburile unele peste altele. si el are atunci o reactie foarte curioasă pe care as vrea să mi-o explicati, spunându-mi dacă este ceva obisnuit: dă cu picioarele în constructiile din cuburi pe care eu i le fac, fără să încerce să le aseze si el. După cîteva încercări, reuseste să pună inelusele pe un betigas. Eu îl încurajez. si apoi, dintr-o dată, toate astea îl plictisesc. Începe să plîngă furios, devine agitat si aruncă totul afară din tarc; nu este în mod evident interesat de toate aceste jocuri de îndemînare care sînt pentru vîrsta lui.“

Nu sînt încă pentru vîrsta lui. Enervarea lui e cea mai bună dovadă. si apoi, de ce stă si ea în tarc cu copilul? Dacă e si ea în cameră, să-l lase să umble în patru labe prin tot apartamentul.

Profit de ocazie să vă spun că ne sosesc multe întrebări pe tema: „Ce jocuri? La ce vîrstă?“ Deci, această mamă greseste total?

Da. Ea îl pune să se joace într-un fel pe care îl descoperă singur, din plăcere, un copil de optsprezece luni. Dimpotrivă, el este la vîrsta jocurilor simple, este la vîrsta cînd pune mîna pe obiecte. Deci, mama nu trebuie să-l închidă într-un tarc, ci să-l învete să apuce lucrurile, să-i pună într-o cutie tot felul de lucruri - ce numesc eu „flecustete“: mosorele, bucățele de covor, gheme de lînă, sonerii vechi, chei, o clantă veche, în sfîrșit, nu stiu, tot ce i se pare ei interesant de luat în mînă. Dar să aibă si jucării (animale, păpusi, un camion din lemn, hîrtie colorată, o sacosă, o valijoară, cătelusi, pisicute din plus, din cauciuc, o trompetă, o tobă etc.). Iar mama să-l lase să se joace cu toate astea, să le ia în mînă, numindu-le pe fiecare si vorbind cu el. Da, la vîrsta asta se găseste copilul ei. si nu la vîrsta jocurilor pe care ea le initiază si care pe copil nu îl interesează.

Într-un alt pasaj al scrisorii, aceeași mamă ne scrie că se plimbă cu copilul ei de mînă prin apartament, „pentru că lui îi place mai mult așa“, si că atunci ea nu mai poate face nimic altceva.

87

Iată o mamă care nu poate să-si vadă copilul nemultumit. Dar atunci, pînă cînd? Nu, nu se poate!

Acest copil, căruia îi place să se joace singur, trebuie lăsat să o facă, așa cum am spus. Iar ea să-si vadă de treburile ei de femeie.

si cînd îl pune în tarc, nu e bine să intre si ea?

Tarcul nu trebuie folosit toată ziua. Doar în momentele cînd mama nu poate supraveghea copilul.

Dar fără să intre si ea în tarc! În această perioadă, el este la vîrsta la care îi place mai ales să se joacă

aruncînd obiecte. În tarc să-l pună cît mai rar, să-l lase prin casă să se tină după ea. si cînd va avea treisprezece, paisprezece luni – sau chiar de-acum, dacă îl crede destul de îndemînat – să desfacă scărița pe care o are în gospodărie ca să se poată cătăra pe ea. Un copil care se catără (pe mese, de pildă) – acolo unde nu e periculos, bineînteles – este un copil inteligent din punct de vedere al folosirii musculaturii. În sensul acesta trebuie să-l ajute. si de îndată ce va putea, chiar si acum dacă asta îl preocupă, să-l lase să se joace cu apa pusă într-un lighean. Este important ca o mamă să stie cum să-l facă pe copil să cunoască lucrurile pe care poate să pună mîna si lucrurile periculoase. Se poate începe cu stiloul lui tata sau cu trusa de cusut a mamei, de pildă: se poate uita la ele, le poate observa cu atentie, dar nu trebuie să pună mîna. Există multe alte lucruri – sau mai degrabă unele lucruri – pe care copilul nu le poate atinge decît cu ajutorul adultului. Împreună, vor învăța să le cunoască si să umble cu ele (pe la optsprezece luni): dar asta trebuie făcut treptat, nu mai mult de o jumătate de oră pe zi, mama explicîndu-i prin cuvinte corect folosite si numai atunci cînd copilul e interesat; dacă nu, să nu insiste (dar eu cred că asta îi interesează mult pe copii). Apoi, copilul are probabil vîrsta numai bună să asculte cîntecele, povestioare. La unsprezece luni, copilului îi place să se uite în cărțile cu poze si să i se spună ce e pe fiecare. De asemenea, poate să-l învete să recunoască diferite persoane, să-l ducă la plimbare, să se uite la cei care lucrează, explicîndu-i ce fac – numai dacă îl interesează —, să vorbească cu alte persoane. si mai ales, să-l lase cu alți copii. Ar fi bine dacă ar putea să găsească o prietenă care are un copil de aceeași vîrstă: ei s-ar juca împreună în tarc, dacă mămicile sînt ocupate sau în jurul lor cînd ele nu au ce face. Sau să-l lase să sară pe un pat, de exemplu, să se catere pe el si apoi să alunece jos. Toate astea sînt pentru vîrsta lui. si nu acele jocuri savante pe care i le propune ea si care îl plictisesc.

Nu există mîna bună
(Copiii stîngaci)
 Un număr considerabil de părinti v-au scris pentru a vă vorbi despre copiii stîngaci. Iată mai întîi o mamă a cărei fiică de trei ani si jumătate este efectiv stîngace. Întotdeauna si-a supt degetul mare si a apucat obiectele cu mîna stîngă. La masă, folosește mîna stîngă, bate mingea cu mîna stîngă... Cu mîna stîngă sau cu piciorul stîng? Cu piciorul stîng. si cu mîna stîngă cînd prinde mingea cu mîna. Înseamnă că e într-adevăr stîngace. Iar acum desenează cu mîna stîngă si scrie „de la dreapta la stînga“. Mama ei nu vrea s-o forteze.

„Din cînd în cînd, încercăm să o punem să facă exercitii cu mîna dreaptă, dar lipsa ei de îndemînare e evidentă. Pe de altă parte, începe să confunde «înainte» si «după», «deasupra» si «dedesubt», «dimineată» si «seară», «mîine» si «ieri». Altfel, e un copil care a vorbit foarte repede si care se exprimă corect; dar mă întreb dacă acest tip de confuzie – deopotrivă, deci, în felul său de a scrie si în limbaj – nu vine cumva

88

din faptul că a fost foarte înceată, iar eu am cam repezit-o întotdeauna.” Mama vă întreabă dacă această situație poate duce la o dislexie.

Există în acest caz o multime de aspecte diferite. Fetita pare a fi în opoziție cu sensul scrierii. Or,

asta nu are nici o legătură cu faptul că e „stîngace”, deoarece există copii ce prezintă această dificultate desi sînt dreptaci. Ea pare să se opună ca „sus” să fie sus, iar „jos” să fie jos... Ar vrea, de asemenea, ca mîine să fie ieri. După toate aparențele, aici este vorba de o atitudine afectivă de opoziție care îmbracă aspecte multiple si care ar putea fi pusă, într-adevăr, în legătură cu o „deritmăre” provocată de mama ei care a repezit-o mereu.

De altfel, aceasta ne scrie mai departe: „Sîntem foarte deschisi în familia noastră, dar avem o viață

foarte agitată. Trebuie să reușim să facem totul.” Iar încetineala acestui copil era, dacă vreti, un obstacol.

E posibil. Dar este o problemă complet diferită de cea a stîngacilor obișnuiți. Părintii trebuie să știe

că, în general, toți copiii folosesc în egală măsură mîna stîngă si mîna dreaptă – cu excepția celor care

folosesc de la început exclusiv mîna dreaptă si care sînt foarte puțini. În general, copiii folosesc cele două

mîini si cele două picioare. Cu cît folosesc mai multă vreme, în tot ce e mișcare, ambele părți ale corpului

si devin astfel îndemînatici, cu atît e mai bine. Iată de ce copiilor nu trebuie să li se spună că există o

mîna bună si o alta care nu e bună.

Pot fi, de pildă, învățați că pentru a spune la revedere trebuie să dea mîna dreaptă. Dar dacă copilul

întinde mîna stîngă, nu trebuie să i se spună: „Nu e mîna bună!” Pur si simplu, se întinde mîna dreaptă,

si copilul trebuie să o întindă pe aceasta; dacă ni s-ar spune să dăm mîna stîngă, am face așa: e o convenție.

si nu există mîna bună sau rea.

Important este să nu fie puse obstacole în calea dezvoltării structurii neurologice a copilului, structură

care se stabilește încet, o dată cu creșterea si care devine vizibilă o dată cu deprinderea scrierii si îndemînarea

pe care o dobîndeste la jocurile mai dificile. Un părinte trebuie să fie la fel de multumit dacă are un copil

care foloseste mîna stîngă sau unul care foloseste mîna dreaptă. Se stie probabil că în Statele Unite există scule fabricate diferit, pentru dreptaci si pentru stîngaci, pentru că se pare că cei ce se folosesc de mîna stîngă reprezintă treizeci si sase la sută din consumatori. E foarte mult, fată de Franta. Exact. În Franta, oamenii sînt obligati să se adapteze, să utilizeze mîna dreaptă pentru a folosi unele scule, ceea ce nu e întotdeauna comod. De fapt, copiii ar trebui respectati în „ambidextria” lor, adică să li se dea posibilitatea să folosească ambele mîini cît timp vor. Dar în nici un caz – indiferent de mîna preferată – să nu li se permită să scrie în contrasens: în limbile care se scriu de la dreapta la stînga si o persoană care foloseste mîna dreaptă va scrie de la dreapta la stînga, deci sensul scrierii nu are nici o legătură cu „stîngacii”, nu-i așa? Fetita despre care vorbeam pune două probleme diferite: cînd dă mîna cu cineva, trebuie să întindă dreapta, asta e obligatoriu pentru toată lumea. În caz contrar, în viitor, va fi, cum se spune, prost văzută de unele persoane: chiar dacă e o prostie. E preferabil să nu punem copilul în situatia de a fi judecat defavorabil din cauza unei conventii. De asemenea, conventia de a scrie de la stînga la dreapta este atît de importantă încît dacă îl lăsăm pe copil să se obisnuiască cu scrisul de la dreapta la stînga – indiferent dacă scrie cu mîna dreaptă sau cu mîna stîngă – înseamnă că îi creăm probleme pentru viitor. Mai bine îi spunem: „Nu ai scris. Ai desenat. De acord. Dar dacă scrii, atunci o faci de la stînga la dreapta.” Cred că mama ar trebui să se sfătuiască cu cineva. Această fetită, pe baza unei aparente lateralizări pe stînga, prezintă o complicatie care are o altă cauză. Nu este acelasi lucru. Poate vrea să fie deosebită? Nu stiu. Dar, oricum, ar trebui să consulte pe cineva... si să nu mai scrie deloc de la dreapta la stînga, altfel va avea probleme mai tîrziu. O altă scrisoare referitoare la problema copiilor stîngaci ne trimite o învățătoare. Fiica ei de cinci ani si jumătate foloseste mai mult mîna stîngă. Mama nu s-a opus niciodată. Ea ne scrie: „Am stat recent de vorbă cu psihologul scolii unde lucrez, care a testat-o si care, după test, mi-a spus că de fapt fiica mea este ambidextră, cu o usoară preponderență de stînga.” În consecință, psihologul a sfătuit-o să-i ceară copilului, cu blîndete, dar să-i ceară să se folosească la maximum de mîna dreaptă. Ceea ce mama a si făcut. Numai că acum fetita se va muta la altă scoală. Iar noua învățătoare e de altă părere. Ea consideră

că trebuie lăsată în pace. Deci mama nu mai știe cum să procedeze. „Acasă, continuu totuși să insist ușor, cerîndu-i să folosească la maximum mîna dreaptă. Și iată că acum, la școală, nu o să i se mai ceară același lucru.”

Și de data asta consider că problema nu a fost aprofundată suficient – în sfîrșit, atît cît consider eu

că ar fi necesar. Ar trebui să stim, psihologul a sfătuit-o pe mamă să insiste pentru folosirea mîinii drepte

la toate treburile? Dacă da, e foarte rău. Dacă nu, dacă numai pentru unele gesturi, cum ar fi scrisul și

întinsul mîinii – am văzut deja cum stau lucrurile.

Intervine aici o problemă de vedere. Copiii scriu foarte aproape de nas chiar dacă nu sînt de fel miopi,

ei scriu sau se uită la poze de foarte aproape, de la zece centimetri. De asemenea, tin obiectele foarte

aproape de față, deși văd foarte bine la distanță. Părintii trebuie să știe că poate exista o preponderență

a drepte și a stîngii și la ochi și chiar la ureche. Preponderența de dreapta a ochiului, a mîinii și a piciorului

este formula de lateralizare a dreptăcii complete. Deci, psihologul are dreptate dacă fetita este ambidextră

sau cu o ușoară preferință pentru stînga, în cazul mîinii, și cu preponderență de dreapta, pentru ochi. Dacă

copilul este stîngaci, în ceea ce privește vederea, este preferabil să scrie cu mîna stîngă pînă în momentul

cînd va renunța singur. În general, copiii dreptăci, în ceea ce privește vederea, și stîngaci la mînă se

corectează singuri pe la opt, nouă ani. Nu se pot corecta înainte de această vîrstă.

Dacă ar face-o, ar avea

torticolis cînd scriu; pentru că dacă vederea are preponderență de dreapta și, în ceea ce privește mîna,

copilul e stîngaci, sau invers, în mod obligatoriu gîtul va fi tot timpul încordat la scris, deoarece hîrtia

este ținută foarte aproape de față, așa cum fac toți copiii foarte mici. Pe la nouă, zece ani copiii scriu

mult mai departe de față, iar cei care sînt cu adevărat ambidextri se reeducă singuri.

Am cunoscut vreo

cinci sau șase asemenea copii care s-au reeducat în felul acesta pe la zece ani, deoarece și-au dat seama

că pot scrie la fel de bine cu mîna dreaptă și că, de fapt, e mai comod să facă cum face toată lumea și,

în plus, scrisul e mai frumos.

Pe scurt, nu sînt sigură că mama aceasta a înțeles foarte bine ce a spus psihologul.

Trebuie să știe

dacă fetita are sau nu o preponderență de dreapta la ochi. Dacă da – și dacă este suficient de îndemînată

la mîna dreaptă —, poate fi ajutată să scrie cu această mînă. Pentru că este foarte important, atunci cînd

copilul este mic, pînă la zece ani, ca mîna folosită să fie de aceeași parte cu ochiul preponderent.

În concluzie, copilul stîngaci nu trebuie contrariat în mod sistematic. Bineînțeles că nu! Nu e sănătos și poate fi chiar dăunător. E vorba de structura neurologică. Fortarea unui stîngaci adevărat poate duce la o inhibare a expresivității sale și poate, deseori, induce fie lipsa totală de îndemînare la nivel motor, fie bîlbîiala, fie, la un nivel mai profund, angoasa.

Iată în sfîrșit scrisoarea unui tată: „Am un băietel de patru luni și jumătate și o fetiță de doi ani și șapte luni. În mod vizibil, ei se folosesc mai des de mîna stîngă decît de mîna dreaptă. Cel mic nu înțelege prea bine dar, în cazul fetitei, și mama și eu îi facem multe observații. Îi spunem că, atunci cînd face ceva, trebuie să folosească mîna dreaptă.” Dar se pare că fetita întîmpină, realmente, serioase dificultăți motorii în folosirea mîinii drepte. Nu poate, de pildă, să împingă un obiect pe o direcție precisă cu această mînă. „Mă deranjează, scrie tatăl, mi se pare grav, pentru că nu cunosc nici un personaj din istorie, sau cel puțin din istoria contemporană, care să fi fost stîngaci. Sotia mi-a spus că a cunoscut o doctoriță care se folosea de mîna stîngă... Sper că nu se însală...” Deci, în final, acest domn pare să facă o legătură precisă între inteligentă, faptul de a folosi mîna dreaptă... și reușita socială.

Nu știu dacă este o problemă de reușită socială... Ca și cum ar fi anormal să fii stîngaci! Ei bine, așa cum spun, nu e nimic deosebit în asta. Ar fi periculos să corectezi un copil ce se folosește în mod spontan de mîna dreaptă, pentru a-l face să se folosească de

90

stînga, acelasi lucru e valabil și invers, adică să-l obligi pe un stîngaci să se folosească de mîna dreaptă.

Nu înțeleg de ce acest tată este nelinistit. Cred că dificultatea majoră ține de faptul că acești părinți nu pot să îi arate concret copilului lor gesturile așa cum le fac ei. Copilul trebuie să se identifice cu îndemînarea părintilor săi, dar folosindu-se de mîna care pentru el e mai slabă; deci, ei nu pot să-l îndrume să facă exact ca ei. Poate asta e. În orice caz, întotdeauna trebuie să te bucuri că ai copii care sînt așa cum sînt și care, fie stîngaci, fie nu, nu încearcă să-și imite părintii. Imitația este maimuțăreală, în timp ce identificarea este un proces simbolic și de limbaj care îți permite să ai inițiative și să le poți împlini, fără a dăuna altora și tie, în speță fără să-ți contrariezi propria natură.

Tatăl vă mai întreabă dacă este prea tîrziu sau prea devreme pentru a interveni. Nu e nici prea devreme, nici prea tîrziu. Copiii sînt așa cum sînt, așa cum trebuie să fie. Pentru moment, la doi ani și jumătate nu se poate spune că această fetiță nu va fi la fel de îndemînatică și în ceea ce privește

mîna dreaptă. Acum, mîna stîngă e mai abilă, deci ea este în mod clar stîngace. Dar e foarte posibil ca, pe la patru sau cinci ani, să folosească mai bine mîna stîngă pentru anumite lucruri și destul de bine, în același timp, și mîna dreaptă; va fi atunci în stare să se servească cu multă îndemînare de ambele mîini. Pentru că și o persoană care folosește preponderent mîna dreaptă, și nu e îndemînică cu stînga, are, de multe ori, dificultăți. De fapt, ușurința, armonia, vioiciunea și eficacitatea gesturilor noastre se datorează echilibrului fiziologic al tuturor funcțiilor corpului, în acord cu eforturile cerute de controlul motor. Este vorba de un întreg ansamblu (nervos, scheletic, muscular, circulator și visceral). Or, noi avem viscere și senzori simetrici (și nu e vorba doar de membrele superioare și inferioare); această simetrie contribuie la armonia mișcărilor noastre, de la cele mai inconstiente, cum ar fi mimica feței, mișcările laringelui, ale gurii și limbii care fac posibilă emiterea sunetelor și a cuvintelor, pînă la cele mai constiente pe care le putem comanda și exercita în mod voluntar. Este adevărat însă că, în mod natural, la fiecare dintre noi o parte o domină pe cealaltă și că precizia nu se situează întotdeauna de aceeași parte cu forța. Sînt stîngaci sau dreptaci tocmai cei care adună de aceeași parte forța, precizia și îndemînarea. Acestea fiind spuse, îl invit pe tatăl care ne-a scris să observe diversi sportivi în competițiile televizate. O să vadă mulți stîngaci și dintre cei mai buni internaționali la box, scrimă, tenis, fotbal. Poate asta îl va liniști!

Obiectele sînt la dispoziția noastră (Ordine sau dezordine?)

Am aici două scrisori, dintre care una vă roagă să vorbiți despre ordine, iar cealaltă despre dezordine. M-am gîndit că, plecînd de la întrebările pe care le pun, am putea încerca să tragem o concluzie asupra acestui subiect, deoarece multora dintre părinți le place să aibă o casă ordonată, mai ales mamelor care stau acasă și care suportă destul de greu dezordinea. Mai întîi, scrisoarea unui medic: vă întreabă, fără a da amănunte despre copil: „Puteti să ne sfătuiți asupra modului în care un copil poate fi determinat să fie ordonat fără să devină totuși maniac? Altfel spus, cum să-l înveți să-și strîngă lucrurile fără a-i distruge spontaneitatea și în același timp respectîndu-l?” Nu poți învăța un copil să fie ordonat înainte de patru ani – și asta în cazul unui copil precoc, vioi și în bune relații cu lumea exterioară. Înainte însă, copilul trebuie să-și vadă pe părinții săi cînd își pun

lucrurile la loc. Să i se spună: „Uite ce este, nu-mi mai găsesc lucrurile pentru că probabil ai umblat tu

91

cu ele.” Iar după ce le-au căutat împreună: „Ai văzut, le împrăstii peste tot.” Copilul trebuie făcut atent

că în joaca lui, în mod inconstient, ia unele lucruri pe care le lasă pe unde se nimereste când nu-l mai

interesează, apoi ia altele: așa sînt copiii. Nu poți să-i înveți să facă ordine înainte de patru ani, în schimb

poți să le vorbești despre ordine înainte de această vîrstă.

Iar după patru ani, ce trebuie făcut?

Ca să-l înveți pe un copil să fie ordonat, nu trebuie să-i ceri tot timpul să-si adune lucrurile (cînd se

joacă, acest lucru este de altfel imposibil), ci numai la un moment dat, de exemplu la prînz cînd se face

ordine în camera în care se ia masa. Atunci i se poate spune: „Hai! Ajută-mă! Du lucrurile astea în camera

ta, pe astea în camera mea – dacă sînt mai multe camere. Asta pune-o în dulapul cutare etc.” Seara însă,

cînd în camera copilului este dezordine, este imposibil să se pună totul la loc înainte ca el să fie în pat

sau gata să se ducă la culcare. Este momentul în care și copilul se linisteste, se așază în pat pentru a dormi,

e momentul în care înțelege că și lucrurile trebuie așezate la locul lor și asta nu i se mai pare ceva neplăcut,

„împotriva naturii”.

Afi ordonat nu înseamnă să ai mania ordinii. Asta înseamnă că toate lucrurile copilului trebuie puse

într-un loc anume (într-un colț al camerei, într-un cos, cutie pentru jucării sau într-un dulap). Nu trebuie

început prin a pune fiecare lucru la locul său: cînd copiii sînt mici, au nevoie de o mică harababură în

jurul lor.

La patru ani copilul înțelege foarte bine că trebuie să-si pună lucrurile la loc. Iar mama poate să-i

spună, nu înainte însă de cinci ani: „Dacă găsesc lucruri de-ale tale împrăstiate în toată casa, cu atît mai

rău pentru tine, ti le confisc. Niciodată nu le pui la locul lor; nu vreau să găsesc jucării de-ale tale nici

în camera noastră, nici în sufragerie și nici în bucătărie.” În schimb, în camera copilului nu trebuie să se

facă ordine decît o dată pe săptămîină, la curățenie.

Numai în jurul vîrstei de opt ani copiii își strîng lucrurile din proprie inițiativă. Uneori, și înainte își

mai aranjează lucrurile de școală, mai ales dacă sînt mai multi frați – își pun la loc sigur lucrurile personale

pentru a nu fi sterpelite, eventual de frații mai mari sau mai mici – cu condiția să aibă un loc numai al

lor și, dacă este posibil, închis cu cheia. Mai ales în familiile foarte numeroase este foarte important ca

fiecare copil să aibă un colt al său, la care ceilalti să nu aibă acces, închis cu un lacăt cu cheie sau cu cifru și în care să-si pună tot ce are el mai pretios. (Să nu spună celorlalti unde pune cheia: iar dacă o

face, înseamnă că vrea să i se sterpelească lucrurile.) Un copil nu poate fi învățat să fie ordonat sau să

facă orice alt lucru decât prin exemplu.

Ceea ce descrieti dumneavoastră pare a fi o situație ideală. Dar dacă părintii au hotărât să insufle

copilului dorința de a fi ordonat înainte de patru ani, există riscul, așa după cum vă întreabă acest medic,

să-si piardă spontaneitatea?

Da, există riscul să devină maniac, după cum ne scrie acest medic, adică obsesiv:

copilul nu se simte

liber să se joace ca toți ceilalti copii de vîrsta lui; în privința ordinii, a îmbătrînit înainte de vreme; simte

„nevoia“ ca totul să fie la locul lui; este ca și cum corpul lui ar fi în dezordine; nu se simte în largul său

cînd lucrurile nu sînt puse la locul lor. Aceasta este o trăsătură a personalității obsesive.

Dimpotrivă, un copil se simte în largul lui înconjurat de jucării, cărți și haine de-a valma.

Cu condiția

ca, bineînțeles, tatăl sau mama să nu fie maniaci și să nu-l certe mereu: adică să nu aibă mania ordinii

pe care să dorească să o impună copilului lor. Aceasta crează un neajuns destul de important, deoarece

maniicii, refractari la surprizele și tumultul vieții, nu se simt în largul lor în relațiile sociale, care-i

incomodează. Or, ceea ce contează este tocmai relația. Obiectele sînt făcute pentru a servi această relație,

trezind interesul copilului în timpul jocului. Obiectele sînt la dispoziția noastră și nu noi la dispoziția lor.

După ordine, să vorbim puțin și despre dezordine. O corespondentă vă întreabă dacă, după părerea

dumneavoastră, dezordinea este o simplă trăsătură de caracter ce depinde numai de dorința individului

de a o corecta – sau este o trăsătură constitutivă a personalității? În acest din urmă caz, cu greu se poate

cere cuiva foarte dezordonat să-si schimbe firea. Ea precizează că are trei copii, unul de trei, altul de

92

nouă ani care, spune ea, „sînt destul de ordonați“ și unul de zece ani și jumătate, extrem de dezordonat.

și sotul ei este foarte dezordonat. Ne scrie: „Este un om minunat. E foarte meticulos în meseria lui, în

schimb acasă este îngrozitor. Nu sînt deloc o mamă pe care n-o vezi decât cu mătura în mînă. Îmi place,

pur și simplu, ca atunci cînd caut un lucru să-l găsesc în locul în care l-am pus. Nici nu îndrăznesc să cer

mai mult.“ Într-o zi, băiatul de zece ani și jumătate i-a spus, după ce au făcut împreună ordine în camera

lui: „stii ce, nu-mi place deloc cum arată camera mea acum. Când e ordine parcă as fi singur, izolat. Cu jucăriile împrăstiate pe jos mă simt ca între prieteni.”

Cu siguranță, băiatul cel mare vrea să se identifice cu tatăl său. Acesta din urmă dă un exemplu de dezordine, ceea ce pentru copil face parte din modul de a fi al tatălui. Cred că l-a și auzit spunând: „Mie nu-mi place când este ordine. Parcă totul e mort etc.” Nu este de mirare deci că urmează exemplul tatălui.

Dar poate că are aceeași fire ca tatăl lui. Dacă mama va face mai multă ordine, băiatul va fi probabil mai ordonat decât tatăl lui care, cu siguranță, are uneori de suferit de pe urma dezordinii. Este foarte adevărat că există persoane care pierd destul de mult timp în fiecare zi din cauza propriei lor dezordinii... iar altele care, în mod inutil, pierd tot atât de mult timp, punând la loc lucruri ce le-ar putea fi mai la îndemână în jurul lor.

Ceea ce mă interesează la acest băietel este că-i place ca lucrurile să-i fie împrăstiate pe jos. Am observat deseori cât de mult le place copiilor ca lucrurile care le aparțin să stea pe jos. Asta m-a mirat întotdeauna, deoarece mie îmi place ca lucrurile să-mi fie la îndemână, pe un scaun și nu pe jos. Când nam timp să fac ordine, scaunele mele sînt pline; când pun ceva pe jos înseamnă că pe scaune nu mai are loc nimic! Copiii nu sînt însă așa. Poate că pentru un adult scaunul este ceea ce dusumeaua reprezintă pentru un copil. Nu pot să știu.

În orice caz, copiii trebuie bine educați, iar acest lucru nu e posibil decât prin exemplu. Acest băiat are în față două exemple: cel al mamei, care nu este nici ea foarte ordonată și cel al tatălui, care este foarte dezordonat. Va învăța să pună la loc lucrurile la care tine foarte mult atunci când va dori să le ferească de frați sau de surori. Ne întoarcem la cele spuse mai înainte: este necesar să existe un loc care să poată fi încuiat. Mama va trebui să-i spună: „Dacă vrei să-ți găsești lucrurile, descurcă-te.” În rest, o dată pe săptămână, mama poate să ridice puțin tonul pentru a-i pune la treabă.

Lucru curios este că, numai în jurul vârstei de cincisprezece ani ordinea devine ceea ce trebuie să fie pentru fiecare adult; numai la această vîrstă oamenii învată cu adevărat să facă ordine într-un mod care nu este nici compulsiv, nici maniac, ci într-un mod care să le facă viața mai ușoară. Fiecare în felul său. Fiecare cu ordinea lui! De aceea o mamă nu-i poate impune copilului propriul tip de a fi ordonat.

Fiecare și-l găsește în jurul vârstei de paisprezece, cincisprezece ani. Revin totuși la problema dezordinii – trăsătură de caracter sau element constitutiv și nevindecabil?

Nici una nici alta: este un mod de a trăi. Dezordine în gândire? Dar sînt persoane cu o gândire foarte ordonată și care, în viața practică, sînt foarte dezordonate. Altele, dimpotrivă. Nu pot să spun. Nu știu ce să spun.

O a treia scrisoare care se referă tot la ordine și dezordine. Ați aruncat mai întîi o privire asupra grafiei scrisorii și ați spus că autorul are, cu siguranță, un spirit foarte tînăr. Această persoană este educatoare, iar scrisoarea ei e o mărturie...

... remarcabilă, într-adevăr.

... care merită, cred, să ne oprim mai mult asupra ei. Iată cu ce începe: „Există două tipuri de dezordine.

Cea adevărată: cauți ceva și nu mai știi unde e. Nu găsești decît o parte...” Ea scrie că aceasta este un viciu datorat lenei și prostiei.

Da. Este o dezordine interioară care se manifestă în exterior și de pe urma căreia oamenii suferă.

... și apoi cealaltă, pe care noi, adulții, cînd e vorba despre copii, o numim dezordine și care, în realitate,

nu este. Mai departe ne povesteste o întîmplare amuzantă din perioada în care era tînără suplinitoare:

„M-am dus la o grădiniță pentru a înlocui pe cineva. Mi s-a dat grupa mică...”

93

Copiii cei mai mici.

Copii între doi și trei ani. „... Directoarea grădinitei îmi spune: «Uitavi-vă, aici sînt niste despărțituri

pentru fiecare copil în care își pun seara ursulețul și căldărușul.» Vine seara – copiii au un fler deosebit,

probabil că au simțit ceva – și eu îi rog să-și pună jucăriile la locul lor. Văd că pun toți ursuleții într-un

singur loc iar găletușele în altul. Atunci intervin: «Dar nu așa le puneti voi de obicei, nu-i așa?» Iar ei

îmi răspund: «Dar se plictisesc»”.

Ursuleții?

Da.

Bineînțeles!

„Mi s-a părut foarte normal, continuă ea. I-am lăsat în pace. Ursuleții erau așezați unul cu fata la

celălalt. La ora patru, directoarea intră și spune: «Ce se întîmplă aici? Unde sînt bunele noastre obiceiuri?

Dar ordinea?» Eu încerc să-i explic: «Ei cred că ursuleții se plictisesc!» Trebuie să mărturisesc că directoarea

m-a privit cu o oarecare îngrijorare. Apoi a spus: «Haideti! Puneti toate lucrurile la locul lor așa cum

trebuie!»” Educatoarea noastră încheie: „Cu atît mai rău pentru copiii care, în fiecare seară, erau victimele

unei agresiuni afective, fiind obligați să nu se poarte frumos cu ursuleții lor.”

De fapt, pentru această directoare, lucrurile erau mai importante decît copiii. Dar pentru copii nu

există „lucruri“. Este exact ce le spuneam mamelor: seara, nu trebuie să facă ordine înainte de a adormi
 copilul sau înainte de a fi pe cale să adoarmă deoarece, pentru el, lucrurile aflate pe jos sînt vii, ele fac parte din mediul lui. În cazul nostru, copilasii credeau că ursuleții rămîn seara la grădiniță în locul lor.
 Iar ei merg la grădiniță ca să fie împreună cu alți copii, nu ca să stea într-o cutie.
 „Fiecare la locul lui.
 Nu vorbiti între voi!“ De cîte ori nu se aud aceste cuvinte în clasele primare? Cînd un copil își face tema,
 el nu are voie să-i spună vecinului ce scrie. Totuși, clasa este făcută pentru a comunica. Si ursuleții, chiar
 și ei, nu aveau voie să vorbească între ei! E îngrozitor!
 Dar într-adevăr o deranja?
 Din moment ce totii erau puși frumos în același loc! Mă întreb și eu!
 Iată urmarea: „Tot așa adulții, o mamă de pildă, văzînd jucăriile copilului, poate spune: «Lucrurile
 astea sînt împrăstiate peste tot.» Copilul crede, în schimb că: «Așa le pot vedea.» Cînd îți place ceva, îți
 place să-l vezi...
 Desigur.
 ... Tot ce poate fi mai rău pentru un copil este să-i dispară jucăriile, aceasta însemnînd că pentru el
 nimic nu mai există. O jucărie la îndemîna lui e vie (este exact ceea ce spuneți acum cîteva minute),
 chiar dacă în acel moment nu se joacă cu ea, ea face parte totuși din viața lui. Mă scoate din sărite cînd
 văd în reviste diferite idei pentru decorarea camerei copiilor.“
 N-am spus și eu același lucru despre mobilele pentru copii? Mi s-a replicat: „Dar cine va mai cumpăra
 mobila pentru copii după tot ceea ce ați spus?“ E adevărat că din cutii decorate de tătici se pot face foarte
 bine căsute sau garaje pentru masinute. Acesta este rolul tatilor: să mesterească lucruri atrăgătoare, vii,
 în care copiii să-și poată pune lucrurile; locuri adecvate, la îndemîna lor, nu prea înalte, unde jucăriile
 pot fi puse și luate cu ușurință.
 Scrisoarea continuă – e o mărturie cu adevărat interesantă: „Trebuie să li se explice oamenilor, celor
 obsedați de «ordine» în ceea ce-i privește pe copii sau de «ordine» în general, că pielea nu este ultimul
 nostru învelis. Eu, de pildă, îmi consider biblioteca ca pe o prelungire a creierului. As vrea foarte mult
 să subliniez acest lucru deoarece, în tinerețea mea, mi s-a spus de atîtea ori: «Aruncă toate porcăriile astea!»
 Dacă as fi ascultat, n-as mai fi avut această minunată colecție de reviste istorice în care mă cufund acum,
 cînd sînt ceva mai în vîrstă. Întotdeauna le-am reproșat părintilor că nu au simțul ierarhiei valorilor. Treburile
 casnice nu sînt o prioritate indiscutabilă.“ Ea dă exemplul unui copil întors dintr-o tabără: „Primul lucru

sesizat de părinti: valiza este mult mai grea decît la plecare. «Ce-ai adus aici? (Copilul adusese diferite

94

pietre, deoarece directorul taberei, student la geologie, trezise interesul copiilor pentru roci.) Nu păstrezi decît una sau două, ca amintire. Ce vrei să facem cu toate?» Iar restul a fost aruncat la gunoi!“

Asta se întîmplă cînd nu e respectată personalitatea în devenire a copilului.

Ea mai observă că părintii le cer cîteodată copiilor să fie ordonați din lipsă de imaginație. „Dacă

într-o cameră sînt prea multe masinute cumpărați un garaj!“, le sugerează ea părintilor. Sau să facă tatăl unul, dintr-o cutie de carton, pe care s-o decoreze, s-o picteze. Asta îl va amuza,

iar copilul va fi atît de fericit că tătîcul i-a făcut garajul pentru masinutele lui. Nu e nevoie de un garaj cumpărat.

Scrisoarea continuă: „De ce se plîng părintii că se joacă copiii pe jos? Pe jos este cea mai întinsă

suprafață posibilă. E normal ca un copil să stea pe jos. Masa pentru adulți este prea înaltă, iar cea pentru copii este prea mică, nu e bună de nimic.“

Exact! Oare noi am putea face ceva cu o masă care ne-ar ajunge pînă la nas? Masa este la înălțimea nasului copilului.

și încheie dînd cîteva sfaturi practice părintilor: „Deseori copiii nu ascultă cînd li se dau ordine, fiind

foarte receptivi în schimb la exemple. E suficient să le explicați că avantajul de a pune lucrurile la loc

este cel puțin acela că le găsești imediat ce le cauți; să li se arate, de pildă, că ata e pusă în ac, gata de cusut etc.“

Da. Sculele să stea în cutia cu scule și să fie puse la loc după ce ne-am folosit de ele. Pentru aceasta

însă, copiii trebuie să-și vadă părintii făcînd la fel. O vor face și ei pentru că părintii au făcut-o; nu imediat,

dar, cu timpul, exemplul va da roade.

Ce-ar mai fi de adăugat?

Că această scrisoare este minunată și trebuie să-i mulțumim autoarei pentru ea. (Cîteva săptămîni mai tîrziu)

Aceste reflecții asupra ordinii și dezordinii au stîrnit destule obiecții. Părintii par a fi foarte interesați de subiect...

E un subiect care dă naștere la discuții.

Categoric. Unii cred chiar că faceți un fel de apologie a dezordinii, că ar fi trebuit să fiți, să spunem,

mai hotărîtă și să spuneți răspicat: „Dezordinea este un lucru rău.“ Nu o să mă opresc la acestia. Alții vă

pun întrebări precise referindu-se la anumite aspecte care i-au surprins puțin.

Ati spus, de exemplu, că ar trebui să existe un loc al copiilor închis cu lacăt. În legătură cu aceasta,

o mamă vă scrie: „Am patru copii, de nouă, șapte ani și jumătate, de șase și patru ani și jumătate. Înțeleg că fiecare copil trebuie să aibă un colt al lui. Dar de ce să fie închis cu cheia? N-ar fi mai bine să-i învățăm pe copii să respecte coltul celuilalt, știind în același timp că acest colt este accesibil?” Aceasta ar da, dacă vreți, mai multă greutate notiunii de ordine.

Desigur, așa ar fi ideal. Dar este extrem de greu ca acest ideal să fie realizat în întregime și de la început, deoarece copiii au firi diferite, unii sînt destul de invidioși – un copil mai mare care duce dorul perioadei în care era foarte mic și-ar dori lucrurile fratelui mai mic; sau unul mic care crede că e suficient să aibă lucrurile fratelui mai mare ca să fie și el mare. Or, copiii trebuie ajutați să se apere pe cît posibil fără violență, adică să aibă o apărare pasivă. Punînd la dispoziția copilului un dulap care să se închidă cu cheie, de fapt nu cu cheie, ci cu un lacăt (cel mai bine ar fi un lacăt cu cifru pentru ca să nu se piardă sau să i se fure cheia) părintii îl ajută pe cel care este tot timpul tras pe sfoară de un altul, mester în sterpelit: „În felul acesta poți să-ți pui lucrurile la care ții, într-un loc sigur. În rest, descurcați-vă și încercați să vă suportați unul pe celălalt.”

Ceea ce spune această mamă despre respectul față de bunul altuia este corect. Numai că există și copii care sînt persecutați de frații sau surorile lor care le fură lucrurile... E inutil, deci, să duci diavolul în ispită...

95

As mai adăuga că acest dulap închis este și un semn că fiecare se apără de agresiune în contactul cu ceilalți. Sînt lucruri pe care le acceptă și altele pe care nu le acceptă. Lacătul este un simbol. Bineînțeles, copiii se fac mari, el nu mai e necesar. Este folositor numai cînd sînt mici, pentru a-i învăța ceea ce eu numesc o apărare pasivă.

și asta nu e totul: ei trebuie să înțeleagă că, atunci cînd se plîng de celălalt care i-a luat lucrurile, o fac pentru a-și necăji mama, pentru a face scandal, pentru a se certa, pentru ca celălalt să fie certat etc.

Toate acestea trebuie să înceteze. Părintii vor fi și ei liniștiți, vor putea fi un exemplu pentru copiii lor pe care îi vor respecta, fără să mai pară tot timpul afectați de supărarea unuia dintre ei. Căci, atunci cînd un copil tipă și cînd mama îl ceartă imediat pe cel care l-a făcut să tipe, este ca și cum copilul care a declansat reacția mamei ar fi o parte din ea. În aceste condiții, copiii nu înțeleg că și ei se află în aceeași lume din care fac parte atît frățiorul mai mic cît și mama lor. Mama să spună: „Ei bine, apără-te singur,

descurcă-te!“ Iar ea să dea prima exemplul că respectă bunul celuilalt, că este tolerantă cu cei care nu sînt întotdeauna virtuosi! Sînt multi copii ipocriti care otrăvesc viața fratilor si surorilor lor cu ajutorul unor mame agasante: „Ce vrei, el e mic, poartă-te frumos cu el.“ „Cum e posibil ca frații si surorile să se certe între ei! Trebuie să vă iubiți.“ Nu, așa ceva în nici un caz! E mult mai moral si mai eficace ca un copil să aibă un dulap, un sertar al lui, să se poată apăra în mod pasiv. Apoi, acest loc e o ascunzătoare si fată de cei mari, în care copiii își pun micile lor comori, jurnalul, amintirile, economiile...

În această scrisoare este contestată oarecum vîrsta indicată de dumneavoastră, vîrstă la care copilul poate învăța să fie ordonat: „Am citit în cărțile Mariei Montessori că perioada în care copilul este sensibil la ordine ar fi între optsprezece luni si doi ani.“ Nu este vîrsta pomenită de dumneavoastră...

Așa este. E foarte interesantă această reflectie a dnei Montessori. Nu trebuie uitat că ea era italiancă si că în familiile italiene copiii misună unii peste alții. Nu mai pot face diferența între corpul lor si al celorlalti. Dorm toti în aceeași cameră, iar camerele sînt extrem de mici. Foarte multi copii cresc laolaltă.

Este o problemă de civilizație.

Problema este să știi unde se termină ceilalti si unde începi să fii tu însuti. E foarte adevărat că, atunci cînd vin adulti în vizită si-si lasă hainele într-un anumit loc (doamna geanta, domnul pălăria), un copil de optsprezece luni îi va aduce cu siguranță domnului pălăria, bastonul sau paltonul, iar doamnei geanta...

Deoarece pentru el, tot ce aparține unei persoane face corp comun cu ea. Dar tocmai această etapă trebuie depășită: nu obiectele fac unitatea unei persoane, ci faptul că ea poate stăpîni aceste obiecte de la distanță, le poate abandona cînd nu mai are nevoie de ele si le poate lua din nou cînd îi sînt de trebuință. Această notiune e foarte importantă; or, ea se dobîndeste mai tîrziu. Între optsprezece luni si doi ani, doi ani si ceva tot ce aparține unei persoane (hainele ei etc.) este identificat cu persoana însăși. Este aproape un fetisism. În perioada indicată de dna Montessori, nu e vorba despre ordine, ci despre fetisizarea spatiului personal. Acest mod de apărare împotriva unui sentiment de dispersie nu poate fi interzis, dar nici nu trebuie cultivat.

De obicei, copiii acestei mame nu-si strîng lucrurile, dar sînt perfect capabili să o facă atunci cînd li se spune că este necesar.

Adică din cînd în cînd.

... Iată esența întrebării: poți să fii în același timp ordonat fără a avea simțul ordinii sau să ai simțul ordinii și să nu fii ordonat?

Poți să ai simțul ordinii, dar să-ți fie lene s-o faci. Să-ți spui: „La ce bun să mai fac ordine?” și întradevăr, să pui lucrurile la loc, înseamnă că timp de o oră să fii la dispoziția lor, timp în care ai putea face ceva mult mai pasionant, nu-i așa? Cam așa simt copiii. De aceea trebuie să li se spună din când în când:

„Lucrurile astea sînt împrăstiate peste tot. Puneți-le la locul lor.” și se descurcă foarte bine, atunci când nu li se cere mereu, cu insistență: „Strînge... Pune-ti lucrurile la loc, pune-ti-le la loc.”

Nimic nu-i poate îndepărta mai mult pe copii de mediul familial decît să audă mereu același lucru. Dacă tot nu servește la

96

nimic de ce s-o mai facă? Dar, din când în când și mai ales cu ajutorul mamei, puțină ordine este necesară și copiilor și bunei rînduiri dintr-o casă, ca să se poată locui în ea.

As vrea să mai adaug ceva în legătură cu fetisismul. Obiectele împrăstiate cam peste tot pot reprezenta pentru copil un mod de a arăta că acela este teritoriul său personal, un mod de a-l extinde peste tot. În acest scop, își duce jucăriile în camera părinților pentru a-și face simțită acolo propria prezentă; prin intermediul lor el vrea să arate că este stăpînul locului și că tot acest spațiu îi aparține. Profit de ocazie pentru a vorbi despre copiii care gresesc spunînd: „la mine acasă” în loc să spună „la noi acasă”. Nu știu de ce părinții îi lasă să spună așa, când ei însisi spun în general „acasă” sau „la noi”. Copilul spune „la mine acasă”, deoarece el vrea să fie micul stăpîn sau micuta stăpînă a casei.

Această greșeală trebuie corectată?

Da. Părinții să-l întrebe pe copil: „De ce tot spui «la mine acasă»? Stii foarte bine că aici sîntem la noi acasă. La tine este numai în camera ta – dacă copilul are o cameră a lui – sau în dulapul tău. Dar peste tot aici sîntem la noi acasă nu la tine.” Cuvintele trebuie să fie precise. Copilul să nu fie certat, în schimb lucrurile trebuie clarificate, deoarece a tăcea înseamnă a consimți: treptat, copilul devine tot mai posesiv, nemaistînd apoi care este limita între ceea ce va trebui să dobîndească, o dată cu vîrsta și ceea ce i se cuvine (deoarece tot ce aparține părinților lui se află la el acasă).

Mai există și dezordinea produsă de obiectele devenite neinteresante – în cazul copilului mai mic de patru ani și despre care am mai vorbit —, obiecte lăsate la voia întîmplării atunci când copilul este interesat de altceva. Este o dezordine cu totul diferită de cea prin care copilul vrea să-și impună peste tot

propriul teritoriu. E vorba mai curînd despre neglijență si despre o dorință prea mare de joacă, ceea ce face să nu pună la loc obiectul cu care s-a jucat. Aici poate interveni, după cum am mai spus, educatia:

„Uite, acum te joci cu jucăriile astea; dacă le lasi pe celelalte împrăstiate peste tot, cînd ai să vrei să te mai joci cu ele n-ai să le mai găsești. Hai mai bine să le punem la locul lor.” Copilul trebuie ajutat. Mama si copilul pun lucrurile la loc împreună. În acel moment el este foarte multumit. Insist însă: obiectele sînt la dispozitia noastră si nu noi la dispozitia lor.

O altă scrisoare care se referă la ordine este din partea unei secretare. E foarte dezordonată si păstrează tot, chiar si hîrtii, bucăți de sfoară... „Evident, acest lucru mă pune într-o lumină foarte defavorabilă, scrie ea. Sînt mereu în contradicție cu fiul meu mai mare, care este un maniac al ordinii. Din acest motiv relatiile lui cu mine sînt extrem de dificile. Eu sînt foarte atasată de lucruri, dar nu sînt ordonată. Există vreo modalitate de a îmbunătăți relatiile dintre noi?”

Cred că amîndoi au niste dificultăți puțin contradictorii. E ceva aici la care nu pot să răspund. De fapt, acesta este modul lor de a trăi. Între mamă si fiu există întotdeauna relatii tensionate. Dacă n-ar fi în legătură cu ordinea, ar găsi oricum un alt pretext. Fiecare este așa cum este. Asta e. O ultimă scrisoare, înainte de a încheia discutia despre dezordine. Începe printr-o mărturie care, cred, o să vă facă plăcere. Este de la o mamă: „Ati spus despre copii că își crează puțin cîte puțin părintii. Sînt întru totul de acord; cînd am născut prima fetiță, mi-am spus că bebelusii sînt cu adevărat bebelusi chiar de la început, în timp ce părintii nu devin părinti cu adevărat de la o zi la alta, lucrul acesta presupunînd o întreagă evolutie.” Vă roagă apoi să vorbiti despre dezordine: această femeie reprezintă, poate, un caz particular, dar pune o întrebare foarte generală. Iată ce scrie: „Eu nu sînt dezordonată în spatiu, ci în timp, adică sînt complet incapabilă să respect un program. Fetita mea (are o fetiță de patru luni) a fost hrănită cînd i-a fost foame, pur si simplu pentru că nu eram în stare să respect orele de masă. În mod curios tot ce înseamnă ceas, desteptătoare, ceasuri de mîină, pendule par să o ia razna în prezenta mea. Nu pot fi niciodată la timp undeva si mă întreb dacă asta e bine pentru copilul meu. Îi dau să mănînce cînd îi este foame; o spāl cînd e murdară. si, din cînd în cînd, o scot la plimbare dimineata ca să mai pot face si eu ceva după amiezele.” I-a auzit deseori pe pediatri si pe bunici spunînd că un copil are nevoie de un program regulat. I se spune – mai ales de către bunici – că e pe cale să-si „strice” definitiv copilul, cedînd la cele

mai neînsemnate dorinte ale acestuia din cauza lipsei unui program. Mai remarcă, nu fără umor, că fetita

97

i se pare acum „delicios de normală, în ciuda tuturor acestor lucruri“, dar vă întreabă totuși dacă atitudinea

ei poate avea urmări în viitor.

Această scrisoare mi se pare foarte interesantă pentru că arată că oamenii au o idee abstractă despre

părinti și își obișnuiesc copiii să-și regleze viața în funcție de ceas. Or, nu a trecut prea mult timp de când

oamenii au început să trăiască în funcție de ceas. Multă vreme doar nevoile și anotimpurile le-au ordonat

viața. Acum, de exemplu, copiii trebuie să bea sucuri de fructe în fiecare zi! Dar când nu existau mijloacele

de transport de azi, iarna nu erau fructe proaspete. Lumea se descurca foarte bine și fără sacrosanctul suc

de portocale pe care mamele îl consideră indispensabil pentru copiii lor. și totuși oamenii nu erau

devitaminizați. Pentru a reveni la întrebarea acestei mame, cred că fiecare copil are mama ce i se potrivește,

dacă ea este cea care l-a purtat în pîntece. Nu trebuie să-și facă griji în privința copilului. Poate că acest

lucru este neplăcut pentru sotul ei, pentru prieteni, pentru cunostinte dacă, de exemplu, îi invită la dejun

la ora unu iar masa nu e gata decît la ora trei; protestează, nici măcar nu le mai e foame fată de cît au

fost de înfometati... Nu știu. În schimb, acest copil, obișnuit din viața intrauterină cu ritmurile mamei și

cu relația pe care aceasta o are cu propriul ei corp, acest copil deci este educat în mod absolut normal de

această mamă care este a lui. Mult mai grav ar fi dacă copilul ar merge acum la creșă, deoarece ritmul

lui umanizat, cel al relației dintre el și mamă, ritm foarte regulat pentru el, s-ar modifica și astfel s-ar

deregla. Dacă însă această fetiță a moștenit familia tatălui ei și dacă în familia acestuia femeile au ritmuri

alimentare și de viață regulate, la doi ani și jumătate, trei ani, ea își va certa mama spunîndu-i: „Mamă,

hai să iesim la plimbare. Mamă, mi-e foame.“ și, puțin cîte puțin, se va obișnui și mama cu un program.

Tot așa cum a fost educată de fetiță cînd a fost foarte mică tot așa va fi educată de ea și acum. Apoi, dacă

mai tîrziu, în societate, fetita va avea de suferit în relațiile cu ceilalți, mama o va ajuta să depășească

această aritmie naturală. Afecțiunea pentru ceilalți ne ajută să facem concesii; cred, de altfel, că această

mamă știe să facă concesii – deci să continue în același fel!

Deci bunicile să fie linistite: fetita nu va fi un copil răsfățat?

Nu va fi mai răsfățată decît mama ei, care nu pare a fi o femeie răsfățată. Ea are propriul său ritm,

după soare: un ritm diferit de al celorlalti. Ea nu se reglează după ceas, ci numai în funcție de ea însăși.

Sînt destui oameni așa. Trebuie să ne acceptăm așa cum sîntem și să înțelegem că nu toată lumea este la fel; această mamă nu poate să aibă un copil diferit față de cel pe care l-a purtat în pîntece, obisnuit cu ritmul ei, care-i convine și lui de minune. Acum totul merge bine. Are suficient umor și respect pentru copilul ei pentru a-l putea ajuta atunci cînd școala îi va impune un alt ritm de viață. Dar pînă atunci mai este!

Vezi, așa ți-as fi tras vreo două la fund...

(Violenta copiilor, violenta părintilor)

Ar trebui să vorbim despre bătaia la fund și despre violență...

Despre violența părintilor?

... față de copii. Iată scrisoarea unei mame care reușește cu greu să se stăpînească.

Trebuie să spunem

mai întîi că are trei copii frumoși, toți trei doriți și pe care îi adoră: o fetiță de cinci ani și jumătate și doi

băieți, unul de trei ani, celălalt de șapte luni. După nașterea ultimului copil, fetita nu l-a mai putut suferi

pe fratele care venea după ea, „deoarece, spunea ea, nu este frumos.” Cînd mama i-a spus: „Dar e frumos,

98

nu vezi că seamănă cu tăticu”, fetita a început să plîngă și i-a răspuns: „Nu-i adevărat. Eu semăn cu tăticu.

El nu e frumos. Nu-l iubesc.” Avem aici un mic tablou de familie.

și acum întrebarea propriu-zisă. Mama ne scrie: „Cîteodată mă simt depășită de evenimente. Îmi

pierd răbdarea și nu mă mai pot controla. Clocotesc de furie și lovesc.” În continuare precizează: „Reacțiile

mele violente mă înspăimîntă. Am momente cînd îmi detest fetita și mă manifest fie zgîltîind-o, fie uitîndu-mă

la ea cu o «privire rea», cum se spune. Vă imaginați ce înseamnă asta? Eu, care-mi doresc ca în familie

să domnească armonia și echilibrul, mă las în voia violentei și a brutalității.” De altfel, este convinsă –

și așa își încheie și scrisoarea – că bătaia este mai ales semnul unui esec.

Sînt două lucruri interesante în această scrisoare. Pe de o parte, fetita nu vrea să accepte că primul

frățior seamănă cu tăticul ei. Probabil pentru că mama nu i-a explicat pe înțelesul ei sensul cuvîntului „a

semana”. Fetita a auzit probabil spunîndu-se că seamănă cu tatăl ei („E leită taică-său”, cum se spune),

dar asta ce înseamnă? Că figura fetitei seamănă cu cea din fotografiile tatălui cînd era mic. Dar mama

nu a precizat: „Bineînțeles că semănați toți cu tatăl vostru, pentru că toți sînteți copii lui. Fratele tău însă,

care este băiat, va fi și el tată cînd va fi mare. Tu, care ești fetiță, vei fi mamă. Nu aveți același sex. Fratele

tău are acelasi sex ca si tatăl tău. Tu ai acelasi sex ca si mine. Nu e acelasi lucru, chiar dacă semenii cu
tatăl tău asa cum semăn si eu cu tatăl meu.” Asemănările, pentru un copil sînt
asemănările dintre chipuri.
Pe cea dintre sexe nu o înțelege dacă nu i se explică prin cuvinte. Este ca si cum acest
frate, prin simplul
fapt că e băiat, i-ar fi luat fetitei calitatea de copil al tatălui ei. La nasterea celui de-al
doilea frățior, fetita
s-a simțit probabil foarte frustrată că nu are o surioară pentru a întări partea feminină
din familie. În sfîrsit,
este cu siguranță geloasă pe mama sa care a avut un copilas, avînd în vedere că si ea
ar dori unul; la trei
ani, toate fetitele își doresc acest lucru.
si cu atît mai mult la cinci ani si jumătate.
Poate că la nasterea primului frățior nu a fost geloasă, deoarece nu avea decît doi ani;
dar acum, la
cinci ani si jumătate, este geloasă. De doi ani asteaptă ca tătici să-i dea si ei un
bebelus, iar acum e nevoită
să renunte. Să recunoastem că nu-i este usor.
Ceea ce e sigur este că mama nu va rezolva nimic cu bătaia.
si mama spune: „Toate astea mă duc la disperare.”
Oare n-ar putea ca, atunci cînd simte bătaia în vîrfurile degetelor să se ducă în altă
cameră si acolo să
lovească o pernă? Ar fi mult mai nostim. Iar cînd copilul e de fată să-i spună: „Vezi, asa
ti-as fi tras vreo
două la fund si în loc să fac asta bat perna.” Dacă copilul ar vrea să se distreze, va bate
si el perna si totul
se va sfîrși în hohote de rîs. Cred că această mamă trebuie să reușească să-si domine
furia, transformîndu
în ceva vesel. Pentru că o întîmplare neplăcută se poate termina si în hohote de rîs. Nu
trebuie luat totul
în tragic.
Să facem o paranteză pentru a spune că sînt multe scrisori din partea unor părinti putin
„retro”, dacă
vreti, care cred că acum se merge prea departe cu îngăduinta față de copii si că, din
cînd în cînd, cîteva
la fund nu strică.
Adică ceva care să-i calmeze pe părinti.
Dumneavoastră v-ati bătut vreodată copiii?
Niciodată. Nici n-as fi putut s-o fac. Îi mai scuturam din cînd în cînd, spunîndu-le:
„Atentie! Astăzi
sînt pantera neagră!” Zîmbeau si spuneau: „Atentie! Mama panteră neagră, e jale!” si
plecau în altă cameră.
Sînt, desigur, si zile în care esti nervos; atunci trebuie să le spui copiilor, să-i previi, să
nu-i lasi în camera
în care te găsești. Iar dacă, din cînd în cînd, îi mai scuturi putin nu e grav. Dar trebuie
încercat să nu se
ajungă la starea de tensiune a acestei mame. Cred că simplul fapt că mi-a scris a
ajutat-o. stiu, fiind eu
însămi în această situatie, că e greu să ai trei copii apropiati ca vîrstă. Dar trebuie să
faci în asa fel, încît

să nu-i ai în preajmă când esti foarte nervos.

Această mamă își încheie scrisoarea mărturisind că atitudinea fiicei ei, precum și violența ei ca mamă

o îngrijorează atât de mult încât se întreabă dacă n-ar trebui să consulte amîndouă un psiholog.

Fetita, cu siguranță, nu! Mama, poate că ar trebui să vorbească cu un psiholog-psihiatrist, iar fetitei

ar trebui să i se găsească activități potrivite cu vîrsta ei. Să nu mai stea în permanentă împreună cu frații

99

și cu mama ei. E greu de suportat să-și vadă mama ocupîndu-se de copiii ei mai mici în timp ce ea nu

are nimic. Mama ar trebui să aranjeze cu o rudă sau cu o prietenă care s-o ia la ea cîteva zile sau s-o

trimită seara să se culce la vreo prietenă de-a fetitei. Asta ar mai rezolva lucrurile. Apoi, e necesar ca și

tatăl să se ocupe de „fetita lui cea mare”, ceea ce i-ar prinde foarte bine și mamei.

Iată o scrisoare foarte diferită care se referă la apariția sadismului la copii. Este de la o mamă care

are, în legătură cu aceasta, un punct de vedere deosebit, diferit de al dumneavoastră. Cred că reflectă un

curent de gîndire comun anumitor părinți. „Cînd avea cam cinci, șase ani, ne scrie ea, fiul meu – care

are acum cincisprezece ani – a fost foarte crud într-o zi cu cățelusa noastră. A legat-o de picioare și a

lăsat-o în ploaie. Iată ce am făcut eu. Ajutată de mama mea, desi nu ne-a făcut plăcere, l-am legat pe fiul

meu de mîini și de picioare și l-am lăsat așa – nu în ploaie totuși – pînă cînd cățelusa s-a uscat.” Apoi

continuă: „De atunci, n-am mai avut nici o problemă.” Își încheie scrisoarea astfel: „Să nu ne considerați

niste tortionare. E foarte greu să-ți pedepsești copilul cu brutalitate, dar unele fapte o cer.” În ceea ce mă

privește... În sfîrșit, să zicem că a fost o experiență. Dar, după părerea dumneavoastră, asta era cea mai

bună soluție?

Spune în scrisoare că băiatul a devenit extrem de blînd și bun cu animalele? și cu copiii.

A priori, pedeapsa asta mi se pare puțin cam dură. Totuși, faptul că mamei i-a venit foarte greu s-o

aplice corectează totul. Ea a acționat pornind de la ideea pe care o avea în privința rolului ei, acela de a

crește o ființă umană în așa fel încît să devină cu adevărat o ființă umană. Acest caz e foarte diferit de

cel al unor părinți care, din răzbunare, își muscă și mai tare copiii deoarece aceștia îi muscaseră înainte.

În această mărturie pot fi observate două lucruri: mai întîi, copilul era mare, capabil să gîndească, avea

aproape șase ani; apoi, se pare că tatăl nu era prezent, deoarece numai mama și bunica au acționat. Cred

că dacă tatăl ar fi fost acolo ar fi putut să-i explice ce a gresit. Ar fi interesant, dacă mama ar discuta acum cu fiul ei încercînd să afle dacă își mai aminteste de acel incident și de perioada în care era crud cu animalele și dacă consideră că ar mai exista și alte soluții în situații similare. Și asta deoarece noi nu putem fi ajutați decît de mărturii referitoare la asemenea cazuri. Bineînțeles. Acestea fiind spuse, credeți că sadismul părinților ca răspuns la cel al copiilor poate fi un joc periculos? Da, aceasta îl poate face pe copil să persevereze, deoarece capătă un gust pervers față de senzațiile tari pe care le încearcă fie ca agresor, fie ca victimă. În cazul acestui băiat care era deja „mare” și părea foarte inteligent, totul a fost bine. În schimb, o asemenea atitudine trebuie blamată fără rezerve în cazul copiilor foarte mici. Căci această agresivitate a lor față de animale este datorată în general faptului că fiind foarte mici s-au simțit, pe drept sau pe nedrept, afectați de sadismul unor copii mai mari sau al unor adulți prea severi: fie că au stat în spital, părăind a fi abandonati fără explicații și fără apărare, pentru îngrijiri medicale care i-au făcut să sufere, fie din cu totul alte motive, cîteodată numai din motive morale. Poate că li s-au întipărit în memorie povești sau imagini din viață sau din filme. Acestia sînt de obicei copii plăpîndi, complexați din această cauză, respinși de anturaj, copii fără bucurii. Aceeași persoană ne povestește despre o experiență asemănătoare a unei prietene. Cînd vedea doctorul, fiului acesteia îi era îngrozitor de frică de injectii. Într-o bună zi și-a împuns cîinele cu un ac: mama i-a făcut și ea acelasi lucru. „A înțeles că a gresit, ne scrie corespondenta noastră, iar acum e un băiat de zece ani, foarte drăgut, care-și răsfată cîinele.” Experiența relatată de mama băiatului, cea care ne-a comunicat-o și pe prima, este fără îndoială văzută din acelasi unghi, nu-i așa? Poate că acestui copil îi era frică de injectii pentru că nu i se explicase că doctorul i le făcea pentru a-l îngriji, iar un cîine e îngrijit de un medic veterinar. Și de data aceasta pedeapsa pare a fi dat roade, dar n-ăs spune că metoda folosită este cea bună. În orice caz, pentru cei doi, cu atît mai bine că s-a întîmplat așa. Dar să fie întrebați dacă atunci au considerat că această metodă a fost cea mai bună.¹

100

Mama își smulge părul, iar copilul este ca un pui jumulit (Mame exasperate)

Vom aborda acum o temă care „culpabilizează” multe mame. E vorba despre acele femei care, dorind

să se dedice în exclusivitate copilului lor, sfîrșesc prin a deveni (împreună cu el) niste mame exasperate.

Vom discuta despre aceasta pe îndelete, revenind la problema mamei care stă acasă. Iată unele reacții la cele ce ati spus mai înainte despre prezenta mamei acasă, care n-ar fi justificată decît pînă în jurul vîrstei de doi ani și jumătate, trei ani. O mamă vă sugerează că, poate, copiii au mai multă nevoie ca mama să stea acasă atunci cînd merg la școală și au lecții de făcut, decît atunci cînd au mai puțin de trei ani. „Dacă copiii merg la școală asta nu înseamnă că prezenta mamei acasă nu mai este necesară, scrie ea. Mai sînt și vacanțele. Imaginați-vă ce s-ar întîmpla cu copiii, singuri acasă, de capul lor, douăsprezece ore pe zi.”

Spuneam că, după părerea mea, prezenta mamei este necesară pînă în momentul în care copilul poate stabili contacte cu ceilalți, cînd merge și vorbește bine, adică în cazul copiilor dezvoltati normal, pînă în jurul vîrstei de douăzeci și cinci, douăzeci și opt de luni. Dacă mama rămîne acasă și după aceea, lucrul acesta nu poate fi folositor pentru copil decît dacă va intra în contact și cu alți adulți și copii. De aceea, le-am sfătuit pe mamele care au renunțat la serviciu să intre în legătură cu alte mame, în așa fel încît trei sau patru dintre ele să se ocupe, pe rînd, de copii în cursul unei săptămîni. În felul acesta copiii s-ar obișnui să se joace cu alții de vîrsta lor. Nu e niciodată prea devreme pentru acest lucru și pentru ca mamele să se ajute între ele.

Cel mai adesea, este vorba de mamele rupte de lume care, ocupîndu-se singure de copil, cu timpul devin furioase, nu-și mai găsesc locul, cum se spune. Desigur, prezenta lor nu este benefică pentru copil.

În cazul în care nu se pot vedea cu alte mame în timpul zilei, e de dorit să-și reia lucrul și să-și ducă copilul la creșă. Este de preferat o mamă destinsă pe care copilul n-o vede decît seara, uneia mereu nervoasă, care își smulge părul, tipă întruna și care, seara, cînd i se întoarce sotul, este sfîrșită de oboseală. Dar dacă o mamă vrea să rămînă acasă pe toată perioada școlarizării copiilor, de ce nu, dacă își poate permite și dacă, o dată cu venirea serii, nu ajunge și ea la capătul puterilor.

Este, desigur, foarte plăcut pentru copil să aibă o mamă care să se ocupe de ei cînd se întorc de la școală. Dar, în perioada vacanțelor sau în zilele libere e bine să-și petreacă timpul în mod inteligent, mai ales de la șase, șapte ani. Este important ca ei să-și poată petrece timpul liber în mod creativ, în afara casei, mai ales că mama, prinsă deseori cu treburile, nu se poate ocupa de ei. În afară de aceasta, copiii

au nevoie să se joace cu alți copii. Există un gen de ateliere speciale pentru ei cam peste tot. Sau, ca în cazul celor mici, mai multe mame se pot înțelege între ele pentru ca, în fiecare miercuri, de exemplu, să-și strângă copiii laolaltă și să le organizeze o activitate: într-o miercuri se vor juca de-a teatrul de păpuși, miercurea următoare o altă îi va duce la plimbare etc. Astfel, mamele se pot ajuta între ele și nu se vor mai simți izolate fiecare cu copilul său, constrânse să i se dedice în exclusivitate. Copiii trebuie să învețe să fie sociabili, dar, pentru aceasta, exemplul trebuie să-l dea mai întâi mamele. O altă scrisoare tot în legătură cu prezenta mamei acasă: „Acum câteva zile vorbeai despre o fetiță de patru ani, insuportabilă. Nu înțeleg de ce ai sfătuit-o pe mamă să-și reia lucrul, desi ea vă explica că ar fi preferat să rămână acasă pentru a se putea ocupa mai bine de educația copilului.” Era vorba despre o fetiță care, după cum spunea mama ei, devenise „micutul Hitler” al casei. În plus, nimeni nu înțelegea de ce sora ei mai mare, pentru care mama nu renunțase la servici când aceasta era mică, devenise victima celei mici fără să-i opună nici o împotrivire. Cred că relațiile dintre mamă și copil nu erau tocmai bune. De aceea am sfătuit-o să-și reia lucrul. Nu e bine ca un copil de patru ani să stea acasă dacă nu e fericit și dacă nu-i face și pe ceilalți membri ai familiei fericiți. Nu merită efortul ca mama

101

și copiii să stea împreună acasă, dacă între ei nu se stabilesc contacte afective, dacă nu împărtășesc totă bucuria de a fi împreună. Având în vedere că, o dată cu împlinirea vârstei de trei ani copilul nu mai are nevoie de mama sa, cea mai bună soluție, atât pentru copilul despre care vorbeai cât și pentru mamă, ar fi ca, în timpul zilei, să nu stea împreună. Fetita aceasta nu e fericită, își face viața amară atât ei, cât mai ales surorii ei. În ceea ce o privește pe mamă, unde sînt visele acelea frumoase în care, o dată venită acasă, poate să fie fericită? Iată acum scrisoarea unei mame care ne spune că a ezitat multă vreme înainte de a vă scrie. Îi era puțin rusine deoarece, după propria ei mărturisire: „Nu îndrăzneam să vă expun problema mea de teamă că veti spune despre mine: «Nu stie să-și rezolve singură problemele. Desi femeie, este încă un copil.» De fapt, nu cred că veti gândi așa despre mine. Am prea multă nevoie de sfatul dumneavoastră.” În continuare se explică. Își dramatizează enorm propria ei situație – a ajuns chiar să si plîngă din această cauză – situație de altfel destul de banală, întâlnită frecvent în sute de familii. Are un băietel de saisprezece luni, sănătos,

care mănîncă si doarme bine, într-un cuvînt, care creste fără probleme. Este însă un copil capricios. „Urlă toată ziua, scrie ea, dacă, din nefericire, nu am întors capul atunci cînd a vrut el. Nu e bine, poate, să vorbești așa despre copilul tău, dar am ajuns la capătul puterilor.” În continuare ne descrie o zi obisnuită: „Dimineata este îngrozitor. În jur de ora șapte, cînd se scoală, încep urletele. Din momentul în care vede biberonul nu mai are răbdare să i-l încălzesc. Cînd trebuie să-l spăl e si mai rău: refuză orice contact cu apa. Nu reusesc să-l spăl nici pe față, nici la fundulet, să-l curăț în urechi sau să-i tai unghiile... Sînt foarte răbdătoare din fire, dar trebuie să mărturisesc că, de trei-patru săptămîni, am început să-i dau tot mai des cîteva la fundulet, ceea ce mă îmbolnăvește cu atît mai mult cu cît nu se dovedeste a fi mai eficace. Atunci cînd este cu tatăl lui, iar eu ies din cameră e mult mai linistit decît cu mine. Vă scriu toate acestea pentru că sînt anumite lucruri pe care nu îndrăznesc să i le spui sotului.” Bineînțeles, mai ales dacă sotul, întorcînduse seara acasă si găsind copilul foarte linistit, va fi tentat să creadă că sotia lui dramatizează. Iar acasă îl așteaptă o sotie exasperată, cu nervii la pămînt. Cred că e vorba despre un copil foarte inteligent, dar care încă nu vorbește. Tipă pentru a se exprima si aceasta din cauză că de la nouă, zece luni nu i s-a vorbit îndeajuns despre toate lucrurile pe care pune mîna sau pe care le făcea. Poate că a fost fortat să facă deja pipi la oală. Poate că a fost brutalizat, i s-au luat lucrurile din mîna si acum simte nevoia să apuce. Poate că pentru acest copil, mama reprezintă o parte din el care i-a fost smulsă si pe care, lipsindu-i cuvintele, nu reusește s-o înlocuiască si să comunice din nou cu ea. Asta să fie oare? Nu știu. Sau poate că nu petrece suficient timp împreună cu alți copii? Dar, oare un copil de șaisprezece luni are nevoie de compania altor copii? Desigur. La nouă luni, îndată ce merge în patru labe, copilul are nevoie să învete să pună mîna pe toate lucrurile din casă, să le cunoască numele si mai ales să nu fie obligat să facă pipi sau caca la olită. Poate că de aici vin toate problemele acestui copil: mama, care îl spală, îl schimbă, îl tratează ca pe un obiect. La șaisprezece luni un copil nu are nevoie să fie spălat. Ar putea foarte bine să se bălăcească singur în apă. Pentru că, după cum se pare, nu merge la serviciu, poate să-l pună pur si simplu în cadă, lăsînd apa să curgă. Copilul se va distra si, după o jumătate de oră, va fi curat. Copilul acesta nu pare să trăiască ca un copil de vîrsta lui. Iar mama, cred că are cu adevărat nevoie de odihnă pentru ca la întoarcerea sotului să poată fi si sotie.

Este depășită de evenimente.

În acest caz ar putea să roage pe cineva să-l supravegheze câteva ore sau, de ce nu, să-l lase la cresă

toată ziua, timp de trei, patru săptămîni, pînă își revine. Ca să nu se obosească, ar fi bine să-l ducă și săl

aducă tatăl de la cresă. Mama, pentru că acum este deprimată, ar putea merge într-o „casă pentru mame”

unde este primită împreună cu copilul. Din cauza ei, copilul este un pachet de nervi și nu-și mai găsește

locul. Dar nu am suficiente elemente pentru a-i putea spune mai mult. Pot să remarc că un copil căruia

îi place să se joace cu apa și care, singur cu tatăl lui, este linistit e un copil echilibrat.

102

Las la o parte această scrisoare pentru a vă pune o întrebare mai generală. Nu credeți că multe mame

vor fi indignate auzind că la șaisprezece luni nu e necesar să-i cureți pe copii în urechi, să le tai unghiile

sau să-i speli pe fată?

Ba da, dar, după cum vedeți, acest copil nu este ca toți ceilalți: pentru el spălătul este ca și cum i-ai

smulge pielea. Nu știu de ce a ajuns așa. Dar în cazul lui, e mai bine să nu fie tracasat cu toaleta. Am

impresia că este un copil care simte că mama lui îl tratează ca pe un lucru. Parcă i-ar fi frică de el, iar el

nu se simte în siguranță cu ea. Dovada este că, atunci cînd tatăl – pe care-l vede mai rar și care nu stă

tot timpul după el – este prezent, copilul e cuminte. Acest băietel mă face să mă gîndesc la un pui de

găină jumulit. și mama lîngă el, smulgîndu-și părul!

Deci, în acest caz, să nu-și smulgă părul!

Bineînțeles. și să fie mai puțin pedantă. Să-l pună în cadă și să-l lase acolo să se joace. Cînd tipă...

ea să cînte! Asta-i tot. Dar va putea oare să procedeze așa? Cred că trebuie pur și simplu să se odihnească

și să se ocupe mai puțin de copil.

O altă mamă vă scrie: „Am o fetiță care nu are încă un an. O ador ... cînd nu plînge...”

Înseamnă că nu-i place un copil viu!

„... Degeaba îmi tot spun, cînd plînge tip mai tare decît ea...”

Îi va fi destul de greu mai tîrziu.

Vă întrebă: „Puteti să-mi spuneti ce-ar trebui să fac...”

Desigur!

„... cînd mi se întîmplă să explodez...”

O psihoterapie, doamnă!

„... pentru că am impresia că, uneori, fiicei mele îi este frică de mine.”

Nici nu e de mirare. Această mamă nu reușește să se stăpînească. De altfel, si scrisoarea ei o dovedeste.

Stă foarte prost cu nervii. Sigur că-si iubeste fetita dar, de fapt, ea iubeste un copil imaginar, nu pe cel

real. Este absolut necesar să facă o cură de psihoterapie. Sînt sigură că-si va aminti că ea însăși a fost

tratată așa, la o vîrstă foarte mică, cînd încă nu vorbea, căci o mamă se comportă cu copilul ei tot așa cum alte persoane, nu neapărat mama, s-au comportat cu ea în copilărie. Oricum, are dreptate să fie îngrijorată. Să nu ia calmante, nu este vorba despre așa ceva, ea trebuie să înțeleagă prin psihoterapie, vorbind deci cu cineva la intervale regulate, ceea ce se petrece cu ea atunci cînd fetita ei se comportă ca un copil sensibil, viu.

Tatăl nu este un sugar (Incomunicabilitate paternă?)

Cînd citim scrisorile pe care le primim din partea mamelor, chiar și scrisori care se referă la familii foarte numeroase, ne dăm seama că în ele este foarte rar vorba despre tati. Da, atît de rar încît, cîteodată, ai impresia că ei nici nu există. Iată și scrisoarea unui tată care își pune întrebări despre ceea ce el numeste „incomunicabilitatea paternă”. Are impresia că, în multe cazuri, din cauza muncii lor, tatii nu sînt atît de apropiați de copii pe cît sînt mamele. El scrie: „Cred că mai curînd prin contactul fizic decît prin cuvinte tatăl poate să dovedească cel mai bine dragostea ce o poartă copiilor.” În continuare, ne explică: „Am un băiat de șapte ani și jumătate și o fetiță de șase ani care refuză alintările, mîngîierile sau săruturile mele. Deseori o fac rîzînd, pîrînd

103

a-și bate joc de mine. Cu puțin timp în urmă, după ce și-au luat rămas bun de la mama lor, înainte de a pleca la școală, acoperind-o cu sărutări, m-am prefăcut gelos. Fiul meu mi-a spus: «Tu n-ai dreptul să fii sărutat, deoarece nu tu m-ai născut.»” Cred că tatăl este preocupat mult de această problemă. Este foarte interesant, deoarece sînt poate și alți tati care reactionează astfel. În cazul nostru, tatăl a creat el însuși condițiile care-l fac să sufere acum, deoarece dragostea pentru tată nu se manifestă niciodată prin contact fizic. Aceasta poate să existe, de ce nu, cînd copilul este mic de tot. Foarte curînd însă, aceasta trebuie să înceteze sau să fie cît mai rară. Tatăl este cel care pune mîna pe umărul copilului și spune: „Fiul meu!” sau „Fiica mea!” El își ia copiii pe genunchi, le cîntă cîntece, le explică pozele din cărți și din reviste, le povesteste întîmplări adevărate, discută cu ei despre orice. Le explică, de asemenea, motivele absentei sale, motivele pentru care trebuie să te comporti așa și nu altfel. Deoarece lipsește mult de acasă, copilul presupune că el cunoaște mai bine lumea decît mama, care cunoaște mai ales lucrurile din casă. Cred că acest tată se comportă față de copiii săi ca un sugar dornic de sărutări. De aceea ei au ajuns să creadă că el nu contează în viața lor.

În ceea ce privește responsabilitatea tatălui la nașterea copilului, am spus-o deseori, o mamă nu trebuie să uite să adauge când îi explică copilului de doi, trei ani că, înainte de a se naște, el a stat în burta ei:

„Tu n-ai fi putut să fii acolo dacă tatăl tău n-ar fi dorit să te naști. El a dorit mai întâi ca tu să te naști.

Esti băiat pentru că tu ai vrut să fii așa. Esti fată pentru că tu ai vrut să te naști fată.

Dar te-am conceput împreună.” E mai bine să li se spună cuvântul „conceput” decât cuvântul „făcut” pe care copiii îl asociază mai curînd cu excrementele, cu tot ce mînuim sau facem cu mîinile.

Revenind la acest tată, el mai poate îndrepta lucrurile spunînd copiilor: „Ați crezut poate că simt nevoia să fiu sărutat, dar v-ați înșelat. Pur și simplu am crezut că sînteti prea mici ca să stăm de vorbă.

Acum totul se va schimba. Vom încerca să reparăm greșeala. Dacă vreți, vom merge la plimbare, vă voi duce să vedeți lucruri interesante fie împreună, fie separat.” (Deoarece pe băieți nu-i interesează aceleasi lucruri ca pe fete.) Dar e foarte important ca tatii să știe că nu prin contactul fizic se pot face iubiti și respectati de copiii lor, ci numai cu ajutorul cuvintelor.

Referitor la cuvinte, același tată ne scrie puțin mai departe: „Deseori, fiul meu rămîne mut la întrebările noastre. Nu vrea niciodată să spună – nici mie nici mamei lui – ce face la școală. Fetita, cu un an mai mică are gesturi de revoltă, ridică cotul – ca și cum ar ridica pumnul la mine – refuză să răspundă la întrebările noastre.” Aparent, acești copii nu sînt prea sensibili la cuvinte.

Nu e vorba despre asta. Ai zice, mai curînd, că acești părinți nu discută între ei, nu sînt cu adevărat prieteni, ca între adulți. Ei nu trăiesc decât prin copiii lor. Această familie dă impresia că trăiește într-un fel de creșă. Copiii par isteti dacă-și tachinează părinții ca și cum ar fi niște bebeluși, iar acestora le place să fie sărutați tot ca niște bebeluși. Dacă părinții, cînd sînt împreună seara, ar discuta despre problemele lor, despre ce au făcut în timpul zilei și le-ar cere copiilor să tacă spunîndu-le: „Dacă nu vă interesează, duceți-vă la joacă!”, cred că ei ar înțelege că părinții au o viață a lor în care copiii nu sînt indispensabili.

Acest lucru e foarte important. În multe familii copilul este rege, părinții depind de el și dacă acesta nu povesteste ce a făcut la școală ei se simt frustrați. Or, pe de o parte, am mai spus acest lucru, copiii nu pot să vorbească acasă despre ce fac la școală și nici la școală despre ce fac acasă, oricum, nu pot să vorbească la comandă. Pe de altă parte, ei au nevoie de o viață a lor, de prietenii lor și de părinți care săi protejeze, dar care, la rîndul lor, să discute între ei, să aibă prieteni de vîrsta lor; părinți cu care să se

poată identifica pentru a crește, și nu un fel de camarazi de vîrstă lor.
 și acum, o altă problemă asemănătoare cu prima. O mamă vă prezintă cazul ei. Este
 măritată de
 patru ani. Are douăzeci și opt de ani, iar sotul ei va avea în curînd patruzeci și unu și au
 un copil de trei
 ani. Iată ce ne scrie: „Chiar din primul an de viață, fiul meu era gelos pe sotul meu.
 Aceasta creează o
 atmosferă îngrozitor de tensionată mai ales cînd sîntem totți trei împreună. Nu prea îmi
 stă în fire să răsfiat
 copiii, nici să cedez capriciilor lor. Mi-am crescut copilul cu severitate, fără să-i
 lipsească totuși ceva.
 Toate acestea n-au servit însă la nimic deoarece sotul meu, pentru care venirea pe
 lume a acestui copil

104

la treizeci și opt de ani a contat enorm, s-a purtat întotdeauna cu el în mod cu totul
 diferit față de cum
 am făcut-o eu. Critica de față cu el tot ce-i spuneam eu copilului. Acum, la trei ani, nu
 mă mai ascultă
 nici pe mine și nici pe tatăl lui, pe care-l strigă cu numele mic, ceea ce-i stîrbeste și mai
 mult din autoritate.
 As vrea să-mi spuneti cum să mă port cu acest copil.” La sfîrșitul scrisorii mai spune:
 „De cîteva luni
 am grijă de un copil. Desi fiul meu pare să-l iubească, am impresia că asta nu a
 schimbat cu nimic situația.”
 În această familie mama are un rol de politai, iar tatăl e ca o mamă. Mai ales tatăl pare
 a fi subjugat
 de venirea acestui copil. Lui nu i-ar plăcea să fie certat, iar cînd mama îl ceartă pe cel
 mic, tatăl se pune
 în locul acestuia. Nu știu foarte bine cum s-ar putea rezolva lucrurile. Cred că mama ar
 trebui să-i spună
 copilului: „Uite ce este! El e sotul meu, iar tu ești fiul meu.” Tatăl să-i spună același
 lucru: „Ea este soția
 mea. Cînd sîntem împreună as vrea să mă lasi în pace pentru că și eu te voi lăsa în
 pace cînd vei fi cu
 soția ta. Așa e între bărbați.” Vorbind unul despre altul trebuie să întrebuinteze
 cuvintele: sot și soție și
 nu numai „tată” și „mamă”. Cînd îi vorbesc copilului despre celălalt părinte cu referire
 la lucruri care îl
 interesează și pe el, să-i spună: „tatăl tău, tăticul tău, mama ta, mămica ta. Tatăl
 vostru, mama voastră.”
 De exemplu: „Du-te și spune-i mamei tale...” și nu „Du-te și spune-i mamei”.
 În scrisoare, mama ne spune că și-a crescut copilul cu severitate. E însă posibil să faci
 acest lucru
 cu un copil care nu are încă trei ani?
 Dar ce înseamnă, de fapt, cu severitate?
 ... și alte persoane vă cer, de altfel, părerea despre diferitele metode „moderne” de a
 crește copii,
 adică de a-i lăsa să facă ce vor.
 Asta nu înseamnă modern, ci ... nepăsare totală.
 Unde este deci granița între nepăsare totală și severitate?

Lucrul cel mai important este să știi cum să vorbești cu un copil. Dacă cineva râde de un copil sau își bate joc de ce i-a spus acesta unui alt adult sau dacă împreună cu copilul își bat joc de altcineva, toate acestea înseamnă lipsă de respect și fată de copil și fată de adult. De fapt, acești oameni mari se comportă ca niște copii. Iar adevăratul copil nu mai știe care e locul său. Punându-se în locul copilului, părinții nu mai sînt niște exemple. Cred că cel mai bun lucru ar fi ca, din cînd în cînd, în timpul zilei să aibă altcineva grija lui, în afara familiei. E necesar ca un cuplu să se regăsească. În acest trio cineva se simte exclus sau vinovat și din această cauză lucrurile nu merg bine.

Credeti că faptul că mama are grijă și de un alt copil poate avea vreo importanță? Fără îndoială. Copilul se simte depozitat și nu mai știe cu cine trebuie să se identifice pentru a deveni el însuși: cu un adult, și atunci cu care dintre ei, sau cu un bebeluș? Dacă acest tată, care pare a fi rămas încă un adolescent, ar deveni sever și autoritar, ar simți că devine femeie, deoarece soția lui este autoritară.

E foarte greu pentru acest copil și cred că se simte puțin „dezorientat” în a-și găsi locul printre băieții de vîrsta lui, în a-și găsi de fapt identitatea, pentru a deveni cu adevărat el însuși. Pe moment el se identifică cu cel mai puternic: cu tatăl, cînd acesta critică comportamentul soției sale, sau cu mama, atunci cînd ea face același lucru la adresa sotului.

Ati mai spus și cu alte ocazii că nu e bine pentru un copil ca părinții să discute în contradictoriu în prezența lui.

Da. Dar dacă o fac și au mai făcut-o... Acest lucru nu poate fi sters cu buretele. Dar pentru cei care vor să evite aceste probleme, nu e bine să discute în contradictoriu?

Nu, să nu discute. Dacă părinții nu sînt de acord în privința unui lucru, e foarte important să nu le arate copiilor, ci să vorbească între patru ochi. Este dificil pentru un copil să trăiască cu doi părinți care se contrazic în permanentă. De fapt, în cazul de fată, ei nu se contrazic: vor numai să știe pe cine ascultă copilul. Or, un copil nu trebuie să asculte decît de el însuși, adică să facă lucruri utile și interesante. La urma urmelor, cred că acest copil se plictisește pentru că nu face nimic interesant. În plus, atmosfera creată de părinți în jurul său e o atmosferă de nesiguranță.

În afară de aceasta, este periculos pentru structura psihică a unui copil să-și strige părinții cu numele mic sau cu o poreclă. Aceasta înseamnă negarea filiației și a specificului relației dintre părinți și copii.

Cînd se poate spune că un copil este prea blînd? O mamă care are două fetite de sase luni si de patru ani vî scrie: „Am fost profesoară, iar acum îmi consacru timpul familiei mele. Fetita cea mare este un copil foarte blînd si echilibrat dar este deseori «victima» blîndetii sale. La grădinită, cînd o bat copiii, nu îndrăznestea să riposteze deoarece, asa spune ea, dacă ar vedea-o educatoarea ar certa-o. Ieri, chiar în fata mea, o fetită de optsprezece luni a muscat-o si a ciupit-o. Fetita mea a început să plîngă, dar nu a vrut să se apere. «E mică», spunea despre cealaltă. Ce să fac s-o ajut să se apere? Ar trebui să practice vreun sport?”

Poate karate!

De ce nu? Mama ne mai spune că fetita este foarte generoasă, că-si dă jucăriile si se joacă fără probleme cu alti copii, dar că deseori e tristă si se retrage rusinată în coltul ei. Este un copil care crede că pasivitatea este o calitate. Cînd copilul de optsprezece luni a muscat-o de mai multe ori, a zgîriat-o sau a ciupit-o ar fi putut cel puțin să plece de lîngă el sau să-l tină de mîini.

Nu-mi dau seama. Crede, poate, încă de cînd era mică, că e mai bine să nu se împotrivescă. Îi este frică de educatoare ca si cum aceasta ar trebui să stie ce poate si ce nu poate suporta un copil. Nu este deloc independentă. Trebuie ca mama să-i vorbească despre aceste lucruri, dar mai ales să se joace cu ea, prefăcîndu-se că o atacă, iar fetita să se apără. Astfel poate s-o învete să se apere, să se protejeze singură, fără a face rău cuiva. Fetita să se joace singură, nu cu surioara ei. Mama poate să le lase să se joace si împreună, dar atunci cînd cea mică tipă, să n-o certe pe cea mare. Să nu-i spună: „Fii drăguță cu ea” sau „Cedează tu, că sora ta e mai mică.” Drăgut este un calificativ potrivit pentru un ursulet si am impresia că idealul acestei fetite e să fie un ursulet, din moment ce nu se mîscă atunci cînd este atacată. Or, trebuie să spun că se întîmplă ceva cu copiii care au făcut pipi la olită prea devreme: mama care îi ia excrementele cînd acesta e foarte mic, căreia nu-i place să-l vadă murdar, favorizează, fără să vrea, fie o prea mare pasivitate a acestuia fie, dimpotrivă, o exacerbare a simtului de autoapărare. Urmarea scrisorii ne îndreptăteste să credem că fetita face parte din prima categorie.

Într-adevăr, în legătură cu fetita de sase luni mama ne întreabă: „La ce vîrstă trebuie obisnuit copilul să facă la olită?”

Un început de educatie? Nu înainte de paisprezece luni în cazul unui copil care a mers la unsprezece, douăsprezece luni. Numai în jur de nouăsprezece, douăzeci de luni copilul va fi în stare să facă la oală,

băietii mai târziu decât fetele. Dar câte lucruri trebuie să știe și să învețe înainte de asta! Gesturi de agresivitate corporală, ca de exemplu să lovească o minge, să ducă lucruri grele, să umble cu obiecte fragile, să se miste cu usurință, să facă eforturi, să curete legume, să umble cu diferite ustensile, cutite, foarfece. Să fie stăpîn pe mișcările lui, pe forța, pe agresivitatea lui atît în vederea unei activități folositoare cît și pentru joacă. Mie mi se pare că fetita cea mare nu se joacă cu corpul ei. Cît despre cea mică, care nu mănîncă încă singură și nu se tîrăște în patru labe, nici nu poate fi vorba să facă pipi la oală. Cînd spuneați să se „jocă cu corpul ei” faceți o diferență între „joacă” și „sport”? Bineînțeles. Pentru că veni vorba despre sport, în multe scrisori sînteti întrebată: „La ce vîrstă poate un copil să practice un sport?” Cînd dorește. Cînd un copil spune: „As vrea să joc fotbal”, mama să-i răspundă: „Am să mă interesez dacă există echipe pentru copii de vîrstă ta.” Dar nu înainte de șapte, opt ani în cazul unui copil îndemînat, dezghetat și sociabil.

106

La patru ani este totuși puțin cam prea devreme, nu-i așa? Bineînțeles! Să dai într-o minge, asta nu înseamnă că joci fotbal. Însă copilul poate să se joace mai întîi cu alți copii sau cu mama și tata care, prinzîndu-l în jocul lor, îl vor învăța cum să se joace. Asa după cum un copil nu poate să învețe să vorbească numai cu mama, tot așa nu poate să învețe să se joace numai cu o singură persoană. Este un început bun pentru a învăța să joci ceva, dar asta nu înseamnă că deja joci. La joc trebuie să participe cel puțin trei persoane. Copilul învață să se joace vîzîndu-și părinții jucînd împreună popice, mingea etc. Gestul este și el un limbaj. Copilul învață din dorință și plăcere și observîndu-i pe ceilalți. Pentru a ne întoarce la fetita despre care vorbeam, am impresia că ea nu știe acest limbaj. Trebuie învățată limbajul gesturilor, cel al corpului. Atunci nu-i va mai fi frică de educatoare. și dacă aceasta o va certa pentru că s-a apărât, fetita va considera că educatoarea a procedat cum trebuie, dar că și ea a făcut ceea ce trebuia să facă. Este absolut necesar ca mama, profesoară și ea, s-o ajute pe fetiță să scape de această culpabilitate morbidă fată de educatoare. și acum o scrisoare despre două fetite, una de patru ani și jumătate și cealaltă de doi ani, amîndouă foarte timide și sensibile – lucru care nu o îngrijorează pe mamă. Ea consideră că aceasta va trece o dată

cu vârsta, cu contactul cu ceilalți copii la grădiniță. Problema ei este că fetita cea mare are tendința să fie prea încrezătoare cu toată lumea, mai ales pe stradă, unde s-ar duce cu oricine. Mama dă un exemplu concret: într-o zi, iese de la poștă, o doamnă a întrebat-o pe fetiță: „Vrei să vii cu mine?” și fetita a urmat-o de îndată. Atunci, acea persoană i-a spus: „Cum așa! Tu te duci cu oricine te cheamă?” și a mai existat o experiență asemănătoare puțin mai târziu. Mama e îngrijorată și se întreabă cum s-o facă pe fiica ei să înțeleagă că nu trebuie să ai încredere în toată lumea. Nu cred că un copil poate fi făcut să înțeleagă acest lucru. Cred că relația fetei cu mama ei nu este cu adevărat o relație electivă și asta poate că de la nașterea surioarei ei. Și încă un lucru: ea nu îndrăznește să spună nu. Este un copil timid care a fost crescut (sau care are tendința) să fie prea docil față de mama sa. Cred că poate să schimbe lucrurile încercând să nu-i mai impună copilului nimic în mod direct și să nu mai pretindă să fie ascultată orbeste. Căci fetita aceasta parcă ar fi oarbă: își ascultă mama orbeste. Urmează pe oricine deoarece și-a făcut un obicei să nu iasă din cuvântul mamei, să fie total dependentă de ea. Nu are suficientă autonomie. Mama trebuie s-o ajute, întrebând-o de fiecare dată când îi dă ceva: „Vrei?” pentru ca fetita să poată spune nu, să poată spune că vrea altceva. Ar fi și mai bine dacă ar lăsa-o să-și ia singură ce-i place. Copilul trebuie încurajat să aibă propriile lui inițiative, care nu coincid întotdeauna cu cele ale mamei. Această mamă ne-a mai scris o scrisoare, deoarece a uitat să ne spună ceva în legătură cu fiica ei: când aceasta era mai mică și era scoasă la plimbare în parc, părea întotdeauna mai atrasă de celelalte mame sau bunici decât de copiii de vârsta ei. La grădiniță, în timpul pauzelor, stă întotdeauna lângă educatoare și nu vrea să se joace cu ceilalți copii. Nu cred deloc în acest „întotdeauna”! Cred că asta s-a întâmplat când mama era însărcinată sau după ce s-a născut a doua fetiță, mai curând atunci când era însărcinată. Copiii simt că mama care așteaptă un bebeluș este „vital” atrasă de un alt copil. Dintr-o anumită prudență ei devin mai tăcuți față de ea și caută pe altcineva, care să aibă o disponibilitate mai mare față de toți copiii. Asta este. Sau, dacă avea aceeași comportare și înainte ca mama să fie însărcinată, înseamnă că nu se juca cu alți copii. Copiii mici sînt foarte repede atrași de alți bebeluși, dar pentru asta ei trebuie lăsați să se joace cu ei, fără teamă că li s-ar putea întâmpla ceva. Iată, poate, un alt aspect al aceleiași probleme. Vorbim deseori despre familiile cu doi, trei, patru

sau cinci copii; sînteti rugată să vorbiti si despre copiii singuri la părinti. Iată ce ne scrie o mamă: „Am o singură fetiță de patru ani si jumătate care ne dă impresia, mie si sotului meu, că face tot ce-i stă în putință să rămînă bebelus cît mai mult timp. Se plimbă cu o batistă pe care si-o pune sub nas. Cînd e împreună cu alti copii nu e prea dornică să se joace cu ei. Stă linistită, retrasă într-un colț.” Urmează o

107

întrebare precisă: „Cum poate fi ajutat un copil singur la părinti să se desprindă puțin de ei, să manifeste interes si fată de alții – în special fată de copiii de aceeași vîrstă cu el – si să ajungă la un fel de echilibru?”

Dacă acest lucru nu s-a făcut mai devreme, la patru ani si jumătate este mai greu. Trebuie să spun

că, în general, copiii singuri la părinti sînt nefericiti. De altfel, este izbitor să constati că părintii care nu

mai au frati sau surori doresc, în general, să aibă mai multi copii. În schimb, părintii proveniti din familii

numeroase, în special primii născuti, vor să aibă un singur copil si asta deoarece au suferit din cauza obligatiilor

fată de cei mici, din cauza responsabilității pe care o aveau ca frati mai mari. O comunitate de

copii are un farmec aparte ce nu poate fi înlocuit de nici un adult.

Cred că părintii acestei fetite n-au lăsat-o suficient de devreme în tovărășia altor copii, iar ei, la rîndul

lor, nu au fost prea des în compania altor adulti. Cînd părintii care au un singur copil se întîlnesc frecvent

cu alti părinti, acesta începe să aibă si cu acesti adulti ceva din relatiile pe care le are cu mama sau cu

tatăl lui si, în acelasi timp, se joacă si cu copiii lor. Dar mi se pare că acesti părinti se poartă ei însisi ca

niste părinti cu un singur copil. Or, poti să nu ai decît un singur copil pentru că nu s-a putut altfel, dar în

acelasi timp părintii pot fi foarte sociabili. Cred că acestei mame nu i-a plăcut să fie în societatea altor

femei încă de cînd fetita era mică. De fapt, orice copil – si mai ales un copil singur la părinti, deoarece

mama are mai mult timp liber – ar trebui să fie în compania altor copii chiar de cînd e foarte mic. Mama

însăși ar trebui să se întîlnească cu prietenele ei fie că acestea au sau nu copii. Sau, cel puțin, în casă să

fie animale, să se cînte, să fie o atmosferă plină de bucurie, de miscare, de viață. si, mai ales, copilul să

nu reprezinte pentru cei doi părinti centrul existentei lor.

Ea ne mai spune că si-a tratat întotdeauna fetita ca pe un copil de vîrsta ei, dar nu acelasi lucru l-a

făcut si tatăl. „Sotul meu se ocupă mult de fetiță, dar se poartă cu ea asa cum te porti cu un adult.” Se

întreabă dacă dorinta ei de a rămîne cît mai mult timp bebelus nu este cumva o reactie la comportarea

tatălui. Credeti că analiza ei este corectă?

Nu stiu. Dar nu cred că ea, la rîndul ei, si-a tratat întotdeauna fetita ca pe un copil de vîrsta ei. Pentru că la patru ani si jumătate – sau chiar de la trei ani – unei fetite îi place si vrea să facă tot ce face mama ei în casă: să curete legume, să facă paturile, să facă pantofii, să bată covoarele sau să facă curat cu aspiratorul, să spele vasele, să spele rufe, să calce, si îi mai place să mesterească ca tatăl ei. Cred că, fără să-si dea seama, mama s-a purtat cu fetita asa cum te porti cu un copil de doi ani, doi ani si jumătate si că de aici vin toate problemele. Poate că fetita ar deveni mai puțin dependentă dacă părintii ar renunța să trăiască retrasi, numai în familia lor si ar invita acasă si alti copii împreună cu părintii lor, dacă si-ar petrece mai mult timpul liber în compania altor adulti, (în următoarea vacanță, de pildă). Dar repet, la patru ani si jumătate acest lucru este deja o problemă. Încă de la vîrsta cînd învată să meargă, copilul ar trebui să se joace cu alti copii, să fie lăsat să aibă initiative proprii, sustinut de cuvintele, de atentia amuzată si de încurajările părintilor. Un sfat deci, pentru părintii care au un singur copil: pentru ca acesta să nu fie prea nefericit – deoarece ati spus că un copil singur la părinti este nefericit – trebuie să aibă multi prieteni, să fie lăsat să meargă la cei care îl invită sau să aibă si el invitati. Acasă, trebuie învățat să se descurce singur. Nimic nu poate fi mai rău pentru un copil – si este deseori cazul copiilor singuri la părinti – decît să fie centrul de interes al părintilor, nu-i asa? Da. Copilul poate să îngrijească plante sau animale domestice dacă e posibil. Poate nu un cîine, dacă locuinta este la etaj, ci o pisică, un hamster, un acvariu sau canari. Am spus animale, adică o pereche care să aibă pui. Lipsa fratilor si a surorilor poate fi compensată prin activitate, prin relatii sociale si prin viata pe care o vede în jurul lui. Dacă înțeleg bine, sînteti adepta unei familii numeroase? Numeroase, nu. Trei copii este cel mai bine. Sînt fericiti cînd sînt împreună trei prieteni, trei frati sau surori apropiati ca vîrstă. Cînd sînt doi frati unul va fi împotriva celuilalt, iar despre copilul singur la părinti am vorbit. Trei copii într-o familie înseamnă un mic trib care se apără, face corp comun cînd

108

părintii îl atacă pe unul dintre ei – ceea ce este excelent, nu-i asa? Departe de părinti, formează o mică trupă: doi dintre ei îl protejează pe al treilea sau – se întîmplă si asa – îl atacă. Formează deja o mică

societate. Nu e deloc vesel să fii singur la părinți și să trăiești numai cu aceștia și cu bunicii. E foarte apăsător din punct de vedere afectiv, chiar dacă din punct de vedere material e mai ușor.

Mâinilor trebuie să le poruncești (Furtul)

Copiii care fură: o problemă foarte serioasă pentru părinți. O mamă are trei copii de vârstă destul de apropiată: un băiat de șapte ani și două fetite de șase și patru ani. Iată ce ne scrie: „Băiatul învață și se comportă bine la școală. Acasă e foarte înțelegător pentru vârsta lui. Dar, a început să fure: pixuri la școală, baterii de la bunica, stilouri de la colegul de bancă. Când îl întreb de ce face asta îmi răspunde: «Pentru că sînt frumoase și noi.» Încheie, întrebîndu-ne: «Cum să rezolv această problemă fără să fac din asta o dramă?»”

Cred că, la șapte ani, e foarte greu să nu faci o dramă din asta. Aș vrea să-i răspund mai pe larg acestei mame. Are două fete, dintre care una cu un an mai mică decît băiatul. Poate că, în mod inconstient, i-a considerat ca pe niste gemeni – poate și copiii s-au considerat așa. Probabil că băiatul, mai mare numai cu un an decît sora lui, nu a observat decît tîrziu diferența de sex dintre ei – copiii realizează diferența sexuală numai în jurul vârstei de trei ani. E foarte posibil ca surioara lui, „noul născut” să fi fost foarte admirată cînd el avea un an; probabil că atunci a suportat bine lucrul acesta, în schimb acum, ca reacție, are nevoie de obiecte „frumoase, noi” pentru a se simți mai mult pus în valoare, mai frumos sau mai important decît ea. Totuși, la șapte ani, vârsta socială, să furi este un lucru grav. Mama nu ne spune dacă a discutat și cu tata despre asta. Indiferent dacă a făcut-o sau nu, cred că obiectele trebuie înapoiate de către mamă, în prezenta copilului. Poate că se va ascunde în spatele mamei, dar oricum el trebuie să fie prezent. Să nu-l umilească în fața învățătorului, a familiei copilului de la care a furat sau în fața bunicii, ci să-i explice: „Trebuie să vii cu mine, să dai înapoi aceste obiecte, deoarece mâinile tale au făcut ceva cu care capul tău de copil inteligent nu a fost de acord. Cînd erai mic ai crezut, poate, că nu ești așa frumos ca sora ta care nu avea „cocosel” și care era frumoasă și admirată de toată lumea. Asta nu înseamnă că acum tu nu-ți dai seama că nu poți și că nu trebuie să iei lucrurile altora. Nici tie nu ti-ar plăcea ca altcineva să-ți ia lucrurile.” Pe copii îi impresionează mult cînd li se spune: „Ce-ai zice dacă un politist ar bate la ușă și ar spune: «Doamnă, am venit să-l arestez pe sotul dumneavoastră pentru că este hot» sau «Doamnă

am venit să vă arestez pentru că sînteti hoată?» Ti-ar fi rusine, nu-i așa? Ei bine, și mie, mama ta (și tatălui tău, dacă copilul are tată) îmi este (ne este) rusine de cei din familia noastră care fac lucruri urîte.

Nu mai ești mic. Trebuie neapărat să te corectezi și să poruncești mîinilor tale: cînd îți vine să furi, punele la spate. Nu peste mult timp îmi vei putea spune: «Mamă, mi-am învins mîinile care vroiau să ia ceva.»

Deci, trebuie făcută o «mică dramă».

Pe de altă parte, un copil mic poate face diferența între a lua și a fura?

Deloc.

Deseori, la doi, trei ani, în magazinele cu autoservire, copiii adună tot ce le este la îndemîină, ceea

ce nu e grav. Trebuie făcuți deja să înțeleagă că așa ceva nu se face?

Este obligatoriu ca acest lucru să fie luat în serios foarte devreme; fără să fie bătut (un copil nu trebuie

umilit niciodată), ci lovindu-l peste mîna hoată și spunîndu-i: „Sînt sigur că te-ai lăsat păcălit de mîna ta

109

care, ca botul unui cîine, adună tot ce-i iese în cale. Nu trebuie s-o lași. O fată, un băiat trebuie să știe să

poruncească mîinilor lui.” Apoi, trebuie înapoiat obiectul. Chiar dacă pentru mamă nu e deloc plăcut,

trebuie s-o facă.

Iată o altă scrisoare cu un preambul destul de nostim despre atitudinea fată de copii în general. Iată

ce scrie această mamă: „Este foarte important să avem în permanentă în minte un lucru: copilul nu ne

apartine. El aparține societății și începe să se formeze în jurul vîrstei de zece ani. Un copil independent,

obisnuit cu respectul fată de sine și de ceilalți va ști foarte devreme ce înseamnă să fii responsabil în

societate.” și vă întrebă ce părere aveți despre metoda lui Neil, care constă, se pare, în recompensarea

unui copil care fură, plecînd de la ideea că dacă fură înseamnă că e nefericit, iar prin recompensă i se

arată că este iubit. E destul de diferită fată de ce ați spus dumneavoastră.

Cred că această metodă are drept scop să dea de gîndit părintilor care nu știu că furtul este o compensație

semnalînd o lipsă. De fapt, totdeauna ducem lipsă de ceva!

Cu siguranță, e foarte bine ca un copil să se simtă iubit, chiar atunci cînd fură, deoarece el se adaptează

la viață și la legile adulților prin dragoste. În general însă, unui copil care fură nu-i place să fie și el furat.

(Cu excepția cazurilor deosebite – copii cărora le este absolut indiferent dacă lucrurile lor sînt luate de

alții. Acesta nu-și dau seama că fură, deoarece faptul că sînt și ei furati îi lasă indiferenți. Dar mama nu

va fi deloc multumită cînd va vedea că i-au dispărut copilului ghiozdanul sau caietul.)

Dar, din momentul

în care un copil are simțul proprietății – și acesta apare în jurul vârstei de patru ani, el poate fi învățat că furtul este interzis. Acest lucru trebuie făcut cu chibzuință, mai curînd prin educație decît prin recompensă, explicîndu-i cu calm că între oameni există o lege a schimburilor, iar părintele să se supere pe el cînd fură. Copilul trebuie să simtă că părintii, numai din dragoste pentru el, doresc să-l ajute să devină o ființă umană, supusă legilor la care se supune toată lumea, indiferent de vîrstă. Pînă acum n-am vorbit despre vîrstă. Iată cazul concret al unui băiat ce va împlini în curînd paisprezece ani și care, de cîtiva ani, simte nevoia să fure. Mama ne scrie: „I-am explicat, tatăl lui și cu mine, că a lua lucruri înseamnă să furi, ceea ce e foarte rău și foarte periculos dacă continuă s-o facă și mai tîrziu. Inutil. Mi-e teamă să nu rămîină cu acest obicei.” Ne mai spune că este singurul ei copil și că nu mai are alte probleme. Nu mai are probleme? Este un copil îndemînat, muncitor, căruia îi place să mesterească? Este un copil care a fost foarte precoc... Da, pentru că a vorbit și a judecat foarte devreme, dar această nevoie de a lua, de a lua mereu... Desigur, numai luînd copilul învătă să vorbească: luînd cuvintele. și la școală învătă, însusindu-și cunostintele de la alții. Există însă o vîrstă cînd începe să descopere, să afle, să facă ceva cu propriile lui mîini. Nu va mai dori să ia de la alții atunci cînd va deveni el însuși îndemînat, cînd va produce ceva. Ni se spune în continuare că băiatul, desi, ca fizic, pare adolescent, din punct de vedere mental a rămas tot copil, destul de imatur, lipsit de inițiativă. Ce v-am spus! Exact contrariul a ceea ce era la opt ani, cînd era primul din clasă și deosebit de inventiv. Deci, la început, nu avea datele unui hot. A făcut această regresie la vîrsta de opt ani. Se întîmplă cu siguranță ceva în familia lui care explică lipsa sentimentului de mîndrie de a deveni un băiat responsabil, conștient și demn. E poate ceva legat de tatăl lui sau de neînțelegeri între părinți. Mama scrie negru pe alb: „Iar eu am mari probleme cu sotul meu...” Aha! „... dar nu cred că acesta este motivul pentru care copilul meu se comportă astfel...” Ba da! „... sau eu nu mai înțeleg nimic.” Ba da, acesta este motivul. De cînd copilul și-a dat seama că mama suferă din cauza sotului, el nu a mai avut sentimentul că este demn să devină un bărbat ca tatăl lui. Părintii trebuie să înțeleagă că aceste

dificultăți vor crea copilului mai târziu probleme morale. Înainte de toate, ei trebuie să discute deschis cu el. Mama să-l facă să înțeleagă că, desi există neînțelegeri între ea și sotul ei, acesta este apreciat de societate, chiar dacă în calitate de sot i se pot reproșa destule: este însă un tată în care copilul poate avea încredere și cu care se poate identifica. În sfârșit, cred că băiatul se plictisește în acest cămin cu probleme, în care mama se plînge de tată și că e necesar să-si continue școala în alt oraș pentru a fi separat o vreme de acest cuplu aflat în conflict. Dacă mama își iubește fiul, ea trebuie să-si schimbe atitudinea față de el. Poate că plecarea lui ar trebui pregătită printr-o psihoterapie, chiar în regiunea în care locuiește, dacă e posibil. Cred că acest copil a pornit-o pe un drum gresit: înainte de opt ani era muncitor și inteligent. Acum este pasiv și sîret pentru a-si procura cu ușurință tot ceea ce-si dorește. Totuși, nu e mîndru de el și nu are prieteni. Din scrisoare reiese că el este copilul răsfățat al mamei care, la rîndul ei, îl devalorizează pe tată în ochii copilului, ceea ce e deprimant pentru el. Pentru a compensa atmosfera apăsătoare din familie, fură. Chiar la vîrsta lui, avînd în vedere că e încă imatur, este posibil să se trezească la realitate, să se regăsească și să-si folosească inteligenta pentru a reuși, cu condiția să trăiască printre prieteni de vîrsta lui, fără alte griji. Am văzut cazuri asemănătoare în care, în plus, cuplul si-a regăsit echilibrul prin plecarea de acasă a adolescentului, stopat în dezvoltare; în orice caz, eșecul cuplului nu a mai adus astfel nici un fel de prejudiciu moral fiului sau fiicei mai mari – și în consecință și celorlalte copii. Acum mama se consumă și ascunde de tată furturile fiului, furturi ce datează de mai mulți ani. Nu i-a impus niciodată copilului să înapoieze lucrurile furate. Din păcate, ea este complicele copilului, ca multe alte mame care se mulțumesc cu admonestări verbale și atît. Mai spun încă o dată, la paisprezece ani acest băiat este periclitat moral și poate a si ajuns la disperare. În cazul în care nu va accepta să meargă la școală în alt oraș și nu va fi de acord nici cu psihoterapia, atunci mama trebuie să consulte ea un psihiatru pentru a-si putea schimba strategia în educația copilului și pentru a găsi o ieșire pentru cuplul lor.

Dreptul de a cunoaște prețul lucrurilor (Banii de buzunar)

Iată o scrisoare ce se referă la o temă pe care nu am abordat-o pînă acum: banii de buzunar. O mamă vă scrie că, atunci cînd era mică, făcea parte dintr-o familie numeroasă și complet „lefteră”. Primea în

mod regulat o sumă mică de bani din care trebuia să-si cumpere tot ce avea nevoie si pe care o folosea cum credea ea de cuviintă. Sotul ei însă primea săptămînal în copilărie o sumă mică, trebuind să dea

întotdeauna socoteală de felul în care a cheltuit-o. În continuare ne spune: „Rezultatul este că sotul meu

administrează prost banii. În schimb, are niste dorinte enorme, visează la lucrurile pe care si le-ar putea

cumpăra si este nebun de fericire cînd reuseste să le obtină. Eu, dimpotrivă, mi-am reprimat orice dorintă,

oricît de mică si nu stiu să visez.” Vă pune următoarea întrebare: „Am dorit ca, foarte devreme, copiii

nostri să cunoască valoarea banilor. Le spunem că viața e scumpă, discutăm cu ei despre problemele noastre

financiare. Le explicăm că banii se cîstigă muncind, iar acest lucru necesită efort. Nu le cumpărăm

întotdeauna tot ce-si doresc. În felul acesta nu riscăm, oare, să devină prea cumpătați, prea realisti, incapabili

să viseze?”

Rîndurile de fată, precum si întrebarea, cuprind multe probleme! Această femeie a trăit într-o familie

săracă, cu părinti săraci. Probabil că acestia nu-si permitau să viseze la ceea ce ar fi făcut „dacă ar fi

111

avut bani”. Din aceste motive ea nu are o viață imaginară, pentru că, de fapt, în familia ei toti erau la fel.

A învățat că banii sînt pretiosi si a învățat cum să-i cheltuiască de îndată ce i-a avut.

Asta nu înseamnă

că, atunci cînd era mică, n-ar fi putut să viseze trecînd prin fata magazinelor împreună cu mama ei. În

fata vitrinelor ar fi putut oferi, în joacă, cadouri imaginare unora sau altora: „Mamă, uite ce umbrelă frumoasă

îți fac cadou. si geanta asta e minunată. I-as cumpăra si tatei cravata asta frumoasă dacă as avea bani,

dacă am avea...”. Cît de bine te poti distra cu acest dacă prin care putem să ne manifestăm dragostea,

simbolizată de cadouri! În acest mod îi putem ajuta pe copii să-si păstreze viața imaginară.

Cît despre sotul acestei doamne, care primea bani de buzunar cînd era mic, dar trebuia să justifice

întotdeauna pe ce i-a cheltuit, de fapt, nu-i primea cu adevărat. Cînd spun că un copil poate primi bani

de la părintii lui, dacă asa se obisnuieste în familie, vreau să spun că, tot asa după cum părintii dispun

de o mică sumă pentru plăcerea lor, tot asa si copilul, la nivelul lui, poate dispune de niste bani pentru

propria lui plăcere. De exemplu, cînd unul din părinti este multumit – fie că a făcut o afacere bună, dacă

lucrează în comert, fie că i-a reusit ceva, dacă lucrează într-un domeniu de creatie, să spună: „Astăzi sînt

multumit de mine!”, multumire ce se exprimă printr-o monedă dată fiecărui copil. Pentru el este o mare fericire, deoarece își dă seama că banii fac parte dintr-un anume fel de putere pe care tatăl (sau mama) au câștigat-o, putere de care, în felul lui și la nivelul lui, beneficiază și el. Mai târziu, când va fi întrebat: „Ce-o să-ți cumperi din ei?” copilul va visa la tot ce și-ar putea cumpăra cu o monedă pe care i-a dat-o tatăl lui, într-o zi când era multumit. Pentru a-i învăța pe copii valoarea banilor, trebuie să li se vorbească despre lucrurilor, despre bugetul lunar al familiei în cifre și nu spunându-li-se: „Viata este foarte scumpă. Trebuie să muncești ca să câștigi.” Fără adjective și adverbe! Copilul trebuie să știe pretul pâinii, al cărnii care se mănâncă la masă, al legumelor. Să știe cât costă îmbrăcămintea lui sau cât ar putea costa o îmbrăcămintă asemănătoare, ce sumă de bani trebuie prevăzută pentru perioada în care va merge la școală. E bine ca încă de la șase, șapte ani copilul să știe toate aceste lucruri. I se poate explica atunci când, de pildă, are nevoie de o gumă: „Uite, guma asta costă atât” sau de un creion: „E bine să luăm un creion bun. Să fii atent cum îl ascuți ca să poți să scrii cu el cât mai mult. Am putea cumpăra și un creion ieftin, numai că nu e bun de nimic.” Sau, în loc să i se cumpere rechizitele școlare pe care le dorește, să i se spună: „Acesta sunt banii pe care ți-i dau pentru școală. Să vedem ce poți să-ți cumperi din ei”, calculând împreună, înainte de a cumpăra: cum fac și adulții, la urma urmei. Astfel se vorbește despre bani în mod concret, plecând de la obiecte concrete, de uz curent, obiecte folositoare sau numai plăcute. Dar toate acestea nu au sens decât atunci când copilul știe cât câștigă tatăl, știe care este bugetul familiei. În sfârșit, când un copil are bani de buzunar trebuie sfătuit cum să-i cheltuiască. Sunt unii copii care primesc o anumită sumă săptămânal și care nu știu pe ce au cheltuit-o. S-a dus pe apa sâmbetei. Li se poate explica: „Dacă ți-ai fi făcut niste socoteli, ți-ai fi dat seama că banii cheltuiți în ultimele trei, patru săptămâni pe prostii și pe bomboane ți-ar fi ajuns să-ți cumperi ce-ți dorești acum”. Copiii învață valoarea banilor cu exemple concrete, nu cu adjective sau făcându-li-se morală. Exemplele concrete, realiste, nu-i împiedică totuși să viseze. Nicidecum, folosindu-l mai ales pe „dacă”. Relațiile interumane se bazează pe o realitate – iar banii sunt o parte din această realitate. Mai este și visul – și banii ne dau voie să visăm. Având o mică sumă de bani copilul își spune: „As putea să-mi cumpăr asta”, iar părintii îl avertizează: „Nu te grăbi, pentru că

mîine vei dori să-ti cumperi altceva“. În consecință, făcînd economii (copiii deprind repede acest lucru)
 copilul învătă să si viseze, dar constată în acelasi timp că un vis poate să si treacă.
 Cîteodată visele se
 împlinesc dar cîteodată trec fiind înlocuite de alte dorinte. „Ce bine am făcut că nu mi-am cheltuit banii,
 îsi spune el, pentru că acum vreau să-mi cumpăr altceva.“ Copilul care primește bani săptămînal ajunge
 la această concluzie pe la vîrsta de doisprezece-treisprezece ani. El stie că va fi stăpîn pe puterea pe care
 ti-o dau banii, dacă nu-i va cheltui pe toti deodată. Nu trebuie să ne lăsăm dominati de bani, ci să-i folosim
 noi, transformîndu-i în lucruri utile. Dacă copilul reuseste să înțeleagă acest lucru, îsi va spune: „A meritat
 112
 să-mi cumpăr asta!“ Dacă nu va reusi, părintii vor constata: „Vezi, ti-ai cumpărat fleacul ăsta si gata. Nu
 mai ai nici un ban“.
 Apoi, mai este si viata simbolică. Din nefericire banii sînt si simbolul puterii. Dar despre ce putere
 poate fi vorba dacă te lasi orbit de ea? În legătură cu aceasta părintii îi pot spune copilului: „Îl pretuiesc
 mult pe tatăl tău, chiar dacă cîstigă mai puțin decît vecinul nostru. Important este că noi pretuim si altceva,
 nu numai valoarea pe care ti-o dau banii.“
 Un copil poate fi ajutat astfel să înțeleagă în acelasi timp valoarea simbolică a banilor, valoarea lor
 concretă, reală, precum si valoarea lor imaginară, valoarea lor dacă...
 Tot în legătură cu banii de buzunar, o mamă vă pune o întrebare care vine oarecum în completarea
 celei dintîi dintr-un unghi cu totul diferit. Are două fetite de treisprezece si nouă ani si un băiat de opt
 ani. Într-o zi, a plecat împreună cu sotul ei într-o călătorie de scurtă durată, lăsînd copiii în grija soacrei.
 La întoarcere dispăruseră două sute saizeci de franci dintr-un portmoneu pe care de altfel îl lăsa mereu
 la vedere. Afost extrem de deceptionată. Iată ce ne scrie: „Aproape că mi-a venit să plîng. Nu i-am bătut.
 N-am putut; nu am avut nici o reactie. Am încercat să le explic. Credeti că la vîrsta lor copiii mei pot
 înțelege valoarea banilor, că ei reprezintă munca tatălui lor?“ Iată că prin această scrisoare revenim la
 problema banilor de buzunar: dacă dăm copiilor bani de buzunar putem evita asemenea fapte?
 De fapt, nu este vorba numai despre banii de buzunar, ci despre problema banilor în general.
 În general?
 Da. Ceea ce este interesant e că această mamă se întreabă dacă copiii ei, la vîrsta pe care o au, pot
 să cunoască valoarea banilor. Oare în ce lume imaginară i-a lăsat să trăiască pînă acum? Într-un anumit

sens acesti copii sînt deja asociali, deoarece, în lumea noastră, să nu cunosti valoarea banilor de la cinci, sase ani înseamnă să fii asocial. Cred că totul trebuie explicat de la început în această familie. Cît cîstigă tatăl, cît se cheltuiește pentru a asigura necesarul familiei, ce sumă se pune deoparte. Numai după ce copiii au înțeles toate aceste lucruri portmoneul familial poate fi lăsat la vedere. Nu înainte. Precizez că cei care au furat banii sînt cei mici, de opt și nouă ani. În societatea noastră, copiii văd oricum alți copii care au banii lor. Nu știu dacă e bine sau rău. Nam încă o părere. Depinde de familie. Dar ceea ce este intolerabil e că acesti copii nu au nici cea mai vagă idee despre ceea ce reprezintă banii, despre cît cîstigă tatăl lor, cît costă îmbrăcămintea lor, un prînz. Probabil că nu știu cît costă o ciocolată sau o chiflă. Acum știu, din moment ce s-au folosit de acesti bani pentru a face cumpărături. Știu ceva, dar asta nu înseamnă că problemele bănești fac deja parte din vocabularul lor curent. Acest portmoneu la vedere nu părea a le fi fost oferit? Repet: rolul banilor de buzunar pe care copilul îi primește, cel puțin o dată pe săptămînă este, pe de o parte de a-i da acestuia, cît mai devreme, posibilitatea de a avea o sumă de care să dispună după bunul lui plac. Pe de altă parte, să știe că atunci cînd dorește să-și cumpere un lucru – și numai Dumnezeu știe cîte își doresc copiii —, poate să vorbească despre el, nu neapărat pentru a-l cumpăra, ci pur și simplu pentru a discuta, căci lucrurile pe care ti le dorești sînt subiecte de conversație. Să dorești înseamnă să fii viu, dar nu toate dorintele sînt realizabile. Cînd știi acest lucru înseamnă să trăiești responsabil. Nu trebuie uitat faptul că, în urmă cu numai patruzeci de ani, un copil de doisprezece ani muncea (nu cei în familiile burgheze), cîștiga bani din care dădea o sumă părintilor pentru cheltuielile casei. Astăzi lucrurile s-au schimbat, totuși se întîmplă destul de rar să vezi un copil de treisprezece ani care nu și-a limitat niciodată gusturile sau dorintele, în funcție de banii de buzunar, adică la suma care-i este dată tocmai pentru a-și satisface aceste mici plăceri. I se dă deci dreptul de a ști să facă economii pentru a-și cumpăra ceva care costă mai mult decît poate el aduna în două, trei săptămîni, precum și dreptul de a vorbi despre asta. Generalizînd, cred că acum copiii trebuie crescuți ca majoritatea copiilor din jurul lor. Dacă nu, ei riscă să trăiască într-o lume marginală. Ar fi interesant ca părintii celor trei copii să discute această problemă

cu alți părinți pentru a-și face o idee despre felul în care procedează și alții. Sau, să-i întrebe pe fiecare

dintre cei trei copii: „Colegul tău, cutare, are bani de buzunar? Dar tu, câți ai?” Să deschidă această discuție.

Sînt sigură că acestia nici nu au îndrăznit măcar să vorbească despre asta. De aceea au ajuns la acest furt,

impresionant pentru niste copii care, pînă atunci, nu mai umblaseră cu bani. Dar nu cred nici că e bine

să li dea prea multi bani unor copii care nu știu ce să facă cu ei și-i cheltuiesc pe fleacuri. Încă o dată,

pentru a ajuta un copil să înțeleagă valoarea banilor trebuie să i se vorbească despre ei în termeni concreți.

Problema banilor constituie o experiență importantă, care-l obișnuiește pe copil cu viața socială.

În spațiul imaginarului

(Crăciunul, povestile, jucăriile)

Dintr-un anumit număr de scrisori se simte că vine Crăciunul

Copiii sînt surescitați iar părinții își fac griji!

Asa e. Mama unui băiețel de doi ani vă scrie: „Este primul an cînd aceste povesti cu Mos Crăciun

mă preocupă cu adevărat. Nu știu dacă trebuie sau nu să i se vorbească unui copil despre Mos Crăciun,

dar atunci cînd i se vorbește despre acest personaj într-un fel mitic, care coboară pe horn pentru a aduce

cadouri, i se spune, de fapt, o imensă minciună. N-ar fi posibil să li se satisfacă această nevoie de miraculos

– care spuneti că e necesară copiilor —, spunîndu-li-se pur și simplu că în noaptea de Crăciun: «Părinții

pun cadourile în ghetă cînd copiii dorm» etc? Nu se poate crea totuși acea atmosferă feerică a nopții de

Crăciun și fără Mos Crăciun?” Apoi adaugă: „Cred că Mos Crăciun le face plăcere mai ales adulților.”

Nu e nevoie ca mama să-i vorbească fiului ei despre Mos Crăciun, deoarece acesta nu are decît doi

ani. Poate să-i spună: „Hai să punem ghetete în fata sobei iar mîine dimineată vom găsi în ele cadouri.”

Dar el îi va auzi pe ceilalți copii din jurul lui vorbind despre Mos Crăciun. și într-o zi o va întreba: „Mos

Crăciun există cu adevărat?” Iar ea îi va răspunde: „Nu știu, știu însă că de Crăciun se primesc cadouri.”

Apoi – am mai spus asta – tuturor ne face plăcere să oferim cadouri-surpriză pe care le numim Mos

Crăciun... Dar ea va proceda cum va crede de cuviință, nu-i așa? Este totuși o poveste frumoasă și poetică,

făcînd parte din spațiul imaginarului. Există de asemenea și spațiul realității. Cred că ambele trebuie avute

în vedere fără a considera că-i spunem minciuni unui copil cînd vorbim despre un mit. Un mit nu e o minciună. E un adevăr social exprimat prin rituri sociale. Este important

ca aceste

rituri să nu devină simple ritualuri. Mă gîndesc la acei părinți care-si ceartă mereu copiii și care, într-o

bună zi, „sărbătoresc“ Crăciunul: o masă mai bună dar și amenințări că nu vor fi cadouri, scene neplăcute, certuri, confiscarea jucăriilor „dăruite“ de Mos Crăciun; unde e atunci sărbătoarea? Revenind la copil, ne putem amuza să-l îmbrăcăm în Mos Crăciun îndată ce-și dorește acest lucru,

adică pe la trei ani și jumătate. Iar el va fi Mos Crăciun care va pune cadourile în pantofii părinților săi.

Cînd va vedea un Mos Crăciun în magazine i se va spune: „Vezi, acesta e un domn îmbrăcat în Mos

Crăciun.“ Copilul va întreba: „Dar cel adevărat?“ „Cel adevărat – nu se știe. E cineva care nu bea, nu

mănîncă, care nu a avut tată și mamă, care nu s-a născut și nici nu moare. E cineva imaginar.“ Copilul

va înțelege foarte bine.

O altă întrebare a acestei mame se referă la cărțile de povești. E adevărat că în perioada Crăciunului

ne întrebăm ce cadouri să facem și cui și ce gen de povești să oferim copiilor? Ea scrie:

„Am crezut că,

pînă la o anumită vîrstă, povești ca: Tom Degetel, Albă ca Zăpada, sau Capra Domnului Seguin trebuie evitate.“

114

Da. Copilul ei nu are încă vîrsta potrivită pentru astfel de povești.

Dar ea a auzit spunîndu-se că nu trebuie să ne temem că ne-am îngoasa copiii cu acest gen de povești.

„Mi s-a spus, scrie ea, că aceste forme de îngoasă le calmează pe cele existente deja la copil sau, cel

putin, le-ar putea canaliza. Nu prea știu ce să cred, deoarece e atît de tentant să spui povești înspăimîntătoare;

esti sigur că o să-i încînte pe copii. Frica este oare cu adevărat indispensabilă ca să-i atragi, să

le captezi atenția? și în acest caz cred că adulților le face mare plăcere credulitatea copiilor.“

Deoarece așa vede ea lucrurile, să procedeze cu copilul ei exact așa cum simte. O altă mamă poate

ca să simte altfel... În această problemă nu există un bine și un rău, un „trebuie“ sau „nu trebuie“ procedat

asa. Totul depinde de sensibilitatea copiilor și ea seamănă de obicei cu cea a părinților. Sînt copii care

spun povești înspăimîntătoare și cărora le place mult acest lucru. Oricum, e important ca ei să deseneze

poveștile, iar atunci cînd le sînt povestite, să li se arate și poze. Ei au nevoie să ilustreze ceea ce spun

prin imagini. Dovada e că acest băietel mi-a făcut un desen; a simțit nevoia să ilustreze scrisoarea mamei

sale pentru a-mi trimite propria lui întrebare și pentru a stabili propriul lui mod de comunicare cu mine.

Acestea fiind spuse, cred că mama are dreptate: poveștile lui Perrault care, în secolul al XVII-lea,

erau povești pentru adulți, au devenit povești pentru copii, dar nu pentru copiii de doi ani.

Dar atunci, pentru ce vîrstă?
 sase, sapte ani. Sînt povesti simbolice care au cu siguranță ecou în inconstientul copilului, povesti care răspund unor temeri pe care le-a avut cînd era foarte mic: de exemplu, să nu se rătăcească deoarece lumea este atît de mare; cînd se întrebă: „Avem oare destui bani pentru mîncare? sau atunci cînd mama lui spune: „Nu mai e zahăr. Vai de mine! Am uitat să cumpăr. si astăzi e luni si totul e închis!“ Deodată copilul își spune: „la te uită, s-ar putea să rămînem fără zahăr.“ Mamele care-si simt copilul sensibil la o remarcă de acest fel, să-i explice: „Vezi, o poveste ca asta ti-am spus eu tie!“ Căci, trăit în realitate, un fapt neînsemnat poate părea exagerat – mai ales dacă mama face o dramă din pricina unui lucru fără importantă. De fapt, nu e nimic grav. Dar copilul nu percepe nuanțele. Deci nu sînt motive să punem pe foc Capra Domnului Seguin... Ar trebui să observăm, nu-i așa, că în perioada în care aceste povesti au fost scrise si povestite, tuturor copiilor din familiile sărace le lipsea strictul necesar, iar povestea răspundea fantasmelor adulților, rămase încă din copilărie. Acum copiii fabulează despre orice. Să-i lăsăm să o facă. Vă asigur că ei nu ascultă ceea ce nu-i interesează. Desigur, nu trebuie să-i spui cu forța unui copil o poveste care, de fapt, ne face nouă plăcere si nici, așa cum ne spune această mamă, „să vrei să înspăimînti copilul“. Fiecare mamă să facă așa cum crede ea. În această problemă nu poti spune că există „un mod corect“ de a gîndi. Povestile sînt bune pentru copiii cărora le plac povestile. si, în general, copiilor le plac deoarece si mamele lor consideră că e un lucru bun. Dar sînt si mame care-si culpabilizează copiii pentru că le plac povestile neadevărate... Ca urmare, acesti copii par că disprețuiesc tot ce este imaginar... Pînă la urmă acesta este de fapt un proces intentat literaturii! Iată o întrebare care se referă la jucării, la tipurile de jucării care se dau copiilor în funcție de vîrstă. Multi părinți își pun această întrebare. Se vorbește adesea si despre jucării educative. Este bine să spunem că există, pe de o parte, jucării educative si, pe de altă parte, jucării extrem de comerciale care nu prezintă poate un interes prea mare. Ce puteti spune în legătură cu acest lucru? E un subiect foarte dificil. Cred că jucăriile care trebuie date copiilor sînt cele pe care si le dorește el. E simplu să afli ce-si dorește. Mama își duce copilul într-un magazin de jucării, nu la ore de vîrf, desigur, atunci cînd magazinul este aglomerat iar copilul pune mîna peste tot. (Să telefoneze la un magazin si să întrebe: „La ce oră as putea veni fără să deranjez prea mult? Deoarece as vrea să-mi văd copilul în mijlocul

jucăriilor să-mi dau seama ce-l interesează.” În acest fel vezi ce-l interesează.) si vreme de o oră sau două să lase copilul liber, privindu-l cu coada ochiului în timp ce stă de vorbă cu persoanele de acolo. O vînzătoare trebuie să stea în preajma copilului pentru ca acesta să nu facă prea multe năzbîtii si să vorbească cu el. Nu mama trebuie să-l însoțească, deoarece ceea ce o interesează pe ea în acel moment îl va interesa,

115

în mod inevitabil si pe el (vorbesc despre copiii sub sapte ani). Ea va retine ce-l interesează pe copil, apoi va vedea de ce sumă dispune – deoarece trebuie să tinem cont si de acest lucru. Cred că atunci cînd jucăriile se aleg în absenta copilului se uită faptul că pînă la cinci ani copiii sînt interesati de toate jocurile de asamblare: puzzle, jucările de construit, marionete, omuleti din piese detasate. (Nu păpusi care se desfac, dimpotrivă. Cele ale căror cap, brate sau picioare se pot detasa cu usurință, așa cum se fac astăzi, sînt mai potrivite pentru părinti deoarece nu se strică: dar pentru copii ele nu sînt potrivite. Fiindcă păpusile sînt reprezentări umane de care trebuie să ai grijă.) si apoi, mai sînt jucăriile care te fac să visezi, de preferat celor foarte perfectionate sau celor mecanice care se strică repede: le scuturi puțin, învîrți o cheie si functionează toată ziua; apoi se strică sau se pierde cheia iar pe copil nul mai interesează deloc; mai curînd pe părinti îi distrează cînd văd o pasăre ciugulind sau o broscuță care sare, pe copii nu-i interesează prea mult. În realitate, nimic nu egalează jucăriile solide, mici: masinutele, cîteodată chiar si pentru copiii ce au depășit prima copilărie, pînă la paisprezece, cincisprezece ani; jucăriile pe care copilul le face si le desface; trenurile electrice – toată lumea stie că sînt pentru tati, dar asta nu împiedică pe băieți să se arate si ei interesati începînd, să spunem, de la doisprezece ani, căci înainte au nevoie de ajutorul tatălui. Păpusile? Sînt împotriva păpusilor care fac totul (care plîng cînd le apesi în diferite locuri, care fac pipi...) deoarece... Dar ce nu fac ele? Tocmai asta e. Pe copil nu-l interesează ceea ce se repetă. El vrea să poată visa în legătură cu un obiect. Dacă i se oferă o păpusă ca aceasta, asta e: dar nu va fi păpusa pe care si-o dorește el. O păpusă care vorbește, merge, sugă... Acestea sînt curiozități stiintifice. Un copil nu poate alinta o asemenea păpusă. Lui îi plac păpusile moi, cu o față frumoasă si cu multe haine. Nu stiu nici de ce este la modă să se facă păpusi care privesc piezis. Pe mine acest lucru mă sochează. Se pare că păpusile care-i privesc pe copii în față îi angoasează.

Poate că asta i s-a întâmplat o dată unui copil fricos și temător și de aici s-a tras concluzia că nu mai trebuie făcute păpusi care să privească drept în față. Nu cred că e un lucru foarte inteligent deoarece, când te uiti la o păpusă care te privește piezis, nu prea mai simți că ești mama acestui bebelus, nu-i așa?

Deci, să mai spunem o dată, trebuie să avem încredere în copii...

Încă un lucru care nu se știe: baloanele (există pungi cu o sută de baloane) sînt fantastice pentru copiii mici și chiar pentru cei de șapte, opt ani; nu sînt periculoase nici pentru geamuri nici pentru obiectele din casă, pot fi lovite, umflate, dezumflate, răsucite, întepate. E minunat să te joci cu baloanele.

O altă întrebare: Ce credeți despre animalele din plus foarte, foarte mari? Dimensiunea mare a animalelor din plus sau a păpusilor este periculoasă pentru copii. Proportia dintre masa jucăriei și masa copilului când e treaz și se joacă nu contează. Din păcate, jucăriile se află într-un colț al încăperii și, în anumite momente, când copilul e obosit sau bolnav par mult mai mari decît copilul însuși care, în acel moment, se simte copleșit. De fapt, o jucărie pentru copii (un ursuleț, o păpusă etc.) n-ar trebui să depășească lungimea cuprinsă între capătul degetului mijlociu și cotul copilului. Aceasta este proporția adecvată pentru fiecare copil deoarece ea reprezintă proporția dintre sugar și adult.

Tot în legătură cu jucăriile, iată o mărturie destul de surprinzătoare a unei mame care are trei fete de cinci, trei și un an. „În general, la sfîrșitul anului, copiii sînt mult prea răsfațați. Într-un an, după ce au primit o multime de cadouri, cele două fetițe s-au distrat călcînd în picioare pînă ce au distrus un serviciu de masă pentru păpusi pe care tocmai îl primiseră.” Mama a aruncat serviciul la gunoi și, imediat după aceea, fetițele s-au grăbit să arunce și ele toate jucăriile care nu le mai interesau. „De atunci, continuă ea, cînd fetele mele primesc un cadou, li-l lăsăm atîta cît să-l descopere apoi îl luăm înapoi spunînd: «E al tău, dar ai tot timpul să te joci cu el.»” În această familie e organizat un întreg sistem: copiii nu au voie să se joace cu mai multe jucării o dată: pentru a se putea juca cu altă jucărie trebuie s-o pună pe cea dinaintea ei. Fetitele o caută apoi pe mamă pentru a-i arăta că au pus totul la loc, înainte de a avea voie să ia altă jucărie. Mama încheie cu această frază: „Evit să le ofer ceea ce-si doresc ca să poată visa cel puțin la ceva inaccesibil.”

Ulterior! Această mamă ar dori ca fetițele ei să viseze la ceva... De fapt, se împlințe exact pe dos.

Ele nu pot să viseze: sînt atît de ancorate în realitate! si apoi, ea nu înțelege că pentru copil „sărbătoarea”, în sensul că-ti dai drumul, că esti fericit, e si atunci cînd își strică jucăriile. si, mai ales, resturile unei jucării stricate, cu conditia ca ele să nu fie periculoase, trebuie lăsate în cutia cu jucării: si asta deoarece, cîteodată, copiii se distrează mult mai bine jucîndu-se cu bucăți de jucării decît cu jucării nou-noute. Trebuie să spun că acest stil de educatie poate produce în viitor tulburări grave acestor copii. Jucăriile trebuie să aparțină în totalitate copilului si ceea ce face cu ele nu-i mai priveste deloc pe părinti. Ce e dat e bun dat si dacă copilului îi face plăcere, poate să facă totul bucăți. Deci, după ce le-au dat copiilor, părintii nu mai au nici un drept asupra jucăriilor. Nu! S-a terminat. si nu trebuie confiscată niciodată o jucărie unui copil. Asta înseamnă sadism. si dacă i s-ar confisca unei mame copilul? În sfîrsit! Jucăriile sînt copiii copiilor. Această scrisoare e total inadmisibilă, încît m-am întrebat dacă corespondenta noastră nu ne-a jucat cumva o farsă. Dar nu, pare adevărat. Apoi, la cinci, trei ani si un an este si prea devreme pentru a face ordine. Înainte de patru ani e periculos ca un copil să fie pus să facă ordine. Copilul poate fi ajutat să facă ordine începînd de la patru ani: el pune un lucru din zece la loc, iar mama strînge restul; si asta, după cum am mai spus-o, seara, cînd copilul se culcă, deoarece totul merge la culcare împreună cu el. Dar lumea trebuie să continue să trăiască în jurul lui. Or, lumea sa e făcută din toate jucăriile ce-l înconjoară. Sînt puse la locul lor seara si în felul acesta trăiesc si ele! Fetitele despre care am vorbit trăiesc într-o lume ... inumană. Ei bine, sper că mama va putea reflecta putin la toate acestea. În orice caz, eu îi sfătuiesc pe părinti să le cumpere copiilor jucăriile pe care acestia si le doresc si, o dată dăruite, să nu le ascundă, nici să nu le confiste. Dacă copiii nu vor să se joace cu ele, le vor pune într-un colt si se vor juca mereu cu aceleasi jucării. Dar ce apartine unui copil, îi apartine în totalitate. E bine să se dea altor copii jucăriile ce nu mai sînt folosite; dar copilul însusi trebuie să le aleagă. Părintii să nu creadă că trebuie să le dea numai pe cele întregi, deoarece copiii din spitale sau din crese care au nevoie de jucării sînt deseori mult mai multumiti cu una stricată decît cu una nouă. E nevoie si de jucării noi, dar nu numai. Copiilor le plac fragmente de jucării. O altă întrebare în legătură cu jucăriile. E o scrisoare din partea unei mame care vă întreabă dacă trebuie să le cumpere gemenilor ei, gemeni bivitellini, un băiat si o fată de zece luni, aceleasi jucării?

Zece luni! Nu, cred că la zece luni e mult mai bine să existe varietate. Le pot cumpăra câteodată două jucării la fel, dar e important să nu facem din asta un principiu. Iar când vor crește și vor dori amândoi aceeași jucărie, de ce nu? Îi sfătuiesc pe părinți să-i deosebească pe gemeni cel puțin în privința îmbrăcămintii pentru ca aceștia să o poată schimba între ei și să nu fie întotdeauna îmbrăcați la fel, mai ales pentru că prietenii lor să-i poată deosebi cu ușurință – în special în cazul gemenilor care seamănă între ei, dar nu e cazul aici deoarece e vorba despre un băiat și o fată și e de preferat să aibă îmbrăcăminte, caiete diferite. Dar, în privința jucăriilor – ca în cazul tuturor copiilor, de altfel – trebuie să i se dea fiecare ce dorește: dacă doi copii vor aceeași jucărie, ei bine, să li se cumpere aceeași jucărie. Gemeni sau de vîrstă apropiată, nu are importanță.

117

Realitate și imaginar (Fuga, frica, minciuna)

Trei scrisori foarte diferite se referă totuși la aceeași dificultate. Un fel de refuz al realității. Iată mai întâi o familie cu trei copii: un băiat de cinci ani, unul de douăzeci și șase de luni și o fetiță de patru luni. Când era mic, băiatul cel mare plîngea într-un mod foarte îngrijorător după cum spun bunicile, care l-au crescut: fără zgomot dar pînă ce își pierde respirația. Se întrebau dacă și mai poate reveni. E ceva foarte asemănător cu ceea ce se numește „spasmul de plîns.” Apoi, totul s-a rezolvat. Acum însă, fratele lui e cel care îi îngrijorează. Plînge, se pare, fără zgomot, pînă cînd ajunge să facă un fel de crize de tetanie. Rămîne pe spate cu mâinile și corpul întepenite. După aceste mici crize își revine, confuz, foarte surprins și foarte obosit. Ca să nu se rănească – ar putea să cadă oriunde și oricum – atunci cînd își dau seama că e pe punctul să facă una din aceste crize de furie (și trebuie să fie atenți deoarece totul se petrece în liniste), îl întind pe jos, pe burtă. Mama nu-și face prea multe griji. Ea ne scrie: „O să-i treacă așa cum i-a trecut și celui mare.” Are, desigur, dreptate. Dar mai scrie ceva ce mi se pare important: „Vă atrag atenția că nu a început să plîngă așa la nașterea surioarei lui. Plîngea astfel încă dinainte. Totul a început în perioada Crăciunului, după o rinofaringită gravă cu patruzeci de grade febră.” Or, e de reținut faptul că mama, tocmai atunci, era însărcinată în trei luni. Și, în general, în acel moment, cînd sarcina mamei este de trei luni, apar la copilul născut înainte dificultăți de ordin psihosomatic; poate pentru că nu i s-a spus vestea sau pentru că el o aude de la alții, fără să-i fie comunicată personal.

Oricum stau lucrurile, cred că acest copil poate fi ajutat când se află într-o asemenea stare nu culcîndul pe jos, ci dimpotrivă, luîndu-l în brate și spunîndu-i încet la ureche: „Chiar dacă ai o surioară, noi nu te iubim mai puțin.” O dată revenit la starea lui normală, să i se explice: „Îți amintesti când ai fost bolnav, de Crăciun; stiai că mămica ta așteaptă o surioară deși nu ti-o spusese nimeni, iar tu vroiai să te întorci în burtică fiindcă simteai că acolo se întîmplă ceva. Ai avut dreptate!” Sînt sigură că după cîteva asemenea „crize” totul va trece.

Chiar dacă acest caz este iese din comun, el ne permite să amintim fiecărei mame însărcinate, chiar numai în cîteva luni, că trebuie să le spună acest lucru copiilor săi.

Nu întotdeauna atît de devreme. Deoarece să aștepte atîtea luni, e mult pentru un copil. Cu condiția ca acesta să nu se manifeste într-un mod deosebit, ca în cazul pe care tocmai l-am discutat. Copilul despre care am vorbit – un copil de douăzeci și două de luni – era sensibil și telepat – copiii sînt telepați, stim bine, cînd sînt mici.

Dar cred că lucrurile se vor rezolva.

As fi tentată să mă întreb dacă fratele mai mare nu s-a refugiat și el puțin din realitate în viața imaginară, după cele ce ne scrie despre modul lui de a se juca cu o multime de sfori, cu masinării închipuite; nu-i place ca fratele lui să-l deranjeze, deoarece vrea să rămînă în lumea imaginară, nu înțelege deloc de glumă și nici chiar rolul cuvintelor. Nu face decît să mînuiască obiectele. Cred că tatăl ar trebui să le vorbească despre diferența dintre realitate și vis, jucîndu-se într-un mod cît mai concret cu ei.

Astfel, aceste mici tulburări de fugă din realitate se vor vindeca cu siguranță.

Vedem, o dată în plus, importanta cuvîntului.

și de asemenea importanta sensibilității fiecărui copil în fața unui fapt care l-a perturbat într-o oarecare măsură.

Să schimbăm puțin subiectul: frica la copii. Unei fetite de zece ani îi e frică să-si facă singură lecțiile în camera ei, dacă părintii sînt în altă cameră; să meargă să se spele pe dinți, după masă, dacă părintii sînt, de exemplu, în bucătărie; să urce singură să-si vadă o prietenă care locuiește cu două etaje mai sus.

118

Nu se duce decît însoțită de surioara ei sau de unul din părinți. Mama ne întrebă: „Asta se întîmplă deoarece n-am vrut să le lăsăm singure, nici măcar cinci minute, cînd erau foarte mici?”

Da, cred că asta înseamnă că mamei însăși i-a fost frică. Fetita s-a identificat cu propria-i mamă, ceea ce a dus la dezvoltarea unei personalități anxioase.

Mama precizează că îi este într-adevăr și ei foarte frică de accidente, de foc, de gaze, de câzături etc. Ne spune: „Nu-mi las fetele singure să meargă la cumpărături. Le interzic cu desăvîrsire, de exemplu, să meargă și-si ia singure bicicletele de la subsol (locuiesc într-un bloc mare) deoarece mi-e frică de vagabonzi. Mi-e cam frică de ce se poate întîmpla în asemenea locuri.”

În orice caz, cu nici un chip nu trebuie să rîdă de copil. Să-l ajute să lumineze toate locurile întunecate.

Ar putea să-i facă cadou o lampă electrică agățată de un fir pentru ca ea să poată face lumină oriunde dorește; și, de asemenea, ar putea să-i spună să deseneze tot ce o sperie sau să povestească ce-si imaginează.

Aceasta deoarece e un copil cu multă imaginație, care nu-si povesteste visele. Atunci cînd îi e frică, mama să-i spună: „Vino cu mine, hai să vedem amîndouă. Vezi, nu sînt decît niste obiecte...” și să o pună să le atingă! Cred, de asemenea, că este o fetiță care nu a fost obisnuită să atingă obiectele – așa după cum deseori am recomandat – și care, din această cauză, a rămas în imaginar, fără referințe senzoriale. Cînd un copil a înțeles că obiectele au contururi, că acestea sînt fixe și că pot fi înconjurate, cînd înțelege că poate pune mîna pe orice nu-i mai e frică de ce-si imaginează, deoarece cunoaște lucrurile și știe că ele pot fi abordate în mai multe feluri. Știe că există realitatea și imaginarul și că ele nu înseamnă deloc același lucru. Dacă, pentru propria-i plăcere, imaginarul și realitatea pot fi confundate, copilul trebuie ajutat să facă diferența între posibil și imposibil atunci cînd confuzia dintre cele două planuri de reprezentare îl angustază și-i tulbură viața. Oare, în această familie, tatăl nu și-ar putea ajuta fetele să-si critice mama căreia îi e frică de orice? Ar rîde totuși, împreună. Afi prudent nu înseamnă a fi obsedat de pericole absolut imaginare.

Sînt și scrisori în care sînteti rugată să vorbiți despre minciună. Iată o scrisoare de la o mamă care nu știe ce atitudine să ia în fața minciunilor unicei sale fiice de șase ani. De cînd a început școala aceasta are prostul obicei să „măsluiască adevărul”. Mama se întreabă dacă un copil de șase ani este suficient de conștient pentru a ști ce sînt minciuna și adevărul. Această problemă o contrariază cu atît mai mult cu cît fetita a mintit cu multă naturalitate.

Vîrsta la care un copil face diferența între ficțiune și realitate este foarte variabilă. E greu să-i răspund cu precizie acestei mame deoarece copilul nu poate fi înțeles decît în planul lucrurilor concrete, iar ea nu ne dă nici un exemplu de minciuni ale fetitei sale.

Pot exista diferite motive pentru care copilul nu spune adevărul.

Poate fi vorba de ceea ce noi numim mitomanie: fetita spune ceva neadevărat dar gratuit care nu face rău dar nici bine, o simplă născocire. Viata imaginară a unui copil trebuie, bineînțeles, ocrotită. Are nevoie de ea. Este partea de poezie a fiintei umane, deoarece sînt atît de putine lucruri pe care le putem realiza; sîntem atît de neputinciosi, încît ne imaginăm tot ceea ce nu putem avea sau face. Poezia si teatrul sînt făcute din imaginar. De ce adultii se uită la televizor? Deoarece „nu e adevărat”. Ne scaldăm toti în acest „nu e adevărat” care este cultura.

Poate fi vorba, de asemenea, despre o fetită care caută să intre în conflict cu mama sa, conflict pe care nu l-a întîlnit în jocurile ei. Cred că mama ar trebui să afle de ce o amuză pe fetită să mintă. si săi răspundă, plecînd de la lucruri concrete: „Nu stiu dacă e adevărat ce-mi spui. Vezi, asta e masa, e albă. Dacă-mi spui că e neagră, mă voi gîndi: «Oare nu vede bine?» sau «Spune asa ca să se amuze pentru că ar vrea să ne certăm, în joacă, în legătură cu culoarea mesei.»”

Mama ar putea, de asemenea, să se gîndească dacă ea sau sotul ei nu i-au spus vreodată minciuni fetitei. În legătură cu nasterea copiilor, de pildă, sau de Crăciun, referitor la Mos Crăciun (temă întîlnită frecvent în universul magic al copiilor): copilul stie deja adevărul de la colegii lui, iar acasă continuă să i se spună că Mos Crăciun e adevărat „cu adevărat”, cînd de fapt el e adevărat „ca să ne distrăm”. Or,

119

acest „ca să ne distrăm” se află pe un alt plan decît cel al adevărului, el este în spatiul, pe tărîmul poeziei, dacă putem spune asa.

Pe scurt, această fetită trebuie înțeleasă si nu certată.

Sau, poate, fetita aceasta a dat cîndva vina pe cineva pentru un lucru de care era singura vinovată?

Anumiti copii mint pentru a se deculpabiliza pur si simplu pentru că sînt inteligenti. Trebuie să li se inculce simtul responsabilității. E foarte important! Am auzit copii spunînd un lucru „neadevărat” tocmai pentru că părea mai adevărat, deoarece nu înțelegeau ceva... În legătură cu aceasta îmi amintesc o istorioară:

într-o zi, am găsit deschis un dulap pe care tocmai îl închisesem, iar jucăriile ce se aflau în el erau împrăstiate pe jos. Fiul meu, care avea atunci douăzeci de luni si vorbea foarte bine, mi-a spus că frătiul lui (de trei luni) deschisese dulapul. Am fost foarte mirată, el nu mintea niciodată. La putin timp după aceasta, mergînd spre un anumit loc, foarte apropiat de dulap – loc prin care un adult trecea rareori deoarece era chiar lîngă dulap – am văzut usa deschizîndu-se si tot ce era înăuntru împrăstiindu-se pe jos. Am înțeles!

După ce am închis usa, am apăsător cu mîna în același loc, cam cît greutatea unui copil, și dulapul s-a deschis.

L-am chemat pe fiul meu și i-am arătat: „Vezi, cînd treci pe aici, dulapul se deschide.” Mi-a răspuns:

„Sigur. Doar ti-am spus! – Ce mi-ai spus? Că fratele tău a deschis dulapul? stii foarte bine că nu poate

iesi singur din pătutul lui. – Ti-am spus că n-a fost o vrajă.” El voise să găsească un responsabil pentru

că îi era teamă să nu fie vreo vrajă, din moment ce nici el, nici eu și nici tatăl lui nu deschiseserăm dulapul.

Deci frătiorul lui îl deschisese. și, în sfîrșit, am înțeles că ceea ce luasem la început drept minciună nu

era de fapt o minciună. Sau mai curînd, dacă era într-adevăr o minciună, în ochii lui nu era decît o explicație

plauzibilă: dacă nu deschisese el dulapul, atunci fratele lui o făcuse. Asta ne arată că trebuie să ne gîndim

mult la motivul pentru care un copil spune ceva ce pare a fi minciună sau absurditate. și să nu ne înfurăm...

Pe cît posibil! Furia nu rezolvă niciodată nimic. În orice caz, părintii gresesc cînd insistă pe lîngă

copil: „Dacă recunosti, n-o să te cert.” Or, cînd copilul face ceva neplăcut sau rău, el trebuie să-și asume

fapta, dar și-o asumă mult mai bine cînd i se spune: „Picioarele, mîinile tale au făcut lucrul acesta fără

voia ta; stiu că se întîmplă ca mîinile să facă ceea ce capul n-ar vrea” etc. Trebuie vorbit și reflectat împreună

cu copilul, dar nu trebuie niciodată hărtuit pentru a afla „adevărul”. Un copil nu trebuie lăsat niciodată

să se afunde într-o minciună ca să se dezvinovătească, mai ales cînd nu e nici un pericol. Fapta a fost

comisă. Copilul neagă că el este făptasul deoarece nu-și poate asuma vinovăția?

Trebuie să-i spunem:

„Bine, vîd că ti-e prea rusine să recunosti. Ai dreptate, dar fă în așa fel încît să nu se mai întîmple... –

Dacă spun că nu sînt eu de vină! – Bine, te cred... Ce-a fost a fost. Să nu mai vorbim despre asta. Dar

să stii, chiar dacă esti vinovat, eu te iubesc și am încredere în tine: deci, dacă esti vinovat, iartă-ti și tu

prostia pe care ai făcut-o, iar dacă nu, iartă-mă pe mine pentru că te-am bănuț.”

Această lecție dă roade

pe termen lung. și e mai bine decît să facem din asta o dramă.

Realitatea trebuie să rămînă în cuvintele care exprimă realitatea (Să vorbim despre moarte)

Moartea: o temă care revine în multe scrisori.. Iată două dintre ele. Prima vine din partea unor părinți

care vî întreabă cum să-i vorbească unui copil de opt luni despre un frate mort pe care el nu l-a cunoscut,

dar care a rămas viu în inima lor. Adoua e de la o mamă care a avut doi băieți gemeni acum șaptesprezece

luni. Unul dintre ei, după ce a fost spitalizat o lună și jumătate, a murit la vârsta de trei luni. Vă întreabă cum poate resimți celălalt frate această pierdere și cum să-i vorbească despre ea. Referitor la copilul de opt luni, al cărui frate mai mare a murit, mi se pare că două lucruri trebuie spuse părinților. Primul este că acest copil iubit trebuie să-și păstreze locul în inima lor; și e bine ca în familie sau cu prietenii să se vorbească despre el în prezenta celui mic. Al doilea lucru este că, de fiecare dată când se vorbește despre fratele mort – la opt luni se poate deja vorbi despre asta – se poate chiar și mai devreme – să i se spună: „Vorbim despre fratele tău mai mare pe care tu nu l-ai cunoscut.” Retineti bine cuvântul. Deoarece nimic nu e mai nociv pentru copiii cărora le-a murit un frate mai mare la o vârstă fragedă decît să le vorbești despre „frățiorul lor”; mama are tendința să le spună: „Micutul meu X care a murit”; dimpotrivă, cred că trebuie să li se spună „fratele tău mai mare” sau „primul nostru născut”, „tu ești al doilea copil”. Este important ca, întotdeauna, copilul să știe că e al doilea născut și că el a fost bucuria părinților; el, căruia, din fericire, destinul i-a permis să depășească vârsta la care se referă părintii când vorbesc despre cel mare. Atunci când am pierdut o ființă dragă, sîntem tentați s-o readucem în memorie în ipostaza ei cea mai bună; dacă e vorba de un adult, îl revedem tînră chiar dacă, din când în când, ni-l amintim și bătrîn... Dar când e vorba de un copil mic, părintii sînt tentați să si-l amintească în ultimile luni de viață. Îi va ajuta mult să-i vorbească fiului lor despre fratele mai mare „care ar fi împlinit vîrsta de...” Pe măsură ce copilul va crește, i se va explica: „Nu-l ai pe fratele tău. Te-ar fi ajutat, poate, dacă ar fi trăit, dar cine știe dacă nu te ajută, fiind totuși printre noi, deoarece ne gîndim la el?” Ceea ce nu trebuie făcut este să-l idealizeze pe acel copil defunct: el ar fi fost perfect, el n-ar fi făcut prostii etc. Retin, în orice caz, că se poate vorbi despre moartea unui frate chiar unui copil foarte mic. Da. și cu prima ocazie, probabil la 1 noiembrie, când mergem la cimitir, când gîndurile celor vii se îndreaptă spre cei morți, e bine ca micutul să-și însotească părintii – și, fără patetism, să i se vorbească despre fratele mai mare mort, spunîndu-i: „Aici se odihnește el.” În legătură cu aceasta avem o mărturie. Este scrisoarea unei mame al cărei băietel are acum doi ani. La o lună și jumătate de la nașterea acestuia și-a pierdut fiul mai mare, de trei ani, mort subit în urma unei boli grave. Mai avea și o fetiță de cincisprezece luni, care-l adora pe acest frate. Mama constată:

„Un copil foarte mic poate înțelege multe lucruri, deci nu trebuie să i se ascundă nimic, ci să i se spună adevărul.” Dovadă – fetita de cincisprezece luni care, la moartea fratelui ei, a avut tulburări serioase: la căutat zile întregi; si-a părăsit jucăriile. La vârsta de nouăsprezece luni au dus-o la mormîntul fratelui ei; începînd din acea zi s-a linistit complet.

Acest exemplu e foarte important. De ce adevărul dă roade? Ar fi complicat să detaliem aici motivele, dar vreau cel puțin să subliniez că dacă adevărul nu e spus cu aceleasi cuvinte folosite de adulti pentru a înfrunta aceste suferinte atît de greu de acceptat si care sînt o parte inevitabilă a încercărilor la care sîntem supusi, ei bine, copilul va construi în mintea sa fantasme mult mai dramatice pentru el. De pildă, această fetiță de cincisprezece luni care-si căuta fratele mort putea crede că mama l-a aruncat la toaletă, că tata si mama l-au mîncat... – toate aceste lucruri ce apar în povesti si la care copiii se gîndesc. Trebuie ca realitatea să rămînă în cuvintele care exprimă realitatea – adică ale experienței – si spusă în mod foarte simplu. Părintii cred că moartea îl va face pe copil să sufere. Desigur! Mai tîrziu! Dar fetita despre care vorbim suferea din cauza insolitului situatiei, iar acest insolit ar fi putut să o arunce într-un univers magic din care n-ar mai fi putut iesi.

Cît despre frătiiorul ei de doi ani, mama nu ne spune dacă a avut probleme datorate mortii fratelui lui mai mare. Dar acum el fiind băiatul cel mai mare, e important să i se spună foarte devreme: „Am avut un băiat mai mare decît tine. Tu esti al doilea”, iar el nu trebuie să ia locul acestui frate mai mare în inima părintilor lui, chiar dacă-l ocupă acum în fata legii. Fiecare ființă umană e de neînlocuit pentru cei ce au iubit-o.

Să revenim la gemenii dintre care unul a murit.

121

Mama ne întreabă ce poate simti celălalt. Ce poate resimti un copil nu e o întrebare la care să putem răspunde... Ceea ce putem face ca să-l ajutăm este, ca si în cazul precedent, să profităm de discutiile cu alte persoane la care copilul e prezent si să spunem: „Da, ar fi fost doi dacă X... ar fi trăit.” Dacă copilul întreabă despre cine e vorba, i se va explica: „Este fratele tău care a murit pentru că atît a avut de trăit, desi noi speram să trăiască tot atît cît vei trăi si tu. E bine că tu trăiesti; si nu e rău că el a murit. Poate că tie îți pare rău deoarece, în burtică la mine, erati amîndoi împreună. Într-o zi acest tovarăs a dispărut din viata ta. Dar cine stie dacă nu te apără de acolo, de sus, de unde este?” Explicatia va depinde, desigur,

de credinta pe care o au părintii. si, în functie de această credință, cred că acestia trebuie să-i spună copilului, pe lângă adevărul tuturor, propriul lor adevăr. Chiar dacă copilul spune: „Dar nu esti prea sigură de asta”, i se poate răspunde: „E posibil, dar îmi face bine să gîndesc asa.”

Iată acum mărturia unei mame care a ezitat mult timp să vă scrie pentru simplul motiv că ceea ce s-a petrecut cu ocazia unei întâmplări pe care v-o povesteste, nu se potrivește cu ce credea ea că trebuia să se întâmple.

V-a auzit deja vorbind despre moarte si despre modul în care trebuie abordat acest subiect cu copiii: explicîndu-li-se că omul moare atunci cînd i se termină viața, un răspuns, spuneati, ce îl eliberează în general pe copil de angoasă. Or, ea are o fetiță de opt ani; acum patru ani, o fetiță, vecină cu ei, prietenă bună a familiei si a fetitei în special, a murit subit, fără o cauză anume. (Nu fusese niciodată bolnavă, iar în ziua aceea se juca pur si simplu lângă mama ei.)

Mama ne scrie: „După patru ani, durerea începe să se estompeze puțin. Mergem deseori la cimitir să-i ducem flori; dar fetita mea tot îmi mai vorbește despre prietena ei moartă. După ce v-am ascultat, iam vorbit cu multă încredere si i-am dat explicatiile pe care le-am auzit de la dumneavoastră. Reactia ei nu a fost deloc cea pe care ati prevăzut-o: a fost foarte, foarte violentă. A început să tipe: «E o prostie! Îți bati joc de mine. Bineînțeles că viața mea s-a terminat dacă am murit.»” Dar în cazul acesta, dacă fetita ar fi întrebat-o dimineata pe mama ei acelasi lucru, ea i-ar fi răspuns: „«Nu, viața ta nu s-a terminat»” si totusi ea a murit. Mama a fost tulburată de această revoltă si de angoasa pe care o simtea la fiica ei.

Pentru a pune capăt discutiei i-a spus că asta era tot ce stia si ea, si a încercat s-o liniștească.

Peste cîteva zile, au discutat din nou această problemă. Explozia de furie nu risipise angoasa copilului, asa cum sperase mama pe moment. I-a vorbit atunci despre o doamnă foarte în vîrstă: „Uite, dacă doamna aceasta, cînd era tînă, ar fi întrebat-o pe mama ei cînd va muri, ea n-ar fi putut să-i răspundă.” Vă roagă să reluați această temă „deoarece problema revine mereu. Chiar si săptămîna trecută fiica mea m-a rugat cu multă blîndete: «Ajută-mă să mă opresc la vîrsta asta: nu vreau să mai cresc, ca să trăiesc mereu.» Nu stiu ce să-i spun decît că o iubesc mult de tot si că sper că vom trăi toti cinci (sînt trei copii) foarte mult.”

Cred că această fetiță trăiește ceva complex, ce pare a fi în legătură cu moartea prietenei, dar care este, de fapt, în legătură mai curînd cu vîrsta ei de opt ani. Este posibil ca acum să aibă cosmaruri. În jur

de sapte, opt ani, copiii au cosmaruri cu moartea părintilor. si se simt vinovati de visele lor. Pornind de la aceste cosmaruri, ei se gîndesc la eventualitatea mortii lor si mai ales la posibilitatea de a fi părăsiți.

Furia acestei fetite împotriva mamei ascundea o încredere mai mică în părintii ei atotstiutori —, o încredere mai mică necesară la copiii de această vîrstă care descoperă că, într-adevăr, părintii lor nu sînt atotputernici si atotstiutori.

Dacă fetita continuă să vorbească despre prietena ei, trebuie ca mama să o ajute să-si manifeste toată

furia, inclusiv cea împotriva unor cosmaruri pe care le are si pe care nu poate să nu le aibă; tot asa cum

nu poti să cresti fără să-ti pierzi dintii de lapte. Fetita nu s-a oprit la vîrsta prietenei sale, a continuat să

trăiască, are opt ani acum. Cred că are nevoie să audă de la mama ei că sînt pe lume lucruri într-adevăr

greu de suportat, dar că a trăi nu înseamnă doar ceva neplăcut, iar a te opri la o anumită vîrstă nu rezolvă

totul. Cînd te opresti la o anumită vîrstă e ca si cum ti-ai propune, în joacă, să fii un obiect. Obiectele nu

gîndesc, nu iubesc, nu trăiesc. Trebuie, de asemenea, să i se explice: „Într-adevăr, e foarte greu să te desparti

122

de copilărie pentru a deveni mare, mai ales că nu o mai ai pe prietena ta cu care să vorbești despre toate

astea. Dar a venit vremea să-ti faci alte prietene.”

Iar dacă fetita vorbește din nou despre moarte să i se răspundă: „Nu pot să-ti spun altceva: cel ce

moare, în momentul în care moare, este în acord cu ce se întîmplă. El înțelege, fără îndoială, ceea ce noi,

cei vii, nu vom înțelege decît atunci cînd vom muri. Iar tu, dacă nu vrei să fii în acord cu viața ta atîta

timp cît trăiești, înseamnă că vrei să devii un obiect. Iar eu nu vreau să am o fetită care este un lucru.”

Nu există viață fără certitudinea că moartea va veni într-o zi, nu-i așa? si tocmai pentru că sîntem siguri

că vom muri, simtim că trăim. Important este să ne acceptăm destinul: doar atunci viața noastră are un

sens.

Poate că fetita n-ar mai trebui dusă la cimitir. Mama să se ducă, dar dacă fetita nu cere să meargă,

să nu o mai ia cu ea. Deoarece acest cult pentru cimitir o va împiedica, în timp, să-si facă alte prietene:

ca si cum ar trebui să rămînă fidelă amintirii acestei prietene si să nu-si mai facă altele noi. Iată tot ce

pot să spun.

La urma urmei, cred că fetita ar fi trebuit să-si manifeste furia în legătură cu moartea prietenei ei

acum patru ani. Atunci a refulat-o. E foarte bine că a putut, în sfîrșit, să si-o exprime.

Dar ceea ce apare

acum la suprafată, este o furie hrănită de angoasa provocată de alte cosmaruri si de alte angoase: în fata ideii că va creste si că nu-si va mai putea iubi mama si tatăl la fel ca înainte. Ar dori să-si păstreze iluziile din copilărie. Intră în vîrsta la care un copil începe să judece, devine constientă de neputinta ei si de cea a părintilor ei, de neputinta oricărei fiinte umane în fata misterului vietii si al mortii. Îsi pune poate întrebări despre sex în general, despre sexul ei, despre rolul bărbatilor si al femeilor în aducerea pe lume a copiilor, despre plăcerea pe care o resimte si pe care o crede, poate, vinovată. Trebuie să i se spună că dorinta de a da viață prin actul sexual nu e suficientă dacă o fiintă umană nu doreste să se nască si să trăiască. Că nimeni nu stie ce e viata si nici ce e moartea. Nu-i cunoastem decît conditiile, plăcerile si durerile. Apoi, mama va găsi cuvintele care să exprime cît mai bine cu putinta dorinta ca fetita să trăiască, precum si dragostea ei pentru ea.

Să ne simtim bine împreună, dar si fiecare pe contul lui

Un tată, care are doi copii, unul de trei ani si altul de două luni si jumătate, vă cere sfatul în legătură cu două lucruri precise. Există mici discutii între el si sotia lui din cauza meselor copiilor. Cel mare, cînd e la masă, refuză deseori să mănînce deoarece vrea să se joace sau să se plimbe prin casă. Mama ia acest lucru foarte în serios: „Parcă e bolnavă, scrie tatăl, cînd copilul nu mănîncă nimic. În ce mă priveste, înclin mai curînd să-l las în pace considerînd că nu e foarte important; la urma urmei si eu tot asa am fost crescut: cînd nu-mi era foame nu mîncam; mîncam mai bine la masa următoare.” Cred că putem să răspundem acum la această întrebare: este important, pentru un copil de trei ani, să mănînce la ore fixe? Deloc! Ceea ce contează înainte de toate este ca mesele să aibă loc într-o atmosferă plăcută. Asta înseamnă că mai întîi părintii trebuie să se simtă bine la masă: cînd mănîncă, să mănînce ce le place. Iar copilul, dacă-i e foame, să mănînce. Dacă nu mănîncă, părintii să-i spună: „Ai dreptate. Dacă nu ti-e foame, nu trebuie să mănînci.” De altfel, poate că nu mănîncă nu pentru că nu-i este foame, ci pentru că preferă să se joace. În general, asa se întîmplă la trei ani. Faptul că mănîncă mai mult la o masă si mai puțin la o alta, nu are nici o importantă. După cum stiti, a mânca la ore regulate este un obicei apărut tîrziu. Acest lucru nu e deloc necesar înainte de intrarea copilului în viata socială. Abia în jur de sapte ani el își reglează

sînt absolut inutile. După aceea, e comod. Dar, în orice caz, nu este indispensabil. Adică, dacă copilul se adaptează bine la orele de masă regulate, cu atît mai bine; dacă nu, asta este, poate să mănînce doar atunci cînd îi e foame?

Da, dar si atunci numai ceva usor si numai dacă cere: un copil nu ajunge niciodată să moară de foame.

În schimb, obligîndu-l să mănînce, poate să-i dispară pofta de mîncare. Repet, este important pentru toti, si pentru părinti ca masa să fie ceva plăcut. Deci, mama să renunte, să nu-si strice atmosfera mesei pentru ea si sotul ei, nici bucuria de a trăi a copilului. De altfel, la trei ani, mesele preferate de copil sînt în general micul dejun si gustarea de după amiază. Seara mănîncă foarte putin. Dar părintii să nu facă caz de asta cu nici un chip. Tatăl are dreptate: si el a fost crescut asa si a devenit, fără probleme, bărbat. Să-si ajute sotia să accepte ritmul copilului în loc să facă din asta un fel de încercare de forță. E ca si cum stomacul mamei ar fi în corpul fiului ei!

Tatăl remarcă apoi că problemele băiatului său de trei ani au apărut la nasterea celui de-al doilea copil care are acum două luni si jumătate: îmbrăcatul, dezbrăcatul mai ales au devenit un chin. Dar cel mai greu este să-l ducă la culcare, deoarece copilul vrea să se culce la aceeasi oră cu părintii lui, în jur de ora unsprezece. Tatăl vă scrie: „Cînd sotia mea încearcă să-l culce pe la ora opt, opt si jumătate o face cu mare greutate. Reuseste uneori, dar foarte greu si numai cu conditia să se întindă si ea alături de el.”

În acest caz părintii au gresit total. La trei ani, acest copil nu mai are nevoie să fie culcat de mama lui. Să fie lăsat pur si simplu în pace, gata de culcare, cu toaleta făcută, în pijama, într-o bluzită sau în halat de casă si, începînd de la o anumită oră, pe care tatăl trebuie s-o fixeze, să nu-si mai deranjeze părintii; se va juca în camera lui sau se va culca, după plac, dar fără să-i mai deranjeze pe adulti si fără să facă zgomot. Tatăl trebuie să hotărască asta.

Tatăl întreabă: „Poate că de la nasterea fratelui lui are nevoie să ne ocupăm mai mult de el?”

Desigur; dar nici ca de un bebelus nici ca de un bărbat, nu-i asa? El are nevoie să fie tratat ca un băiat mare care se culcă în camera lui – am spus-o deja în repetate rînduri. Dacă nu vrea să meargă la culcare foarte devreme, tatăl să se joace putin cu el, domino, de exemplu, iată un joc foarte bun, sau să facă puzzle sau să-i spună o poveste după poze. Apoi tatăl să-l trimită în camera lui la o oră stabilită de el – nouă, nouă si un sfert, în functie de copii si de părinti – si să-i spună: „Acum gata. Lasă-mă să stau

linistit cu sotia mea. Culcă-te când vrei. Dacă nu esti obosit, joacă-te. Dar noi vrem să stăm liniștiți; dacă nu, mă supăr.”

Frățiorul mai mic s-a născut acum două luni și jumătate. E posibil ca părintii să-i fi vorbit înainte

de o surioară – se întâmplă adesea când primul născut e un băiat – sau să fi fost dezamăgit că micutul a

fost tot băiat. În acest caz, cel mare nu înțelege cum părintii, atotputernici, îl acceptă pe acest nedorit.

Dacă așa stau lucrurile, tatăl să-i spună fiului mai mare că viața e cea care hotărăște, nu părintii. Și când

a fost conceput, el însuși a vrut să fie băiat; și tatăl și fratele lui de asemenea; el este cel mare, iar celălalt

cel mic; și nu pot fi la fel și nici nu pot avea același ritm de viață. El va merge în curând la grădiniță, își

va face prieteni. Frățiorul lui nu are nevoie de el, nu știe decât să facă pe el, să sugă și să plângă.

Toate aceste explicații trebuie să-i fie date de tată, deoarece fiul e la vîrsta la care se identifică cu

tatăl. El are nevoie ca tatăl său să se ocupe de el, să-i arate cum să se spele, să se îmbrace, să se culce

singur, ca un adult. Căci, în același timp este tentat să-și imite mama și frățiorul. Pe scurt, el nu mai știe

dacă e bine să se identifice cu un adult, și de ce sex, sau cu un sugar; dacă trebuie să se joace de-a sutul

tiran fată de soția lui sau, regresînd, de-a sugarul, cum a fost și el. Și astfel va încerca să-și angoaseze

mama pentru a rivaliza cu sugarul care are nevoie de biberon la ore fixe, are nevoie să fie îmbrăcat, dezbrăcat,

schimbat; rivalizează și cu tatăl lui, cerîndu-i mamei să doarmă cu el.

Iată o scrisoare încîntătoare din care aflăm despre experiența unei familii cu cinci copii. Mama ne

scrie: „De trei ani locuim într-o fermă și nu depindem decât de munca noastră. Educația copiilor ni se

124

pare un lucru esențial, ca și prezenta tatălui în creșterea lor. Acesta nu mai e considerat, așa cum se întâmplă

la oras, o mașină de făcut bani: el participă la viața copiilor. Mult prea des, părintii sînt suspicioși de

parcă ar fi dușmanii propriilor copii, încercînd să lupte împotriva defectelor acestora «fără să se lase duși

de nas». Iar copiii au impresia că părintii sînt împotriva lor. Sînt mulți părinți, mai ales în mediile cultivate,

care se pun la dispoziția copiilor lor, ca și cum aceștia ar fi regi. Aici, la fermă, încercăm să fim împreună,

cu toate îndatoririle pe care le presupune acest lucru atît din partea unora cît și a altora pentru a se înțelege,

a se ajuta și a se respecta reciproc. De exemplu, înjurăturile sînt permise cu condiția să nu supere pe cineva

(bunici, musafiri) sau să nu insulte pe cineva (poti să înjuri cît vrei dacă te lovesti la un deget, dar nu-ti

poti permite să-i spui cuiva: «Mai tacă-ti fleanca!» sau «Ticălosule!». Cît despre educatia sexuală, ea se face firesc, observînd relatiile dintre animale (berbeci si oi, cocosi si găini etc.), bazate pe instinct, comparate cu legăturile si respectul dintre noi, părintii.”

Parcă ar fi cuvintele dumneavoastră.

În scrisoare ni se arată apoi cum decurge viata de fiecare zi: au norocul să aibă spatiu, în clădiri vechi, lipsite de confort, în care primesc persoane foarte diferite, atît tineri cît si pe bunici sau pe prietenii bunicilor. Copiii au între doi si unsprezece ani. Cel mai mare e în clasa a sasea. Următorii trei merg la scoala din sat, care nu are decît doisprezece elevi – dacă toate scolile ar fi asa! La tară, munca pentru a supravietui dictează totul si fiecare, mic sau mare, participă la ea în functie de vîrstă si de posibilităti.

Treburile din gospodărie nu se fac „cu schimbul”: fiecare își alege ce va face în fiecare zi (măturat, spălatul vaselor). Copiii păzesc animalele de două ori pe săptămîină, cîte doi, alternativ, alegîndu-si tovarăsul. Ceilalti doi copii, care nu stau de pază, le aduc gustarea. „Nu pot să prevăd ce se va întîmpla în perioada adolescentei, ne scrie mama, dar cred că avînd de foarte tineri responsabilităti proportionale cu vîrsta lor, vor reusi să abordeze viata cu o viziune obiectivă si serioasă a lucrurilor. Credeti-mă, în ciuda faptului că muncesc, le rămîne timp să construiască căsuțe sau teleferice între copaci.” Iată o mărturie „măruntă” spunea ea; iar eu spun „minunată”. Multumesc.

O fetită de zece ani dă si ea mult de lucru părintilor ei. Acestia au impresia că ea traversează o perioadă proastă. Protestează tot timpul si, ca să pună capac, bombăne si se smiorcăie din nimic. Plînge adesea în timpul meselor. Mama ne explică că totul a început după o vacanță petrecută împreună cu sotul ei, fetita fiind lăsată la bunica din partea mamei. Se întreabă dacă atitudinea copilului nu e un mod de a atrage atentia asupra ei si de a se bucura de puțină afectiune – desi vacanta a fost foarte scurtă, nu a durat decît opt zile.

Atitudinea acestei fetite se datorează faptului că a suferit, poate, pentru prima dată de singurătate, de depărtarea si de absenta părintilor în timpul vacantei. si nu pentru că ar vrea să atragă atentia asupra ei.

Pe de altă parte, fetita a avut, de foarte mică, probleme medicale. A fost operată de un strabism destul de accentuat la un an si jumătate, apoi la trei ani si jumătate si la sase ani. În plus, de la patru ani a avut o erupție de psoriasis care-i revine periodic de doi ani încoace. Mama mai precizează că bunica din partea

tatălui îl preferă pe fratele ei mai mare, de treisprezece ani. Ne scrie: „Această schimbare de comportament a fiicei mele s-a petrecut acum vreo sase luni. Nu credeti că asta ar putea anunta pubertatea? Deoarece spune deseori că o doare burta, dar nu stiu dacă joacă teatru sau e adevărat. Sînii au început să-i crească. Puteti să explicati cum se manifestă pubertatea în psihologia adolescentului? Sînt mai multe întrebări aici. Pe de o parte, problema specială a acestei fetite si, pe de altă parte, problema generală a pregătirii unei fetite pentru pubertate. Am impresia că fetita despre care vorbim a fost foarte marcată de problemele avute cu ochii. Poate că ar ajuta-o dacă mama i-ar explica că, fiind foarte mică, a suferit deoarece a fost separată de familia ei si tinută în întuneric (asa se întîmplă după operatie) si că, din cauza ochilor, a crezut, poate, pînă la sase ani, că nu e frumoasă.

125

Deseori, părintii îi spun unui copil ce trebuie operat la ochi că operatia e necesară pentru ca ochii să devină mai frumoși după aceea. Nu e adevărat – un mic defect la ochi nu te face mai urît – dar copiii așa cred. E posibil, de asemenea, așa cum scrie mama, ca această fetiță să se simtă mai puțin „reusită” decît fratele ei din cauza preferinței pe care bunica din partea tatălui o are pentru acesta din urmă. Dar mama precizează în scrisoarea că, atunci cînd bunica îl răsfată pe fratele mai mare, ea încearcă să compenseze acest lucru față de fetiță. E importantă această luptă dintre cele două femei. Ea scrie: „Acest lucru e atît de vizibil (preferinta bunicii pentru copilul de treisprezece ani) încît, ca să contracarez, las impresia că-mi răsfăt mai mult fiica decît fiul – ceea ce o face pe soacra mea să mă judece puțin cam pripit.” Dacă bunica îl „alintă” pe băiatul de treisprezece ani – îl compătimesc. Deoarece, într-o familie, preferatul e întotdeauna cel care în viitor va fi de compătimit, niciodată celălalt. Chiar dacă acesta suferă acum puțin, fiind mic, mai tîrziu el va fi mai independent. Deci, să nu-si facă griji în legătură cu comportamentul soacrei față de fiica ei. Să-i spună, în glumă: „Vezi, bunica ta e bătrînă. Îi plac băietii mici, deoarece se simte prea bătrînă ca să placă vreunui domn si să se recăsătorească. E de compătimit.” si în continuare: „Vei fi mare. Ca fată, te-ai născut prima. Iar el s-a născut primul, ca băiat. Stii, băiatul si fata sînt total diferiti. Iar tu, ca fată, esti reusită, n-ai putea fi mai reusită. Chiar dacă ai avut probleme cu ochii cînd ai fost mică.” Din cînd în cînd, acest gen de discutii între femei, în care mama îi transmite

încredere fiicei în ea și în feminitatea ei, o ajută mult mai mult decât dezmiardările. Poate, de asemenea, să-i vorbească fetitei despre durerile de burtă explicându-i: „Nu stii dacă te doare burtica acolo unde se digeră alimentele sau dacă, acum, nu se pregătesc ovarele și uterul pentru prima menstruație”, și să-i explice ce înseamnă asta. „Ar trebui să fii mândră!” și pe urmă: „Sîinii încep să-ti crească. În curînd o să cumpărăm primul tău sutien.” Mama poate să profite de această ocazie și să-i ofere un mic cadou pentru domnisoare, o broșă, o brățară (chiar dacă fetita nu le poartă încă) spunîndui: „Vezi, începi să fii domnisoară.” Pe de altă parte, această fetiță are prietene? Pentru că, la zece ani, ar trebui să aibă, să le invite la ea și să meargă la ele. Cred că ar avea nevoie de un program în afara familiei. E o fetiță care se plictiseste și care nu stie, poate, că e drăgută și că e plină de calități. Căci tatăl nu e menționat în scrisoare. Mama are dreptate cînd spune că bunica din partea tatălui iubeste la nepot replica fiului său cînd era mic, dar ea nu spune cine sustine acum feminitatea ezitantă a fetitei, feminitate amenințată, poate, de faptul că ea încearcă să se identifice cu fratele ei, că se consideră nedreptățită și că pînă și mama o consideră nedreptățită atunci cînd o compară cu el, răsfătatul și superprotejatul. Iată ce trebuie să înțeleagă mama și să o ajute și pe fiica ei să înțeleagă. Mai adaug un amănunt: cu altă ocazie, cînd ea și sotul ei vor fi plecați, ar face mai bine să-și lase fiica la o familie prietenă decît împreună cu fratele ei. și acum, generalizînd, ne puteti explica cum se manifestă pubertatea în psihologia unei fetite? Este o transformare profundă, fetitele se plictisesc cîteodată, frații și surorile, mama și tatăl nu le mai sînt suficienți, au nevoie să iasă din mediul familial. Cîteodată le e teamă să se desprindă de el. Atunci, trebuie ajutate, înscrise într-un grup, într-un atelier pentru tineri, într-o tabără, în vacanță, dar fără a le lansa brusc într-un mediu total necunoscut. Mama ar putea, de exemplu, să-și ducă fiica în week-end la rude sau prieteni cu copii de vîrsta ei. Sau ar putea pleca totuși trei, tată, mamă și fiică fără fratele care nu mai poate fi o referință permanentă; vor avea astfel prilejul să vorbească liniștiți – cu ocazia unei mici ieșiri, a unei cine, a unei călătorii se stă mai mult de vorbă, nu-i așa? Discutînd, ei pot descoperi ce o interesează pe fetiță, gusturile, proiectele ei de viitor, pot să o încurajeze să-și găsească un grup de fetite sau un grup mixt de vîrsta ei, să-i dea încredere în ea. La această vîrstă, trebuie să se insiste pe discuțiile pe care fiecare părinte, separat, le are cu copilul.

Dar, atentie: tatăl si mama nu trebuie să-si povestească unul altuia confidențele pe care le-au făcut băiatul sau fata, fiecareia dintre ei. Ar însemna să le însele încrederea. Cel mult, ei pot să-l încurajeze pe adolescent

126

să ceară sfatul si celuilalt părinte, făcându-l să înțeleagă că un tată si o mamă nu văd lucrurile în acelasi fel si că două puncte de vedere diferite sînt lămuritoare, mai ales cînd aparțin celor doi părinti. Fiecare dintre ei are, de altfel, tendinta, mai ales la primul copil, să reactioneze în functie de educatia primită si asta îl ajută pe copil să se înțeleagă mai bine în dificultățile si contradicțiile sale: ia astfel cunostință de punctele comune dar si de diferentele dintre părintii săi si are ocazia să cunoască perioada în care acestia nu erau încă împreună. Dacă nu vrem ca în jur de zece, unsprezece ani să se înalte un zid de tăcere între copii si părinti, fiecare dintre ei trebuie să provoace discutii între patru ochi cu fiecare dintre copii. Să le provoace, să le repete numai în cadrul unei activități interesante pentru amîndoi, atît pentru adult cît si pentru copil.

Tu vroiai să te nasti, iar noi vroiam un copil

(Educatie sexuală, întrebări directe)

Iată o problemă ce revine deseori în scrisori: cea a educatiei sexuale sau mai curînd a răspunsurilor cîteodată destul de complicate pe care părintii le dau la întrebările copiilor. În această scrisoare e vorba despre două fetite de patru si trei ani: cea mai mare i-a întrebat de curînd pe părinti de unde vin ea si sora ei. Părintii le-au dat la început o explicatie pornind de la flori. Au avut impresia că fetita nu e lămurită, că nu înțelege. Atunci, spune mama, „i-am explicat pînă la urmă că le-am avut pe ea si pe sora ei în urma unui act sexual. N-a părut, de altfel, socată de acest răspuns.” (Initial, ea s-a gîndit deci că fetita ar putea fi socată.) Vă întreabă: „Se întîmplă frecvent ca la această vîrstă copiii să pună asemenea întrebări? Credeti că am procedat bine spunîndu-i adevărul?” Precizez, pentru ca tabloul să fie complet, că este o familie foarte liberă, în care toată lumea face baie împreună, copiii, sotul si sotia. Trebuie să răspundă asa cum au făcut-o, direct. Să li se explice că prin actul sexual corpul copilului începe să se formeze în burtă – se poate spune „buzunarul pentru copii” pe care-l au toate fetele si care se măreste cînd devin mame, atunci cînd sînt femei. Dar cred că întrebarea pusă de fetită era în acelasi timp o întrebare metafizică. Ei i-au răspuns la aspectul fizic al întrebării. Ei bine, trebuie să le mai spunem copiilor că s-au născut pentru că ei au dorit să se nască. Căci actual sexual nu explică totul. Cunosco multi

adolescenti care cred că, dacă într-o familie sînt, de exemplu, trei frati înseamnă că părintii au avut doar trei acte sexuale; ca si cum a concepe un copil ar fi o simplă funcție, numai un act sexual! Multi copii nu pun întrebarea direct părintilor, ci si-o pun între ei. La grădiniță, discuțiile lor în legătură cu acest subiect se reduc deseori la un gest: „Ah, da! așa fac părintii” – si pun arătătorul unei mîini în căusul celeilalte mîini închise; dar fără cuvinte, nici referiri la frumos sau urît, la bine sau la rău. Gestul li se pare credibil si firesc.

Acesti părinti au răspuns foarte bine. Dar nu e suficient, deoarece fetita îi va întreba într-o zi: „Dar de ce?” Atunci va trebui să i se explice: „Pentru că tu vroiai să te nasti, iar noi vroiam un copil. Ne-am

întîlnit toti trei si tu ai început să crești în burtica mea.” Nu trebuie ca părintii să se oprească la aspectul

functional care face, dacă pot să spun așa, dintr-un corp carne umană.

Trebuie, de asemenea, să le vorbim despre dragoste.

Neapărat! Ca si despre plăcerea pe care o resimți cînd iubești. si, printre altele, cînd copiii continuă

să vorbească despre asta si să pună întrebări, să li se spună că actul sexual nu poate duce la procrearea

unui copil decît atunci cînd corpul fetei si cel al băiatului au devenit adulte; si numai între un bărbat si

o femeie care doresc amîndoi acest lucru si care nu sînt nici frate si soră, nici mamă si fiu, nici fiică si

127

tată; deoarece aceasta este legea tuturor oamenilor din lume. S-au scris multe cărți – si unele sînt bine

făcute – despre initierea copiilor în tainele nasterii. Dar, în ceea ce mă privește, nu stiu decît una care să

le transmită copiilor, o dată cu informatiile despre viața fizică si reproducere, interdicția incestului. Or,

aceste lucruri trebuie spuse concomitent. Ar trebui spuse la școală, la grădiniță chiar, îndată ce copiii pun

această întrebare. Aceasta este diferența dintre oameni si animale.

Ascultîndu-vă, cred că acest gen de subiect era încă tabu acum nu prea multă vreme si că, deseori,

în familie nu se răspundea la întrebările copiilor. În această privință sînteti categorică: e normal ca un

copil să pună asemenea întrebări în jurul vîrstei de patru, cinci ani si e si mai normal să răspundem cu

sinceritate, fără a denatura lucrurile.

Da, dar nu trebuie nici să ne mire că, doi sau trei ani după aceea, aceiasi copii au uitat complet ce

li s-a spus. De fapt, răspunsul ce li se dă acum este în perfect acord cu ce stiu ei dintotdeauna (căci ei

stiu că au fost concepuți: inconstientul stie tot). Li se răspunde prin cuvinte potrivite momentului respectiv.

Dar, crescînd, copiii își creează fantasma cîteodată sadice și fabulatii ciudate referitoare la concepere și naștere care, pentru ei, sînt „de asemenea” adevărate: este lumea imaginarului. Atunci nu trebuie să li se spună: „Ce prost ești! Cînd erai mic stiai lucrurile astea!” Trebuie să li se spună încă o dată adevărul, deoarece l-au uitat, cu siguranță, fără să ne surprindă dacă doresc să creadă în continuare în fanteziile lor. E suficient să ne amuzăm:” „Bine, foarte bine, imaginează-ti ce vrei, dar adevărul e cel pe care ti l-am spus eu.”

Iată o scrisoare care ilustrează ce ati spus mai înainte în legătură cu fantasma și fabulatiile asupra nasterii. Este vorba despre o familie cu doi băieți de șase și trei ani și care mai așteaptă un copil în luna mai. Băiatul cel mare e convins că bebelusul e în burta lui și trebuie să fie foarte atenți cînd îl iau în brațe să nu strîngă prea tare bebelusul. Nu a fost deloc de acord cînd părintii i-au explicat că nici el nu a stat în burta tatălui, el rămînînd convins de contrariul. Cum de data asta speră să aibă o fetiță, crede chiar că va face mai bine decît tatăl lui care nu „a făcut” decît doi băieți! Oricum, e surprinzător! Să însemne oare că în această familie nu s-a vorbit despre aceste lucruri cu suficientă claritate? Nu știu. Acest băiat este chiar de vîrsta fetitelor despre care am vorbit mai sus și care au uitat ce li s-a spus. De fapt, pe el nu-l interesează deloc modul în care a fost conceput bebelusul. Nu-l preocupă decît faptul că-l are în burtică, deoarece se identifică încă cu mama lui, ca toți băieții și fetitele mici și că, așa cum crede, îl va aduce pe lume. Poate că vrea să rivalizeze cu mama, să-i nege puterea. El are o idee magică despre gestație. Mama ne scrie chiar că, după cum spune el, bebelusul vorbește și cîntă „Mos Crăciun cu plete dalbe” etc. Trăiește cu fantasma că este tot atît de valoros ca și mama lui și că este „întro situație tot atît de specială” ca și ea. Asocierea cu Mos Crăciun, acest spiridus bătrîn atotputernic este specifică vîrstei. Mai opune încă rezistentă în a accepta lumea reală și faptul că bărbatului, de ale căror avantaje e mîndru să beneficieze, nu au prerogativele genitoare ale femeilor. Din această cauză pare atît de disperat cînd i se spune adevărul? Acest copil trăiește tocmai ceea ce, în jargonul nostru psihanalitic, se numește „castrarea primară a băiatului”, adică, dacă din punct de vedere al formei sexuate a corpului se simte avantajat, pentru că are un penis, nu e deloc multumit că are numai atît deoarece ar dori să fie în același timp bărbat prin organele sale genitale, dar să aibă și privilegiul de a naște copii, ca femeile; ar dori să aibă în același timp toate

însemnele puterii. Pentru noi, oamenii, e teribil că nu putem fi decât de un singur sex și că nu putem decât să fabulăm plăcerile și dorintele celuilalt sex. Din această cauză, bărbații și femeile nu se înțeleg niciodată.

E încă bine când se pot pune de acord! Iar acest băietel nu vrea să fie de acord. El vrea să înțeleagă, iar a înțelege, pentru el, înseamnă ceva concret. Înțelege că mama lui va avea un bebeluș și acceptă. Dar nu cred că-i face prea mare plăcere să vadă sosind un rival sau o rivală deoarece probabil că a fost gelos pe frățiorul lui, chiar dacă s-a uitat acest lucru. Ce se va întâmpla atunci la nașterea copilului?

128

Nu știu. Chiar dacă-i spunem acestui băiat adevărul biologic, trebuie de asemenea să-i respectăm lumea imaginară, să stim că el fabulează. Să-i spună: „Chiar crezi asta?” și apoi să râdă, atîta tot. Trebuie să i se explice: „Știi că toți tăticii au fost și ei băieți și ar fi vrut și ei să aibă un bebeluș în burtică. Multe mămici ar vrea să fie tătici: mulți tătici ar vrea să fie mămici, multe fetite ar vrea să fie băieți și mulți băieți, fetite.” Întotdeauna se întâmplă așa: când un băiat crede că e mai interesant pentru el să fie fată, ar vrea să fie fată; și invers. Dacă recunosti că realitatea sexului poate fi în contradicție cu dorința imaginară a copilului, înseamnă că îl recunosti ca ființă umană, supusă multor dificultăți, înseamnă că-l ajuti deja să se accepte în condiția lui de omuleț. E important ca toate mamele să răspundă la întrebarea pe care o pune viața: „Fără bărbat, o femeie nu poate deveni mamă” și ca toți tatii să răspundă: „Fără femeie, un bărbat nu poate deveni tată.”

Deocamdată, acest băiat este la vîrsta la care visează aceste lucruri. Să-l lăsăm să viseze. Știe foarte

bine care este adevărul, dar încă nu vrea să-l admită.

În orice caz, nu e nici o dramă în perspectivă.

Nu! Bineînțeles! Toată lumea trece prin asta!

În legătură cu modul de explicare a sexualității, am primit o scrisoare destul de nostimă. Când am

mai vorbit despre problemele de sexualitate la copil am făcut apel la limbajul semintelor...

Da, pentru că este un limbaj curent. Dar poate că ar fi mai bine să schimbăm vocabularul.

Într-adevăr, mama ne scrie că i-a explicat copilului ei povestea cu semintele și că acesta a refuzat

deodată să mai mănînce fructe și legume cu seminte: roșii, căpsuni. Desena mereu copaci cu fructe și

case pline cu cirese. „Gîndindu-mă că aceste indicii au legătură cu explicațiile mele, scrie ea, am reluat

discuția cu prima ocazie, iar el mi-a spus că o plantă mare va crește în corpul lui.”

Sînt două lucruri de spus aici. Pe de o parte, ideea încolțirii oricărei seminte iar, pe de altă parte, ideea că o sămîntă de plantă ar putea încolți în stomac. El nu vorbește și nu-i e frică de sămînta de viață omenească. Poate că acest copil este inteligent și se gîndeste la sîmburii de portocale, de cirese sau de alte fructe. Trebuie să i se explice că stomacul digeră tot, că semintele plantelor nu se dezvoltă decît în pămînt și că, pe de altă parte, nu în tubul digestiv sămînta umană poate da viață. În explicațiile date acestui copil, nu i s-a spus, cu siguranță, că ceea ce a permis întîlnirea dintre semintele de viață ale tatălui cu semintele de viață ale mamei a fost unirea sexuală a celor doi părinți și că un copil care crește în buzunarul pentru bebeluși al mamei – ce nu are nici o legătură nici cu gura nici cu anusul – un buzunar pentru bebeluși pe care băietii nu-l au —, este copilul celor doi părinți. și de fiecare dată cînd i se explică unui copil unirea sexuală dintre oameni, nu trebuie să se omită niciodată să i se facă cunoscută interdicția incestului. Multi copii sînt derutați cînd mama îl numește pe tată „tăticul”, iar tatăl o numește pe mama „mămică”. Ar trebui spus întotdeauna „tatăl tău”, „mama ta” altfel, copilul poate crede că tatăl e fiul mai mare al mamei și că mama e fiica mai mare a tatălui. De asemenea, deruta lor crește și mai mult atunci cînd, în urma acestor apelative, sînt percepuți ca frate și soră; mai ales dacă le spun socrilor „tată” și „mamă”. Învățarea vocabularului ce exprimă gradele de rudenie ar trebui să se facă la grădiniță și la școală primară, lămurind astfel copilului relațiile de filiație pe care el le percepe încă în mod confuz ca relații incestuoase.

129

Nici o legătură cu diavolul (Educație sexuală, întrebări indirecte)

Un incident în viața cotidiană a unei familii. Vă scrie mama unui copil de opt ani și jumătate. „Acum cîteva zile am avut o mică problemă de conștiință datorată unui eveniment care m-a tulburat profund. Fiul meu a venit într-o zi acasă cu o revistă sifonată în mîină. S-a năpustit în camera lui și a ascuns-o sub pat. L-am întrebat cît am putut de firesc despre ce era vorba. Mi-a răspuns: «E a mea. Nu vreau să te uiti la ea. Înăuntru sînt niste diavoli care te sperie.» Nestiind ce atitudine să iau, i-am spus: «Ei bine, și pe mine mă interesează diavolii. Oricum, ar fi drăgut din partea ta să-mi arăți și mie. – Bine, dar după aceea mi-o dai înapoi. Da?» Am promis că așa voi face. Era o revistă pornografică cu fotografii sugestive. Ce

trebuia să fac? Am pus revista la loc sub pat pur și simplu că să câștig timp; i-am spus că e târziu, că seara, tatăl lui și cu mine o s-o răsfoim și după aceea o vom arunca deoarece, dacă a găsit-o pe stradă era probabil plină de microbi. Între timp, am smuls câteva pagini pentru că nu puteam să-l las să vadă anumite fotografii. Când s-a întors acasă s-a năpustit asupra revistei, s-a instalat linistit, fără complexe, în salon și a început să o răsfoiască. Când a terminat, am aruncat revista la gunoi fără nici un comentariu.” În legătură cu acest lucru, ea își pune o serie de întrebări: „Ce e mai grav? Trebuia să abuzez de încrederea fiului meu, să rup revista și să o arunc la gunoi, deși mi-a arătat-o și m-a făcut să-i promit că i-o dau înapoi? Sau trebuia să risc să tulbur această minte fragedă lăsându-l să privească niste fotografii traumatizante?” Încheie scrisoarea spunând că sotul ei nu a fost într-un totu de acord cu procedeul folosit. și nu precizează ce a spus tatăl?

Nu.

Acest incident are mai multe aspecte. Când copilul a venit cu revista, el o răsfoise deja, din moment ce a spus că înăuntru erau diavoli. Cred că aici a pierdut ocazia favorabilă de a-i răspunde: „Ba nu, nu sînt deloc diavoli. Sînt niste lucruri care se numesc pornografii. Ai auzit vorbindu-se de lucruri pornografice? Ei bine, o să vorbești despre asta cu tata, diseară, fiindcă te interesează mult, fără îndoială, tot ce tine de corp și de sex. Tatăl tău îți va explica toate astea. Eu găsesc că revista aceasta nu e frumoasă. Poate fi excitantă pentru tine, dar nu frumoasă. Sînt lucruri despre care trebuie să discuți cu tatăl tău deoarece e vorba de sexualitate.” Trebuie folosite cuvinte reale. Ea însăși nu a putut să-i dea un răspuns, nu-i așa?

Problema rămîne deschisă, deoarece copilul a adus revista știind că mama lui stie despre ce e vorba; și că, după cum i-a promis ea, va sta de vorbă cu tata despre asta. Se pare că mama a aruncat revista fără ca tatăl să poată discuta cu fiul lui despre ea și despre pozele din ea. și acesta ar fi fost un prilej excelent pentru tată și fiu să abordeze problema sexualității, a filmelor, a tot ce se numeste „porno”. Căci totii copii circulă și văd afisele de cinema cu: „Interzis celor sub optsprezece ani”; și tocmai asta îi interesează, bineînțeles? De ce este interzis celor sub optsprezece ani. Părintii trebuie să le explice de ce. Acest copil a pus o întrebare indirectă. A pus-o de două ori: mai întâi mamei; apoi a așteptat ca tatăl să discute problema cu el. Dar amîndoi au ratat ocazia. Păcat!

Cînd vorbim despre sexualitatea copiilor, ne referim deseori la întrebările directe pe care le pun copiii

mult mai mici.

Da, dar după cum am văzut, întrebările indirecte încep cam de la trei ani. Eu spun că un copil care face exhibitionism în jur de trei ani, de pildă, pune o întrebare indirectă: „Ce este locul acesta care nu e numai pentru pipi?” După părerea dumneavoastră, părintii sînt cei care trebuie să le vorbească copiilor despre aceste lucruri? Dar bineînțeles! Să le vorbească, să le explice despre ce este vorba cu această parte a corpului care nu e făcută numai pentru a elimina excrementele, ci și pentru senzații deosebite de dorință, de plăcere.

130

și, printre altele, să le vorbească imediat despre această plăcere: despre eventuala masturbatie. Cînd fac exhibitionism copiii își arată sexul, ei pun o întrebare mută despre sex și despre masturbare și manifestă îngrijorare în legătură cu pedepsele care ar putea veni, mai ales că au auzit cu siguranță pe cineva spunîndule pe un ton, dacă nu chiar sever, cel puțin hazliu: „O să ti-l tai.” și de ce să nu spună așa, dacă e în glumă? Dar în adevăratul sens al cuvîntului, niciodată! Părintii trebuie să le dea copiilor această siguranță (și în același timp să-i îndemne să fie pudici), să le facă cunoscută sexualitatea în același timp cu încrederea că pot discuta despre ea cu persoana care, în familie, îi învață cum să se poarte în societate, cum să-și educe simțul estetic și moral. Tot părintii trebuie să le spună despre legea interdicției incestului, căreia i se supun și ei, iar apoi să le insuflă simțul de autoapărare în fața adulților care ar vrea să-i atragă în cursă. Deci, părintii: mama pentru fete, tatăl pentru băieți. Altfel spus, în cazul acesta tatăl ar fi trebuit să-i vorbească acestui băiat despre revista pornografică? Da. Repet, mama ar fi trebuit să-l trimită pe băiat la tată. A procedat stîngaci refuzînd ocazia de ai explica aceste lucruri, ocazie provocată chiar de băiat. În plus, asta nu are nici o legătură cu diavolii, nu? Bărbați goi împreună cu femei goale nu reprezintă chiar infernul! Dar asta l-a tulburat pe copil. și tocmai de acest lucru trebuia profitat și ajutat să-l înțeleagă, discutînd cu tatăl lui. Deci, e de datoria tatălui să repare lucrurile, adresîndu-se direct băiatului. Da și e chiar timpul, copilul avînd de-acum opt ani. Dar, după părerea mea, cînd copiii sînt mici, acest lucru ar trebui să se facă firesc, cînd se ivate prilejul, de către oricare din părinți. De exemplu, cînd copilul apare gol în fața altora i se poate spune: „Dacă vrei să stai cu musafirii, îmbracă-te.” Sau, dacă pune o întrebare precisă: „Îți voi explica imediat. Acum sînt ocupată. Te rog să aduci paharele.”

Întotdeauna cînd mama e ocupată copilul o întreabă: „Mamă, vreau să stiu cum se nasc copiii!” Să-i răspundă cît mai natural cu putintă: „Ascultă, toti cei de fată stiu asta, iar tie o să-ti explicăm, eu sau tata, mai tîrziu.” Dar să nu se facă din asta o dramă sau să i se soptească pe un ton dezaprobat „lasă, o să-ti spun eu mai tîrziu” ca si cum ar fi un lucru foarte urît. Dimpotrivă. Cînd pune o asemenea întrebare, copilul doreste să intre în societate si să fie acceptat. Desigur, aceasta cere si prezentă de spirit. Sper ca această carte să-i ajute pe părinti să aibă si un vocabular adecvat si prezentă de spirit. Oricum, în ceea ce-l priveste pe băiatul despre care am vorbit, se vor mai ivi ocazii; copilul nefiind multumit de felul în care a reactionat mama, tatăl trebuie, de acum înainte, să se ocupe el, profitînd de un film sau de afisul unui film. si e păcat, într-adevăr, că tatăl a fost într-un fel „fentat”, dacă pot să spun așa, în această întîmplare. Spuneti că trebuie să răspundem fără ezitare la întrebările directe sau indirecte ale copiilor, referitoare la sexualitate. Dar în multe familii se evită discutarea acestor probleme din motive religioase sau morale: sau pentru că pur si simplu părintii așa au fost crescuti. Deci, din așa-zise motive de educatie; în realitate, toate acestea sînt exact contrariul educatiei. În orice caz, în zilele noastre, cînd copiii sînt supusi atîtor informatii incitante, mai ales în marile orase, ei sînt în pericol dacă nu sînt preveniti la timp de părinti. Multi adulti găsesc cu greutate cuvintele potrivite pentru a exprima aceste lucruri. De exemplu, am scrisoarea unei frantuzoaice care trăieste în Spania. Iată ce ne scrie: „Am doi copii de sapte si nouă ani. Discută mai mult cu mine decît cu tatăl lor. Încerc să le răspund la toate întrebările, căci nu-mi place săi mint, dar nu stiu cum să le vorbesc despre problemele sexuale. Ei stiu cum vin copiii pe lume, cum ies din burta mamei, dar nu stiu cauza nasterii copiilor. Iar eu nu stiu cum să le explic.” Cînd o mamă nu stie ce să spună, ea poate să răspundă: „stiti ce, mi-ar fi foarte greu să-ti răspund – în cazul acesta, mai exact, fiind vorba de băietii – pentru că sînt femeie; eu am fost fetită si nu stiu să răspund la întrebările băietilor. Dar întreabă-l pe tatăl tău, întrebați-l pe tatăl vostru.” Cred că fiind doi le va veni mai usor să pună întrebări decît dacă ar fi singuri. Mama poate vorbi mai întîi cu sotul ei pentru ca acesta să fie pregătit să răspundă. În cazul acestor doi copii, cred că ar fi bine ca la masă, într-o zi cînd toată familia e împreună, tatăl să le explice ce este bărbatul, că el este initiatorul nasterii, că fără

bărbat o femeie nu poate deveni mamă, să le spună unde se găsesc în corpul omului – ca de altfel în corpul tuturor mamiferelor, deoarece fiinta umană este și ea un mamifer – semintele de viață masculine și feminine; și apoi să adauge că la fiintele umane, fiinte ce vorbesc, nu e ca la animale, deoarece în dorința sexuală nu e vorba de instinct ci de dragoste și de responsabilitate asumată, de responsabilitatea bărbatului și a femeii unul față de celălalt și a amândurora față de copil atunci când îi vorbesc despre fecunditate.

Chiar dacă mama nu știe cum să explice toate astea, ea poate oricum să spună: „Ai dreptate să pui o asemenea întrebare. Dar vezi, eu nu pot să-ți răspund pentru că nu știu cum să-ți explic. Mi se pare prea greu. Dar sînt cu siguranță persoane care pot s-o facă.” Cînd părinții se simt într-adevăr incapabili să vorbească despre aceste probleme, ei pot să găsească pe cineva în locul lor: o prietenă, de exemplu, care a știut cum să procedeze cu copiii ei și care ar putea, în prezenta mamei – e mai bine —, să răspundă fetitelor; sau un tată, prieten de familie, care a știut ce să le răspundă băieților lui și care ar accepta să le vorbească și altora în prezenta tatălui lor. Neajunsul e că, în general, educația e făcută în secret și de persoane care au făcut legămînt de celibat precum călugăritele și preotii. Cunosced cazul unor tineri și al unor adulți care au fost socotiți că mama și cîteodată tatăl i-au rugat pe preotii educatori să le vorbească despre aceste lucruri în locul lor. Încă o dată, cred că revine părinților, mamei în cazul fetitelor, tatălui în cazul băieților, rolul de a face aceasta, ajutați de alții, la nevoie.

De altminteri, dacă ei nu știu cum să o facă, există acum în școli consilii de părinți unde se poate vorbi, cu siguranță, despre toate acestea. Și apoi, s-au scris foarte multe cărți bune pe această temă. Mama care ne scrie ar putea să ceară într-o librărie asemenea cărți și să le răsfoiască. Și chiar ar putea pune o astfel de carte în camera copiilor: „Uite o carte care explică foarte bine lucrurile astea.” În orice caz, e periculos pentru copii să nu primească răspunsuri corecte, simple dar veridice la întrebările despre sex, despre concepție și naștere, deoarece altminteri ar putea primi explicații dintre cele mai bizare... Sînt atîtea mituri care circulă printre copii! Eu nu spun că ele nu vor continua să circule și copiii nu vor mai crede în ele, e firesc la vîrsta lor, dar o voce, o carte care spune adevărul e un început.

De altfel, copiii pun aceste întrebări din ce în ce mai liber, asta e impresia mea. Bineînțeles! Din cauza filmelor, a radioului, deoarece vorbesc între ei, iar unii sînt crescuți în mod inteligent fără să li se insuflă vreun sentiment de culpabilitate din cauza curiozității pe care o au față de

viață și sexualitate. În orice caz, pentru ca lucrurile să fie foarte clare, e bine să se răspundă la orice întrebare directă sau indirectă în modul cel mai natural și mai simplu cu putință. „Nu știu” sau „Nu pot să-ți răspund pentru că mi-e greu să discut despre problemele sexuale” e oricum mai bine decât nimic. Dacă acesta e adevărul, el trebuie spus; și în nici un caz: „E un lucru urât” sau „Nu e pentru vârsta ta. Nu vorbi despre asta. Ți interzic.”

E plăcut?

(Nuditatea)

Un cuplu de educatori are doi băieți, unul de patru ani și celălalt de cincisprezece luni. Nu sînt de

acord cu cele spuse de dumneavoastră referitor la nuditate. Iată ce ne scriu despre acest lucru: „Umblăm goi în fata copiilor. Pe de altă parte, ei se joacă și cu corpul lor și cu al nostru.” Apasă pe sînii mamei

făcînd „ti-ti” etc., se joacă cu tatăl dar și între ei... În sfîrșit, trec peste celelalte amănunte (de altfel foarte sugestive pentru această familie care tine ca nimic să nu le fie ascuns copiilor).

E foarte plăcut, în acest caz.

Da. Dar își pun totuși cîteva întrebări. Băiatul cel mare stă cîteodată pasiv, ca într-o stare de prostratie,

în fata oricărei activități noi. Cum l-ar putea ajuta? Dar mai întîi, există o legătură între toate aceste lucruri?

132

Cred că da. Părintii nu știu că atunci cînd un copil vede corpul unui adult, el se complace în această

image, se oglindeste în ea, are iluzia că e și el la fel. Atunci cînd se joacă cu corpul adultului, o face

pentru plăcerea lui, și dacă această plăcere, sexuală pentru copil, îi place și adultului, el nu mai știe cine

e adultul și cine e copilul. Acesta e aspectul important al nudității și al acestor plăceri voyeuriste și tactile

împărtășite. Nu nuditatea în sine e socantă, ci faptul că ea poate „derealiza” copilul față de propriul lui

corp. În plus, aceste jocuri excitante pentru copil sînt periculoase surescitîndu-i prea devreme genitalitatea.

Ati mai spus deja că un copil se simte oarecum în inferioritate în fata corpului adultului. Desigur! și pentru a face o altă comparație, este ca atunci cînd un copil are o jucărie mai mare decît

el – din păcate, pot fi văzute în vitrine asemenea orori, pinguini, urși enormi etc.; există copii, și asta

destul de frecvent, care sînt „derealizați” față de ei însisi deoarece se cred acel urs.

Imaginarul copilului

depășește cîteodată realitatea, iar atunci cînd îi oferim ceva care corespunde dorinței sale de a fi un animal

mare sau o păpușă mare, dacă sentimente de dragoste-plăcere îl leagă prea mult, în realitate, de acest

animal jucărie sau de această creatură pe care o antropomorfizează (și căreia îi dă viață, senzații, sentimente

umane), atunci copilul devine străin în perceperea propriului său corp. Acestui copil, care pare câteodată a fi într-o stare de prostratie, i-ar plăcea să aibă, încă de pe acum, sexul tatălui lui. Si, din moment ce are posibilitatea să-l atingă, poate să creadă că atingînd sexul tatălui lui îl atinge de fapt pe al său. Atingînd sînii mamei, își atinge proprii sîni, imaginari. Face „ti-ti” ca atunci cînd își atinge jucăriile care fac un zgomot de claxon. Oricum, e curios. Acest copil „derealizează” corpul părintilor săi.

Începînd de la pubertate, nuditatea părintilor nu mai are nici o importanță. Si totusi, deseori în această perioadă, părintii nu-i mai permit copilului să-i vadă goi. Dimpotrivă, atunci cînd e mic e periculos, din cauza acestui imaginar care ia locul eului. Iată de ce copilul este din cînd în cînd uluit, imobil, absent: nu mai știe cine e, dacă e mare sau mic, dacă e el sau ceilalti. Există, în senzațiile vizuale si tactile ale corpului său una sau două părți care nu mai sînt ale lui. Tocmai pentru că este inteligent, manifestă această stupiditate aparentă si trebuie să facă față unei veritabile probleme de identitate. În acest sens le spun părintilor: „Atentie!”

Nu știi dacă acești părinti vor reveni asupra convingerii lor, dar întrebarea pe care vreau să v-o pun e următoarea: se poate face cale înoarsă? Părintii își pot schimba complet atitudinea față de acești copii, unul de patru ani si celălalt de cincisprezece luni care, de la naștere, îi văd goi? Ar fi foarte simplu, dacă aceasta nu i-ar amuza pe părinti! Dar am impresia că le place să fie pipăiti, în joacă, de copiii lor. Iată ce e supărător. Se pare că părintii practică, ca jocuri erotice, jocuri de copii de doi ani, desi ei sînt față de acestia niste uriasi. E amuzant, dacă vreți, pentru ei, dar e foarte neliniștitor pentru copii.

Dar această atitudine poate fi explicată si teoretic, prin reîntoarcerea la natură etc. De ce nu? Dar din moment ce ei văd că atitudinea lor a creat probleme, eu le explic în ce constau ele.

Credeti că poate interveni o schimbare?

Desigur. Ei pot să spună: „Ascultă! Acum esti prea mare. Joacă-te singur cu corpul tău. Joacă-te cu copiii de vîrsta ta, deoarece tu crezi că esti încă bebelus. Cînd vei fi mare, vei fi bărbat; nu vei avea sîni ca mama ta. Va trebui să-ti alegi o sotie printre femeile care acum sînt de-o vîrstă cu tine”. Da, se poate vorbi si despre asta. Si trebuie vorbit, deoarece acest copil este atins, din cînd în cînd, de un fel de contaminare corporală cu tatăl lui. Nu știe nici cine, nici ce este.

Pentru a rămîne la această temă a nudității, iată scrisoarea unui tată: „Am o fetiță de sase ani care

pare foarte atrasă de băieți. Acest lucru l-a remarcat și învățătoarea, la școală. Curiozitatea ei mă surprinde deoarece și eu și soția mea am crescut-o foarte liber de când era mică de tot, iar usa de la baie a rămas mereu deschisă și când ne făceam toaleta, de exemplu.” Tatăl e cu atât mai surprins cu cât fratele acestei fetite, care a fost crescut în același fel este, dimpotrivă, foarte pudic.

133

Nu e nimic surprinzător în faptul că fetita este atrasă de băieți și că fratele ei e pudic: este tocmai consecința acestei educații pe care ei o consideră liberală. Dar nu văd nimic rău în această atracție a fetitei către băieți. Cred chiar că pentru ea e o modalitate de a se simți în siguranță, deoarece văzînd mereu corpul gol al părinților și pe fratele ei ferindu-se, dintr-o pudoare firească, de privirile celorlalți membri ai familiei, trebuie să-și găsească și ea prieteni de sex complementar; dacă nu, ea va fi în bătaia focului – și acesta e cuvîntul potrivit – dorinței pentru tatăl ei; și singura garanție pentru ca ea să nu fie incestuoasă, este să-și găsească logodnici. Tatăl trebuie să se obișnuiască cu ideea. Și-a crescut fiica liber. Fără să-și dea seama, a stîrnit o inflație senzuală față de tată și de frate, barată acum de interdicția incestului. La rîndul său, mama, mult prea îngăduitoare, a provocat prin intimități infantile o rivalitate feminină. În acest caz, fetita vrea totuși băieții numai pentru ea și nu devine activă decît prin acest joc amuzant. E absolut normal.

Răspundem astfel tuturor celor care ne scriu spunînd: „Eu sînt pentru”, „Eu sînt împotriva”: dacă vă creșteți fetele ca acest domn, ele vor avea mulți logodnici și vor fi mai atrase de plăcere decît de muncă – cel puțin în prima copilărie, prelungită peste vîrsta normală la care un copil începe să judece.

Aceasta va fi consecința. Iar băiatul va fi pudic în familie și timid în societate, manifestînd sentimente de inferioritate față de toți băieții, incapabil să-și asume dorințele deoarece, pentru el, e prea excitant să-și vadă mama dezbrăcată iar rivalitatea sexuală fantasmatică cu tatăl este înspăimîntătoare. Trebuie să se apere împotriva dorinței pentru mama lui, doar pentru ea, dorința de a o avea numai pentru el singur.

Dorința băiatului e o dorință activă, el îndreptîndu-se spre cea pe care o dorește. Dar nu se poate îndrepta nici spre mama și nici spre sora lui, interdicția incestului fiind profund ancorată în mintea oamenilor. Cît despre fetiță, cum rolul ei sexual este de a pîndi activ pe cel care va veni spre ea, devine provocatoare, seducătoare cu toți băieții, pentru că își dă foarte bine seama că ar fi periculos pentru ea să-și provoace

tatăl, si pentru că fratele, din fericire pentru ea, nu se lasă provocat.

si face toate acestea în mod instinctiv...

Instinctiv, pentru că este sănătoasă.

Spun asta, deoarece dumneavoastră ati repetat de mai multe ori că, atunci când e vorba despre educatia

sexuală, se uită, în general, să se vorbească despre interdictia incestului.

Singura educatie sexuală adevărată este interdictia incestului. si, prin forta lucrurilor, atunci când

interdictia incestului e însoțită de libertatea de a cunoaste tot – ceea ce e foarte bine —, copiii se vor

îndrepta spre cei de sex opus si se vor apăra împotriva atracției sexuale față de părinti, frati si surori.

Cred că, pentru a educa această fetiță, singurul lucru pe care i l-ar putea spune tatăl, în afară de interdictia

incestului, ar fi: „Alege-ti logodnici de vîrsta ta“. Deoarece singurul pericol ar fi ca ea să-si caute logodnicii

printre tineri sau printre bărbații adulti si, în acest fel, dezvoltarea ei sexuală sănătoasă să fie deviată.

Dacă are încredere în tatăl ei, iar acesta îi va vorbi cu seriozitate si castitate, ea îl va asculta si nu va căuta

să-si aleagă „logodnici“ pentru jocuri senzuale, sau alesi ai inimii, printre tinerii mult mai mari decît ea.

Nu e o minciună, e o glumă

(Fantasmele sexuale ale copiilor si realitățile adulților)

Veti deruta fără îndoială cîțiva cititori cu o scrisoare care ridică încă o problemă destul de precisă,

un caz destul de special, dar care cred că e interesant la modul general, deoarece se vorbește deseori despre

134

santajul pe care-l pot exercita copiii asupra anturajului lor sau despre fantasmele pe care le trăiesc si pe

care încearcă să le prezinte ca si cum ar fi adevărate.

Da. Copiii care bat cîmpii, cum se spune.

Exact. Dar acest lucru nu e lipsit de sens! Vă scrie o mamă cu două fete de sapte si cinci ani si jumătate

pe care le lasă deseori în grija unei doamne măritate. În general, seara, când se întorc acasă, ele cinează

împreună cu tatăl lor; mama fiind la niste cursuri. Iată ce scrie: „Recent, după cină, fetitele si-au prevenit

tatăl că au să-i spună ceva foarte important. Dar se cam codeau: «Dacă-ti spunem, ai să rîzi de noi.» Tatăl

le-a asigurat că nu o să rîdă de ele si atunci s-au hotărît. A început cea mare: «Ei bine, uite ce-am pătît.

Sotul doamnei la care mergem mi-a pus cocoselul lui în gură.» După care a amutit si n-a mai vrut să facă

alte precizări. În acel moment, cea mică a spus: «Dar să stii că eu i-am dat o palmă.»

La care cea mare

a continuat: «Da, dar să stii că nu l-a pălmuit intentionat.»“. Avem de-a face cu o situatie care poate suscita

într-adevăr multe întrebări într-o familie. Mama ne scrie în continuare: «A două zi dimneată, cînd am

vrut să vorbesc cu ele despre asta – deoarece sotul meu îmi spusese totul – în mod curios, au fost foarte retinute și nu au vrut să-mi spună nimic. Au zis doar: «Lasă, am și uitat ce s-a întâmplat. și nu cumva să-i spui ceva doamnei care are grijă de noi.»”.

Înteleg. Iar acest bărbat este și tatăl unei prietene de-a lor.

Da. Deoarece totul se petrece într-un sat. Oamenii se cunosc între ei.

Asta mă face să mă gândesc la filmul lui Jacques Brel.

„Riscurile meseriei”.

Exact. Copiii își imaginează scene sexuale pe care le povestesc în felul lor. În cazul acesta povestea era destinată numai tatălui și era prezentată destul de ciudat: „O să râzi de noi”, când au vorbit cu tata,

apoi cu mama: „Lasă, am și uitat”; apoi „pălmuit neintentionat”... Am impresia că sîntem foarte aproape de ceea ce numim o fantasmă. Totul se petrece seara, la cină. Copiii își spun lucruri deocheate între ei ca să fabuleze, ca să se facă remarcați mai ales de tată. Cred că mama are perfectă dreptate să nu insiste asupra acestei povesti pentru că, dacă într-o zi se va întâmpla ceva serios, copiii să îndrăznească să discute cu ea. Asta e important: să nu râzi de ei, să nu-i certi, ci să le spui: „Ei bine, asta e. Dacă l-a pălmuit, sper că a făcut-o intentionat, deoarece un domn nu trebuie să se poarte așa cu fetitele”.

Vă întrerup deoarece mama pune unele întrebări precise: „Trebuie sau nu să discute din nou ele?”

Răspunsul dumneavoastră este: „Nu, să nu insiste.”

Da, așa este.

Vă mai întreabă: „Cum s-ar putea, în general, preveni aceste lucruri?” Pentru că, pe de o parte sînt fantezmele, iar pe de altă – realitatea.

Ea ar putea, de exemplu, să le spună de fată cu tatăl: „Într-o zi i-ati povestit asta tatălui vostru. (Adevărat sau neadevărat, nu trebuie să le determine să recunoască că nu a fost adevărat.) Dar, când ești mic, inventezi o multime de lucruri. Dacă vreodată se va întâmpla cu adevărat ceva asemănător cu ce ne-ati povestit, nu trebuie să acceptați. Domnul acela știe și el acel lucru și deci să-i spuneți: «Nu trebuie să faceți asta. Un domn nu se joacă așa cu copiii.» În felul acesta pot fi preveniți copiii. Dar ei nu pot fi împiedicați să spună „neadevăruri”, să povestească întâmplări inventate.

Mama se întreabă de asemenea dacă e într-adevăr vorba de o invenție. Ea scrie: „E cazul să mergem pur și simplu la acest domn și să-i spunem: «Poti să ne explici ce s-a întâmplat?»”.

Tinînd cont de conținutul scrisorii, este mai greu, deoarece e un sat mic. Oamenii sînt în relații apropiate, se văd des, lucrează împreună și au și alte activități în comun. Nu știu cum ar putea proceda. Va vedea ea cum e mai bine: fie ea, fie tatăl va găsi poate prilejul să vorbească cu acest domn între patru ochi. Dar

dacă e vorba de o fantasmă, există riscul ca apoi fetele să fie prost văzute și ca, începînd din acel moment, bărbatul să devină agresiv cu acești copii care l-au pus cu adevărat într-o situație primejdioasă.

Pentru cei ce n-au văzut filmul lui Jacques Brel, era vorba acolo de o fetiță ce a acuzat un învățător

de lucruri foarte asemănătoare, în urma cărora, acesta a ajuns la închisoare.

135

Din nefericire, e o situație banală. Cred că tatăl a reactionat foarte bine pentru că nu a rîs de ele și

le-a pus cîteva întrebări – la care nu au răspuns; cînd le-a întrebat: „Sotia domnului era de fată“, ele nici

măcar n-au știut ce să răspundă. Cred că a fost vorba de o fantasmă.

Pentru că a venit vorba, iată o întrebare despre aceste faimoase fantasme. E un cuvînt la modă. Ce

sînt ele de fapt? Inventii ale copiilor?

Sînt fabulații ce corespund acelor fantezii sexuale pe care copiii le au foarte des într-o etapă anume

a dezvoltării lor, etapă în cursul căreia doresc să fie sedusi de un adult. Aceste dorinte provoacă imagini

de felul celor povestite de cele două fetite.

Este o etapă absolut obligatorie în dezvoltarea unui copil? Deoarece, deseori, cînd părintii surprind

în plină fantasmă un copil, îi spun: „Astea sînt minciuni. Trebuie să spui adevărul.“ Ei identifică adesea

fantasma cu minciuna.

Nu e o minciună, e o glumă pentru plăcerea de a crede că e adevărat, de a visa cu ochii deschisi fără

nici un risc... e literatură, ce mai! Dar există acel „de-adevăratele“, cum spun copiii.

Cea mai mare parte

a fantasmelor lor nu sînt făcute pentru părinti. Poate că, în acest caz, fetitele au căzut pur și simplu în

cursă vorbindu-i tatălui lor. În seara aceea, cum mama nu era acasă, ele erau micile sotii ale lui tăticu’;

și si-au spus: „O să-i povestim lui tăticu’ ceva foarte interesant, dacă ar vrea cîteodată să facă asta cu noi.

Ar fi nemaipomenit!“ De ce? Pentru că reprezentarea sexului în gură are pentru copii rezonante, articulații

imaginare, inconstiente, cu suptul. Pentru copil, care confundă sîinii cu penisul, acestea sînt lucruri destul

de apropiate. De altfel, ele sînt deseori confundate nu numai în imaginația copiilor, ci și în visele adulților.

Inconstientul nu face o mare deosebire între ele. Pentru aceste fetite se pare că nici nu a fost ceva erotic,

dacă ar fi să judecăm după modul în care au povestit tatălui. Prin urmare, nu cred că e bine să se facă

din asta o dramă. E o întâmplare oarecare pe care copiii o uită imediat ce-o spun. O poveste copilărească

de „sexualitate-fiktiune“.

Am vorbit despre fantasme, dar nu trebuie să uităm realitatea. Multi părinti sînt îngrijorati. Există

copii care urmează cu destulă ușurință pe oricine. Dar sînt și cazuri mai concrete. O întrebare revine constant:

„Cum să prevenim fetitele în legătură cu eventualele atacuri ale perversilor, sadicilor, vagabonzilor?” Multe familii locuiesc la periferie, în locuri, să spunem, puțin sigure și ar dori să-i avertizeze pe copii. Ce trebuie să facă? Să dea explicații precise? Cum să acționeze?

Sînt foarte mulți bărbati, fără nici o ocupație, care suferă din cauza lipsei de relații umane. E mult mai ușor să abordezi un copil. Sînt oameni de foarte bună calitate care intră în vorbă cu copiii. De aceea o punere în gardă e foarte dificilă. Ceea ce se poate spune copiilor este că nu poți deveni prietenul unor oameni pe care nu-i cunoști. Și, ceea ce s-a spus mereu: „Nu primi bomboane de la necunoscuți”. Dar cel mai bun lucru este să i se recomande, mai curînd, unei fetite să fie întotdeauna însoțită de o prietenă; iar unui băiețel – pentru că băieții mici sînt tot atît de expuși riscului ca și fetitele – să fie întotdeauna doi sau trei; să nu circule singuri pe stradă. Și dacă li se adresează cineva, să nu fie nepoliticosi cu acea persoană, ci să-i spună: „Sînt ocupat. Mă duc acasă unde sînt așteptat.”

Asta e important: un copil care simte că nu e așteptat acasă are tendința să vorbească cu cineva amabil întâlnit pe stradă. Părintii trebuie să facă în așa fel încît să fie tot timpul cineva acolo unde merge copilul.

E îngrozitor pentru copii să se întoarcă singuri acasă și să aștepte o oră sau două pînă la întoarcerea părinților.

De aceea e bine ca aceștia să-și facă o prietenă în imobil, portăreasa poate, să aibă relații amicale cu vecinii la care să poată merge copiii. În acest mod pot fi evitate accidentele. Și nu atît prin prevenirea copilului căci, oricum, într-o bună zi în care se plictisește și știe că și acasă se va plictisi, va intra în vorbă cu cineva, ci treptat.

În plus, copiii trebuie avertizați de existența exhibiționiștilor de ocazie, spunîndu-li-se: „Cînd vezi așa ceva, fugi. Ei știu că fac ceva interzis, dar nu sînt periculoși.” E adevărat, contrar părerii părinților, exhibiționiștii nu sînt periculoși. Copiilor trebuie să li se spună că aceștia sînt niște nefericiți. Copilul nare decît să nu-i privească, să plece de acolo, asta e tot.

136

Mult mai periculoși sînt perversii care sînt bine organizați și care spun: „Bună ziua, îl cunosc pe tatăl tău, pe mama ta etc.” și care revin opt, cincisprezece zile la rînd. Și după trei săptămîni – timpul necesar pentru a cîștiga încrederea copilului, îi spun: „Te duci acasă? Ești singur? Atunci vino cu mine. E frig. Îți ofer o cafea cu lapte.” și încep să discute. Așa se întîmplă de obicei. E un lucru pregătit din vreme,

iar părintii trebuie să vegheze să nu se întâmple așa ceva. Dacă aceștia se bucură de încrederea copilului, dacă știu să-i vorbească, să-l asculte, să-l facă să se exprime exact, atunci pot să-i explice foarte bine tot ce ține de acest gen de întâlniri și să-i spună cum să se apere de ele, dar fără să facă din asta o dramă.

Interdicția și disprețul

(Incestul, homosexualitatea, masturbarea)

Vă propun să vorbim despre incest. Cred că această problemă se pune mai des în familiile numeroase.

Nu neapărat în familiile numeroase, ci mai curînd în familiile cu doi copii, un băiat și o fată. Pînă

la cinci, șase ani cel mult, copiii au jocuri sexuale (frații între ei, surorile între ele, între frați și surori

cînd sînt foarte mici), jocuri absolut „normale” și sănătoase: pentru ei sînt un prilej de amuzament. Cînd

sînt de fată, părintii nu trebuie să-i certe sau să-i pedepsească, ci să discute împreună cu copiii problemele

sexuale folosind cuvinte exacte: să spună că sexul fetelor e diferit de sexul băieților, să le vorbească limpede

atît unora cît și celorlalti, cînd sînt împreună, nu în secret și pe tonul cel mai obisnuit, despre diferența

dintre ei, fără să folosească cuvinte ca „pipi” sau „pășărică”. Că un copil vorbește despre „pășărică” sau

„cocosel”, de acord! Dar cînd e în erectie, cuvîntul potrivit e „penis”. Iar în cazul fetelor, cuvintele potrivite

sînt „vulvă”, „vagin”. Băieților trebuie să li se spună că vor deveni musculos, că li se va schimba vocea,

că vor avea barbă și mustată ca tatăl lor și că vor plăcea fetelor. Iar fetelor să li se spună că vor avea păr

pe pubis și la subrat, că le vor crește sîinii, că în corpul lor se va produce o transformare totală și că în

jur de doisprezece, treisprezece, paisprezece ani vor avea menstruație. Se vor simți astfel mîndre, și, natural,

vor plăcea băieților. Dacă aceste lucruri nu sînt spuse copiilor începînd de la șase, șapte ani, jocurile sexuale

riscă să se prelungească și să devină incestuoase. Și, după cum am mai spus, în același timp cu abordarea

problemelor sexuale trebuie să li se spună despre interdicția incestului între frate și soră, între tată și fiică,

între fiu și mamă. Sînt uimită de numărul mare de tineri, frați și soră, care au în zilele noastre relații

sexuale adevărate, care practică între ei nu numai masturbarea, ci și coitul. Relații ce au avut, ca să spun

asa „binecuvîntarea” oarbă a părintilor. I se spune, de exemplu, unui frate mai mare: „la-o neapărat pe

surioara ta la tine în pat, pentru că în seara asta mergem la cinema. Să nu i se facă frică dacă noi nu sîntem

acasă”. S-ar putea crede că părintii, pentru a se deculpabiliza, doresc ca fratele și sora să se consoleze

reciproc în lipsa lor. Aceasta duce deseori la situatii periculoase sau perverse care împiedică, mai mult sau mai puțin, dar fără excepție, dezvoltarea simbolică a copiilor, adică performanțele lor școlare, situarea lor față de lege precum și adaptarea lor la societate. Se vorbește mult despre necesitatea educației sexuale, chiar și la școală, dar ea nu e niciodată însoțită de notiunea de interdicție a incestului care este, de fapt, esențială. Chiar dacă copilul nu e la vîrsta la care să înțeleagă, trebuie să i se facă cunoscută această interdicție: „Frații și surorile nu se pot căsători între ei. Nu pot să-ți explic de ce, dar așa este”.
 Avem aici scrisoarea unei mame disperate, care și-a dat seama că cei doi copii ai ei (fata de paisprezece ani și băiatul de cincisprezece) au relații sexuale; scrisoarea e sfîșietoare. Știm că sentimentele incestuoase pot exista. Dar de aici la adevăratele raporturi sexuale e o mare distanță. Iar mama nu poate să facă nimic în fața acestei situații.

137

Ne scrie că se prefacă că nu vede nimic.
 Nu înțeleg de ce. Pe de altă parte, nu ne spune dacă în familie există și un tată. Dar acești copii care sînt niste „copii teribili”, fără să-și dea seama, au pornit-o cu adevărat prost. Vor avea, cu siguranță, probleme în viitor: acum e prea târziu. Dar nu trebuie să se prefacă că nu vede nimic, ci dimpotrivă, să le spună foarte limpede: „Nu v-am spus, poate, la timp că e periculos să aveți relații sexuale între voi. Nu mai sînteți copii. Nu vă mai jucați așa.” Dar tatăl și mama ar trebui să le vorbească deschis despre interdicția incestului unor copii mult mai mici, în discuții comune, la masă, de exemplu, și să lase pe fiecare să-și spună părerea.
 Încă o dată, nu trebuie să ne fie frică de cuvinte. Repet, interdicția incestului este esențială în educația sexuală. Este important, desigur, să fie cunoscută de copil complementaritatea sexelor în vederea procreerii; dar dacă nu i se vorbește în același timp despre această lege fundamentală a creației valabilă pentru toți oamenii, de la ființele cele mai „primitive” pînă la cele mai civilizate, care este interdicția incestului, informația și educația sexuală nu mai au nici un sens.

și acum o scrisoare în care e vorba despre doi gemeni, un băiat și o fată de patru ani. Sînt foarte echilibrați. Putin cam prea echilibrați pentru vîrsta lor. Părintii îi despart foarte des, la plimbare de exemplu, tatăl ducînd băiatul și mama fetita sau invers. Numai băiatul ridică unele probleme. El spune: „Cînd voi

fi mare, vreau să mă însor cu sora mea“. si cînd părintii îi explică că acest lucru nu e posibil, el pare că suferă foarte mult. Acest gen de deturnare a complexului lui Oedip poate fi periculos în viitor?

Nu! Problema gemenilor nu e aceeași cu cea a copiilor singuri la părinți. Faptul că băiatul acesta spune la patru ani: „Mă voi însura cu sora mea“ nu prea este plăcut, desigur, dar este frecvent. si e la fel de neplăcut dar frecvent ca părintii să-i răspundă: „Poti să spui asta ca să te distrezi. Dar în realitate nu e posibil“. Însă mama nu ne spune nici măcar ce părere are sora lui despre asta. Poate că preferințele sale se îndreaptă spre tatăl ei si nu spre fratele ei. si poate, cînd îl aude vorbind așa, se gîndeste în sinea ei: „N-ai decît să spui tu asta. Eu tot cu tata o să mă mărit“. Are patru ani. Este vîrsta la care copilul fabulează despre căsătoria lui cu cine îi place: si cei care-i plac mai întîi sînt părintii si apropiații familiei. E vorba despre fantasme izvorîte din tandrețe si construite pe ideea precoce de cuplu preferential. Cuvîntul „a iubi“ are atîtea sensuri!

Asta pare că-l face pe băiat să sufere cu adevărat.

Bineînțeles, ca pe orice copil de patru ani căruia i se spune: „Nu te vei putea căsători cu sora ta (fie

ea geamănă sau nu) sau cu mama, sau cu mătușa ta.“ Pentru că e același lucru.

Deci, trebuie să i se răspundă. Să i se explice, de pildă: „Desigur, spui asta pentru că esti mic. Dar

ai să vezi, cînd vei fi mare o să-ti placă si alte fete. si va fi mult mai nostim ca tu să te însori cu o altă

fată, iar sora ta să se mărite cu un alt băiat căci, în felul acesta veti avea mult mai multi copii pe care săi

iubiti. Copiii ei, ai tăi... Ea îi va avea cu un alt bărbat, iar tu îi vei avea cu altă femeie.

Toti copiii vostri

vor fi veri si va fi amuzant, formidabil să fiti o familie atît de mare.“ Cred că în felul acesta trebuie oferite

copiilor fantasme despre viitor; pentru că, într-adevăr, dacă fratele s-ar căsători cu sora lui, ar avea putini

oameni în jurul lor. E un adevăr ce li se poate spune: căsătoriile între persoanele aceleiasi familii nu implică

multe relatii sociale.

Acestea fiind spuse, nu înțeleg foarte bine referirea la complexul lui Oedip. Această fixatie a copilului

poate fi periculoasă pentru el?

Nu! La patru ani e vorba încă de fantasme vagi. Gemenii dezvoltă un complex oedipian diferit de

cel al copiilor singuri. El, dorind să se însoare cu sora lui, nu mai spune ca ceilalti copii: „O să mă însor

cu mama“, dar este exact același lucru. Nu a făcut încă o „fixatie“. (E o legătură care încă nu-l blochează.)

Ceea ce trebuie stiut în mod deosebit în cazul gemenilor este că, fiind împreună dintotdeauna, ei nu

pot concepe viitorul unul fără celălalt. Dar asta se va schimba o dată cu școala, cu viața de zi cu zi, cu

138

prietenii pe care și-i vor face. În acest fel deci își pot ajuta părinții copiii: înlesnindu-le întâlnirea cu alți copii, eventual, dacă cunosc, cu alți gemeni. Vor vedea atunci că toți copiii gemeni au aceleași probleme.

E dificil pentru părinții cu gemeni să se proiecteze în ei, vreau să spun să gândească cum gândesc ei, identificându-se astfel cu ei; deoarece aceștia nu gândesc, la patru ani, cum au gândit poate, la aceeași vârstă, o mamă sau un tată fără frate geamăn.

Pe de altă parte, mama spune că-i duce pe copii separat la plimbare...

... și că aceștia nu par să sufere.

Nu e de mirare, deoarece când copilul spune: „Mă voi însura cu sora mea“, sora lui e un fel de

„subprodus“ al mamei. Ba chiar mai mult: pentru el, ea îi reprezintă pe tata și pe mama, așa după cum

mama reprezintă pe tata-mama. La patru ani, mama nu e foarte distinctă de tată; e o parte din tata-mama;

iar tata e o parte din mama-tata. Deci, să nu-și mai facă atâtea griji din cauza lui Oedip. Oedip e o structură

a inconstienței, care se rezolvă la toți copiii; la gemeni puțin diferit față de ceilalți, desigur. Dar își vor

găsi și ei drumul, ducând o viață echilibrată, integrându-se în societate.

Am în față scrisoarea unei mame ce ridică o problemă serioasă despre care se spun multe prostii.

„Am un băiat de șapte ani și jumătate, bun, foarte drăguț, cu un ten de piersică, căruia nu-i place să se

joace decât cu fetele, să brodeze, să coasă. Când vede la televizor un balet nu se poate stăpîni să nu danseze.

Tatăl lui se înfurie îngrozitor când își vede fiul comportându-se astfel, îi spune că e «homo», îl insultă.”

Mama ne spune că nu e de acord cu reacția violentă a tatălui. Pînă acum, credea că homosexualitatea

este mai ales un viciu, dar, scrie ea, „am citit undeva că e posibil ca homosexualitatea să apară în urma

unei anomalii fiziologice. Oare aspectul fizic al fiului meu este un semnal de alarmă? Ce să spun? Ce să

fac?”

Ei bine, mai întâi de toate, mama nu are deloc dreptate. Nu e nimic fiziologic în homosexualitate.

Ea este o structură psihologică. Iar unii copii sînt conduși către această structură psihologică chiar de

mici, printr-o atitudine ostilă a tatălui față de feminitatea băieților – ca și față de masculinitatea fetelor.

Feminitate aparentă, de altfel, deoarece acest băiat poate fi foarte viril chiar dacă e grătos, blond, seducător,

drăguț îi place frumosul, dansul și se admiră când se uită în oglindă, dacă e cu adevărat frumos. Acesta

este narcisism. Dar de ce tatăl e așa de agresiv cu fiul său? De ce nu-l iubeste așa cum este, ajutându-l să se schimbe? Nu respingându-l îl va ajuta, ci spunându-i, pentru a compensa această frumusețe aparentă prin pretuirea pe care o are pentru el: „Nu există numai această aparentă. Ești într-adevăr frumos. Ești adorabil. Trebuie însă să devii viril. Mie mi-ar plăcea...” Mi se pare că tatăl e prea „emotionabil” față de fiul lui – dacă pot să spun așa, (nu știu dacă există acest cuvânt). Copilul acesta manifestă deja gusturi estetice și poate chiar și o vocation de dansator, o sensibilitate deosebită care-i permite să se joace cu fetitele...

La urma urmei, el nu are nici o soră. Atunci, de ce să nu se joace cu fetele? De altfel, mama ne spune că atunci când se joacă cu fetele el e întotdeauna sotul, vrea să fie și tatăl și sotul. Dar nu știu. Nu pot să-i spun dacă acest copil este deja angajat într-o structură adevărată care va face din el un homosexual, deoarece nu ești homosexual la comandă.

E foarte dificil să fii homosexual. Există băieți care vor să fie homosexuali ca să aibă bani de la cineva care i-ar dori ca amanti; dar în realitate ei nu sînt deloc homosexuali. Dacă toate ființele umane au în copilărie, și mai ales în adolescență, tendințe homosexuale, cîteodată chiar dorințe trecătoare, nu oricine este cu adevărat homosexual. Homosexualitatea este o structură psihică și inconstientă; nu e deloc ceva voluntar; dorința adevărată și plăcerea nu se comandă. Dacă o femeie sau un bărbat este homosexual cu adevărat, înseamnă că nu poate să fie altfel. De altminteri, sînt mulți care încearcă să se „trateze” – e tratabil în anumite cazuri prin psihanaliză la cei care suferă din această cauză. Dar, la urma urmei, de ce să sufere? Nu știu încă totul despre homosexualitate.

În orice caz, nu poți ajuta niciodată un copil care pare a deveni homosexual sau care dezvoltă o asemenea tendință, disprețuindu-l; dimpotrivă, el poate fi ajutat explicându-i-se ce este homosexualitatea, spunându-i-se că un homosexual e nefericit pentru că nu poate avea descendenți, dorința lui sexuală nefiind

139

îndreptată spre celălalt sex; îl ajutăm vorbindu-i limpede despre aceste probleme, dezvoltându-i în același timp toate calitățile pe care pare să le aibă.

Cît despre acest băiat, el trebuie îndemnat să studieze serios, de exemplu dansul, nu să fie lăsat să danseze în fața ecranului. La șapte, opt ani, aptitudinile și calitățile naturale ale unui copil, fie că par masculine sau feminine, trebuie socializate; sublimarea, adică folosirea în scop cultural și artistic a talentului

si a calitatilor acestui copil în societate, îl pot pune în valoare si îl pot chiar viriliza; să devină dansator,
dacă asta îi place. Dansul este un exercitiu extrem de dur si de virilizant pentru cei virili si nu
homosexualizează niciodată un băiat. Dansatorii nu sînt mai homosexuali decît altii.
Sînt artisti. Asta e
altceva. Foarte des, de altfel, ei sînt niste fiinte caste. Pot părea homosexuali pentru că au relatii mai ales
între ei. Dar si alti artisti fac asta. Matematicienii se înconjoară de matematicieni etc.
Dansul este o artă
care acaparează întreaga viață a unei persoane.
Revenind la tată, e necesar să înțeleagă că trebuie să-si ajute fiul în loc să-l respingă;
altminteri, îl
va împinge spre o atitudine narcisistă de repliere asupra lui însusi si spre anumite
tendinte care nu sînt,
în prezent, precis orientate.
Dacă vă înțeleg bine, îi răspundeti acestei mame care vă vorbește despre angoasa ei,
că tatăl e cel
care trebuie să rezolve problema...
Da.
... si acest lucru pare foarte greu de realizat deoarece tatăl se înfurie îngrozitor. Mama
precizează
că, atunci cînd sotul ei vede un bărbat efeminat pe stradă are chef să-i stîlcească
mutra.
E foarte curios că homosexualii îi provoacă dorinta să se ia la trîntă cu ei. Cred că
mama ar putea
discuta cu sotul ei – deoarece spune că formează un cuplu foarte reusit, că se înțeleg,
se iubesc – si să-i
explice că homosexualitatea nu e o boală, ci o structură care se dezvoltă la copiii
cărora le-a lipsit sentimentul
de siguranță si de încredere în tată.angoasa în fata mortii are la acestia un caracter
mai acut, tocmai
pentru că homosexualii se îndreaptă spre o viață fără descendenți care cere din partea
lor enorm de multe
sublimări pentru a nu fi nefericiti. Poate că tatăl va înțelege că e pe un drum gresit în
educarea fiului său
si că ar trebui să discute foarte serios cu un psihanalist despre propriile sale dificultăți
pricinuite de acele
atitudini ale copilului său pe care el le consideră deja drept „pederaste”. (Trebuie
precizat, de altminteri,
că a fi „pederast” nu e acelasi lucru cu a fi homosexual. Pe de o parte sînt
homosexualii, pe de alta pederastii.)
Sau să meargă mama la un psihanalist, pentru a-si înțelege mai bine sotul.
Dar dacă lucrurile rămîn asa, copilul va avea dificultăți. Acum nu pot să spun nimic
altceva decît
că, în prezent, acest copil nu este educat în asa fel încît să-si dezvolte calitățile si mai
ales înclinatiile pe
care le are, pentru propria lui plăcere dar si a celorlalti si poate pentru fericirea lui,
aceea de a-si găsi
calea si de a da un sens vietii sale.

O altă întrebare, într-o scrisoare de la o profesoară. Sotul ei este artist. Au doi copii: un băiat de zece ani și jumătate și o fată de șase ani. În aparență, fetita nu-i pune probleme – nu ne vorbește despre ea în scrisoare —, dar este îngrijorată de fiul ei mai mare. De două luni fie adoarme greu seara, fie se trezește noaptea și nu mai reușește să adoarmă din nou. Și îi e puțin frică de aceste insomnii. A consultat un medic care i-a prescris niște somnifere foarte eficiente pe care acum copilul le cere mereu. Ne spune că, de altfel, băiatul e foarte bun la școală unde are rezultate excelente, dar nu face nici un sport. Pentru ca descrierea să fie completă, ne precizează că sotul ei a făcut de curând o puternică depresie nervoasă, dar că și-a revenit. „Am avut și eu probleme foarte serioase, dar nu am lăsat să se vadă.” Afăcut chiar și psihoterapie, încercând să depășească această stare. Vă întreabă dacă băiatul poate să fie deja preocupat de corpul său și de problemele sexuale, deși în exterior, din punct de vedere fizic să zicem, este încă un băiețel. O îngrijorează, de asemenea, dependența lui fată de medicamente. Sînt multe întrebări în această scrisoare. E păcat, desigur, că acum două luni, cînd au apărut insomniile, medicul i-a prescris imediat somnifere fără să încerce să vadă ce se petrece în viața imaginară a copilului și de ce cosmaruri fugea astfel. Căci un copil care are insomnii, deși mic fiind nu le avea, înseamnă că

140

fuge de un cosmar. Poate sînt cosmaruri întîrziate, cosmaruri pe care le au copiii la șapte, opt ani. Tatăl a făcut o depresie, iar mama a avut probleme de natură psihologică; copilul a simțit atunci la părintii lui o devitalizare; iar devitalizarea se manifestă la un copil printr-o anumită tulburare a echilibrului vieții inconstiente și poate chiar printr-un sentiment de insecuritate familială. E posibil să-i fi revenit cu această ocazie cosmarurile cu moartea părinților pe care le-a avut probabil la șase, șapte ani. Personal, sînt foarte nemulțumită cînd pediatrii prescriu medicamente imediat ce un copil nu doarme, deși i s-ar putea da foarte bine un ceai de tei concentrat, bine îndulcit (tot e ceva); sau să i se lase la îndemînă un măr în cazul în care se trezește noaptea; sau să i se dea hîrtie, creioane, desene și să i se spună: „Dacă te trezești, scrie tot ce-ți trece prin cap în momentul acela.” De cele mai multe ori, cosmarurile dispar astfel. În acest caz, copilul pare puțin drogat, după cum spune mama; acum a ajuns să-și ceară somniferele. Or, acestea nu sînt, după cum scrie ea, somnifere usoare, ci aproape medicamente pentru adulți. Fiindcă îi este frică de insomnii, copilul e mulțumit că asta îl ajută să doarmă. Cred că face și el o mică depresie ca replică la depresia tatălui.

Mama vă vorbește și despre problemele sexuale. Vă întreabă...

Dar bineînțeles! Nu înseamnă că dacă nu e puber nu are probleme, că nu-l interesează propriul lui

corp și că acest băiat nu se masturbează. E foarte normal. Dar el crede, poate, că este un lucru rău. Poate

că auzit spunându-i-se unui alt copil, nu neapărat lui: „Dacă mai faci asta, o să ti-l tai”, pentru că și acum

se mai spun asemenea lucruri. E foarte important ca tatăl să vorbească cu el despre masturbare, cu atât

mai mult cu cât e singurul băiat, nu are un frate mai mare, iar masturbarea e un mijloc de a lupta împotriva

unei stări depresive. Masturbarea e importantă între patru și șapte ani. Dispare în jur de șapte ani și re apare

pe la doisprezece, treisprezece ani. Cred însă că, datorită celor întâmplate în familie, băiatul a descoperit,

pentru a se revitaliza, o masturbare mai veche. Nu e deloc masturbarea de la pubertate. E o masturbare

ce se întreține printr-o imaginație de copil mic. Ar fi bine, poate, ca băiatul să fie văzut de un psihoterapeut.

Mă gândesc la o frază pe care ați spus-o acum câteva minute, referitoare la faptul că băiatul a auzit

probabil pe cineva spunând: „Dacă mai faci asta, o să ti-l tai.” Cred că putem evoca o altă mărturie în

legătură cu această problemă. Un corespondent vă povesteste ce i s-a întâmplat băiatului său. Acesta, la

vârsta de doi ani, mergea la grădiniță cu sora lui, cu un an mai mare decât el. După câteva săptămâni de

grădiniță, băiatul a început să sufere de enurezie – făcea pipi în pat cu regularitate. De ce oare? Au făcut

tot ce le-a stat în putință, au încercat totul: au pus un pahar cu apă alături de el, urmînd sfatul dumneavoastră;

au consultat un psiholog. și timp de șase ani de căutări nu au reușit nimic. Pentru ca, într-o seară, discutînd

despre educația școlară cu un prieten, mama și-a amintit de o frază spusă de fiica ei la începutul aceluși

faimos an de grădiniță. Călugărita care se ocupa de copii le-a spus: „Dacă văd vreun băiețel care se joacă

cu cocoselul, i-l tai. E un obicei urît. Nu e frumos”. „Noi, spune tatăl, am liniștit-o pe fetiță spunându-i

că oricum ea nu are cocosel și, deci, nu are nici un motiv să se teamă. Dar am uitat că și băiatul auzise

aceste cuvinte și că, fără îndoială, dimineata cînd voia să facă pipi, se gîndea la ele și pînă la urmă făcea

pipi în pat. Chiar a doua zi după această discuție, părinții au clarificat lucrurile cu băiatul”. „Totul s-a

terminat chiar în acea zi. șase ani de probleme pentru noi, dar și șase ani în care băiatul s-a închis în el

însuși, șase ani fără deschidere spre ceilalți. O adevărată catastrofă! Pare atât de neverosimil încît mi sa

părut util să arăt și altora că așa ceva se poate întîmpla.”

Dar bineînțeles! Mai sînt, din nefericire, multi părinti care-si amenintă băiatul că o să-i taie cocoselul;
sau îi amenintă atît pe băietii cît si pe fete că, dacă se masturbează, se vor îmbolnăvi grav sau vor deveni idioti; sau îi amenintă că nu o să-i mai iubească. Asta îi duce la disperare. Cred că scrisoarea aceasta răspunde foarte limpede la ceea ce spuneam acum cîteva clipe. Trebuie ca părintii să deculpabilizeze total joaca cu propriul sex atît la băietii cît si la fete spunîndu-le că asta nu se face în vîzul tuturor, din pudoare, dar că faptul în sine nu are nici o importantă, că nu privește pe nimeni si că nu se pedepsește în nici un fel.

141

Romeo si Julieta aveau cincisprezece ani (Adolescentii)

Iată scrisoarea unei mame nefericite din cauza fiicei ei de cincisprezece ani. Mai are si alti copii: un băiat de saispzece ani si două fete de zece si doi ani. Mama a descoperit de curînd că fiica ei de cincisprezece ani are o idilă cu un băiat de optsprezece ani, iar ea si sotul ei își fac multe griji din această pricină. Mentionează – fără să dea de altfel nici un alt amănunt – că i-a făcut educatia sexuală fetei fără probleme. Emotia ei subliniază, cred, reactia foarte vie din unele familii în fata unei evolutii care nouă ne este, de fapt, familiară. Mama a intrat în panică, își face enorm de multe griji. A intrat în panică din cauza celui mai normal lucru si care e si cel mai sănătos, judecînd după felul în care a reactionat tînăra pînă acum. Iată ce ne scrie mama: „Am intrat în panică. A trebuit să reflectez mai multe zile la atitudinea ce urma să o am înainte de a-i vorbi sotului meu despre asta” – după ce a descoperit deci că fiica ei primea scrisori de la acest băiat de optsprezece ani care își face în prezent serviciul militar. „E prea tînără, continuă ea. Această situatie nu-i poate aduce decît neplăcere. si asa, la scoală notele ei nu sînt prea bune. Asta iam răspuns si fiicei mele care mi-a spus că în unele familii se poate vorbi mult mai usor si fără teamă despre aceste lucruri. Mă găseste demodată. Nu mai stiu ce să fac.” Vorbeste despre epoca noastră imorală si vă întreabă dacă e într-adevăr normal un flirt la cincisprezece ani. Bineînțeles! si în Romeo si Julieta, Julieta avea exact cincisprezece ani! E adevărat că pentru cei doi lucrurile s-au sfîrsit prost... dar din alte motive. Această mamă are si un băiat de saispzece ani: mă miră că nu vorbește despre el, căci sper că își are si el Julieta lui. E absolut normal. E în ordinea lucrurilor ca această fată de cincisprezece ani să aibă un flirt cu un băiat de optsprezece ani. Văd că mama mai

scrie: „Nu pot, oricum, s-o încui în casă ca să nu iasă duminică.” Citind această scrisoare și văzînd-o atît de îngrozită te întrebi: „Cum de n-o închide totuși în casă?”

„Dacă măcar as fi sigură, continuă ea, că acest flirt nu va avea urmări grave.” Dar ce vrea să spună prin „urmări grave”? E foarte probabil ca această fată să-l iubească pe acel băiat și să fie ceva serios, de viitor. La urma urmei, de ce nu? Nimeni nu știe la ce vîrstă se hotărăște soarta unui cuplu. Sînt tineri care se cunosc de la vîrsta de cincisprezece ani, se îndrăgostesc unul de altul și se căsătoresc în ziua în care băiatul are o situație, deși fata e încă tînără. Nu e ceva foarte rar. Eu am avut o bunică care s-a măritat la cincisprezece ani și o străbunică care s-a măritat la cincisprezece ani și jumătate. Mi se pare foarte normal să iubești la cincisprezece ani și poate, pentru toată viața. Nu se știe niciodată. Dar e clar că mama e pe o pistă gresită dacă crede că asta e ceva rău. Ce este rău în faptul că iubești?

Cred că atunci cînd scrie: „Dacă as fi sigură că nu va avea urmări grave”, putem traduce: „Dacă as fi sigură că fiica mea nu va face dragoste cu acest băiat” – vreau să spun dragoste fizică – deoarece adaugă: „Vedeți, am aflat de la fiica mea, care nu are multe secrete față de mine, că mai multe fete de șaisprezece ani din clasa ei iau anticonceptionale.” Iar ei îi este teamă, dacă vreți... Da, e puțin derutată în fata unei generații care este, poate, mult mai înțeleaptă decît generația noastră.

Tinerii învată să se cunoască devreme și într-adevăr, deoarece știința o permite, nu riscă să aibă cu ocazia primelor contacte sexuale un copil nedorit pe care l-ar fi crescut pentru că nu erau încă maturizați: fata pentru a deveni mamă, iar băiatul pentru a deveni tată.

142

Dar în sfîrșit, poate că nu asta e „grav”, să aibă un copil: de ce o fată tînără să nu aibă un copil, dacă băiatul e bun și dacă familia lui e de acord? Nu putem ști. Oricum, nu s-a ajuns încă la asta: sînt doi tineri care-și scriu și care se iubesc. Și cum fata își invită mereu înainte prietenii și prietenele acasă, nu văd de ce acum ar proceda altfel numai pentru că, de data asta, e vorba de dragoste. Cred chiar că e puțin mai serios. Dar serios nu înseamnă că e grav. Serios înseamnă autentic. Mamei pare să-i fie teamă, dacă vreți, și ca fiica ei să nu aibă un copil și să nu ia anticonceptionale. As spune mai ales că nu poate s-o pregătească în vederea responsabilităților ei de femeie. Totuși, ea devine femeie. Trebuie să devină. Întîi de toate fata a spus: „Nu-i adevărat, sînt serioasă”, ceea ce vrea să însemne: „Nu vreau să risc prea devreme.” Apoi, e posibil de asemenea ca ea să iubească un băiat bun

care, la rîndul lui este (sau crede că este) îndrăgostit cu adevărat de ea. si atunci, de ce să nu-l invite
 acasă decît să-i împiedice să se întîlnească. De foarte multe ori, numai invitîndu-l acasă pe băiatul de
 care e îndrăgostit o fată, cei doi tineri îsi dau seama de felul în care au fost educati fiecare dintre ei. Aceasta
 poate avea un efect foarte bun asupra relatiilor, asupra intimității dintre ei – dacă băiatul se simte cu adevărat
 bine în familia fetei si dacă aceasta e invitată, la rîndul ei în familia băiatului. În felul acesta se poate
 vedea, printre altele, dacă dragostea lor are un viitor. Nu stiu ce să spun? În sfîrsit, optsprezece ani e
 vîrsta majoratului. De ce nu?
 Încă un lucru: fata are cincisprezece ani, de ce are note proaste? Poate că e grăbită să trăiască – să
 trăiască serios, adică să-si asume responsabilități în viață. si poate îsi va schimba orientarea – dacă deja
 si-a propus să facă studii îndelungate si dacă acum are în vedere să-si lege viata de cea a unui tînăr – si
 să înceapă să învete o meserie pentru a putea lucra peste doi, trei ani. Nu stiu: ar trebui discutat cu ea
 pentru a sti exact ce gîndeste; dar nu văd nimic înspăimîntător în toate astea. Dacă mama e atît de îngrijorată, de ce nu merge la centrul medical-pedagogic din
 orasul ei unde ar
 putea vorbi, mai întîi singură, cu cineva care s-o ajute? E ceva ce mă surprinde în scrisoarea ei si anume
 faptul că fata îsi lasă jurnalul pe masă si scrisorile de la tînărul ei iubit în sertar. Înseamnă că nu vrea să
 se ascundă de mama ei. Dacă asta o aduce pe mamă într-o asemenea stare, poate că ar fi mai bine să le
 ascundă. Nu stiu ce să spun.
 În plus, tatăl îi reprosează sotiei sale că devine complicele fetei. Nu stiu ce vrea să spună prin „complice”. Complice la ce? Pentru că stie? E de datoria
 lui să discute
 cu fiica lui. Să iubesti, este un lucru serios. Acest bărbat a avut si el, cu siguranță, iubite cînd avea optsprezece
 ani... De fapt, părintii credeau că au încă un copil; deodată îsi dau seama că au în casă o domnisoară si
 par îngroziti; mie nu mi se pare că e ceva rău în toate astea. Dimpotrivă, mi se pare că e ceva sănătos si
 frumos.
 Iată o scrisoare oarecum asemănătoare cu cea precedentă. E vorba despre o familie din sud cu patru
 copii: un băiat de douăzeci de ani, o fată de saptesprezece ani si jumătate si încă doi băieti de doisprezece
 si zece ani. Mama ne scrie în legătură cu fata de saptesprezece ani si jumătate:
 „Scrisoarea mea poate fi
 aproape o confesiune. Nu am avut părinti si am vrut întotdeauna să fiu foarte apropiată de copiii mei.
 Am reusit să-mi conving fiica că ar fi mai bine, din cauza lipsei de maturitate, să nu aibă raporturi sexuale

înainte de optsprezece ani.” I-a propus, de altfel, să aștepte pînă la acea vîrstă și să consulte apoi un ginecolog pentru a rezolva împreună problema. Or, tocmai a aflat că fiica ei a început să ia anticonceptionale pe ascuns. Îi este teamă să nu se „îmbolnăvească” din această cauză – sînt propriile ei cuvinte. Cum să vorbească despre asta? Cum să-i spună: „stiu că ieși anticonceptionale”, pentru că toate aceste lucruri nu s-au discutat de fapt în familie? Mama se simte puțin, dacă vreti, păcălită; refuză să „înlesnească confesiunea fiicei sale”. Cît despre tată, el nu e la curent. Cum să procedeze? Sînt multe confesiuni în această scrisoare, ca și cum mama s-ar simți vinovată. Cred că asta se datorează faptului că ea nu a avut mamă și că a vrut să fie o mamă imaginară. Să fie linistită! Nu e cazul să facă nici confesiuni nici mărturisiri. A fost o mamă foarte bună. Dovada e că această tînă simte că a devenit adultă și asta mai devreme decît a crezut mama ei. De altfel, șaptesprezece ani și jumătate... mama credea

143

că la optsprezece ani nu e nici un pericol să ieși anticonceptionale; de ce ar fi la șaptesprezece ani și jumătate sau la șaisprezece ani sau chiar la cincisprezece ani și jumătate? Din moment ce o tînă își asumă propriile responsabilități fără să se simtă vinovată, asta dovedeste că a avut, o spun încă o dată, o mamă foarte bună. Dacă a dorit să aibă relații sexuale, ea a făcut foarte bine neriscînd să aibă un copil înainte de a-l dori și pînă cînd atît ea cît și băiatul vor avea cu adevărat relații sufletești și fizice suficient de echilibrate încît să poată spune: „Acum le spunem părintilor că vom avea un copil.” Toate astea nu au nici o legătură cu tatăl fetei, deoarece, aceasta este deja adultă. S-a hotărît ca majoratul să fie la optsprezece ani, dar pentru mulți copii majoratul moral e la șaisprezece ani. Această fată a devenit majoră făcînd ce a făcut. Acum, dacă mama vrea să discute cu ea, trebuie să o facă firesc, spunîndu-i: „stiu că ai făcut-o. Am fost puțin surprinsă, pentru că eu nu am avut mamă etc. Dar tu ai făcut bine”, ar fi minunat, iar fata ar avea încredere în mama ei. Acestea fiind spuse, iată acum o scrisoare deosebită care abordează o problemă generală și pe care și-o pun mulți părinți cu fete între șaisprezece și optsprezece ani: cea a pilulelor anticonceptionale. Ce puteți spune în legătură cu aceasta? Această mamă i-a spus fiicei sale: „Amîină! La paisprezece, cincisprezece ani nu ești încă matură” și a avut dreptate să-i vorbească așa. O mamă poate să discute cu fiica ei: dacă aceasta o ascultă, înseamnă

că într-adevăr nu e încă matură; dacă face după capul ei, ori e cam aiurită, ori poate că e matură; nu știu ce să spun. În orice caz, e prudent ca mama să-si ducă fiica la un ginecolog de la primul ciclu si să-i spună: „Vi-o las în grijă pe fiica mea. Dacă vine într-o zi la dumneavoastră fără mine, să știți că aveți toată încrederea mea”, iar fiicei ei să-i spună: „Dacă e nevoie să consulți un ginecolog, nu e necesar sămi spui. E problema ta de domnisoară”. În felul acesta o mamă își poate ajuta fiica. Aceasta va fi, poate, foarte surprinsă: „Mamă, doar nu crezi că eu! Eu?” Iar mama să-i răspundă: „Bineînțeles! Dar sînt prevăzătoare pentru că nu stim cînd se va întîmpla acest lucru: cînd va apare o problemă în legătură cu viața ta sexuală, ei bine, doctorii îți stau la dispoziție. Doar că prefer să aleg eu si să cunosc persoana la care vei merge.” Deoarece poți avea mai multă încredere într-un doctor decît în altul. Dacă mama îl alege pe medicul familiei – nu e obligatoriu să consulte un specialist, cînd nu sînt probleme speciale —, ea poate să-i spună în prezenta fetei, cînd aceasta împlineste paisprezece ani: „Începînd de acum fiica mea e destul de mare ca să vină singură la dumneavoastră si am toată încrederea că o veti ajuta cînd va avea probleme feminine. Prefer să discutați dumneavoastră cu ea în asemenea situații.” Nu pentru a face un secret din asta, ci pentru ca fata să devină independentă în privința vieții ei sexuale si fără ca mama să aibă impresia că se ascunde de ea. În ziua în care acest lucru se va întîmpla, totul e pregătit. Astfel, ea si-a îndeplinit cu adevărat rolul de mamă. Ceea ce nu înseamnă că mamele care pot vorbi deschis cu fetele lor, nu pot să o facă si în continuare. De ce nu? Dar, de la vîrsta nubilității, adică a apariției menstruației, atît mama cît si fiica trebuie să aibă încredere în ginecolog. El păstrează secretul profesional. Dar poate ajuta mai bine o pacientă tînăra atunci cînd îi cunoaste mama. Retin deci, încă o dată, din cele ce am spus, că aceste lucruri trebuie întotdeauna discutate – să nu ne fie frică nici de cuvinte nici de adevăr. Da, iar părinții să insuflă copiilor lor sentimentul siguranței în autonomia pe care o au de cucerit în toate domeniile. Dar si mamele care au despre maternitate o viziune imaginară trebuie să știe că într-o bună zi acest balon de săpun se va sparge. Pentru că o mamă, în realitate, este aceea de care are nevoie copilul si nu întotdeauna acea mamă care se consideră a fi.

O tînă ră de cincisprezece ani si jumătate vă scrie că are probleme cu somnul. si asta de foarte multă vreme deoarece, după spusele părintilor ei, chiar mică de tot fiind nu avea nevoie de multe ore de somn sau, mai curînd, avea nevoie să doarmă mai puțin decît media indicată în cărțile de specialitate.

E adevărat că sînt oameni cu o asemenea predispozitie si care rămîn asa toată viața. Crescînd si mergînd la școală a început să aibă dificultăți cu somnul, fără însă ca acest lucru s-o deranjeze prea mult: „Adormeam, scrie ea, în jur de zece, zece si jumătate seara si mă sculam la ora șapte.

Dar de un an încoace mi se întîmplă foarte des să nu adorm decît în jur de unsprezece si jumătate, douăsprezece. Mă culc totusi la nouă si jumătate. Dimineata mă simt obosită. E o oboseală care se acumulează si asta mă îngrijorează“. Întreabă dacă puteti să-i dati cîteva sfaturi ca să-si rezolve această problemă. Mai spune că nu are griji deosebite, dar că deseori se simte crispată din cauza unor lucruri banale. Mama a rugat-o să mai adauge că ea însăși este foarte anxioasă din fire si se teme că aceasta e cauza tensiunii în care trăieste fiica ei.

Precizarea mamei e importantă, într-adevăr, deoarece, foarte frecvent, angoasa unei persoane alături de care trăiesc îi influentează si pe ceilalti, mai ales pe copii. Dacă mama suferă din cauza anxietății, ar putea să consulte un psihoterapeut care s-o ajute. Cît despre fată, după ceea ce ne scrie, mi se pare că doarme suficient. Singurul lucru neplăcut este acela că se simte obosită si că, dacă ar putea, ar dormi mai mult dimineata. Nu stiu ce sfat să-i dau.

Întîi de toate, ne spune că ziua se simte crispată: or, una din reactiile fată de această crispăre este că îți tii respirația; si cu cît o tii mai mult, cu atît crispărea se agravează; deci, cînd simte că e crispată, să inspire puternic si apoi să dea aerul complet afară din plămîni, de mai multe ori, cu ochii închisi, încercînd să se relaxeze. Cred că astfel crispărea îi va dispărea.

În privinta somnului, o sfătuiesc să citească o carte de Jeanette Bouton Bons et Mauvais Dormeurs, foarte bine scrisă si care-i va permite să se înțeleagă mai bine pe sine, să se destindă, să doarmă – sau mai curînd să aibă un somn de calitate.

Am putea reveni asupra acestei notiuni de somn de calitate; deoarece uneori ne simtim odihniti sau nu după ce am dormit acelasi număr de ore...

Exact! Ne simtim obositi cînd avem impresia că nu am dormit suficient de profund ca să ajungem la un stadiu de relaxare completă, la o vigilență zero. Cînd ajungem la acest stadiu, înșotiti si de amintirea viselor, ne simtim proaspeti si bine dispusi dimineata.

Există oare vreun „truc“ care să permită îmbunătățirea calității somnului?
 Desigur! Mai întâi, trebuie ca persoanele sensibile la zgomot să se izoleze pentru a dormi: e posibil
 ca strada spre care dă fereastra de la camera acestei fete să fie zgomotosă. Se mai poate, de asemenea,
 ca în camera ei să pătrundă lumina zilei: or, sînt persoane ale căror pleoape sînt sensibile la lumină. Probabil
 că seara, înainte să adoarmă, nu se detasează de tot ce o înconjoară, nu se abandonează cu toată încrederea
 unui ritm profund al respirației. În sfîrșit, pot să fie multe lucruri din acestea mărunte. Însă cu siguranță
 nu va dormi mai bine repetîndu-si obsesiv: „Nu voi dormi! Nu voi dormi!“ Dar mai ales, trebuie evitate
 somniferele.

O altă tînă de optsprezece ani și jumătate este în ultima clasă de liceu: „Am o problemă clasică,
 scrie ea, ce se regăsește la mulți tineri: îmi rod unghiile de la vîrsta de cinci, șase ani“. Nu cunoaște originea
 a ceea ce ea consideră a fi un fel de agresivitate îndreptată împotriva ei însăși și caută în zadar să-și explice
 cauza acestui fapt. Ne mai scrie, printre altele, că e ultima dintr-o familie cu zece copii, șase fete și patru
 băieți; că e în relații foarte bune cu părinții; că e pe deplin satisfăcută de educația pe care a primit-o; că

145

în familia ei, unde se simte minunat, nu a existat niciodată nici autoritate nici îngăduință excesive. Apoi
 continuă: „De aproximativ patru ani – nu știu dacă asta se datorește morții fratelui meu care avea douăzeci
 și unu de ani – îmi rod unghiile din ce în ce mai mult. și e tot mai rău. De mai multe ori am reușit, pentru
 foarte scurt timp, să renunț la acest tic, dar știu că, atîta timp cît nu voi găsi adevărata cauză a răului, nu
 se va rezolva nimic.“ Vă întrebă dacă, după părerea dumneavoastră, acest fapt își poate avea originea
 în prima copilărie, cum poate fi el analizat și dacă psihanaliza poate fi de folos în asemenea cazuri. Își
 încheie scrisoarea astfel: „Vă mărturisesc că nu mi-e rusine că-mi rod unghiile. Nu e lucrul care mă preocupă
 cel mai mult, dar, as vrea totuși să-mi cunosc propriul adevăr.“
 Deoarece acest obicei nu o deranjează prea mult – e mai curînd vorba de preocuparea de a se cunoaște
 pe sine și care, cred, e esențială: o preocupare specifică adolescenței, nu trebuie să-și facă griji. Important
 e să manifesti interes față de alții. E foarte posibil, de exemplu, ca în clasă cu ea să-și mai roadă unghiile
 și alte fete sau alți băieți. Ar fi interesant pentru ea să vorbească cu cei ce vor să se corecteze – deoarece
 vine o vîrstă la care, dacă nu ai renunțat definitiv la acest obicei, trebuie să te obișnuiești cu el. Există

oameni remarcabili ce își rod unghiile toată viața și pe care acest lucru nu-i deranjează în mod deosebit.

Se acceptă așa cum sînt. Dacă pe ea o supără cu adevărat, înseamnă că a devenit o idee obsedantă; sau

că frații și surorile rîd de ea. (Trebuie să găsească ceva ca să rîdă de ea și atunci rîd de asta.)

În momentul în care a început să aibă această manie, s-a petrecut ceva cu ea care a împiedicat-o –

din motive pe care nu le cunosc și pe care ea nu le poate afla reflectînd pur și simplu la acest lucru – să

se exteriorizeze mai mult și să devină mai motrice. Prin „motrice“, vreau să spun: să se joace mai mult,

putin mai violent, mai brutal. Poate că s-a retinut singură? Doar era ultimul copil. Poate că și-a muscat

zăbala, cum se spune.

Vrea să știe, mai ales, care e părerea dumneavoastră.

Dar eu nu pot să știu ceea ce nici ea nu știe!

Ea mai întreabă: „Oare psihanaliza te poate ajuta să-ți găsești propriul adevăr?“

Da... dacă acesta nu este unicul scop. Nu intri într-o terapie psihanalitică – ce durează destul de

mult – pentru a-ți afla adevărul din simplă curiozitate față de tine însuți, ci pentru că ești angoasat, pentru

că suferi, iar această suferință nu reușește să se exprime, să se „ventileze“ prin activitate și prin relațiile

pe care le stabilești cu ceilalți. și asta pentru că ești închis în tine însuți. Această tînră nu pare a fi deloc

într-o asemenea situație. Preocuparea ei pare a fi mai degrabă teoretică.

E posibil ca marea durere pricinuită de moartea fratelui ei să o fi determinat întrucîtva să se închidă

în ea însăși. Dar nici un psihanalist n-ar putea să-i spună motivul pentru care își roade unghiile. Psihoterapia

e un travaliu interior care nu atinge o problemă izolată, ci reface traseul unei vieți întregi. Psihoterapia

nu e necesară cînd e vorba numai de o mică problemă superficială care s-ar putea rezolva printr-o activitate

mai intensă. Treptat, acest obiect va rămîne sau va dispărea fără să mai constituie o problemă pentru ea,

deoarece va avea încă multe alte lucruri de făcut în viață.

și acum iată două întrebări din partea unor adolescente ai căror părinți trăiesc separat de multă vreme.

Mai întîi scrisoarea fiicei celei mai mari dintr-o familie cu trei fete de optsprezece, paisprezece și doisprezece

ani; părintii au divorțat sau s-au despărțit prin bună înțelegere (nu știe exact ce s-a întîmplat). În momentul

despărțirii, acum șase ani, copiii au rămas împreună cu tatăl și bunicii într-o casă spatioasă. Sora cea mare

e îngrijorată din cauza celei mai mici: aceasta nu învață bine; pe de altă parte, în privința multor lucruri

e foarte matură și a fost crescută mult mai liber decît celelalte două, care au primit o educație serioasă,

severă chiar, apreciată de corespondenta noastră. Pare puțin îngrijorată de această generație absolut diferită pe care fetita de doisprezece ani o reprezintă pentru ea.

Cred că această tânără se ocupă prea mult de sora ei mai mică. La un moment dat spune: „Nu vrea

să primească ordine de la sora ei mai mare.” Sora mai mare ar dori ca ea să învețe bine etc. Cred că fetita

de doisprezece ani e destul de responsabilă față de ea însăși; cu cât cea mare va încerca mai puțin să o

înlocuiască pe mama absentă, cu atât cea mică se va dezvolta mai bine. Dacă fetita îi cere sfatul, sora cea

146

mare să-i răspundă așa cum se pricepe ea, dar să nu-i facă, în nici un caz, morală. O tânără de optsprezece

ani care nu a avut aceeași copilărie ca aceea a surorii sale mai mici nu-i poate face morală acesteia din

urmă. Să o trimită la mama ei, deoarece fetita continuă s-o vadă. De altfel, când e cu mama, copila nu

mai are nici o problemă. Problemele sînt doar în casa tatălui și în legătură cu sora mai mare. De ce trebuie

– după cum scrie ea – ca sora cea mică să vină să doarmă în camera ei, când tatăl nu e acasă pe motiv

că, atunci când e acasă, o alintă? Toate astea nu o privesc pe cea mare. Să-i spună:

„Ascultă! Seara vreau

să fiu și eu linistită. Ești destul de mare. Ai doisprezece ani. Nu mai ești un bebelus.

Destul că faci din

tata ce vrei.” Asta e tot. Să nu creadă că trebuie să joace rolul unei mămici față de sora ei mai mică. Altfel

există riscul ca raporturile dintre ele să aibă de suferit mai târziu. Dar de fapt ce înseamnă aceste cuvinte:

„tata o alintă”, în legătură cu o fetiță de doisprezece ani, scrise de o fată de optsprezece? Dacă sînt cuvintele

cele mai mici înseamnă oare că, în lipsa tatălui, ea vrea să fie alintată de sora ei mare?

Aceasta din urmă

trebuie s-o ajute mai curînd pe sora ei să-și facă prietene, să meargă în vizite. Îi este poate greu să fie

cea mai mică, alături de bunici și de un tată care nu s-a mai recăsătorit, fără o femeie tânără în casă.

Cea de-a doua scrisoare e puțin mai lungă. E de la o tânără de șaisprezece ani. Are un frate de douăzeci

de ani. Părintii ei s-au despărțit când ea avea cinci ani. Pînă la zece ani a trăit în străinătate. Apoi au trimiso

într-un internat în Franța, ceea ce i-a permis să-și viziteze în fiecare week-end bunicii din partea tatălui,

în timp ce toată familia mamei rămăsese în străinătate, iar tatăl era și el undeva, departe. De trei ani locuiește

împreună cu fratele ei la bunicii din partea tatălui care, precizează ea, sînt destul de severi, puțin demodați,

foarte în vîrstă, dar pînă la urmă foarte tandri chiar dacă, poate, nu o arată. În orice caz, ea a găsit la ei

un echilibru adevărat, un cămin stabil. și mai știe că bunicii își iubesc nepotii.

lată că acum își pune două întrebări: prima se referă la mama ei care, scrie ea, e intoxicată și de tutun și de alcool și care a fost părăsită de curînd de persoana cu care trăia pînă nu de mult în străinătate; vrea să se întoarcă definitiv în Franta și să ia din nou copiii la ea. Fata înțelege acest lucru; înțelege, de asemenea, că atît ea cît și fratele ei ar putea, desigur, să-si ajute mama, dacă s-ar întoarce; dar nu asteaptă această întoarcere cu zîmbetul pe buze, deoarece are impresia că e sfîșiată, că e în bătaia a două pusti: „M-am săturat, vă rog să mă credeți, să fiu victima acestor oameni, a acestor două familii care iarăși se vor sfîșia între ele.” Vă întreabă dacă puteți să-i dați vreun sfat. E foarte greu. În orice caz, fratele ei de douăzeci de ani nu mai e un copil care poate fi luat înapoi de mama lui! E major. Da, dar – și aceasta este de fapt a doua întrebare pe care v-o pune puțin mai departe – fratele ei a fost grav bolnav cînd era mic. La opt ani a fost internat într-un spital din Franta unde a suferit mult din cauza absentei mamei. Rezultatul: acum e închis în el însuși, stîngaci, timid, extrem de sensibil. Îi este atît de teamă că nu e iubit încît e prea docil, prea încrezător; oamenii abuzează puțin de el. Tînăra continuă: „Încerc să-l scutur puțin, dar asta nu face decît să agraveze lucrurile. Ce să fac să fie mai sigur de el, mai încrezător în el însuși?” Pentru ca ceea ce ea numeste „ghetoul familial” să-l paralizeze mai puțin? De fapt, desi are douăzeci de ani în buletin, are mai puțină energie decît ea. Vedeti, în acest caz nu se poate face ceva anume. Ce-ar putea face cel mai bine pentru ea, ar fi să crească din punct de vedere social, să-si facă o meserie destul de repede pentru a-si putea cîștiga existența și a putea locui singură – singură sau cu fratele ei, dar rămînînd fiecare independent. și să găsească o soluție pentru ca, la întoarcerea mamei, să poată trăi împreună fără a fi însă prea dependenti unii de ceilalți: de pildă, să lucreze totii trei, să trăiască în același loc, dar păstrîndu-si fiecare multă libertate pentru sine. Acesta e un lucru foarte important. La urma urmei, mama e din nou celibatară, deoarece a fost părăsită și caută acum să se agate de copii. E greu pentru ea. și bunicii vor suferi din cauza despărțirii de nepoata lor, dar ea poate să meargă să-i vadă oricît de des. Cred că vor înțelege cînd le va spune: „E mama mea adevărată. E normal să o ajut și să o iubesc.”

Dar mai ales să nu se lase întoarsă din drumul ei, acela de a continua să crească. Altfel, nici una, nici

cealaltă nu vor avea nimic de câștigat. Să se gândească la faptul că a face cînte pîrîntilor nu înseamnă să fii dependent de ei și să-ți împiedici astfel evoluția. Cît despre fratele ei, dacă suferă că e închis în el însuși, poate să-i sugereze o psihoterapie. Dacă nu suferă, să-l lase în pace: înseamnă că așa e firea lui. Pe de altă parte, nu ne spune dacă e în relații bune cu tatăl și dacă i-a scris să se ocupe de fiul lui. De fapt, nu vorbește deloc despre tatăl ei... Într-adevăr, oare de ce? De ce băiatul nu și-ar căuta tatăl sau nu ar încerca să meargă la el, dacă locuiește într-o țară străină? Iar ea ar putea să-l ajute reînnoind legătura cu tatăl, rugîndu-l să-i dea un semn de viață fiului său, să-l invite la el. Cred că din această cauză suferă băiatul: îi e probabil dor de tatăl lui. Iar tatăl ar putea schimba lucrurile. Mi-e foarte greu să spun mai mult. În întrebările pe care le puneti, domnisoară, sînt trei elemente; un element afectiv și anume conflictul dintre cele două familii; dar și un element economic important, deoarece definește realitatea; precum și dinamica inconstientă a unor subiecți de vîrste diferite. Toate acestea fac ca un răspuns să fie foarte greu de dat: căci fiecare ar trebui să-și expună motivele și să fie ajutat să aleagă ce îi convine, fără să-i prejudicieze pe ceilalți. Un băiat de șaisprezece ani vă scrie o scrisoare despre dragoste pe care ar fi, poate, mai bine s-o rezumați dumneavoastră. Da. Băiatul acesta, cînd avea șaisprezece ani, a cunoscut o fată căreia i-a făcut curte multă vreme. Ea asculta; el îi vorbea serios despre dragostea lui pentru ea. Și asta pînă în ziua în care ea i-a spus cu brutalitate că pînă atunci jucase teatru. A fost rănit de spusele ei... Iată ce ne scrie: „Îi făcea plăcere să-și bată joc de mine. M-a durut foarte mult. Aveam șaisprezece ani cînd am început să-i fac curte. Doi ani mai tîrziu ea a stricat totul. De atunci, nu reușesc să uit, să nu mai fiu stingher în prezența fetelor de vîrsta mea. Cred că am fost întotdeauna stingher dar, de la acest accident, sfiala mea s-a accentuat și mai mult.”

Asa deci! Băiatul acesta suferă! E într-adevăr foarte urît din partea fetelor să se joace cu inima unui băiat. Dar sînt sigură că fata nu a jucat teatru timp de doi ani. Mai întîi a fost foarte măgulită că e iubită: dacă îl asculta, înseamnă că asta o flata. Avea motive să-l asculte, să fie serioasă și să se vadă cu el; era fericită. Apoi, probabil că i-a fost frică de ea însăși; frică să iubească deja. Oricare ar fi fost motivul, poate să-și spună că nu e adevărat că ea și-a bătut joc de el timp de doi ani. A făcut o asemenea scenă

deoarece nu stia cum să se descurce cu propria ei jenă, jena de a fi iubit și de a nu mai iubi. Ea e la vîrsta la care iubesti și apoi te răzgîndesti. Să spunem că s-a amuzat puțin în ultimă zi, făcîndu-l să sufere. Asa se întîmplă: fetelor care nu pot iubi le place să-i facă să sufere pe cei care le iubesc. și băietii fac cîteodată la fel.

Deci, ceea ce este important acum, tinere, e să devii puternic ca un bărbat, să faci sport, să participi la jocuri colective; să frecventezi un club pentru tineri, să înveți, dacă e posibil, să cînti la un instrument: chitară, baterie sau să faci mimă, să spui glume... Vei vedea că în acest fel vei regăsi posibilitatea de a trăi în grup – poate nu imediat, și pe cea de a iubi și de a fi iubit; dar numai treptat îți vei regăsi încrederea în tine. Iar dacă nu vei reuși, vei putea consulta un psiholog-psihoterapeut. Dar mai sînt încă multe de făcut pînă atunci. Nu ai decît saisprezece ani: e foarte bine că ai fost vaccinat, că ai devenit pozitiv, dacă pot să spun așa, fată de boala ce se numeste dragoste.

În orice caz, deocamdată e bine să stii că acea fată nu și-a bătut joc de tine, chiar dacă ti-a vorbit astfel. Voia să se elibereze de dragostea ta pe care o simtea prea serioasă... S-a pierdut cu firea și nu a mai stiut cum să procedeze. Te-a făcut să suferi, e adevărat, dar și ea a fost cu siguranță impresionată un timp de sinceritatea ta. Nu era pentru tine. Hai, fă un efort... Curaj! Mai sînt și alte fete pe lume.

În corespondența primită de la tinerii care vă scriu în număr din ce în ce mai mare, trebuie să constatăm că sînt multe probleme de suflet: or, noi nu ne ocupăm aici de posta inimii, nu-i așa? 148

Într-adevăr. Tot ce pot să spun despre asta, este că într-o bună zi trebuie să apară și necazurile din

dragoste. Am mai spus-o-

, trebuie să începi o dată, „să devii pozitiv“. Dragostea e o boală, o stie toată lumea, dar o boală fără de care nu se poate trăi. Trebuie deci să te îmbolnăvești foarte de timpuriu și tot foarte repede să înveți să

te vindeci de fiecare dată cînd te-ai molipsit.

Nu-l putem găsi pe celălalt în felul acesta. E și asta o fază, desigur, dar important este să muncesti,

să ai posibilitatea să te realizezi, să te intereseze și ceilalți, nu numai propria ta suferință. Unul contează

pentru celălalt nu numai pentru că se iubesc, dar și pentru că au ce să-și spună, au lucruri de făcut în

comun. Asta înseamnă să iubesti cu adevărat! Nu să te smiorcăi că vrei să-l vezi pe celălalt, că ti-e dor

de el; să iubesti cu adevărat înseamnă să faci din întîlnirile tale un prilej de îmbogățire spirituală și nu

doar o ocazie de a te oglindi în ochii celui alt.

Să te oglindesti în celălalt e necesar, desigur, face parte din dragoste, dar dragostea nu înseamnă

numai asta. Sau dacă e numai asta, din dragoste nu rămîne decît boala si nu partea sănătoasă, renasterea,

tresărirea vietii, descoperirile, pregătirea viitorului.

Asta este. Pe mine mă interesează mai mult tinerii care vorbesc despre dificultățile practice ale existentei

lor. Cu dragostea, se vor descurca, probabil, foarte bine. În orice caz, nu eu sînt cea care-i poate ajuta,

dacă sînt cu adevărat prea bolnavi; în acest caz e necesară o psihoterapie.

Noile scrisori de miercuri

Vă propun să răspundeti la cîteva scrisori ale unor tineri si tinere, la scrisorile de miercuri. Pentru

început, iat-o pe cea a unei fetite care vă scrie: „Sînt orfană de tată, iar fratele meu îmi spune mereu că

sînt slabă. Inventează chiar si cîntecele despre asta. Or, nu e adevărat, sînt doar subțirică si mă necăjesc

mult cînd îl aud spunînd asa.” Pe de altă parte, vă scrie că are sapte ani si trei sferturi si că a putut să

sară peste ultimul an de grădiniță pentru că stia să citească de la cinci ani. Acum e în clasa a doua împreună

cu copii mai mari si mai puternici decît ea. Învătătoarea ei are nouăsprezece ani si e în primul an de

învătămint. „O regret mult, scrie fetita, pe învățătoarea de acum un an pentru că, cel puțin, ea îmi dădea

cărți si o dată chiar mi-a împrumutat cartea ei de matematică mai multe zile. Acum nu mai am nici o

prietenă si asta mă întristează. Aveam o prietenă pe care o iubeam mult, dar a rămas în clasa cu copii

mai mici si mai puțin puternici si nu o mai văd decît la sport – deoarece aceeasi profesoară face sportul

cu toate clasele. Dar de curînd a venit un profesor de gimnastică. Copiii joacă fotbal, baschet...” si profesorul

acesta a certat-o pentru că nu este destul de rapidă. I-a spus: „stii să tricotezi? Ar fi mai bine să-ti iei

niste andrele, lînă si să tricotezi!” fetita vă întreabă: „Ce trebuie să fac dacă profesorul o să-mi mai spună

asa?”

Mulumesc mult pentru scrisoare, domnisoară. Trebuie să te linistesc imediat. Mai întîi, esti foarte

inteligentă – o stii si tu —, dar această inteligentă trebuie lucrată. Nu numai cu capul si prin studiu: trebuie

exersată si inteligenta corpului. Poate că profesorul te-a ofensat puțin cînd ti-a spus că nu esti tot atît de

bună ca ceilalti si că ar fi mai bine să tricotezi decît să joci fotbal. Dar a spus-o asa, pur si simplu, stii si

tu cum se spune si a uitat pe loc. Tu te gîndesti mereu, iar el nici nu mai stie că a spus asta. Cînd va veni

din nou, si dacă vei încerca să-ti exersezi cît mai bine corpul care este tot al tău, va fi cu siguranță multumit.

si nu uita că îndemînarea corpului ca si îndemînarea manuală sînt o formă de inteligentă tot atît de importantă
ca si inteligenta scolară, ca si scrisul... De altfel, ai un scris minunat!

149

Nu uita că pentru a avea cărți, există cu siguranță în orasul tău o bibliotecă pentru copii. Acolo ti se
împrumută orice carte doresti (e suficient să prezinti o dovadă că locuiesti în oras).
Cît despre fratele tău care rîde de tine, ce să-ti spun? Dar toti fratii rîd de surorile lor! E gelos pentru
că esti subtilă si elegantă! Nu asculta ce-ti spune sau ascultă si rîzi. Să nu crezi că din cauza asta esti o
martiră. Ai mai multe resurse decît crezi. La revedere, domnisoară.
si acum o scrisoare foarte importantă, scrisă pe hîrtie rosie, din partea micutului David.
Are opt ani si e judoka. Mă întreabă ce să facă ca să devină mai puternic, pentru că are un prieten
care-l bate. si, după cum cred eu, prietenul lui se bate mai bine decît el.
Cu siguranță.
Deci, mă gîndesc David: Cînd cineva face judo stie să pună piedică. Iar prietenul tău, care e mai
puternic decît tine, poate că nu e judoka. Dacă este si el, atunci e grav. Dar în cazul acesta cred că poti
să iei o centură superioară mai repede decît el. Oricum, în scrisul tău văd ceva si anume că nu e drept si
că e pe o hîrtie rosie. Probabil că esti foarte furios pe el si te simti intimidat în fata lui. Întîi de toate,
trebuie să-l privești cu ochii sticlosi, lucind de furie. E primul lucru care o să-l impresioneze. Apoi, ai
putea să-l rogi pe tatăl tău sau pe un frate mai mare sau pe un unchi să-ti arate cum să dai niste pumni
formidabili cînd, de fapt, nu esti foarte puternic. Deoarece cu pumnul se loveste într-un anumit fel!
Mai ales la judo, cred.
Nu, la judo nu se loveste cu pumnul. Dar e vorba de un coleg bătaus si nu de un judoka, trebuie deci
să învete să lovească cu pumnul în forță. Fetele nu stiu să lovească asa. În schimb băietii – eu am avut
multi frati si îmi amintesc de asta de cînd eram mică – lovesc cu pumnul în forță, de abia te ating, dar e
foarte dureros. Numai bărbatii stiu să te învete cum să lovești asa. Tu trebuie să-i dai niste pumni moi,
ca niste mingi mari care se năpustesc asupra lui. Iar el... bum, bum... Trebuie să înveti asta. Ai, desigur,
colegi puternici care o să te învete. Mai întîi piedicile, apoi loviturile de pumn ale băietilor.
Sînteti, într-adevăr inepuizabilă, Françoise Dolto! În orice caz, cred că micutul David va fi satisfăcut
de răspuns.
si după asta, prietenul lui o să-l iubească si mai mult.
Credeti?
Sînt sigură. Asa e cînd un coleg îl bate pe un altul. De altfel, si la fete e la fel: cînd un băiat le bate,

înseamnă că ele îi trezesc interesul. Deci, trebuie să dai un răspuns! În caz contrar, dacă nu răspunzi cuiva...

Eu i-am răspuns lui azi, nu-i așa? și el trebuie să-i răspundă celuilalt.

Un băiat de doisprezece ani vă scrie: „Am o surioară de opt ani. Mama și tatăl meu au treizeci și

opt de ani. Iată ce vreau să vă întreb: trebuie să li se permită copiilor să vorbească urât? Deoarece la școală

la mine e un profesor care, de fiecare dată când ne aude vorbind urât, ne pedepsește.

Ce pot face părinții

când își aud copiii înjurând? Trebuie să-i pedepsească sau să-i lase în pace (vă citesc scrisoarea în întregime

deoarece mi se pare fermecătoare) și apoi să le explice că nu e frumos să le vorbești urât și dacă se mai

întâmplă...” Vă mai întreabă și dacă trebuie sau nu să li se interzică copiilor să se joace cu pistoale, carabine,

petarde... și ce influență poate avea acest lucru asupra vietei lor viitoare. Semnează:

„X, un fidel

ascultător...” Nu a mai adăugat formulele de politete de la sfîrșit, dar am oarecum impresia că încearcă

să se informeze pentru ca apoi să poată spune profesorilor și părinților: „Doctorita Dolto a spus că...”

Da, și e de mirare deoarece nu pare scrisoarea unui copil.

În legătură cu înjurăturile, o să-i răspund că este o vorbă care spune: „trebuie să-l iei pe fiecare așa

cum este.” Or, toată lumea știe că acest profesor nu suportă înjurăturile și când le aude îi pedepsește pe

cei care le spun. și mă întreb dacă nu cumva chiar le place să fie pedepsiti, din moment ce ei înjură în

continuare. La urma urmei, sînt mulți copii pe care îi plictisește să stea toată ziua de miercuri acasă și

care preferă să fie pedepsiti și să spună: „Proful ăsta e complet cretin că nu ne lasă să înjurăm.” Nu știu.

Esti la școală ca să înveți să vorbești. Nu e nevoie să mergi la școală ca să înveți să înjuri. Iar acasă, i-

150

am sfătuit deja pe părinții agasați de această manie de a vorbi urât, care apare în jur de patru ani, să le

spună copiilor să meargă să înjure la toaletă. Așa te sfătuiesc și pe tine, tinere, să faci când simți că ai

gura plină de vorbe urâte. Se întîmplă însă ca, deodată, să-ți scape o înjurătură (ori ai căzut, ori ai alunecat

pe o coajă de banană, ori ai spart ceva la care tineai...) Asta este, se întîmplă. Cери scuze celor care teau

auzit. (În general, când îți scapă un cuvînt urât și de fată sînt și alte persoane spui: „Vai, scuzați-mă”)

Dar în ce te privește, e cu adevărat necesar să înjuri? Dacă da, trebuie să reflectezi la această problemă

și să ai mereu la îndemînă o hîrtie. Când simți că vrea să-ți iasă o înjurătură din gură o scrii încercînd să

nu faci greseli de ortografie. Sînt multe înjurături. Ar trebui să încerci să faci o listă cu ele. E foarte amuzant

să stii o multime. De altfel, trebuie să le stii, altminteri pari tîmpit. Dar nu trebuie să le spui cu voce tare, decît cînd esti împreună cu colegii si esti sigur că nu e nici un adult prin preajmă ca să audă. Deoarece eu nu cunosc adulti care să spună: „Dar vă rog, copii, înjurati, e asa de frumos.“ În privinta pistoalelor, a pustilor etc., copiii au nevoie, cred, să se joace de-a războiul, din moment ce adultilor li se par atît de interesante armele, încît le prezintă la defilare în zilele de sărbătoare, iar lumea vine să vadă si să aplaude aceste arme din ce în ce mai periculoase. O puscă de lemn, un pistol de jucărie nu sînt foarte periculoase si-ti permit s-o faci pe durul. Eu nu am o părere precisă despre această problemă. Dar sînt unii părinti care au. Părintii sînt asa cum sînt si, cînd ti i-ai ales pe ai tăi, trebuie să te obisnuiesti cu ei. Cînd vei fi tată, tinere, vei face cum vei dori! Tu trebuie să-mi spui dacă crezi că acei colegi care se joacă de-a războiul sînt mai umani, mai civilizati decît ceilalti. Eu nu stiu. Jocurile războinice îi privesc pe cei mici; mai tîrziu, devin interesante artele martiale, cum li se spune – care sînt niste jocuri supuse unor reguli si care cer stăpînire de sine – ca de exemplu judo, karate si celelalte jocuri de exersare a corpului si a armelor. Esti deja, după cum o arată scrisul tău, la vîrsta la care ar trebui să te intereseze aceste jocuri supuse regulilor si care sînt, de fapt, o artă. Iată scrisoarea unei fetite de doisprezece ani; a fost adoptată legal de mătusa si unchiul ei; stie că mama ei adevărată, care nu a abandonat-o niciodată, e sora mamei ei adoptive. Dar nu stie numele tatălui si ar vrea să-l cunoască. Mătusa nu se opune, dar îi spune că asta ar face-o să sufere prea mult pe mama ei. Ar dori un sfat. Mama ta are nevoie să-i spui că o iubesti si că îi esti recunoscătoare că ti-a permis să fii crescută, de la vîrsta de cincisprezece zile, de sora si cumnatul ei, să devii fiica lor adoptivă, deoarece ea nu putea să te crească singură. Cred că e inutil, cel puțin acum, să-i provoci o suferință suplimentară. Poate mai tîrziu vei reusi să afli cine este tatăl tău, dar mă întreb dacă e necesar, avînd în vedere că acesta nu s-a ocupat de tine. Spui că mama te-a încredintat surorii ei din motive financiare. A avut curaj, deoarece sînt multe mame care, din aceleasi motive si-ar fi încredintat copilul spre adoptare unor persoane necunoscute. A fost greu să faci ce a făcut si poti să-i fii recunoscătoare pentru că adevărata ta familie e si familia ta adoptivă. Vă mai întreabă dacă dificultățile de memorie pot fi ereditare, căci i s-a spus că mama ei adevărată are probleme psihice.

Nu, nu e ereditar. De altfel, scrisoarea ta arată că nu ai nici o problemă psihică, chiar dacă ai dificultăți de memorie. Or, memoria se exersează și tu poți să ti-o exersezi: de exemplu, faci o listă de cuvinte pe care le scrii unul sub altul și încerci să le reții în joacă; le spui cu voce tare și verifici apoi dacă ai sărit vreunul. Când le știi foarte bine, aștepti două sau trei zile și reiei lista. Cred că, dacă-ți exersezi memoria, vei reuși foarte bine. Nu trebuie să te descurajezi. Și acum o scrisoare de la un băiat de șaptesprezece ani care a suferit foarte mult din punct de vedere fizic. Până la nouă ani trăia vesel și fericit. Apoi, viața lui a devenit un cosmar: a suferit de o boală fizică fără să i se cunoască cauza, în urma căreia a suportat numeroase investigații foarte dureroase. Pe urmă, a trebuit să fie operat. Mai are și acum dificultăți fizice și mai ales o anumită întârziere și o fragilitate care îl fac să sufere deoarece colegii lui rîd de el (îi spun chiar „domnisoară”). Din punct de vedere școlar nu e decât cu doi ani în urmă – ceea ce e puțin, avînd în vedere cît a suferit —, dar viața la școală i-a

151

devenit insuportabilă. „Nu mai suport să trăiesc decât în familia mea, scrie el, nu în societate.” Vă pune următoarea întrebare: „Sînt oare un inadapdat sau am rămas traumatizat în urma acestei boli care m-a făcut să sufăr atît de mult? Cum să-mi recapăt încrederea în mine?” În parte ai și găsit soluția, deoarece după cum ne spui, scrii povesti, nuvele, poeme: trebuie să continui; și dacă îți e într-adevăr imposibil să mai fii împreună cu colegii tăi, poate ai putea obține aprobarea să urmezi cursurile la fără frecvență. Dar atenție: dacă faci asta, este absolut necesar să vezi și alți băieți și alte fete – în cluburi sau centre pentru tineret. La vîrsta ta poți să faci acest lucru. Părintii tăi vor fi înșă de acord? Rămîne de văzut. Dar mai ales, nu-ți pierde curajul. Doi ani de întârziere nu înseamnă nimic. Și spune-ți că cineva care a suferit cum ai suferit tu și care a găsit deja o cale de sublimare (cum spunem noi în psihanaliză) prin creația literară, nu e pierdut. Ești puțin în urmă, dar cu siguranță vei crește, te vei dezvolta. Cu atît mai rău pentru cei cărora nu le place că nu ești ca ei, la vîrsta lor. În orice caz, pot să-ți spun că nu ești cu nimic anormal. Momentan, ești neadaptat la viața băieților de vîrsta ta, din cauza acestui traumatism prelungit. Dacă locuiești aproape de un oraș unde se dau consultații medicale și pedagogice, poți să mergi foarte bine acolo. Chiar dacă e un centru pentru copiii pînă la cincisprezece ani, sînt sigură că vei găsi pe cineva cu care să vorbești și care să-ți indice un alt centru în care să fii

primit ca tînăr adult sau ca adolescent întîrziat, desi ai saptesprezece ani. Esti la vîrsta unei cotituri la care un anumit gen de consultatii se termină pentru a lăsa locul altora, ce încep de la saispzezece ani. Dar nu-ti pierde curajul. Nu ai motive.

Psihoterapia, psihiatria, reeducarea, psihanaliza¹

O învățătoare vă pune o întrebare care mi se pare foarte interesantă: „Uneori îi sfătuiti pe părinti să caute în regiunea în care locuiesc un centru de psihoterapie... Ar fi bine să explicati diferenta dintre psihoterapeuti, psihanalisti, psihiatri si reeducatori, dînd poate si cîteva exemple, astfel încît cei interesati să stie la cine să apeleze cînd au nevoie. Dacă, de pildă, te adresezi unui psihanalist nu stii prea bine cu cine ai de-a face, ce se va petrece în cabinetul lui...”

Să încercăm.

Cînd nu te simti bine consulti un medic. Îti examinează corpul si, dacă nu e vorba de o boală vizibilă,

acesta își îndreaptă cercetările spre viata de familie, sentimentală sau spre cea profesională. Asta dacă

are timp; dacă nu, va prescrie un medicament care va ameliora tulburările de care se plînge bolnavul,

tulburări ce nu au o cauză vizibilă. Dacă medicul observă că bolnavul rationează deformat, prezintă o

încetineală în gîndire, o fugă de idei, fabulează, este excitat sau deprimat, se

învinovăteste de fapte imaginare,

dacă spune că ar fi mai bine să moară sau face din unul dintre apropiatii lui un obiect de delir; si dacă

doctorul crede că bolnavul nu este responsabil pentru actele sale ce i-ar pune viata în pericol sau că riscă

să comită – din cauza surescitării, a convingerii că este persecutat – un act agresiv, periculos pentru o

altă persoană, atunci să-l sfătuiască pe pacient sau pe familia acestuia – în cazul în care bolnavul e incapabil

să înțeleagă că e victima unei crize – să consulte un psihiatru.

Psihiatrul are experienta necesară care-i permite să aprecieze gravitatea patologiei mentale. El

examinează starea neurologică a bolnavului. Îi prescrie, dacă consideră că e suficient, medicamente chimice

eficace pentru a-i ameliora tulburările. El hotărăște dacă bolnavul poate, fără nici un risc pentru el sau

pentru altii, să rămînă în familie sau dacă e mai prudent să fie internat, sub supraveghere. În acest ultim

caz, el indică spitalul sau clinica psihiatrică potrivită. Acolo el poate fi pus sub observatie, în repaus,

152

alături de ceilalti bolnavi si de personalul medical; sau, dacă e necesar, se recurge la izolare, la somnoterapie

etc.

Psihiatrul poate recomanda cîteodată, în afară de medicamente, si o psihoterapie pe care fie o conduce

el însuși fie altcineva. Astfel, ajutat concomitent de starea de odihnă, de ruperea de mediul lui obisnuit, de încetarea unei activități extenuante precum și de chimioterapie, bolnavul poate restabili contactele, poate intra în relație cu psihiatrul; psihoterapia îl ajută să-și privească starea cu un ochi critic și să-și regăsească echilibrul pierdut.

Bine, asta în ceea ce-i privește pe psihiatri. Dar psihologii?

Există psihologi oriunde oamenii trăiesc împreună: la serviciu, la școală, la spital, în închisori. Psihologii

dau teste pentru a aprecia aptitudinile celor pe care-i examinează: inteligenta, îndemânarea manuală, sensibilitatea, rezistența la oboseală etc. Există și teste de personalitate, de caracter. Psihologii se ocupă

mai ales de populația sănătoasă. Sunt unii care se ocupă îndeosebi de copii, sănătoși sau handicapați: în

creșe, școli, grupuri de tineri; alții se ocupă de orientarea școlară și profesională; alții de vîrsta a treia.

Iar unii sînt specializați în psihologia patologică: aceștia lucrează în spitale psihiatrice și dau consultații de specialitate.

În ce situație părinții sînt sfătuiți să consulte un psiholog?

Atunci cînd e necesară o examinare prin teste utile înțelegerii dificultăților pe care le are copilul;

teste în urma cărora, de exemplu, psihologul va putea da unele sfaturi profesorilor, părinților și copilului cu probleme.

Există psihologi care fac psihoterapie?

Da, cei care au formația necesară și care intră ușor în contact cu copiii.

Asta ne face să ne punem întrebarea: ce este o psihoterapie?

Reprezintă o serie de discuții: pacientul vorbește, psihoterapeutul ascultă, creează o relație de încredere,

îi permite pacientului să exprime ce nu e în regulă în „stările lui sufletești” și în relațiile lui cu ceilalți.

Cînd poți să te destăinuie cuiva, cînd ești sigur de discreția lui, toate acestea ajută.

Dar sînt psihoterapii care nu reușesc...

În general asta se întîmplă cînd pacientul, adult sau copil, nu dorește să-și rezolve problemele sau

cînd psihologul îi este antipatic – se întîmplă și asta. Încrederea, simpatia, discreția și dorința de a depăși

dificultățile sînt necesare.

Vorbiți deseori de psihoterapie psihanalitică sau de psihoterapie simplă. Care este diferența?

Diferența se datorează formației psihoterapeutului, dacă a fost sau nu el însuși psihanalizat. Se poate

face o psihoterapie simplă sau de susținere cu un medic, un psihiatru, un psiholog care știe să inspire

încredere, să faciliteze confesiunea, să ajute pacientul să spună ce are pe suflet. Dar nu se poate face o

psihoterapie psihanalitică decît cu un interlocutor psihanalizat, deprins cu tehnica ascultării inconștientului,

deprins să asculte ce se petrece cu noi și ce exprimăm fără voia noastră în timp ce vorbim. În aparență, procesul psihoterapiei este același, dar un psihoterapeut care a fost psihanalizat permite ca – prin atitudinea sa – problemele mai profunde, mai vechi ale pacientului să iasă la suprafață și să fie exprimate.

Ce diferență este între o psihoterapie psihanalitică și o adevărată psihanaliză – deoarece și într-un

caz și în altul cel care o face să a format printr-o lungă psihanaliză personală?

Metoda nu e aceeași. Mai întâi, o deosebire evidentă: psihoterapia are loc față în față; amândoi, și

pacientul și psihoterapeutul vorbesc, pacientul în general mai mult decât psihoterapeutul, acesta din urmă

intervenind pentru a înlesni dialogul, a ajuta pacientul să se exprime. și pentru a le diferenția puțin mai

mult, o psihoterapie e de o durată mai mică și mai puțin constrângătoare decât o psihanaliză. și, mai ales

scopul ei este strict terapeutic. Nu sînt evocate decât problemele actuale pentru a le înțelege și pentru a

le putea depăși: nu se spune tot ce-ți trece prin minte. Psihoterapia vizează mai curînd tulburările conștiente,

relațiile cu cei apropiați, realitatea actuală și modul în care poți să-i faci față. Ea operează mai la suprafață

153

și mai repede. Deseori, e suficientă pentru a-ți regăsi un echilibru durabil, a-ți recăpăta încrederea, a o

lua de la capăt, a depăși o perioadă dificilă din care n-ai fi putut ieși singur.

În psihanaliză, pacientul stă întins pe un divan, nu-l vede pe psihanalistul care tace.

Pacientul spune

tot ce gîndeste, tot ce simte. Experiența arată că prin relația imaginară dintre psihanalist și cel psihanalizat,

prin visele pe care acesta din urmă i le povesteste refăcînd traseul propriei vieți, el își re trăiește în mod

inconștient experiențele trecute. Este ca o aventură la capătul căreia ești mai puțin fragil din punct de

vedere psihic, dacă pot să spun așa. Într-o psihanaliză se evocă cele mai vechi amintiri, cele care au fost

complet uitate. Este un fel de re trăire a vieții întregi – dragoste, ură, neîncredere, încredere etc. – în jurul

relației imaginare cu psihanalistul. Psihanaliza e deseori greu de suportat, angoasantă, este un proces

îndelungat unde scopul imediat nu este vindecarea.

Cînd și la ce vîrstă deci e indicată psihoterapia?

Nu există o vîrstă la care psihoterapia să nu poată ajuta pe cineva ce dorește să-și îmbunătățească

relațiile cu el însuși și cu ceilalți.

E necesară la sugar, atunci cînd comunicarea cu mama e întreruptă sau la copilul între cinci și douăzeci

de luni, atunci cînd nu mai există comunicare între el și cei doi părinți, mai ales dacă comunicarea nu

este bună în afara casei și cu ceilalți membri ai familiei. Acelasi lucru, începînd de la treizeci de luni, cînd copilul se teme de lumea exterioară și de cei de vîrsta lui, în loc să fie atras de ei, el nu se simte în siguranță decît acasă; atunci cînd copilul se plictiseste sau e instabil, nu stie să se joace.

E necesară la vîrsta scolară cînd copilul suferă un esec, cînd nu-i mai place scoala sau cînd nu-i place

nici un fel de activitate specifică vîrstei sale, cu exceptia celei scolare.

Începînd de la opt ani, cînd copilul nu-si face prieteni, nu stie să-si ocupe timpul acasă, nu-i place

să se joace afară, e îmbufnat cu părintii sau, dimpotrivă, nu poate să trăiască departe de ei.

La pubertate, cînd tînărul rămîne copilăros, își evită colegii, fete și băieți, nu se simte bine decît cu

mama și tata.

În perioada adolescenței cînd nu caută compania altor adolescenți, nu comunică cu părintii, e stingher.

E necesară tînărului adult care, după un start bun ce prevedea un viitor fără probleme, nu-si poate

acorda viața sentimentală și pe cea sexuală cu acelasi partener, are sentimentul propriului esec, îi este

frică de viață.

Psihoterapia e necesară și atunci cînd adultul suferă din cauza lui însusi sau din cauza altora, crede

numai că-i face să sufere pe alții sau chiar îi face să sufere datorită caracterului său. Pe scurt, cînd conflictele

inter-relationale dureroase îi tulbură existenta în timp ce, pe de altă parte, ar avea totul pentru a fi fericit.

E utilă și pentru adultul matur atunci cînd – copiii fiind deja mari – viața personală, sentimentală,

culturală, sexuală nu mai prezintă atracție; el nu mai reuseste să trăiască fără prezenta copiilor, acum mari,

nu-si mai suportă sotul, sotia și nu mai găseste nici o compensatie în relațiile sociale.

E necesară la o vîrstă înaintată cînd, cu toată atenția concentrată asupra necazurilor bătrînetii, individul

se închide în el însusi și nu mai încearcă să frecventeze și alte persoane. Dar și în apropierea morții care

angoasează.

Deci, psihoterapia e indicată de fapt în perturbarea recentă a vieții relationale.

În concluzie, după părerea dumneavoastră, indicațiile psihoterapiei sînt foarte numeroase?

Într-adevăr. Dar e regretabil să vezi un copil la doi, trei ani după ce li s-a spus părintilor că e

recomandabilă o psihoterapie: între timp el s-a împotmolit în propriile dificultăți, la început ocazionale,

care i-au perturbat viața afectivă și socială, atrăgînd după sine efecte secundare, sentimentul esecului care,

în funcție de caz, s-au manifestat printr-o revoltă sau depresie, printr-o întîrziere afectivă importantă sau

o nevroză care va necesita un tratament îndelungat și numai printr-o psihanaliză.

si aceasta nu se datorează faptului că, atunci când li se vorbește despre psihoterapie părintii, nestiind despre ce e vorba, nu au încredere?

154

Cu siguranță. Asta poate si din cauza noastră, a diferitelor „psi”. Nu explicăm suficient părintilor sensul acestor dificultăți prezente în relația copilului cu el însuși, cu părintii, cu școala; sensul barajelor inconstiente ale căror victimă este; nu explicăm suficient că nici cea mai mare dovadă de bunăvoință din partea lui, nici o pedagogie specială, nici o atitudine educativă din partea adulților nu pot modifica situația.

O situație în care, contrar opiniei altora, nu trebuie căutată „greșeala” —, ci mai curând o înțelegere defectuoasă între părinți și copii.

Dar mai sînt și esecuri în psihoterapie și asta îi face pe părinți să ezite.

Iată despre ce e vorba. Psihoterapia dă rareori gres și nici pe departe în atît de multe cazuri cum cred

sau spun unii părinți neîncrezători. Dar bineînțeles cu o condiție, să nu se aștepte prea mult. Iar psihoterapia

să fie urmată de cel îngrijorat de situația în care se află, constient că suferă din cauza ei.

Multi copii prezintă tulburări care-i deranjează pe cei din jurul lor și nu pe ei. Atunci tatăl și mama

– amîndoi sau unul dintre ei – prin propria lor psihoterapie, pot să-l ajute pe copil și să-l pregătească să

recurgă la ajutorul unei a treia persoane, dacă mai este necesar.

Pe de altă parte, sînt și copii mari, adolescenți, constienti de suferința lor psihologică, sufocați de o

nevroză instalată deja sau în curs de apariție (cîteodată chiar la elevi foarte buni) fără ca părintii să-și

dea seama de suferința copiilor; și în ziua în care nevroza se manifestă prin simptome grave, acești părinți

își pierd cumpătul, se simt vinovați...

În cazul dificultăților de comportament, părintii sînt deseori porniți împotriva copilului și, când li se

vorbeste despre psihoterapie, ar dori un rezultat miraculos în numai cîteva sedințe. Nu au încredere nici

în copil nici în cel sau cea care se ocupă de el și pe care copilul e fericit să-l vadă... Ei suferă că o a treia

persoană se bucură de încrederea copilului lor și – desi fericiți în cazul unei ameliorări – întrerup cura

de îndată ce tulburările copilului nu mai constituie un motiv de rusine pentru ei sau nu-i mai îngoasează:

dar e încă prea devreme. Nu-și ajută copilul să continue. Mai mult chiar: unii părinți suferă când văd rezultatul

pe care îl sperau, dar fără să-și dea seama că el e însoțit, în mod necesar, de o maturizare a fiului sau a

fiicei lor, maturizare ce duce la o asumare a propriilor responsabilități. Copilul se simte bine, și-a regăsit

capacitatea de comunicare, își exprimă dorințele personale. Este semnul că s-a vindecat, dar părintii sînt derutați și nu mai știu ce sînt în fața acestui copil eliberat de o dependentă puerilă față de ei. Acesta devin atunci detractorii psihoterapiei față de alți părinți, pe nedrept, deoarece copilul lor a depășit momentul critic.

Să mai adăugăm că și în cazurile în care părintii nu trebuie să plătească nimic (Asigurările sociale plătesc consultările psihologice ale copiilor) sau poate tocmai din această cauză, părintii care nu au „ales” eventualul terapeut al copilului lor, se consideră privați de rolul lor legal și natural, de responsabilitățile lor tutelare. Ar dori numai să fie ajutați, să primească sfaturi, dar acest lucru care ar fi fost suficient, poate, pentru a restabili relațiile lor cu copilul cînd dificultățile erau chiar la început, nu mai are acum nici un sens. Terapeutul nu trebuie să dea nici un sfat educativ părinților. Rolul lui este să permită copilului să se înțeleagă pe sine și să utilizeze, în favoarea dezvoltării sale, tensiunile care apar. E necesar deci ca părintii să-și continue rolul educativ și nu să-l abandoneze așa cum fac cînd copilul lor face psihoterapie. Nu există viață de grup, deci nici viață de familie, nici educație (ratată sau reușită) fără tensiuni. O psihoterapie îl poate ajuta pe copilul eliberat de angoase să reacționeze pozitiv la tensiunile apărute în familie și în societate. Deci, dacă părintii au încredere în copilul lor și în psihoterapie, dacă își susțin copilul în momentele de angoasă inevitabilă în acest gen de tratament, dacă ei însisi perseverează în momentele de îndoială, vor fi recompensați. Cîte scrisori din partea părinților ce au văzut rezultatele psihoterapiei nu ne confirmă acest lucru! Dar, bineînțeles, nu e vorba nici de magie și nici de „morală”. Să te dezvolti bine nu înseamnă întotdeauna că ești o persoană ușor de suportat! Psihoterapia nu ar da gres dacă ar fi urmată cu acordul celui care suferă și la timp, îndată ce acesta își dă seama că ceva nu e în regulă. Asta vreți să spuneți, nu-i așa?

155

Da, asta este. Esecurile, dacă sînt, se datorează unei psihoterapii care a început prost fie pentru copil fie pentru părinți. Cîteodată copilul se simte împins, obligat să suporte o psihoterapie pentru care nu e motivat, fără să sufere sau fără să sufere încă de tulburările remarcate de anturajul lui. Unii adolescenți îmi scriu: „Am urmat, cînd eram mic, doi sau trei ani de psihoterapie care nu mi-au folosit la nimic... Nici măcar nu înțelegeam de ce mergeam să desenez la o doamnă – sau la un domn – pentru ca apoi totul

să ia sfîrsit“. E clar că, în asemenea cazuri copilul nu ceruse să facă o psihoterapie. Psihoterapia nu a dat gres, ea nu a început de fapt. Copilul, părintii, terapeutul si-au pierdut timpul. Părintii (sau Asigurările sociale) au cheltui banii degeaba. Cîteodată esecul se datorează părintilor. Copilul era foarte motivat si nu avea pe nimeni în care să aibă încredere. Psihoterapia a început foarte bine dar, ca urmare a lipsei de înțelegere a părintilor, s-a blocat; nu si-au mai însoțit copilul care, locuind foarte departe, nu putea să meargă singur la sedintele de psihoterapie sau l-au culpabilizat că are nevoie si de altcineva în afară de tatăl si mama lui, că nu le povesteste ce se întîmplă acolo etc. Gelozia părintilor există, din păcate! Din cauza ei psihoterapia dă gres, iar copilul cedează, se prăbusește, mult mai împresurat de simptome decît înainte.

Dar esecul se poate datora si psihoterapeutului, nu-i așa? Rar, foarte rar. Deoarece nu el are rolul principal. El îl asistă pe cel ce vrea să se vindece, îl ajută să spună tot ce are pe suflet. Nu, dacă psihoterapeutul e cîteodată pîrtas cu ceva la esec, este atunci cînd acceptă un copil lipsit de motivatie sau un copil ai cărui părinti n-au înțeles despre ce este vorba. Mai bine să amîne, să aștepte o solicitare autentică care să nu fie teleghidată de școală (de frica exmatriculării) sau de un „doctor“. Psihoterapeutul trebuie să fie la dispozitie, nimic mai mult. Psihoterapia nu se cumpără, nici nu se suportă. Atît părintii cît si copilul trebuie să colaboreze la ea. Cînd pacientul este motivat personal, nu există esec în psihoterapie? Nu, în nici un caz pe termen scurt; cîteodată, în timp, tulburările dispar, dar sînt înlocuite de altele, mai vechi, sau reapar cele initiale. Nu e vorba de un esec. Psihoterapia își are si ea limitele ei. Se lucrează asupra realității actuale si mai ales în viața constientă.

În acest caz ar fi mai indicată o psihoterapie psihanalitică? Da, pentru că în cursul sedintelor se evocă acele angoase care au reapărut recent. si poate că ar fi chiar necesar să se recurgă la o psihanaliză propriu-zisă.

În ce caz deci trebuie să se recurgă la psihoterapia psihanalitică, adică condusă de un interlocutor psihanalizat? si în ce caz să se recurgă la psihanaliza propriu-zisă?

În toate cazurile în care, consultat în legătură cu anumite dificultăți, medicul, psihologul, psihiatrul sau un practician psihanalist recomandă acest lucru după ce a studiat cazul; dar mai ales dacă, în urma unei psihoterapii urmată serios, timp de cîteva luni, nu s-a produs nici o ameliorare, desi pacientul, părintii si psihoterapeutul au dorit-o cu adevărat.

V-am mai spus: în psihoterapie se abordează conflictele recente, dificultățile actuale si constiente si

deseori aceasta este suficientă (mai ales dacă mediul educativ e favorabil), dar sînt cazuri în care, în cursul psihoterapiei, sub aparentele unor conflicte recente, apare o nevroză structurată de foarte multă vreme.

Aparenta ameliorare a stării pacientului, văzută din afară, ascundea de fapt simptome foarte grave, datînd de la începutul vietii sexuale sau al relației afective, ignorate de cei din jur și din această cauză suportate pînă atunci de pacient. Psihoterapia care l-a ajutat să iasă dintr-o criză acută declansată de o situație ocazională, e deja ceva. Dar în acest caz, ea poate fi insuficientă. Numai o acțiune în profunzime îl poate ajuta cu adevărat.

Îmi dau seama că nu am vorbit despre psihanaliza aplicată copiilor. E vorba tot de „a asculta”

inconstientul, dar cu copiii folosirea cuvîntului nu e singura tehnică. Copilul te poate face să înțelegi și prin desen, modelaj, mimică expresivă ceea ce în trecutul lui a produs („deja”) un baraj inconstient pe care nici tehnica, nici bunăvointa nu-l pot înlătura.

156

Bine, acum totul mi se pare limpede. Tulburări recente: psihoterapie, imediat ce e recomandată.

Tulburări vechi, mai ales într-un mediu el însuși perturbat sau perturbant în care aceleasi angoase sînt repetate la intervale regulate de pacient: psihoterapie psihanalitică sau psihanaliză.

Să mai spunem că nu pacientul e cel care decide, nici psihanalistul, ci amîndoi împreună. E necesar

ca pacientul să aibă motive serioase, să dispună de timp (și de bani), pe scurt, să poată reuni condițiile

practice ale unei psihanalize, ținînd cont de asemenea de responsabilitățile la care se angajează: repet,

psihanaliza e un drum anevoios ce are drept scop asumarea cu luciditate a propriei responsabilități umane.

Nu are un scop imediat terapeutic. Ea necesită o disponibilitate pe care nu o ai mereu, în orice situație

și la orice vîrstă. Psihanaliza nu trebuie în nici un caz confundată cu psihoterapia. Sper că am fost destul

de explicită. Ea nu are vastele indicații ale psihoterapiei.

Dar care e părerea dumneavoastră despre ceva mult mai simplu, reeducarea?

Se pune problema recuperării unei funcții pierdute de care nu îndrăznești sau nu mai îndrăznești să

te folosești. Nu poți reeduca o funcție absentă, o funcție care nu a fost niciodată dobîndită nici educată,

nici o funcție pe care nu dorești să o folosești. Din acest motiv numeroase tipuri de reeducare, de limbaj,

de motricitate, de exemplu, dau gres; deoarece s-a pus carul înaintea boilor. Dacă reeducarea esuează,

înseamnă că ar fi trebuit pregătită înainte printr-o psihoterapie.

Cînd copilul e mic, mama sau tatăl trebuie să fie prezenți la sedințele de reeducare pentru a stabili

sau restabili comunicarea prin limbaj sau prin motricitate cu copilul. Iar aceasta cu ajutorul reeducatorului. Părintii si copilul trebuie să aibă încredere în el, să-l simpatizeze, iar sedintele să fie plăcute.

Cînd e indicată reeducarea?

La un copil?

Da. Multi părinti ne scriu despre copiii lor care vorbesc prost, se bîlbîie, sînt neîndemînatici, disgrafici, discalculi. Acestia au nevoie de reeducare?

Reeducatorii sînt persoane care sînt formate să ajute un copil printr-o tehnică foarte precisă ce vizează o dificultate instrumentală si numai instrumentală. De exemplu, în cazul unui copil care nu vorbeste bine, dar se exprimă foarte bine prin gesturi, prin priviri, se joacă bine, e vioi, vrea să comunice dar nu reuseste, reeducarea poate fi suficientă. Dar, deseori, reeducatorii bine pregătiti îsi dau seama, după o perioadă de timp, că în cazul reeducărilor de vorbire sau psihomotorii, de lectură, scriere, ortografie sau calcul matematic, copilul ajunge la un prag pe care nu-l poate depăsi. În acel moment, ei le recomandă părintilor să consulte un psihanalist, să aibă în vedere o psihoterapie psihanalitică. E păcat că nu a fost făcută înainte de reeducare, dar mai bine mai tîrziu decît niciodată. Nu e un motiv să se renunte la reeducare, asa cum se întîmplă în cele mai multe cazuri, mai ales dacă copilului îi place persoana care conduce reeducarea si dacă este foarte dornic să iasă din starea de incapacitate instrumentală, să vorbească, să „se miste“, să devină îndemînatic, să scrie sau să calculeze corect. Nu ar trebui să se renunte la reeducare, decît dacă copilul nu mai doreste să continue. O reeducare nu e o psihanaliză; ea poate deveni eficientă fiind ajutată de psihanaliză. Iar o psihanaliză la copil nu e o reeducare: este un proces care ajunge la primele emotii retrăindu-le în persoana psihanalistului si regăsind mai ales motivele simbolice ce bazează înțelegerea, afectivitatea, comunicarea. Într-un cuvînt, specificul psihanalizei e total diferit de ceea ce presupun tehnicile pedagogice si metodele de învățare; dar nu sînt contradictorii dacă copilul însusi doreste să-si învingă dificultatea instrumentală, dacă, în mod constient, e puternic motivat, dacă s-a creat o bună relatie cu reeducarea si cu metoda folosită.

Există si esecuri în reeducare?

Desigur, trebuie să acceptăm acest lucru după cum se întîlnesc esecuri parțiale si în cazul psihoterapiei si al psihanalizei. Există suferinte morale, afective sau intelectuale pentru care nu există încă o solutie.

(Norme false)

Într-o scrisoare vi se pune o întrebare ca la școală – de altfel, știu că asta vă enervează... în sfârșit,
«enervează» între ghilimele...

Da.

Este din partea unei mame care vă întreabă foarte amănunțit care sînt deprinderile ce se formează

în primii ani de viață ai unui copil. Lasă impresia că stă cam mult cu ochii pe copii.

Da, „cam mult“, după cum spuneti! Pe mine mă sochează întotdeauna aceste mame cu ochii atinți

asupra copilului lor, asupra „performanțelor“ sale! și aceste observații cotidiene: în ziua cutare „bebe“

a făcut asta, în ziua cutare „bebe“ a făcut astălaltă. Ai zice că e un raport de psihologie experimentală.

Sînt mame ca aceasta care observă, stau la pîndă, își fac griji din nimic. E normal ca un incisiv să apară

într-o anumită zi sus și nu jos? E normal așa sau invers? Ai zice că această mamă nu face decît să observe

și să noteze în caietul său! Cîtă energie îi mai rămîne ca să fie și femeie? Nu vorbește niciodată de tată,

nici de celelalte persoane din jurul ei, nici de ea însăși; de ceea ce simte pentru copilul ei care a plîns

două ore fără întrerupere, între cinci și șapte din luna cutare pînă la luna cutare. Nu spune o vorbă despre

mimica lui, despre ce îl face să rîdă sau să plîngă, nici despre caracterul care se schitează, nici despre

ce-i place sau nu-i place. Vorbeste despre greutatea lui, dar nu și despre trăsăturile fetei, despre culoarea

ochilor sau a părului... Dacă seamănă cu tatăl lui sau cu cei din familia lui, cu ea și ai ei, nu știu nimic

despre caracterul ei sau al celui pe care l-a ales pentru a fi tatăl copilului său. Nu știu nimic despre modul

lor de viață, despre cei care o înconjoară pe ea și pe „bebelusul“ ei, despre cei care-l iubesc și pe care-i

iubeste, nici dacă îl ține în brate, îl leagă, îl plimbă, îi vorbește. Nici despre plăcerea pe care o simte

și nici despre complicitatea dintre ei atunci cînd îi dă biberonul, îl schimbă, îi face baie. Ce le mai rămîne

din tandrețea, rîsul, bucuria pe care trebuie s-o aibă unul față de celălalt? Iar cînd tatăl copilului este prezent,

unde e bucuria lor de părinți, de a vedea în acest copil care trăiește pecetea trupească a unei uniuni care

a chemat la viață un al treilea? Unde sînt speranțele fiecăruia dintre ei întruchipate de acest copil? Copilul

percepe sau „intuiește“ toate acestea și acestea sînt pentru el adevăratele „deprinderi“.

Sînteti cumva supărată, Françoise Dolto? Așa păreți!

Supărată, nu. Dar asta mă întristează. Cînd savanții psihologi fac asemenea observații despre copii

care nu sînt ai lor, îi tintuiesc sub obiectivul privirii, observîndu-i (și din fericire asta nu se întîmplă în

fiecare zi, iar copilul nu-i iubeste ca pe mama sau tata) – așa progresează știința despre mamiferul uman

comparat cu alte specii. Dar o mamă! sau un tată!

E rău pentru copil?

Da, această punere sub observație și apreciere permanentă îl fac să devină un lucru.

Totuși, nu vreți să-i spuneți nimic acestei mame despre deprinderile ce se dobîndesc în primii ani

de viață?

Ceea ce vreau să spun, este că un copil, încă de la naștere (și chiar înainte) e o ființă sensibilă în

mod înconștient la ce simte că se petrece în înconștientul celor care trăiesc în preajma lui.

Asta ce înseamnă?

Înseamnă că ființa umană e o ființă pentru comunicare și limbaj, sensibilă la tot ce percepe la altul:

dispoziție, miros, ritmurile sale motorii, voce, înseamnă că simte dragostea sau indiferența, locul pe care-l

ocupă, respectul pentru propria-i viață și pentru ceea ce exprimă. Dacă e tratată ca un obiect, ca un tub

digestiv, ca un aparat motor și nu ca o ființă umană care e iubită și care iubeste, devine – pe măsură ce

crește – un robot ce funcționează la comanda stăpînului. Copilul este deja un subiect, el are dorințe și nu

158

numai nevoi. Nu este un „bebe”, are un nume care îl leagă de o familie, un prenume ce a fost ales pentru

el, care e al lui, în jurul căruia se învîrte toată viața lui relațională cu părinții, cu cei apropiați, părtasi sau

nu la bucuriile și necazurile sale; el intuiește, dacă nu chiar înțelege în mod conștient sensul adevărat al

relațiilor dintre el și ceilalți, mai ales cu mama, cu tata, cu cea care-l hrănește sau cel de care depinde

viața lui. Toate acestea le înregistrează și-i marchează prin limbaj întreaga lui ființă.

Acestea fiind spuse, ce sînt deprinderile?

Totul este deprindere, a inimii, a spiritului, a inteligenței, conjugată cu creșterea fizică extrem de

rapidă pînă la trei ani. Aceasta nu se „vede”, nu se poate „testa” în mod direct. Copilul se dezvoltă, pornind

de la ce are mai bun la naștere. Se adaptează. Tot ce percepe la cei de a căror viață depinde propria sa

viață încă de la naștere și pînă la șase, opt ani, are legătură cu ființa lui care dorește și se organizează

mai întîi într-un limbaj mut. Tipetele, gîngurerile, plînsul, zîmbetul sînt mijloace de exprimare naturale

care vor deveni, datorită celei care-l hrănește, limbajul prin care se manifestă armonia sau dizarmonia

lui interioară, înțîlnirea cu un altul care-i răspunde, complicitatea sau nu cu acesta. O rețea de comunicare

subtilă se țese atît în perioada de veghe cît și în cea de somn, în tensiunile provocate de dorința lui de

comunicare, dar si cînd se odihneste, retea care-l informează despre ce e bine sau rău, despre ce e frumos

sau nu e frumos, despre ce e permis sau ce e interzis. El caută tot ce-i face plăcere si evită ce-i este neplăcut.

Toate acestea apar la copil în mod inconstient, bineînțeles, ca răspuns la ceea ce satisface, nemulumeste

sau îi lasă indiferenti pe cei care-l cresc si de care este legat fără ca ei să-si dea seama. Deci, nu e nimic ce poate fi socotit „normal“ sau „anormal“ în deprinderile copilului mic?

Nu. Totul se ordonează în functie de relatia lui cu mama sa, de atasamentul precoce față de aceasta

si, prin ea, față de el si de ceilalti. E cu adevărat imposibil să descrii niste norme în care să se încadreze

deprinderile unui copil si să emiti o judecată de valoare în functie de ce face sau nu face la o anumită

vîrstă.

Pot să spun, în schimb, că dezvoltarea unui copil se face de la sine, cît se poate de bine în functie

de natura ce-i e proprie la început de viață, cînd se simte iubit de părintii care se iubesc si cînd e veselie

în jur. Pot să spun că un copil se simte în siguranță atunci cînd cei din jurul lui nu „vor“ ce nu „vrea“ el,

ceea ce nu înseamnă că trebuie să i se îndeplinească toate dorintele sau să i se dea tot ce cere.

si mai ales referitor la părinti: tatăl si mama trebuie să continue să trăiască, să facă ce au de făcut,

ce dă sens vietii lor. Bineînțeles, au mai puțină libertate cînd au de hrănit un copil din trei în trei ore,

lucru care se simte si la buget. Dar viata părintilor nu trebuie să fie concentrată în întregime asupra copilului,

obnubilată de el. Acesta trebuie să poată fi auzit cînd sînt ocupati sau au prieteni în vizită, iar cînd pleacă

undeva îl pot lua cu ei.

Raporturile sexuale trebuie evitate în prezenta lui, mai ales cînd doarme, căci simte totul în mod

inconstient, mai mult chiar în timpul somnului; iar excitatia provocată de plăcere ca si cea provocată de

furie sau de angoasă îi dau senzatii prea puternice. Trebuie evitată surescitarea, prin voce si prin mîngîieri,

bruscarea prin miscări violente; să nu fie aruncat, în joacă, ca o minge spre altă persoană. Să nu rîdem

de el: e foarte sensibil chiar dacă nu o arată.

Dar deprinderile?

Văd că tineti la asta!

Bine! Trebuie să se stie că ele sînt progresive, că sistemul nervos central al fiintei umane nu e complet

dezvoltat la nastere; creierul e format, dar nu si terminatiile nervoase care merg la mîini; acestea se vor

forma cu mult înaintea celor care merg la partea posterioară si la picioare. Desi e sensibil la atingerea

obiectelor, el nu-si poate comanda miscările. Măduva spinării se dezvoltă, în medie, pînă la douăzeci si patru, douăzeci si opt de luni.

Datorită acestui lucru, de pildă, cu mult înainte de a fi capabil să perceapă prin propriile sale senzatii ce se petrece în partea lui posterioară si deci să aibă continentă (să-si poată controla în mod reflex „pipicaca”), are multe lucruri de învățat si pe care va fi capabil să le facă înainte de a-i fi impusă prin dresaj

159

continenta sfincteriană. Gura si buzele pot recunoaste foarte devreme formele, precum si gustul; capacitatea nasului de a diferentia mirosurile, a urechilor de a diferentia sunetele, timbrul, înălțimea, intensitatea, de a retine cîntece, de a recunoaste vocile, modulatia, accentele, cuvintele (pe care copilul nu le va putea spune decît mai tîrziu). Copilul poate deprinde capacitatea de a diferentia culorile, intensitatea lor, valorile lor relative. Există poze, tablouri, culori care-i plac si înțelege ce i se spune despre ele. Altele îi sînt indiferente, nu-l interesează. De cînd sînt foarte mici, copiilor le place să vadă frunzele dansînd pe canavaua cerului, sînt sensibili la muzica vîntului care mîscă frunzisul copacilor. Le place verdeata, aerul, florile, cîntecul păsărelelor, norii care aleargă pe cer. Le place miscarea, deoarece ea înseamnă viață. Putem si ar trebui să le „vorbit” despre tot ce vedem că le atrage atentia. Mimica lor bogată este răspunsul complice la toate acestea, precum si la cuvinte.

Este deci o ordine naturală a posibilităților de a dobîndi anumite deprinderi – aceeasi la toti, dar nu în acelasi ritm, totul în functie de copil si de mama sa; si tocmai această ordine nu trebuie perturbată.

De exemplu, e periculos ca un copil să vorbească prea devreme. Vreau să spun: periculos să vorbească, deoarece e singurul lucru care are valoare pentru mama lui, iar el e ca o bandă magnetică ce repetă cuvintele, frînturile de frază ale mamei, prin imitatie, fiindcă numai asta îi face ei plăcere. Sînt copii care, în aparentă, vorbesc perfect, ca niste adulti dar care nu se mîscă, nu fac zgomot, nu mută lucrurile de la locul lor, nu se catără, nu sînt curiosi față de tot ce vîd în jur, față de tot ce poate fi atins, pentru plăcerea lor. Dacă copilul vorbește perfect, dar mîinile lui nu sînt tot atît de îndemînatice pentru a se hrăni ca cele ale adultilor (care îi mai dau încă în gură pentru că nu poate sau nu vrea să mănînce singur), în acest caz e vorba de un copil care se dezvoltă în dezordine.

La fel si în cazul unui copil curat, care face la olită la cererea mamei si pentru a-i face ei plăcere

înainte de a-i face lui plăcere să se joace, să stea pe vine, înainte să fie capabil să
 meargă, să urce singur
 pe o scărită, pe un taburet, pentru propria lui plăcere; acesta e un copil „dresat”,
 dependent de adulți;
 dezvoltarea lui va fi dezordonată față de „natura” și progresul lui spontan. Dresajul îl
 face să renunțe la
 senzațiile pe care i le dau sfincterele, loc de plăcere naturală atunci când funcționează.
 El renunță la plăcerea
 lui pentru plăcerea mamei, ca să nu o supere. Dar el „se uită” pe sine.
 Tot așa și în cazul mobilității. O dobîndeste jucîndu-se cu alți copii pentru a descoperi
 spațiul, a stăpîni
 lucrurile și a le cunoaște, pentru a ști cum să le facă să se miste ca să-i facă plăcere,
 cum să le mînuiască
 ca să-i fie de folos, vorbind neîncetat, făcînd zgomot, tinînd, în felul său, adevărate
 discursuri. Dacă mama
 îl obligă mereu să tacă, să nu atingă ce-i este la îndemînă și nu e cu adevărat periculos,
 copilul nu mai e
 vioi, își încătusează înclinările, este blocat în dobîndirea deprinderilor.
 Deci, în încheiere, există norme în dobîndirea deprinderilor?
 Mi se pare că am spus destul despre aceste lucruri.
 Un copil „elastic”, vreau să spun care se mișcă și la care gustul, atenția auditivă,
 sunetele produse
 și expresia feței se schimbă mereu; un copil care apucă lucrurile, le aruncă, le pipăie, le
 mișcă de la locul
 lor și toate acestea în funcție de propriile lui nevoi; un copil care, pe măsură ce crește,
 face, jucîndu-se,
 lucruri pe care le vede la alții dar și inventează lucruri noi; care își satisface singur
 nevoile corpului, mînîncă
 cînd îi e foame, își face toaleta de plăcere, știe să se joace singur, dar îi place mai mult
 să se joace cu
 ceilalți copii de vîrsta lui; care se simte în siguranță făcînd toate astea, cu o mamă
 vigilentă dar nu angoasată,
 nici prea indulgentă, nici prea severă, o mamă care nu e sclava copilului ei și care nu
 face din el un ursulet,
 o păpusă sau un cătelus cuminte, o mamă pe care să o vadă rîzînd, să o audă cîntînd,
 pe care să o simtă
 fericită și în prezența altor persoane decît a lui, fără să-l neglijeze, dar nici să ceară mai
 mult de la el cînd
 e împreună cu altcineva —, iată un copil cuminte și perfect sănătos. Un copil fericit,
 care se simte în
 pielea lui, care se dezvoltă așa cum trebuie el să se dezvolte, cu particularitățile ce-i
 vor fi respectate.
 Relația cu ceilalți, cu fiintele vii, cu animalele, cu plantele, cu elementele, cu lucrurile și
 cuvintele
 spuse în legătură cu toate acestea, fac dintr-un copil o ființă pentru comunicare,
 capabilă să aibă, să facă,

160

să ia și să dea, să știe să inventeze: o ființă umană care, de la o zi la alta, devine o
 mică persoană plăcută,
 în prezența căreia te simți bine, și asta se întîmplă cu adevărat în jur de treizeci de luni.
 Bine, deci acestea sînt deprinderile posibile la treizeci de luni.

Copilul are încă multe lucruri de învățat înainte de trei ani, pentru a fi în siguranță peste tot, pentru a se putea adapta la disciplina impusă de grădiniță fără să-și piardă din vioiciune, mergînd cu plăcere la grădiniță și descoperind acolo, cu bucurie, activități noi. Va învăța că are un nume – și de ce tocmai acela? —, un sex și ce va fi cînd va fi mare, al cui fiu sau fiică este și ce înseamnă asta; își va învăța adresa, numele străzilor, drumul pentru a merge la școală. Apoi, va afla că nu ai tot ce vrei, că nu iei ce nu ți se dă și că totul trebuie plătit; că trebuie să știi să te aperi, să nu faci rău intenționat, iar pe stradă să fii prudent; pe scurt, va învăța tot ce-i va putea da siguranță în societate și îi va înlesni dobîndirea unor deprinderi noi în fiecare zi, pentru a cîștiga cît mai multă autonomie și a avea relații bune cu ceilalți, dintre care își va alege preferații și își va face prieteni. și ceilalți există, și trebuie să trăiești alături de ei. Iată o concluzie amplă pentru care vă mulțumesc în numele copiilor și al părinților lor... Deci, într-un cuvînt, nu există norme! Nu. Există în schimb ordinea dată de natură pe care dragostea părintească și educația o folosesc, o dezvoltă sau nu și care nu trebuie, în nici un fel, perturbată.

Copilul trebuie dorit de cei doi părinți (Copii programați sau copii surpriză?)

Pe vremuri, erau mai multe familii numeroase decît acum. Astăzi avem tendința să hotărîm dacă copilul trebuie sau nu să vină pe lume; într-un fel îl „programăm”. Într-adevăr, aceasta este una din urmările liberalizării măsurilor anticonceptionale. Multi părinți au ajuns să-și programeze copiii așa cum își programează să cumpere o mașină de spălat sau un televizor: din nefericire aceștia se numesc copii doriți. Dar de fapt, copilul dorit este cel care vine pe lume dincolo de dorința unui cuplu ce e foarte fericit și așa, fără copii. și apoi, deodată, cei doi devin, pe neașteptate, părinți. Iată ce vă scrie o femeie: „Problema care se pune pentru mine și sotul meu este dacă să avem sau nu un copil. Asta nu are legătură cu emisiunile dumneavoastră, ci ne privește numai pe noi.” Ne spune că sotul ei este cercetător arheolog, iar ea e asistentă de radiologie. Este elvețiancă și lucrează în general în Elveția deoarece diploma nu-i este recunoscută în Franța, iar sotul ei e deseori plecat pe santiere arheologice. Iată ce mai scrie: „Am fi vrut amîndoi să avem un copil, dar nu ne imaginăm viitorul alături de un copil mare. N-am putea avea decît un singur copil din motive de vîrstă (ea are treizeci și patru de

ani) dar si din motive financiare. Iar sotul meu sacrifică totul muncii sale. Eu îl înțeleg pentru că ceea ce face mă pasionează si pe mine.” Se întreabă dacă n-ar fi o prostie să-si riste viata lor de cuplu, în aparentă fericit, avînd un copil pentru a face la fel ca toată lumea. Deoarece, asa după cum spune ea: „E normal să ai copii, aceasta e viata adevărată.” Mai întîi ne spune: „Am treizeci si patru de ani” ca si cum ar fi bătrînă, „si nu voi putea avea decît un copil.” În orice caz, în această privință pot să o asigur că treizeci si patru de ani e o vîrstă foarte potrivită pentru a începe să ai copii. Eram sigur că asa îi veti răspunde.

161

Da, pînă la patruzeci de ani. Cîteodată e puțin mai greu, din mai multe motive, să ai primul copil la patruzeci de ani, dar la treizeci si patru de ani esti chiar în floarea vîrstei, la vîrsta maturității. Se poate, desigur, să ai copii mai devreme, dar la treizeci si patru de ani femeia e pe deplin sănătoasă si matură. Ne scrie că nici prietenii lor nu au copii. Sînt un grup si trăiesc ca si cum ar mai fi studenti; fiecare se consacră studiilor si nici unul nu are copii. Eu nu prea cred în acest mod de viață. Cred că atunci cînd copilul vine pe lume, cînd îl ai lîngă tine si cînd îl iubesti, te descurci. Înainte îți faci multe griji, dar dacă părintii își iubesc copilul, chiar dacă au meseria pe care o au, le va face plăcere să-l vadă crescînd, deoarece nu ai un copil ca să rămînă bebelus – pentru că altfel, e ca si cum ai avea o păpusă cu care să te joci. Trebuie, într-adevăr, ca amîndoi părintii să-si dorească copilul, dar e bine să stie că numai o dată cu nasterea lui ei devin părinti. Începînd din acel moment, copilul nu mai e un bebelus. S-au gîndit că vor avea un bebelus dar, de fapt, el e o ființă umană, fie el băiat sau fată, ce se va face mare, le va deschide alte perspective; si aceasta deoarece copilul pune mereu probleme noi. Asta face să evolueze un cuplu care oricum se înțelege bine, dar asa cum se pot înțelege două persoane obisnuite una cu alta, cu un anume mod de viață, obisnuite să se despartă din cînd în cînd din cauza profesiei sotului. Bineînțeles, aparitia copilului va schimba totul, iar ea trebuie să stie acest lucru. Dar merită încercat. Nu ca să facă cum fac ceilalti, ci pentru ea. Si numai dacă doreste acest lucru. Nu eu pot să-i spun însă ce trebuie să facă; este o problemă care-i privește pe cei doi soti. Ascultîndu-vă, am impresia că sînteti mai mult pentru copiii surpriză decît pentru copiii programati. Da, deoarece ei reprezintă cu adevărat dragostea într-un cuplu si pentru că părintii sînt fericiți că

acest copil a dorit să se nască, luându-i aproape prin surprindere.

Precizez totuși, pentru a evita orice interpretare gresită, că tot ceea ce am spus nu înseamnă că, în

sine, contraceptia nu este utilă.

Bineînțeles. Este o descoperire extraordinară. Dar, în același timp, asta înseamnă că noi trebuie să

facem un efort foarte mare pentru educarea tineretului deoarece faptul că poți evita să ai un copil, fiind

conștient de aceasta, face ca hotărârea de a-l avea să fie foarte dificilă pentru unii care ar dori să fie complet

pregătiți pentru acest lucru. Or, nu sîntem niciodată pregătiți în fața surprizei acestei necunoscute care

este o ființă umană. Putem împiedica ca ea să ia naștere, dar nu putem ști cum va fi acea ființă umană

apărută din întâlnirea altor două ființe. Dar putem să-i educăm pe tineri să fie pregătiți pentru această

surpriză care va veni într-o bună zi. Dacă mijloacele anticonceptionale îi permit individului să se maturizeze

devenind astfel capabil să-și asume propriile responsabilități, ele nu trebuie însă nici să devină o obsesie

referitoare la maturitatea lui. Nu uitați că și copilul, născându-se, îi transformă, îi maturizează pe părinți;

aceștia se schimbă, nu mai sînt aceiași ca în momentul în care l-au conceput. Nu aduc ca dovadă decît

pe părinții care, neputînd avea copii, se hotărăsc să adopte; în cursul educației copiilor adoptivi ei se maturizează

atît de mult încît propriul lor corp devine capabil să conceapă copii, carne din carnea lor, în timp

ce înainte erau sterili. Este procrearea surpriză, neașteptată, nesperată; ceea ce de altfel e foarte bine.

Am putea spune, în concluzie, că cel care face dintr-un cuplu un tată și o mamă este copilul; sînt de

acord să-l conceapă atunci cînd o doresc ei, dar pentru asta nu trebuie să aștepte să fie perfecti. Ei hotărăsc:

Sîntem gata, iată, să acceptăm această necunoscută care este un copil, dacă el vrea să vină." Iar cuplul

lor capătă atunci, cu ajutorul copilului, un sens nou.

și acum să vedem scrisoarea unei mame care nu și-a programat cînd să aibă primul copil. Are un

băiat de doisprezece ani și cînd l-a născut, atît ea cît și sotul ei nu erau suficient de maturi. Iar acum

urmează analiza ei după doisprezece ani: „Poate că în acea perioadă îmi lipsea cel mai elementar bun

simț; nu mă consideram deloc echilibrată; am acceptat destul de greu copilul, ceea ce a făcut ca în acea

perioadă să fiu foarte dură cu el; îl certam cu asprime, nu-l luam niciodată în brațe, iar el plîngea mai tot

timpul..."

Este un copil care a venit prea devreme.

Acum, scrie ea, nu înțeleg, cum am putut să gîndesc astfel măcar o singură clipă"; si mai adaugă
ceva care vîă interesează: „Ce minunat ar fi dacă, în scoli, tinerii ar putea fi pregătiti, li s-ar tine cursuri,
ar fi instruiti în legătură cu psihologia copilului, cu modul în care trebuie să se ocupe de el!”

Nu cred că asta poate face obiectul unor cursuri pe care să le asculti stînd pe scaun. Cred că numai
viata te poate învăța asa ceva. Iar acest gen de experiență a dispărut o dată cu familiile numeroase. Ele
aveau cîteodată si dezavantaje, dar aveau, în orice caz, marele avantaj de a-i face pe copii să li se pară
firesc faptul că într-o casă sînt si copii mici, împreună cu care cresteau si care făceau parte din viata părintilor
lor, din viata de familie. si cum fiecare copil e diferit, ei dobîndesc deja o mică experiență psihologică,
care probabil nu putea fi transpusă în cuvinte savante dar care era de fapt o psihologie vie.

Acest copil de doisprezece ani e singur la părinti. S-a născut prea devreme, iar părintii lui n-au putut
să aibă si alti copii sau au fost atît de speriați că un copil se educă atît de greu încît n-au mai vrut si altii.

Mama se întreabă acum dacă fiului său, care se comportă ca un copil mai mic decît vîrsta lui, care i se
ascunde în poală, care vrea să fie mîngîiat ca un bebelus, care-si roade unghiile pînă la sînge, n-ar trebui
cumva să-i dea ceea ce nu i-a dat atunci cînd era mic.

Asta mă face să mă gîndesc la acele mame care-si spun: „Nu mi-am hrănit copilul cum trebuia; nu

i-am dat să bea suficient lapte; acum are doisprezece ani. Am să-i dau biberoanele pe care nu i le-am dat

atunci.” Nu, acum s-a terminat. Acum trebuie să trăiască totusi ca un copil de doisprezece ani. Cred că

dacă se cuibăreste asa lîngă mama lui e pentru că nu are prieteni. Părintii îl pot ajuta cel mai bine, petrecîndu-

si vacanta împreună cu alte familii; ei să fie cu alti părinti de vîrsta lor, iar copilul cu alti copii de vîrsta lui.

Mama ne mai vorbește si despre taberele de vacanță: „Copilul a fost deseori în tabără, dar nu s-a simțit bine...”

Asta deoarece părintii nu l-au însoțit.

„Acum nu mai vrea cu nici un chip să meargă în tabără. Nu se simte cu adevărat fericit decît cu noi,

si anul acesta am hotărît să nu-l mai trimitem.”

Este un copil care a trăit într-un trio complet închis. Deci nu avea cum să-i fie bine, trimițîndu-l singur

în tabără. Nu, în nici un caz. Eu mă gîndesc la acele colonii de vacanță sau hoteluri familiale în care stau

laolaltă, părintii si copiii; copiii se distrează de minune jucînd volei, înotînd, plimbîndu-se cu barca cu

prieteni de vîrsta lor, fiind în acelasi timp împreună cu părintii. Iar părintii se distrează între adulți tot atît de bine ca și copiii lor. Deocamdată, e ca și cum acest copil ar trăi printre bătrîni, avînd în vedere că are doisprezece ani, iar ei însisi sînt niste adulți izolați. El are serioase dificultăți. Cred că acești părinți nu ar avea decît de cîstigat petrecîndu-și vacanța împreună cu alții. Astfel, viața și-ar relua cursul firesc, atît pentru ei cît și pentru copil. Și mai cred că tocmai acest lucru le-a lipsit. Revenind la ce spunea mama, mi-ar plăcea mult, într-adevăr, ca tinerii și tinerele să fie stimulați să se ocupe de copiii mici. Regret că nu există nici o posibilitate pentru tineri ca, începînd de la paisprezece cîincișprezece ani, să facă un stagiu în grupuri de patru, cîinci, prin rotație, într-o grădiniță existentă în școala lor, să se ocupe de cei mici, să se joace cu ei. Poate că acest lucru li s-ar părea foarte nostim. Apoi, cineva – probabil psihologul școlii, de ce nu? – vorbindu-le despre ce au văzut, despre ce au trăit împreună cu cei mici, ar putea să le explice ce s-a petrecut în raporturile lor cu acești copii. În acelasi mod fetele pot fi pregătite să se ocupe de copii, ajutînd alte mame. Iar la creșe sau la grădinite ar putea exista trei sau patru locuri pentru fetele tinere care, prin rotație, să învețe meseria de viitoare mame. Și acum o scrisoare referitoare la un copil ce a venit foarte tîrziu, de la o mamă de cincizeci și trei de ani al cărei fiu are acum șase ani. Sotul ei are șaiszeci și trei de ani. Iată problema: peste cîinci ani ea se va pensiona. „Mă voi muta împreună cu sotul meu într-o regiune mai puțin rurală decît cea în care locuim în prezent, în apropierea unui oraș mare, unde să fie un liceu. Mi-e puțin teamă că fiul meu va fi tulburat în preadolescență de această întrebare care-i va fi cu siguranță pusă: «E mama sau bunica ta?» Căci, deși sînt încă tînră nu pot totuși să sper că arăt de douăzeci și cîinci sau chiar de treizeci și cîinci de ani». Sotul ei e de părere că nu trebuie să acorde importanță acestui lucru spunînd că, la urma urmei, mulți copii au propriile lor probleme, fie și numai cei ai căror părinți sînt de rase diferite. Fiul lui trebuie să-și asume propria lui problemă, adică aceea de a avea părinți bătrîni. Ea ne mai scrie: „Nu-i plac oamenii în vîrstă, ceea ce mă face să simt că asta e o problemă pe care nu o poate exprima. Cînd vede la televizor o cîntăreață de vîrstă mijlocie pe care eu o găsesc totuși foarte seducătoare, îmi spune: «E bătrînă». Îl idolatriza, de exemplu, pe John Wayne cu care a văzut multe filme. Însă după ce l-a văzut de cîrînd într-un film turnat acum cîțiva ani, a spus teribil de decepționat: «Dar e bătrîn.»» Iată deci niste persoane ce

au avut un copil foarte târziu, el nu are acum decît sase ani, dar nu-i plac bătrîinii. De altfel, ea adaugă:

„Să nu credeti cumva că proiectez asupra copilului propriul meu refuz de a îmbătrîni. Desigur, mă descurajează ca pe toată lumea că îmbătrînesc, dar asta e tot. Ce trebuie să fac, deci? Să vorbesc cu fiul meu si să-i spun deschis ce vîrstă avem (deoarece, bineînteles, nu i-au spus-o niciodată pînă acum), să discut cu el mai târziu, sau să nu spun nimic, asa cum mă sfătuieste sotul meu?”

Nici vorbă! Trebuie să-i spună adevărul. Cînd copilul spune că nu-i plac bătrîinii, să i se răspundă:

„Ei bine, n-ai noroc, pentru că tu ai părinti bătrîni.” Atunci el va întreba: „Dar voi cîți ani aveti?” În acest moment, ea să-i spună cîți ani are, să-i arate buletinul de identitate – pentru că de acum ar trebui să înceapă să citească. E necesar să stie că are cel puțin dreptul să cunoască vîrsta părintilor lui. si mai cu seamă, mama să nu se creadă bătrînă, căci nu are vîrsta din buletin...

Are vîrsta pe care o au arterele sale! si de asemenea vîrsta organelor sale – deoarece ea a avut un copil la o vîrstă la care alte femei nu mai pot să aibă. Asta dovedeste că are o vîrstă fizică mult mai tînă decît crede. Se întreabă: „Sînt tînă?” Sînt bătrînă?” Ceea ce pot să-i spun e că atunci cînd au paisprezece, cincisprezece ani pe copii îi deranjează mult mai mult mamele tinere, decît cele mai în vîrstă”: o mamă în vîrstă nu e o rivală pentru prietena pe care ar dori să o aibă. E important ca, începînd chiar de acum, copilul să stie adevărul. Nu m-ar mira să spună: „Din moment ce sînteti părintii mei, nu sînteti bătrîni”. Multi copii de sase ani se postează în fata mamei lor care are douăzeci si cinci sau douăzeci si opt de ani si îi spun: „O! Tu ai cel puțin o sută de ani.” Mama să le răspundă: „Ba nu am o sută de ani”, iar ei vor spune: „Ah, nu? Eu asa credeam.” si cu asta gata. Vîrsta, pentru copii, nu are nici o legătură cu numărul anilor. Dar dacă copilul face asemenea remarci, nu înseamnă că a înteles? Nu; dar probabil că a auzit vorbindu-se despre asta de cînd era mic sau chiar de cînd era în leagăn: căci totul se imprimă în creierul copiilor. În orice caz, e neapărat necesar ca acesti părinti să-i spună adevărul.

Dar să stie că, pentru fiul lor, ei nu sînt nici bătrîni nici tineri: ea e mama lui, el e tatăl lui. si apoi, mama să nu-si facă griji despre ce se va întîmpla peste cîtiva ani. Se va întîmpla ce trebuie să se întîmple în fiecare zi. Nimic mai mult. Băiatul va afla mai devreme că trebuie să devină responsabil fată de el însusi. si la urma urmei, poate că acesti părinti vor trăit o sută de ani!

Ca să încheiem cu surîsul pe buze, îi putem reaminti corespondentei noastre o întîmplare povestită

de Pagnol într-unul din cele trei volume consacrate copilăriei lui: într-o zi, pe când avea cinci sau sase ani, i-a auzit pe cei din jur vorbind despre sosirea unei mătuși ce era destul de „bătrână” și despre care toată lumea spunea: „Ca să vezi! Tocmai a născut. E cam târziu totuși. Are un copil la bătrînețe.” și povesteste cum, îndată ce a sosit mătușa cu copilul pe care nu-l cunostea, a intrat în vîrfurile picioarelor în cameră și s-a aplecat deasupra leagănului. A fost uimit să vadă un bebeluș rozaliu, fără păr pe cap, în timp ce el se aștepta să vadă un bebeluș cu o barbă mare. Ei bine, iată ce ar putea să-i spună mama copilului: „Ești totuși norocos că nu te-ai născut cu barbă, tu care ești copilul unor bătrîni.” I se va părea foarte nostim. Ar putea să-i mai spună: „Vezi, copiii persoanelor în vîrstă au noroc, pentru că părinții lor au avut timp să cîştige înțelepciune și experiență, iar ei pot acum s-o folosească. Ai fost foarte istet că ne-ai ales bătrîni.”

164

Vezi, te ating: ăsta sînt eu, ăsta ești tu (Oglinda)

Avem în față o scrisoare destul de deosebită și care va interesa, cred, pe multe mame ce au gemeni. Corespondenta noastră are două fete de șapte și cinci ani și doi băieți gemeni – „gemeni univitelini”, precizează ea – de trei ani. Locuiesc la țară și merg totuși la școală și la grădiniță, care se află la zece kilometri de casă, cu autobuzul școlii. Cei doi băieți au mers la grădiniță pentru prima dată la doi ani și jumătate și sînt foarte fericiți acolo. După spusele mamei sînt ca doi pirati, plini de bucuria de a trăi. Or, iată ce s-a întîmplat: într-o dimineață unul dintre băieți s-a plîns că îl doare gîtul. Era într-adevăr umflat sub maxilar și sub ureche. Nu avea febră, dar mama a preferat să-l țină acasă temîndu-se să nu aibă oreion. Pe celălalt l-a trimis la grădiniță; acesta nu a fost prea încîntat, dar a plecat cu surorile sale. Cel care a rămas acasă, trecînd prin camera părinților, s-a uitat într-o oglindă mare pusă pe un perete. În acel moment mama l-a auzit întrebîndu-l pe fratele lui: „Ești acolo?” Mai întîi a crezut că se joacă, dar el a insistat, a început să plîngă implorîndu-și fratele din oglindă: „Nu-mi lua motocicletă mea” – el însuși fiind, bineînțeles, așezat pe acea motocicletă. Cum părea disperat, mama s-a apropiat de el, i-a vorbit, i-a explicat că cel din oglindă era chiar el, arătîndu-i imaginea ei alături de a lui, dar copilul continua să vorbească într-una cu fratele său. Ca să-l facă să uite a încercat să-l aducă cu ea să ia corespondenta etc. Dar el nu voia să plece de lîngă oglindă. „Nu e niciodată îmbrăcat ca fratele lui, scrie ea – au fost întotdeauna

considerati diferiti. I-am arătat deci că nu avea nici pantofii nici pantalonii fratelui său. A realizat atunci, într-o oarecare măsură, acest lucru, dar imaginea din oglindă era mai puternică decât el, nu reușea să se convingă că fratele lui nu era acolo și că nu-i vorbea, exact ca atunci când se juca cu el. Ce m-a surprins cu adevărat este că simteam că nu se preface, că era profund tulburat. După o bună bucată de vreme, sa dus să caute o cutie, s-a uitat în oglindă, și-a pronunțat numele spunând: «Uite! acolo (în oglindă) e o cutie!»

Asta e foarte curios, deoarece e un copil care, pe de altă parte, spune deja „eu” și vorbește normal.

Or, deodată s-a exprimat ca un copil mult mai mic, folosind persoana a treia. Ceea ce dovedeste – mama

avea perfectă dreptate – cât de mult l-a tulburat această experiență ciudată.

Apoi, a revenit în fața oglinzii cu alte jucării. Iar mama i-a dat o prăjitură pe care a mîncat-o tot

acolo, mîmîntindu-se în oglindă: „Deodată, am avut impresia că revine pe pămînt; a început să enumere

tot ce vedea în oglindă: un scaun, patul, fereastra, o haină etc. și a ieșit din cameră spunând: «Ei bine,

fratele meu e la grădiniță. Foarte bine.» și cu asta totul s-a terminat.»

Este o observație extrem de interesantă. Mama precizează că acești copii avuseseră deja experiența

oglinzii. Fiind mereu în același loc în camera părinților s-au uitat, fără îndoială, de multe ori în ea, dar

erau împreună, galopînd, de exemplu, unul în spatele celuilalt, fără să realizeze că-și vedeau propriul chip

și nu numai pe al celuilalt. De fapt, ei credeau că văd numai imaginea celuilalt. Unii copii – uneori chiar

și cînd nu sînt gemeni – resimt aceste senzații ciudate în ziua în care își descoperă propria imagine în

oglinzii. Ei cred că, deodată, un prieten a intrat ca prin minune în cameră; îi vorbesc și trăiesc momente

de derealizare, ca acest copil. Singurul mod de a-i face să iasă dintr-o asemenea stare neplăcută, este să

se procedeze așa cum a făcut această mamă. Mai întîi, să meargă împreună în fața oglinzii și să-i spună

copilului: „Vezi, te ating: asta sînt eu, iar ăsta ești tu. și acolo e rece: e o oglindă, iar în ea e imaginea

ta” – să nu-i spună: „Ești tu”, ci: „E imaginea ta”; „e imaginea mea”. și apoi să-i dea să mîmînce, pentru

că nu poți să mîmînci în oglindă: geamănul nostru a avut, dintr-odată senzația, în timp ce mîncă și ținea

cutia în mînă, că era vorba despre el. Din acel moment, după ce s-a văzut în oglindă împreună cu mama

165

lui, după ce a mîncat și a perceput realitatea ființei sale interioare prin hrană, a putut să se joace în voie

în fata oglinzii. S-a regăsit centrat asupra propriilor sale viscere, dacă pot să spun așa, asupra propriului său corp existential, separabil de prezenta fratelui său geamăn, a cărei aparență în oglindă se putea confunda cu a lui.

Fascinati de elemente (Focul, apa)

Să ne amintim o vorbă veche. Nu trebuie să lăsăm copiii să se joace cu chibriturile, cu focul. Persoana care vă scrie are, cred, motive să vă pună această problemă. E vorba despre bunica unui copil de sase ani. A fost de curînd la nora si la fiul ei si a constatat că nepotul este foarte atras de foc: „Încă de foarte mic era fascinat de lumînările de la torturile de aniversare; condus de mîna unui adult, aprindea si reaprindea lumînările. Mai era fascinat si de lumina de la crengile si uscăturile cărora bunicul lui le dădea foc în fundul grădinii.” Ajunsă la copii, ea a aflat că micutul dăduse foc cu o săptămîină înainte unei cuverturi – care a fost repede stinsă deoarece era cineva acasă. Cu acest prilej, părintii au discutat cu copilul, explicîndu-i că e foarte periculos ce a făcut, că ar fi putut da foc casei etc. Într-un cuvînt, au încercat săi arate ce catastrofă ar fi putut produce. Or, si-au dat seama că, după această discutie, copilul a sterpelit o cutie cu chibrituri din bucătărie, el care pînă atunci nu ascunsese niciodată nimic: le spunea întotdeauna cînd lua ceva (o foarfecă, o carte). Părintii si-au pus deci întrebarea: „Dialogul nu are deci nici un rost?” si încă ceva, poate si mai grav: în ajunul venirii bunicii – si acesta este de fapt motivul pentru care vă scrie – niste vecini l-au văzut pe micut dînd foc unor hîrtii din pubela unui imobil din apropiere. Toate pubelele din jur s-au topit. Un alt băiat care era cu el a fugit de frică; el, dimpotrivă, a rămas pe loc fascinat de flăcări. Bunica întreabă: „Ce e de făcut? Dacă dialogul nu a folosit la nimic, trebuie pedepsit? si cum să-l supraveghezi? Nu se poate. Nu poti supraveghea un copil de vîrsta lui douăzeci si patru de ore din douăzeci si patru. Trebuie ars usor la mîină pentru a-i arăta că e periculos? Mi se pare o solutie extremă si foarte crudă.” O prietenă a familiei le-a sugerat să-i inspire aversiune fată de foc prin exces, obligîndul să aprindă toate betele de chibrituri din douăzeci de cutii mari. Bunica vă întreabă ce părere aveti despre toate acestea.

Focul e într-adevăr o problemă pentru copii, deoarece îi fascinează, ca apa, ca nisipul – stim cîti copii au accidente în timp ce fac găuri în nisip si încearcă să se strecoare înăuntru unde, de multe ori se

sufocă —, ca aerul în care le place atît de mult să trimită baloane. Copiii sînt fascinați de elemente, ca orice ființă umană de cînd lumea e lume. Copilul se dezvoltă tocmai prin capacitatea de a controla aceste elemente naturale. Or, bunica nu ne spune nimic despre nivelul de dezvoltare al acestui copil. Ne spune ce vîrstă are după data lui de naștere, dar nu spune nimic despre manualitatea lui, despre nivelul vocabularului, nivelul scolar, despre modul lui de a fi sociabil cu adulții, cu copiii... Nu spune decît că e singur la părinți; și că aceștia au de gînd să mai aibă, nu peste multă vreme, încă un copil.

Bunica mai face o precizare foarte importantă despre trecutul acestui copil. Ea scrie că la o aniversare, copilul a fost ajutat de un adult să aprindă și să reaprindă lumînările de la tort, el fiind prea mic să facă acest lucru singur. Or, un copil nu trebuie niciodată ajutat să facă cu mîna unui adult ceea ce nu are încă voie să facă singur. Este foarte important, deoarece focul e fascinant. Mă întreb dacă acest băiat nu caută să regăsească o mîna care să-l ghideze în toate, ca atunci cînd era mic; dacă nu-și aminteste în mod

166

inconstient, fascinat, de acea zi de sărbătoare în care, deodată, a făcut ceva periculos ca și cînd ar fi fost adult, dar fără să-și dea de fel seama, deoarece în acel moment era ajutat. E și cazul acelor tati care își iau copiii pe genunchi cînd sînt la volan, ca aceștia să „conducă” mașina.

E un lucru îngrozitor. Sau, ca atunci cînd copilul e destul de mare (unsprezece, doisprezece ani), stie principiul conducerii unui automobil și e lăsat să conducă mașina, deși legea interzice acest lucru în absența permisului de conducere, luat în condițiile stabilite de lege: acest sofat este de asemenea extrem de periculos, deoarece el semnifică că tatăl e în afara legii, în afara unei legi care e aceeași pentru toți. și acum, revenind la acest caz particular, ce sens are ca bunica să-l oblige pe copil să ardă continutul a douăzeci de cutii mari de chibrituri, așa cum au sfătuit-o vecinele ei? Să-l sîcîie? Dar nu așa poate fi ajutat. Ținînd cont că focul simbolizează dorința, nu o femeie îl poate ajuta pe acest copil care are deja șase ani: cred că numai tatăl o poate face. Bunica să-l supravegheze. și să discute cu el despre foc. Să-l pună să-l deseneze. De fiecare dată cînd are ocazia să facă ceva ce are legătură cu focul (să aprindă gazul sau lemnele la sobă, de exemplu), să-l învețe ce înseamnă focul utilitar. Să-i spună: „Am să-ți arăt cum se face.” Să nu se grăbească, să nu-i ia mîna în mîna ei, ci să-i arate cum face ea, explicîndu-i prin cuvinte.

Apoi, să facă și el același lucru. Dacă există vreun pericol, dacă se arde puțin, să-i spună: „Vezi, te-ai ars, dar dacă ai să fii atent ca și mine și n-ai să faci la întâmplare, n-o să te mai arzi.” Să-l învețe cum să facă lucruri care folosesc și să-i arate cum se procedează. Trebuie să țină chibriturile sub cheie? E imposibil. Va găsi cu siguranță altele, în alt loc. În schimb, cred că ar fi bine ca, deasupra unei chiuvete, de exemplu, într-un loc unde nu există nici un pericol, tatăl să aprindă un foc și să-i spună: „Uite ce e, pentru că îți place atât de mult focul, să stăm puțin împreună și să vorbim despre el, o jumătate de oră, o oră. O să discutăm despre tot ce are legătură cu el. și pentru că dorești atât de mult să vezi cum arde, vom face un foc împreună.” și îi va explica, bineînțeles, de ce este atât de periculos. Să pedepsești un copil care dă foc la ceva, nu servește de fapt la nimic: căci e vorba despre o fascinație ce își are originea în straturile cele mai profunde ale inconstientului. Trebuie să ajungă să se stăpânească și să știe că nu se face foc în locurile primejdioase. Cu ajutorul tatălui va reuși. În plus, presupunând că mama e însărcinată, copilul care are deja șase ani, are o nevoie deosebită de atenția și de afecțiunea tutelară a tatălui său, de explicații nu numai despre focul care îl atrage și-l fascinează, ci și despre viața care îl asaltează cu întrebări. Da. Mi-am putut da și eu seama de efectul cu întârziere produs de un foc de lemne asupra unei fetite de opt-nouă luni. Un an, un an și jumătate după aceea, între timp fetita nu a mai avut ocazia să vadă un foc deoarece totul s-a petrecut la țară, iar ea locuia la oraș, a început să vorbească din nou despre el. De îndată ce vedea ceva aprinzându-se, pronunța câteva cuvinte: „foc”, „lemn”, „trosc”, „zgomot” etc. Părea oarecum că are halucinații. Fusesse puternic impresionată de această imagine. Mă interesează cazul deoarece trebuie să spunem că, odinioară, era tot timpul foc în sobă. Noi, adulții stim cât e de fascinant și cât de repede trece timpul când privești focul arzând. Astăzi, din cauza încălzirii centrale, nu mai avem ocazia să simțim, precum copiii de altădată, farmecul focului. Mai ales în nopțile de veghe. Da. și ce făceau părintii, cum aprindeau focul, cum îl mentineau aprins etc. Există poate în povestea acestui băietel și altceva în afară de mîna susținută ca el să poată aprinde și reaprinde lumînările; este poate și amintirea unui incendiu sau a unui foc care l-a fascinat. Nu știu. În orice caz, dacă vor să-l ajute, să o facă în felul în care am spus. Iată două scrisori care ne vorbesc despre același gen de probleme: frica de apă a unor copii. Ea se

manifestă, desigur, în mod foarte diferit. Prima mamă are o fetiță de cincisprezece luni căreia îi e frică,
are oroare chiar, de apă. Îi e frică de ploaie, de cădita ei etc. „Urlă literalmente, ne scrie mama. Ce să

fac? Precizez că am folosit întotdeauna un termometru de baie. Deci, în această privință, n-au fost probleme.

Am încercat chiar să fac baie jucăriilor. Nici un rezultat. Cum trebuie să procedez? Să o iau cu mine în

167

cadă? Dar asta n-ar însemna s-o învăț prost? Sau să mai aștept deocamdată, adică să o spăl cu o mânășă

de toaletă, pe un prosop mai mare? Sau s-o las să se joace cu apă?”

La cealaltă corespondentă situația e puțin diferită. E o familie cu un băiețel de nouăsprezece luni care

locuiește pe malul mării. Toată iarna trecută nu i-a fost frică de apă. Apoi, odată cu venirea verii, când

părintii voiau să-l lase să se bălăcească, copilul a fost cuprins de o frică teribilă de apă – „poate că, scrie

mama, într-o zi, în timp ce arunca cu pietricele în apă, l-a răsturnat un val. De atunci nu mai poate fi adus

cu nici un chip aproape de apă.” Am încercat totul: să-l ia în brate, să-l ducă în apă împreună cu ea. Copilul

urlă și atunci când își vede părintii apropiindu-se de apă, chiar dacă el nu este pe mal.

Sînt două cazuri foarte diferite, deoarece fetei i-a fost întotdeauna frică de apă, chiar de apă din

cadă. În schimb, cazul băiatului, e absolut clasic.

Despre fetiță, nu știu ce să spun. Mama o poate ajuta lăsînd-o să se joace cu apă, dar nu în apă, ci

în fata unei chiuvete, de exemplu, sau a unui vas. Dacă are norocul să aibă o grădină mică cu o grămăjoară

de nisip, s-o lase pe fetiță cu un vas alături pentru a putea amesteca nisipul cu apă.

Joaca cu mâinile în

apă îi linisteste pe copii și în plus, devin îndemînitece. Cred că această fetiță are exact vîrsta jocurilor

cu apă. Să-i pună deci în vas obiecte mici care se scufundă sau care plutesc (păpuși mici, biberoane și

păhărele, crăticioare și obiecte de veselă ca să se joace de-a spălatul vaselor).

Dar toate astea separat de orele de baie?

Absolut! Copilul, îmbrăcat cu un sort de cauciuc ca să nu-și ude hainele, se joacă cu apă, cîteodată

două sau trei ore pe zi. E ceva complet diferit de baie, în timpul căreia apa e stăpîna copilului iar copilul

e obiectul apei; pe cînd aici, dimpotrivă, apa este obiectul iar copilul stăpînul ei. Iată ce ar trebui să facă

toti părintii cu copiii lor. Acestia au nevoie să se joace cu apă. Să nu se facă niciodată o dramă din asta.

Dacă copilul, iesind din baie, va uda o dată sau de două ori o altă încăpere nu trebuie să fie certat; să-i

fie certate picioarele care au udat și care l-au scos din baie. Apoi, e necesar să stim că joaca cu apă provoacă

la copil dorinta de a face pipi si că, în acest caz, trebuie să existe o olită la îndemână, sau dacă a făcut pipi în chilotei în timp ce se juca, să nu fie certat. Cît despre băietelul căruia pînă la nouăsprezece luni nu-i era frică de apă... ... care visa chiar să intre în apă. Părintii fuseseră obligați să-i spună: „Dar e iarnă. Nu se poate...”

... acest caz e clasic. Copiii pînă la optsprezece, nouăsprezece, douăzeci de luni nu au nici un simt al pericolului. La fetiță nu e vorba despre teama de un pericol real, ci despre un fel de fobie. Dar băiatul e ca toți copiii, adică, atunci cînd vedea apa avea chef să intre în ea. S-a întîmplat totuși să-l răstoarne un val: pe moment, asta n-a părut că-l sperie. Mai tîrziu i s-a făcut frică (sau, poate s-a simțit jignit). Asta s-ar fi întîmplat oricum anul următor: căci observînd, cel puțin un sezon, copilul ajunge să înțeleagă pericolele pe care le reprezintă valurile si marea; nu e încă foarte sigur de el în fata acestei imensități vii, miscătoare, chiar dacă nu se duce prea departe. Cred că trebuie lăsat în pace. si mai ales nu trebuie să se rîdă de el, să-l considere fricos, asta în nici un caz! Acum, să-l lase în pace pînă anul viitor. Da, pînă la anul cînd se va juca cu alți copii. Dar si acasă e bine să se joace cu apa în chiuvetă, să pună obiecte înăuntru; astfel, nu-i va mai fi deloc frică si își va regăsi încrederea în apă, o apă pe care va învăța s-o stăpînească cu mîinile în timp ce picioarele îi sînt pe uscat. Se vorbește mult despre sugarii care înoată. E bine sau nu să le dai drumul copiilor foarte mici în piscină?

De ce nu? În acel moment nu le este deloc frică. Instructorii, mamele sau tatii, care plonjează cu copilul în brate, trebuie să învete să nu respire în apă, în timp ce copilul foarte mic stie acest lucru din instinct. E foarte curios. Nu m-as fi gîndit la asta dacă nu as fi citit diferite articole si mărturii. E foarte adevărat. Numai că, atentie. Acești copii sînt în piscină împreună cu mama lor, dar, la mare, reactia va fi aceeași ca cea a băietelului despre care am vorbit; si asta din cauza valurilor care vin si care, retrăgînduse, duc cu ele nisipul de sub tălpi si dau, atunci cînd stai în picioare, acea senzație curioasă pe care o

168

avem cu toții atunci cînd intrăm în mare. Ca să scape de frica provocată de aceste senzații derutante, copilul trebuie să fie sigur că are control asupra apei si asupra propriilor picioare.

Cînd circuitele calculatorului se încurcă (Bilingvismul)

Le-ati sugerat părintilor care își pun întrebări în legătură cu bilingvismul copiilor să vă scrie despre

experienta lor. Iată câteva scrisori. Prima este din partea unui francez care locuiește în Spania și ai cărui băieți sînt bilingvi și au mai învățat două limbi cu mare ușurință. Vi se mai povesteste și despre o fetiță cu tată neamț și mamă englezoaică, care vorbeau între ei franceză și aveau o bună italiancă. Fetița nu a vorbit decît la opt ani, dar a vorbit toate cele patru limbi deodată. Ah da! Sînt lucruri foarte interesante! Învățarea unei limbi străine seamănă întrucîtva cu organizarea și funcționarea unui calculator. E adevărat, sînt copii ce nu vorbesc multă vreme și care, dintr-odată vorbesc perfect. Cu mici excepții, cei care vorbesc de timpuriu, dar pocesc cuvintele multă vreme, vorbesc corect mult mai tîrziu. Nu vorbesc cu adevărat bine decît copiii care vorbesc corect de la început. și din acest motiv ei nu trebuie grăbiți. Probabil, această familie a crezut că fetița a vorbit cu întârziere din cauza multilingvismului. În orice caz, văzînd cum au evoluat lucrurile, putem spune că acest copil a comunicat, desigur, prin mimică și gesturi cu cele patru persoane care vorbeau limbi diferite. Iar la opt ani, vîrstă la care un copil se desprinde de problemele primei sexualități ce culminează cu Oedip, deci odată iese din complexul oedipian și orientată spre social, ea a putut vorbi cele patru limbi cu ușurință. Fetița a avut, cu siguranță, multe probleme. Dar nu s-a blocat, deoarece părinții ei nu erau angoasați. Este foarte important ca părinții să nu fie angoasați atunci cînd copilul lor nu vorbește și mai ales dacă se face înțeles prin gesturi. Nu trebuie să ne îngrijoreze decît copiii închiși în ei înșiși, care nu au un limbaj (o comunicare) prin privire, un limbaj de înțelegere și de inter-înțelegere cu semenii lor, copiii care nu se joacă. Această fetiță a fost, probabil o fetiță vioaie la care pur și simplu s-au încurcat circuitele ordinatorului. Mai avem și alte probleme despre circuite. Multe cupluri bilingve își pun întrebări în legătură cu prima limbă pe care trebuie s-o vorbească copilul lor. Avem aici o mărturie edificatoare care va stîrni, poate, interesul multor părinți. O mamă ne povesteste o întâmplare de prin anii 1938-1940: „Sînt austriacă de limbă germană și, acasă, vorbeam germana cu băietelul nostru.” În anii treizeci, în perioada crizei, au locuit cîtva timp la o fermă în Tirol. Acolo se vorbeau două limbi: acasă germana, iar la fermă dialectul tirolian. Băiatul făcea foarte bine diferența între dialect și limba germană. Dar în 1938 această familie a emigrat în Peru, iar copilul, care avea atunci cinci ani și jumătate, a mers la o școală anglo-peruviană într-o clasă de tranziție. El nu știa nici spaniola nici engleza. „Nici nu putea fi vorba, scrie mama, să mergă

la o școală germană, deoarece aceea era o școală nazistă.” Au preferat deci să-si dea copilul la o școală unde se vorbeau limbi pe care acesta nu le cunostea. Într-o zi, în timpul orei, copilul care pînă atunci fusese mut, el nu vorbea, după cum am spus, nici engleza nici spaniola, s-a urcat pe bancă și a început să urle ca scos din minti. Învățătorul a chemat un alt copil care vorbea nemteste. Acesta i-a spus primului în germană: „Nu cumva esti nebun?” Imediat, micul exilat s-a oprit din tipat și s-a calmat. și, foarte repede, ca și cum totul s-ar fi deblocat brusc, a început să vorbească perfect și peruviana și engleza.

E o poveste minunată. Capacitatea acestui învățător de a înțelege importanța unei relații umane este extraordinară; a avut ideea să caute un alt copil care a putut, cu vocea lui de copil și în limba pe care o

169

vorbea băietelul de cînd era și mai mic, să-i spună cuvîntul „nebun”, „nu esti nebun”. În vreme ce băiatul se simtea nebun, tocmai pentru că nu putea să se exprime! Din acest motiv avusese loc acea explozie de furie. Cu siguranță, apariția bruscă a limbajului copilăriei în fața tuturor și ajutorul dat de învățător i-au permis să facă legătura între prima lui copilărie și timpul prezent; a descoperit că mai putea auzi din partea unuia de seama lui această limbă pe care altfel nu o mai auzea decît la părinții săi – și că putea deci, în societate, să nu fie complet exclus, în afara limbajului. Povestea aceasta i-ar interesa cu siguranță pe unii lingviști, ortofoniști și sociologi.

Aceeași corespondentă v-a scris din nou, cîteva zile mai tîrziu, pentru a face unele completări. Băietelul

de atunci are acum peste patruzeci de ani. Este chirurg, căsătorit cu o frantuzoaică și tată a trei băieți.

Dar ce ne privește în mod direct este că, la doisprezece ani a avut probleme. Unele din traumatismele

copilăriei i-au marcat relațiile sociale din acea perioadă. Fiind elev într-un colegiu englezesc a început

să aibă mari dificultăți cu colegii. Atunci, mama nu a ezitat să recurgă la un psiholog cu experiență care,

în patru sedințe a rezolvat toate problemele copilului.

și acest lucru e foarte interesant, deoarece mulți părinți nu știu că, atunci cînd un copil e traumatizat

de unele dificultăți în relațiile cu colegii, ajutorul unui psihoterapeut poate fi foarte oportun; și că e necesar

să se apeleze la un asemenea ajutor atunci cînd copilul e foarte motivat. Deseori, totul se rezolvă foarte

repede în aceste perioade de prepubertate.

Mai scrie că, în jur de șaisprezece ani, băiatul a avut din nou probleme și vă povesteste cum a reactionat

ea: „I-am spus că stiam că trece printr-o perioadă dificilă și că la această vîrstă totii adolescentii au probleme, dar că nu le discută cu mama; i-am mai spus că e suficient, poate, să știe că eu, mama lui, știu despre ce e vorba.” A aplicat ceea ce eu as numi „metoda Dolto”!

În orice caz, toate mamele ce ar dori să știe care sînt problemele fiilor lor de saispzeze ani ar trebui sfătuite să citească aceste rînduri. Se regăsește în ele o atitudine foarte înțeleaptă, foarte respectuoasă în care pudoarea unui băiat e deplin recunoscută de o mamă care nu insistă. și asta e foarte important, mai ales la saispzeze ani.

Ati mai primit o scrisoare despre problema bilingvismului la generatii succesive. Este din partea unei tinere ce a trăit în Franta de la vîrsta de sase luni și ai cărei părinti sînt elvetieni alemanici. „Toată tineretea mea m-am simțit străină atît în Elvetia cît și în Franta. Ne petreceam vacantele în Elvetia și asta nu-mi plăcea deloc; toată copilăria mea a fost dominată de latura franceză. Fratele meu și cu mine vorbeam foarte rar dialectul elvetian alemanic. Vocabularul nostru se îmbogățea mai ales cu cuvinte frantuzesti.

Dar parcă nu as fi avut rădăcini adevărate. La optsprezece ani familia mea s-a mutat în Elvetia și mi-am făcut studiile universitare în germană. Franceza mea a rămas la nivelul bacalaureatului iar în privinta germanei nu am reusit niciodată să recuperez ce n-am învățat la școală. Am impresia, deseori, că nu știu de fapt nici o limbă. În plus, faptul că am crescut în două culturi mi-a creat oarecum două personalități.”

Poate părea ciudat, dar influenta limbajului și a tot ce tine de el e foarte mare asupra întregului nostru mod de a fi și gîndi. Nu te simți acelasi dacă vorbești limba franceză sau elvetiana alemanică.

Ea continuă cu încă o observatie ciudată: „Nu simt deloc acelasi lucru cu engleza, deoarece nu am trăit în cultura engleză.” Este obligată, într-adevăr să vorbească englezeste, sotul ei lucrînd acum în Africa.

și iată că aceeași problemă reapare la generatia următoare: „Copiii – au patru ani și jumătate și trei ani – se simt foarte bine. Cel mic nu a vorbit decît la trei ani dar, în cîteva luni, și engleza și elvetiana alemanică le-a vorbit în acelasi timp, știind perfect cînd și cum s-o folosească pe una sau pe cealaltă.”

Mama nu și-a făcut griji că băiatul nu a vorbit mai devreme tocmai pentru că a avut și ea o experiență asemănătoare. I-a trebuit timp să-și regleze ordinatorile.

De fapt, e ca și atunci cînd faci un pas înapoi ca să sari mai bine!

Dacă vreti! și în ziua în care copilul vorbește, vorbește perfect și în cunostință de cauză ambele limbi.

„Le vorbesc puțin în frantuzeste, doar din cînd în cînd un cîntecel. Îi povestesc fetitei mele mai mari, de patru ani și jumătate că, atunci cînd eram mică locuiam în Franta, vorbeam franceza și elvetiana alemanică. Iar fetita vorbește engleza și elvetiana alemanică.”

Iată deci că se poate trăi cu cele două personalități date de cele două limbi și încă foarte bine. Asta nu înseamnă că e ceva ce nu poți simți și uita.

Da, iar aceasta oferă un răspuns la întrebările pe care și le pun părintii despre ce se petrece în capul copiilor care învată două limbi în același timp.

În încheiere, iată o ultimă scrisoare despre bilingvism. E din partea unei corespondente marocane de douăzeci de ani; tatăl e marocan, mama frantuzoaică. Părintii locuiesc în Maroc. Ea își face studiile în Franta – veti înțelege imediat de ce. „Limba mea maternă e franceza și, pînă acum, nu am reușit să vorbesc araba.” De ce? Fiindcă pentru ea această limbă e legată de un fel de complex, de angoasă. Are un blocaj total față de limba tatălui ei. În toată perioada școlarității din Maroc nu a fost niciodată într-o școală arabă, ci numai în cea franceză. Dar era oricum singura dintre colegele ei care nu vorbea deloc araba. „Din această cauză m-am simțit diferită de celelalte. Această necunoaștere a limbii arabe o resimteam ca pe un fel de boală rusinoasă. Mă simteam umilită cînd mi se vorbea în arabă, deoarece înțelegeam ce mi se spunea dar, în momentul în care trebuia să vorbesc, ceva în mine se bloca.” Iar asta se întîmplă și acum. Și astăzi chiar îi e mereu teamă că pronunță, că accentuează prost cuvintele în arabă. E nefericită din pricina distanței create astfel între ea și părintii ei. Vă roagă să încercați să-i explicați în ce constă acest blocaj și cum l-ar putea elimina.

Ei! Explicații, și iar explicații... Important e să iasă. Pentru că acest lucru se pare că-i complică viața. Și mai ales, o angoasează.

Da. Iată ce scrie: „Sînt incapabilă să vorbesc cu cei apropiați, cu părintii mei.” Dar problema ei e mai ales față de tată: „Mi-e imposibil, o imposibilitate aproape fizică să pronunț măcar un singur cuvînt arab în fața lui. Mi-e o frică îngrozitoare să nu-l decepționez.”

E greu să-i dăm un răspuns acestei tinere, deoarece nu știm nimic despre familia tatălui ei. Nu vorbește decît despre tată. Mi se pare că și-a trăit prima copilărie, neîndrăznind să vorbească cu el limba țării lui, deoarece voia să fie mai întîi fiica mamei ei și să vorbească franceza. Și apoi, la școală, tatăl a dorit totuși ca ea să crească într-un mediu frantuzesc, din moment ce a dat-o la o școală franceză. Ea spune că în acea perioadă era un fel de modă, ba chiar de-a dreptul snobism să-ți trimiți copii

să învete într-o școală unde se vorbea franceza.

Da. Dar împreună cu alți copii care, totuși, vorbeau araba dinainte.

Evident.

Or, ea nu putea să vorbească araba; poate că nu a avut o bunică sau niste mătuși arabe pe care să le iubească.

Cred că aici e vorba despre o problemă de identitate. Acea de a fi fiica propriului tată: nu-i era limpede

că putea să păstreze cu el relații caște vorbind araba. Avea impresia că, dacă-si dezvoltă latura arabă, ea

își dezvoltă ceva ce-i lipsea mamei și astfel, ar fi devenit, ca să spunem așa, concubina arabă a tatălui

care avea o soție legitimă franceză. Probabil că s-a petrecut ceva de genul acesta în prima ei sexualitate,

cea pe care o numim pre-oedipiană, în momentul în care era obligată să aibă cu tatăl relații caște și să

comuneze cu el prin limbaj.

Mă întreb dacă, frecventând studenți marocani de la Paris, destăinuindu-se chiar uneia dintre ele,

nu ar putea-o ajuta. Deoarece pasul ce ar urma să-l facă ar fi să creeze o relație de la soră la soră, de la

soră marocană și franceză la soră marocană. Acum, la vârsta ei s-ar putea simți ca o soră pur și simplu,

fără identitate națională, atât a mamei cât și a tatălui. Numai că, de fapt, ea nu poate vorbi cu tatăl ei o

limbă pe care acesta ar putea-o vorbi cu sora lui.

Învățând să vorbească cu o prietenă, s-ar pregăti să vorbească marocana și cu colegii ei bărbati și,

putin câte puțin, s-ar „vaccina” împotriva acestei imposibilități atât de selective de a vorbi limba „tatălui

171

ei”. După cum scrie, această tânără pare a fi singură la părinți, nu are frați. Tocmai acest aspect al comunicării

fraterne cu tatăl ei ar trebui pus în discuție: înțelege perfect ce spune, dar nu-i poate răspunde pentru că

nu a avut un model în familie un „eu auxiliar”, soră sau frate cu care să vorbească araba, limba tatălui

dar nu și a mamei. Acest lucru trebuie depășit. Cred că avem aici o mică problemă de comportament,

specifică copilului singur la părinți. I-a lipsit o familie mare – adică o bunică, o mătușă, un unchi din

partea tatălui —, familie în care să trăiască vorbind araba, precum și frați și surori, veri, verisoare care

vorbind cu ea și cu tatăl ei araba i-ar fi servit de model, de antrenori lingvistici.

și pentru a nu omite nimic trebuie să spunem, Françoise Dolto, că din numărul mare de scrisori pe

care le-am primit în legătură cu bilingvismul, în majoritatea cazurilor nu apar probleme deosebite.

Acest lucru e într-adevăr interesant.

De altfel unii părinți vă scriu: „Cred că nu trebuie făcut caz în fața copilului de faptul că are dificultăți

în învățarea uneia din cele două limbi.” și în felul acesta multe situații se rezolvă de la sine.

Cu siguranță. Nici în fata, nici în spatele lui. Trebuie să aibă încredere în el. Cea mai mare parte a

acestor experiențe ne arată că, din când în când, apar mici blocaje care, mai târziu, dispar; că trebuie respectate

dificultățile copilului, dar fără să se facă din asta o problemă psihologică, un obiect de discuție pentru

toată familia. Acesta e lucrul cel mai important.

Alba ca Zăpada e cineva care trudește de dimineata pînă seara (Despre buna folosire a povestilor)

Iată scrisoarea unei mame care nu are o problemă propriu-zisă dar este extrem de intrigată de

comportarea fiicei sale de cinci ani și jumătate.

Dar cred că asta este deja o problemă!

Fetita are o soră de paisprezece ani. Mama nu lucrează. Sotul se ocupă și el de copil, „dar nu prea

mult”, ne scrie ea. Fetita merge la grădiniță de la doi ani și jumătate. „Se plictisește foarte mult acolo”,

precizează mama.

Dar de ce să mai trimiți un copil la grădiniță, dacă acolo se plictisește?

Aparent, fetita a dorit să meargă, dar a fost foarte decepționată dîndu-și seama că nu era împreună

cu sora ei. A crezut, poate, că mergînd la grădiniță se va întîlni acolo cu sora ei mai mare. Așa a fost la

început. Să vedem ce se întîmplă acum: fetita ascultă multe povești, fie pe discuri, fie spuse de cineva.

Este absolut, să spunem „normală” și se comportă ca un copil de vîrsta ei, dar e total fascinată de povestea

cu Albă ca Zăpada. Mama vă scrie: „Îi place atît de mult povestea încît, de doi ani, ascultă discul cam

de două ori pe zi.” Iar mama trebuie să-i citească și ea mereu povestea (în toate versiunile: a lui Disney,

a lui Grimm etc. („I-am făcut o rochie, copie perfectă a celei din basm. Ar vrea să i se vopsească și părul

în negru. Nu are pantofi cu toc, dar aduce mereu vorba pentru că ar vrea și ea să aibă așa ceva. Iar cînd,

în timpul lecturii, se ajunge la momentul în care printul fermecat o trezește pe Albă ca Zăpada, sărutîndu

ca în Frumoasa din pădurea adormită, ochii ei exprimă o emoție puternică.” Mama precizează că fiica

ei e destul de drăgută, dar că cei din familie nu se extaziază în fata ei tot timpul; mama i-a rugat chiar

ea să nu-i facă fetitei prea multe complimente.

Credeti deci că fetita e fascinată deoarece Albă ca Zăpada din poveste e frumoasă? Ce semnificație

poate avea acest lucru? Mama a citit, de exemplu, în cartea lui Bruno Bettelheim despre **Psihanaliza**

172

basmelor 1 tot ce se referă la Albă ca Zăpada, dar nu i se pare că tot ce scrie acolo corespunde cu reacția

fiicei ei.

În orice caz, oricare ar fi atracția pe care un copil o are pentru un erou – Albă ca Zăpada este o eroină

—, părintii se pot folosi de ea pentru a-l ajuta să se dezvolte. Or, în acest caz, fetita e blocată în ceva

imaginar; este un fel de lesin. și pînă la urmă nu se dezvoltă deloc, rămîne un copil ce pune întrebări,

răspunde tot el la ele și care trăiește singur. Dar mai e un lucru pe care mama nu-l spune: dacă i-a confectionat

și piticii – pentru că pare o femeie care dispune de timp!

În orice caz, i-a făcut rochia.

Întocmai. De fapt, nu-i atît de greu să pui niste tocure la pantofii unui copil (se pun niste rotonde

care seamănă cu tocurele). și să-i găsească și o perucă veche, de ce nu? Copiilor le place să se costumeze.

și acum să vedem, de ce e nevoie de pitici? Sînt de acord că această fetiță se preface că este Albă ca

Zăpada, dar Albă ca Zăpada e cineva care trudește de dimineată pînă seara! Nu-i așa? Cineva care face

paturile, care confectionează pături pentru pitici din material de toate culorile, care mătură, cîntă etc. A

fugit de acasă tocmai pentru că avea o mamă rea. Dar a fugit ca să devină mama celor șapte pitici. și

numai Dumnezeu știe ce mult se ocupă de ei. E o mamă extraordinară care face totul acasă! Ei bine,

fetita asta știe să fie o asemenea mamă? Să se deghizeze în Albă ca Zăpada, de acord, dar să și curete

legume, să gătească, să-i considere pe toți ai casei: mama, sora și ceilalți ca pe piticii ei de care să se

ocupe de acum înainte! În acest caz...

După părerea mea, își va alege imediat o altă poveste. O va înlocui cu **Frumoasa din pădurea adormită!**

Trebuie să ne folosim de povești pentru ca inteligenta copilului să se dezvolte în viața reală. În acest

caz, copilul se refugiază în viața imaginară, iar mama nu joacă decît acest joc. Dar mai e și altceva de

făcut. De ce să nu ne folosim de erou pentru a ne identifica cu el în realitate și nu numai în imaginar?

Or, Albă ca Zăpada este cu adevărat o stăpînă a casei, cît se poate de antifeministă, nu-i așa? Asta e foarte

bine, deoarece îi ajută pe copii să se dezvolte. Mama să-i arate, prin desene, tot ce face Albă ca Zăpada

în casă; să-i arate că piticii lucrează și ei, dar cînd se întorc acasă, găsesc totul pus la punct! Iată, deci!

Fetita trebuie să se identifice și cu ceea ce face Albă ca Zăpada și nu numai cu rochia ei, cu frumusețea

sau cu singurătatea ei, cum pare că se întîmplă acum. Iată ce mă îngrijorează la fetita despre care vorbim:

această plictiseală, refugiul ei într-o lume imaginară unde vorbește numai cu ea, dezinteresul față de treburile

casei, pasivitatea la grădiniță și acasă, pierdută în visul ei, așteptînd un ipotetic Făt-Frumos de care să se îndrăgostească!

Dar, în general, cînd îi spunem unui copil o poveste, o legendă sau un basm, trebuie să insistăm asupra faptului că totul e o închipuire?

Nu există „trebuie“!

În sfîrșit, ce e de dorit?

Eu spun că atunci cînd unui copil îi place un erou, este necesar să se identifice cu el nu numai în

gînd, dar și prin ceea ce face. Să fii, de exemplu, Robin Hood: sînt unii cărora le place să se deghizeze

în Robin Hood. și de ce nu? Dar să fie învățați, de asemenea, să ochească bine! Nu e greu. Se face o

tintă pe un placaj și se ocheste de la o distanță din ce în ce mai mare cu o săgeată nepericuloasă. (Se pot

face acasă săgeți mici, din creioane cu plastilină la capăt.) „Dacă ești Robin Hood, stii să ochești bine.

Dacă nu, la ce bun?“ N-am dreptate? Dar mai e și îndemînarea, acrobatia lui Robin Hood, felul în care

le salvează pe fete de cei răi etc. În sfîrșit, să nu fie numai așa, o poveste imaginară, doar în mintea lui.

Tot ce face copilul are ca scop să contribuie la dezvoltarea lui, să-l scoată din neputință pentru a-l face

puternic în viața reală urmînd exemplul eroului preferat. Or, în aceste povesti, dacă eroii sînt ființe imaginare,

sînt de asemenea și ființe exemplare care și-au dezvoltat corpul, sînt abili și eficace.

Exact spre acest

lucru trebuie să tindă copiii: să se străduiască să dezvolte în realitatea ființei lor sociale calitățile eroului

sau ale eroinei pe care ei o admiră.

173

Nu doar cu părinții, ci și cu alții

(Lectura, televizorul)

Avem impresia că mulți părinți sînt decepționați de copiii lor de îndată ce aceștia nu sînt exact așa

cum ar fi dorit sau ar fi visat ei să fie.

Da, din păcate așa e!

Mama unui copil de treisprezece ani vă scrie: „Nu îi place să citească. Este un lucru surprinzător

pentru noi deoarece atît eu cît și tatăl lui avem întotdeauna multe cărți în jurul nostru. Desi noi citim cu

regularitate, nu am reușit să-l atragem și pe el spre lectură. Citeste benzi desenate (e mai bine decît nimic),

dar și așa multă vreme nu s-a uitat decît la desene; iar textul îl citea doar cînd nu înțelegea desenul.“ De

pildă, pe la șase ani, îi plăcea să asculte discuri cu povesti, în special Micul Print, citit de Gérard Philipe.

Cînd copilul a început școala, mama a încercat să-i dea să citească Micul print în timp ce asculta discul.

Dar, după cîteva minute, copilul nu a mai acordat nici o atenție cărții, a închis-o și nu a mai vrut să pună mîna pe ea. „În final, a învățat să citească ca un papagal, fără să înțeleagă prea bine sensul cuvintelor, pînă cînd am găsit într-o zi un joc într-o revistă pentru copii, care l-a amuzat. De data asta a făcut eforturi ca să citească.” Mama mai dă și alte exemple și încheie: „Cred că și gustul pentru citit îi va veni într-o bună zi, probabil ca și celelalte: primul dinte i-a apărut la paisprezece luni; la un moment dat a azvîrlit cît colo biberonul și nu a mai vrut decît lingurita etc. Îi plac sportul, activitățile manuale, muzica, dar nu vrea să învețe. Urmează niste cursuri de muzică la școală, a început să cînte la orgă. Îl ascultăm, căci noi dialogăm. Dar e păcat că nu se arată interesat și de lectură, deoarece am vrea să aprecieze tot ceea ce e în cărți, și ceea ce noi apreciem atît de mult. Asta l-ar ajuta și la școală.” În cazul acesta, da, aveți dreptate: avem de-a face cu niste părinți care nu au copilul pe care l-au visat. În realitate, copilul lor este diferit de ei. și probabil că tocmai de aceea este diferit, pentru că, vîzîndui cufundați în cărți, nu se simte inclus în preocupările lor. Singura modalitate de a-l face pe un copil să-i placă să citească este să-i citești cu voce tare povești, pînă se face destul de mare. Nu există altă cale. Cu toate acestea, cînd era mic... Da, știu, dar atunci era vorba despre audio-vizual, despre discuri, televizor, radio. Cînd auzea o poveste, atunci îi plăcea. Dar copiilor le place și mai mult atunci cînd tatăl sau mama le citește ceva. și, din moment ce acestor oameni le place să citească, iar el are treisprezece ani – la treisprezece ani, în ceea ce privește lectura, ești absolut ca un adult —, pot citi cu voce tare tot ce citesc: dacă copilul se va plictisi, va pleca; dacă nu, va asculta și va învăța de la părinții lui. E un copil foarte activ. Trebuie să adaug că, pentru băieți, lectura timpurie reprezintă adesea o fugă de realitate. Părinții sînt în general încîntați cînd copilul lor citește mult; dar nu e bine. Or, în zilele noastre există, pe lîngă ocupații ca acelea pe care le are acest băiat (ocupații manuale, fizice, sportive etc.), televizorul și radioul. Sîntem într-o altă epocă. Chiar atunci cînd această mamă și sotul ei erau tineri, existau cu siguranță mulți alții care, la vîrsta lor, fugeau de realitate și de contacte, de sport și de lucru manual, sub pretextul cufundării într-o lume imaginară, care atunci era lectura. Fiul lor este un băiat ce are nevoie de viață reală, și îl felicit pentru asta. Vîrsta potrivită pentru a fi atras de lectură este pe la șaisprezece ani, cînd ai timp și te cam plictisești pentru că nu ai destule contacte

umane. Dar adevărata vîrstă pentru lectură, pentru a citi într-un fel care e cu adevărat profitabil, este si mai tîrziu, către optsprezece, nouăsprezece ani, deoarece atunci ai deja o experiență a realității si a lumii, iar cărțile se referă la toate acestea. Dacă nu, este o experiență falsă, doar verbală; o experiență care nu poate fi replasată în realitate, care nu-si îndeplinește rolul de a îmbogăți ceea ce ai cunoscut si simțit deja adăugînd ceea ce nu ai văzut si ai vrea să cunosti.

174

Spunînd: „Are treisprezece ani, deci părintii pot citi cu voce tare pentru el tot ceea ce citesc ei”, îmi închipui că îi veti face pe multi să se indigneze. Există formule devenite locuri comune: de pildă, se vorbește întotdeauna despre acele cărți care nu trebuie să cadă în mîna oricui... Bineînțeles! Dar eu nu cred că părintii se referă la asemenea cărți. Vreau să spun că anumite subiecte, anumite teme nu sînt considerate abordabile... Ei nu, tocmai, nu e adevărat. Atunci cînd cărțile sînt bine scrise si, indiferent de subiect – nu vorbesc bineînțeles despre cărțile pornografice sau erotice; mă refer la romane, eseuri, cărți de documentare —, ele prezintă interes începînd, să zicem, de la zece-unsprezece ani, dacă părintii obisnuiesc să citească împreună cu copiii lor. Le vor spune: „Vezi, în capitolul ăsta există o pagină formidabilă. Mie mi s-a părut formidabilă. Am să ti-o citesc.” Iar copiii vor discuta apoi despre ea cu părintii. Doar așa vor începe să aprecieze un autor. Deoarece o carte nu are sens decît dacă esti în contact cu autorul care a scris-o. Altfel, copiii nu înțeleg o carte: ea rămîne o hîrtie, un obiect, ce se însufletește doar dacă părintii i-au dat viață. Există de altfel si o dovadă: copilului îi plăcea Micul Print chiar atunci cînd era povestit de o voce nefamiliară, dar care îl însufletea. Este limpede că citim pentru a avea povestea în urechi si în minte. Dacă ne-o citește altcineva, sîntem fericiți. Deci, dacă acești părinti vor să-i deschidă orizontul fiului lor, așa trebuie să facă, si nu să-i impună o lectură solitară care, pentru el, e doar plictiseală. În legătură cu lărgirea orizontului, iată acum o temă care nu a fost abordată de noi si care interesează pe multi părinti: copiii trebuie sau pot să se uite la televizor? Ce le aduce televizorul copiilor? Ce le ia? E bine pentru ei? E rău? Este, într-adevăr, o problemă a multor familii, mai ales că într-o familie trăiesc persoane de vîrste diferite, care nu au deci nici aceleasi motivații, nici aceleasi interese. Asta complică mult lucrurile. O mamă vă explică de la bun început că este ostilă televizorului: „Sînt împotrivă, pentru că îi atrage

pe oameni ca un magnet si îi face prizonieri. Televizorul ucide conversatia, este o capcană pentru copii, le oboseste ochii. si apoi, putem spune si că televizorul ucide viata de familie. Avem televizor acasă, dar nu îi las pe copiii mei să se uite.” si continuă comparînd televizorul ca un fel de drog de care familia nu se mai poate lipsi.

Spune cîti ani au copiii?

sapte si doi si jumătate; nu precizează dacă sînt băieti sau fete. Dar scrie: „La scoală sînt străluciti...”

Chiar asa! sapte ani! doi ani si jumătate! străluciti la scoală!

Poate se cam pripeste. Continui scrisoarea ei: „Sînt cu totul deosebiti. De altfel, cred că acest lucru

se datorează faptului că nu se uită la televizor. Noi facem si alte lucruri cu copiii nostri. Organizăm jocuri,

citim si ascultăm muzică împreună, facem plimbări, discutăm.” Adaugă totusi că sotul ei nu este defel

de acord cu ea si îi reprosează că nu trăieste în pas cu vremea. De fapt, vă întreabă cine greseste, cine

are dreptate, si mai ales vă roagă să nu ezitati să-i spuneti dacă ea e cea care greseste.

E imposibil să dăm un răspuns transant. Dar această scrisoare este destul de surprinzătoare, deoarece

mama vorbeste în acelasi fel despre copilul ei de sapte ani si despre cel de doi ani si jumătate. Cum poate

avea discutii cu un copil de doi ani si jumătate? Se pare că se referă mai mult la cel mare cu care are o

relatie privilegiată si asta îl afectează oarecum pe sotul ei, din moment ce din cauza acestui copil el este

privat de televizor.

Însă trebuie acum să adaug că televizorul poate fi deosebit de util pentru cei foarte mici: doi ani si

jumătate este o vîrstă la care cele văzute la televizor dau de lucru imaginatiei. Ele constituie sfera socialului

pentru acesti copii care, atunci cînd se întîlnesc în parc sau la grădinită, pot astfel vorbi si despre altceva

decît despre cei de acasă. Nu sînt a priori împotriva televizorului. Sînt împotriva drogului, adică a lipsei

de criterii în alegerea emisiunilor si a monotoniei. Dar dacă televizorul este în permanentă interzis înseamnă

că acesti copii din vremea noastră sînt crescuti „retro“.

si pe urmă, emisiunile de miercuri – la care mă uit cînd am timp – sînt deosebite. Ele îi învată pe

copii multe lucruri care pot fi spuse si de altii, nu neapărat de părintii lor, de persoane care stiu să se

175

adreseze copiilor; e vorba despre povestile cu animale, sau despre geografia pe viu...

Mai sînt si desenele

animate. Probabil, ei nu-i plac, dar unele sînt foarte reusite! Din păcate, sînt si unele foarte proaste...

Însă așa, ce o să se întâmple? Acești copii vor merge la unii colegi care se uită la televizor și se vor gândi că mama lor nu ține pasul cu vremea. Și nu va fi bine. Cred că ar trebui să urmărească programele și să aleagă: „la te uită, astă seară o să fie ceva foarte interesant; dacă vreti – nu sînt obligați să vadă o emisiune pentru că Mama a spus că e bună – o să ne uităm.” Tot așa pentru cel mic: să se uite într-o zi, singură, la emisiunile pentru cei foarte mici ca să vadă care sînt emisiunile destinate lor.

Deci sotul nu greșeste cu totul?

Nu, cu atît mai mult cu cît pînă la urmă nici el nu are posibilitatea să se uite la televizor ca să nu le

creeze copiilor un regim special. Or, nu cred că este recomandabil ca părinții să fie centrați exclusiv pe

educația și lărgirea orizontului copiilor lor. Atît și numai atît. Dar, atunci, ei?

În această scrisoare există și o altă întrebare. Tocmai ați spus că dezvoltarea educativă a copiilor nu

este singura preocupare; că toate trebuie făcute la timpul lor. Iar această mamă pare preocupată mai cu

seamă de lărgirea orizontului copiilor ei. Vă întrebă: „Cînd ne dăm seama că avem copii inteligenți, ce

asimilează repede, este bine sau rău să-i îndemnăm să studieze, să le explicăm cît de importante sînt studiile,

să-i facem să simtă că munca este o comoară? Cum trebuie să procedăm? Am dreptate sau e mai bine

să-i lăsăm să-și trăiască copilăria?”

Am impresia că știe deja răspunsul! Cînd scrie: „să-și trăiască copilăria răspunsul meu este: bineînțeles!

În caz contrar, copii rămîn ca o parte din mama lor. Părinții trebuie să știe că tot ce a fost înșusit, transmis,

trăit, primit, doar din partea tatălui și mamei, sau doar cu scopul de a le face plăcere acestora, va „cădea”,

asemeni frunzelor uscate, în perioada pubertății. Copilului nu-i rămîne din copilărie decît ceea ce a integrat,

nu numai din relația cu proprii părinți ci și din relația cu alții. Este un lucru foarte important.

Acum, să vedem ce înseamnă să-i îndemni să studieze? Tot ce pot să spun este că e foarte rău ca un

copil să sară o clasă. E mai bine să nu meargă la grădiniță și să intre direct la școală* – dacă, într-adevăr,

știe să citească și să scrie – la cinci ani și jumătate sau șase ani, dacă are nivelul necesar, de exemplu în

primul sau al doilea curs pregătitor. Dar din momentul în care a intrat la școală, nu trebuie să sară nici o

clasă. Am văzut multe accidente la copii care au sărit o clasă pentru a le face plăcere părinților și la un

moment dat, au rămas în urmă. Deci, dacă copilul poate învăța să citească, să scrie și să socotească cu

mama și cu tatăl lui, foarte bine; este chiar mai bine decît dacă ar merge la grădiniță, cu condiția să aibă

alte posibilități de a frecventa copiii, la joacă, în cercuri pentru copii.

Ascultându-vă, am impresia că nu vă plac părintii care vor să-si împingă copiii să studieze...

Cred că e periculos.

...și care sînt tentati să descopere în familia lor un mic supradotat.

Toti copiii sînt inteligenți. Inteligența scolară nu reprezintă aproape nimic față de inteligența generală.

Inteligența înseamnă capacitatea de a da un sens tuturor lucrurilor din viață, nu numai școlaritate. Ea se

dezvoltă la fel de mult prin utilizarea muschilor, a corpului, prin manualitate. Inteligența presupune memorie:

exersarea memoriei cu ajutorul poeziilor, a povestilor pe care le va putea spune, printr-o emisiune de

televiziune pe care o va reține, toate acestea dezvoltă inteligența unui copil; adică, posibilitatea de a comunica

în legătură cu tot ce vede și nu numai școala. As vrea ca părintii să înțeleagă că inteligența și sensibilitatea

pentru viață trebuie dezvoltate prin toate mijloacele pe care le folosește corpul pentru a se exprima.

Deseori, cînd părintii își împing prea mult copiii să studieze, își dau seama că aceștia prezintă reacții

de respingere...

Asa e.

...față de școală, pentru că acasă aceasta a fost prea valorizată.

și apoi, copiii precoci, cei care, de pildă, ajung la examenele terminale înainte de promovarea lor, își

încep pubertatea „îndopați” din punct de vedere școlar. Iar cînd, la vîrsta studentiei, trebuie să-si trăiască

viața corpului lor – pe care nu au cunoscut-o încă îndeajuns —, sensibilitatea față de alții (față de fete

176

sau de băieți, în funcție de sex), sensibilitatea artistică, se produce o cădere: interesul pentru studiu dispare.

și e păcat, nu-i așa, pentru niște copii care au promis atît de mult? Noi, francezii, trebuie să renunțăm la

această momeală, dacă pot spune așa. S-a pus accentul pe școală, crezîndu-se că ea reprezintă esențialul

pentru inteligența copilului: „Copilul meu este în clasa a cincea. La vîrsta lui! e extraordinar!” Într-adevăr,

poate că așa e. Există ființe ce se deschid foarte repede către multe lucruri. Dar asta nu e un motiv

pentru a fi împinse exclusiv către viața școlară. Spiritul de dreptate, dragostea și atenția acordată naturii,

plantelor, animalelor, bucuria de a trăi, inventivitatea plină de iscusință, îndemînarea manuală și corporală,

o afectivitate disponibilă, experiența psihologică în raport cu celălalt și cu viața colectivă, acceptarea celorlalți

ca diferiți, capacitatea de a-ți face prieteni și de a-i păstra, cunoașterea istoriei proprii familiei, a comunei,

a regiunii, a țării sale, deschiderea pentru artă, cultură, sport, sentimentul propriei responsabilități, curiozitatea

fată de tot, libertatea de a o satisface, iată calități care deseori nu se dezvoltă atunci când reusita școlară este singura valoare pentru care un copil este apreciat de părinții săi. Un copil, personal motivat pentru anumite lucruri – oricare ar fi acest lucru – iată ce înseamnă un copil viu; dacă, pentru depășirea eșecurilor și decepțiilor sale, școlare sau sentimentale, este susținut de afecțiunea părinților săi și de încrederea în el pe care știu să i-o acorde într-o atmosferă destinsă, atunci acesta va fi un copil hărăzit unui viitor reusit. Aduș faptul că în loc să se bucure că își văd copilul „înaintea” celor din clasă, părinții ar trebui să fie interesați nu numai de capacitatea lui de a asimila cunoștințe ci și de prietenii pe care și i-ar putea face în acest stadiu al dezvoltării sale, prieteni care să-l accepte ca pe unul de-al lor. Există deci două imperative ce trebuiesc nuanțate. Când un copil este în fruntea copiilor de vîrsta lui, el riscă să fie izolat dacă, din punct de vedere fizic, iar apoi sexual, este imatur în raport cu ceilalți. Acest lucru este chiar mai dăunător pentru dezvoltarea caracterului decît dacă copilul este mai mare decît colegii lui de clasă. Deci ar fi mai înțelept ca un copil strălucit să nu fie încurajat să o ia „înaintea” celor din aceeași clasă pînă nu a împlinit cincisprezece ani.

Să explicăm zgomotele, să iubim muzica pentru a o face iubită (Sunetele: zgomotul, muzica)

Trăim într-o societate în care sîntem înconjurați și uneori chiar agresati de sunete și zgomote... În acest sens, mulți părinți tineri vă întreabă: cum pot fi obișnuiți sugarii cu zgomotele, cum să li se prezinte sunetele pe care le descoperă aproape în fiecare clipă, în fiecare zi, și care deseori îi sperie pentru că nu pot să le identifice? Trebuie spus că, în casă, copilului îi este frică de zgomotele aspiratorului, ale aparatelor electrice zgomotoase, ale apei de la W.C. Singurul mijloc de a preveni sau vindeca aceste angoase este să iei copilul în brațe și să-i explici: „știi, zgomotul care nu-ți place vine de la aspirator, de la bazinul de apă al W.C.-ului etc.”, spunîndu-i exact numele. „Hai, să vezi.” Chiar dacă copilul nu are decît cîteva săptămîni? Bineînțeles, chiar la opt, la cincisprezece zile! Mama trebuie să-l pună să asculte toate zgomotele familiare tinîndu-l în brațe. În felul acesta zgomotele fac parte dintr-un fel de „mămosire” liniștitoare. „Mămosire”? Ca să vezi! Îmi place acest cuvînt. Când totul este „mămosit” în viața unui copil, în viața familială, totul este liniștitor. Deoarece totul face parte din intimitatea mamei. Copilul se teme de zgomotul aspiratorului pentru

177

că, în general, îl aude în momentele în care mama lui este la treabă, agitată, grăbită: e un lucru neplăcut pentru ea, dar trebuie să-l facă. Iar copilul simte tot timpul o tensiune. De fapt, îi e teamă de tot ce presupun aceste activități, mai ales dacă, la început, când era foarte mic, nu a văzut că ele sînt o parte, obisnuită, curentă, din viața mamei sale.

Există și zgomotul produs de sirena în prima joi a fiecărei luni. Mai ales dacă părintii locuiesc lîngă o asemenea sirena, mama trebuie să-și ia copilul în brațe în ziua aceea, începînd cu douăsprezece fără zece pentru a fi sigură că primele sunete nu-l vor surprinde pe copil. Sau, dacă se găsesc pe stradă, să-l ia în brațe de îndată ce aude sirena. Sirena este ceva antifiziologic. Când o aud, unii sugari se chircesc și se învinetesc de spaimă. Dar dacă mama îi linisteste, se uită în ochii lor și le spune: „Nu e nimic; asta e sirena. Nu trebuie să-ți fie frică. Mama e aici!”, totul e în ordine. Pe urmă, vor putea auzi, fără nici o teamă, tot felul de sirene, ale masinilor, ale fabricilor. E suficient să fim atenți la început.

Cît despre zgomotele bazinului de apă de la W. C.; copilul este nelinistit și nu știe ce s-a întîmplat cu caca pe care l-a făcut; acesta este o parte din el și îi e teamă să nu fie într-o zi luat și el de apă, dacă din întîmplare ajunge acolo. Deci zgomotul e ceva care îl poate lua și pe el. Tot așa, sînt copii care intră în panică, când cada golindu-se, face acel zgomot de sifon, ca și cum le-ar fi teamă să nu fie luați și ei de acel vîrtej. Despre toate acestea trebuie să li se vorbească, folosindu-se cuvinte potrivite, atunci cînd încă nu vor să se uite, iar mai tîrziu să li se arate despre ce e vorba. După aceea, se vor obisnui foarte bine.

și mai ales, niciodată să nu se rîdă de copilul căruia îi este frică de un zgomot. Să nu i se spună niciodată: „Ah! ce prost esti! E aspiratorul.” Pentru că este un copil care vrea să știe. Trebuie să i se explice zgomotul cu ajutorul unor cuvinte care să-l linistească.

Trebuie deci să evite să pună în funcțiune toate aceste aparate în prezenta lor? În nici un caz! și să i se arate copilului cum poate să le dea drumul singur, apăsînd pe buton.

și acum, o cu totul altă întrebare. Fără a intenționa să dăm soluții în legătură cu probleme care nu depind de specialitatea d-voastră, dar care îl privesc totuși pe copil, am ales cîteva scrisori referitoare la trezirea gustului pentru muzică la copii, în special prin lecții de pian. Deoarece lecțiile de pian revin des în scrisorile pe care le primim. Iată una, reprezentativă pentru multe altele, din partea unei mame care

are trei fete, de unsprezece, nouă și patru ani. Problema este că bunica din partea mamei, profesoară de pian, dă lecții fetei de nouă ani. Înainte, începuse să-i dea lecții și celei mari, dar aceasta a renunțat, scrie mama, după unu sau doi ani de tipete, plîsete, urlete, indispoziție din partea copilului, de fiecare dată cînd trebuia să meargă la lecție. De altfel, și cea de-a doua fată a făcut același lucru anul trecut. De fiecare dată, aceleași urlete: „Nu vreau să merg”, „Nu-mi place pianul” „Prefer să fac altceva” etc. Pînă la urmă, părintii se întrebă dacă trebuie să persevereze, să-i oblige pe copii să învețe muzica, să meargă la lecții de pian și să le suporte; și dacă, în final, nu vor fi recunoscătoare acestor părinți care le-au obligat să depășească acest moment dificil. În ceea ce-l privește, tatăl, cînd este întrebat ce trebuie făcut, răspunde: „Așa e, încep cu lecțiile de pian. Apoi la școală va fi la fel. Nici acolo nu or să vrea să meargă.”

Dar e cu totul altceva, din moment ce școala e obligatorie! Dacă unui copil nu-i plac lecțiile de pian, înseamnă că profesorul nu a știut să-i trezească gustul pentru această disciplină, fie din cauza atmosferei pe care o creează în timpul lecțiilor, fie pentru că nici acest profesor nu este încîntat de meseria lui. Fiindcă, dacă faci această meserie și ești nervos, înseamnă că ea nu-ti face plăcere. Și risti, în felul acesta, să-i îndepărtezi pe copii pentru totdeauna de ceea ce le predai. Cîți pacienți nu am văzut, muzicieni prin natură lor, care au fost pe viață dezgustați de muzică de către un profesor la lecțiile căruia atmosfera era proastă? Și, apoi, profesorul trebuie să se adapteze: a văzut că unui copil nu-i place pianul? Ei bine, din moment ce e plătit pentru o oră sau o jumătate de oră de muzică, în timpul ăsta să-i cînte copilului! E mult mai bine decît să-l oblige pe el să cînte cînd lucrul acesta nu-i place. Pentru cei care o iubesc, muzica este o plăcere. Acest lucru se vede după plăcerea cu care o ascultă, nu întotdeauna după plăcerea cu care o fac.

178

Nu știu care sînt relațiile dintre aceste nepotele și bunica lor și nici dacă mama este și ea o bună pianistă și dacă îi place muzica. Dacă ea însăși iubeste muzica, înseamnă că ascultă des muzică, că vorbește despre plăcerea de a asculta și de a face muzică. Or, așa învață copiii să o iubească: auzind-o de mici, deoarece părintii lor cîntă și încearcă să afle ce fel de muzică îi place copilului lor. Repet: în primul rînd, trebuie ca și părintilor să le placă muzica! Unui copil îi place ceva prin fuziune afectivă, emoțională cu mama lor. Dacă aceste fetite învață pianul pentru că mama lor vrea să-i facă plăcere

propriei sale mame, e un lucru ratat. si asa e pentru că există o motivatie în această relatie, de la mamă la mamă, si nu în cea cu copiii ei. si, în plus, părintii o fac pentru ca mai târziu copiii să le fie recunoscători.

Într-adevăr, dacă faci ceva pentru a avea recunostinta copiilor, înseamnă că faci educatie pe dos.

Am vorbit despre dragostea profesorului pentru meseria sa, despre dragostea părintilor pentru muzică;

dar există si atitudinea proprie a copilului. Un copil „învată” o artă doar dacă o iubeste. Iar acesta, la rîndul lui, va afla mai târziu ce le place propriilor săi copii. Poate că această femeie nu a fost crescută de mama sa? sau poate aceasta nu a aflat ce-i plăcea ei. Altfel nu ar insista ca un copil să studieze un instrument care nu-i place.

În schimb, un asemenea copil ar putea fi dus la auditii de pian unde interpretează alti copii sau la concerte. I se poate spune: „Mie îmi place atît de mult muzica! Vrei să vii cu mine la concert? Dacă te plictisesti, ai să iesi; o să mă astepti afară.” si îi va spune plasatoarei: „Eu vreau să ascult concertul. Vă rog să aveți grijă de el dacă iese.” Treptat, copiii care văd că părintii lor iubesc muzica, încep să o iubească si ei, mai ales dacă nu este considerată ca o pedeapsă. Bineînțeles, copiilor nu le place de la început orice fel de muzică. Vorbeam mai înainte de sugari. Din experientă se poate spune că acestora le plac secvențele muzicale foarte scurte din Mozart si Bach – variatiuni, de pildă —, la unul sau două instrumente (violoncel si pian; pian si vioară); nu orga, pentru copii este prea complexă si nu o pot analiza – căci urechea copiilor analizează în mod înconstient foarte bine muzica, în măsura în care nu este atenuată de o prea mare intensitate sonoră. Dar în *Le Petit Livre*, de Anna Magdalena Bach, de exemplu, clavecinul, pianul, flautul, vioara, violoncelul, le plac foarte mult copiilor. Cînd sînt mai mari, există metode minunate care formează gustul muzical si urechea armonică. Metoda Mariei Jaël, de pildă: există profesori din învățămîntul de stat care s-au format după această metodă (probabil că există si altele, dar eu o cunosc pe aceasta). si, pe urmă, există corurile pentru copii. Iar, dacă copilului îi place, de ce să nu facă dans? Trebuie retinut de asemenea că un copil începe uneori să învete un instrument si apoi renunță. Asta nu înseamnă că nu îi place muzica! Să i se spună: „Din moment ce nu-ti place, banii pe care îi dădeam pe lectii am să-i pun deoparte pentru cînd o să vrei să înveti să cînti la un instrument sau altceva.” Doar în felul acesta părintii arată că stiu să pretuiască faptul că propriului lor copil îi place o artă. si e adevărat

că, în viață, plăcerea pe care ti-o dă arta este o foarte, foarte mare bucurie; când, mai târziu, lucrezi și te întorci acasă obosit, este nemaipomenit să ai această posibilitate de evadare. Deci, din moment ce acești părinți au bani pentru așa ceva, să pună deoparte banii pentru lecții și să-i spună copilului, cu creionul în mână: „asta este pretul unei lecții. Ai fi avut una pe săptămână; asta înseamnă atîta pe lună” etc.

E tot ce pot să spun. Dar sînt indignată cînd văd copii care merg la lecții de pian ca și cum ar merge la niste ore de tortură. E groaznic! Nu pot decît să repet: de vină e sau profesoara, sau relatia copilului cu această persoană, sau, într-adevăr, copilului nu-i place muzica. Iar acest lucru trebuie respectat.

Încă o întrebare despre lecțiile de pian. Părintii se întreabă mereu: „Există o vîrstă ideală? Cînd e bine să se înceapă?” – dacă, bineînțeles, copilul dovedeste că are înclinație. Pianul sau initierea muzicală?

Ambele, pe de-o parte pianul și pe de alta initierea.

Initierea muzicală: cît de repede; la două luni, dacă se poate; și chiar în utero. Așa fac tiganii: în utero și în săptămînile de după naștere; cel mai bun muzician vine și cîntă lîngă femeia însărcinată și apoi, lîngă leagănul copilului în primele luni de viață. S-a observat că un copil care a auzit în felul acesta

179

un instrument, cel mai adesea, dacă este un copil dotat muzical, se va consacra acestui instrument. Este foarte interesant să cunoaștem tradițiile unui asemenea popor foarte dotat din punct de vedere muzical.

În Germania, pe de altă parte, initierea muzicală începe la grădiniță, și uneori chiar la creșă, prin cîntece ritmate de tamburine. Iar profesorii de la conservator vin să-i depisteze pe cei cărora le place muzica și au ureche bună. Începînd cu doi ani și jumătate sînt luați cu autocarul la conservator, în clasa celor mai mici. Apoi, cînd sînt deja la grădiniță, cei cărora le place muzica sînt inițiați cu ajutorul instrumentelor care le plac: două luni, un instrument; alte două luni, alt instrument. Sînt respectate gustul copilului și atracția lui de moment, deoarece, în funcție de copil, doar pe la cinci-sase ani copiii sînt pasionați cu adevărat de un instrument sau, dimpotrivă, sînt îndreptați spre cor sau spre cercuri de cîntece și dansuri.

și în felul acesta își continuă educația muzicală. Pentru unii, dorința de a studia un instrument muzical apare cîteodată pe la nouă-zece ani, mai des la pubertate, dar au fost pregătiti prin această educație. Este extraordinar faptul că initierea muzicală a precedat perioada pubertății, mai ales dacă ea nu l-a dezgustat

pe copil, dacă a avut loc în joacă și cu o ureche deja formată. Muzica, ritmurile și sunetele fac parte din viață, ca și formele și culorile. Sursă de plăcere pentru toate ființele umane. Dar copii pot fi și îndepărtați de o plăcere, dacă aceasta devine obligatorie.

Nu orice adevăr trebuie spus (Vorbăretul, obraznicul și pîrîciosul)

O mamă vă scrie despre băietelul ei de patru ani care, cum se spune, vorbește ce nu trebuie și o pune adesea în situații jenante prin reflecțiile pe care le face cu voce tare pe stradă. De pildă, apropiindu-se de un african, spune: „Ai văzut ce negru e domnul!"; sau, cînd vede un domn în vîrstă trecînd strada: „L-ai văzut pe domnul? E foarte bătrîn; o să moară curînd." Mama e foarte stînjenită în asemenea momente. Și își pune și o altă problemă: „Am două prietene cu situații familiale dificile. Una și-a pierdut sotul care s-a sinucis și are un copil de aceeași vîrstă cu al meu; acesta nu și-a cunoscut, la drept vorbind, tatăl. Cealaltă e despărțită de sotul ei, iar cei doi copii își văd destul de rar tatăl. Mă tem că, într-o zi, băiatul meu, cu obisnuitele lui reflecții, îi va răni pe acești copii, punîndu-le întrebări prea directe despre tatăl lor. Trebuie să aduc eu vorba despre asta sau să aștept să spună el ceva?" În primul rînd, această mamă ar putea să-și întrebe cele două prietene dacă le-au vorbit copiilor despre situația lor familială. Dată fiind vîrsta, așa ar trebui să stea lucrurile. Unul ar trebui să știe că tatăl său a murit cînd el era mic – arătîndu-i fotografiile acestui bărbat dinainte de nașterea lui sau de cînd el era foarte mic —; iar ceilalți li se poate vorbi deschis, nu sînt ei singurii copii care își văd rar tatăl care a divorțat. Atunci cînd copiii sînt la curent cu situația lor, nimic nu îi mai rănește, evident dacă nu se urmărește așa ceva ci, pur și simplu, discutarea unui lucru concret. Iar în ceea ce privește observația copilului făcută pe stradă asta nu înseamnă că este rasist: el spune că domnul acela e negru pentru că e într-adevăr negru. Bineînțeles, există situații jenante. Există copii telepați și vizionari: știu o fetiță care, într-o zi, fiind în tren, după ce o doamnă tocmai explicase că merge să-și întîlnească sotul, a spus dintr-odată cu voce tare: „Nu e adevărat! Sotul ei nu e acolo. Merge să se întîlnească cu un alt domn fără să-i spună sotului ei." Doamna s-a înroșit toată... Asta se numește „să calci în străchini"! Nu se spune că din gura copiilor iese adevărul? Ei nu-l spun ca să facă rău, ci, unii, pentru că sînt telepați sau vizionari, iar alții, pentru că știu să observe.

Nu cred. În cazul acesta concret, când mama va simți că lucrurile spuse de copilul ei au rănit sau au socat, își va cere ea scuze. Iar fiului ei îi va spune: „Sst! Sst!” Iar după aceea: „Adineaori, i-ai spus acelui domn că o să moară. Tie ti-ar place să mori?” și îi va explica că nu-i spui cuiva ceva ce îl poate supăra.

Copilul acesta e cu siguranță inteligent și sensibil. Cred că, dacă vorbește acum cu el, îi va educa sensibilitatea.

Să-i spună: „Toate lucrurile adevărate poți să mi le spui încet-mie.” Când se vor plimba pe stradă,

să-i spună în secret: „Această doamnă e foarte urâtă”, „Acest domn este rău” Sînt și copii care spun: „Uită-te la doamna asta, ce albastră e!”, sau „Oh! ce roșie e!” Asta înseamnă că li se pare drăguță. La patru ani, copiii își exprimă câteodată sentimentele față de cineva cu ajutorul culorilor. și-i pot spune acest lucru mamei lor, care înțelege pentru că ea comunică cu ei. Iar mama să-i explice: „Sigur! Roșie, în glumă, pentru că tu vrei de fapt să spui că este simpatică sau că nu este simpatică.” Nu pot să spun mai mult.

Acest copil nu are decît patru ani... Să nu i se facă morală!

Să vedem scrisoarea unei mame de-a dreptul disperată: „Trebuie să iau în serios sau pot să minimalizez ceea ce s-a întîmplat?” Fiul ei, de șase ani, a început școala de puțin timp. „Aseară, când m-am întors acasă, l-am găsit pe sotul meu complet schimbat la față”, scrie ea. Iată ce s-a întîmplat: plecînd de la școală, fiul ei a insultat-o pe directoare pentru că, în timpul pauzei, îi luase masinutele cu care se juca.

Cînd bunica s-a dus să-l ia după ore de la școală, l-a auzit pe copil izbucnind într-o criză de furie și tipînd la adresa directoarei: „vacă”. Din fericire, aceasta nu l-a auzit...

Dar a auzit bunica!

Da. și i-a spus tatălui, care i-a spus mamei. și totuși se întrebă și comentează: „Vă dați seama! Ce s-ar fi întîmplat dacă directoarea ar fi auzit? Ce s-ar fi ales de fiul nostru?” Mama continuă: „Ca în fiecare seară, l-am întrebat pe băietel ce s-a întîmplat peste zi, ce a mîncat la cantină...”

Opriti-vă, nu vă mai las să continuați, pentru că acest „ca în fiecare seară”... e îngrozitor. Așa cum am mai spus, părintii îi întrebă pe copii ce s-a întîmplat la școală, iar ei nu își mai aduc aminte sau își aduc aminte doar puține lucruri. și acest incident l-ar fi uitat complet dacă bunica nu ar fi făcut atîta caz de el.

De fapt, el asta i-a și răspuns mamei sale: că a uitat.

Dar așa și e! În timp ce bunica a fost socată: ea și-a imaginat ce ar fi simțit dacă copilul i-ar fi spus ei acele lucruri. În ceea ce o privește pe directoare, probabil că a auzit tot, dar a fost destul de inteligentă

ca să-si pună „filtrele“ si să nu bage în seamă. Asa trebuie făcut cu un copil care răspunde în felul acesta.

E clar că nu a fost frumos din partea ei să îi ia masinutele! Băietelul era la școală de trei sau patru zile si voia să-si facă praf colegii si colegele cu masinutele lui! Dar regulamentul nu permite așa ceva, astai tot! Asta este legea, iar legea e dură. Cine nu spune, cel puțin o dată în viață, la adresa politistilor, a judecătorilor: „Porcii!“? Nici nu merită atenție. În schimb, toată drama asta pe care o fac părintii e ceva îngrozitor.

Deci, mama continuă: „Într-un târziu, a cedat si mi-a mărturisit.“ În acel moment, copilul a izbucnit

în plîns, s-a dus si s-a închis în camera lui si a iese mai târziu cu un desen pe care i l-a oferit mamei. „Eu nu m-am lăsat prinsă în cursă tocmai pentru că stiu că e foarte smecher. Dar mi-a fost foarte greu să refuz acel desen.“

Dar de ce să-l refuze?

Iată urmarea: „l-am explicat de ce în seara aceea, la culcare, nici nu o să-l alint ca de obicei, nici nu

o să-i citesc. Dar, la ora zece, el încă nu dormea. A trebuit să dau înapoi.“ Pe scurt, ei i s-a părut că e o

dovadă de prea mare smecherie din partea lui să-i ofere un desen după tot ce a spus.

Iată imaginea tipică a părintilor care nu-si pot asuma faptul că un copil are un moment de revoltă si

de adevăr pentru a exprima ce simte. Sînt de acord că nu orice adevăr trebuie spus. Iar acest lucru trebuia

pur si simplu să i se explice: „Ascultă, altă dată să fii atent. Cînd îți vine să spui ceva despre o persoană

pe care trebuie să o respecti ca să nu ai neazuri după aceea, vorbește cu noi. si, pe urmă, acum ai aflat

181

că nu trebuie să iei masinutele cu tine la școală.“ Dar acest tată schimbat la față, această mamă disperată...

mi se par chiar amuzanti – numai că acordă o importantă mult prea mare gestului unui copil nostim si

care a rămas el însusi.

Scrisoarea următoare ridică, printr-un caz particular, o problemă pe care noi am pus-o puțin sau chiar

deloc în discuție pînă acum: aceea a copiilor pîrîciosi. Mama care vă scrie are doi băieti: de cinci ani si

jumătate si de patru ani. Problema e cu cel mare; e foarte bun în clasă...

Ce înseamnă, la cinci ani si jumătate, că e foarte bun în clasă?

Mama scrie doar că învățătoarea este multumită de el pentru că învătă foarte repede.

Adică, este inteligent.

Întotdeauna a fost fricos, de cînd era foarte mic, iar acum îi este teamă de colegii lui.

Nu îndrăznește

să se apere dar, în schimb, pîrăște si povesteste tot, fie învățătoarei, fie mamei.

Degeaba îi spune aceasta

să nu mai facă așa, el continuă.

Mama ne propune si o explicatie: cînd copilul avea douăzeci de luni, si-a pierdut bunicul din partea tatălui, care avea o brutărie. Părintii s-au văzut siliti să preia ei brutăria si să lucreze acolo; din acest motiv, i-au lăsat pe copii în grija bunicii care tocmai devenise văduvă. Aceasta îi ducea zilnic cu ea la cimitir: „Cred că poate asta l-a marcat. Pe moment, nu am îndrăznit să-i spun soacrei mele să nu-i ia pe copii la cimitir, deoarece simteam că suferă enorm, iar asta o ajuta.” Mai spune că primii ei ani de căsătorie nu au fost prea buni, că deseori ea si sotul ei erau supărați unul pe altul zile în sir fără să se întrebe dacă pentru copii acest lucru era vizibil. Acum, se înțeleg mult mai bine. Este clar că viața dificilă pe care a avut-o de la douăzeci de luni cînd, deodată, mama lui a fost obligată să-l lase si să se ocupe de magazin etc., sînt lucruri care l-au marcat. Acest copil a rămas cu o bunică care își trăia propria durere. si, în acel moment, si-a format o deprindere „masochistă” – adică: din moment ce era obligat să se simtă bine peste zi cu bunica, se obișnuise să se simtă bine si cu suferința ei. De aceea, astăzi, se lasă bătut de ceilalți, este într-un fel victimă. Pentru că, la început, a fost „victimizat”. Înțelegeti? Cum poate fi ajutat? Unui asemenea copil, care se lasă mereu bătut de colegii lui, trebuie să i se spună – am mai scris asta—: „Ascultă! N-ai fost încă suficient de atent la cum te bat copiii, cînd doare cel mai tare (trebuie folosite aceste cuvinte: „doare cel mai tare”). Dacă te poți feri de lovituri, fereste-te! Dar cînd unul se năpusteste asupra ta, aminteste-ti ce ti-am spus. si, cînd ai să stii deja ce doare cel mai tare, după o vreme, ai să stii si tu cum se dau loviturile si ai să te poți apăra. Ai să vezi atunci că prietenii tăi nu o să se mai gîndească să te atace. si o să fie foarte distractiv să te bati si tu puțin.” Doar așa poate fi ajutat acest copil. Nu serveste la nimic să i se spună: „Apără-te”, din moment ce el nu poate decît să se plaseze în poziție de obiect si de victimă. Deci, fără angoasă si cu ajutorul încurajărilor primite, el trebuie să facă ucenicia agresivității față de ceilalți, fiind foarte atent la tehnica celor care îl atacă. Cum este inteligent, va învăța si asta si va reuși să se apere. Nu trebuie nici să-si bată joc de el, nici să-l compătimească, nici să-i acuze pe ceilalți, ci să-l determine să stie să se facă respectat, răspunzîndu-le celorlalti, prin replici chinestezice, cu aceeași monedă. Este un copil prea pasiv. În legătură cu tema, această mamă ne povesteste si o altă istorioară exemplară: „Vara trecută, în timpul

vacantei, mi-am dus băiatul la piscină să ia lectii de înot. Am dat peste un instructor care nu era probabil un psiholog prea fin, si care mi-a spus că nu e, oricum, atît de grav dacă copilului îi e teamă, deoarece e inteligent si va fi suficient să-l oblige să-si domine teama. Dar băiatul meu si-a pierdut pofta de mîncare, era mereu angoasat si vroia să aibă o lampă mică în camera în care dormea, spunînd că nu poate să doarmă pe întuneric.” si apoi, în ultima zi, a fost groaznic. Instructorul l-a dus în bazinul cel mare: copilul a fost literalmente paralizat si urla: „Mi-e frică.” Mama nu a intervenit, dar cînd instructorul a venit înapoi cu băiatul, acesta era înghetat, cu ochii închisi – desi afară erau 35° —, si nu si-a revenit cu totul decît după

182

o baie fierbinte. Evident, a spus că pentru el s-a terminat cu bazinul de înot; si nu s-a mai dus niciodată. Mama încheie punîndu-vă această întrebare: „Ce e de făcut ca să scape de această frică, de aceste angoase, ca să nu mai pîrască? Să-l dau să facă sport – pînă acum nu a prea mers —? si ce sport l-ar ajuta?” În primul rînd, fără sport! La cinci ani si jumătate, e prea devreme să-l înveti să înoate pe un copil care nu vrea si care, de la prima lectie, nu era prea încîntat de ceea ce urma să facă. Pe motiv că au plătit deja o serie de lectii – în general asa se petrec lucrurile la bazin —, părintii nu trebuie să-si spună: „Din moment ce am plătit atîtea lectii, măcar să le facă..” În cazul acesta, e păcat că au continuat. Dacă băiatul ar fi avut opt ani, lucrurile ar fi fost complet diferite; o încurajare l-ar fi ajutat. Dar părintii trebuie să stie că nu se duce la înot un copil de cinci ani si jumătate decît dacă o cere el. Iar atunci i se va face unui instructor sau unui alt profesor următoarea propunere: „Ati fi de acord să-l luati de probă o dată? Dacă îi place, va face mai departe.” Am putea spune că această mamă consideră că fiul ei are deja opt ani. Trebuie să adaug si faptul că, dacă ea si sotul ei ar fi intrat în apă cu băiatul, acesta s-ar fi obisnuit cu bazinul; s-ar fi jucat cu tatăl si mama lui pînă în ziua cînd, înotînd ca un cătel, asa cum fac toti copiii, ar fi spus: „Vreau să învăț să înot repede si bine.” E clar că în acel moment lucrurile s-ar fi petrecut cu totul altfel. si acum, să vorbim despre copiii pîrîciosi. Nu stim defel a priori ce însemna „a pîrî” pentru un copil. Deci să fim atenti ce cuvinte folosim. Uneori este foarte util ca un copil să spună, de exemplu, cînd un altul este în mare pericol si nimeni nu stie. Dacă le spunem copiilor că nu trebuie niciodată să pîrască si dacă sînt certati sau pedepsiti pentru

asta, nu vor mai îndrăzni să anunte când se întâmplă ceva periculos. Când un copil vine și spune: „Cutărică a făcut cutare lucru”, mai bine îl întrebăm: „De ce vii să-mi spui asta?” Dacă răspunde: „Pentru că nu e bine ce a făcut!”, i se va explica: „Da, e interzis să faci așa ceva (sau „da, ai dreptate, nu e bine”). și fiindcă stii, să nu faci și tu ca el.” În schimb, dacă răspunde: „Pentru că trebuie să fie certat”, i se va spune: „Lasă, a avut noroc că nu l-am văzut (sau auzit)”, sau poate: „A avut noroc că a scăpat de data asta, pentru că nu a pătit nimic grav” (căci din ce cauză ne apărăm de lucruri, dacă nu pentru că sînt periculoase?). Dar dacă copilul ne anunță că un altul face ceva periculos, trebuie să-i fim recunoscători: „Îți mulțumesc că m-ai prevenit”; dar în acest caz nu vorbim de pîră. Mergem să vedem ce se întâmplă, punem capăt imprudentei, dar niciodată nu certăm copilul care a gresit și a fost pîrît. Niciodată. Acestuia, îi vom spune: „stii că e rău ce ai făcut” sau „E periculos ce faci. De aceea nu aveai voie.” Dacă, desi nu a ascultat, nu i s-a întâmplat nimic grav i se va spune: „De data asta ai scăpat. Cu atît mai bine! Nu te cert. Ai avut noroc că nu te-am văzut, pentru că m-as fi speriat foarte tare.” Există deci o diferență. Copilul nu trebuie certat, trebuie văzut dacă e în siguranță. Dacă nu, îl ajutăm să iasă din necazul în care a intrat. Iar celui care a venit să spună, îi mulțumim: „Ai făcut bine că ai venit, pentru că erai îngrijorat. El a riscat. Ar fi putut să fie periculos.” Doar așa pot fi ajutați copiii. Nu li se va spune că e urît să pîrască pentru că nu stim despre ce e vorba. Trebuie interzisă răutatea celui care pîrăște pentru ca celălalt să fie certat. Iar dacă așa ceva există, acest lucru se datorează numai părintilor care îi ceartă pe copiii pe care alții i-au pîrît, nu-i așa? Ar trebui probabil să trecem la un caz mai precis, atunci când cel care pîrăște a fost victima celui pe care îl pîrăște. „Te spun lu’ mama” (sau „lu’ tata” sau „lu’ doamna”): este o amenințare pe care o auzim deseori acasă sau la școală, în pauză. Cum trebuie să reacționeze adultul când un copil se plînge de un coleg, de un frate sau o soră, în urma unei încăierări în cursul căreia a fost victima celui alt copil? În această situație trebuie să fim atenți și să evităm două primejdii: pe de o parte, să nu-i arătăm compasiune celui care se plînge (uneori rănit) și, pe de alta, să-l agresăm și noi prin vorbe, prin „bătaie” sau pedeapsă pe agresor – cele două primejdii făcîndu-le rău ambilor copii. și, la urma urmelor, asta nu este educație.

Trebuie să ne ocupăm de cel care are cea mai mare nevoie, să-l consolăm și să-l îngrijim pe cel care a fost jignit sau rănit; să-i spunem: „Celălalt a fost cam dur” sau: „Alege-ti adversarii; ăsta e prea puternic

183

sau prea mare ca să se joace cu tine, dar cel puțin ai învățat și tu ceva.” Cel mai adesea, câteva cuvinte și câteva îngrijiri și totul s-a terminat. Dar niciodată nu trebuie spuse vorbe urâte despre autorul faptei.

Mai bine, dacă reușiți, atrageți-l să vă ajute să înlăturați stricăciunile.

De multe ori, după ce primul a venit să se plîngă, vine și celălalt să-și justifice purtarea, plîngînduse

la rîndul său: „El sau ea nu m-a lăsat în pace, m-a provocat.” și acesta trebuie consolată: „Ghinionul

tău că e mai slab decît tine, nu e nici o scofală să te joci cu cei care nu sînt la fel de puternici ca tine.”

Cînd apar certuri în familie, cînd copiii se agrează unul pe altul pentru spațiul violat:

„Vine la mine

în cameră”, „Îmi ia lucrurile”..., trebuie să ne gîndim la posibilitatea fiecăruia de a se apăra pasiv. Am

mai vorbit deja despre asta: fiecare copil trebuie să aibă în casă un spațiu numai al său pentru obiectele

personale, o ladă sau un cufăr ce se închide cu cheia sau cu lacătul. Doar părinții pot face efectivă

posibilitatea apărării pasive. Dacă apoi copilul vine și se plînge că a fost invadat sau că s-a făcut o razie

prin lucrurile lui cele mai de pret, înseamnă că nu a folosit mijloacele care i-au fost puse la dispoziție: i

se va spune acest lucru, iar cei doi copii vor fi consolati, deplîngîndu-se faptul că s-au născut în aceeași

familie.

Dar, în general, nu e periculos dacă un copil este pîrțios?

Cel mai important, dacă un copil pîrăște una-două și îl acuză mereu pe celălalt, este să nu ne lăsăm

manipulați de el și să-l pedepsim sau certăm pe celălalt; în caz contrar, copilul care pîrăște sau calomniază,

victimă reală sau imaginară, nu va putea deveni niciodată autonom. Va recurge întotdeauna la autoritatea

protectoare și, obținînd pedepsirea celuilalt, se va răzbuna de fapt în mod jalnic. Cu timpul va fi detestat

de ceilalți copii și va fi considerat un spion dusman.

Dar, dacă pîra este motivată de îngrijorarea copilului că o regulă a fost încălcată, acesta va putea fi

ajutat să știe cum trebuie să se poarte el, după propria lui conștiință, repetîndu-i-se ce regulă a fost nesocotită,

în loc să se lase ademenit ca oaia lui Panurge și să facă și el aceeași prostie.

Copilul care pîrăște este o ființă slabă care suferă, fiind gelos pe unul mai puternic decît el, mai smecher,

mai îndemînat care l-a învins. Îl vom ajuta să se corecteze de această sensibilitate plîngăcioasă sau

acuzatoare care îl împiedică să-si facă prieteni, dacă îi vom refuza satisfactia pe care o sconta. Copiii care nu stiu să se joace, care nu stiu să-si facă prieteni si sînt întotdeauna gata să spună lucruri rele despre ceilalti, copiii considerati cuminti de instantele tutelare, ajung repede, dacă autoritatea părintească se lasă manipulată, niste copii solitari si nefericiti printre copiii de aceeași vîrstă. Repet, rolul nostru de educatori este de a-i pregăti pe copii pentru viața împreună cu cei de vîrstă lor, ajutîndu-i să se autoprotejeze în diversele încercări prin care trec si să se autoghideze în comportamentul lor, tinînd cont de prudentă si de lege, chiar dacă altii le dau exemplul că prima poate fi încălcată fără risc, iar cealaltă fără nici un scrupul. „Nu fă si tu la fel din moment ce, pe bună dreptate, consideri că nu a făcut bine sau că a fost imprudent.“

Copilul trebuie să-si poarte singur de grijă (Organizarea activității școlare)

Multi părinti vă cheamă, am putea spune, în ajutor: „Dumnezeule, cum să-l ajutăm pe acest copil să fie mai organizat? E cu capul în nori; ba e așa, ba așa!“
Iată pentru început o scrisoare exemplară în felul ei. Este de la o mamă care vă întreabă ce să-i spună băiatului ei, de opt ani, ca acesta să înțeleagă că a venit vremea să-si poarte singur de grijă. Mai are doi
184
copii de șase si de un an. Nu mai stie ce argument să folosească pentru ca fiul ei să fie mai atent. Ne povesteste, printre altele, ultima lui boacănă: într-o zi cu ploaie s-a întors acasă în mare grabă – pentru că întotdeauna dă buzna așa, își bagă nasul peste tot fără să se gîndească, scrie ea —, dar cu hanoracul în mîină; deci a ajuns ud learcă. În altă zi, ghiozdanul fiind prost închis, si-a pierdut carnetul de note si guma pe drum. „După părerea sotului meu, îl cocollesc prea mult, si astfel fiul meu nu poate să înțeleagă că trebuie să-si asume niste responsabilități. Poate că e așa. Dar, totusi, de mai bine de doi ani port un război cu el ca să-si pună lucrurile la loc, să se spele pe mîini, fără să i se mai spună etc. Fiica mea, desi cu doi ani mai mică, este mai responsabilă decît el: dar el are impresia că eu îi cer lui să facă eforturi, într-un cuvînt că eu sînt mereu în spatele lui si nu si în spatele celorlalti doi.“ Mama ne mai spune că, pe de altă parte, acest copil este foarte inteligent si printre primii din clasa lui. Este guraliv – dar, în sfîrsit, care copil nu e guraliv? —, cam cu capul în nori: „Cînd i se vorbește despre toate aceste mici probleme, numai că nu spune – dar cu siguranță așa gîndeste: «Mă bateti la cap cu lucruri fără importantă.»“

Important în această scrisoare este faptul că mama care ne scrie pare să fi făcut singură educația copiilor ei, deci a acestui băiat de opt ani, vioi, dinamic, care este băiatul cel mare. Tatăl spune că ea îl cocolosește prea tare? Cred că acest tată, atunci când copiii erau mici, a lăsat-o cam prea mult pe soția lui să se ocupe de ei, fără ca el să le acorde o prea mare atenție. În orice caz, de mai bine de doi ani ea nu ar mai fi trebuit să-i spună nimic acestui băiat. Fără „Fii atent! (adică: „Fă ce îți spun eu să faci”), ci: „Începînd de azi, o să te descurci singur, pentru că așa trebuie. și dacă nu te descurci, ai să mă chemi pe mine în ajutor.” Vreau să spun că băiatul trebuie să-i ceară mamei ajutorul, iar ea să nu fie mereu cu ochii pe el. Dacă și-a pus puloverul invers, dacă e ud learcă, dacă se plînge că e ud, să-i răspundă: „la te uită! dar aveai impermeabilul! Bietul de tine, ai uitat?” Atît. și să nu-l certe. A făcut o experiență. Dacă și-a pierdut ghiozdanul, îl compătimește. În realitate, este un copil care trebuie compătimit pentru toate aceste întîmplări neplăcute. Se pare că răstoarnă farfurii, așa, pur și simplu pentru că nu e atent. Iar eu cred că, prea multă vreme, bratele, mîinile mamei au făcut totul în locul lui. În cazul acesta, cel mai bun mijloc de a-l ajuta, este să nu-i mai spună nimic. Îi va spune el ce prostii a mai făcut. Iar ea să-i răspundă: „Vezi, te-am cocolosit prea mult cînd erai mic, dar pînă la urmă ai să te descurci singur foarte bine.” și asta-i tot. Nu s-a spălat pe mîini? Cînd vine la masă, să-i spună: „Ai să mănînci cu mîinile murdare; nu e bine, pentru că pe mîini se poate lua orice. Ai văzut că eu, cînd vin la masă, am mîinile curate.” Dar în nici un caz să nu-i spună, înainte de a veni la masă, să meargă să se spele. Dacă după această mică discuție va fugi să se spele, va pierde cinci minute și i se va răci supa, nu-i nimic, să-l lase în pace! Însă dacă tatăl vrea să intervină cu titlu preventiv – ceea ce mamei îi spun să nu facă —, să-l lase. Să lase acest lucru în seama sotului ei. Iar dacă el nu bagă în seamă, asta este! Nu e treaba ei. A venit vremea să-l lase pe acest copil să se definească în raport cu el însuși și cu tatăl lui, fără ca ea să se amestece. și totul se va aranja, pentru că este un copil foarte dotat, curios care își bagă nasul peste tot. Iar ea nu la lăsat să fie așa mai devreme, asta e. Acum, să lărgim puțin cadrul discuției: ati spus că multe scrisori vorbesc despre copii care nu știu să-și organizeze activitatea școlară, care pierd vremea și care nu mai termină sau petrec ore în sir cu temele, fără să reușească, de fapt, să le termine vreodată. Asta este o problemă de organizare a muncii. Vine o

vîrstă cînd copilul este preocupat de acest aspect. Pînă atunci, nu cred că părintii pot face mare lucru.

si totusi, se poate încerca cu anumite ocazii, cînd copilul are lucrări si trebuie să-si recapituleze lectiile.

Există o modalitate de a-i arăta copilului cum să-si învete lectiile: cerîndu-i să le repete cu voce tare.

Părintii îi vor arăta cum ar face ei în locul lui: se citește lectia tare, ascultînd cu atentie (chiar dacă copilul

nu ascultă decît pe jumătate, el vede cum fac tatăl si mama lui), apoi nu te uiti pe ce ai citit si încerci săti

amintesti. Cînd copilul spune: „Gata, stiu lectia! Vrei să mă asculti?“, părintii acceptă, dar numai dacă

li s-a cerut – si niciodată nu îl ascultă toată lectia. Trebuie să-i pună doar una, două întrebări cel mult,

luate la întîmplare, si eventual să-i spună: „Întrebarea asta n-ai stiut-o.“ Dacă protestează: „Ba da, o stiam

185

foarte bine!“, să-i răspundă: „Ei, dacă ei stiut-o, înseamnă că nu mi-ai răspuns bine.“

Atît. Dacă, dimpotrivă,

copilul răspunde bine: „Vezi, întrebarea asta o stii. Sper că stii si restul.“ Nu trebuie să insiste, să-l pună

să tot repete, riscînd astfel să-l plictisească.

si încă un lucru: copiii care au fost anorexici cînd au fost mici (adică cei care vomau la masă, nu

voiau să mănînce) reusesc mult mai tîrziu decît ceilalti să „stie“ lectiile. Nu trebuie niciodată pusi să le

spună pe dinafară deoarece asta pentru ei e ca si cum ar vomita. Acestora trebuie să li se spună: „Sînt

convins că ai stat destul de mult la lectia asta; sigur o stii.“ Dacă a doua zi copilul vine de la școală si

spune: „Am luat o notă proastă“, să fie încurajat: „Ai să reusesti sigur, pînă la urmă. stii, asa a fost si

cînd erai mic, nu reuseai să mănînci. Vezi, si lectiile trebuie înghitite. Tu nu le înghiti. Cu timpul, vei

reusi.“ Pe scurt, trebuie să-i arate copilului încredere.

În ceea ce priveste organizarea activității, pot spune că acest lucru îl interesează pe copil în jurul

clasei a șasea. si ar fi într-adevăr util ca, în școli, copiii să fie învățați cum să-si organizeze activitatea.

Deoarece lucrurile nu stau asa – cu rarele exceptii ale unor învățători si învățătoare —, să vedem cum

pot o mamă, un tată sau un frate mai mare să ajute un copil, cu conditia ca acesta să o fi cerut, să fi spus:

„As vrea să stiu cum să fac?“ Se începe cu caietul de clasă: dacă nu a scris tot, nu va înțelege ce are de

făcut. „O să rezolvăm asta în cîteva zile. Adu caietul de clasă al unui alt coleg. O să le comparăm.“ Pentru

că sînt copii care sar pur si simplu o parte din ceea ce au de făcut; merg prea repede sau nu suficient de

repede. Apoi, dacă tema este clară, trebuie să stabilească cu copilul de cît timp e nevoie pentru fiecare

materie: „Îți trebuie atît pentru asta. La ora cutare, ai să faci asta; dacă totul merge bine, ai să termini la ora cutare“. si îi notează aceste ore pe o hîrtie care rămîne lîngă el. Mama va tine minte aceste ore si va veni să controleze: „Acum, gata. Ai învățat destul lectia asta, treci la cealaltă.“ Dacă nu se procedează așa, mai ales începînd cu clasa a sasea, copiii sînt depășiti: profesorii le cer prea mult; nu mai termină niciodată cu prima materie. Încet, încet, după cîteva săptămîni, copilul va reusi să facă totul în timpul prevăzut si va sti ce să învete si ce nu din ceea ce i s-a dat, căci trebuie să stie si să se oprească. Între nepăsare si perfectionism, trebuie găsită linia de mijloc, cea a eficacității suficiente. Încă o scrisoare de la o mamă descumpănită ce are doi băietii de opt si un an si o fată de patru ani. Problema pe care si-o pune – si vi-o pune – îl privește pe băiatul de opt ani. „Este un băiat foarte vesel, deseori nepăsător la școală. Nu învătă nici prea bine nici prea rău, dar are caiete foarte dezordonate: încerc să-l determin să si le tină cel puțin curate. Azi dimineată, înainte de a pleca la ore, a scris o mică scrisoare unui corespondent a căruia adresă a primit-o de la școală – în mare viteză, fiindcă a uitat să o scrie aseară, o dată cu temele. Nu era notată pe caietul de clasă, în care mă uit zilnic, cînd vine acasă. Era deja ora opt si douăzeci. Îsi corectase două greseli, pe care i le-am semnalat, cu pixul, scrisoarea fiind scrisă cu creionul. I-am spus: «Acum o scrii din nou. Ai să te înveti minte să mai lasi totul pe ultimul moment.» Atunci, a început să se agite, să plîngă si, deodată, mi-a aruncat: «Nu, mamă, am să întîrzii la școală... te rog.» si cum eu nu eram de acord, mi-a spus: «O să mă omor.» Era prima oară cînd îl auzeam spunînd aceste cuvinte. Mi-a fost foarte frică. I-am vorbit cu calm despre scrisoarea lui, explicîndu-i că data viitoare o să o scrie din timp, că nu avea rost să ne certăm pentru asta. După care a plecat fără să-l mai pun să scrie încă o dată scrisoarea, consolată si, mai ales, calmat. Acum mi-e teamă să nu-mi servească din nou fraza aceea, ca un fel de santaj, deoarece cred că a fost foarte constient de efectul pe care l-a avut asupra mea. Am avut senzatia unui dus rece. Spuneti-mi ce trebuie să fac dacă mă mai amenintă în felul ăsta. E prima dată cînd nu stiu ce atitudine să iau.“ Această scrisoare este interesantă pentru că aici este vorba despre un copil dotat si despre o femeie care nu stie cum să devină mama unui băietel de opt ani. De pe la șapte-opt ani, un băiat trebuie să stie că mama lui are încredere în el. Mă întreb dacă nu ar fi bine să abandoneze complet acest rol de pion pe

care îl are cu el. Pentru că asta va strica relațiile dintre ei. și mă întreb dacă nu ar fi mai bine pentru copil să-și facă temele la școală, iar la întoarcere mama să nu-i mai controleze niciodată caietele. Ar putea săi spună: „Sper că acum știi să te descurci singur... Te-am cicălit atîta să-ti faci lecțiile... Am încredere

186

în tine.” A venit vremea ca acest copil inteligent să-și poarte singur de grijă. și apoi, toată povestea asta cu scrisoarea pentru acel corespondent... Au fost sau nu greseli? ce-i cu asta? În sfîrșit, e socant că această mamă a stat să corecteze o scrisoare scrisă de un copil altui copil. Există și un post-scriptum la scrisoare: „Am așteptat să se întoarcă de la școală înainte de a vă scrie, ca să văd în ce stare de spirit se află.” Copilul s-a uitat la ea și a spus: „Astăzi ești foarte calmă.” Mama este foarte îngrijorată și crede că băiatul va folosi de acum înainte acea frază groaznică: „O să mă omor”, ca un fel de mijloc de santaj. Ce să însemne acest lucru? Că este un copil inteligent sau foarte perturbat? Înseamnă că nu mai știe cum să facă să scape de mama lui și să se conducă singur. Asta înseamnă. Ea îl deprimă atît de mult încît nu se mai poate iubi pe sine, fiind confruntat cu o imagine în care el greșeste mereu și trebuie mereu să se corecteze. Se simte hărțuit de ea. și dacă e o fire nepăsătoare, ce e rău în asta? Dacă am putea fi cu toții nepăsători, am duce-o mult mai bine. O să vină și grijile; dar nu la vîrstă asta. De ce i le inventează mama? și ce dacă a făcut greseli de ortografie? Într-o dictare, de acord, trebuie să și le poată corecta, dar dacă un copil de opt ani face greseli într-o scrisoare, asta nu e treaba mamei lui. și faptul că scrie cu creionul și nu cu pixul... În fine! Pe alocuri, scrisoarea asta e groaznică. Sper că lecția pe care i-a dat-o băiatul mamei sale va da roade. Deoarece, într-adevăr, copilul nu a spus că o să se omoare pentru a o amenința. A spus-o pentru că ajunsese să gîndească: „Nu mai e nimic de făcut. Dacă, într-adevăr, asta-i viața, nu merită să trăiești!” Repet, la opt ani, un copil trebuie să trăiască pentru el, să-și poarte singur de grijă, chiar dacă din cauza asta nu are note așa bune la școală: este un amănunt. și, apoi, să nu mai aibă teme de făcut seara, iar în familie, cînd sînt împreună, să fie veselie și nu, tot timpul, treabă; iar mama să nu fie un profesor în plus pe capul lui. Ar mai fi ceva! În această scrisoare nu se vorbește despre tată... Poată că el ar spune ca și mine: „Lasă-l în pace! La opt ani, știe deja ce trebuie să facă!”

Sînt sigur că această mamă, ascultîndu-vă, se va teme să-si schimbe atitudinea si va considera că o

împingeti spre un fel de demisie. si o să gîndească: „Copilul o să profite.”

Dar nu e asa! Să stea de vorbă cu el! Cînd i-a spus: „Ce calmă esti astăzi”, de ce nu i-a răspuns:

„Da, am fost consternată cînd am auzit că felul meu de a mă purta cu tine îti provoacă o asemenea reactie.

Dar stii că eu te iubesc?” El nu stie că ea îl iubeste: el se gîndea doar că o să întîrzie la scoală: iar ea a

preferat să-l corecteze în loc să-l lase să plece; or, asta e treaba lui. Nu trebuie să-l preocupe ce spune

sau nu spune mama lui, dacă a mîncat sau nu, dacă e îmbrăcat sau nu. Vrea să plece la scoală? să plece!

E treaba lui, nu-i asa? Repet, la opt ani, un copil trebuie să-si poarte singur de grijă, fiind, evident, controlat,

dar în linii mari si nu, asa, pas cu pas.

De ce scoala trebuie să fie atît de tristă?

(Învăţămînt fără educatie)

As vrea să vă vorbesc despre problema unei corespondente care are trei băietii mari, de paisprezece,

treisprezece si unsprezece ani si jumătate. Cel de-al doilea care are treisprezece ani, a izbucnit recent în

hohote de plîns în timp ce mama îl asculta la lectii, pentru că este putin peltic si, cum spunea ea, se poticneste

la începutul frazelor. Părintii au încercat să rezolve această problemă: au fost cu el la un pediatru, la un

187

ortofonist si toti au spus că nu e ceva grav, că va trece si că e probabil o problemă de timp si de exercitiu.

Mama ne scrie: „Mă adresez d-voastră, nu atît în legătură cu problema pur medicală pe care această situatie

o poate pune, ci, în special, cu privire la angoasa copilului. Dorinta noastră este de a-l ajuta să depăsească

această etapă dificilă deoarece, la scoală, se expune deseori glumelor proaste ale profesorilor si colegilor

săi. si este profund nefericit.”

Scrisoarea de fată pune problema scolii în Franta, unde profesorii nu pot face educatie. Educatia nu

presupune să tolerezi ca un copil să sufere pe motiv că are caracteristici fizice, gestuale sau de limbaj

diferite de ale celorlalti. Este rusinos să vezi asa ceva.

Legat de aceasta, îmi vine în minte scrisoarea unui tînăr ai cărui colegi îsi băteau joc de el pentru

că avea un mic defect de pronuntare si era mai firav decît ceilalti. Reusise să-si rezolve situatia, încheindu-

si cu succes anul scolar printr-un examen prin corespondentă, si plecînd apoi în Anglia, după multe ezitări

ale părintilor. Iar acum, în această țară, are o situatie splendidă în comparatie cu cea a fratilor si surorilor

lui din Franta. Areusit acolo să se dezvolte din punct de vedere psiho-social mult mai usor, în ciuda defectului

de pronuntare si al constitutiei sale fizice, decît ar fi putut s-o facă în Franta, unde era obiectul unei permanente batjocuri. Povestea că o asemenea practică nu putea fi întîlnită într-o scoală englezească. As vrea ca acest lucru să fie înteles. Pentru unii copii sensibili, scoala franceză este foarte greu de suportat. si este foarte păcat, pentru că nici sensibilitatea, nici defectele fizice nu anulează valoarea unui cetățean. Dimpotrivă! Ele îi îmbogățesc personalitatea de mai tîrziu. Revenind la acest copil care „sîsîie” puțin, nu stiu ce să spun. Evident, ar putea fi ajutat printr-o psihoterapie, chiar dacă medicii consideră că defectul nu este major; ajutorul ar consta în găsirea unor posibilități de autoapărare, nu asa cum le-ar vrea unii, ci asa cum reuseste el. Asta e tot ce pot spune. Da, dar părintii... Cum își mai pot ajuta ei copiii? Pentru că nu oricine are posibilitatea să schimbe localitatea, liceul sau colegiul. si, de fapt, mama își dă seama că băiatul este deranjat nu atît de acest mic defect fizic, cît de ceea ce se petrece în jurul lui. Nu stiu cum poate fi ajutată pentru că, probabil, nu mama trebuie să intervină. Căci, dacă ea își protejează prea mult copilul... Mai degrabă tatăl... Dar credeti că, în asemenea cazuri, părintii ar trebui să meargă să discute cu profesorii? E cu două tăisuri. Depinde de personalitatea profesorilor. Ar trebui stiut dacă copilul vrea asa ceva. Profesorii pot fi întrebatii în legătură cu progresele copiilor, bineînțeles, e chiar un lucru necesar. Dar să meargă să stea de vorbă despre defectele lor, despre problemele lor de caracter... Nu cred că un părinte poate sta de vorbă cu un profesor căruia îi face plăcere să-si bată joc de unul din elevii săi. Cruzimea mentală a unui copil poate fi atenuată printr-o discutie. Dar un adult nu-si va bate niciodată joc de o persoană defavorizată de natură, decît dacă se simte într-o stare de inferioritate. De aceea, dacă părintii vorbesc cu acest profesor, mi-e teamă că vor agrava situatia. Ce vreți... Ar trebui ca toată lumea să facă psihoterapie! Or, asa ceva nu se poate! Dar e groaznic să vedem că unii indivizi, pentru că au luat niste examene si au niste diplome, au ajuns profesori, în timp ce ei nu au calitățile psihologice necesare pentru a trăi în contact cu copiii si a fi educatori. Sînt niste persoane instruite, e adevărat, dar o dată cu transmiterea cunostinelor ei le oferă copiilor exemplul unor fiinte umane roase de sentimente de inferioritate. Acest copil îi este în ceva superior profesorului care, gelos fiind, își bate joc de el. E sigur. si asta îl deranjează pe profesor. Dar tatăl (nu mama) ar putea merge să stea de vorbă cu directorul scolii despre fiul lui, semnalîndui

disperarea copilului. Doar directorul ar putea determina încetarea acestei situații intolerabile printr-o discuție cu seful clasei. Altfel, singura soluție rămîne mutarea copilului la altă școală. Iată o altă situație asemănătoare întrucîtva cu cea din scrisoarea precedentă: vă scrie o mamă care are doi copii, de șapte ani și jumătate și de șase ani. Cel mare este foarte vioi și foarte emotiv, dar, din păcate, învățătura de la clasă lui este foarte severă. Consecința: ia mereu note proaste, e vesnic muștrat și – lucru care poate fi mult mai grav – este certat și umilit în fața tuturor colegilor săi; astfel, prima dată cînd a făcut o lucrare proastă, după ce toată clasa și-a bătut joc de el, a trebuit să meargă să-o citească și

188

în clasa vecină, pentru că și cei de acolo să-și bată joc de el. Și asta l-a mîhnit și umilit peste măsură. Mama ne scrie: „Dimpotrivă, eu am încercat întotdeauna să fiu destinsă și înțelegătoare, în contrast cu această învățătoare: însă eu nu am posibilitatea de a-i da pe copiii mei la o școală ideală, cum sînt scolile Freinet*, de pildă.” Pe de altă parte, mama nu îndrăznește să meargă să stea de vorbă cu profesorii, pentru că presupune că aceștia sînt convinși că au dreptate. Bineînțeles, învățămîntul tradițional a decepționat. Și îi detestă – nu cred că e un cuvînt prea tare – pe învățătorii și învățătoarele care nu creează în clasă o atmosferă armonioasă. În final, există o frază care rezumă în întregime scrisoarea: „De ce oare școala trebuie să fie atît de tristă?” și pe mine mă revoltă teribil această pedagogie prin umilintă. Și nu știu de ce tatăl nu a putut merge el să vorbească cu această învățătoare. Poate nu e deloc liber? De altfel, există școli care nu primesc vizita părinților la orele la care tatăl ar putea merge. Și acest lucru mi se pare lamentabil: faptul că nu există o zi rezervată tatilor, după orele de serviciu, cînd directorul școlii și profesorii ar putea să-i primească, de două ori pe trimestru. În orice caz, așa cum stau lucrurile, mama nu poate să-și ajute copilul, decît îndemnîndu-l să suporte felul de a fi al învățătoarei lui, spunîndu-i: „Ascultă, singurul lucru important este să crești mare și să înveți bine. Din moment ce lucrezi bine în clasă... Orice copil face trăsnaie.” Asta-i tot. Să dedramatizeze. De altfel, asta și face. Dar sînt dezamăgită și as vrea ca toți învățătorii și învățătoarele care vor citi această carte să rețină lecția celor spuse mai înainte, în așa fel încît niciodată, dar niciodată, un copil să nu fie umilit de ei sau, cu stirea lor, de colegii lui. Atunci cînd colegii își bat joc de un copil care se exprimă greu sau nu a făcut

bine o temă, datoria unui învățător este de a-i opri spunându-le: „Ce faceti voi este lipsit de omenie. Cum vă purtati? Ca maimutele în cuscă.” Iar învățătorul nu trebuie în nici un caz să fie seful maimutelor din

cuscă. scoala trebuie să-i inspire copilului încredere, chiar atunci când a gresit tema sau a făcut o prostie.

Cu cât îl vom ajuta pe copil să-si depășească propriile probleme, cu atât ne vom îndeplini mai bine misiunea de profesor, de educator.

Acesta ar fi deci comentariul dumneavoastră în legătură cu cele întâmplate, când sînt în discutie

raporturile, sau mai degrabă non-raporturile, dintre copii si profesori.

Profesorii sînt în serviciul copiilor pentru a-i educa si nu pentru a-i devaloriza si umili.

Există însă si o problemă gravă care, în orice caz îi consternează pe părinti, cea a copiilor care spun:

„Am să mă omor; am să mă sinucid.” Sînt cuvintele unei mame cu un băiat de unsprezece ani. Fiul ei

are probleme deosebite la școală, în relațiile cu colegii. Evident, acest copil nu prea știe (sau nu arată că

știe) să se apere si lasă impresia că poate fi ușor dominat, ceea ce-i face pe unii din colegii lui de la colegiu,

unde e de trei luni si unde sînt trei sute de elevi, să exercite un santaj asupra lui, cerîndu-i să aducă bani.

Îl santajează, jefuiesc?

...Exact! Este amenintat, în caz că nu aduce bani, că va fi bătut măr. Copilul este literalmente terorizat.

Cînd nu are școală, este bine dispus; dar cum se apropie momentul reînceperii cursurilor, îl apucă frica,

îl doare burta, se sufocă, uneori îi vine să vomite. si spune mereu: „Nu vreau să mai merg la școala asta.”

Mama ne povesteste si alte întâmplări: într-o zi, a primit o serie de pumni; în altă zi, un băiat i-a smuls

abonamentul tocmai cînd se pregătea să se urce în autobuz; în sfîrșit, toate aceste jigniri par că l-au adus

în situația de a nu își mai putea stăpîni frica; si i-a spus mamei sale: „Dacă nu mă muti de la școala asta, am să mă omor.”

Această poveste se poate sfîrși prost. Dar nu înțeleg de ce mama nu vorbeste deloc despre tatăl copilului,

ca si cum nu ar exista un bărbat în familie, care să meargă imediat la director si să discute cu el, să vadă

ce se poate face. Mie mi se pare totuși că de vină e învățătorul care, e adevărat, nu a fost prevenit de tată.

Nu mama trebuie să meargă: pentru că multe mame se plîng pentru fleacuri; da, deseori se întâmplă așa;

credeti că exagerez, îmi dau seama...

189

Mă întrebam dacă așa gînditi d-voastră sau dacă aceasta este reacția pe care o atribuiti, în general, profesorilor.

stiti, foarte des, cînd un copil se plînge acasă, mamele fac o întreagă poveste din nimic și merg cu gura mare la învățătorul care stie că în clasa lui lucrurile nu stau chiar așa. Iar aceste mame care vin și se plîng sînt agasante pentru profesori.

„Așa sînt femeile, ce mai!” Spun asta pentru că, de fiecare dată cînd vorbiti astfel, stiti că primim o avalansă de scrisori: „Cum?... Pentru că sîntem femei, sîntem așa?”

Nu! Nu de asta! Numai că mamele sînt foarte legate de fiii lor, iar acestia profită, mai ales cînd schimbă școala. Acest băiat era foarte multumit că intră la colegiu: își schimbase statutul, era un băiat mare. Și, de fapt, s-a dovedit că nu era pregătit. Or, cînd un băiat nu stie de la început să se apere, să lovească cu piciorul, cu pumnii, ca să arate că nu poti face orice cu el, apar asemenea dificultăți. Și, evident, dacă acest băiat care a intrat la această școală, ca și ceilalți, la începutul anului, a devenit tinta agresivității tuturor, înseamnă că pînă acum a fost un copil supraprotejat. De aici înainte, tatăl trebuie să se ocupe de el. Sau poate nu are tată?

În orice caz, acest băiat nu poate rămîne în continuare în situația creată. E prea tîrziu pentru o discuție cu directorul, deoarece au trecut deja trei luni de cînd durează această stare de lucruri, jocurile sînt deja făcute, iar el este tinta bătăii de joc și a violentei tuturor. Deci, copilul sau se va îmbolnăvi, sau va face așa cum a spus – pentru că nu e vorba despre santaj: este adevărat că nu mai poate îndura. E disperat la culme.

Tocmai voiam să vă pun această întrebare: după experiența dumneavoastră, ce trebuie să credem, cînd un copil amenință în feul acesta că o să se omoare?

Copiii spun uneori așa pentru a-și speria mama, dar fără alt motiv, însă contextul e diferit. Aici e vorba despre un copil care este cu adevărat bolnav și, în mod real, tinta unor acte de care mama ia cunostință de fiecare dată cînd copilul se întoarce de la școală. Și mai e și acest santaj... Nu stiu dacă profesorii sînt la curent, dar cunosc multe exemple de copii care sînt realmente jefuiti: de îndată ce colegii lor remarcă că au un pulover, poate ceva mai drăgut decît al lor, sau pantofi noi, sînt atît de gelosi... Unii sînt chiar dezbrăcați: li se fură puloverul, pantofii, caietele. În momentul de față, există o mare violență în unele școli și cred că nu se acordă suficientă atenție acestui fapt. Iar victimele sînt fără nici un sprijin.

Tot așa, dacă un elev vine într-o clasă ceva mai tîrziu, după începutul anului școlar, cînd grupurile sînt deja constituite, îi este greu să se integreze. Într-o asemenea situație, rolul profesorilor ar fi să-l prezinte

pe noul venit colegilor săi, să aleagă doi sau trei dintre ei care să-i servească drept intermediari pînă la inserarea lui în noua clasă. Si această activitate psiho-socială face parte din munca unui profesor.

Pentru a ne întoarce la scrisoarea noastră, cred că mama trebuie să facă un sacrificiu financiar, fie

pentru a-l muta pur și simplu pe fiul ei într-o școală privată, fie pentru a schimba colegiul, ducîndu-l la

unul mai departe, în urma unei discuții cu prefectul sau, fiind într-un oraș mare, cu cineva de la prefectură

care se ocupă de școli. Trebuie să facă ceva! Mai ales dacă nu are sot, nu trebuie să-l lase copilul în

această situație. Iar dacă există un tată, acesta trebuie neapărat să-și ia o zi liberă, să meargă să discute

cu directorul, cu psihologul colegiului, cu prefectul, și să găsească o soluție pentru a salva copilul.

190

Gîndeste-te la viitorul tău!

(Părintii și școala)

Am putea să ne întoarcem la problemele legate de școală și, în special, la importanța pe care părinții,

în general, o acordă vieții școlare a copiilor lor...

... și la îngrijorarea pe care o resimt în această privință, chiar mai mare decît importanța pe care o are

pentru ei!

Această preocupare revine des în întrebările părinților: „Fiul meu de unsprezece ani pare un copil

fericit. Dar dacă nu va merge bine cu școala, va reuși în viață? Va fi fericit mai târziu?” și, plecînd de

aici, tot felul de întrebări legate de școală. Cum este această scrisoare, reprezentativă pentru multe altele:

„Doamnă, sotul meu nu este de acord cu d-voastră. În schimb, eu aș fi mai degrabă de părerea d-voastră;

de exemplu, el vrea cu orice pret ca fiul nostru de șapte ani și jumătate să citească în fiecare zi, deși e în

CE 1 și are probleme cu cititul în clasă. Ceea ce produce adevărate drame. Ce credeți?”

Acest tată vrea să-și ajute fiul de șapte ani și jumătate să citească. De ce nu? Dar să știe că, așa cum

de altfel a dovedit-o Freinet, înveți să citești scriind, nu citind. Dacă tatălui îi place lectura, pînă la urmă

își va contamina și fiul. Dar poate să-și spună și povestii. Apoi, dacă vrea să-și trezească gustul pentru lectură,

să-l pună să citească un rînd sau două și să-și explice: „Vezi, parcă sînt fermecate toate aceste litere mici

care formează cuvinte ce înseamnă ceva.” Să facă din lectură o activitate interesantă, dar nu așa cum

pare că se întîmplă, cu tipete și plîsete. Și mama, dacă vrea, poate să-și ajute copilul: de pildă, să decupeze

din ziare litere de tipar și să le lipească pe un carton. De altfel, există jocuri cu litere și în comerț. Să se

distreze amîndoi formînd cuvinte cu aceste litere sau să facă împreună cuvinte încrucisate. Asta îl va atrage mult mai mult pe acest băiat, decît lectura pentru care are deja o aversiune. Copilul nu se dezvoltă niciodată dacă face ceva într-o atmosferă tensionată. Iată o altă atitudine care traduce angosta părintilor în legătură cu școala: „Am un băiat de doisprezece ani care nu învață bine. Trebuie ajutat ca să-si facă temele. Tatăl lui îi citează ca exemplu niste verisori ce au reusit în viață și care, la doisprezece ani, erau totii elevi buni...”

As vrea să spun de la început că e foarte rău să dai unui copil ca exemplu un alt copil. S-ar părea că acest bărbat trăiește un sentiment de inferioritate că este tatăl unui copil care nu reusește și că ar vrea să fie tatăl altui copil. Asta înseamnă să dai ca exemplu un copil dintr-o altă familie, în loc să remarci calitățile propriului tău copil și să i le stimulezi. Educația înseamnă să-l ajuti pe copil să dea tot ce are mai bun în el și nu să-l încurajezi să-l imite pe un altul.

Acestea fiind spuse, să ne punem puțin în locul acestor părinți care vă scriu: „Trebuie să-i facem noi temele. Dacă nu, e o adevărată catastrofă!” Există, în mod evident, copii care nu se adaptează la viața școlară, așa cum e ea astăzi. Și totuși, și ei trebuie să meargă la școală. Cum pot fi aceștia ajutați?

Dacă părinții vor să facă ei temele în locul copilului, să le facă. Cu condiția ca, în acest timp, copilul să se simtă bine și să facă altceva. Nu știu ce să spun. O ființă umană se simte bine, este fericită cînd se simte bine în pielea ei: în acel moment, are chef să facă ceva. Dacă părinții vor să-i facă temele ca să treacă în clasa următoare, nu sînt împotriva. Nici părinții nu trebuie împiedicați să-si ofere o bucurie!

Dar, pentru copil, nu este educativ să aibe niste note care sînt, de fapt, ale părintilor. Deci, întrebarea revine: cum pot fi ajutați acești copii?

În primul rînd, întrebîndu-i dacă, și în ce mod, vor să fie ajutați! Aceasta e problema: întotdeauna părinții vor ceva ce copilul nu vrea încă! Dacă un copil le cere părintilor să-l ajute, în acel moment ei trebuie să-l sprijine și să-i sustină atenția. Unii copii nu pot fi atenți dacă nu sînt ajutați. Trebuie să recunoaștem că un copil nu poate sta fără dificultate opt ore în clasă și să se întoarcă apoi acasă să-si facă temele decît dacă există o relație plăcută, afectuoasă, tandră între el și părinții care îi sînt alături și

191

care, deși au propriile lor ocupații, sînt disponibili atunci cînd copilul le cere ceva și îl încurajează. Dar nu trebuie să se strige la copil, și nici nu trebuie forțat sau șantajat cu recompense sau pedepse. Căci, în

acest caz, copilul ajunge să fie dezgustat sau, dimpotrivă, obsedat de școală. și toată viața va trece pe lângă el.

Françoise Dolto, avem aici o scrisoare care vă reproșează într-un fel că nu țineți întotdeauna suficient

seamă de realitatea socială: „Trebuie luate în considerare și ideile părinților proveniti din medii modeste

și dorința lor de a-și ajuta copiii să ajungă la o mai mare bunăstare materială” pentru că, deseori, bunăstarea materială și diplomele merg mână în mână.” Asta ca să explicăm reacțiile „dure” ale unora.

Mai înainte, spuneți: „În caz contrar, toată viața va trece pe lângă copil.” În această problemă, o

corespondentă scrie: „Am tresărit auzindu-vă spunând că nu are importanță dacă copiii nu învață la școală

și că, dimpotrivă, cei care au succese sînt niste copii care nu au avut tinerete.”

Realitatea e că mi se scrie deseori: „Mi-am pierdut tineretea din cauza învățatului.”

În schimb, această doamnă scrie: „Ei bine, eu am avut șapte copii... Prima, e o fată, are douăzeci

și cinci de ani și este inginer constructor; cealaltă, de douăzeci și patru, este inginer aeronautic; următoarea,

la douăzeci și doi de ani este inginer agronom; ultima are douăzeci de ani și este infirmieră; și apoi, cei

trei băieți sînt la liceu...

Toti sînt, cum se spune, copii care au reușit. și mama povesteste că a fost întotdeauna prezentă acasă,

că a acceptat să pară, într-un sens, inferioară pentru că nu avea o profesie. Dar este o profesie extraordinară

să ții o casă, să o faci plăcută și să fii mereu acolo în așa fel încît copiii să se poată concentra pe propriile

lor probleme, datorită mamei care îi ajută cu vorbe, fără să se ocupe anume de ei și fără să-i împingă de

la spate.

și mai spune că nu au trecut deloc pe lângă viață, că totuși au făcut sport. „Pînă anul trecut nu am avut

televizor. Copiii au făcut dans, pian.”

Fiecare copil a reușit tocmai pentru că a avut posibilitatea să facă ce l-a interesat, pe lângă școală.

E perfect!

și termină cu o formulă care o să vă placă: „Cred că în familiile numeroase copiii sînt cei mai fericiți

și cei mai «reușiți».”

În cazul acesta, faptul că au avut deja o viață relatională foarte bogată unii cu alții, precum și faptul

că ambianța nu a fost prea tensionată, i-au ajutat să devină ceea ce sînt. Nu știu de ce această corespondentă

a tresărit cînd m-a auzit; eu vorbesc despre copiii pe care părinții îi împing de la spate ca să învețe bine

fără să fie preocupați de îmbogățirea zilnică a cunostintelor acestora, ci numai de angoasă sau de ambția

pentru viitorul lor. Este groaznic: acești copii sînt îndemnați să aprofundeze disciplinele
 scolare de către
 părinți care nu se simt cu adevărat ei însisi atrași de ele și care fac asta numai pentru
 ca, „mai târziu”,
 copilul să fie fericit. Întreaga copilărie este sacrificată în numele acestor cuvinte:
 „Gîndeste-te la viitorul
 tău!” Iar, în acest timp, copilul se plictisește. și nimic din ceea ce studiază nu-l
 interesează nici pe el,
 nici pe părinții săi. Acestia vor note bune, reușită strict școlară, dar nu vor să pătrundă
 în aceste discipline:
 literatură, științe exacte, istorie, geografie, pe care le învață copilul la școală și să se
 bucure împreună de
 descoperirea și cunoașterea lor în viața de fiecare zi. Studiile, aduc ele oare bucuria de
 a afla lucruri noi?
 Răspund oare ele dorinței de a ști tot mai mult? Sau, dimpotrivă, notele bune, reușita la
 examene și diplomele
 reprezintă doar pretul unui masochism inculcat ca virtute?
 Ne-a scris și o mamă al cărei băiat de doisprezece ani – e băiatul cel mare – tocmai și-a
 fracturat
 încheietura mîinii drepte. Este în ghips pentru patruzeci și cinci de zile și, avînd în
 vedere că e dreptăci,
 nu mai poate să scrie. Pentru mama lui ce s-a întîmplat este aproape o catastrofă: cu
 patru zile înainte de
 accident, tocmai intrase în clasă a șasea. și ea și sotul ei sînt preocupați de acest băiat
 „în mod obisnuit
 cu un temperament limfatic, scrie mama, și care acum s-a trezit complet în afara
 circuitului, adică în situația
 de a fi (cu bratul în ghips) simplu spectator. Acasă, trebuie să-l certăm ca să-și vadă de
 treabă, să-și facă
 lecțiile”. Părinții i-au cerut să facă exerciții de scris cu mîna stîngă, pentru a nu rămîne
 la școală un simplu
 192
 spectator timp de patruzeci și cinci de zile. Copilul nu a refuzat, dar nu face nimic. Iar
 ceva mai departe,
 mama explică că întotdeauna au avut probleme cu acest copil care a repetat cursul
 pregătitor și care „pluteste”
 – este termenul mamei – tot timpul. „Un singur lucru îl interesează acasă: găinile și
 cîinele lui. Nu e deloc
 o fire sportivă, iar acum este scutit de gimnastică timp de nouăzeci de zile. Lucru care,
 de altfel, îl și
 încîntă.”
 Bineînțeles!
 Mama mai precizează că nu a avut niciodată nici un fel de probleme cu fiul ei cel mic
 care învață
 ușor și repede; de acesta nu a prea trebuit să se ocupe. Pentru cel mare, se gîndeste să
 găsească pe cineva
 care să-l aibă în grijă și să-l supravegheze la „făcutul temelor”, după expresia
 consacrată (expresie ce
 revine des în scrisorile pe care le primim). Anul trecut, și le făcea la o vecină (care, din
 păcate, s-a mutat),

iar anul scolar s-a încheiat bine. De fapt, mama nu prea stie cum să procedeze. Pentru că, în ceea ce-l privește, copilul le reproșează părintilor că nu sînt suficient de disponibili. Pe scurt, mama se întreabă, totuși, cum ar putea să lupte împotriva acestei nepăsări. „Trebuie să vorbesc cu un psiholog?”

Nu stiu asta. Dar cred că un copil nu poate fi obligat să scrie și să lucreze atunci cînd mintea lui e preocupată de altceva. Nu există decît un mijloc de a-l interesa pe copil să învete: dacă și părintii sînt interesați de materiile din programa lui scolară. Însă, în acest moment, copilul are șansa nemaiîntîlnită de a fi spectator în clasă: cred că părintii, în loc să-l dezaprobe, ar trebui să profite de acest lucru. Dacă va merge la școală, fără obligația de a face ceva, va avea posibilitatea să asculte, să-și observe colegii.

Poate va găsi ocazia să meargă la unul dintre ei acasă, cu care se înțelege bine, să stea lîngă el în timp ce acesta își face temele, să discute despre ce și cum face, fără ca el să aibă teme de făcut. Cred că ar fi foarte interesant pentru el.

În ceea ce privește posibilitatea de a fi ajutat de o persoană, din moment ce suferă că părintii lui nu sînt disponibili, este sigur că pentru el ar fi un lucru important, cu condiția ca această persoană să fie veselă și simpatică.

Trebuie să nu uităm că mama lui este foarte ocupată la atelierul sotului ei și că, după nașterea celui de-al doilea băiat, cel mare nu a mai fost dădăcit, cum ati spune d-voastră. Cred că acest copil va reuși, mai ales dacă ține la cîinele și găinile sale. Dar ar fi bine, dacă ar putea urmări la televizor toate filmele care se fac despre animale – filme cu adevărat pasionante. Din moment ce tot nu-și poate scrie pentru o perioadă temele, să învete uitîndu-se la televizor. E un mijloc foarte bun pentru copiii cam pasivi, căroră le vine greu să învete, să-și scrie temele etc.

și, în primul rînd, mama să nu-l condamne, să nu-l tot îmboldească: nu servește la nimic. În schimb, dacă o interesează studiile copilului ei, să se uite prin cărțile pe care el trebuie să le citească, peste lecțiile pe care trebuie să le învete. Să i le citească cu voce tare și apoi să discute împreună.

În concluzie, dacă am înțeles bine, un copil nu poate fi schimbat: dacă are un temperament limfatic, nu vom reuși, fiind tot timpul cu gura pe el, să...

Nu asta este problema. Mama ne întreabă: „Trebuie să cer sfatul unui psiholog?” În primul rînd, trebuie să stie dacă copilul suferă din cauza firii lui! În clipa de față mi se pare că, mai degrabă, suferă părintii și în nici un caz el.

Ar mai fi și alte soluții: profesorii de la materiile de bază ar putea face consultații cu el o dată pe

săptămîină – în clasa a sasea are cel puțin doi profesori; iar cînd mîna i se va vindeca, ar putea fi dat la semi-internat sau la internat, după cum va vrea el, într-un colegiu care are clase de recuperare, cum se spune. (Acele clase îi ajută mult pe copii să se obișnuiască cu sistemul dificil de la colegiu, cînd copiii au încă nevoie ca cineva să se ocupe de organizarea activității lor.) În felul acesta, va suferi mai puțin din cauza faptului că, fiind foarte prinsi, părinții lui nu se pot ocupa de el și, în același timp, din cauza comparației cu fratele lui mai mic, mai ales dacă și el este la internat și îi place. Trebuie să i se ceară părerea?

193

Cu siguranță! Trebuie consultat și dacă se va pune problema să meargă la un psiholog, să i se spună, nu: „dacă vrei“, ci „dacă suferi din cauza firii tale și vrei să fii ajutat să te schimbi“. Fiindcă, dacă, în acest moment, el nu vrea încă să se schimbe, ar fi inutil să încerce. În schimb, mama poate cere de pe acum părerea unui specialist, pentru că ea suferă. Cred că aici e problema. În ceea ce-l privește, copilul pare foarte în măsură să spună ce dorește. Ne scrie și o altă mamă cu trei copii: un băiat de doisprezece ani, două fete de unsprezece ani și jumătate și nouă ani și jumătate. Vă schitează într-un fel tabloul familiei: tatăl este prezent fizic, dar pare să nu observe prezenta lor decît dacă îl deranjează. Iar relațiile lor sînt dificile, mai ales cu băiatul. Recent, mama și-a reluat serviciul. Pînă acum, și-a ajutat mereu fiul la teme. Anul acesta, el este în clasa a sasea și nu se mai ocupă de el. „Consecința imediată, scrie mama: rezultatele la școală sînt nule. Pe de altă parte, nu îl interesează nimic: nu citește niciodată o carte, nu ascultă niciodată un disc, nu-și ia niciodată un joc. În schimb, e întotdeauna gata să ajute, este amabil, drăgut și îi place mult să meargă cu cercetășii de la marină. De altfel, am impresia că nu este cu adevărat fericit decît în zilele cînd este cu ei.“ Mama este decepționată și amărîtă deoarece relațiile lor sînt tot mai proaste din cauza învățăturii. și nu vrea să folosească santajul. „Deși am făcut așa ceva, scrie ea. Într-o zi, l-am amenințat că nu îl las să plece în vacanță trei săptămîni cu cercetășii dacă nu are rezultate mai bune la școală.“ Copilul a fost la un psiholog care a spus că personalitatea lui nu este structurată. Dar, după cîte se pare, aceste discuții nu l-au interesat pe băiat. Mama este neliniștită, se întreabă ce se va alege de el într-o lume în care selecția copiilor are loc tot mai devreme, chiar începînd cu clasa a cincea. Scrisoarea se termină astfel: „Va înțelege prea tîrziu și, atunci, îmi va reproșa.“

În cazul acesta este vorba despre un copil de doisprezece ani, dar primim numeroase scrisori care vorbesc în termeni asemănători despre adolescenți. Toti acești părinți sînt îngroziti de aceeși idee: „Selectia! Selectia!” și ce-i cu asta? Printre cei care nu sînt selectionați, există copii ce stau prost cu școala, dar care au calități deosebite (sînt sociabili, generosi, harnici, sportivi, artiști), precum și copii care nu au nici un fel de calitate evidentă, este adevărat: cei care nu au găsit încă nimic care să-i intereseze, nici în viața școlară, nici în afara ei. Această mamă are noroc că băiatul ei este interesat de marină, de viața socială, de ajutorul pe care poate să-l dea, în casă și în afara ei: nu e puțin lucru. Evident, cu un tată care nu știe să fie tată, educația este foarte dificilă. O întrebare, însă: se ocupă mama suficient de sotul ei? Am impresia că este un bărbat care trăiește la el acasă cu sentimentul că este într-un fel în plus. Își agresează copiii pentru că soția lui nu se ocupă decît de ei. Oricum, din moment ce pe copil îl interesează marina, ea este mult mai importantă pentru viitorul lui decît școala: asta este, dacă nu are note bune și dacă este zero la școală. Cunosc băieți care au plecat pe mare ca elevi marinari și care au acum o situație remarcabilă, deoarece pe la optsprezece, nouăsprezece ani s-au apucat singuri de studiu. Astăzi sînt locotenenti sau căpitani de cursă lungă deși la zece ani abia stiau să citească și să scrie... Trebuie reținut că orice activitate școlară realizată împreună cu mama îl feminizează pe un băiat și că, începînd de la prepubertate și apoi la pubertate, tot ce au făcut împreună nu mai prezintă nici un interes pentru el. Sau, dacă interesul rămîne, mai tîrziu, masculinitatea băiatului va fi afectată. În cazul nostru, băiatul singur este atras de lucrurile pe care le poate face cu alți băieți, de plăcerea vieții de băiat: de tot ceea ce, în societate, îi permite să fie un băiat, fără a o avea pe mama lui ca dublură (de pildă, cînd ajută pe cineva). Prin rezultatele școlare, într-un anumit fel, el a divorțat de ea: cu atît mai bine! E foarte bine așa! Dacă esuează pe plan școlar, mama nu trebuie să se neliniștească și, în nici un caz, să nu se certe cu el din acest motiv. Să-i spună: „Am gresit, probabil, că te-am dădăcit atîta și te-am ajutat atîta timp cu școala, pentru că, fiind inteligent, oricum ai fi scos-o la capăt, chiar dacă nu m-as fi ocupat eu. Gata, nu mai vorbim despre școală. Oricum, importante pentru tine sînt viața în aer liber, efortul fizic, vacanța, interesul tău pentru marină. Trebuie să vedem ce ai putea face cît mai repede în acest domeniu.” Ce s-a făcut, e bun făcut; dar acum ea trebuie să înțeleagă că cel mai important lucru este ca fiul ei să fie fericit,

194

cu note bune sau proaste, repetînd clasa sau mergînd într-o clasă paralelă, indiferent; cel mai important lucru este interesul lui pentru ceea ce face în exterior. Nu poate trăi într-o casă în care există două fete mai mici decît el. Trebuie să trăiască alături de băieți și, de ce nu, alături de cercetasi? Mama poate încerca să-l trimită, în timpul vacantei de vară, trei luni pe un vas de pescuit care acceptă elevi marinari sau pe malul mării într-o familie de pescari. Trebuie neapărat să încerce așa ceva. Iar apoi, în timpul anului, poate va găsi un colegiu într-o regiune maritimă și îl va înscrie la diverse activități legate de mare, în zilele libere? și nu se va mai ocupa de situația lui școlară. Cînd copilul va veni în vacanță, va fi foarte fericit. În felul acesta, poate că și sotul ei va fi mai puțin susceptibil, nemaivăzînd-o mereu preocupată de acest copil care, sub pretextul situației școlare, o acaparează în realitate cu totul. Pentru moment, această mamă este pe un drum gresit. Avem și în alte scrisori exemple de băieți care regresează, devin pasivi, nu mai sînt interesați de nimic, pentru că mama lor vrea să-ți lîngă ea, astfel că totul îi întristează și, în final, nu mai au o viață a lor. Într-adevăr, uneori, cultul acesta pentru învățat duce la adevărate catastrofe. Fără să cităm cazuri precise, deoarece întotdeauna e delicat, putem spune că am primit scrisori de la mame care povestesc cum au făcut din copilul lor un delincvent – nu știu dacă e chiar așa, dar e groaznic să ajungi să spui asta —, și totul plecînd de la cele mai bune intenții. Exact! Este cazul mamelor care, pe de o parte, nu sînt preocupate decît de faptul că băiatul lor nu vrea una, nu vrea alta; și apoi, de îndată ce-i face pe plac Mamei, e copleșit de cadouri. și așa mereu: sau mama îl santajează cu pedeapsa, sau el îi smulge cadouri. Mereu. Or, pentru copil, important este să fie activ, fericit. școala este un mijloc, nu un tel, un scop în sine. Într-o bună zi, cînd va avea un tel, copilul va descoperi plăcerea studiului. Oricum am lua-o, vine întotdeauna o vreme cînd oamenii regretă, fie ce au făcut, fie ce nu au făcut. Deci, dacă unele mame își spun: „O să mi-o reproșeze mai tîrziu“, eu le răspund: trebuie să acceptați să vi se reproșeze ceva în viitor; dar, deocamdată, copilul d-voastră este pe cale de a o lua complet răzna, pentru că îndepliniți în același timp rolul tatălui, al mamei, și chiar al copilului, punîndu-vă ambițiile personale în locul celor pe care trebuie să și le descopere el. Trebuie să ne iubim copiii așa cum sînt, nu să le substituim propria noastră voință.

M-am săturat!
(școala obligatorie)

De data asta ne scrie un tată. Citind o compunere la limba franceză a fiului său, pe care profesoara o corectase deja, si-a dat seama că băiatul este nefericit si are probleme. Probleme care nu erau cu siguranță vizibile, deoarece această descoperire l-a surprins destul de mult ca să vă ceară părerea.

Compunerea avea următoarea temă: „Toată lumea spune: «Aveți vârsta cea mai frumoasă!» Voi ce credeți? Prezentați-vă demonstrația pe baza unor exemple precise si personale.” Iată ce scrie băiatul care are treisprezece ani si jumătate: „Nu cred că la treisprezece , paisprezece ani este cea mai frumoasă vîrstă.

Mai curînd, pe la sapte ani. După aceea, viața e mai grea. Părerea mea este că acum nu sînt la cea mai frumoasă vîrstă a vieții. În fiecare zi, mă întorc acasă la ora cinci si jumătate; pînă la ora sase, mă odihnesc.

De la sase si jumătate la opt, îmi fac temele. La opt si jumătate mîncînc, pînă la ora nouă si jumătate. Mă duc apoi la culcare, fără să stau aproape deloc cu tata, fără să vorbim despre școală sau despre ce fac.

De cîte ori mă duc la bunici, ei îmi povestesc că, atunci cînd erau copii, mergeau la școală desculți si că, la unsprezece ani, lucrau deja; dar cel puțin ei stăteau în aer liber, se miscau, alergau, pe cînd eu stau

195

închis toată ziua. Cînd vin acasă si mă prăbuesc în fața caietului de teme, simt că mă apucă ameteala.

M-am săturat! Îmi vine să las totul baltă, să nu mai fac nimic, să plec departe de casă si să fac ce vreau, cînd vreau si unde vreau.” si încheie astfel: „Sînt certat, avertizat: «Ai să vezi, mai tîrziu o să regreti că nu ai învățat. Ai să ajungi măturător sau cersetor.» Mi-e frică să cresc mare, să devin adult mai tîrziu, să iau hotărîri, să fiu singur în fața vieții. Pentru mine, lumea minunată a copilăriei a trecut. Copilăria înseamnă inocență, puritate. Eram fericit. Nu aveam griji care să mă frămînte, să mă necăjească, să mă macine, si abia acum îmi dau seama de asta. As vrea să iau viața de la capăt, să fac un pas înapoi, să fiu iar copil.”

Aceasta a fost deci compunerea băiatului. si acum, scrisoarea tatălui: „În primul rînd, este adevărat că nu sînt o prezentă afectuoasă si extrem de vizibilă pentru fiul meu. Sînt un militant angajat, iar timpul rezervat în mod obisnuit familiei intră deseori în cel consacrat celorlalti, tuturor celorlalti, pentru a face viața mai ușoară. Deci, mea culpa, cu un corectiv, totuși: soția mea se ocupă de lecțiile copiilor, iar uneori intervin si eu. În al doilea rînd, acest bebelus mare are două surori, una de doisprezece ani, cu care e în permanentă la cutite, cealaltă de cinci ani pe care o tachinează deseori, dar o si protejează plin de afecțiune;

cei cinci ursuleti si iepurasi din plus pe care îi are de mic continuă să stea perfect aliniați la capul patului în care doarme. În al treilea rînd, are reactii «normale» în prezenta fetitelor. În al patrulea rînd, fuge de răspunderi si nu face ceva decît pentru plăcere, fără să insiste, sau să-si dea silinta. În al cincilea rînd, nu se descurcă grozav nici la treburi, nici la carte. Merge cu plăcere la unchiul lui care e tîmplar, dar mai curînd ca să scape de teme si de alte obligatii decît pentru a face ceva cu el pe santier.” si tatăl vî pune două întrebări: „Ce se petrece cu copilul? Ce să facă acum?”

Avem aici tabloul vietii unui scolar din zilele noastre (mai ales de la oras), care trebuie să dobîndească prin studiu unele cunostinte, fără ca el, copilul, să aibă posibilitatea să dorească acest lucru. Scrisoarea mi se pare tragică. De ce tatăl nu l-a dus pe acest „bebelus mare”, cum scrie, peste tot pe unde umbla si el, în perioada copilăriei (adică între sapte si unsprezece ani), atunci cînd avea atîta nevoie de prezenta tatălui si cînd nu avea încă atîtea teme la scoală, ca acum? Ar fi putut foarte bine să-si însotească acest tată militant la reuniunile la care acesta participa, s-ar fi putut interesa de această activitate socială pasionantă, tot asa cum, altădată, tatăl lui se interesa de munca manuală a bunicului său. Probabil că acesti părinti, ca atîtia altii, trăiesc cu ideea că un copil mic se culcă la opt si jumătate sau nouă pentru că trebuie să învete: „Gîndeste-te la viitorul tău! Gîndeste-te la viitorul tău!”...

„Dacă nu, vei ajunge măturător.”

Exact! Mereu aceeasi angoasă, si prevestirea unui viitor îngrozitor, cînd de fapt e vorba despre un băiat inteligent si perfect „normal” – cum spune foarte bine tatăl lui – dar care, pînă la urmă, nu are parte de bucurie si căldură decît din amintiri, de „cînd era mic”. Cu surioara lui este drăgut pentru că ea este la vîrsta purității etc.: la urma urmei, putina bucurie de acasă o găseste identificîndu-se cu vîrsta acesteia.

Cu sora cea mare nu se înțelege pentru că nu poti fi prieten cu o soră cu cinsprezece luni mai mică decît tine, asa cum e cazul acestui băiat. Dimpotrivă, cei doi copii trebuie să fie la cutite; altfel, dacă ar fi prieteni intimi, el nu ar mai fi un băiat; cei doi ar fi fuzionat, si nici unul nu ar fi nici băiat nici fată.

Astea fiind spuse, e foarte dificil de dat un răspuns acestui domn. Nu stiu. Sînt încîntată, dacă pot spune astfel, că a avut ocazia să-si dea seama că fiul lui este nefericit; acum că a aflat, ei bine, să se ocupe cu adevărat de el – să-l desprindă de viata familială, sau să se ocupe cu adevărat de el. De exemplu, vara viitoare. Să facă ce stie pentru ca băiatul lui să meargă cu un grup de tineri care se ocupă, de pildă, de

restaurarea monumentelor amenintate cu distrugerea sau lucruri de genul ăsta. Să fie împreună cu alți tineri. Să trăiască, cel puțin în vacanță, viața băieților de vîrsta lui și să nu se mai gîndească la viitor, la faptul că trebuie să fie politicoși, drăguți cu adulții. Este un băiat care simte nevoia să facă pasul necesar pentru a deveni un băiat mare, dar nu va reuși decît susținut de tatăl său și, în societate, printre băieți de vîrsta lui – și nu la școală unde profesoara este incapabilă să-l ajute.

196

Într-adevăr – și acest lucru reprezintă interesul major al scrisorii —, pe compunerea copilului, pe care o avem aici, observăm corecturile profesoarei: corecturi impersonale, și destul de draconice, chiar dacă a primit o notă foarte bună pentru că e scrisă destul de bine pentru un băiat de vîrsta lui. Profesoara notează: „Neglijent. Introducerea trebuie separată de următorul paragraf. Atentie la ortografie și la punctuație. Dar și multe lucruri bune.” și nici nu a profitat de această temă pentru a spune: „Bun! O să stăm acum o oră întreagă să vorbim și unii și alții despre ce înseamnă, pentru voi, să fiți la această vîrstă.” Nu? Prin așa ceva, o asemenea temă e minunată: dacă dă posibilitatea unei discuții generale în clasă cu o profesoară care știe să asculte și să țină seama de acel soi de asceză în care trăiesc tinerii care vor, cum spun ei, să le facă pe plac părinților. Or, nu poți să le faci pe plac doar părinților tăi; trebuie să-ți faci pe plac și tie. În ceea ce mă privește, cred că, dacă ar fi avut loc o discuție între tineri, plecînd de la acea temă, s-ar fi ivit multe situații de viață asemănătoare. Copiii ar fi văzut că toți au greutăți. Pentru că este vîrsta marilor probleme, cînd trebuie să fii intelectual într-un mediu care nu acceptă decît școala, și nu reflecția sau exprimarea de sine, și nici posibilitatea de a te deschide spre alte centre de interes, diferite de cele școlare – de exemplu, crearea unui grup de teatru la școală, cu băieți și fete, dacă e o școală mixtă, sau a unei mici orchestre cu instrumentele fabricate de ei: toate astea s-ar putea face de cei din clasa a patra, de exemplu, cam o zecime din timpul programului lor de școală. La o oră de limbă maternă nu trebuie să li se ceară copiilor doar să se exprime în scris: ei trebuie puși și în situația de a se exprima oral, de a discuta unii cu ceilalți, dîndu-li-se pe rînd cuvîntul și spunîndu-li-se: „Ați putut să vă exprimați, ceea ce este foarte bine. Ați văzut în felul acesta că unii dintre voi aveți aceleași probleme, pe care alții nu le au, că vă aflați la niveluri diferite de evoluție, că aveți părinți care

fac lucruri diferite.” scoala este un lucru bun, dar nu trebuie în nici un caz neglijată comunicarea dintre elevi.

Revenind la acest tată care se întreabă cum trebuie să procedeze, ar putea să-i ceară vărului său, tâmplarul, să stea mai mult de vorbă cu băiatul, în loc să-l pună imediat la treabă. Cred că, dacă băiatul are posibilitatea să discute cu unchiul lui, va fi încântat să vadă în ce constă munca acestuia și să lucreze împreună. Acest băiat are absolută nevoie de conversație cu alți bărbați: împreună cu tatăl lui, în activitățile pe care le desfășoară, să se întâlnească cu alți bărbați, cu alți băieți, în timp ce fac lucruri inteligente. În ceea ce privește activitatea școlară, se va întoarce la ea în timpul anului. Iată acum o temă pe care nu am abordat-o. Vă scrie o profesoară care nu are încă copii, dar asta nu are importanță; nu trebuie să ai copii ca să-ți pui întrebări în ceea ce-i privește, nu-i așa?

Oricum, se ocupă de copiii altora și are simț matern.

Vă scrie: „scoala obligatorie până la șaisprezece ani îi face uneori să regreseze pe cei care ar vrea,

de la cincisprezece ani, să ducă o viață de adult, dar nu au acest drept.”

Sînt perfect de acord cu această doamnă. Mă mîhneste profund legea care face ca școala să fie

obligatorie până la șaisprezece ani pentru toți copiii, chiar și pentru cei care nu se simt atrași. Or, atracția

pentru învățatură apare pe la doisprezece ani; dacă acest lucru nu se împlințește, copilul trebuie pregătit să

aibă o valoare de schimb într-o muncă ce îl atrage. Întotdeauna există ceva care îi place; copiii sînt

îndemînatîci, mai ales dacă au fost pregătiți pentru așa ceva încă de mici și dacă, pe la doisprezece ani,

acest lucru se face din nou. Este foarte trist să vedem că toți copiii au parte de același tip de învățămînt,

cînd, de fapt, unora le-ar place să înceapă să lucreze de la vîrsta de... – această doamnă spune șaisprezece,

cincisprezece ani; eu spun chiar mai devreme. Bineînțeles, șaisprezece ani e o vîrstă potrivită, deoarece

e vîrsta pubertății – lăsîndu-i deoparte pe cei care au o pubertate tardivă, ce începe doar la cincisprezece,

șaisprezece ani. În orice caz, odată cu pubertatea, copilul stie și simte pentru ce e făcut; și se simte exploatat

de către Stat dacă este obligat să rămîină în lumea cărților și caietelor care nu îl interesează. Prezenta lui

fizică la școală, unde nu face nimic, este garanția alocatiei pentru copii!

Cînd, de fapt, această lege pleacă de la o intenție bună.

197

Nu! Nu cred deloc că este așa. Consider că este o problemă socială: nu există interesul ca un copil

să intre prea devreme în viața activă pentru a nu lua locul altora. Cred că așa stau lucrurile. Sînt exploatați

pentru că nu au o calificare? Dar și așa sînt.

Pe de altă parte, știu și eu că tehnica actuală presupune, în cadrul multor meserii, studii de specialitate

și că se consideră că tinerii nu vor avea o meserie „bună” dacă nu au făcut studii prealabile îndelungate.

și este adevărat că vor avea nevoie de însusirea unor noțiuni teoretice și științifice. Dar nu fac acest lucru

la școală, pentru că școala îi plictisește. În schimb, dacă, începînd cu doisprezece ani, cei cărora nu le

place școala ar avea doar o oră de cursuri generale pe zi (limbă maternă, matematică), iar restul ar fi

muncă adevărată – nu ocupații de genul celor făcute în cadrul unor terapii, ci o muncă adevărată pe lîngă

mestieri adevărați care i-ar învăța cu adevărat mînuirea uneltelor —, acești copii ar dobîndi o îndemînare

manuală și corporală, inteligenta mentală urmînd să apară mai tîrziu, pe la optsprezece, poate douăzeci

de ani. Dar ar avea, cel puțin, o meserie. În timp ce, dacă încep la șaisprezece ani, pentru unii e prea

tîrziu, iar pentru alții prea devreme.

Bineînțeles, știu că realizarea unui asemenea program nu este simplă. Dar ar trebui încercat pentru

că mulți copii sînt distrusi de sistemul școlarității prelungite, și dezgustați de școala care i-ar interesa mai

tîrziu, dacă la început ar fi avut o meserie ca monedă de schimb în raport cu societatea. Ar dispărea astfel

riscul ca unii să se abrutizeze, să devină paraziti sau chiar delincvenți.

(Peste cîteva săptămîni)

Ca urmare a discuției despre învățămîntul obligatoriu pînă la șaisprezece ani, ați primit enorm de

multe scrisori pline de reacții, în special, la afirmația d-voastră conform căreia, începînd cu doisprezece

ani, un copil este capabil să spună dacă vrea sau nu să continue școala.

Într-adevăr, unii copii știu, la această vîrstă, că vor să studieze. Dar ăsta nu este un motiv să uitate că

au mîini, căci mîinile le sînt întotdeauna utile, chiar dacă au capul bine mobilat. și spuneam că nu e bine.

Din multimea scrisorilor primite, am reținut una care le rezumă, cred, admirabil pe toate celelalte.

Autoarea, care este profesoară, vă scrie: „Aveți dreptate. Nu vă puteți imagina cît este de neplăcut, de

frustrant, pentru un profesor care își iubeste meseria și elevii, să nu le poată da întotdeauna o adevărată

educație și să-și dea seama că acești copii nu se vor dezvolta, în ciuda tuturor eforturilor pe care le va a

face el... Numai că trăim într-o lume concretă, cu legile ei, cu viața de fiecare zi, cu ritmurile ei. școala

obligatorie pînă la șaisprezece ani a fost totuși o mare victorie populară pentru că, pînă atunci, doar cei

bogați mergeau la școală... Spuneți că învățătura nu e totul; în absolut, aveți dreptate, dar, ridicîndu-vă

asa cum ati făcut-o împotriva scolii obligatorii pînă la saispzezece ani, nu credeti că vă alăturati corului tuturor celor care nu doresc decît un lucru: să aibă o mîină de lucru ieftină, ignorantă si fără o pregătire anume? Eu sînt comunistă si, din această cauză, cunosc multi muncitori, multe persoane care au trecut prin experienta întreruperii studiilor si a muncii de la saispzezece ani, si care spun de cîte ori au ocazia: «Dacă as putea s-o iau de la început», «Dacă as fi putut», «Dacă părintii mei ar fi vrut...» De fapt, această corespondentă se teme că cei care nu si-au terminat scoala sînt mai tîrziu exploatați si regretă gestul lor. Stiti ce? Este adevărat că întreruperea studiilor poate favoriza exploatarea. si asta imediat. Dar există mijloace de apărare. Altădată, adultii erau exploatați, dar acum există syndicatele care îi apără. Iar copiii încep si ei să-si dea seama că s-ar putea apăra. Este o realitate faptul că astăzi există contracte de ucenicie (din fericire, nu toate) prin care copiii sînt cu adevărat exploatați de meserii la care lucrează: unii nu îndrăznesc nici să plece la cursurile serale; altii sînt pusi să lucreze zece ore pe zi. Acesti bieti copii intră atunci într-un angrenaj care îi macină, care nu îi învătă nici o meserie prin calificare, si nici să-si asume responsabilități. Unii dintre acestia devin contestatari: înainte, contestau scoala, acum, contestă meseria prost învățată cu un asemenea meser si un mod de viață care îi striveste de tot. Dimpotrivă, copilului trebuie să i se dea constiinta meseriei pe care o face, si să i se spună că este o onoare să-si apere sănătatea; să-si apere contractul asa cum a fost el redactat; să nu se lase păcălit de patron – asa cum altii se lasă păcăliti acum de scoala obligatorie si stau în băncile lor, mestecînd gumă si asteptînd să facă saispzezece ani pentru a putea, în sfîrsit, pleca; si pînă la urmă pleacă, dar după ce au pierdut patru ani si si-au făcut despre libertate vise pe care nu le vor împlini niciodată. Există si foarte multe scrisori care se fac ecoul spuselor d-voastră în legătură cu faptul că toti cei care au început să muncească devreme si s-au integrat cu plăcere în colectivele în care lucrau, sînt astăzi niste oameni fericiti. Voi cita ca exemplu scrisoarea unei persoane care, din cauza unei boli foarte grave, a mers să lucreze într-un port, desi înainte făcuse studii superioare: „Diplomele sînt departe. Înconjurat de mestesugari, de pescari, de prieteni care sfarmă granitul, ader complet la punctul d-voastră de vedere. Meserul care vorbește de lemnul lui folosind posesivul («scara mea», «lucrul meu», «mobila pe care am

facut-o») sau cel care îmi aduce crabii pe care tocmai i-a pescuit, de ce acestia trebuie tinuti închisi în
scoală pînă la saispzezece ani? Copiii vecinilor mei vin pe santier la unsprezece, doisprezece, treispzezece
ani, în fiecare sîmbătă. Credeti-mă, toti acestia vor avea în mîină o meserie excelentă. Sînt niste pusti
serviabili si foarte dezghetati, din niste familii care inspiră respectul. Cunosoc un băiat ai
cărui părinti
divortaseră. Avea tulburări de comportament si fugea de-acasă pentru a merge la tară. A devenit pictor
de peisaje; si iată-l acum printre copaci, în mijlocul naturii, cu o logodnică
fermecătoare. Cîstigă bine si
e fericit. Dacă si-ar fi continuat studiile, cum era complet în ceată, ce s-ar fi ales de el? Sau această scrisoare
de la un cofetar: „Am început să lucrez pe la zece-unsprezece ani. Ce bucurie era pentru mine să fac
prăjituri! La scoală, nu învățam nici rău, nici bine; dar cînd lucram, simteam că sînt
cineva pentru că
făceam ceva adevărat si învățam o meserie.”
Mă întreb de ce toti mestesugarii din Franta nu au creat o miscare natională care să le permită să
primească în unele zile copii în atelierele lor. Nu ca ucenici, asa cum prevede derogarea de la lege...
Vorbiti de legea Royer?
Exact: derogarea acordată copiilor de paisprezece ani pentru a putea merge în atelierul unui mestesugar,
cursurile la scoală fiind doar seara. Dar, deocamdată, nu vorbesc despre acesti copii care, într-adevăr, își
pierd timpul la scoală si, pentru moment, nu vor reusi să citească si să scrie – în timp ce pe la optsprezece
ani, dacă sînt motivati, dacă vor sau în cadrul serviciului militar o vor face foarte simplu, nu-i asa? Nu
despre acestia vorbesc deocamdată. Ci despre acei copii inteligenti care, de la unsprezece, doisprezece
ani, si dacă au această dorintă, ar trebui să poată munci o zi sau două pe săptămîină la un mester din cartierul
lor, din orasul lor, care i-ar tine alături de el toată ziua. În felul acesta copiii ar învăța o meserie, continuîndu-
si în acelasi timp studiile. Vor să devină intelectuali, de ce nu? Dar vor avea în plus si o meserie în mîină.
Nimic nu ascute mai mult inteligenta decît mînuirea, la modul cel mai serios, a unui material, alături de
muncitori seriosi. Ar trebui pus la punct un sistem de asigurări pentru zilele cînd copiii lucrează în atelier
(la nevoie, pot contribui si părintii). Municipaliitățile din diverse orase ar putea organiza asa ceva, luînd
din scoli doar pe tinerii cu adevărat motivati: va trebui urmărit dacă, într-adevăr, dorinta lor nu este imaginară,
dacă sînt pregătiti pentru o anumită stabilitate, si sînt gata să fie prezenti la orele fixate de mester, să-i

urmeze toate instructiunile si nu să facă cum îi taie capul, pe scurt, să facă o treabă serioasă. Prea multi tineri vin la saispzezece ani, dornici să cîstige bani, oricum, după ce si-au pierdut timpul pe băncile scolii sau nu au găsit multă vreme de lucru pentru că nu au primit o pregătire la timp. Începînd cu unsprezece, doisprezece ani mîinile sînt „inteligente“, iar spiritul tînărului este preocupat de o muncă adevărată, prin stăpînirea perfectă a uneltelor care i se încredintează. Este doar o idee pe care o lansez... Multi vor spune: „E o utopie.“ Dar eu cred că ea contine un ferment moralizator – în adevăratul sens al cuvîntului – al fiintei umane, vreau să spun că această idee implică atît o responsabilizare cît si niste cunostinte sustinute de atractie si plăcere – plăcerea de a lucra un material fată de care copilul se dovedeste a fi deopotrivă creator, disciplinat si productiv.

199

Copiii sînt veseli cînd locul este vesel (Metode active)

Pentru a continua în aceeași ordine de idei, să ne oprim acum la „scolile Freinet“: este un subiect care îi interesează pe multi părinti. Am în fată scrisoarea unei corespondente: „Ati pomenit într-o zi despre scolile Freinet si ati spus că programul lor costă destul de mult, că părintii care vor să-si dea copiii la asemenea scoli trebuie să aibă posibilități...“ De fapt, da si nu. Pentru că asemenea clase Freinet existau si în scolile traditionale de stat. Pe de o parte, am aflat recent că toate clasele Freinet propriu-zise s-au desfiintat. Dar pe de alta, multi profesori au fost formati în spiritul metodelor active inspirate de acestea. scoala Freinet este prima în care s-a organizat, odată cu aparitia spiritului scolii active, învățarea scrisului si a cititului cu ajutorul unei tipografii. Copiii nu citeau si nu scriau, ci învățau singuri să citească si să scrie prin simplul fapt că tipăreau. si cu succes. Da. si pe urmă, copiii comunicau extraordinar de mult între ei dar si cu profesorii; toată clasa se gîndea la ce e de făcut, discuta. Deciziile erau luate în comun si, lucru foarte important, fiecare copil răspundea de ceva. Iar în clasă era o atmosferă activă, nu pasivă, de comunicare si schimburi epistolare cu alte scoli... Erau tot atîția copii cîti într-o clasă obisnuită? Da. Bineînțeles. Dar ar fi fost mult mai bine dacă erau mai putini. Cred că Statul nu a mai avut posibilitatea să continue peste tot experienta acestor clase care, în cadrul scolii, păreau prea diferite de învățămîntul traditional practicat în celelalte. Dar, în sfîrsit, nu trebuie să

ne oprim prea mult la scolile Freinet, din moment ce ele nu mai există. Dar, întâlnim peste tot clase cu metode active. Nu de mult, a fost la televizor o emisiune despre oboseala provocată de scoală, extrem de interesantă, în cadrul căreia era arătată diferența dintre metodele tradiționale și metodele active, chiar dacă nu era vorba de Freinet. Filmul despre care vă vorbesc a pus bine în evidență ceea ce trebuie reținut din metodele Freinet: copiii, care aveau un profesor format în spiritul metodelor active, ieșeau de la scoală mai destinși decât atunci când începeau orele – ca și profesorii, de altfel. Toată lumea era veselă. Asta este important. Să nu ne agățăm deci de un nume; Freinet este un geniu, știu, care a fost multă vreme necunoscut pentru că era considerat un marginal. Dar toată lumea s-a inspirat din el. Cred că peste tot există clase cu metode active. Părinții care vor să știe dacă asemenea școli există în zona în care locuiesc ei, pot foarte bine să scrie la inspectoratul școlar. Importantă rămâne totuși alegerea unei școli nu prea departe de domiciliu; trebuie evitat perfecționismul, goana după cea mai bună scoală. Și trebuie să fie împreună cu copii de vîrsta lor! Dar nu este bine nici ca un copil să se marginalizeze – lucru care se întâmplă dacă școala la care merge e foarte departe de cei pe care îi întâlnește pe stradă sau la joacă. Părinții pot de asemenea citi cărți care prezintă aceste metode – în fond, de ce nu? – și să ia de acolo exemple de activități pentru zilele libere, așa cum, de altfel, școlile active le sugerează să facă. Cred că în felul acesta ei își vor ajuta mult copiii care nu pot beneficia de clase active, pentru că nu există așa ceva în zona în care locuiesc ei. În numeroase scrisori părinții vă scriu: „Copiii mei merg la o școală tradițională, dar, acasă, eu am să...”

Acasă, ce am să fac? Am să-mi instruiesc copiii. Am să le ofer o inițiere culturală. Căci metoda activă este o inițiere în cultură și comunicare. Or, asta este rolul familiei. Dacă instrucția este asigurată la școală

200

de un profesor care a fost format să o asigure într-un anumit fel, să o facă așa, de ce nu? Dar tot ce fac

părinții în plus este întotdeauna binevenit pentru copil, chiar dacă aceștia nu procedează ca profesorul.

Dacă copilului nu-i place, va spune: „Ah, nu! Nu vreau să fac socoteli cu tine așa, fiindcă...” Foarte bine!

Se pot face atît de multe lucruri cu un copil. Orice poate servi la concentrarea atenției copilului, la exersarea

memoriei: diverse jocuri de cărți pentru copii, loto, jocul cu poveștile care se spun și apoi se ilustrează...

Există atâtea jocuri care formează mintea și inteligența copilului, jocuri care nu trebuie școlarizate, introduse într-o programă! Asta înseamnă să trăiești.

Acasă, ca și la școală, copiii sînt veseli dacă locul este vesel. Dacă copiii nu au o școală veselă, asta e, cel puțin acasă, părintii să încerce să le facă viața veselă. În același timp, să profite să facă cu copiii jocuri simple de atenție și memorie, să-și pună reciproc întrebări încuietore, să rîdă, să spună prostii, în sfîrșit, să se destindă. Copiii au o imensă nevoie de destindere.

În schimb, sînt uluită să constat – mai ales în momentul de față, cînd copiii sînt foarte numeroși în școli și profesorii se vîd obligați, pentru că nu au fost formați în spiritul metodelor active, să recurgă la măsuri disciplinare, în ce măsură copiii supuși acestui imobilism devin tristi și descurajați de continuă pasivitate impusă. As vrea ca părintii să nu fie perfecționisti, ci să se orienteze, să înțeleagă puțin în ce constă o metodă activă, să comunice între ei și să facă în așa fel încît să reușească să schimbe treptat atmosfera din școală. Și apoi, în nici un caz să nu le ceară copiilor în plus față de ce li se cere la școală!

Este groaznic să vezi părinți care fac asta! Cînd copilul se întoarce seara de la școală, mai trebuie să-și facă și temele: mi se pare îngrozitor. La un moment dat, se interziseseră temele pentru acasă, cel puțin pînă în clasa a șasea. Pînă la urmă, nu s-a mai putut, pentru că părintii voiau teme pentru copiii lor. Păcat.

Tot în legătură cu metodele active, să vedem o scrisoare ce pune problema invers decît am pus-o pînă acum și anume cazul copiilor care învată în astfel de clase, care își aud acasă părintii criticînd celelalte metode de educație și care, în urma unei mutări sau deplasări mai lungi, se trezesc într-o școală, să zicem, clasică, și își amintesc, bineînțeles, că ani în sir și-au auzit părintii spunînd că aceste școli sînt un nonsens.

Da. Se spune că metodele obișnuite nu sînt la fel de bune ca metodele active etc. Așa e! și deseori acești copii au probleme.

Bineînțeles, cei care sînt obligați să intre într-un sistem tradițional pentru că, acolo unde vor locui, nu există o școală activă cum e școala Freinet, vor avea probleme de adaptare la început; dar există, în primul rînd la acești copii un fel de – cum să-i spun? – contradicție între ceea ce fusese întotdeauna pentru ei indiscutabil – și anume adevărul părintilor – și acest alt adevăr în fața căruia părintii lui se supun acum, pentru că nu există altă posibilitate ca el să-și continue studiile. Iar copilul este descumpănit pentru că nu știe cum i-ar putea stima pe acești profesori ce aplică metode care, pînă acum păreau – și erau – în

contradicție cu idealurile pedagogice ale unor părinți, care sînt destul de familiarizați cu pedagogia. În această scrisoare, într-adevăr, părinții dovedesc că au cunoștințe în domeniu! Da, iar copiii lor devin artăgosi...

Ideea lor despre adulți nu mai e atît de clară. Pentru că e bine, atunci cînd copilul crește, să aibă și alte modele de adulți, în afară de părinți. În cazul familiei despre care discutăm, fetita cea mare se vede obligată să intre într-un colegiu tradițional, în timp ce copiii cei mici pot merge în continuare la o școală cu clase care practică metodele active, metode pe care le-au cunoscut și acolo unde locuiau înainte. Deci, fetita întâmpină niste dificultăți care sînt, pe de o parte, dificultăți de adaptare, dar, pe de altă parte – pot să-i spun asta mamei sale – dificultăți de alt ordin. Ea se află în pragul prepubertății... Prepubertatea se situează deseori în jurul clasei a șasea și a cincea, clase destul de grele și așa, pentru că i se cere copilului să se adapteze cu un alt mod de lucru, cu un nou stil al profesorilor. Or, în cazul nostru, are loc și o schimbare completă a metodelor, nu-i așa? Oricum la prepubertate, toți copiii fac cîte o figură pentru care nu găsesc alte cuvinte decît „o iau razna”. Psihologia lor „o ia razna”: de la șase la unsprezece-doisprezece ani totul e în regulă, se dezvoltă bine din toate punctele de vedere, par liniștiți, adaptați la societate, cu un ritm

201

bun... și apoi, dintr-odată, apar niste tulburări ce sînt în realitate un fel de repetare a tulburărilor pe care le-au avut cînd erau mici: asta este prepubertatea. De pildă, de multe ori, un copil care avusese anorexie – deci un copil care, cînd era foarte mic, refuza să mănînce —, brusc, spre prepubertate, nu mai vrea să mănînce. Nu e nimic grav! Trebuie să i se spună: „Ah, da! Înțeleg. Faci ce făceai și cînd erai mic! E un semn că în curînd ai să crești mare și ai să te schimbi.” Sau, un copil care are brusc insomnii – pentru că, mic fiind, avusese asemenea perioade —, repetă, de fapt, dificultățile pe care le-a avut între unu și trei ani, iar acest lucru durează cam șase-nouă luni. Ar trebui să se știe pentru a nu dramatiza lucrurile. Deci, dacă această mamă este îngrijorată, dacă nici ea nici sotul ei nu reușesc, din punct de vedere pedagogic, să o convingă pe fetita lor cea mare că trebuie să meargă la această școală, atunci vor putea discuta la centrul medico-pedagogic din orașul lor pentru a vedea cum își pot ajuta fetita care crește și este în plină transformare. Poate așa! Dar să aștepte mai întîi readaptarea ei la noul climat – pentru că oricine este perturbat după o asemenea mutare. Dacă însă problemele durează ceva mai mult, ca în cazul

acestei fetite, va trebui începută o psihoterapie.

De data aceasta, vă vorbește o profesoară despre elevii ei. Are o clasă de a cincea, cu copii de origini

sociale diverse, care au probleme foarte diferite în ceea ce privește, de exemplu, ortografia, clasică dictare.

A încercat să facă ca o experiență. În cursul primului trimestru, a suprimat notele pentru a dedramatiza

problema. „Când e vorba de o dictare, în loc să le cer copiilor să aducă lucrările semnate de părinți – la

ce ar servi? E asta o garanție că data viitoare vor face mai puține greseli? —, încerc să discutăm împreună.

Îi întreb dacă toată lumea a înțeles ce am explicat sau de ce nu s-au gândit să facă cutare acord al verbului,

de pildă. Dar nu e nevoie să aibă o notă. Dacă cineva vrea cu orice pret una – există și din acestia – și

pune singur. Pe ansamblul clasei, rezultatele au fost promițătoare și mulți copii care erau «zero» au

făcut progrese evidente. În plus, sunt mai destinsi și au câștigat încredere în ei înșiși, în posibilitățile lor.”

Este foarte interesant.

Profesoara vă pune două întrebări precise: „În această clasă, am unii elevi cu mai multe probleme decât alții.” De exemplu, o fetiță care a pierdut recent pe cineva din familie, la începutul anului școlar;

sau un băiat care, prin talia și forța lui fizică – copiii au între treisprezece și paisprezece ani într-a cincea

—, se expune ironiilor, micilor sicanări obișnuite într-o clasă...

...și care vin probabil din gelozie.

Da, dar care pot afecta moralul copilului.

Este adevărat.

și profesoara scrie mai departe: „M-am ocupat mai mult de această fetiță decât de ceilalți și mi-am

dat seama că regresează. Până la urmă am cocosisit-o, dar ea s-a complăcut și a stat în această cochilie

înconjurată de simpatia mea și a obținut rezultate și mai proaste. În schimb, pe băiat nu l-am ajutat. Am

treizeci și cinci de ani, iar el paisprezece; nu voiam să se refugieze într-un fel de tentativă de seducere.

și nici să existe vreun echivoc în interesul meu pentru un elev ca oricare altul. În realitate, poate că toate

aceste probleme nu îi privesc pe profesori. Credeti, oare, că trebuie rezolvate între copii, fără intervenția

adultilor?”

Ceea ce se petrece în viața interioară a acestor copii poate fi privit în același fel cu ceea ce se petrece

în ansamblul vieții școlare; profesoara le propune să caute împreună motivele problemelor pe care le au

cu ortografia, cu matematica și să se ajute unii pe alții pentru a găsi răspuns la greselile făcute, să-și dea

singuri note; a stabilit astfel deja un dialog colectiv în această clasă. Într-adevăr, când un copil trece prin

momente dificile pe care toată lumea le cunoaste – așa cum a observat și ea în cazul acestui băiat sau al fetitei în doliu —, profesorului îi revine rolul de a-i ajuta pentru a depăși încercarea la care îi supune viața în societate.

Acest lucru poate da rezultate și dacă profesorul face apel la ceilalți copii, spunându-le: „Colegul vostru are probleme din cauza următoare. Ce-ati spune să stăm de vorbă despre asta?” și pe urmă, într-o pauză, sau într-un interval de timp, nu mai mult de zece la sută din totalul orelor – el reprezintă minimumul

202

necesar pentru a putea vorbi; este foarte important pentru că este un moment de psihologie aplicată la grup și la viața colectivă —, toată lumea se adună împreună (cred că adultul trebuie să fie prezent, numai astfel copiii pot vorbi, pot fi ajutați să spună în cuvinte ceea ce gândesc despre situația respectivă) și încearcă să afle de ce acest băiat, de exemplu, care este mai puternic decât ceilalți, a devenit calul lor de bătaie (rețineți că toți copiii marginali sînt stingheri: fie sînt aroganți, fie devin timizi cînd observă că sînt în plină creștere). Ar fi foarte interesant să se vorbească în grup despre obezitările prepubertare de care toți copiii își bat joc: „De ce vă bateti joc de el? În acest moment, acest copil e așa. Poate îi place să mănînce prea mult. Asta spuneti voi, dar de fapt, noi nu stim exact. Poate sînt alte motive? De ce nu vă ajutați unii pe alții? În viață, oamenii trebuie să se ajute.” Cred că în felul acesta, într-o atmosferă de într-ajutorare, profesoara, în mijlocul celorlalți, va evita familiarități de natură să determine regresia unuia sau înflăcărea celuilalt la gîndul că: „Pe mine mă preferă”. Pe scurt, în clasă să se spună aceste cuvinte: „Trebuie să vă ajutați unul pe altul.” Iar problemele de comportament se vor rezolva așa cum s-au rezolvat cele școlare.

Întotdeauna au o anume inteligență (Copiii handicapați)

Vom aborda acum un subiect important, de care ne-am ocupat puțin pînă astăzi, pornind de la scrisoarea unei mame care are un copil de unsprezece ani, mongoloid, și care vă roagă să vorbiti despre copiii handicapați: „Noi ducem totuși o luptă foarte dură pentru ca acești copii să fie acceptați de cei din jur și de societate.”

Este o problemă deosebit de vastă, pentru că situația se prezintă diferit dacă e vorba de copii handicapați din punct de vedere psihologic și social, dar fără handicap fizic vizibil sau de copii handicapați din punct de vedere fizic, foarte vizibil, cum sînt cei ce suferă de mongolism, de exemplu; un asemenea copil nu

poate fi comparat cu un copil handicapat, sănătos din punct de vedere fizic.

Să începem cu copiii mongoloizi care au totuși aceeași particularitate: nu prea sînt agresivi. În schimb,

au o bogăție sufletească și o sensibilitate în relația cu celălalt (părinți, alți copii) deosebit de accentuate.

Acești copii suferă și mai mult decît cei sănătoși dacă nu sînt iubiți, deoarece ei nu au compensațiile pe

care ceilalți le găsesc în afara familiei (de pildă, la școală) începînd cu vîrsta de trei ani, cînd au colegi

cu care își descoperă afinități. Copiii care suferă de mongolism sînt mult mai sensibili în relația cu părinții

lor și au nevoie de mult mai mult timp decît ceilalți pentru a-și face prieteni. Polii dominanți ai sensibilității

acestora rămîn părinții, frații și surorile, bunicii. și este păcat că, odată depășit socul și încercările produse

de nașterea unui asemenea copil, părinții lui nu știu întotdeauna să-i descopere bogăția sufletească, marea

sensibilitate și capacitate de tolerantă, chiar de indulgentă față de manifestările lor uneori nepotrivite; și

ar fi înțeles lucrul acesta, dacă i-ar fi spus la momentul potrivit: „Te rog să mă ierți. Am fost cam iute,

n-am avut răbdare, dar știu că faci tot ce poți și că nu ai cum să obții aceleași rezultate ca și frații și surorile

tale, din cauza acestui handicap pe care îl ai din naștere. Dar eu te iubesc atît de mult încît nu trebuie să

suferi.” Cu un copil mongoloid, trebuie vindecate prin tandrețe și foarte repede rănilile pe care i le-am

produs, deoarece ele sînt mai puternice pentru el și-i produc în suflet îndoială în legătură cu cele mai

dragi ființe. Atît cu privire la acești copii.

Cît despre ceilalți copii handicapați, se poate spune că ei au întotdeauna o anume inteligentă. Acești

copii închiși în ei însisi au o inteligentă extraordinară, o sensibilitate (auditivă, tactilă, optică, estetică

sau gustativă) pe care as putea să o numesc imediată. E un lucru ce ar trebui descoperit de părinți la totuși

203

copiii handicapați psiho-social, dar nu și fizic; care este pentru ei simțul căruia îi acordă cea mai mare

importantă? Dacă fiecare va fi ajutat să-și folosească organul de simț cel mai sensibil, se va favoriza

comunicarea, afinitățile complice pe care le va realiza astfel îi vor permite copilului să vorbească despre

deosebirile pe care este în stare să le perceapă. De exemplu, dacă acest simț este mirosul, trebuie să fie

pus în contact cu diverse parfumuri, mirosuri; dacă este gustul, să i se dea posibilitatea să cunoască mîncăruri

cu gusturi foarte diferite și să se folosească pentru ele cuvinte potrivite, dînd în același timp dovadă de

o foarte mare tolerantă. Cînd un copil are de exemplu, gustul sensibil, trebuie să i se respecte opțiunile,

dorinta de a face diverse amestecuri; sau cînd e vorba despre vedere, dacă, în fata anumitor tablouri, a unui peisaj, copilul devine visător, părintii pot profita si stabili cu el o anumită complicitate: „Văd că te uiti cam mult! Poate e ceva care te interesează” si să-i arate că si pe ei îi interesează obiectul contemplat, care-i retine lui atentia. În felul acesta părintii vor descoperi inteligenta copilului lor. Unii copii handicapati psiho-social sînt insuportabili pentru că nu stau o clipă locului, se catără peste tot, se strîmbă tot timpul... Ei sînt numiti instabili tocmai pentru că nu au găsit ceva care să-i intereseze. Adesea, acesti copii sînt foarte motori: adică au, o inteligentă motorie, inteligenta corpului. Iar părintii, de cele mai multe ori, îi ceartă, îi strunesc, îi închid, îi pedepsesc desi, dacă tatăl lor ar inventa pentru ei jocuri de îndemînare, ar construi aparate de cătărat sau i-ar încuraja să practice jocuri de echilibru, asta i-ar face foarte fericiti, simtindu-se încurajati si admirati pentru cutezanta lor. si apoi, de ce să nu fie îndrumati spre dans unii din acesti copii blocati din punct de vedere scolar si al vorbirii? Ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, să nu li se vorbească. Dar acesti copii nu trebuie tot timpul raportati la un etalon, asa cum, din nefericire, fac multi părinti. stiti că Einstein, pînă la nouă ani, a fost considerat de toată lumea un debil mintal? Nu. Dar stiu că la scoală avea rezultate catastrofale si că profesorii se îndoiau de viitorul lui. Era un debil scolar si mintal. Întotdeauna absent, era distrat si lipsit de îndemînare. Dar părintii lui spuneai: „Ce importantă are asta? Are o fire bună” si se gîndeau că va putea totusi să facă ceva, de pildă să care baloturi de pînză la unul din prietenii lor, un negustor. Îl iubeau mult. si, deodată, după nouă ani, a apărut o inteligentă deopotrivă meditativă si matematică, pe care nimeni nu o bănuise. Însă pînă la douăzeci de ani, în ciuda sau din cauza acestei inteligente, studiile pe care le-a făcut s-au soldat cu un esec. Multi copii considerati handicapati ajung muzicieni, altii pictori etc. O anume inteligentă există întotdeauna, inclusiv la copiii handicapati. Să-i iubim asa cum sînt, să-i ajutăm să-si păstreze încrederea în ei însisi, să fie fericiti, veseli, sociabili, să le mentinem tot timpul viu interesul pe care îl manifestă. Doar astfel se vor dezvolta la cota maximă a propriilor posibilităti. O doamnă de treizeci de ani si sotul ei, care are treizeci si trei, sînt foarte afectati din pricina unicei lor fetite de nouă ani si jumătate: din nastere, fetita fusese sasie si a fost operată, însă si-a pierdut vederea la un ochi. Cînd a avut cinci ani, directoarea scolii a declarat că e un copil dificil, iar pediatriul consultat

a considerat-o un copil hiperimpulsiv desi acasă, cu părintii ei, era deosebit de drăgută. „Dacă totii copii hiperimpulsivi pun atât de putine probleme ca si copilul meu, înseamnă că ei pot fi foarte usor reeducati”, scrie mama. Deci, părintii au fost sfătuiti să o ducă pe fetită la sedinte de psihoterapie – asa cum recomandati si d-voastră deseori. După nouăzeci de sedinte, părintii au luat hotărîrea să le întrerupă deoarece, după spusele mamei, micuta era socată de starea celorlalti copii pe care îi vedea în sala de asteptare. Înregistrînd si o întârziere în vorbire, părintii au dus-o apoi să facă niste sedinte de ortofonie. si cum scoala la care mergea (si care era particulară) s-a închis, s-a mutat la o alta, unde face progrese, dar destul de lente. Acasă, totul merge bine. Anul acesta a intrat în CE2 si drama a izbucnit cînd, la vizita medicală obligatorie, medicul a spus că trebuie înscrisă într-un IMP. Adică un institut medico-pedagogic. Exact! Trebuie să spunem că această vizită medicală a avut loc în prezenta directoarei care i-a explicat pe larg medicului cazul copilului, i-a arătat dosarul medical în care erau mentionate sedintele de psihoterapie si a precizat că nu vrea asemenea elevi în scoala ei, că locul lor e mai degrabă într-un IMP. Părintii sînt

204

scandalizati de atitudinea medicului si a directoarei. Învătătoarele consultate – cea de anul acesta si cele care au avut legături cu fetita anul trecut – au venit la vizita medicală si au protestat, spunînd că, dimpotrivă, fetita face progrese, lente, desigur, dar regulate, că poate tine pasul si că deci hotărîrea este complet injustă. Pe de altă parte, mama adaugă că a auzit-o pe această directoare spunîndu-le si altor părinti că au copii debili: „Cu ce drept își poate permite să spună asa ceva?” si ne explică faptul că, în aparență, această directoare vrea să păstreze un fel de imagine de marcă a scolii ei, o scoală în care toti copiii să aibă note bune. („Aici nu se face să nu ai note bune.”) Din păcate, asa e! Un psiholog cu care părintii au luat legătura după aceea a „testat” copilul si a tras concluzia că poate urma cursurile fără probleme. Deci, ce să facă? Nu am nici cea mai vagă idee. Este adevărat că, astăzi, hotărîrile pediatrilor scolari sînt respectate si că părintii trebuie, cel mai adesea, să se supună acestor decizii luate asa, arbitrar, de o directoare si un medic care e influentat de directoare. În primul rînd, eu cred că părerea învățătoarelor ar trebui să prevaleze în fata părerii directoarei; apoi, cred că ar fi de dorit ca toti copiii să rămîna amestecati în aceeasi

scoală, indiferent de capacitatea lor de dezvoltare. Fie că avansează mai repede sau mai încet, e bine ca ei să fie împreună așa cum, de altfel, în viață, oameni cu niveluri de dezvoltare diferite se întâlnesc și sînt, din punct de vedere social, asociați în activitățile unei comunități. Deci, eu nu înțeleg de ce ar trebui izolat acest copil care nu-i pune probleme deosebite învățătoarei... Mama nu precizează dacă fetita are prietene și o viață socială bogată, cum este singură cu cei doi părinți ai săi: poate că aici e o lipsă. și poate e vorba de un copil sensibil care simte că directoarea e supărată pe ea din cauza faptului că nu e o elevă strălucită, așa cum ar dori-o, și că, uneori, nici ea nu este prea drăgută și politicoasă cu această directoare. E posibil. Oricum, este curios că, după cum s-a spus, prezintă tulburări de comportament, deși ea nu a avut niciodată asemenea manifestări nici în clasă, nici în familie, ci doar față de directoare. În orice caz, la început, a fost vorba de un copil cu probleme de vedere – un copil sasiu este stingher pentru că, uneori, ceilalți copii îl resping. Dar, de cînd a fost operată, nu mai are decît o problemă: faptul că vede doar cu un ochi. și cu un singur ochi poate foarte bine să țină pasul cu ceilalți. Poate că la început, din această cauză, a rămas puțin în urmă, dar, din moment ce învățătoarele spun că fetita se străduiește și face progrese neîncetat, iar părinții o ajută, nu văd de ce aceștia sînt atît de neliniștiți.

Mă întreb dacă nu cumva mama ar trebui să vorbească ea cu un psihanalist pentru a încerca să dedramatizeze puțin situația, deoarece nu este în avantajul copilului să se afle prins în felul acesta între o directoare care o detestă și o mamă care se simte afectată de acest lucru. Există excelente externate medico-pedagogice, unde copiii sînt foarte fericiți. Nu știu ce să spun. Dar nu este bine ca un copil să fie lăsat într-o școală unde este permanent expus persecuțiilor directoarei, alături de niste învățătoare care se află și ele în conflict cu aceasta.

Mama se plînge mai ales de faptul că s-au luat în considerare o seamă de lucruri, cum ar fi acele sedințe de psihoterapie care datează de doi sau trei ani. Aceste sedințe au fost făcute destul de devreme pentru a-l ajuta pe copil. Dar nu am înțeles de ce părinții le-au sistat din proprie inițiativă, în loc să convină cu psihoterapeutul. E poate păcat că s-a întîmplat așa.

Fetita nu mai suporta să-i vadă pe ceilalți în sala de așteptare... Nu este adevărat. Un copil suportă întotdeauna așa ceva, tot așa cum și noi, cînd mergem la medic,

suportăm să vedem oameni infirmi, în timp ce noi ne ducem acolo pentru o răceală sau pentru niste dureri intercostale care nu se văd. Părintii sînt cei care se lasă impresionati cînd copilul merge la consultatii

într-un centru de asistentă psihoterapeutică si văd acolo copii mai bolnavi decît copilul lor. Poate că mama a reactionat cu anxietate în fata promiscuității unor copii handicapati, aflati în sala de asteptare si nu s-a ajutat fetita să înțeleagă că e vorba de copii cu întîrzieri mai mari, care erau îngrijiti si ajutati, fiecare

205

la nivelul lui, de aceeași persoană care o ajută si pe ea? Este deosebit de important ca părintii să stie acest

lucru: copiii nu suferă deloc cînd văd alti copii bolnavi. E ceva care îi interesează. Le face plăcere să

vorbească despre ei si să-i audă si pe părintii lor spunînd ce cred.

De aceea mă întreb dacă această mamă, care e anxioasă, nu ar trebui să vorbească cu un psihanalist

ca să înțeleagă mai bine cum își poate ajuta copilul; să nu revendice tot timpul cîte ceva pentru ea, să o

ajute prea mult la teme, ci să o sprijine să se deschidă spre ceilalti, trimițînd-o în zilele libere la diverse

cercuri, cu alti copii, ca să nu mai trăiască ca un copil singur la părinti, între tatăl si mama ei. Astfel va

putea fi ajutată să depășească dificultățile sociale pe care probabil le are. E tot ce pot spune în acest caz.

Părintii unui băiat de opt ani care este ambliop...

Este o afectiune a vederii: copilul vede prost.

...si partial hemiplegic (si ai unei fetite de sase ani, despre care nu e vorba aici pentru că ea nu are

nici un handicap) vă scriu despre lipsa de tolerantă a societății si, în special, despre sistemul educativ

fată de copiii handicapati sau, mai curînd, cum multi preferă să-i numească, copii „altfel decît ceilalti”.

S-au văzut confruntati cu următoarea problemă: sau să-si trimită fiul într-o institutie specializată – dar

aceasta se găsea la mai mult de două sute de kilometri de localitatea lor – sau să-l tină în familie si să-l

trimită la o școală „normală” – lucru pe care l-au si făcut. Dar acest băiat a pierdut deja mult timp. „Problema

despre care as vrea de fapt să vă vorbesc se plasează la nivelul acceptării în mentalitatea oamenilor a

acestor copii altfel decît ceilalti: acceptarea dreptului lor de a fi diferiti. Sistemul de educatie este planificat.

Copiii – indiferent că handicapul lor este fizic, mental sau de altă natură – care nu corespund criteriilor

de normalitate întîmpină mari dificultăți în inserarea lor în acest sistem. Ei deranjează. Deci, sînt exclusi.”

Această problema există mai ales în orase; la sat, dimpotrivă, acesti copii sînt acceptati foarte bine.

Ea se datorează astăzi populației în creștere și unei anumite dorințe de egalizare a tuturor copiilor. Or, fiecare copil se dezvoltă diferit. Deci, ce înseamnă „normal”? Nucleul mediu al fiecărei clase? și totii copii ar trebui să fie ca aceștia? Nu este adevărat! Acești părinți au perfectă dreptate. Există și unele scrisori sfâșietoare despre felul în care anturajul necunoscut (pe stradă, la cabinetele medicale, la spital) reacționează în contact cu copiii handicapați. E teribil! Trebuie să înțelegem ce înseamnă acest lucru. Pentru adulți, e o problemă de anxietate. Ei se află în prezența unui copil față de care nu știu cum să reacționeze pentru că nu așteaptă de la el același stil de răspuns; și, dintr-o dată, sînt dezorientați; se simt prost și asta îi îngrijorează.

Există și alte cazuri – iar părinții copiilor handicapați trebuie să înțeleagă acest lucru – cînd unii părinți au avut nenorocirea de a pierde un copil sănătos și au rămas cu o mare suferință în suflet. Cînd văd un copil handicapat, aceștia se gîndesc la copilul lor: „Dacă cel puțin ar fi rămas handicapat și nu ar fi murit de pe urma bolii sale sau a accidentului!” sau: „Copilul meu, frumos și sănătos, a murit; acesta trăiește. De ce?” Ei își interzic să gîndească așa.

În cazul copiilor, trebuie să înțelegem că, atunci cînd au o reacție de respingere față de un coleg cu o dezvoltare diferită de a lor sau o infirmitate, acest lucru se datorează dorinței lor de a se identifica cu cei pe care îi iubesc. Ei se feresc deci să îl iubească, pentru că acesta nu este pentru ei un model. Nu este un sentiment constient, ci un fel de prudentă inconstientă. Ca un dispreț spontan. Educația ar putea contribui la schimbarea acestei atitudini.

Deci, în toate cazurile, și adulții, și copiii preferă să-i ignore pe copiii handicapați? Din păcate, da; adulții păstrează atitudinile unui copil, sau preferă să spună o răutate¹. Avem în acest sens mărturia unei mame care are o fetiță de cinci ani, ambliopă și ea, și cu un ușor handicap motor. Ea a dus fetița la o consultație într-un spital, unde aceasta – lucru scuizabil, avînd în vedere că nu are decît cinci ani – a făcut puțin tărăboi în sala de așteptare, iar mama i-a explicat, pentru a o convinge să fie mai cuminte, că se află într-un spital unde sînt bolnavi și că nu trebuie să deranjeze etc.

În acel moment, o doamnă „foarte bine”, cum se spune, în vîrstă și care aștepta și ea, a exclamat, pe un ton extrem de disprețuitor, adresîndu-se sotului ei, dar astfel încît toată lumea să audă: „De ce-i spune

206

toate astea? E inutil. Această fetiță nu e normală!” Bineînțeles, mama a împietrit. și s-a auzit atunci vocea firavă a fetitei care a întrebat-o pe mama ei: „De ce doamna a spus asta? Ce înseamnă asta?

Această poveste mă face să vă pun o altă întrebare care revine deseori în scrisori: să li se vorbească copiilor despre handicapul lor?

Da, și asta foarte devreme. De îndată ce părintii își dau seama că un copil are o dezvoltare diferită de cea a celorlalți copii sau că are o infirmitate, trebuie să stea imediat de vorbă cu el. Dacă, de pildă, problema a survenit cu ocazia unei boli sau a unui accident: „Cînd erai mic, păreai că te vei dezvolta foarte bine. Și, deodată, s-a întîmplat cutare lucru...”, și i se explică cu ajutorul unor imagini pe care le poate înțelege, cum ar fi cea a unui copac lovit de trăsnet în timpul furtunii: „Vezi, nu mai are decît două sau trei ramuri care cresc, în timp ce toți ceilalți din jurul lui au multe ramuri. Dar o să se dezvolte și el. Viata merge înainte. Încet, încet o să se vindece, poate nu de tot, dar măcar în parte. Și vezi, e totuși un copac viu.” Trebuie folosite asemenea imagini. Și trebuie spus copilului exact ce are. Iar pe urmă, să-l întrebe: „Tu ce crezi? Cum crezi tu că o să te dezvolți?”; și i se ceară copilului să explice cum resimte situația lui față de ceilalți. Putini părinți care au copii handicapați se gîndesc la acest lucru. Ei se gîndesc la adaptarea sau readaptarea copilului lor și se străduiesc cu multă afecțiune să nu-l facă să sufere prea mult; dar asta, pentru că ei își proiectează propria suferință asupra copilului și ar fi foarte dornici să fie întrebat: „Tu ce crezi despre faptul că nu ești ca și ceilalți? Ce crezi că gîndesc colegii tăi despre asta?”

Dacă își cunoaște propriile probleme și poate să vorbească despre ele, va face progrese – evident atît cît poate el – mult mai repede decît se așteaptă părintii. Iar, apoi, va putea sta de vorbă cu colegii lui: „Tata mi-a explicat, eu nu sînt ca tine pentru că...” Își va face în felul acesta prieteni și își va accepta infirmitatea.

În caz contrar, acești copii își dau seama că lor nu li se cere niciodată părerea și că nu se așteaptă de la ei lucrurile care li se cer celorlalți. Și acest lucru îi sochează, știu asta de la copii pe care i-am tratat. Am cunoscut copii căroră li s-a ascuns infirmitatea și care erau perturbati, nu din cauza infirmității, cum credeau părintii, ci pentru că nu li s-a vorbit niciodată despre ea.

Pe de altă parte, părintii ar trebui să-și ajute copiii „normali” să-i tolereze pe cei care au avut o boală sau un handicap, spunîndu-le: „Ti s-ar fi putut întîmpla și tie. E un copil. Te iubeste și iubeste viața. Ajută!”

Între copii trebuie să existe o solidaritate. Acesta este, așa cum am mai spus-o, motivul pentru care sînt tristă; faptul că, datorită segregatiei, copiii handicapați sînt trimisi în școli diferite, în loc să intre în secții speciale din cadrul școlilor obișnuite

– lucru care i-ar învăța pe copii să fie toleranți cu toate infirmitățile, cu toate diferențele. Fiecare trebuie să-si poată păstra încrederea în el și să comunice în același timp cu toți ceilalți, oricât de diferiți ar fi.

Într-ajutorarea! Într-ajutorarea, comunicarea între copii, acesta ar trebui să fie principiul fundamental inculcat în clasele pregătitoare și în cele primare; iar exemplul ar trebui să fie dat de comportamentul adulților între ei în interiorul școlii, în acest loc pe care l-au ales pentru a se dedica dezvoltării cetățenilor-copii, indiferent de atribuțiile, titlul, rolul pe care îl au (profesori, personal administrativ sau de întreținere a localului). Or, se pare că la noi așa ceva este imposibil, această comunicare și această într-ajutorare într-o școală între toți adulții, între cei mai favorizați și cei mai puțin favorizați prin numărul de ore, salariu și funcție. Muncesc alături, dar în cel mai bun caz se ignoră. Comportamentul personal al fiecărui adult este chiar mai important în formarea copiilor decât ce spune acesta. Și când instituția școlară, în bloc, instituie o segregare din ce în ce mai timpurie, sub pretextul unui ajutor specializat, ea ajunge să considere legitimă o discriminare etică în cadrul populației, care e departe de a putea corecta prejudecățile rasiale ale părinților cu copii fără probleme față de handicapați.

Iată, de data aceasta, mărturia unui tată despre copiii handicapați: „Am doi fii care au acum douăzeci și doi și douăzeci și patru de ani. Cel de-al doilea s-a născut cu o gură de iepure și o despicătură palatină. Sotia mea a avut foarte multă răbdare cu el, hrănindu-l, când era sugar, cu lingurița, pentru că, bineînțeles, nu putea să sugă. A fost operat de mai multe ori – la șase luni, la zece luni, la optsprezece luni. La cinci ani nu vorbea corect: noi îl înțelegeam, dar nu și cei care nu erau obișnuiți cu el. A fost reeducat din punct

207

de vedere fonetic, la Paris, iar apoi cu o reeducatoare particulară. La șase ani, la școala comunală, avea patru pe toată linia și era deseori pus la colt. Până la urmă, i-am găsit o școală particulară cu efectiv redus, într-un cartier al Parisului. Acolo a învățat să scrie și să citească. Arămas timp de doi ani în această școală, apoi a schimbat-o pentru că nu-i mai convenea, dar a fost întotdeauna în clase cu efectiv foarte restrâns – în jur de cinsprezece elevi. și a făcut progrese enorme. Dar, în același timp și în primul rând, sotia mea și cu mine ne-am ocupat enorm de acest băiat.”

Această mărturie se adresează, de fapt, părinților care au copii handicapați. Da, este extraordinar de interesant.

„Îmi plăcea muzica, în special folclorul. La nouă ani, l-am înscris la cursuri de muzică. Acolo, l-am

văzut cum înfloreste. A învățat să cînte la acordeon si, de aproximativ trei ani merge să cînte la baluri cu orchestra pe care a format-o chiar el. De asemeni, compune si muzică singur. Pe de altă parte, a mers la școală pînă la sfîrșitul colegiului în clasa a treia. Nu are diplomă, dar e în stare să se descurce singur, să-si scrie scrisorile si să corespundeze cu artisti.

Pentru a face față cheltuielilor mari pe care le aveam cu el, sotia mea lucra, si cum nu puteam avea decît o lună de concediu, plecam separat, fiecare cîte o lună, astfel încît copiii să poată beneficia de două luni de vacanță în aer liber. Pînă aici am ajuns. Dar rezultatul se vede. Acest copil era condamnat de școală si de medicii din spitale. Dar l-au salvat dragostea, înțelegerea pe care le-a găsit în scolile particulare cu efective reduse. Nu s-ar putea crea în fiecare cartier asemenea scoli?”

Este o scrisoare foarte frumoasă. Ar fi, într-adevăr, de dorit să existe în fiecare cartier astfel de scoli cu efective mici, pentru copiii care au probleme. (În prezent, există îndeosebi scoli pentru cei cu anumite deficiente – cei care nu vîd bine, nu aud bine etc. —, dar nu si scoli pentru copiii handicapați ca atare; există de asemenea multe clase de perfectionare în care sînt adunați copii de toate vîrstele. Unele sînt excelente, totul depinde de felul în care aceste scoli își recrutează efectivele.) Clase cu efective restrînse, în care fiecare poate avansa în functie de propriile nevoi, cu educatori capabili, așa cum a avut acest băiat, care să le arate copiilor multă afectiune si să-i îndrume pe părinti cum trebuie să se ocupe si ei de copiii lor.¹

Există în această scrisoare un pasaj care mi se pare foarte important: cel în care părintii povestesc cum au descoperit înclinația muzicală a copilului lor. Așa se procedează atunci cînd un copil nu merge bine cu școala: trebuie căutat ceea ce îl interesează – poate fi vorba despre dans, despre lucru manual, pictură, mecanică, bucătărie etc. – si, dacă există posibilitatea, să i se permită să facă serios acel lucru, așa cum au făcut acești părinti. Pentru că acesta era viitorul băiatului: iar el a fost pregătit de la vîrsta de nouă ani. Este mai important să ai o slujbă care să-ti asigure existenta într-un domeniu cu adevărat pasionant pentru tine, decît să-ti prelungești studiile, sacrificîndu-le tot timpul tău, mai ales dacă nu o faci ușor, pentru a avea mai tîrziu o meserie care, poate, nu te va interesa. Ca să încheiem această serie de scrisori despre copiii handicapați, iată acum o scrisoare care protestează împotriva unui răspuns pe care l-ati dat mai demult unui tînăr ce suferea deoarece era plătînd si deoarece

colegii lui de școală își băteau joc de el1 „Răspunsul dumneavoastră m-a indignat: as fi preferat să aud recomandându-i să se revolte, explicându-i că are drept la considerație și respect, ca și ceilalți. Probabil revolta lui i-ar fi făcut pe prietenii săi să reflecteze la faptul că și ei ar fi putut suferi de aceleași boli și s-ar fi putut afla în aceeași situație. Nu l-ati sfătuit să se apere de acești copii, ci să se excludă, continuând să scrie nuvele și, în final, să-și dezvolte mai degrabă sensibilitatea decât agresivitatea. Eu am un frate mai mare care este complet surd și care, pe la doisprezece ani, a avut probleme: era într-un colegiu „normal“ și, acasă, se plîngea tot timpul că este tracasat de colegi. Părinții nostri i-au spus: «Ține-le piept! Nu te lăsa!» și a reușit.” Corespondenta încheie astfel: „Handicapul nu e o scuză pentru a trece așa prin viață. A venit vremea ca oamenii să înțeleagă acest lucru.”

208

Cred că este vorba despre două cazuri diferite: tînărul despre care vorbeam eu, avea încă un corp de copil și o voce feminină – motiv pentru care toată lumea îi spunea „Domnisoara”, iar el suferea din cauza atitudinii disprețuitoare a colegilor săi. Cu o voce ca a lui, dacă s-ar fi revoltat, și-ar fi atras și mai mult ironiile celorlalți. Ca să te bati trebuie să și poți. Probabil că fratele corespondentei noastre era un vlăjgan care putea să-i bată pe ceilalți; pentru că dacă ești surd nu înseamnă că ești și firav. Nu e vorba despre același handicap. Nu știu ce să spun. Dar dacă tînărul căruia mă adreșam atunci poate citi această mărturie, să ia aminte. Poate că un asemenea sfat ar fi trebuit să primească. Pe de altă parte, este curios că răspunsul meu a dat atît de gîndit; într-adevăr, am primit și alte scrisori, și mai ales mărturia unei mame cu mai mulți copii, dintre care ultimul părea și el un marginal. Ca și celălalt, învăța bine de cînd era mic, dar era firav, extraordinar de sensibil și reacționa la bătaia de joc a colegilor săi prin fenomene psihosomatice de suferință. I se umflau mîinile și picioarele; în asemenea momente, cu greu își putea ține stiloul în mînă cînd scria. Deși avea o foarte mare încredere în el și în ceea ce făcea, pe la cincisprezece ani era atît de nefericit încît le-a spus părinților că nu mai suportă să fie calul de bătaie al tuturor (cu o voce care nu era încă schimbată și care s-a schimbat tîrziu, și de atunci, este bineînteles ca aceea a majorității băieților). I-a implorat să îl dea la internat într-un colegiu englezesc unde aflase, probabil de la cunostintele pe care le-a făcut în timpul vacanțelor, că personalitatea fiecărui copil este mult mai respectată. Părinții nu erau bogați, iar profesorii, care se bazau pe acest elev strălucit din punct

de vedere scolar, considerau că ar fi o nebunie să-si întrerupă studiile în Franta; deci – din afecțiune pentru părintii lui si fiind un copil serios – a acceptat să înceapă un nou an scolar (ultimul) în aceste conditii destul de dramatice pentru el. Dar, văzîndu-l cum se ofileste si auzindu-l spunînd: „Nu stiu dacă o să am curajul să merg pînă la capăt“, în final, si în ciuda uriasului sacrificiu financiar, părintii l-au trimis în Anglia. si a fost o reusită totală. Areusit chiar, în timp ce-si făcea studiile în engleză, să-si ia bacalaureatul francez, la Londra, singur. Este un tînăr care s-a descurcat, care si-a luat soarta în mîini asa cum trebuia s-o facă si cum a hotărît la cinsprezece ani si jumătate, după o matură chibzuintă. Astăzi, acest tînăr a înregistrat o reusită oarecum marginală fată de colegii lui francezi, dar a cîstigat enorm: a putut să crească si să se dezvolte fără să sufere batjocura permanentă si gelozia celorlalti, care îl vedeau reusind, desi era diferit de ei prin înfățisare. si mama încheie scrisoarea astfel: „Cred că as fi răspuns ca si d-voastră acelui tînăr: să continue scoala la fără frecventă, să meargă înainte pe calea spre care e atras de interesul lui pentru literatură. Căci, de ce nu, dacă e deja vorba de un început de vocatie?“ Vedeti, avem aici două scrisori care se contrazic întrucîtva. Uneori e greu de dat un răspuns. Spun si eu ce simt, dar sînt foarte multumită cînd cineva gîndeste altfel si propune alte solutii. Fiecare poate astfel alege ce i se potriveste cel mai bine.

Dacă esti dotat pe plan scolar, nu înseamnă că esti supradotat (O dezvoltare omogenă)

Copiii numiti „supradotati“: am primit cîteva scrisori si pe această temă. Să vedem mai întîi mărturia unei corespondente care ne descrie progresele făcute de fiul ei (astăzi, el are douăzeci si doi de ani, dar mama face o incursiune în trecut): a mers la sapte luni, era formidabil, extraordinar. „La trei luni a început să gîngurească, asa cum fac toti copiii, dar pe un ton întrebător, si se observa, o lua de la capăt pentru a fi sigur că el face zgomotul acela. După nastere, a început să vadă foarte repede si, la zece zile, nu mai puteam să-l întoarcem cu fata la perete pentru că voia să vadă ce se petrece în cameră.“ Nu stiu dacă

209

acesta este un copil supradotat. Oricum, asa crede mama lui: „Ar trebui ca părintii să-i poată recunoaste pe acesti copii si să nu-i considere ca avînd tulburări de comportament sau inadaptati – pentru că uneori pot semăna cu acestia din urmă dacă nu stii cum să te porti cu ei. Poate că nici profesorii nu stiu cum să adapteze educatia la acesti copii uneori diferiti de ceilalti.“

Avem si o altă scrisoare despre un băietel care citește douăsprezece cărți pe lună, la unsprezece ani, cred – ceea ce e totuși destul de deosebit. Părintii sînt surprinși de diferența dintre dezvoltarea fizică și dezvoltarea intelectuală a acestui copil care, pe de altă parte, suferă, fără cauze medicale, de dureri de cap de la vîrsta de șase ani, de cînd a intrat la cursul pregătitor. Este un elev strălucit. Dar are, ne spune mama, un scris îngrozitor, din care cauză e foarte trist. Nu e adevărat! Scrisul lui (mama ne-a trimis o temă de-a băiatului) nu este îngrozitor: este, într-un fel, stîngaci. Este scrisul unui copil foarte nervos. Din moment ce este dotat, ce are înclinații literare și îi place atît de mult să stea liniștit și să învețe bine, cred că l-ar ajuta dacă ar învăța să bată la masină. și asta cît de curînd. Părintii nu prea știu cît este de important acest lucru. Foarte rău că profesorii nu acceptă temele la masină! Gresesc, pentru că, să înveți să bati la masină pe la unsprezece-doisprezece ani, e o treabă minunată. Asta poate fi de folos mai tîrziu. Da. În Statele-Unite, există chiar școli în care este interzis să dai o temă scrisă de mîină: ea trebuie să fie bătută la masină. și e un lucru foarte inteligent! Nu faptul că este interzis să scrii de mîină, ci că ai posibilitatea de a da o temă bătută la masină sau scrisă de mîină; pentru că este un bun cîștigat pentru toată viața. Pe de altă parte, băiatul despre care am vorbit – și cu asta termin această scrisoare —, își face cu greutate prieteni în clasă, își consideră colegii cam prostuți, îi permite fratelui său să vină la el în cameră și să se joace cu el, dar pe sora lui o alungă și îi spune „plosnită”. Seara, o pupă pe mama, însă nu și pe tata. Mama mai precizează că tatăl a lipsit mult, iar copiilor le-a fost greu. Dar, acum, lucrurile s-au mai aranjat. Cred că aceste două scrisori pun, în termeni foarte generali, problema copiilor supradotați. Da. Trebuie să se știe că această problemă a copiilor numiți supradotați a fost deja abordată în alte țări, în special în Anglia. S-au creat și școli pentru supradotați, care sînt, după părerea mea și a multor alora, niste catastrofe, ca orice altă segregare a copiilor „altfel decît ceilalți”. În Franța, ea începe să intereseze în mod serios și se știe că se pot detecta calitățile unui copil, începînd cu cinci-șase ani, cu ajutorul testelor – în special un test numit Wachs, care nu se referă doar la aptitudinile școlare. Faptul că ești foarte dotat pe plan școlar nu înseamnă că ești supradotat, dacă nu există și o enormă

curiozitate pentru o disciplină anume, o preocupare pentru propria dezvoltare și pentru a fi creativ. Prin interpretarea testului Wichs, se poate spune că un copil este mai dotat decât alții pe baza unui coeficient

de inteligență, rezultat din acest test care este de circa 140.

Deci poți să ai un coeficient de inteligență foarte ridicat și să nu fii cu adevărat înzestrat în multe alte domenii?

Da, tocmai în cazul în care ai un coeficient foarte ridicat, dar nu la testul Wichs, ci la alte teste care

nu sînt decât teste de inteligență și nu, în același timp, teste motorii, de curiozitate, de creativitate etc. E

aproape păcat cînd unii copii sînt supradotați numai din punct de vedere școlar, deoarece asta înseamnă

că pentru ei reușita școlară, dorința de a fi primii este o obsesie. și nu că sînt foarte curioși să cunoască

totul în viață, că ar dori să se dezvolte într-o direcție anume.

Deci, în primul rînd: de ce un copil supradotat din punct de vedere școlar să nu aibă, în afară de

scoală, momente de destindere și întâlniri cu oameni care îl pot învăța o artă sau o disciplină care îl interesează

în mod deosebit (istoria, literatura etc.)? Dar, în clasă, să rămîină cu copiii de vîrsta lui. Altfel, va ajunge

un copil aparte și asta îl va afecta mult. Este o problemă de nivel de maturitate.

210

Acest tînăr de unsprezece ani despre care vorbeam adineori, care își pupă și își alintă mama, este

un copil în pericol, într-adevăr; deși din punct de vedere mental și literar este un copil dotat. Este mai

degrabă un copil ce are nevoie de îngrijiri, decât unul care poate fi numit „supradotat”.

Poate a fost supradotat,

precoce pentru vîrsta lui cînd era mic, asta nu mai știu. și, totuși, un copil precoce merge la nouă luni,

nouă luni și jumătate. Inteligența este în primul rînd inteligență motorie, apoi inteligență verbală, deci

copilul este mai întîi foarte precoce la mers, în îndemînare corporală și manuală, și în vorbire. Dar și

foarte enervant, pentru că deranjează tot timpul. Multi părinți își abrutizează copilul supradotat prin

interdicții, nu are voie să se miste, să vorbească pentru că îi obosește. De aceea, în ultimul timp, se și

încearcă o depistare foarte timpurie a copiilor dotați: pentru a le ocupa timpul și a-i pune în contact cu

alții și cu ceea ce îi interesează.

Dar și pentru că acești copii, care învată extrem de ușor, nu reușesc să fie interesați de nimic în școlile

obșnuite. Ei trebuie stimulați prin alte lucruri – muzică, artă, activități creatoare. Există în Franța, de

puțină vreme, un club de activități artistice pentru „tineri străluciți”, care se numește „Tinere vocații artistice,

literare si stiintifice." Copiii care, altminteri, merg la scoală în clase pentru copii de vârsta lor, pot găsi în acest loc activități pe care si le-au dorit chiar ei si nu cele alese de părintii lor – lucru foarte important, deoarece multi părinti își „împing” copilul de la spate si nu acesta este modul în care trebuie să se ocupe de copiii supradotati.

În ce mă privește, toate eforturile mele sînt îndreptate spre posibilitatea ca acesti copii să vorbească cît se poate de bine, să aibă o îndemînare corporală încă de mici. Mai tîrziu, ei vor fi poate copii supradotati; sau poate nu. Dar, cel puțin, supradotatii vor evita astfel „ratarea”, la care se poate ajunge ușor prin contrarierea ritmurilor proprii, prin încercarea de a-i pune prea repede la olită, sau prin imposibilitatea lor de a se exprima verbal, motor si pe planul ingeniozității. Din păcate, există copii supradotati care par, dimpotrivă, copii înapoiati, deoarece întreaga lor copilărie initiativele le-au fost blocate, au fost abandonati în singurătatea gîndurilor si jocurilor lor, uneori chiar culpabilizati din cauza dorintei de independentă, de actiune, de cunoastere, din cauza faptului că nu au fost „cuminti”.

Asta spunea, de altfel, si prima corespondentă.

Un copil supradotat cînd este foarte mic nu înseamnă că e supradotat în sine si nici că va fi așa cînd va crește. Acesti copii trebuie studiat si ajutati, fără să li se facă rău. E bine să se creeze pentru ei locuri anume în care să găsească informatii si persoane calificate în tehnicile si domeniile preferate, să găsească răspuns la întrebările care îi frămîntă, sau noi centre de interes, în acelasi timp însă, să li se respecte initiativele individuale sau de grup.

Tot în legătură cu acesti copii supradotati, o corespondentă vă scrie despre fetita ei care este astăzi cu două clase înainte față de cei de o vîrstă cu ea: „V-am auzit împotrivindu-vă precocității scolare si, în mod special, copiilor care sar cîte o clasă. Cu toate acestea, cînd fetita mea avea opt ani, mă simteam față de ea că o găină care a făcut o rătuscă sau, mai degrabă, ca o rată care a clocit un ou de lebădă, pentru că era de o precocitate extraordinară.” Rezumînd rapid această scrisoare, trebuie să spunem că e vorba de un copil cu manifestări precoc: la sase luni iese singură din pătut si mergea de-a busilea pînă în camera de zi ca să stea cu ceilalti. La nouă luni, urca si cobora singură scara, în patru labe, fără să se rostogolească.

Lucru cu adevărat deosebit. Era un copil cu o dorință de viață pe toate planurile. Da. si a fost considerată imediat drept o fetiță destul de dură, nu prea afectuoasă, foarte rezistentă

la durere, curajoasă și agresivă. Zgîria persoanele care nu îi plăceau sau care se apropiau prea tare de ea.

Ceea ce ducea la scene de genul următor: o doamnă se apropia de copil: „Aveți grijă, doamnă, o prevenea mama, e cam sălbatică și poate să vă zgîrîie. – Dar nu se poate! E așa de dragută! Măi-măi...” și, deodată, zbîrr! mînuta zbura și, deși avea unghiile tăiate scurt, lăsa o urmă pe fata doamnei frustrate și furioase, bineînțeles, pe mamă. Pe urmă, foarte repede, și-a dezvoltat un talent extraordinar de a imita și o memorie fantastică. La treizeci de luni, cînd am dus-o la grădiniță, educatoarea ne-a spus: „Nu putem să o ținem”.

211

În trei luni a învățat să citească și să socotească. și, evident, de îndată ce a știut să citească, a început să

devoreze cărți: cum ar fi de exemplu, povestea cu dicționarul...

Da, ceea ce a îngrijorat-o pe mamă.

Bineînțeles! Mama ne scrie: „A început să învețe dicționarul pe de rost. Am fost salvati, ca și ea de

altfel, de venirea vacantei cînd a trebuit să întrerupă.” Pe urmă, a vrut să tricoteze, dar mamei i s-a părut

că e prea mică. Fetita s-a înversunat, furioasă că nu poate și, pînă la urmă, a reușit și asta foarte, foarte

repede.

E un copil extrem de ambițios.

Acelasi lucru se poate spune despre activitățile ei extra-scolare; echitatie, gimnastica. E foarte bună

la călărie. Sau la muzică, de pildă: a vrut să învețe solfegiul: i s-a spus că e prea complicat. La sfîrșitul

trimestrului a fost a patra la concursul de pian.

Apoi mama vă vorbește despre atitudinea bunicului și a tatălui față de această fetiță.

La început, nu

i-au dat prea multă atenție; au păstrat o anumită distanță față de acest copil care nu semăna cu unul obișnuit.

Vă interesează acest pasaj?

Da, pentru că tatăl se ocupă mult de copiii lui, de fetita cea mare, dar în ceea ce o privește pe aceasta

a simțit că nu trebuie să o suprasolicite; altfel, devenea agresivă cu el. Așa sînt copiii care doresc prea

multe: nu știu cum să atragă atenția și devin destul de agresivi. A avut perfectă dreptate să o lase în pace,

fără să se ocupe prea mult de ea în acea perioadă. și bunicul o neglija oarecum, neștiind ce atitudine să

aibă față de o asemenea fire.

Dar, mai tîrziu, într-o zi, fetita i-a pus bunicului o întrebare surprinzătoare în legătură cu o poezie

de Ronsard, pe care o citise și o stia pe de rost, despre o turnură de frază în franceza veche, pentru că

voia să știe ce înseamnă. Din acel moment, bunicul s-a ocupat de ea și au început să stea de vorbă.

si mama a dat dovadă de mult inteligentă în felul în care a protejat-o pe fetiță de ea însăși, lăsînd-o să trăiască destul de liber – lucru care i s-a reproșat. Dar ce altceva ar fi putut să facă? să-i creeze probleme.

De altfel, a procedat cu multă înțelepciune, mergînd o dată sau de două ori la un psihiatru pentru copii si la un psiholog, si amîndoi i-au spus că fetita este perfect normală, că totul se datorează unui coeficient de inteligentă foarte ridicat, cu doi ani-doi ani si jumătate peste nivelul vîrstei ei si unei dezvoltări omogene, atît pe plan motor cît si afectiv. Este, într-adevăr, un copil exceptional.

În acelasi timp, ceilalti copii o adoră. Îsi face peste tot prieteni si toată lumea o iubeste. si nici ea nu mai este agresivă cu ei.

Iată un lucru foarte important. Este un copil normal. Asa cum scrie mama: „Nu este perfectiunea întruchipată. Are si defecte.” De altfel, mama nu o consideră supradotată.

Deci, iată care este întrebarea corespondentei noastre: „Există cursuri de recuperare, de mentinere la nivelul clasei etc. Dar nu s-au creat structuri destinate în special copiilor care înregistrează un avans în raport cu ceilalti. Noi am adoptat solutia să sară două clase. Nu credeti că, mai tîrziu, acest lucru o să fie un neajuns?”

Nu, cred că au făcut foarte bine, din moment ce fetita are multe preocupări colaterale. Cînd copilul înregistrează un avans în toate, si nu numai pe planul inteligentei scolare, în cazuri exceptionale ca acesta, poate fi o solutie să sari o clasă. Există copiii care au absolută nevoie de ritmul de viață si de instruirea pe care o primesc copiii mai mari. Dar cu conditia ca dezvoltarea lor să fie omogenă.

Pentru că există copii foarte dezvoltati pe plan mental, dar care nu stiu să se îmbrace, nici să facă altceva decît să-si trăiască viata imaginară, care nu se descurcă defel în realitate sau în societate. Acestia sînt întîrziati pe plan afectiv si foarte legati de mama lor. Bineînteles, acesti copii nu sînt niste copii supradotati deoarece dezvoltarea lor nu este omogenă. Copilul supradotat este un copil cu un temperament foarte complex, extrem de ambitios în toate, dar care se si protejează de tot ceea ce interferează cu dorintele sale, cu propria sa viață. Uneori, copiii supradotati încep să aibă, din păcate, tulburări de comportament, pentru că cei din jur vor să-i frîneze,

212

să-i dreseze, să-i reprime, pentru că acestia au multă initiativă si este foarte obositor să suporti niste copii precoci pe planul motricității, al curiozității, al îndemînării manuale, al dorintelor. Dar este important că acest copil nu a sărit o clasă în timpul anului scolar – lucru destul de dificil.

La cinci ani, a intrat direct la cursul pregătitor. Apoi, la sfîrsitul cursului elementar 1, pentru că stia deja totul, învățătoarea le-a spus părintilor: „Trebuie să meargă într-o altă clasă, deoarece în clasa următoare se repetă aproape în întregime ce s-a făcut în CE 1 și se va plictisi.” Deci, nu e ceva rău pentru că, de fapt, fetita a început școala în clasele mici care au răspuns interesului ei din acel moment. Problemele apar cînd un copil sare, de pildă, clasa a șaptea, sau a opta, sau a cincea, și cînd are deja prieteni și s-a obișnuit cu ei. Or, în cazul fetitei, era vorba de o clasă care răspundea cu adevărat nevoii ei de învățătură, vitezei de lucru – pentru că ea învăța totul foarte repede, iar învățătoarea nu stia cum să-i țină interesul treaz.

Acum, mama vrea să știe, și e îngrijorată, dacă va veni un moment cînd va claca. Nu cred. Oricum, nu e ceva grav. Dacă cumva părintii vor simți că îi e greu și că suferă din cauza asta, fiind într-o clasă mai mare, va putea rămîne doi ani în aceeași clasă – schimbînd eventual școala sau să rămînă în aceeași școală dar la o altă învățătoare. Dar nu se poate ști nimic dinainte. Oricum, fetita are multe alte preocupări; și mulți prieteni. Este un copil cu o dezvoltare perfect omogenă și nu cunoaște problemele pe care le au unii copii împinsi de la spate din punct de vedere școlar. Neliniștitor este numai cînd planul școlar le devansează pe celelalte, care nu tin pasul. Dar, în cazul acesta, e vorba de un copil de excepție. și îi felicit pe părintii care au reușit să o crească fără să o distrugă, atunci cînd, mică fiind, se arăta atît de agresivă și de independentă.

A-ti dezmierda nepotii, nu înseamnă că o faci din iubire pentru ei (Copii/bunici)

Avem aici scrisoarea unui tată de douăzeci și șase de ani. Sotia lui are douăzeci și opt și au două fetite, de trei ani, respectiv, de două luni și jumătate. Acestea au două bunici, doi bunici și două străbunici. Iar de aici vin toate problemele: fetita cea mare e tratată cu mult prea multă atenție de totii, dar în special de bunica și de străbunica din partea tatălui. Bunica, care întotdeauna visase să aibă o fetiță, se lasă cu totul „îmbrobodită” de nepotică și o ia noaptea la ea în pat. Străbunica, care înainte nu fusese niciodată prea „mămoasă”, vrea acum să doarmă mereu cu fetita, o ia cu ea la toaletă; îi povesteste tot soiul de întâmplări cu agresiuni etc. Tatăl fetitei pune toate acestea pe seama unor probleme sexuale nerezolvate... Bineînțeles. Pînă acum, părintii au rezistat la toate presiunile familiale, care au sporit la nașterea celui de-al doilea

copil, cînd cele două bunici s-au sfîșiat literalmente, disputîndu-si privilegiul de a o putea avea în sfîrșit
fiecare pe nepotică pentru ea. Drept care ei au refuzat să le-o dea.

Au făcut foarte bine.

Întrebarea pe care vi-o pune tatăl se leagă de faptul că, acum, si copilului îi face plăcere să fie cu ele. O cere fie pe bunică, fie pe străbunică, ar vrea să meargă să doarmă acolo. Iar ele sînt nemulumite de faptul că mama fetitei se opune.

În primul rînd, copiii nu trebuie în nici un caz să doarmă cu bunicii! Această fetiță nu mai trebuie

lăsată la o bunică sau străbunică care face așa ceva: si să i se spună copilului că el, tatăl, îi interzice acest

lucru, deoarece din scrisoare rezultă că bunicile spun că „Mama” se opune să o ia cu ele în pat, să o „lingă”,

213

asa cum fac animalele, să ajungă la promiscuități sexuale etc. Dar aceste femei se poartă ca niste bebelusi!

(si, de fapt, ce le-ar interzice oare în felul acesta?) Poate se gîndesc că, atunci cînd erau mici, interdicțiile

veneau din partea mamei? Nu stiu ce să spun. Oricum, dacă fetita vrea să meargă să doarmă la ele, tatăl

trebuie să-i spună: „Nu vreau să mai mergi la Bunicuta Cutare pentru că jucîndu-te așa cu ea (să-i amintească

tot ce stie el de la copilul care povesteste ce s-a întîmplat), e ca si cum ai fi păpusa ei, iar ea ar avea trei

ani. Nu vreau să stai cu persoane care cred că tu esti un bebelus si care se joacă cu tine de-a fetitele mici.”

Deci, tatăl trebuie să-si asume răspunderea unui refuz. Iar dacă fetita le va povesti într-o zi bunicilor ce

a spus tatăl ei, iar acestea îi vor reproșa fiului si, respectiv, nepotului, el trebuie să le spună: „E adevărat.

Vă purtați cu ea ca si cum ati fi si voi niste fetite. Îi faceti mult rău; nu așa trebuie iubit un copil.” Pur

si simplu. Trebuie ca tatăl să aibă suficientă afecțiune pentru fiica lui, pentru mama lui, ca si pentru bunicile

si soacrele sale ca să poată face acest lucru. De altfel, în scrisoare, nu pare atît de pornit împotriva lor,

cît mai curînd disperat din cauza acestei perversiuni a persoanelor în în vîrstă.

Tatăl mai adaugă: „Totul este motiv de santaj afectiv. Orice reactie a copilului este interpretată în

următorii termeni: «Nu o mai iubesti pe Bunicuta», «O iubesti pe Bunicuta», «Nu te mai iubesc», «Iubesti

mai mult sau mai puțin pe cineva» etc. Cred că este o atitudine foarte răspîndită, dar care poate nu merge

întotdeauna atît de departe...”

Da, dar e o adevărată perversiune să cresti copiii în felul acesta. „Dacă faci asta, nu te mai iubesc”:

ei bine, decît să fie iubiti în felul ăsta, prin pervertire, mai bine să nu fie iubiti. Iar copilul trebuie să stie:

„Ai mare noroc că bunica ta nu te mai iubeste, pentru că, așa cum te iubeste ea, parcă te-ar urî; alături de ea trăiești ca un bebelus, ea nu te ajută să crești mare“.

Ultima problemă care apare în scrisoare; avînd în vedere că urmează să se mute, părintii trebuie să o lase pe fetiță cîteva zile la cineva; iar ea, știind despre ce e vorba, le-a cerut să o ducă la bunica și la străbunica. Este o nouă ocazie nesperată.

Mai bine să o ducă la cineva care se ocupă de copii și care are deja doi sau trei copii în grijă; și vor plăti, dacă altfel nu se poate; dar să nu o lase la asemenea bunici.

Foarte bine. Deci, să reziste presiunilor.

Da. Pentru că trei ani este o vîrstă foarte delicată pentru un copil și nu merită să-și asume asemenea riscuri. Cînd va fi mare, le va fi recunoscătoare părintilor săi.

Din fericire, nu toate bunicile sînt așa. Unele își învată nepotii să cînte, să joace jocuri inteligente, le spun povești; și sînt foarte caste în atitudinea lor față de copil, învățîndu-i să-și respecte propriul corp și respectîndu-se pe ele în fața lui. Scrisoarea primită de la acest tată este sfîșietoare pentru că ne face să înțelegem cum pot fi pervertiti niste copii.

(Peste cîteva săptămîni)

În urma citirii acelei scrisori, ne-au sosit multe reacții și proteste din partea unor bunici.

Avem aici una care le rezumă destul de bine pe toate. Dar, să precizăm mai întîi că nu sînteti în nici un caz „antibunici“.

Defel. Dimpotrivă, am scris de multe ori în ziare destinate vîrstei a treia cît de importantă este pentru cei mici prezenta generației bunicilor și a străbunicilor.

Deci, de data asta ne scrie o bunică: „E adevărat că, uneori, cînd vin să-mi spună bună dimineata, nepotelele mele se strecoară la mine în pat, îmi cer să le cînt un cîntec, să le spun o poveste, se urcă la mine pe genunchi să mă sărute, să le „ling“, cum spuneti d-voastră. Vă asigur că nu mă simt deloc o bunică vicioasă din cauza asta. Nu știu dacă v-ati cunoscut bunicii, dar pentru mine, cele mai frumoase amintiri din copilărie le datorez afecțiunii, căldurii și bunătății unei bunicute lîngă care îmi găseam refugiul atunci cînd mama, rămasă văduvă de foarte tînără și obligată să lucreze pentru a ne crește, era ocupată. Sînt sigură că nenumărate bunici, au reactionat și s-au întristat ca și mine, pentru că niciodată cînd si-au dezmiardat nepotii nu au resimțit ce presupuneti d-voastră.“

214

Trebuie totuși să adaug ceva la cele spuse de această bunică: pentru că „a-ti dezmiarda“ nepotii nu înseamnă că o faci din iubire pentru ei.

Pe de altă parte, le-am cunoscut nu numai pe ambele mele bunici, ci și pe o străbunică. și îmi amintesc

că de la aceste bunici – eram o familie numeroasă – am învățat o multime de jocuri de societate, că ele nu erau niciodată obosite când era vorba să se joace cu fiecare dintre noi, să ne cînte asezîndu-se la pian să ne învete cîntecele pe care apoi le cîntam și noi părintilor nostri; ne arătau fotografii vechi, explicîndune cum era pe vremea cînd erau ele fetite. Cea care se căsătorise în 1860 ne-a povestit cum a fost la nunta ei. Toate astea ne captivau. Sigur că au fost și bomboane și jucării, diverse lucruri pe care le făceam împreună, dar nu ne-au dezmiardat și le sînt foarte recunoscătoare pentru acest lucru – și pentru faptul că, mai curînd, ne-au umplut mintea cu povesti de familie, cu felul în care oamenii trăiau și se îmbrăcau odinioară; pentru că ne-au învățat cum s-a schimbat valoarea banilor etc.; și pe urmă, mai ales, pentru că ne-au citit atîtea cărți captivante, ne-au învățat toate acele jocuri de societate, intrînd în joc cu noi, trisînd uneori, ca să cîştige... ca și noi, rîzînd apoi din toată inima dacă trisam la rîndul nostru; și pentru faptul că ne-au învățat, de la patru ani, istoria Frantei din cărți vechi cu gravuri... iar apoi și proverbe. Ca să mai spun o dată, important nu este să-ti dezmiarzi nepotelele, și nici să le iei în pat la tine. Dacă ele vor, trebuie să le spui: „Nu, nu, mai bine ne jucăm de-a ceva.” A educa un copil, înseamnă săl ajuti să învete să tricoteze, să coasă, să-si îmbrace păpusile, să facă prăjituri, să ducă o treabă pînă la capăt (cu un anumit sprijin); nu să-l alinti, să-l dezmiarzi ca pe un bebelus sau pe un ursulet, ci să-l initiezi în viața practică, să-i formezi inteligenta, trezindu-i interesul pentru ceva, să păstrezi secretele pe care ti le încredințează. Nu înseamnă nici să-l seduci, nici să-l santajezi cu dragostea ta. Înseamnă să-i dăruiești unui copil din inima și din timpul tău. Cine, în afară de niste bunici iubitori, poate avea o asemenea răbdare? Nu, nu, nu sînt în nici un caz împotriva bunicilor și a străbunicilor! după cum nu sînt nici împotriva vreunui bunic sau străbunic. Nu as vrea să arunc gaz pe foc, dar, din moment ce vorbim despre relațiile copii/bunici, iată de data asta scrisoarea unei mame: „Ajutati-mă să o refuz pe mama să îi ia pe copii la ea în timpul vacantei.” Are un băiat de unsprezece ani și două fete, de zece și cinci ani. Într-adevăr, aceeași problemă se pune de fiecare dată cînd vine vacanta. Mama vrea să îi ia pe copii la ea în timpul vacantei. Cum este văduvă, locuiește acum într-un apartament de două camere, confortabil dar prea mic, bineînțeles, pentru a-i primi în același timp pe copii și nepoti. Cînd mergem în vizită la ea, eu și sotul meu dormim în sufragerie, iar

ea si copiii în dormitor. si asta de cîtiva ani. Este greu să ne opunem solutiei atît de simple ca un copil să doarmă cu bunica, în patul ei.” În felul acesta, fetita cea mică doarme cu bunica: „Deci, bucurie de ambele părți. De cum se trezeste, fetita o monopolizează practic pe bunica, iar aceasta intră în jocul ei: «Bună dimineată, Doamnă. Ce face copilul d-voastră?» etc. si se închid amîndouă în dormitor ca să se joace, în timp ce noi sîntem alături... Trebuie să mai spun că, de cîteva ori pe an, mama vine la noi ca să putem pleca în diverse călătorii. Deci, trebuie spus că – în ciuda unor mici inconveniente, cum ar fi faptul că nu stie să spună nu copiilor, că încearcă să nu îi contrazică, pentru a fi întotdeauna de aceeași părere si să nu trebuiască să le răspundă că ceva nu e voie – ne ajută foarte mult. Asta înseamnă că în fiecare seară se uită la televizor, indiferent de program: că mesele se compun doar din desert etc. Astfel că bunica este foarte fericită cu nepotii si ar vrea să-i aibă din cînd în cînd la ea, fără părinti.”

În continuare, mama precizează că atunci cînd copiii mergeau singuri la bunica, acum cîtiva ani, aceasta le invita si pe verisoarele copiilor (care au saispnezece, treispnezece, doisprezece si nouă ani). Deseori, fiul ei era singurul băiat între atîtea fete. De mai multi ani, mama a desfiintat acest gen de vacante, cel puțin pentru băiat, „si în folosul lui”. Acum vă roagă să o ajutați să spună „nu” mamei sale. Pentru că nu e usor de explicat.

Asa e. Dar nu înțeleg de ce nu poate să aibă un pat pliant sau o saltea cu un sac de dormit, astfel încît fetita cea mică să nu mai doarmă în pat cu bunica ei. Nu e totusi prea greu să ai un astfel de pat de rezervă pentru fetită, care nu ocupă mult loc si poate fi tinut sub patul bunicii cînd copii nu sînt acolo.

215

Ca si în cazul despre care am vorbit mai înainte, si aici copilul are drept model o femeie ce trăieste ca un copil de cinci ani. Este tocmai opusul a ceea ce am spus despre bunicile care îi învată pe copii multe lucruri si îi ajută să se socializeze, le dau reguli de viață si, mai ales, au cu ei conversatii interesante. Este evident că, dacă te uiti la orice program, televizorul este un lucru foarte rău pentru copii. Cînd se duc la această bunică, e ca la bîlci. În ce priveste desertul, la urma urmei, asta este! E doar un detaliu. Foarte rău e însă felul cum se culcă.

În legătură cu vacantele, mama are dreptate: un băiat în mijlocul a cinci sau sase fete nu e ceva bun. si nu este bine să stea împreună într-un apartament minuscule tineri de saispnezece ani si copii de sase.

Înteleg foarte bine că nu e deloc usor să refuzi invitația unei bunici de a-i trimite pe copii la ea, când e vorba de o bunică care îi ajută mult. Dar am impresia că, de când a rămas văduvă, aceasta a făcut o adevărată regresie. Poate că fiica ei ar putea să-i găsească, pentru companie, alte femei de aceeași vîrstă, relații care i-ar permite să rămînă activă din punct de vedere mental, în cadrul vieții sociale. În caz contrar, ea se va alinia la tot ce are mai stupid un copil de cinci ani. Dar cum să-i explici unei fetite care s-a obisnuit să meargă să se culce în patul bunicii, când e în vizită la ea, că dintr-odată s-a terminat cu asta? Cu siguranță că nu va fi ușor. Oricum, doar nu o să doarmă așa pînă la douăzeci și cinci de ani! E suficient să-i spună fetitei: „stii, esti deja prea mare. și nu esti sora bunicii. Nu mai vreau să te culci cu ea...” Pur și simplu.

Dar să ne întoarcem la bunică, pentru că aici e problema. Aceasta a început să involueze. Nu este integrată în viața socială și cred că se plictisește. Or, la ora actuală, există multe activități destinate vîrstei a treia. Această doamnă care ne scrie ar putea găsi o prietenă sau un prieten al mamei sale care ar vrea să se ocupe de ea. Probabil că nu a avut o viață prea plină la vremea ei. Poate a trăit în umbra unui bărbat lîngă care nu a avut o viață independentă de adult. și apoi, lipsită de acest sprijin, nu și-a mai putut continua viața de adult, așa cum fac astăzi pînă la șaptezeci, șaptezeci și cinci de ani, multe persoane care trăiesc în societatea celor de vîrsta lor, continuînd să aibă activități intelectuale, ludice, întâlniri, plimbări, dupăamieze când fac împreună diverse lucruri sau încearcă să fie de folos altora. Nu știu. Ceva îi lipsește acestei femei, o viață civică și socială, cu persoane de aceeași vîrstă. Poate cel mai mult o va putea ajuta fiica ei dacă va reuși să facă ceva în acest sens, mult mai bine decît să-i interzică tot felul de lucruri în legătură cu copii.

Cine are dreptate? (Copii/bunici/părinți)

Tot în legătură cu relațiile copii/bunici, vă scrie mama unui băiețel de șapte ani, singur la părinți, din cauza sănătății tatălui său. Copilul nu are probleme deosebite: cuplul este fericit, iar familia unită. Singura lor problemă este faptul că băiatului nu-i place să meargă la bunicii lui din partea mamei, pentru care, scrie mama, educația este un fel de dresaj. și ea și sora ei se opun total acestei metode și tin partea copilului în fața bunicii care, bineînțeles, sînt nemulțumiți. Or, acești bunici i-au propus băiatului să vină să stea la ei în vacanța următoare. Mama l-a întrebat ce părere are. La început, copilul a spus nu,

apoi: „Bine, dacă asta le face plăcere, am să mă duc, dar fără tragere de inimă.” „Am impresia, încheie mama, că părintii mei nu știu să fie niste bunici cu care copilul să fie fericit. Dar cum să-i fac să înțeleagă acest lucru? și am avut dreptate să-i cerem părerea băiatului?”

216

Copiii sînt foarte sensibili la faptul că părintii nu sînt de acord cu o familie la care el merge să stea, în special dacă e vorba despre familia lui din partea mamei sau a tatălui. Copilul e ca un ecou la reacțiile mamei și tatălui său. Pentru un copil foarte mic e neplăcut să fie crescut în mod contradictoriu, în timpul vacanțelor, sau chiar al sfîrșitului de săptămîină, de o bunică, iar restul timpului de către părintii lui. Dar acest lucru nu mai are nici o importanță pentru un copil care a depășit trei ani. Dimpotrivă: „Vezi, la bunicul și la bunica e altfel decît acasă. Ei sînt o altă generație. Dacă ești acolo, ei comandă, nu noi. Ei au felul lor propriu de a crește copiii. De altfel, eu așa am crescut. Iar tu, dacă îi iubești, vei reuși foarte ușor să-i înțelegi.” Începînd de la trei ani, copiii cu care se vorbește în felul acesta vor fi foarte fericiți să meargă la bunicii lor sau la alte persoane de vîrsta unor bunici – bineînțeles, cu condiția să nu fie chiar niste sadici sau niste persoane deprimare; pentru că e foarte adevărat că prezenta unor persoane aparținînd generației care o precede pe cea a părinților lor le este foarte necesară copiilor. Le place să audă vorbindu-se despre felul în care au fost crescuți părinții lor. În felul acesta, mai ales dacă lucrurile s-au petrecut foarte diferit, au posibilitatea de a lua distanță, recul, față de modul în care sînt crescuți ei, în familia lor. și tot astfel își vor înțelege și prietenii ai căror părinți procedează cu totul altfel decît ai lor – lucru de care își dau foarte bine seama, fie și atunci cînd ies în fiecare zi de la școală. Acum să vedem cum stau lucrurile cînd părinții și bunicii sînt împreună și discută o problemă în legătură cu copilul; în loc să se certe încercînd să vadă cine are dreptate – avînd în vedere că părinții vor să facă într-un fel, iar bunicii în altul —, mai bine să facă următorul lucru care îl va ajuta pe copil: dacă bunicii sînt prea îngăduitori în raport cu educația părinților, mama sau tatăl (mai curînd mama cînd e vorba despre părinții ei și tatăl cînd e vorba despre ai lui) să-i spună: „Ai mare noroc că bunicii tăi sînt astăzi aici, profită de asta... Eu am să trec cu vederea pentru că îmi iubesc tatăl (sau mama) și nu vreau să-l supăr.” Dacă, dimpotrivă, bunicii sînt mult mai severi decît părinții: „Nu-i nimic, ai ocazia să vezi

si tu din cînd în cînd cum este cînd esti crescut cu severitate. Poate bunicii tăi au dreptate. Eu fac asa cum cred eu; ei fac cum cred ei. Dar, si unii si altii te iubim. Toti vrem să ajungi un băiat (o fată) de ispravă, si ei ca si noi. Dar, vezi, fiecare procedează altfel. Însă, doar tu poti să ajungi cu adevărat cineva.”

Revenind la scrisoarea noastră, cred că părintii au avut dreptate să-i ceară părerea băiatului. Acum, pentru că tot a spus da, să se ducă să stea la bunicii lui din partea mamei. Dar părintii să nu facă din asta o întreagă poveste, mai ales dacă băiatului nu-i face nici o plăcere. Să nu vină cu: „Bietul nostru băietel, ce amărît e el, o să avem noi grija lui.” Nu. Acestia sînt bunicii lui, e familia lui. si în fiecare familie, e o altă atmosferă. Mama vede educatia altfel decît bunica. Iar el, cînd îi va veni rîndul, își va creste copiii altfel.

Orice muncă trebuie răsplătită (Bunici/părinti)

În Franta, bunicile sînt cele care au în mod obisnuit grijă de copii – pentru că, printre altele, este adevărat că nu plătesti o bunică... Da. si apar nenumărate conflicte. Bunica de la care am primit scrisoarea își creste nepotul de treisprezece ani de cînd s-a născut; părintii îl iau acasă seara. Între ea si mama copilului s-a creat o rivalitate: „Fiica mea ar vrea ca băiatul să nu-si

217

iubească bunica. E foarte multumită că am grijă de el, dar am impresia că îl montează împotriva mea.”

E o expresie des pronunțată în conflictele dintre părinti si bunici. Asa e. si asta duce la mici drame. Copilul devine rău, agresiv, neascultător. Pe de altă parte, tine cu greu pasul la școală: „Asta pentru că nu poate, pentru că are unele deficiente. Părintii nu îl înțeleg.”

De fapt, nimic precis în toate aceste relatări; o atmosferă confuză, care poate strica viata acestei familii ani în sir, cînd de fapt, s-ar putea găsi poate un mijloc de comunicare? Poate... Dar, în primul rînd, de un copil de treisprezece ani nu mai trebuie să ai grijă. Mi se pare curioasă povestea acestui băiat ce o are ca dădacă pe bunica lui, desi este aproape la vîrsta de a fi el babysitter.

Mă întreb dacă problemele nu vin din faptul că băiatul se distrează să semene zîzanie între cele două femei. E atît de distractiv să apesi pe buton si să vezi că soneria sună! Eu cred că el a simțit foarte bine că lucrurile nu prea merg între cele două „mămici”, si se distrează, montîndu-le pe una împotriva celeilalte pentru a le domina. Mi se pare că a sosit timpul ca acest băiat să fie întărcat de bunica lui – si

poate si de mama lui.

Dar tatăl, cum de își lasă fiul la soacră?

Nu ne spune mare lucru despre el.

Dar când avea treisprezece ani, tatăl mai era în grija unei persoane care îi supraveghea toate faptele

si gesturile, în loc să-si vadă de lectii, ca atîtia copii, si să pregătească cina pentru părinti? În fine, parcă

ar fi vorba de un copil mic... Faptul că învată foarte bine la școală, e un detaliu. Poti fi analfabet si, în

acelasi timp, destul de adaptat la viata de fiecare zi, în asa fel încît să-ti poti asigura traiul.

Am impresia că multi părinti, pe motiv că au grijă de copiii lor, continuă să-i mentină într-o stare

de dependentă. Or, două sînt mijloacele de a te apăra împotriva dependentei: fie devii agresiv sau fugi,

fie te supui. Astfel, copiii devin sau apatici sau colerici si, oricum, nu sînt stăpîni pe ei însisi... pînă în

ziua când fug de acasă.

Dar, în ceea ce priveste pe copiii mai mici, nu este mai puțin adevărat că acestia creează deseori

tensiuni între părintii lor si bunicii care au grijă de ei.

Da. În parte, datorită faptului că părintilor nu le este usor să-si arate recunostinta față de bunicile

care le fac acest serviciu gratuit – în timp ce, fără ajutorul lor, ar fi obligati să plătească pe cineva. Adevărul

este că foarte rar părintii tineri reusesc să plătească o bunică, dacă aceasta nu vrea.

Dar ar putea, fără săi

spună, să pună în fiecare lună pe un carnet de CEC sau într-un cont special toată suma sau o parte din

ce i-ar da altcuiva. Pentru că, să ai grijă de un copil este o muncă; si orice muncă trebuie răsplătită, chiar

dacă e făcută cu căldura unei bunici. În ziua în care copiii nu vor mai avea nevoie de îngrijirea cuiva,

părintii îi vor spune bunicii: „Vezi, o femeie ne-ar fi costat atît... Nu ne puteam permite să plătim atît,

dar am pus de-o parte pentru tine jumătate din acel pret. Sînt banii tăi.” Când copilul are opt ani, e o sumă

bunică pentru bunică, pe care, probabil, nu ar fi acceptat-o când copilul era mic. „Nici vorbă, nici să

nu te gîndesti! Tot ce vreau e să vă ajut!” Ei bine, e deja un ajutor să nu plătesti decît jumătate. O astfel

de metodă este preferabilă unui mic cadou din cînd în cînd; pentru că banii cîstigati reprezintă, pentru

bunică, o libertate. În ziua în care copilul a crescut si nu mai trebuie să aibă grijă de el, ea primește o

sumă ce reprezintă o recunostintă tangibilă în schimbul serviciilor aduse de-a lungul lunilor si anilor. Cred

că părintii nu s-au prea gîndit la acest lucru.

Altfel, ce se întîmplă? Părintii care nu pun nimic de-o parte în fiecare lună, în schimbul îngrijirii

acordate copilului lor – nu spun că trebuie pretul întreg: dacă nu își pot permite, își vor fixa o sumă mai mică – se vor trezi fără posibilități financiare și angoasați la cea mai mică neînțelegere cu bunica sau –

ceea ce e adesea același lucru – când aceasta se declară prea obosită. Când o neînțelegere e lipsită de orice șansă de rezolvare, singura soluție pentru cel slab este să se supună: or, dacă nu plătești un serviciu, înseamnă că te recunoști mai slab decât de cel care face ceva pentru tine. Acesta devine stăpînul, iar celălalt îi rămîne

218

obligat. Iată o sursă frecventă de conflicte. Și, bineînțeles, orice copil suferă într-un conflict a cărui cauză

este prezenta și îngrijirea lui. El se simte vinovat.

Invers, există situații în care bunicilor ce au grijă de nepotul sau nepoata lor li se plătește o sumă

care va fi, în felul ei, un ajutor pentru această perioadă de pensie: este o sumă ce se adaugă la bugetul

lor. Este un sistem ipocrit, pentru că ajutorul pe care fiecare îl datorează „bătrînilor” săi nu trebuie să

recurgă la așa ceva. Copilul e în acest caz îngrijit „în plus față de înțelegerea tacită”, o înțelegere care

nu a fost niciodată clar formulată, un contract în care și bunicii și copiii încredințati acestora, se simt

moralmente lezați, în timp ce părinții cred (pe termen scurt, așa se pare) că au făcut o afacere bună. Nici

o ființă umană nu se simte iubită atunci când depinde de un asemenea târg. Și părinții și bunicii s-ar înțelege

mult mai bine dacă ar exista între ei această mică surpriză, care li se pregătește pentru când copilul va

avea opt ani – vîrstă la care nu mai are nevoie de o dădacă în timpul zilei și când este foarte mîndru de

încrederea care i se arată. Ceea ce nu-l va împiedica să meargă de drag la bunicuța lui, să-i țină companie

din cînd în cînd.

219

Apendice: un exemplu de psihoterapie

Ce este aceea o psihoterapie? La această întrebare pusă de atîtea ori și devenită, pînă la urmă, pentru

multi și mai neclară decît „Ce este aceea o psihanaliză?”, as vrea să răspund cît se poate de limpede, iar

cu ajutorul unui exemplu de psihoterapie simplă, numită de susținere, as vrea să se înțeleagă spiritul ei

și traviul pe care îl presupune.

O psihoterapie are ca scop recîstigare a unui echilibru care a fost zdruncinat, și asta recent, de o încercare

la care ești supus de realitate, în fața căreia subiectul se simte neputincios dar responsabil, prin aceea că

nu a știut sau nu a putut fi împiedicat de evenimente ocazionale, să-i facă față.

Subiectul nu a găsit imediat

în jurul său ajutorul extern de care avea nevoie și care ar fi dedramatizat situația
 imaginară (ciudă, umilintă)
 și l-ar fi reconciliat mai întâi cu el însuși în fața unui eșec real; dacă ar fi fost susținut, ar
 fi putut să accepte
 realități intercurrente, uneori inevitabile, față de care nu are, de data aceasta, nici o
 responsabilitate, dar
 care îl rănesc cu atât mai mult în sensibilitatea lui cu cât este fragilizat de propriul eșec.
 Neputându-și rezolva problema, subiectul este antrenat în acțiuni și reacții în lanț, care
 au legătură
 atât cu viața sa personală cât și cu reacțiile celorlalți cu privire la el. Starea emoțională,
 psihică și socială
 se deteriorează, iar subiectul se trezește în fața unei situații fără ieseire. Uneori, se
 îmbolnăvește fizic; alteori,
 apar tulburări funcționale ce-i afectează somnul, pofta de mâncare, apar dureri de cap,
 fuge de ceea ce
 înainte îl destindea. Viața i se pare irosită. Este disperat de neputința lui, zdrobit sub
 povara unor sentimente
 de inferioritate și de culpabilitate, începe să regreseze, depășit fiind de conflicte
 provocate de dorințe, cu
 efecte destructurante asupra caracterului său. În fața culpabilității imaginare, el poate
 reacționa prin acte
 efectiv culpabile și cu caracter delincvent, săvârșite pentru satisfacerea unei plăceri de
 scurtă durată. Sau
 poate ajunge la disperare, împins de fantasma unei morți accidentale: moarte pe care o
 poate provoca în
 mod impulsiv, fără să-și dea seama că urmărește calmarea unor tensiuni agresive față
 de un obiect de
 neatins, tensiuni care, de altfel, se pot întoarce împotriva propriului său corp. Sau dacă,
 în culpabilitatea
 sa dominantă este nota conștient depresivă, suferă de o angoasă inexprimabilă și
 începe să bea sau să se
 drogheze pentru a-și uita deznădejdea. Sau, copleșit de lupta sa inutilă împotriva
 iremediabilului, va căuta,
 în mod clar sau nu, odihna definitivă, recurgând la sinuciderea blândă, salvatoare, lentă
 cu ajutorul drogului.
 PAUL are opt ani și jumătate, este inteligent. Dar de când a reînceput școala, eșecul
 este total. Sîntem
 la sfîrșitul lunii aprilie. Are o gravă fobie față de școală. De nedepășit. De cîteva
 săptămîni nu mai merge
 la școală, deși părinții lui nu știu. La început și-a pierdut carnetul de note, apoi și-a
 modificat notele și a
 fost pedepsit. Acum nu mai poate suporta școala. Părinții lui vin la mine disperati:
 pentru directoare, Paul
 a depășit limitele tolerabilului și a anunțat exmatricularea lui din ciclul școlar normal.
 Locul lui este într-o
 instituție specializată pentru copii predispuși la tulburări de caracter.
 Ce s-a întîmplat? Să ne întoarcem la început.

La sfîrșitul anului școlar precedent, se număra printre cei mai buni elevi: ca
 întotdeauna de la intrarea

lui la grădiniță și, în continuare, la școala primară. Nu s-a mutat la altă școală.

Învățătoria din acest an

are reputația că își ține bine clasa în mână, că este un profesor excelent. Elevii se tem de ea, dar o apreciază.

Deci, Paul a terminat bine anul școlar anterior. În vacanță, a fost într-o tabără, ca și în ceilalți ani,

iar apoi câteva săptămâni cu părinții și cu fratele lui cu cinci ani mai mic decât el, la bunicii din partea

mamei, la țară. Totul mergea bine. S-a întors sănătos la începutul lunii septembrie.

Copiii au fost aduși

acasă de tatăl lor mai devreme decât era prevăzut, pentru că bunicul era bolnav; s-au gândit că nu e nimic

grav și că bunica va veni peste o săptămână, când sotul ei se va însănătoși.

Mama – ea ne vorbește – aștepta al treilea copil, ce s-a născut la câteva zile după întoarcerea copiilor,

lăsați, din această cauză, în grija femeii care se ocupa în mod obișnuit, ziua, de ei.

Copilasul, o fetiță, sa

născut cu două săptămâni mai devreme decât data prevăzută. Mama era, cu siguranță, obosită pentru că

a lucrat aproape pînă la sfîrșitul sarcinii. și se baza pe faptul că cei doi copii mai mari vor rămîne la

mama ei pînă cînd vor începe școala, pentru a se putea reface; apoi, mama ei urma să vină să o ajute.

Dar starea bunicului s-a agravat. Sotia lui a trebuit să rămînă lîngă el. Cu patru ani mai devreme

fusese operat; i-au găsit un cancer, care s-a generalizat. și bunicul a murit în ianuarie.

De Anul Nou sau

dus cu toții să-l vadă.

Dar, oare, mama lui Paul nu ar fi trebuit să se ducă mai devreme să-l vadă? Era de nerecunoscut.

Mama plînge în timp ce povesteste. Era prea slăbit ca să suporte copiii. și-a văzut totuși nepotica: „Voiam

să o cunosc.” și plînge. „Copiii îl adorau, noi toți îl iubeam, era un om extraordinar.

Sînt singură la

părinți. Sotul meu, tot singur, și-a pierdut părinții și a rămas orfan la opt ani. A fost crescut de bunica lui

dinspre mamă, care a murit la nașterea celui de-al doilea copil al nostru. O iubeam mult cu toții; a murit

la noi.” și mama plînge din nou. „Nu o mai avem decât pe mama.”

Tatăl, sotul ei, este sofer de camion: absent în timpul săptămînii, prezent în week-end.

Este un cuplu

care se înțelege bine. Toți copiii au fost doriți. și sotul și sotia voiau trei copii: amîndoi au regretat că au

fost singuri la părinți. Cînd tatăl e acasă, se ocupă mult de copii și își ajută sotia.

Ea este funcționară într-un birou. Îi place ce face acolo. Colegii ei sînt drăguți. Este funcționară în

același loc de cînd a început să lucreze, o firmă la care lucrase și mama ei. De altfel, ea a venit în locul

mamei sale cînd aceasta a ieșit la pensie, la cerere, deoarece tatăl ei, cu zece ani mai în vîrstă, împlinise

deja saizeci si cinci de ani si se pensionase. Pînă atunci lucrase într-o mare societate agricolă. Mama a avut o copilărie fericită. Părintii ei s-au retras la țară, într-o casă a unei străbunici din partea mamei unde aceasta își petrecuse copilăria. „Întotdeauna în vacante mergeam acolo. E în Normandia. Pe sotul meu îl cunosteam de mult. Cînd ne-am căsătorit, părintii ne-au lăsat apartamentul lor din Paris si s-au dus să trăiască în acea casă.”

si revine la evenimentele din septembrie.

Deci fetita s-a născut înainte de începutul anului scolar.

„Nu am putut să-l mai duc pe băiatul cel mic la grădiniță. L-a dus persoana care avea grijă de el.

Cu Paul nu a fost acelasi lucru, el era obisnuit. La sfîrsit de săptămîină sotul meu era acasă, iar copiii au

venit si ei. Apoi, m-am întors de la maternitate, obosită, dar lucrurile mergeau, eram atît de bucurosi că

avem o fetiță. Paul îl ducea pe frătiorul lui la grădiniță, persoana care avea grijă de el îl lua, iar Paul,

cînd termina orele, trecea pe la ea, lua o gustare si rămînea acolo, ca atunci cînd lucram. Seara se întorceau

amîndoi.”

La scoală, lucrurile s-au petrecut fără prea mult tapaj. Paul o ajuta mult pe mama lui. Îi vorbea despre

învățătoarea care îl pedepsea cu teme de făcut seara, pagini întregi de copiat: atunci mama îi făcea puțină

morală. Dar era atît de ocupată si de obosită; si în plus grija pentru tatăl ei... „Pe urmă, am început din

nou să lucrez, nu se mai putea asa. Pe fetiță o duceam la cresă dimineata si o luam seara acasă. Persoana

care are grijă de cel de-al doilea băiat, este acum prea în vîrstă pentru cei foarte mici. si el a fost la cresă.

221

Dar, Paul nu. Cît timp a fost mic, a venit mama si a avut grija lui; odată, cînd îl plimba, a cunoscut-o pe

această doamnă, care a avut mai tîrziu grijă de Paul în timpul zilei. Paul, împreună cu un altul, a fost

ultimul copil foarte mic de care ea s-a ocupat. Cei doi se înțelegeau foarte bine. Mai tîrziu, cînd cel deal

doilea băiat al lor a început să meargă, l-a luat si pe el. Îl îngrijea bine, îl plimba în parc, e mai bine

decît la cresă; si, pe urmă, dacă erau răciti, cum ea nu stă departe, îi putea lua... În situatii din astea, la

cresă nu îi primește; dacă sînt bolnavi, trebuie dusi la spital. Dar la ea nu e asa. Iar mama venea la noi

si îi îngrijea. Bolile astea ale copilăriei pe care le iau de la scoală nu sînt grave: rujeola, varicela... toate

astea pe care le faci oricum. Noi sîntem toti sănătosii. Dar acum, Paul mă îngrijorează.

„După ce a murit tata, mama era foarte obosită si s-a îmbolnăvit. De inimă. A venit să stea la noi.

si asa nu e prea mult spatiu la noi cu cei trei copii. A mers la doctorul ei care i-a recomandat un mare specialist. Acum acesta o tratează. Îi trebuie odihnă.”

Bunica devenise o femeie deprimată, care nu mai suporta zgomotul si hărmălaia copiilor. Ea, atât de blîndă cu ei înainte, acum îi certa tot timpul.

Mama lui Paul a trebuit să-si lase slujba – temporar, spera ea —, ca să se ocupe de propria ei mamă.

si Paul? „Am primit carnetul de note la sfîrsitul primului trimestru. Numai note slabe. M-am gîndit că o să piardă anul. M-am dus să o văd pe învățătoare după ce a murit tata. Era pornită împotriva lui. Nu făcea nimic, deranja clasa, nu era atent la nimic, făcea gălăgie, era lenes, insuportabil, ce mai! Învățătoarea nu le da prea multe lectii de învățat si nici teme; dar la el era simplu: sau uita de temă, sau o făcea de mîntuială. Scrisul – parcă ar fi niste purici. si învățătoarea nu își ascunde dezamăgirea. Nu despre un asemenea copil i s-a vorbit. si apoi, la ore, sau e insuportabil, sau doarme. Asa nu se mai poate.”

Mama observase si ea că e palid, că nu mai are poftă de mîncare: de acord, s-a schimbat – dar gălăgios, el?

„Acasă, nici nu-l aud. Face tot ce poate ca să mă ajute; e drăgut, serviabil. Sigur este nervos. A spus si doctorul: dovada – doarme prost si are cosmaruri. Dar si faptul că, de cînd bunica a venit la noi, se culcă toti trei în aceeasi cameră. Paul se trezea noaptea de cînd a apărut fetita; ca să dorm eu, îi dădea el biberonul, o schimba, ca si sotul meu cînd e acasă; în plus, trebuia si legănată cînd tipa, din cauza vecinilor. La început, după ce-si lua biberonul, fetita adormea la loc, dar odată cu cresa s-a dereglat, nu mai dormea noaptea. Acum e mai bine, si-a revenit. Dar, a apărut o problemă cu băiatul cel mic... De cînd ne-am întors, după Crăciun, de la părintii mei, cînd nu l-a recunoscut pe bunicul, are cosmaruri. Îl trezeste pe Paul care îl linisteste. Nu e exclus că tot linistindu-l pe fratele lui să fi ajuns să creadă si el în aceste cosmaruri.

După aceea, cînd a venit mama la noi, pentru Paul scoala a ajuns adevăratul cosmar. Cred că de atunci a început să nu mai meargă la școală. Noi nu stiam nimic. Pleca dimineata la timp, seara se întorcea la timp, nu se mai ducea nici la cantină. Mergea să-l ia pe fratele lui de la acea doamnă. Cînd îl întrebam: «Merge cu școala?», îmi răspundea cu părere de rău: «Nu merge. Nu mă are la inimă. Nu stiu ce i-am făcut. M-am săturat de școală.» Eu încercam să-l aduc la realitate. De la școală, nu ne-au spus nimic.

Credeau că e bolnav. Pînă cînd l-a văzut unul din clasa lui si a spus: «Nu e bolnav, l-am văzut pe stradă.»

Atunci ne-a scris directoarea. M-am dus la școală. Nu înțelegeam. Mi-a spus că sigur băiatul are ceva.
 Un copil nu se schimbă așa, din nimic. Am uitat să vă spun că după ce i-am văzut carnetul de note din primul trimestru, cum a murit și tata, am uitat... Fusesem cu el la un psiholog pentru teste, să văd dacă rezultatele proaste erau din cauza asta. Nu, a spus că e inteligent, dar că obosește repede și că e foarte sensibil. Pe bunicul îl văzuse de Anul Nou. Era tare amărît. Ca și noi. Psihologul ne-a spus: refuză școala, trebuie dus la un medic. Ne liniștisem cumva. Acum ni se spune că are tulburări de comportament, că trebuie să meargă într-o școală specială și că nu mai poate rămîne acasă. Dar eu nu îl recunosc în ceea ce mi se spune despre el. Dacă îl vezi acasă, ai spune că nu e același copil. I-am spus că sîntem îngrijorați din cauza lui. L-am întrebat de ce face asta. Iar el spune că nu e vina lui. Într-o zi, m-am supărat: «Dar nu e nici vina mea, nici a tatălui tău! Nu am meritat una ca asta!» S-a blocat. A răspuns că mai bine ar muri. Cîteodată mi-e frică să nu facă vreo prostie. Nu mai știu ce să fac.

222

După ce am fost la învățătoare și după ce a dat testele, sotul meu s-a înfuriat; și l-a pedepsit, el care nu-i bate niciodată. Mi-am spus: poate că o bătaie zdravănă o să-l hotărască să se schimbe. Într-o zi cînd era liber, l-a dus sotul la școală. Directoarea i-a arătat absentele. Cred că totul a început – da, după ce ne-am întors de la părintii mei, prima dată. Mi-am spus: ce ghinion! un copil inteligent și care pare cretin! și dacă, oare, astea se întîmplă fiindcă nu sîntem destul de severi cu el?
 Atunci m-am hotărît: în vacanța de Paști, o să-l las să doarmă mai mult dimineata. Eu nu mai lucram ca să pot rămîne cu mama. Nu se simtea bine în perioada aceea. Nu puteam s-o las singură. Băiatul cel mic stătea toată ziua la doamna care avea grijă de el, mama nu îl mai suporta pe lîngă ea. Chiar și pe fetită am lăsat-o la cresă, pentru ca mama să se odihnească. Doctorul ne-a spus: «Odihnă, și să nu fie deranjată.»
 » și, pe urmă, ea se gîndea la tata, la mormînt, la toate astea; nu era potrivit pentru copii. Știti cum e, într-un apartament, copiii fac dezordine peste tot, trebuie să se miste, vorbesc de cel mic, pentru că pe Paul nici nu-l auzim. Dormea mult iar cînd se scula stătea cu bunica lui. Eu pregăteam masa, pe urmă se ducea și el după fratele lui, pentru că doamna iese cu ei în parc cînd e timp frumos. Eu, acasă, sînt mereu supărată. și nervoasă. Strig la ei. Pe urmă, îmi reprosez acest lucru. Nu servește la nimic. Nu mai știu ce să fac! Chiar atunci cînd se întoarce tatăl lor: înainte era sărbătoare, «A venit tata!» Acum...

Paul, trebuie să te răstesti la el ca să mănînce, nu îi este foame. Se vede că ceva nu e în regulă.” (Nici

cu mama lui: obosită, trasă la fată, slabă.)

După acest lung monolog al mamei, e rîndul tatălui. Un bărbat destul de corpolent, cu obraji rumeni.

Sănătos, după cîte se pare.

— si d-voastră, d-voastră ce credeti despre acest fiu care vă face probleme?

— Eu nu înțeleg. Era un băiat de zahăr. Acum e încăpățînat ca un catîr. Mi-e teamă că a cam terminat

cu școala. Nu-l mai interesează. Înainte îi plăcea. Era mîndru de carnetul lui de note; cînd veneam acasă,

mi-l arăta. Eram multumit. si nu e nimic de făcut, nici cu promisiunile, nici cu cearta. I-am dat chiar si

o mamă de bătaie. Unii spun că, pe copii, cîteodată, asta îi trezeste. Să stiti că nu e genul meu. Nu-mi

place să-mi bat copiii. Cred că e singura dată în viața mea cînd l-am bătut... Acum, parcă îi e frică de

mine. si toate astea din cauza acestei învățătoare care l-a luat la ochi. si, pe urmă, după Pasti, nu mai

erau nici temele în plus, nici pedepsele: pur si simplu, nu mai mergea la școală. Nu e nimic de făcut.

Pentru el, școala este egală cu zero. Putem să-l omorîm, că tot n-o să mai meargă.

Într-o zi l-am dus chiar eu la școală. După masă, s-a întors... dar ce a făcut dimineata după ce eu am

plecat? În ziua aceea a avut numai absente. Probabil că s-a ascuns la toaletă... si pe urmă a plecat. si, de

fapt, pe unde umbla? Îi este teamă de mine, îi e teamă de învățătoare, dar pe stradă nu-i mai este teamă!”

Tatăl, vinovat – anxios —, tace. Apoi, continuă.

„Am încercat să-l fac să-i fie rusine de colegi. «Trebuie să fii bărbat. Ce, o să te mănînce învățătoarea?

Străduieste-te! Esti inteligent; ai răbdare, o să fie iar bine.» Îmi spune că nu are nici un rost. Cînd ascultă

ceva, nu mai înțelege; înainte, nu era așa. Spune că si prietenii își bat joc de el. În pauză, fac bancuri pe

seama lui.

De la colegii lui, nu de la el, am aflat că la învățătoarea asta pedeapsa era să te pună să copiezi: așa,

pagini întregi «Nu trebuie să dorm la ore». si altii au primit așa ceva. Dar el nu le aducea niciodată făcute.

Le uita sau le pierdea. Colegii lui, da. si atunci, primea portie dublă, triplă. Într-o zi, învățătoarea i-a

spus: «Dacă nu faci tot ce ti-am dat si nu le aduci după vacanță – era la Pasti —, poti nici să nu mai vii...»

si el nu s-a mai dus... Un catîr, ce mai! Eu cred că învățătoarea ar fi trebuit să cedeze. Oricum era prea

mult. Sau atunci, nu stiu, patru sau cinci pagini. Dar, oare, le-ar fi făcut si pe astea?”

— si acum, ce-o să faceti?

— Nu stiu. Nu, nu stiu. Îl iubesc mult pe băietasul ăsta. Trece printr-o perioadă proastă. Dar degeaba

mi se spune că are tulburări de comportament... eu nu cred așa ceva. Este vexat, jignit și îi este teamă.

La început, îi plăcea să meargă la școală. Era un elev bun. Pe urmă au fost momentele acelea când

s-a născut fetita mea. Cu sotia obosită, cu bunicul... toate astea! Poate nu mai era în apele lui, nu mai

223

putea să fie atent. Spunea că e greu, că învățătoarea nu-l iubeste, că e severă, că el nu înțelege... lucruri

din astea; eu îl încurajam. «Lasă, o să fie bine.» Acasă, făcea de toate – nu pot să spun, a ajutat-o mult

pe sotia mea; îi spusese mai demult: «Mă bazez pe tine...»; poate și eu i-am cerut prea mult... așa e.

Nu are decât opt ani, peste puțin timp o să facă nouă.

Pe urmă, a venit sfârșitul primului trimestru și carnetul de note. Situația era proastă.

Lenes, nu lucrează,

scris deplorabil. Am vorbit cu sotia: «Îl vom duce la niste teste, dar dacă e creierul? Se întâmplă. Mai

întâi să stim dacă-l duce capul. și ne-am linistit. Psihologul ne-a spus că e inteligent, că e vorba de un

refuz fată de școală. Poate că e prea obosit, să-l ducem la un doctor; și apoi, o psihoterapie, asta l-ar putea

ajuta. Dar noi n-am avut încredere. Poate am gresit... Acum...

După asta, sotia mea s-a dus să vorbească cu învățătoarea. Atunci am aflat că la școală era agitat,

gălăgios, neatent, că deranja toată clasa, exact pe dos de cum e acasă. Sotia mi-a spus: «E cu ochii pe

el.» Dar eu mă gândeam: «Un băietandru, la urma urmei, nu e un sfânt. Trebuie să se miste.» Mă linistisem

cu testele, așa că... Dar nu stiam povestea cu pedepsele. Între el și învățătoare, era chestia asta! El nu

voia să cedeze, și nici ea. Asta a stricat totul. Se pare că ea a mai dat gata câțiva! Dar nu se aștepta să fie

un elev slab... Însă el nu ne mai spunea nimic. «Merge cu școala? – Da. Nu mă are la inimă...» Eu îl luam

peste picior. Îi ziceam: «Sînt și femei din astea. N-ai baftă.» Dar, lui nu-i ardea de glumă. și pe urmă,

sotia mea v-a povestit, grijile ne-au dat peste cap, sotia mea a reînceput să lucreze, soacra mea nu era

deloc bine. Ea, bunătatea întruchipată, îi certa toată ziua, le reproșa că sînt copii fără suflet. De parcă

bunicul lor nici n-ar fi murit... Nu era prea veselă atmosfera. I-am spus sotiei: «Nu mai merge, trebuie

să stai acasă. O să mergi din nou la lucru mai târziu. Te cunosc ei. Vor înțelege.» și așa a făcut.

Tace. Se gîndeste.

„Bunica acum e bine. Doctorul e multumit. A fost surmenată. și apoi supărarea. Inima e bine. A

trecut hopul. S-a hotărît să se întoarcă acasă. La noi, nu prea e loc. și, de fapt, tot trebuia să se întoarcă.

E din nou drăgută cu copiii. O femeie extraordinară. Spune că Paul are un fond bun. și el e atent cu ea.

Doar ea l-a crescut... vreau să spun că a venit la noi când el s-a născut. Vă închipuiți, primul ei nepot:

era fericită. Ea a găsit-o pe femeia care a avut apoi grijă de el, o femeie deosebită și ea, am avut noroc.”

Tace din nou.

„La școala specială, nu, nu vreau așa ceva pentru băiatul meu. La școala lui nu-l mai primesc, el e

de vină. Dar nu vreau să mergă cu copiii țarați, copii ce au părinți care nu-i iubesc.

Cunosc eu câțiva

din ăstia... E vorba de părinți care nu se înțeleg. De copii de care nu se ocupă nimeni.

Un internat cu

asemenea copii pentru copilul meu? Nu, nici pomeneală. Vreau să-l ajut. Trebuie să-l scoatem din chestia

asta.”

Hotărîrea e luată. Din moment ce anul școlar e pierdut, iar școala nu îl mai primește – de fapt, și el

are fobie față de școală –, n-o să-l mai plictisim cu asta. Să vină de două ori pe săptămână la sedințe de

psihoterapie; o dată să-l aducă mama, altă dată tata. și nici o amenințare cu internatul.

— Da, spune tatăl, sînt de acord; și dacă la toamnă nu mai vor să-l primească la școala unde a fost,

am să caut altă școală. Chiar dacă trebuie să plătesc, am s-o fac... Dar ar trebui să fie și el de acord... În

halul în care este acum, nu prea cred. Nici nu vrea să mai audă vorbindu-se de școală.

— Da, i-am spus tatălui, cred că e mai înțelept așa.

Apoi îl văd pe Paul, de față cu tatăl și cu mama lui, ca să-i explic ce fel de tratament este o psihoterapie:

întîlniri regulate cu mine, plătite de Asigurările sociale. Paul nu refuză. Pare abătut, resemnat, se uită pe

furis la părintii lui care își pun toate speranțele în această terapie, la drept vorbind singura lor salvare din

deruta în care se află.

De ce, în acest caz, o psihoterapie numită de susținere? și nu o psihoterapie psihanalitică?

Deoarece, acum nici un an, copilul era încă sănătos. De asemenea, s-a născut fără probleme, după

o sarcină fără incidente. Copil dorit, înconjurat de afecțiune. Întărcarea, de la sân (cîteva săptămîni) la

224

biberon, de la biberon la linguriță, o trecere fără incidente; tot așa în ceea ce privește olita, mersul – la

un an; dinții – fără probleme. Motricitatea, vorbitul – toate la timp, fără probleme.

Toate acestea, în ciuda gravității psiho-sociale a tulburărilor, pledează pentru recomandarea unei

psihoterapii simple, care se folosește de un transfer pozitiv (ce trebuie stabilit), dar fără să analizeze vreodată

acest transfer, fără să interpreteze visele și fantasmemele, fără să stîrnească, nici măcar aluziv, refulatul din

prima copilărie, si să-l decripteze. (Prin refulat înțeleg: ceea ce tine de tabuul incestului, cu identificările si agresivitatea oedipiană – si de raporturile sale cu gândirea magică¹.) Fără a scoate în evidență ideile de sinucidere.

Cît privește conținutul, ceea ce spune psihoterapeutul copilului rămîne la nivelul realității.

O psihoterapie de sustinere poate fi asigurată de un terapeut bărbat sau femeie care cunoaște bine logica copiilor si stie să intre în contact cu ei. Între psihoterapeut si copil trebuie să existe un flux de simpatie si certitudinea unei discretii totale față de părinti. Copilul trebuie să vrea să fie ajutat. În timpul primei discutii dintre psiholog si copil, în prezenta părintilor, acestuia i se rezumă esențialul celor spuse despre el în convorbirile anterioare cu fiecare din părinti. El trebuie să fi primit din partea părintilor permisiunea de a spune psihoterapeutului tot din cele ce se petrec acasă, si toată povestea vietii lui; de asemenea, părintii trebuie stăruitor sfătuiti să nu-i pună întrebări copilului în legătură cu cele spuse de el psihoterapeutului. În cazul în care copilul – aici un copil de opt ani – ar refuza tratamentul înainte de a vedea concret în ce constă el, nu trebuie forțat; li se va cere, în schimb, părintilor, fie tatălui, fie mamei, să-l însotească si să fie de față în timpul discuțiilor, dacă copilul vrea asta, pentru a se simți în siguranță, pînă în ziua în care va hotărî singur dacă vrea să rămînă între patru ochi cu psihoterapeutul.

În ce constă „sustinerea” oferită de psihoterapie? Pentru pacient, domeniul imaginarului si cel al realității se confundă aproape total, din cauza faptului că este din ce în ce mai puțin în stare să se exprime.

Corpul său este spațiul unor înscrisuri, ca simptome, inhibiții, panici, oboseli, tensiuni, pentru un limbaj pe care nu îl poate nici gândi, nici vorbi pentru sine, decît cu ajutorul unor imagini de cosmar apărute

într-un somn care nici nu mai este protejat: aceste imagini îl trezesc, desi nu-si mai aduce aminte de ele.

Or, prin tot ceea ce spune copilul în timpul sedintelor de psihoterapie, în legătură cu desenele, cu modelajele

făcute sau în ceea ce povesteste despre viața lui, se conturează realitatea în jurul căreia imaginarul a construit

fantasme. Prezenta unui terapeut care nu emite judecăți asupra stării de neputință în care se află copilul,

îi va permite acestuia să reconstruiască, vorbind, contururile realității. Acest martor al spuselor sale care

îl ascultă, îi dă posibilitatea să se repereze în experiența trăită. Terapeutul îl invită pe pacient să o înfrunte

cu ajutorul cuvintelor, trasează punctele de reper simbolice, favorizate de o legătură de simpatie care nu

este contaminată de angoasa obisnuită trezită de cei apropiați, ce se află în legătură cu subiectul prin relații continue și complexe, de ambele părți. Dimpotrivă, terapeutul nu se întâlnește cu pacientul său decât un timp limitat, cu o anumită frecvență stabilită dinainte. Astfel, se dezvoltă o relație diferită de toate celelalte pe care le are subiectul cu alte persoane pe care le cunoaște. Cadrul în care se desfășoară cura este ferit de orice indiscreție. Totul se petrece, sau aproape totul, într-un teritoriu care privilegiază relația simbolică înaintea oricărei alte. Cred că acesta este specificul psihoterapiei. Nu este locul aici să detaliem conținutul sedintelor, și, de altfel, nici nu e necesar. Este suficient să prezentăm principalele teme abordate de copil, despre care a vorbit, citind uneori pasaje din cele spuse de el, și prin care evoca întrebări și preocupări a căror exprimare era încurajată de terapeut, fără nici un fel de judecăți moralizatoare: istorisirea unor experiențe străni, plăcute sau neplăcute, așa cum și le amintea Paul, și pe care le exprima în cuvinte eliberatoare pentru el – eliberatoare a unor dorințe refulate, a unor proiecte schitate, dar a căror schitare a fost interzisă, fiind proiecte vinovate sau nechibzuite, contradictorii între ele într-o realitate în care există adevărul-pentru-sine și neadevărul-pentru-altul, imposibilul și posibilul, relativitatea a ceea ce, pentru orice copil, pare absolut, în abstractiunea imaginară a ceea ce este bine, nu este bine, este rău, bun etc. E vorba despre relativitatea realității în funcție de sex, vîrstă, locul ocupat în familie, rolul pe care îl ocupă în societate, în funcție de experiențele individului, de sentimentul de

225

responsabilitate și de responsabilitatea efectivă, de valorile binelui și răului, de sentimentul de libertate, de ceea ce se poate face sau doar imagina, de necunoaștere. De-a lungul sedintelor, asistăm la recuperarea unui narcisism a cărui rănire îl făcea pe Paul să se simtă neputincios, vinovat că este neputincios în fața legii tuturor și persecutat de ea. Legea? Legea vieții, a muncii, a morții. Nevoia de a iubi și de a fi iubit, pierderea unei persoane iubite, sau suferința de a nu fi înțeles de ea, de a fi respins; disperarea de a nu mai crede în nimeni, nici măcar în sine. Toate acestea pot părea abstracte, depășind conștiința unui copil de opt ani. Dar nu e deloc așa dacă urmărim conținutul ideilor abordate în cursul sedintelor. Astfel, copilul a evocat: Mai întâi, nașterea unui copil, o fetiță, după nașterea unui băiețel, fratele, cu cinci ani mai devreme... cînd toată lumea aștepta o surioară. Apoi, boala, spitalul, operația, în legătură cu bunicul și cu bunica din partea mamei.

Moartea posibilă a tatălui și a mamei, când ai opt ani, vârsta lui (tocmai ceea ce i s-a întâmplat tatălui său). Să te gîndesti la asta, e ceva rău. Moartea unui bătrîn din familie când se naste un copil – fratele lui, apoi sora. Magie sau coincidentă...
 Ce stii și ce nu stii despre toate astea... Să crești, să înveți, să ai obligatii, responsabilități „ca și tata”,
 când ești cel mai mare, iar tata este absent.
 Să-ți iubești bunica din partea mamei, așa cum tata a iubit-o pe a sa (fantasmată)1.
 Învățătoria era rea... prea severă. Trebuia să scrii prea repede, și atîtea pagini... „Mama spunea că învățătoria are dreptate.”
 Să asculți la școală... Să nu înțelegi. Să fii pedepsit. Să copiezi. Pagini întregi. „Pe urmă, nu mă mai iubea.
 Ceilalți rîdeau de mine în pauză – copii răi.” „Nu rîdeau în ore, ca să nu primească pagini de copiat.” Să
 scrii pe jos, acasă, fără a avea o masă, nu e ușor; dar la bucătărie nu se poate.
 Mîncarea. Nu mi-e foame. Sînt certat. Frățiorul, surioara, noaptea. Biberonul. Să o schimb, nu e ușor.
 Drăgălasă. Îmi plăcea... „Tata mi-a spus, mi-a arătat. Trebuia ca mama să se odihnească.”
 Cosmarele frățiorului, le crede adevărate. Fantomele. „Doctorii care sînt ca niste fantome când operează.
 Nu e adevărat.” Bunicul a fost operat cu doi ani mai înainte. Era aceeași boală. Nu te mai vindeci...
 „Dacă nu mergi la școală, ajungi vagabond.” Un vagabond a devenit prietenul lui când nu mergea
 la școală. Bani pentru cantină, i-a ținut el: „e rău.” I-a dat vagabondului: „e bine”. „Sînt amărîți, n-au
 bani. Am cumpărat de mîncare. Ei nu pot să lucreze. Unii sînt drăguti, e adevărat. ăsta îmi spunea să mă
 întorc la școală ca să nu ajung ca el. Spunea lucruri caraghioase despre învățătoria mea... nu mai stiu.
 Tata e bun. E sofer. Nu se-mbată, dar bea vin, și îmi dă și mie puțin, nu prea mult, uneori fără apă. Ne
 ducea la plimbare, înainte... când era liber. Mama lucra. Venea el să mă ia de la doamna care avea grijă
 de mine și de prietenul meu. Îmi plăcea. Fratele meu era mic, deci rămînea la ea...”
 Apoi și-a amintit din nou de școală. De la o scrisoare de la bunica și bunicul, o scrisoare mai veche
 în care îl felicitau că învată bine. Fotografii. Se uitau la ele. „Bunicul era bun, ne plimbam. Afăcut războiul,
 unu, nu stiu care, a fost rănit. Îi înjura pe nemtii dinainte, nu de acum. Din celălalt război. La cel de după,
 nu a mai mers, era prea bătrîn, dar povestea de trenurile cu nemti, el se ascundea, pe urmă trenurile săreau
 în aer. Pe urmă avioanele.” și povestea, desena, scria ce reprezintă desenul. La început, fără semnătură;
 pe urmă, „Paul” mic de tot; apoi mai mare; apoi tot numele.
 „și acum dorm bine. Nu mai am cosmaruri. Bunica e sănătoasă. E ca înainte. Mama o să meargă

iar la lucru la toamnă, când începe scoala. Dacă nu mă mai primesc la scoală, o să aranjeze tata. Eu vreau să merg din nou la scoală. O să mergem la bunica. E acolo o doamnă care a spus că în vacanță mă ajută să-i ajung din urmă pe colegii mei. O cunosc. În vacanță, o să stea lângă bunica. A fost învățătoare. Nu s-a măritat. A fost colegă de clasă cu bunica mea. Sigur că o să pot să-i ajung din urmă. Nu mai sînt obosit. Tin socotelile pentru mama. Cu învățătoarea nu înțelegeam operațiile¹, ea credea că fac intentionat. La început încercam să ascult, și pe urmă nu mai auzeam. Nu înțelegeam nimic. ... și tata face socoteli.

226

Spune că socotesc bine. Calculăm câți kilometri face, și pe urmă timpul care-i trebuie. La ce oră trebuie să plece. Camioanele merg cu optzeci, dar nu tot timpul, pe urmă, trebuie să se oprească să mănînce, trebuie să facem o scădere și apoi o înmulțire... și apoi o împărțire și avem cifra. Nu trebuie să bei, altfel politistii te pun să suflă în fiolă. Se schimbă culoarea dacă ai băut vin. Lui îi plăcea să bea, vagabondul despre care v-am spus, dar nu conducea. Și el mi-a povestit din război, dar el n-a fost soldat. Nu a primit o decoratie. Bunicul meu, da. Era un pusti. Spune că nu mîncea nimic. Nu aveau nimic. De asta, când era soldat, era tot timpul bolnav. Și l-au dat afară. Doctorii i-au spus «esti zero, s-a terminat, nu ne trebuie așa ceva»... și el a fost bucuros. Acasă, nu am spus că îl cunosc pe Fredo și că mănînc cu el. Mama spune că vagabonzii sînt niste lenesi, niste pierde-vară. Dar Fredo îmi spunea că scoala e un lucru bun. După, ai o meserie. Spunea: «Tu esti un băietel cuminte, nu trebuie să fii ca mine. Tu ai un tată, o mamă, un frățior, o surioară.» A lui a murit. Spunea că dacă moare cineva, nu mai e ca înainte. Îmi zicea: «și pe urmă, ai o bunică. Doctorii o s-o facă bine. Sigur. și e adevărat. Nu toată lumea moare! Da... într-o zi... trebuie... ca bunicul. Dar el era tare bătrîn... e curios, acum nu mai vreau să mor... înainte voiam. Mă săturasem.» El mi-a spus asta. «Cîteodată, te sature» (și înjurături pe care nu pot să le spun). Îmi spunea: «Nu asculta. Asta nu-i pentru tine.» Îmi zicea: «Tu ai o familie, trebuie s-o iubești.» Pe tatăl lui l-au băgat la puscărie pentru că a bătut-o pe sora lui (era un bebelus) pînă a ajuns la spital și a murit... fiindcă plîngea noaptea. Pe tatăl lui, nu îl stia... după închisoare, nu l-a mai întîlnit. Spunea că e bine să ai un tată. Înainte, când era cu sora lui, avea tot; după, nimic. Asa a fost... L-am întrebat de mama lui. Mi-a spus așa: «Biata de ea, n-a fost vina ei... a plecat. Nu știu unde...»“

E inutil să continui prezentarea acestui document privitor la psihoterapia unui copil. Paul vorbea.

Vorbea și exprima întregul său adevăr¹.

La începutul noului an școlar după un examen luat cu bine, Paul a fost acceptat la aceeași școală,

în clasa următoare. Într-adevăr, în timpul vacanței, „recuperase”. Învățătura (altă) era plină de calitate.

Era drăgută... explica bine. Paul avea note bune, și la învățătură, și la purtare.

A continuat sedințele de psihoterapie, dar mai rar, o dată la opt zile, apoi la cincisprezece, în tot

trimestrul întâi. Se înțelegea bine cu colegii... poate le povestea despre Fredo, consolarea perioadei lui

de chiul, sau mai degrabă de hoinăreala pe străzi... Nu mai vorbea despre asta la sedințe. și totul mergea

bine pentru el și pentru familia lui. Curentul acestui fluviu care este viața, care îi răsturnase barca și era

cît pe aci să-l înecă, trecuse. Psihoterapia a durat cinci luni și și-a atins scopul, restituirea ad integrum a

unui echilibru construit în timpul primei copilării, consolidat între cinci și opt ani, dar pe care Paul l-a

pierdut în câteva luni din cauza unui eveniment ocazional – în aparență, o „învățătoare”. De fapt, din cauza

unui cu totul alt lucru, din inconștient.

Cunostințele școlare noi, precum și încrederea în ceilalți și în sine, sănătatea fizică, pacificarea grupului

familial, toate acestea lasă să se întrevadă o continuare a bunelor rezultate obținute.

Această cură este o psihoterapie și nu o psihanaliză, deși terapeutul a fost psihanalizat.

Transferul

care le-a permis tuturor – tatălui, mamei și copilului – să se destăinuie, nu a fost analizat și nici verbalizat

de terapeut. și nici nu a fost relevat sau interpretat nimic din zona inconștientă a relației dintre părinții

lui Paul și proprii lor părinți sau dintre Paul și părinții lui, adică nimic din ceea ce s-a exprimat în filigran

prin spusele lor și prin emoțiile lor conștiente. Din comunicarea dintre aceste trei persoane și terapeut,

nu avem decît mărturia a ceea ce se desfășura la gradul unu, dacă pot să spun așa, la nivel conștient.

Ce are legătură cu inconștientul într-o asemenea psihoterapie numită psihoterapie simplă sau de

sustinere?

Ceea ce avea legătură la Paul cu pulsunile pregenitale și cu complexul lui Oedip – deja rezolvat

înainte de aceste evenimente – fusese activat în mod periculos pentru structura copilului, de către acestea

din urmă. Dar, în realitate, toate persoanele din familie, înainte echilibrate, au asistat, trăind cu totii aceeași

realitate (nasterea unei fetite, moartea unui bărbat în vîrstă, bunic, tată, socru, sot, important în mod diferit

pentru fiecare) la zdruncinarea propriilor pulsuni arhaice – zdruncinare a organizării lor inconstiente

libidinale pentru toți și pentru fiecare în mod diferit, în legătură cu această naștere a unei fetite atât de

asteptată și cu moartea unui sot, tată, socru, iubit de toți. Se poate afirma că „boala” lui Paul și cura lui

psihoterapeutică au ajutat deopotrivă libidoul lui Paul și pe cel al fiecărui membru al familiei care, solidari

între ei, dar și fiecare pentru sine, trebuiau să sufere și să-și asume – inconstient și constient – o mutație

a dorinței lor.

Ce se poate spune despre „amenințarea” ce plana asupra familiei prin îndepărtarea copilului în vederea

internării lui într-o școală pentru copii cu tulburări de comportament? Era ea, oare, potrivită pentru elevul

Paul, dacă acceptăm că era necesară pentru omogeneitatea grupului de copii ai clasei? Ar fi fost mai potrivit

pentru el să repete clasa? sau să fie îndrumat spre o clasă de perfecționare din sectorul școlar în care

locuiește? Nu. Deoarece ar fi rămas cu fobia fată de școală. Hotărârea luată de directoarea școlii a fost

salvatoare, pentru că ea a reușit să-i motiveze în final pe părinți – liniștiți între timp de rezultatul „testelor”

– nu numai să accepte psihoterapia, deja de două ori sugerată, apoi recomandată pentru Paul, ci și să se

implice cu seriozitate în desfășurarea ei.